

A M. T. AKADÉMIA
JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYSOROZATA

9. SZÁM

NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

ÍRTA

DR. SZÁSZY ISTVÁN

BUDAPEST, 1938

A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata:

1. Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más egyezmények értelmében*, 1930.
2. Vitéz Moór Gyula: *A jogi személyek elmélete*, 1931.
3. Angyal Pál: *A közvéleménybüntetés*, 1933.
4. Finkey Ferenc: *Büntetéstani problémák*, 1934.
5. Concha Győző: *60 év tudományos mozgalmi között*. II. k., 1935.
6. Polner Ödön: *Az államelmélet néhány főbb kérdése*, 1935.
7. Balás P. Elemér: *Az okozatosság büntetőjogi problematikája*, 1936.
8. Tóth Lajos: *Magyar magánjog. Kötelmi jog*, 1938.
9. Szász István: *Nemzetközi magánjog*, 1938.

A M. T. AKADÉMIA
JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYSOROZATA

9. SZÁM

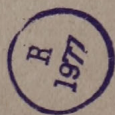
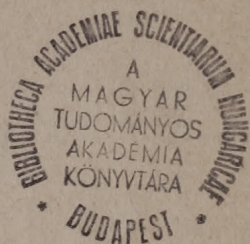
NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

ÍRTA

DR. SZÁSZY ISTVÁN

BUDAPEST, 1938

176821



Tartalom.

Rövidítések	— — — — —	Oldal VII.
Előszó	— — — — —	XI.

Bevezetés.

1. §. A nemzetközi magánjog tárgya	— — — — —	1
2. §. A nemzetközi magánjog helye a jogrendszerben		14
3. §. A nemzetközi magánjog történeti fejlődése és forrásai	— — — — —	19
4. §. A nemzetközi magánjog irodalma	— — — — —	42

ALTALÁNOS RÉSZ.

I. Kollíziós normák és kapcsolóelvek.

5. §. A nemzeti kollíziós normák	— — — — —	49
6. §. A kapcsolóelvek	— — — — —	57
7. §. Legfontosabb kapcsolóelvek: az állampolgárság és a lakóhely	— — — — —	59

II. Külföldi nemzetközi magánjog alkalmazása.

8. §. A tovább- és visszautalás (renvoi)	— — — — —	75
9. §. Az erősebb kapcsolódás alapelve	— — — — —	85

III. A jogi minősítés problémája.

10. §. A jogviszonyok minősítése (qualifications)	— — — — —	91
---	-----------	----

IV. A kapcsolódás elmaradása vagy megszakadása.

11. §. A közrendi záradék (ordre public)	— — — — —	106
12. §. A megtorlás és a viszonyosság	— — — — —	126
13. §. A csalárd (fraudulózus) kapcsolás	— — — — —	135

V. A jogügylet.

14. §. Az ügylet jogi hatásai és anyagi érvényessége	— — — — —	140
15. §. Az ügylet alakja	— — — — —	154

VI. Külföldi magánjog alkalmazása és a jogok védelme.

16. §. Külföldi magánjog alkalmazása	— — — — —	168
--------------------------------------	-----------	-----

17. §. Jogok védelme. Önsegély és peres védelem. Bírói joghatóság. Külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása. Külföldi választott bírósági ítéletek —	175
18. §. Az elévülés — — — — —	189

KÜLÖNÖS RÉSZ.

I. Személyi jog.

19. §. Jogképesség. Halál. Holtnaknyilvánítás — —	191
20. §. Cselekvőképesség — — — — —	200
21. §. A külföldiek magánjogi helyzete Magyarországon — — — — —	212
22. §. Személyiségi jogok — — — — —	220
23. §. A jogi személy — — — — —	226

II. Dologi jog.

24. §. A dolgok osztályozása — — — — —	241
25. §. A dologi jogok tekintetében irányadó jog meghatározása — — — — —	243
a) Ingatlanok — — — — —	243
b) Ingók — — — — —	245
26. §. A lex rei sitae érvényesülési területe — —	250
27. §. Jogot vagy vagyont terhelő jogok — — —	263
28. §. Eszmei javakon fennálló jogok — — — —	265

III. Kötelmi jog.

29. §. A szerződő felek jogszabályválasztó joga — —	279
30. §. A lex obligationis meghatározása — — —	292
31. §. A lex obligationis érvényesülési területe —	312
32. §. A pénztartozás — — — — —	323
33. §. Az átértékelés — — — — —	328
34. §. A tiltott cselekmény — — — — —	341
35. §. Egyéb kötelek — — — — —	345

IV. Családi jog.

Házassági jog.	
36. §. Eljegyzés — — — — —	349
37. §. A házasságkötés anyagi érvényessége. (A házassági akadályok.) — — — — —	352
38. §. A házasságkötés alaki érvényessége — — —	372
39. §. Az érvénytelen házasságkötés — — — —	384
40. §. A házastársak személyes viszonya egymáshoz	387
41. §. Házassági vagyonjog — — — — —	392
I. Törvényes házassági vagyonjog — — — —	392
II. Házassági szerződések — — — — —	397
42. §. A házasság felbontása és az ágytól és asztaltól elválás — — — — —	400

	Oldal
43. §. Bírói joghatóság a házassági köteléki perekben	415
Rokonság.	
44. §. A leszármazás törvényessége — — — —	440
45. §. A szülők és a törvényes gyermekek közötti jog- viszonyok — — — — — — — —	447
46. §. A házasságonkívüli gyermek jogállása — —	455
47. §. Távolabbi rokonság. Sógorság — — — —	464
48. §. A törvényesítés — — — — — — — —	466
49. §. Az örökbefogadás — — — — — — — —	472
Gyámság és gondnokság.	
50. §. A gyámság — — — — — — — — — —	481
51. §. A gondnokság — — — — — — — — — —	494
V. Öröklési jog.	
52. §. A lex successionis meghatározása — — —	501

Rövidítések.

- A. T. = 1879: L. t.-c. A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről.
Balla = Balla Ignác: Tételes magyar nemzetközi magánjog. 1928.
B. M. = Belügyminiszter.
Cs. T. = 1881: XVII. t.-c. a csődtörvényről.
Dt. = Jogtudományi Közlöny döntvénytára (az előlálló 1., 2., 3., 4. az évfolyam számát, a római szám a kötetszámot, az azt követő szám az esetszámot jelzi).
Ferenczy = Dr. Ferenczy Árpád: A nemzetközi magánjog kézikönyve stb. 1911.
Grill = Grill tvtár magánjogi kötet, V. kiadás.
Gy. T. = 1877: XX. t.-c. a gyámságról.
H. T. = 1894: XXXI. t.-c. a házassági jogról.
Hdt. = A Jogtudományi Közlöny hiteljogi döntvénytára.
I. M. = Igazságügyminiszter.
I. K. vagy Ig. Közl. = Igazságügyi Közlöny.
Jh. = Jogi Hírlap.
K. = Kúria.
K. T. = 1875: XXXVII. t.-c. a kereskedelmi törvényről.
Mdt. = Jogtudományi Közlöny magánjogi döntvénytára.
MTJ. = Magyarország magánjogi törvénykönyve (1928. március hó 1-én az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat).
Nki mg. = Nemzetközi magánjog.
Optk. = Osztrák polgári törvénykönyv.
P. H. T. = Polgári Határozatok Tára.
Pje. = Polgári jog esettára.
Ptt. = Polgári törvénykezési jog tára (a Magyar Jogi Szemle melléklapja).
Pdt. = A Jogtudományi Közlöny perjogi döntvénytára.
Pp. = A polgári perrendtartásról szóló 1911: I. t.-c.
Ppé. = A polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912: LIV. t.-c.
R. T. = Magyarországi Rendeletek Tára.
Szántó = Szántó Mihály: Nemzetközi magánjog különös tekintettel hazai viszonyainkra. 1893.
T. SZ. és Tbsz. vagy Trsz. = Az 1921: XXXIII. t.-c.-be iktatott trianoni szerződés.
Wittmann = Dr. Wittmann Ernő: Nemzetközi és időközi magánjog. 1902.
Új dt. = Grecsák: Új döntvénytár.
Újlaki I. = Dr. Újlaki M.: Hetven év magánjogi irodalma. 1930.
Újlaki II. = Dr. Újlaki M.: Öt év magánjogi irodalma. 1935.

V. T. = 1876: XXVII. t.-c. a váltótörvényről.

A könyvben hivatkozott nemzetközi magánjogi tárgyú törvényeket és rendeleteket l. az új kiadású Grill-féle törvénytár magán- és hiteljogi köteteiben.

Egyéb fontosabb rövidítések:

Archiv Prax. = Archiv für die zivilistische Praxis.

v. Bar = L. v. Bar: Theorie u. Praxis des IntPR., 2. kötet, 1889.

Bartin = E. Martin: Principes de droit international privé. 1930., 1932.

BöhmsZ. = Zeitschrift für internationales Recht. Alapította Böhm. 1—10. kötet.

Dicey (-Keith) = Dicey (-Keith): Conflict of Laws. 1927.

Diena = G. Diena: Principi di diritto internazionale. 1917.

DJurT. = Verhandlungen des deutschen Juristentags.

DJurZtg. = Deutsche Juristenzeitung.

EG. = Einführungsgesetz a német Bürgerl. Gesetzbuch-hoz.

Falkmann-Mugdan = Rechtsprechung der Oberlandesgerichte.

Frankenstein = E. Frankenstein: Internationales Privatrecht, 4 kötet; 1926., 1928., 1934., 1935.

Genti Revue = Revue de droit international et de législation comparée. Szerkeszti: Visscher.

Gutzwiller = M. Gutzwiller munkája a nemzetközi magánjogról a Stammler-féle Enciklopédiában (Das gesamte deutsche Recht). 1930. 1521. és köv. l.

Habicht = H. Habicht: Internat. Privatrecht nach dem Einführungsgesetz, 1907.

HB. = Handbuch.

HGB. = Handelsgesetzbuch.

IntPR. vagy IPR. = Internationales Privatrecht.

IPRechtspr. = Internationalprivatrechtliche Rechtsprechung, Sonderhefte zur Z. f. ausl. u. int. PR.

JheringsJ. = Jahrbücher für Dogmatik, alapította R. v. Jhering.

Journal vagy Clunet = Journal de droit international. Szerkeszti André Prudhomme.

JurW. = Juristische Wochenschrift.

Kahn = Fr. Kahn: Abhandlungen zu IntPR. 1928.

KGJahrb. = Jahrbuch für Entscheidungen des Kammergerichts.

Lewald. = Hans Lewald: Das deutsche IntPR. auf Grundlage der Rechtsprechung. 1930.

Makarov = A. N. Makarov: Die Quellen des internat. Privatrechts. 1929

Melchior = G. Melchior: Die Grundlagen des deutschen internat. Privatrechts. 1932.

Niboyet = (Pillet et) Niboyet: Manuel de droit international privé. 1924. évi és 1928. évi kiadások.

NiemeyersZ. = Zeitschrift für internationales Recht. A XI. kötettől kezdve szerkeszti Niemeyer.

Nussbaum = A. Nussbaum: Deutsches internationales Privatrecht. 1932.

OLG. = Oberlandesgericht.

Raape = L. Raape: Kommentar zu Art. 7. és köv. EinfGesetz z. BGB. Staudingernek a BGB-hez készített Kommentárjában VI. 2., 1931.

Recueil = Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye.

Revue Darras = Revue de droit international privé. Szerkeszti Lapradelle.

RG. = Reichsgericht.

Rspr. = Rechtsprechung.

RVglHWB. = Rechtsvergleichendes Handwörterbuch. Szerkesztik Schlegelberger és mások.

Savigny = F. K. v. Savigny: System des heutigen römischen Rechts. VIII. 1849.

Schnitzer = A. F. Schnitzer: Handbuch des internationalen Privatrechts. 1937.

Seuff A. = Seufferts Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte.

Surville = Surville: Cours élémentaire de droit internat. privé. 1925.

Wolff = Martin Wolff: Internationales Privatrecht. 1933.

Z. f. ausl. u. int. PR. = Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. Szerkeszti E. Rabel.

Z. f. ausl. öff. R. = Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Szerkeszti V. Bruns.

ZGB. = Svájci ptk.

Zitelmann = E. Zitelmann: Internationales Privatrecht. 1897., 1912.

ZPO. = Zivilprozessordnung.

Előszó.

A nemzetközi magánjog különleges természete hozza magával, hogy az írónak egy meghatározott jogrendszer alapjáról kell kiindulnia, mikor a jogszabályösszeütközések nagy problémáit egységes rendszer keretében akarja feldolgozni. Különben a világ minden jogrendszerének minden összeütközési szabályára figyelemmel kellene lennie, ez pedig a nemzetközi magánjog egész területét feldolgozó munkát áttekinthetlenné tenné. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az írónak az összehasonlító jog szempontjait figyelmen kívül kell hagynia. A nemzetközi magánjog „nemzetközi“ jellege szükségessé teszi, hogy legalább is a gyakorlati szempontokból jelentősebb és a hozzánk közelebb eső jogrendszereknek kollíziós normáit is szem előtt tartsuk. Az összehasonlító módszer alkalmazása ugyanis ma már a belső jog egyes kérdéseinek feldolgozásánál is nélkülözhetetlen, méginkább nélkülözhetetlen tehát a nemzetközi magánjog rendszerének megírásánál, ahol több jogrendszer jogszabályainak összeütközéseit kell megoldani.

Ezek a szempontok vezettek ennek a műnek a megírásánál is. Az alap, amelyről kiindulok, a magyar jogrendszer: *ez a mű a magyar nemzetközi magánjog alapelveit akarja feldolgozni az összehasonlító módszer alkalmazásával.* Ilyen munkára szükség volt, mert Wittmann és Ferenczy művei ma már teljesen elavultak, Szántó és Balla művei pedig a mellett, hogy szintén elavultaknak tekinthetők, azért sem felelnek meg a kitűzött célnak, mert a külföldi irodalmat és a külföldi kollíziós normákat egyáltalában nem veszik figyelembe.

Munkám elsősorban elméleti, dogmatikus munka, mert röviden feldolgozni igyekszik a nemzetközi magánjog minden nagy elméleti problémáját. Ezenkívül gyakorlati célokat is

szolgál, mert arra törekszik, hogy a bírónak és az ügyvédnek, de a joghallgatónak is segítségére legyen a nemzetközi magánjog tanulmányozásánál.

Nagy súlyt helyeztem ezért a magyar bírói gyakorlat ismertetésére, amelyet egészen a mai napig beható figyelemmel kísértem és nagy súlyt helyeztem a m. kir. igazságügy-minisztérium gyakorlatának ismertetésére is, aminek az a magyarázata, hogy az igazságügyminiszternek a jogszabály-összeütközések megoldásánál és a bírói gyakorlat irányításánál éppen a nemzetközi magánjog területén fontos szerepe van.

A munka megírásánál igyekeztem felhasználni azokat a pedagógiai tapasztalatokat, amelyeket mint a budapesti kir. Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetemen a nemzetközi magánjog magántanára és a hágai Nemzetközi Jogi Akadémia tanára a nemzetközi magánjognak csaknem egy évtizedes előadása alatt szereztem, továbbá igyekeztem felhasználni azokat a gyakorlati tapasztalatokat is, amelyeket részben a különböző amerikai, angol, francia, német és holland egyetemeken több éven át végzett tanulmányaim során, részben pedig a m. kir. külügyminisztérium és a magyar kir. igazságügyminisztérium nemzetközi jogi osztályain csaknem két évtized alatt eltöltött hivatali pályám folyamán szereztem. Itt alkalmam volt beható figyelemmel kísérni a magyar bíróságok nemzetközi magánjogi gyakorlatának fejlődését is és itt megingathatatlan meggyőződésemmé vált az a felfogás, hogy feltétlenül szükség volna a Magánjogi Törvénykönyv Törvényjavaslatának, a magyar jogászi géniusz e nagyszerű alkotásának törvényerőre emelésére és ezenkívül egy nemzetközi magánjogi törvény alkotására is. A bíróságoknak a nemzetközi magánjogi kérdések megoldásánál határozott útmutatásra van szükségük, mert törvény nélkül a felmerülő jogszabályösszeütközéseket helyesen megoldani nehezen tudják.

Mielőtt munkámat a jogászközönség bírálata alá bocsátanám, kötelességemnek tartom, hogy a legmelegebb hálával köszönjem meg a Magyar Tudományos Akademiának azt, hogy könyvem megjelenését lehetővé tette.

Kairó, 1938. december 1.

Dr. Szász István.

BEVEZETÉS.

1. §. A nemzetközi magánjog tárgya.*

A tér és idő kategóriái, ezek a nem tapasztalatból származó fogalmak, amelyeket Kant a „Tiszta ész kritikája“ című, korszakalkotó munkájának elején szükségképpen *apriori* képzeteknek, „*notwendige Vorstellungen apriori*“-nak nevez s amelyek minden külső szemléletünknek az alapját teszik, a jogi normák uralmát is körülhatárolják. A jogrendszerek a jog fejlődésének kezdetétől egymást követik az időben és egymás mellett állanak fenn a térben is, a térben, „ebben a mindenütt jelenlevő Semmiben, amelyből — mint Schopenhauer egyszer említette — egy dolog sem tud kikerülni a nélkül, hogy meg ne szűnjék valami lenni“.¹ A jogszabályok térbeli összeütközésével foglalkozik a nemzetközi magánjog, a jogszabályok időbeli összeütközésével pedig az időközi magánjog tudománya.

* Magyar irodalom: I. Újlaki I. 39. l. és II. 36. l. — L. különösen Szerző: Nemzetközi és időközi magánjog. (Mészleány- emlékkönyv, 1936.) 256. l. — Szerző: Les conflits de lois dans le temps. (Théorie des droits privés.) Paris. 1935. és Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye 1934. évf. I. kötet, 149—256. l. — Szerző: A magánjogi jogszabályok időbeli hatálya: a törvény visszaható erejének problémája. (Kísérlet egy új elmélet felállítására). Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok. VI. évf. (1938) 1. szám, 70—100. l. — Helle: Tanulmányok a nemzetközi magánjog köréből. 1902. 11. l.; Kolosváry: A magyar magánjog tankönyve. 1911. I. k. 65. l.; Szladits: A magyar magánjog vázlata. (4. kiadás.) 1933. II. k. 480. l.

Külföldi irodalom: v. Bar, I. 3. és köv. — Jos. Jitta: La méthode du droit internat. privé (1890, La Haye) 32. és köv. — Zitelmann, I. 1. és köv. — Frankenstein, I. 28. és köv. — F. Kahn, I 255. és köv. — Gutzwiller, 1535. és köv. — Arminjon: L'objet et la méthode du droit int. privé Recueil des Cours de l'Acad. 1928. I. 433. és köv. — Arminjon: Revue de droit int. privé et de législ. comp. 56. (1929), 680. és köv. I. — Wolff, I. — Schnitzer, 16.

¹ „aus welchem kein Ding herauskann, ohne aufzuhören etwas zu sein“.

I. Werbőczy írja a Tripartitumban: „constitutiones et decreta ligant principem, omnes jurisdictionis eius subjectos et non solum illos, sed etiam quoscumque forenses in hoc regno degentes“.¹ Werbőczy ezzel a tétellel azt akarta kifejezni, hogy minden államnak területileg elhatárolt jogrendszere van, amely ezen a területen belül elvileg feltétlen érvényű. Ehhez képest a hazai magánjog fogalmilag mindazokra a magánéletviszonyokra és magánérdekösszeütközésekre irányadó, amelyek belföldön nyilvánulnak; akkor is, ha az érdekelt személyek között idegen honosok vannak, vagy ha az alapul fekvő tényállás egyes elemei idegen jogterülethez kapcsolódnak (külföldön levő vagyontárgyak, külföldön kötött szerződések, idegenben elkövetett tiltott cselekmények stb.).

Az állami jogrendszernek mindazonáltal számolnia kell a nemzetközi érintkezés kívánalmaival és idegen jogrendszerek létevel. Ezért, ha a magánjogi tényállásnak külföldi vonatkozásai vannak, ha a tényállásban szereplő személyek külföldi állampolgárok vagy külföldön laknak, ha a tényállás egészben vagy részben külföldön valósul meg vagy ott kell kifejtenie hatásait vagy ha a jogosult igényét belföldi tényállás alapján külföldön érvényesíti vagy érvényesítette, felmerül a kérdés, hogy a jogviszony helyes rendezése céljából melyik állam joga legyen az irányadó.

A magánjogi tényállásnak illetően, több állam területével szemben fennálló vonatkozásait nevezzük a jogszabályok „összeütközésének“ (collisio statutorum), a különböző államok jogszabályai térbeli összeütközéseinek megoldására szolgáló jogszabályokat pedig, szemben az anyagi magánjogi szabályokkal (a Sachnormákkal), *nemzetközi magánjogi szabályoknak vagy nemzetközi magánjogi kollíziós normáknak*, e kollíziós normák összeségét végül *nemzetközi magánjognak*.

A hazai bíróság vagy közigazgatási hatóság elvileg tehát a jogszabályok „összeütközése“ esetében is csak a belföldi jogot (lex forit) alkalmazhatná. Amde adott esetben a belföldi jogforrás (akár nemzetközi kötelezettség alapján, akár önkéntes elhatározásból) szükségesnek tarthatja, hogy a külföldi vonatkozású tényállásra egészben vagy részben külföldi jog-

¹ Trip. II. 5. — Werbőczy három hónapot engedélyez a külföldinek, hogy a magyar magánjogot megismerje.

szabály nyerjen alkalmazást. Ilyen esetben a belföldi jognak nemzetközi magánjogi szabálya a külföldi jogszabályra utal és ezzel az utaló szabállyal a külföldi jog vonatkozó rendelkezéseit *közvetett törvénytartalom*má teszi.

A jogszabályok „összeütközését“ itt természetesen csak képletesen kell érteni, mert a nemzetközi magánjogi tényállásoknál szorosan véve nincs arról szó, hogy több szuverén állami jogrend valóban összeütközzék egymással oly értelemben, hogy mindegyik a tényállást maga akarja szabályozni, hanem csak arról, hogy oly tényállások forognak kérdésben, amelyek több állam jogrendszerével állnak kapcsolatban s ezért több állam jogszabályai alkalmazása lehetőségének vagy indokoltságának kérdését vetik fel. Ennek ellenére megtartható a „jogszabályösszeütközés“ elnevezés, mert ez a kifejezés az évszázadok folyamán közkeletűvé vált és a kérdések megértését megkönnyíti. Ugyanígy megtarthatjuk a „*nemzetközi magánjog*“ elnevezést is, noha a nemzetközi magánjog (legalább is a maga egészében) nem része a nemzetközi jognak és nem tekinthető tiszta anyagi magánjognak sem. Ez az elnevezés ugyanis Schaffner (1841) óta mindenütt használatos (internationales Privatrecht, droit international privé, private international law, diritto internazionale privato) és különben is az annak helyébe ajánlott elnevezések¹ éppúgy nem helyesek, mint ahogy nem helyes a „*nemzetközi magánjog*“ elnevezés.

II. Egy meghatározott jogviszonnyal kapcsolatban nemcsak a különböző államok jogszabályai, hanem ugyanazon állam terület vagy személy szerint elhatárolt különböző jogrendszereinek jogszabályai is összeütközésbe kerülhetnek egymással. Az összeütközés szó természetesen itt is csak képletesen értendő. Az előbbjelzett összeütközések megoldása a *területközi* (interterritoriális, interprovinciális) jog, az utóbbjelzett összeütközések megoldása a *személyközi* (interperszonális) jog kollíziós normáinak feladata.

Az interperszonális kollíziós normák szüksége akkor áll

¹ „Grenzrecht“ (Frankenstein), „Zwischenstaatliches Privatrecht“, „örtliche Grenzen der Herrschaft der Rechtsregeln“ (Savigny), „räumliche Herrschaft der Gesetze“ (Gerber), „Geltung fremder Rechtsquellen“ (Gierke), „örtliche Grenzen der Anwendbarkeit der Privatrechtsnormen“ (Unger), „intermunicipal law“ (Harrison), „choice of law“ vagy „extritorial effect of law“ (Dicey) stb.

elő, ha ugyanannak az államnak a területén különböző személyi körök: honoráciorok és nem honoráciorok részére (pl. Magyarország), muzulmánok és európaiak részére (pl. Egyiptomban), zsidók és róm. katolikusok és protestánsok részére (pl. legutóbb Ausztriában), vagy a különböző kasztok részére (pl. Indiában), különböző jogszabályok vannak hatályban. Ezzel szemben területközi kollíziós normákra akkor van szükség, ha az állam területe, akár *történeti alapon*, közjogi különállással nem rendelkező, akár *közjogi alapon*, önkormányzattal rendelkező, több jogterületre oszlik. Az első esetre példa volt Erdély jogterületi különállása a háború előtt. Történeti jellegük van ezenkívül a jász-kun statutumok területének Magyarországon ma is, továbbá Jugoszlávia, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia különböző jogterületeinek a háború óta. A második esetre példát szolgáltatott Horvátország közjogi különállása a háború előtt, továbbá az Amerikai Egyesült Államok egyes államainak közjogi különállása jelenleg is. Interterritoriális jellegűek, bár bizonyos vonatkozásokban önálló elvek uralma alatt állanak, az anyaország jogszabályainak összeütközései is a gyarmatain hatályban levő jogszabályokkal.

A területközi magánjog alapelveit a bírói gyakorlat fejlesztette ki a legtöbb államban, így Magyarországon is. Modern területközi magánjogi törvényt alkotott Lengyelország (1926. augusztus 2.), továbbá Franciaország (1921. július 24.) a francia és elzász-lotaringiai jogszabályok összeütközéseinek megoldása céljából. Az 1923. évi április hó 22-én kelt 893. számú olasz törvényes rendelet az újonnan szerzett olasz területekre a Codice civile nemzetközi magánjogi kollíziós normáit terjesztette ki, a nélkül azonban, hogy a területközi összeütközéseket külön szabályozta volna.

A területközi összeütközések megoldásánál hasonló elvek jutnak alkalmazásra, mint a nemzetközi magánjogi összeütközések megoldásánál.¹ Eltérések mutatkoznak a jelzett kétféle összeütközés között a következő vonatkozásokban:

a) A szerzett jogok a területközi magánjog területén erő-

¹ L. Szerző: Az államok közötti utódlás elmélete. 1928. 588. és 654. l.; Eliesco: Essai sur les conflits de lois dans l'espace sans conflit de souveraineté. (Les conflits d'annexions). Paris. 1925.; Niboyet: Conflits entre les lois françaises et les lois locales d'Alsace et Lorraine. Paris. 1922.

sebb védelemben részesülnek mint a nemzetközi magánjog területén. Amíg ugyanis a nemzetközi magánjog elvei értelmében a külföldi törvény alapján szerzett alanyi jog belföldi bíróság előtt csak akkor érvényesíthető, ha a szóbanforgó jog jogi hatásai (nem maga a jog, mert a jog a perbírótság államának közrendjével ellentétben állhat) nincsenek ellentétben a perbírótság államának közrendjével (ordre publicjével),¹ addig az interterritoriális jogban az állam egyik jogterületén hatályban levő törvények alapján szerzett jog az állam másik jogterületén akkor is védelemben részesül, ha a szóbanforgó jog jogi hatásai ellentétben vannak a másik jogterületen érvényben lévő olyan jogszabályokkal, amelyeket a nemzetközi magánjogi elmélet nemzetközi viszonylatban közrendi jellegűeknek tart.

b) A közrendi fenntartás (clause d'ordre public) a területközi magánjogban nem csupán a szerzett jogok védelmének szempontjából, hanem más vonatkozásban sem játssza azt a szerepet, amit a nemzetközi magánjogban játszik. Közjogi jellegű jogterületek jogszabályainak összeütközése esetében ugyanis a közrend elve sokkal szűkebb körben érvényesül, mint a nemzetközi magánjogban, történeti jellegű jogterületek jogszabályainak összeütközése esetében pedig nincs semmi szerepe, mert történeti jellegű jogterületek jogszabályainak összeütközése esetében a bíró vagy közigazgatási tisztviselő (pl. anyakönyvvezető) sohasem háríthatja el közrendi megfontolások alapján a másik jogterület egyébként alkalmazandó jogszabályának alkalmazását.

c) A személyi viszonyokra irányadó jog (statutum personale) alapja, kapcsolóelve a kétféle összeütközésnél különböző: mert amíg ma már a legtöbb állam nemzetközi magánjogában a statutum personale kapcsolóelve elsősorban az állampolgárság, a honosság s csak kevés államban a lakóhely,² addig a területközi magánjogban ez a kapcsolóelv elsősorban vagy a lakóhely, vagy az illetőség. (Történeti jogterületek jogszabályainak összeütközésénél inkább a lakóhely, közjogi jog-

¹ L. 11. §.

² L. 7. §. I p.

területek jogszabályainak összeütközésénél inkább az illetőség).¹

d) A *statutum personale* általában az extraterritoriális jellegű, vagyis az állam területén kívül is érvényesülő jogszabályok alkalmazási területe a területközi jogban tágabb, mint a nemzetközi magánjogban, mert a nemzetközi magánjog általános elveivel szemben a területközi magánjog elvei szerint az öröklési jogi kérdésekben minden esetben — ingatlanok esetében is — az örökhagyó személyes joga alkalmazandó az olyan államokban is, amelyeknek nemzetközi magánjogi törvényei az öröklési jog területén az ingatlanok tekintetében a *lex rei sitae*-t alkalmazzák.²

e) A *territoriális*, vagyis az államterület határain belül érvényesülő jogszabályok alkalmazási területe szűkebb a területközi magánjogban, mint a nemzetközi magánjogban, mert a csőd anyagi jogszabályai, amelyek a nemzetközi magánjogban területi jellegűek, a területközi magánjogban extraterritoriális jellegűek.

f) A kötelmi jogban a felek jogszabályválasztó joga (*Parteiwille, l'autonomie de la volonté*) a területközi jogban tágabb körben érvényesül, mint a nemzetközi magánjogban, mert amíg az utóbbi területén csak a diszpozitív jogszabályokra terjed ki,³ addig a területközi jog területén kiterjed a kogens jogszabályokra is, sőt a lakóhely egyszerű megváltoztatása esetében — a *statutum personale* meghatározására is.

III. Egy és ugyanazon államnak a jogszabályai nemcsak a *térben* kerülhetnek összeütközésbe egymással, hanem az *időben* is. Ez akkor áll elő, ha a jogviszony fennállása alatt az irányadó anyagi magánjogi szabályok, a *Sachnormák* megváltoznak. Ezeknek az összeütközéseknek a megoldása az *időközi, átmeneti, (intertemporális) jog* (*Übergangsrecht, droit*

¹ Kúria P. I. 1988/1932. (Jh. 1933. évf. 1084. sz.): „A jászkun V. *statutum* alkalmazhatósága szempontjából az a döntő kérdés, hogy a házaspár a házasság megkötésekor jászkun területen telepedtek le“. A kúria P. I. 3505/1926. sz. határozatában helytelenül a jászkun *statutumok* alkalmazásánál nem a lakóhelyet, hanem az illetőségi helyet tekintette irányadónak. (Jh. 1933. évf. 299. sz. hat.)

² L. 52. §.

³ L. 29. §.

transitoire) feladata.¹ Az intertemporális jog szerkezete, kollíziós normái, alapelvei — bár bizonyos eltérésekkel — szintén hasonlóak a nemzetközi magánjog szerkezetéhez, kollíziós normáihoz és alapelveihez.²

IV. A nemzetközi magánjogi, területközi, személyközi és időközi magánjogi összeütközéseknél több anyagi magánjogi szabály kerül egymással konfliktusba. Ezért az ilyen összeütközéseket *elsőfokú* összeütközéseknek nevezhetjük. Ezeken az összeütközéseken kívül vannak olyanok is, amelyeknél a konfliktusba kerülő jogszabályok nem anyagi magánjogi jogszabályok, hanem kollíziós normák. Ha ezek az összeütköző kollíziós normák egymeműek, vagyis ha a nemzetközi magánjogi kollíziós normák nemzetközi magánjogi kollíziós normákkal, időközies időköziesekkel, területközies területköziesekkel kerülnek összeütközésbe, *másodfokú jogszabályösszeütközésekről* beszélhetünk (conflits à la seconde puissance), mert ilyenkor a bírónak vagy közigazgatási tisztviselőnek két jogszabálykonfliktust kell megoldania: először meg kell oldania a kollíziós normák konfliktusát s azután az anyagi magánjogi szabályok, a Sachnormák konfliktusát.

A másodfokú nemzetközi magánjogi kollíziónál a magyar bírónak vagy közigazgatási tisztviselőnek azt kell eldöntenie, hogy a magyar jog vagy egy külföldi jog nemzetközi magánjogi kollíziós normáját kell-e alkalmaznia, vagy hogy — ha két külföldi nemzetközi magánjogi kollíziós norma ütközik össze egymással — a kettő közül melyiket kell alkalmaznia; a másodfokú időközi kollíziónál pedig, hogy az új jog vagy a hatályon kívül helyezett régi jog időközi kollíziós normáját kell-e irányadónak tekintenie. Ezen fajta jogszabály-

¹ Az időközi magánjog alapelveit szépen kifejti a budapesti kir. törvényszék 38. Pf. 82/1934. sz. határozata (Jh. 1934. évf. 257. eset), továbbá a Kúria P. II. 1940/1936. sz. határozata. (Jh. 1936. évf. 631. sz. hat.).

² L. Szerző: Les conflits de lois dans le temps. Páris. 1935. (Recueil 1934. évf. I. k. 149. l.) és Szerző: Nemzetközi és időközi magánjog (Emlékkönyv Meszlényi Artúr születésének 60. évfordulójára). Budapest, 1936. 256. l. — L. továbbá Szerző: A magánjogi jogszabályok időbeli hatálya: a törvény visszaható erejének problémája. (Kísérlet egy új elmélet felállítására). Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok. VI. évf. (1938) 1. szám, 70—100. l. és Szerző: L'effet rétroactif de la loi nouvelle dans la doctrine et la jurisprudence égyptiennes mixtes. (Journal des Tribunaux Mixtes. 1938. évf. 2365. és 2366. számok.)

kollíziónak következményei a tovább- és visszautalás (*renvoi*)¹ és a jogi minősítések (*qualifications*)² problémái, amikor szintén arról van szó, hogy a magyar vagy a külföldi, illetőleg melyik külföldi jog kollíziós normái tekintendők irányadóknak. A helyes megoldás szerint a bíróra elvileg mindig a saját államának nemzetközi magánjogi kollíziós normái, illetőleg az új jog időközi kollíziós normái az irányadók.³

V. A nemzetközi magánjogi, időközi, területközi és személyközi kollíziós normák nemcsak velük egyenmű, hasonló kollíziós normákkal kerülhetnek összeütközésbe, hanem tőlük eltérő természetű, *különnemű* kollíziós normákkal is. Így kollízióba kerülhet a nemzetközi magánjogi kollíziós norma időközivel, a nemzetközi magánjogi területközivel, a területközi időközivel, a személyközi időközivel stb. Az ilyen kollízió már *harmadfokú* (*conflit à la troisième puissance*), mert először el kell döntení az azt, hogy az időközi vagy nemzetközi magánjogi kollíziós normát kell-e először alkalmazni s csak azután dönthető el, hogy melyik nemzetközi magánjogi vagy időközi kollíziós normát s végül, hogy melyik anyagi magánjogi jogszabályt.

E harmadfokú kollíziók közül a legnagyobb jelentősége a nemzetközi magánjogi és az időközi kollíziós normák összeütközéseinek van. Ilyen kollízió előállhat annak következtében, hogy az időközi magánjogi kollíziós normák a *térben* kerülnek egymással összeütközésbe vagy pedig annak következtében, hogy a nemzetközi magánjogi kollíziós normák az *időben* kerülnek egymással összeütközésbe. Az első esettel foglalkozik az időközi magánjog nemzetközi magánjogi része, a másodikkal viszont a nemzetközi magánjog intertemporális jogi része. Az első esetben a bírónak külföldi anyagi jogszabályt kell alkalmaznia és ez a külföldi anyagi jogszabály változott meg időközben, a második esetben viszont az eljáró bíróság államának nemzetközi magánjogi szabályai változtak meg. Az első esetben az irányadó időközi magánjogot kell meghatározni: vajjon ez a külföldi állam időközi magánjogi rendszere-e vagy pedig az eljáró bíróság államának időközi magánjogi rendszere? A második esetben viszont az irányadó

¹ L. 8. §.

² L. 10. §.

³ L. 5. §. V. p.

nemzetközi magánjogot kell meghatározni: vajjon ez a régi nemzetközi magánjogi rendszer-e vagy pedig az új?

Az első helyen említett kollíziós típus elég ritka. A francia bírói gyakorlat a többi államban is uralkodó elméletnek megfelelően ebben az esetben a külföldi jog időközi magánjogi rendszerét alkalmazza s a külföldi időközi kollíziós norma alkalmazását csak akkor mellőzi, ha az ellentétben áll az eljáró bíróság (közig. hatóság) államának közrendjével, például ha méltánytalan retroaktív rendelkezést tartalmaz. A második helyen említett kollízió viszont akkor jön létre, ha — mint Németországban 1900-ban történt vagy Franciaországban a világháború után, mikor az 1921. évi július hó 24-én kelt törvény Elzász-Lotaringiában az addig hatályban volt német nemzetközi magánjogi rendszer helyébe léptette a francia nemzetközi magánjogi rendszert (15. cikk, 2. bek. és 16. cikk) — a nemzetközi magánjogi kollíziós normák változnak meg, továbbá, ha valamely állam oly nemzetközi egyezményt köt vagy mond fel, amely a jogszabályok térbeli összeütközését is szabályozza (pl. a házasság felbontását szabályozó hágai egyezmény — 1911: XXII. t.-c. — felmondása legutóbb Németország és Svédország részéről) és végül, ha valamely állam egy másik állam területét vagy annak egy részét annektálja (pl. Nizza és Savoya annexiója 1860-ban és Elzász-Lotaringia annexiója 1871-ben és 1918-ban).

A kollízióknak ezt az utóbb említett típusát különösen a német jogtudomány tanulmányozta igen behatóan, mégpedig a századforduló körül, az új német polgári törvénykönyv életbelépése alkalmával. A német jogászok háromféle elméletet állítottak fel erre vonatkozólag. 1. Az első elmélet (Niedner) szerint a nemzetközi magánjog szabályai közjogi szabályok s ebből következik, hogy a régi és az új nemzetközi magánjogi kollíziós normák összeütközése esetében mindig az új kollíziós normákat kell alkalmazni, mert a közjogi szabályoknak általában visszaható erejük van.¹ 2. A második elmélet (Kahn és némely meggyőződéssel Marin)² a régi nemzetközi magánjogi

¹ Niedner: Kommentar z. Einführungsgesetz des B. G. B. 3. kiadás, 295. l.

² Kahn: Das zeitliche Anwendungsgebiet der örtlichen Kollisionsnormen; Iherings Jb. XLIII. k. 1901. 299—434. l.; X. Marin: Essai sur l'application dans le temps des règles de conflit dans l'espace. 1928. 71. és köv. l.

rendszer csak abban az esetben tekinti irányadónak, ha ez a lex fori alkalmazását eredményezi és nem tekinti irányadónak, ha külföldi jog alkalmazására vezet, mert ebben az esetben oly jogviszonnyal állunk szemben, amelyet „a belső jog nem ragadott meg és nem nyomta rá bélyegét”. A jogviszony — e szerint az elmélet szerint — az eljáró bíróság államával csupán a perindítás időpontjában kerül kapcsolatba, s ennekfolytán a bíróságnak a perindítás időpontjában hatályban levő nemzetközi magánjogi kollíziós normákat kell alkalmaznia, kivéve ha a régi nemzetközi magánjogi szabályok a lex fori alkalmazását eredményezik. 3. A harmadik — uralkodó — elmélet szerint (Habicht, Zitelmann, Diena, Neumayer, Roubier) a nemzetközi magánjogi kollíziós normák időbeli kollízióját ugyanazok szerint az alapelvek szerint kell elbírálni, mint amelyek szerint a belső jog anyagi magánjogi szabályainak időbeli kollízióját, mert a kérdés megoldásánál figyelembe jövő szempontok a két esetben azonosak és a visszahatás tilalma a két esetben egyformán érvényesül.¹

Hogy az ismertetett elméletek közül melyiket kell helyesnek tartanunk, az végeredményben attól függ, hogy miképpen fogjuk fel a kollíziós normák tartalmát: hogy a törvényhozó hallgatása esetében a *kollíziós norma felfogásunk szerint egy másik kollíziós normára utal-e vagy csupán az alkalmazandó anyagi jogra, a Sachnormára?* Minthogy a kollíziós normák csupán az alkalmazandó anyagi jogra utalnak, vagyis az elbírálandó jogviszony alaki és anyagi előfeltételeit és jogi hatásait szabályozó jogra és minthogy a nemzetközi magánjogi és időbeli kollíziós normák tartalma ebből a szempontból azonos, ebből szükségképpen következik: 1. hogy a bírónak (közigazgatási tisztviselőnek) — amennyiben a törvényhozó kifejezetten másképpen nem rendelkezett — *a saját idő-*

¹ Habicht: Die Einwirkung des BGB. auf zuvor entstandene Rechtsverhältnisse. 2. kiad. 37. s köv. l.; Zitelmann: Verhältnis der örtlichen und zeitlichen Anwendungsnormen; Iherings: Jb. t. XLII. 1900. 925. és köv. l.; Diena: De la rétroactivité des dispositions législatives en droit international privé. Clunet, 1900. 939. és köv. l.; Neumayer: Die zeitliche Geltung der Kollisionsnormen. Zeitschrift für privat u. öff. Recht. XII. 1903. 39. és köv. l.; Roubier: Les conflits de lois dans le temps. (Théorie dite de la non-rétroactivité de la loi) 1929—1933. II. k. 735. és köv. l. és Les conflits de lois dans le temps en dr. int. privé. Revue de dr. int. privé. t. XXVI. (1931) 38. és köv. l.

közi magánjogának elvei szerint kell eldöntenie a régi és új külföldi törvény közötti kollíziót, mert az intertemporális kollíziós normák nem részei az alkalmazandó külföldi anyagi jognak, márpedig — mint mondtam — a nemzetközi magánjogi kollíziós normák csupán a külföldi anyagi jogra utalnak; 2. a második esetben a bírónak *az új nemzetközi magánjog kollíziós normáit kell alkalmaznia akkor is, ha a jogviszony a régi nemzetközi magánjogi kollíziós normák uralma alatt jött létre*, mert az intertemporális kollíziós normák a nemzetközi magánjogi kollíziós normák összeütközését nem szabályozzák.

Az előadottak értelmében tehát nem lehet vitás, hogy *Niedner konkluzióit kell elfogadnunk*, de nem azon az alapon; hogy az időközi jog kollíziós normái közjogi szabályok s ennek folytán visszaható erővel alkalmazandók, mert eltekintve attól, hogy a közjogi normáknak az általános elvek értelmében nincs visszaható erejük, a kollíziós normákat részünkről nem is tekintjük közjogi normáknak, hanem azon az alapon, hogy *a nemzetközi magánjogi és időközi kollíziós normák csak az anyagi magánjogi szabályok kollízióit szabályozzák, nem pedig a nemzetközi magánjogi és időközi kollíziós normák kollízióit*. E felfogás helyességét megerősíti az is, hogy a nemzetközi magánjogi kollíziós normákat az uralkodó felfogás a nemzetközi közrend, az ordre public international részének tekinti, az ordre public international pedig — ezt az uralkodó felfogás képviselői is elismerik — mindig „actuel“, vagyis mindig a szerint az időpont szerint ítélandó meg, amely időpontban a bíró ítéletét meghozza.¹

Végül meg kell még jegyezni, hogy a nemzetközi magánjogi kollíziós normák itt tárgyalt időbeli összeütközésének esetét nem kell összetévesztetni a *jogszabályok olyan térbeli összeütközésével, amely két időpontban realizálódik*. Példa ez utóbira az az eset, amikor olasz asszony, aki hazai joga szerint házasságát nem bonthatja fel, megszerzi a magyar állampolgárságot: vajjon új hazai törvényének megfelelően kérheti-e most már házasságának felbontását? Itt is belevegyl

¹ V. Martin: Principes du dr. int. privé 1930. 257. l.; Roubier: id. m. I. 85. l.

a problémába időbeli elem, csakhogy az összeütközés a térben játszódik le. Itt ugyanis annak az eldöntéséről van szó, hogy hol van a területi felségjognak időbeli határa, hogy az továbbra is uralma alatt tartja-e azt a személyt, aki most már egy másik állam szuverénításának területén látszik mozogni? A jogszabályösszeütközéseknek ez a típusa, amely annak következtében áll elő, hogy a személy vagy dolog helyzetét a térben megváltoztatja és amelyet Bartin éppen ezért igen helyesen mozgó összeütközésnek, „*conflit mobile*”-nak nevez, tisztán nemzetközi magánjogi jellegű.

Természetesen előfordulhat, hogy az alatt az idő alatt, amíg a mobil összeütközés kialakul, a nemzetközi magánjogi kollíziós norma is megváltozik és hogy időbeli összeütközés kapcsolódik a térbeli összeütközéshez.

VI. A harmadfokú kollíziókon kívül *negyed* és *ötödfokú* kollíziók (*conflits à la quatrième et cinquième puissance*) is fordulhatnak elő. Negyedfokú kollízió akkor áll elő, amikor a nemzetközi magánjogi kollíziós norma egyszerre nemcsak időközi, hanem területközi vagy személyközi kollíziós normával is összeütközésbe kerül. Ilyen kollízióval áll szemben a magyar bíró például akkor, ha a per tárgyát tevő jogviszony egy olyan állam (pl. Lengyelország) jogrendszeréhez kapcsolódik, amelynek területén több jogrendszer van hatályban és amelynek nemzetközi magánjoga vagy területközi magánjoga a jogviszony élettartama alatt megváltozott, amint ez Lengyelországban történt az 1926. augusztus 2-i nemzetközi magánjogi és interterritoriális törvények folytán. Ilyen esetben a magyar bírónak az irodalomban uralkodó álláspont és a bírói gyakorlat szerint — amennyiben a magyar nemzetközi magánjogi kollíziós normák értelmében a lengyel Sachnormák irányadók — a lengyel időközi és területközi kollíziós normát kell irányadónak tekintenie és a lengyel időközi magánjog és a lengyel területközi magánjog elvei szerint kell elbírálnia azt, hogy a Lengyelországban hatályban levő öt jogterület közül melyiknek a jogát kell alkalmaznia, illetőleg amennyiben az időközben megváltozott, a régi vagy az új jogát-e.¹ Ez a fel-

¹ Ezen az állásponton áll az igazságügyminisztériumnak 27.503/1933. I. M. sz. közleménye. (Ig. Közl. 1933. évf. 157. l.)

fogás azonban nincs összhangban azzal az előbb kifejtett alappelvvel, hogy a kollíziós normák csak az anyagi magánjogi szabályok kollízióját szabályozzák, nem pedig a kollíziós normák kollízióit.

VII. Nem tartozik a nemzetközi magánjog körébe a nemzetközi egyezményeken nyugvó, több államra kiterjedő, *államfeletti magánjog* (mehrstaatliches Privatrecht), amely a nemzetközi közjog része és valódi anyagi magánjog. Az államok egymásközi megegyezése itt azzal a következménnyel jár, hogy a nemzetközi magánjogi kérdés felmerülését az egyezményben részes államok közti viszonyban kizárja.

Ilyen államfeletti magánjogi szabályokat tartalmazó kétoldalú és kollektív nemzetközi egyezményünk sok van. Azok között, amelyekben Magyarország is részes, a legfontosabbak: Ünió az irodalmi és művészeti művek védelmére (1922: XIII., 1931: XXIV. t.-c.), a montevidei egyezmény ugyanabban a tárgyban (1931: XXXI. t.-c.), Ünió az ipari tulajdonjog védelmére (1908: LII., 1913: VIII., 1929: XVIII. t.-c.), az ipari tulajdonjog fenntartása és visszaállítása (1921: I. t.-c.), a külföldi áruk származási helye hamis megjelölésének megakadályozása (1934: V. t.-c.), a vasúti áru-, személy- és poggyászfuvározási egyezmények (1928: III. és IV., 1933: I., 1938. XXVI., XXVII. és XXVIII.), a hajóösszeütközésekre, tengeri segélynyújtásra és mentésre vonatkozó egyezmények (1913: I.), a brüsszeli tengeri magánjogi egyezmények (a hajóselismervényekre (1931: VI.), a tengeri hajók tulajdonosainak felelősségére (1931: IV.) és a törvényes elsőbbségekre és a tengeri jelzalogjogokra (1931: V.) vonatkozó egyezmények) (15.310/1933. M. E. rend. I. K. 178. l.), a varsói légi fuvarozási egyezmény (1936: XXVIII. t.-c. 27.200/1936. I. M. rend. I. K. 207. l.), a légi járművek biztosítási lefoglalására vonatkozó egyezmény (1937: IX. t.-c.), a genfi egységes váltó és csekkjogi egyezmények, amelyeket Magyarország aláírt, de még nem erősített meg (1930. és 1931.).

VIII. Nem tartozik a nemzetközi magánjog körébe — bár a francia és azt követve más latin államok tudományos irodalma ellenkező állásponton van — az *állampolgársági jog* és a *külföldiek jogának* (Fremdenrecht, Condition des étrangers) *szabályozása sem*. Hogy a francia jogi írók ezt a két jogágot a nemzetközi magánjoghoz számítják, annak az a magya-

rázata, hogy a „nemzetközi magánjog“ kifejezés alatt felölelik mindazokat a jogi vonatkozásokat, amelyek magánjogi területen külföldit érintő jogviszonyokból adódnak. A jogász rendszerint szempontjából azonban ez nem indokolható, mert mind az állampolgárság megszerzésének és elvesztésének, mind a külföldiek jogi helyzetének szabályozásánál nem külföldi magánjog alkalmazásáról van szó. Ezt újabban egyesek (Arminjon és mások) Franciaországban is belátják. Az állampolgársági jog szabályozásának a magyar nemzetközi magánjog keretében csak annyiban van helye, amennyiben az állampolgárság a magyar jogban is egyik legfontosabb kapcsolóelv és így a lakóhely fogalmával együtt a kapcsolóelvek között tárgyalható.¹

2. §. A nemzetközi magánjog helye a jogrendszerben.*

I. A nemzetközi magánjogi irodalomban vitás a nemzetközi magánjog helye a jogrendszerben, nevezetesen vitás az, hogy a nemzetközi magánjogot a nemzetközi jog vagy a belső állami jog részének kell-e tekinteni. E tekintetben két felfogás áll szemben egymással. Az egyik, az ú. n. *internacionalista* felfogás, a nemzetközi magánjogot a nemzetközi, az államfeletti jog részének tekinti; a másik, az ú. n. *nacionalista* felfogás, a belső állami jog részének. Az internacionalista felfogás, amelynek egyik főképviselője és alapítója Mancini, a latin államokban, Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban még ma is uralkodó. Németországban képviselői: Bar,

¹ L. 7. §.

* Magyar irodalom: I. Újlaki I. 39. és II. 36. I. Lásd különösen Szerző: A nemzetközi magánjog helye a jogrendszerben. (Magyar Jogi Szemle. 1931. 404. és köv. I.)

Külföldi irodalom: F. Kahn, I. 269. és köv. — Gutzwiller, 1553 (további irodalmi utalásokkal). — Burckhardt, Berner Festgabe für Huber 1919. 263. és köv. — Wahl: RVglHWB. IV. 338. — v. Bar: I. 105. és köv. — Jos Jitta: La méthode du droit intern. privé 1890. 69. és köv. — Zitelmann: I. 72. és köv. — Frankenstein: I. 19. és köv. — Melchior: 35. és köv. — Kahn: I. 268. és köv. — Neumeyer: Wörterbuch d. Völkerrechts I. (1924) 567. és köv. — Viktor Bruns u. Schindler: Mitt. d. deutsch. Gesellsch. f. Völkerrecht 12. (1933) 47. és köv., 57. és köv. — Wolff: 4. — Schnitzer: 18.

Brinz, Bulmerinq, stb.¹ A nacionalista elmélet viszont különösen Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban vált uralkodóvá, uralkodónak mondható azonban ma Németországban is.² ³ Magyarországon az internacionalista felfogás híve Ferenczy, a nacionalistáé Grosschmid, Schwarz Gusztáv, Balla, Helle, Kolosváry, Szladits, stb.

Az internacionalista felfogás nem tartható helyesnek, mert e szerint a tételes nemzetközi jog általános alapelveiből kiindulva levezethető a nemzetközi magánjog egész szerves rendszere és mert e szerint a konkrét esetben a nemzetközi jog értelmében mindig csak egy államnak van hatásköre a jogviszony szabályozására. Ezzel szemben megállapítható, hogy nincsenek olyan általános nemzetközi jogi alapelvek, amelyekből kiindulva le lehetne vezetni a nemzetközi magánjog egész rendszerét és nem áll az sem, hogy a nemzetközi jog értelmében mindig csak egy államnak volna hatásköre a konkrét jogviszony szabályozására.

Megjegyzendő azonban, hogy a nacionalista felfogás sem helyeselhető teljesen, mert e szerint viszont a nemzetközi magánjog kizárólag belső jogszabályokból áll és mert e szerint a nemzetközi magánjog nem egyéb, mint egyszerű kifejezése a belső állami jogrend uralmi tendenciájának. *A nemzetközi magánjog elsősorban és lényegében belső állami jog, de a nemzetközi magánjognak is vannak nemzetközi, államfeletti forrásból eredő kollíziós normái*, amelyek ugyan a bíróra közvetlenül nem irányadók, mert a bíró a nemzetközi jog szabályait csak abban az esetben alkalmazhatja, ha a törvényhozó azokat a belső állami jogba bekebelezte, a törvényhozót azonban mégis kötelezik bizonyos meghatározott belső kollíziós normák felállítására. Ezek a nemzetközi jogi kollíziós normák egységes zárt egészet, szerves nemzetközi magánjogi rendszert nem alkotnak, hanem sporadikusan, minden összefüggés nélkül van-

¹ Az internacionalista felfogás hívei: Brocher, Despagnet, Laurent, Picard, Pillet, Fiore, Weiss, Meili, Rolin, Niboyet stb.

² A nacionalista felfogás hívei: Lorimer, Westlake, Story, Dicey, Holland, Schmid, Regelsberger, Gierke, Dernburg, Stobbe, Niemeyer, Walker, Kahn, Martin, Lewald stb.

³ Az internacionalista és a nacionalista álláspont összeegyeztetését megkísérelték Zitelmann, Frankenstein és mások.

nak elszórva az államfeletti jog területén. Kötelező erejük részben nemzetközi egyezményeken, részben pedig nemzetközi szokásjogon alapszik. Részben általános jellegű követelményeket állítanak fel a törvényhozóval szemben, részben pedig a törvényhozót határozott kollíziós normák felállítására kötelezik. Ez utóbbiak közé tartozik például a *lex rei sitae* alkalmazását elrendelő kollíziós norma ingatlanokon szerzett dologi jogoknál és a *locus regit actum* elvnek alkalmazása a kötelmi, családi, személyi és öröklési jogi ügyletek alakszerűségei tekintetében.

Ami pedig a nemzetközi jognak a törvényhozóval szemben felállított általános követelményeit illeti, meg kell jegyezni, hogy a nemzetközi jog kötelezi az államot, hogy az összeütközést a többi állam törvényhozói autonómiájával a lehetőséghez képest kerülje. Az állam ugyan — amennyiben nemzetközi egyezmény nem állja ennek útját — szabadon, tetszése szerint meghatározhatja, hogy mely esetben kívánja a konkrét jogviszonyt külföldi jog szerint elbírálni, mégis e tekintetben figyelemmel kell lennie arra, hogy a nemzetközi forgalom előmozdítása neki nemzetközi kötelezettsége. Így az állam kétségkívül nemzetközi jogi tiltott cselekményt követne el és eljárása ellen a többi állam a nemzetközi jog szerint megengedett eszközökkel fel is léphetne, ha kivétel nélkül minden nemzetközi vonatkozású jogviszonyra a saját belföldi anyagi jogának, a *lex fori*-nak alkalmazását rendelné el. A territorialitás elvének ily korlátlan alkalmazása kétségkívül ellentétben állana a nemzetközi jog alapgondolatával, a nemzetközi jogközösségbe tartozó államok egyenlőségének és a hatalmi körök elhatárolásának alapelvével, éppúgy mint a nemzetközi forgalom követelményeivel. A territorialitás elvének korlátlan alkalmazása sok esetben a külföldiek jogainak, sőt nem egyszer az állam saját állampolgárai jogainak egyszerű tagadására vezetne.

Ezenkívül nemzetközi kötelezettség terheli az államot abban a tekintetben is, hogy a külföldi jog alkalmazásánál célszerűségi szempontokkal indokolt *jogszabályok* szerint járjon el és nem tisztán *önkéntesen*. Hasonlóképpen nemzetközi jogba ütköznék az olyan belső kollíziós norma is, amely a *lex fori* családi jogi és öröklési jogi anyagi szabályait már oly szemé-

lyekre is alkalmazná, akik csak egészen átmenetileg tartózkodnak a belföldön. Végül elvileg nem szabad az államnak oly kollíziós normákat sem felállítania, amelyek a szerzett jogok tiszteletbentartásának alapelvével ellentétben állanak.

II. Vitás az is az irodalomban, hogy a nemzetközi magánjog *a közjog vagy a magánjog részének tekintendő-e*. Az uralkodó felfogás szerint, amelynek különösen a nacionalista elmélet követői a hívei — bár e két felfogás között nincs szükségszerű kapcsolat — a nemzetközi magánjog a magánjog része. Ezzel szemben egyes írók szerint a nemzetközi magánjog a közjog része.¹ Ez utóbbi felfogás hívei inkább az internacionalisták, bár itt is megjegyzendő, hogy e két elmélet között nincs szükségszerű összefüggés.

A közjog és a magánjog között éles határvonal nem vonható, úgy hogy nem egyszer a törvényhozó belátásától függ, hogy az adott jogintézményt kiépítésének módja szerint a köz- vagy magánjoghoz utalja-e. Ha azt kérdezzük, hogy a nemzetközi magánjogot köz- vagy magánjognak kell-e minősíteni, ez csak annyit jelent, hogy felfogásunk szerint az előbbivel vagy az utóbbival van-e több vonatkozása. Kétséggkívül nem magánjog a nemzetközi magánjog annyiban, amennyiben a magánfelek között fennálló jogviszonyokat nem közvetlen jogrendezés útján szabályozza,² tehát nem anyagi magánjog. De mégis a magánjoghoz tartozik, mert azt dönti el, hogy milyen magánjogot, belföldi vagy külföldi és milyen külföldi magánjogot kell a bírónak (közigazgatási tisztviselőnek) alkalmaznia. Nem is közjog oly értelemben, mintha alkalmazására a rendes bíróságoktól különböző szervek volnának hivatva, de éppúgy a közjoghoz is tartozik, mint például a polgári perrendtartás, mert közjogi alapelvek alapján szabályozza a magánosok között fennálló jogi vonatkozásokat.

A nemzetközi magánjog kollíziós normái az ú. n. utaló jogszabályok csoportjába tartoznak s mint ilyenek hasonló elbírálás alá esnek azokkal a szabályokkal, amelyek a magánjogi jogszabályok időbeli kollízióit döntenek el vagy amelyek a saját maguk kiegészítéséül más megismerési forrásra, meta-

¹ Így Pillet, Niboyet, a legtöbb francia író, továbbá Schmid, Nippold, Zitelmann stb. szerint.

² L. 5. §. I. p.

jurisztikus normatív zsinórmértékre (jóerkölcsök, méltányosság stb.) utalnak. (Blankett szabályok.)¹ Amint ez utóbbiakat általában a magánjoghoz sorolhatjuk, úgy az előbbieket is. A nemzetközi magánjogi kollíziós normák úgy viszonylanak az anyagi magánjogi szabályokhoz, (a Sachnormákhoz), mint a keret a festményhez. Ha a keret magában véve nem is azonos a festménnyel, mégis mint annak tartozéka a festményhez tartozik. A nemzetközi magánjog éppúgy tartozik az anyagi magánjoghoz, mint a közjog kollíziós normái az anyagi közjoghoz, a büntetőjog kollíziós normái az anyagi büntetőjoghoz, a perjog kollíziós normái az anyagi perjoghoz stb. Ha a kollíziós norma nem is azonos a Sachnormával, a kettő között szoros összefüggés áll fenn.

III. Vitás az irodalomban az is, hogy a nemzetközi magánjog *kógens* vagy *diszpozitív* jog-e. Több író azon az állásponton van, hogy a nemzetközi magánjog, éppúgy mint az anyagi magánjog, diszpozitív természetű jogszabályokból áll, amelyek csak annyiban nyernek alkalmazást, amennyiben a szerződő felek kifejezetten vagy hallgatólagosan másképpen nem rendelkeztek. Ez a felfogás nem helyes. Midőn a törvényhozó elismeri a feleknek azt a jogát, hogy a kötelmi ügyletük-nél meghatározzák az alkalmazandó jogot, vagy midőn megengedi, hogy ügyletüket a kötés helyén hatályban levő jog vagy a hazai vagy más jog részéről megkívánt alakszerűségek mellett kössék meg, úgy nem tesz egyebet, mint hogy a nemzetközi magánjog megváltozhatatlan, kényszerítő szabályai útján a feleknek ezt a jogszabályválasztó jogot megadja. A kollíziós norma sohasem diszpozitív, *a kollíziós norma mindig kógens természetű*, hogy mégis az ellenkező látszatot kelti, annak az a magyarázata, hogy bizonyos területeken elismeri a felek rendelkező jogát a részéről kényszerítően megszabott korlátok között.

¹ L. 5. §. I. p.

3. §. A nemzetközi magánjog történeti fejlődése és forrásai.*

I. A mai nemzetközi magánjog túlnyomólag nemzeti jog, főforrásai a bírói gyakorlat, a törvény és a rendelet. Ezzel szemben eredetében a nemzetközi magánjog területközi jog volt és egyedüli forrása volt a tudomány.

A nemzetközi magánjog tudományának történeti fejlődése két ellentétes nagy elv küzdelmét vetíti elénk: az egyik a feudalisztikus jellegű territorialitás elve, a másik a jog perszonalitásának gondolata.

Az ókor a nemzetközi magánjog problémáját még nem ismerte. Meg kell azonban jegyezni, hogy már a kezdetleges római jog is állított fel jogelveket a peregrinusok jogviszonyainak elbírálására. A római jogászok ugyanis megkülönböztették a származás és a lakóhely szerinti jogot, melyeket a jogforrások *origo* és *domicilium* néven jelöltek meg. Az *origo* jelentette azt a helyet, amelyhez a személy születésénél fogva tartozott. Ez nem volt szükségképpen a születés valóságos helye, hanem, amint az egyik kommentár kifejezi, „ubi quis nasci debuit, licet forte re ipsa alibi natus esset, matre in peregrinatione parturiente”.¹ A *domicilium* ezzel szemben a tényleges állandó tartózkodó helyet, a lakóhelyet jelentette: „ubi quis larem rerumque ac fortunarum suarum, summam constituit”.² A jogforrásokból ma már alig állapítható meg, hogy mik voltak a feltételei az egyik vagy a másik jogelv alkalmazásának.

* Magyar irodalom: I. Újlaki I. 39. és II. 36. l. Lásd különösen Dell'Adami Rezső: A nemzetközi magánjog haladása. (Jogászegyl. Ért. Régi f. IV. 37. sz.)

Külföldi irodalom: Catellani: Il diritto internazionale privato e i suoi progressi (2. kiadás), 2 kötet. 1895, 1902. — v. Bar: IntPr I. k. 18. és köv. l. — Pillet: Traité pratique I. 22. és köv. l. — Gutzwiller: Le développement historique du dr. int. privé 1929. (Recueil d. Cours de l'Académie de dr. int.). — Gutzwiller: Der Einfluss Savignys auf die Entwicklung des Internationalprivatrechts 1929. — Gutzwiller: IntPr 1521. és köv. l. — Lainé: Introduction du droit int. privé, contenant une étude historique et critique de la théorie des statuts. 2 kötet, 1888., 1892. — K. Neumeyer: Die gemeinrechtliche Entwicklung des intern. Privat- u. Strafrechts bis Bartolus, 2 kötet, 1901., 1916. — K. Neumeyer: Zeitschr. f. Völkerrecht 11., 190. és köv. l. — E. M. Meijers: Bijdrage tot de geschiedenis van het intern. Privaat-en Strafrecht in Frankrijk en de Nederlanden 1914.

¹ Voet ad Pand. V. 1. §. 91. — Savigny: System. VIII. 350.

² Cod. X. 39., 7. de incolis.

A későbbi jogfejlődés az origo jelentőségét a *domicilium*-é mellett teljesen elhomályosította s a középkor óta, a germán jog személyszerűségi elvének letűnte után egész a francia *Code civil*-ig a *domicilium* elve állapította meg egész Európában az idegenekre alkalmazandó jogot, természetesen kivéve azokat az eseteket, amelyekben a területi elv, a *lex fori* nyert az idegenekre alkalmazást.

II. A római jogot fejtegető tudósokra, a *postglossatorok*-ra várt a feladat, hogy a jogforrásokban jelentkező ürt kitöltésék. A nemzetközi magánjog tudománya tehát tulajdonképpen a XII. század végén született meg Olaszországban, ahol az egyes városállamok (Génua, Pisa, Bologna, Milánó, Velece, Firenze stb.) jogszabályai, az ú. n. *statutumok* a városok egymásközi kereskedelme folytán igen gyakran összeütközésbe kerültek egymással. Eredetileg a bíró csak a saját jogát, a *lex fori* alkalmazta s így a főkérdés, amit az egykorú jogászoknak meg kellett oldaniuk, nem az volt, hogy milyen jogot kell alkalmazni, hanem az, hogy melyik bíró hivatott a jogvitát elbírálni. Neumeyer kutatásai alapján megállapítható, hogy az első *postglossator*, aki az alkalmazandó anyagi magánjog kérdését már határozott formában felvetette, *Magister Aldricus* volt a XII. század végén. Aldricus szerint a bírónak azt a jogot kell alkalmaznia, amelyet „jobbnek“, „hasznosabbnak“ tart, „*eam quae potior et utilior videtur*...“

Aldricus követői, a *postglossatorok*, legisták és kanonisták közül a XIII. és XIV. században különösen *Bartolus de Saxoferrato* (1314—1357), *Baldus de Ubaldis* (1327—1400) s *Bartholomaeus de Saliceto* (1363—1412) kommentátorok foglalkoztak a jogszabályok összeütközésének kérdésével. Az ő elméleteik alapján fejlődött ki az ú. n. *statutumok tana*, amely egész a múlt század elejéig, a modern nemzetközi magánjog elveinek kialakulásáig uralkodott s kiindulási pontjául szolgált a modern nemzetközi magánjog tudományának.

A *statutum*-elmélet általában úgy jellemezhető, hogy az idegen jog alkalmazását csak kivételesen engedte meg, továbbá, hogy a jogok összeütközéseinek elbírálásánál a jogszabályokat *tárgyuk* szerint három kategóriába osztotta: a *personalstatutumok*, a *realstatutumok* és a *vegyes statutumok* csoportjaiba (*statuta personalia, realia, mixta*). Így a személyi

állapotra vonatkozó jogszabályokat a *personalstatutum*, a dolgokra, különösen az ingatlanokra vonatkozó szabályokat a *realstatutum*, a szerződések jogszabályait pedig a vegyes *statutum* körében csoportosította. A *personalstatutum* körébe tartozó jogviszonyokat annak a területnek a joga alapján bírálta el, amely a személy lakóhelyén volt hatályban (*lex domicilii*). A *realstatutum* körébe tartozó jogviszonyok tekintetében viszont annak a jognak a szabályait tekintette irányadónak, amely azon a területen volt érvényben, ahol az a dolog feküdt, amelyre a jogviszony vonatkozott (*lex rei sitae*). Némely jogviszonyt, így különösen a házassági vagyoni jog kérdéseit, a *statutum-elmélet* részben az egyik, részben a másik elv alapján bírálta el s ezért a rájuk vonatkozó jogszabályokat vegyes *statutum-ok*nak nevezte. Minden egyéb esetben annak a területnek a joga volt szerinte alkalmazandó, ahol az ügy elbírálásra került (*lex fori*).

Megjegyzendő, hogy a *statutum-elmélet*nek ezek az elvei csak később alakultak ki, a *postglossatorok* idejében egységes, általános alapelvek még nem állapíthatók meg. Ellenkezőleg az egyes *postglossatorok* között az alkalmazandó jog meghatározása tekintetében még a legnagyobb ellentétek észlelhetők. A *postglossatorok* konkrét, pozitív megoldásokat kerestek, amelyek egységes alapelvekre nem vezethetők vissza. Fejtegetéseiket a *Digesták* és a *Codex* egyes helyeire, különösen a *Cunctos populos-ra* (l. 1. C. de S. Trinitate 1, 1.) alapították. Kétségtelen érdemük, hogy a *locus regit actum* elv (*Bartolus*) és a *lex rei sitae* elv alkalmazását az ügyletek alaki kellékei, illetőleg az ingatlanokon fennálló dologi jogok tekintetében először ők állapították meg.

III. A *postglossatorok* munkálkodása folytán Olaszországban kialakult *statutum-elmélet* különböző alakot öltött a XVI. században Franciaországban, a XVII. század elején Hollandiában, végül a XVII. század végén az angolszász államok területén. Ezek az elméleti iskolák különösen három ponton tértek el egymástól: a) a *statutumok* (Franciaországban: *coutume-ok*, Németországban: *Partikularrechte*) tárgya, b) a külföldi jog alkalmazásának terjedelme és c) a *statutumok* alkalmazásának jogi alapja tekintetében.

A francia elmélet, amelynek alapítója: *Argentraeus*

(D'Argentré 1519—1590.) és főképviselői: Molinaeus (Dumoulin 1500—1566, az akarati autonómia elméletének megalapítója), Froland († 1746), Boullenois (1683—1768), Bouhier (1673—1746), a statutumokat tárgyuk szerint csak két csoportba osztotta: statuta realia-ra és statuta personalia-ra. Az előbbiek tárgyai a dolgok, a res-ek, az utóbbiak tárgyai a személyek. A statutumok elvileg territoriális hatályúak, vagyis a hatályuk kiterjed az eljáró bíró államának egész területére s így a bírónak lehetőleg a saját jogát, a lex forit kell alkalmaznia a jogszabályösszeütközések legtöbb esetében. A statutumok csak kivételesen extraterritoriális hatályúak, csak azok ilyenek, amelyeknek tárgyai a „tiszta“ személyi jogviszonyok, „qui concernent purement et universellement la personne“, pl. a cselekvőképesség korhatára, az örökbefogadás, az atyai hatalom, de a kiskorú képessége ingatlan elidegenítésére már nem az, mert az dologra is vonatkozik. A személyekre és dolgokra egyaránt vonatkozó statuta mixta szintén éppúgy territoriálisak, mint minden statuta realia. Ha kivételesen a bírónak mégis külföldi jogot kell alkalmaznia, ennek alapja *jogi szükségesség*, az *igazságosság* gondolata. Itt volt a francia elmélet leggyöngébb pontja, mert a francia elmélet, amely a statutumok territoriális jellegét tanította, nem tudta kellőképpen indokolni azt, hogy miért kívánja mégis az igazságosság gondolata, a jogi szükségesség bizonyos esetekben külföldi jog alkalmazását.

Ezt a logikai ellentmondást igyekezett kiküszöbölni a holland elmélet, amelynek főképviselői Burgundus (1586—1649), Rodenburg (1618—1688), Huber (1636—1694) és a két Voet (Pál 1619—1677 és fia, Johannes 1647—1714). A holland elmélet szerint szintén a statutumok territorialitása az alapelv és a statuta personalia extraterritorialitása csupán a kivétel. A külföldi jog alkalmazásának az alapja azonban már nem a jogi szükségesség, hanem csupán a nemzetközi udvariasság, a *comitas gentium*, az államok csak azért engedik meg a külföldi jog alkalmazását, hogy így biztosítsák a saját joguk alkalmazása céljából a viszonyosságot.

A holland elmélet a XVII. század folyamán Skócián át áterjedt Angliába és innen Amerikába s az angol-szász jogterületen még ma is uralkodónak mondható.

IV. A XIX. század elején a természetjogi elmélet bukásával a nemzetközi magánjog tudománya is nagy változáson ment át. A territorialitás és extraterritorialitás elve közötti harc továbbra is fennmaradt ugyan, azonban a statutum-elmélet eddigi alakjában elvesztette létjogosultságát. A jogszabályok területi hatályát többé nem *tárgyuk* szerint próbálják meghatározni s kezdik elvetni a jogviszonyok *merev kategorizálását* is, amely a statutum-elméletet szintén jellemzi. A XIX. század tudósai kezdik belátni, hogy egynéhány, kevés alapelvből a kollíziós normák egész rendszere nem vezethető le. A nemzetközi magánjog alapelveit, éppúgy mint minden jog alapelveit, a tételes törvények, a bíróságok gyakorlata és az emberi közösségek szükségletei alapján kell szerintük megszerkeszteni.

A francia forradalom és a Code civil óta a személyes jog (statutum personale) kapcsoló elve is megváltozik és a *lex domicilii*t a *lex patriae*, a lakóhely jelentőségét a személyes jellegű jogviszonyoknál az állampolgárság váltja fel. *Wächter* (1841) eltakarítja a statutum-elmélet utolsó romjait, *Story* (1779—1845) rendszerét a bírói gyakorlatra, a case law-ra építi fel, *Savigny* pedig, a nemzetközi magánjog tudományának újjáteremtője, nem az egyes jogszabályok, hanem a jogviszonyok természetét teszi vizsgálódása tárgyává.

Savigny ugyan még a lakóhely jogának alapján áll, elveti azonban a jogviszonyok merev kategorizálását s minden jogviszonynál annak a jogterületnek a jogát tartja alkalmazandónak, amellyel a jogviszony a maga sajátos természeténél fogva a legszorosabban összefügg, vagyis, mint Savigny magát kifejezte, ahol a jogviszony „székel“ („seinen Sitz hat“). A jogviszony székhelyét, Savigny szerint, a személy lakóhelye, a dolog fekvése, szerződéseknél a teljesítés helye stb. állapítja meg. Mindettől függetlenül azonban a bíró hazai joga, a *lex fori* érvényesül idegenekre nézve is, ha a külföldi joggal szigorúan kényszerítő belföldi szabály áll szemben, vagy ha a külföldi jog illető intézményét a belföldi jog egyáltalában nem ismeri.

V. A XIX. század végén a statutum-elmélet más formában újra éled. Egyes írók ismét megpróbálják egynéhány kevés alapelvből levezetni a kollíziós normák egész rendszerét,

törekvéseik azonban elszigeteltek maradnak s a nemzetközi magánjogi tudomány modern művelőinek többsége állást foglal ezzel az apriorisztikus alapokon nyugvó, spekulatív rendszerekkel szemben.

Mancini és *Weiss*, valamint követőik *Fiore*, *Surville* és *Arthuys*, *Laurent* stb. a jog territorialitásának feudalisztikus jellegű elvével szemben a nemzetiségi eszme hatása alatt a jog perszonalitásának elvét helyezik előtérbe és a jogszabályok extraterritoriális hatályát tanítják. E szabály alól kivesszük a közrendi szabályokat, a locus regit actum elvet, amely az ügyletek alakszerűségei tekintetében irányadó és az akarati autonómia elvét, a szerződő felek jogszabályválasztó jogát a nemzetközi kötelmi jogban, amelyeknek territoriális jellegét elismerik.

A francia irodalomban *Pillet*, a német irodalomban *Zitelmann* és *Frankenstein* is megkísérlik a nemzetközi magánjogot egy-két általános alapelvre visszavezetni.

Pillet szerint, aki követőket talált *Niboyet*-ban, *Caleb*-ben és másokban, el kell választani a törvényösszeütközések (*conflit des lois*) kérdését a szerzett jogok védelmének (*respect des droits acquis*) kérdésétől. Az anyagi magánjogi jogszabályok „*lois générales*”-ként és egyúttal „*lois permanentes*”-ként igyekezzenek érvényesülni, vagyis úgy territoriális, mint extraterritoriális hatályt igyekezzenek biztosítani maguknak: amennyiben arra törekszenek, hogy hatályukat egyrészt az állam területén tartózkodó minden személyre, másrészt az állam területén kívül tartózkodó saját állampolgárookra is kiterjesszék. Ez a törekvése azonban a magánjogi jogszabályoknak a törvények összeütközése esetében teljes mértékben nem valósítható meg és így vagy az egyik, vagy a másik törekvésüket fel kell áldozniok. Hogy melyiket, az az egyes jogszabály „társadalmi céljától”, „but social”-jától függ: ha a konkrét jogszabály célja a személyi érdekek védelme, úgy a jogszabály „loi permanente” és ennek folytán extraterritoriális hatályú, ha viszont a jogszabály célja a közösségi érdekek védelme, úgy a jogszabály „loi générale” és ennek folytán territoriális hatályú.¹

¹ *Pillet* elméletét, amelyet a *Clunet*-féle folyóiratban fejtett ki először (XVIII. 5. és köv. l., 318. és köv. l.), a *Pillet—Niboyet: Manuel de droit int. privé* tömören ismerteti. (1924. évi kiadás 361. és köv. l.)

Zitelmann az internacionalista és a nacionalista elmélet összeegyeztetését tűzte ki céljául.¹ Szerinte a nemzetközi magánjog elsősorban belső állami jog (2. l.). Amennyiben belső tételes kollíziós normák állanak a bírónak rendelkezésére, ezeket feltétlenül alkalmazni köteles. Minthogy azonban kevés ilyen kollíziós norma található az egyes jogrendszerekben, a bírónak általános alapelveket kell keresnie, amelyeknek segítségével a tételes nemzetközi magánjogi rendszerében található hézagokat (Lücken) betölti. Az ezekből az általános alapelvekből levezetett szubszidiárius jog nemzetközi, vagyis államfeletti jog, mert maguk az alapelvek, amelyekből azokat levezette, a nemzetközi jog részei. Ez a szubszidiárius jog — ezzel a tétellel akarja *Zitelmann* a szóbanforgó két ellentétes álláspontot összeegyeztetni — egyúttal a belső állami jog részévé is válik a törvényhozónak ama hallgatólagos parancsa következtében, hogy a bírónak kétség esetében, ellenkező tételes belső kollíziós norma hiányában, a fennálló nemzetközi jogot kell alkalmaznia.

Az az alapelv, amelyből az említett szubszidiárius jog szükségszerűen következik, *Zitelmann* szerint abban a tételben fejezhető ki, hogy az állam a nemzetközi jog értelmében jogparancsokat csak addig bocsáthat ki, ameddig hatalma ér. Az államnak ez az uralmi köre két irányban jut kifejezésre: a) személyi felségjogában, amelynek következtében uralmat gyakorol állampolgárainak történetileg kialakult tömegén, b) területi felségjogában, amelynek következtében uralmat gyakorol 1. területén és 2. területe felett. A területén gyakorolt uralma kiterjed mindenre, ami a területén található: az ottlevő ingó és ingatlan dolgokra, valamint az ott levő személyekre, amennyiben a jogbiztonság vagy közjogi vagy erkölcsi elvek uralmának ez utóbbiakra való kiterjesztését szükségessé teszik, (ez az eset rendszerint nem forog fenn a személyi jog, családi és öröklési jog területén s csak részben a kötelmi jog területén), továbbá a területén levő eszmei javakon fennálló jogokra, az individuál jogokra, az abszolút és különös személyiségi jogokra, végül a deliktumokra.

Azt a jogrendet, amely a nemzetközi jog értelmében az

¹ *Zitelmann: Internat. Privrecht. (1887) I. k.*

államot megillető hatáskör következtében az egyes esetben uralomra van hivatva, Zitelmann „*statutumnak*” nevezi (125. l.). Ez a statutum vagy personalstatutum vagy területi statutum a szerint, amint az adott esetben az állam személyi vagy területi felségjoga alapján van uralomra hivatva. Zitelmann szerint tehát abból, hogy az állam parancsolási joga nemzetközi jogilag pontosan el van határolva, a nemzetközi jog alapelvei értelmében minden egyes esetben, minden további nélkül megállapítható, hogy melyik jogrendnek van hatásköre a kérdéses konkrét jogviszony jogi szabályozására.

Zitelmann elméletét megtámadta Kahn¹ és védelmébe vette dr. W. Marcusen berni tanár.²

Ugyancsak kiegyenlíteni igyekszik az internacionalista és nacionalista felfogás közötti ellentétet — de már egészen más alapon — Frankenstein is.³

Frankenstein is, éppúgy mint Zitelmann, az állam személyi és területi felségjogának fogalmából vezeti le nemzetközi magánjogi rendszerét. Frankenstein szerint is megállapítható minden magánjogi rend uralmi területe. Frankenstein is osztja Zitelmannak azt az alapvető tételét: hogy minden ember a hazája jogának és minden dolog annak az államnak a jogának van alávetve, amelynek a területén fekszik. Frankenstein ezt úgy fejezi ki, hogy minden személyre az állampolgárság és minden dologra a dolog fekvési helye a primér kapcsoló elv (I. 34. l.). Ennek a tételnek a megalapozása azonban Frankensteinnél egészen más, mint Zitelmannál. Amíg Zitelmann alaptételét nemzetközi jogi elméleti posztulátumból, az államok magánjogi uralmi területének egymásközötti elhatárolásából vezeti le, amely — szerinte — minden következményével együtt a tételes nemzetközi jog része, addig Frankenstein szerint ez a tétel csupán *apriorisztikus axióma*, népszichológiai dedukció útján nyert tudományos megállapítás, amely a jog fogalmából, természetéből következik, amely nem része a pozitív, a tételes nemzetközi jognak. Frankenstein szerint tehát a nemzetközi magánjog elvileg belső

¹ Kahn: Jährings Jahrbücher. XL. 1898. 36. és köv. l.

² Marcusen: Böhm's Zeitschrift. X. (1900) 259—269. l.

³ Frankenstein: Int. Privatrecht. I. (1926), II. (1928), III. (1934), IV. (1935).

állami jog, amely jogi érvényét egyedül a pozitív jog elismerésének köszönheti. Természetesen az alapja ennek a nemzetközi magánjognak a személy és a személy hazai joga, valamint a dolog és a *lex rei sitae* között fennálló *primér kapcsolat* (*primäre Anknüpfung*), az a tudományos, apriorisztikus axióma, amelynek értelmében a személyre a hazai joga, a dologra pedig a *lex rei sitae* az irányadó jog, amely a tudományosan felismert alapja minden jognak és minden törvényhozásnak és amely akkor is tudományos igazság marad, ha az állami jog nem ismeri el. Csak ennek a primér kapcsolatnak az alapján illeti meg a jogrendet a jogi hatalom a konkrét jogviszony szabályozására, vagyis az államnak csak akkor van jogi hatalma a jogviszony szabályozására, ha az abban szereplő személyek az ő állampolgárai és az abban szereplő dolgok az ő területén fekszenek. Ha ez a jogi hatalom a primér kapcsolódás fennforgása esetében az említett jogrendet megilleti, *szekundér kapcsolat* útján a jogviszony jogi szabályozására irányuló hatáskörét más jogrendre is átruházhatja, de ha nem illeti meg, abban az esetben a belső kollíziós normái, amelyeket a jogi hatalom hiányában felállít, *pszeudo-kapcsoláson* alapulnak, mert a törvényhozó ebben az esetben oly tényállásokra terjeszti ki uralmát, amelyek a frankensteini axiómák szerint nem tartoznak uralma alá. Az állam uralma ebben az esetben nem egyéb, mint „Gewalt und Polizei“ (52.1.).

VI. A nemzetközi magánjogi kollíziós normáknak a XIX. század folyamán mind több és több államban bekövetkezett kodifikálása megfelel a századnak a kodifikációkkal szemben tanúsított előszeretetének. Csupán az angolszász jogterület államai és a skandináv államok tartják magukat ettől távol. A francia Code civil, amely annak ellenére, hogy igen kevés kollíziós normát tartalmaz¹ és amely mégis kifejezte a későbbi olasz iskola két alapgondolatát: a nemzetiségi elvet és a közrendi jogszabályok területiális jellegét, mintául szolgált az 1829. évi holland, az 1856. évi görög, 1865. évi román, 1865. évi olasz, 1867. évi portugál, 1888. évi spanyol törvénykönyveknek és számos közép- és délamerikai törvénynek.

¹ 3. cikk (törvények területi hatálya), 47., 48. cikk (okiratok), 170., 171. cikk (házasság) 999., 1000. cikk (végrendeletek), 2128. cikk (jelzálogjog).

A Code civil befolyása alatt keletkezett az 1811. évi osztrák ptk. is, amelynek azonban már önálló jellegzetes vonásai is vannak.¹ A svájci kantonális törvények részben a Code civil, részben az Optk. hatása alatt állnak. A német nemzetközi magánjogi alapelveket, a dologi és kötelmi jog kivételével kodifikálta a ptk. (BGB) 1896. évi életbeléptető törvénye (EG. 7—31. cikkek), a svájci nemzetközi magánjogi alapelveket pedig az 1891. évi svájci törvény és az 1907. évi ptk. Az 1898. évi japán, az 1918. évi kínai és az 1916. évi brazilai törvények is fontos nemzetközi magánjogi rendelkezéseket tartalmaznak. Az egész nemzetközi magánjogot 1926-ban kodifikálta Lengyelország és Liechtenstein s nemzetközi magánjogi törvényjavaslatok készültek 1912-ben Ausztriában, 1924-ben Csehszlovákiában² és 1932-ben Romániában.³ Egyiptomban most készül egy új magánjogi kódex, amelynek első része fogja a nemzetközi magánjogi rendelkezéseket tartalmazni. Ennek elkészítésével az egyiptomi kormány a szerzőt bízta meg.

A magyar törvényhozónak eddig nem sikerült a magánjogi kódexet törvényerőre emelnie és így nem sikerült nemzetközi magánjogi törvényt sem alkotnia, amelyet az eddigi elgondolás szerint az életbeléptető törvénybe kell majd felvenni. Az igazságügyminisztériumban a szerző készített egy törvényjavaslat-tervezetet, amely azonban az illetékes kormányhatóságok részéről még tárgyalás alá nem vétetett. Egyes törvényeink tartalmaznak azonban egyes elszigetelt kollíziós normákat. Ezek között legfontosabbak az 1911: I. (Pp.) 414. §. és az 1912: LIV. (Ppé.) 33. §. (külföldi ítéletek érvényének és végrehajthatóságának elismerése), az 1891: XXXI. 10. §. (konzuli bírászkodás, nincs hatályban), az 1879: L. (állampolgársági törvény), 1921: XXXIII. (trianoni szerződés), 1921: XLVIII. (amerikai békeszerződés), telekkönyvi rendtartás (63. §. 1. bek., 82. §. e. p.), 1926: XVI. (nyugdíjvalorizáció) 18. §.,

¹ 4. §. (törvények területi hatálya), 34—37. §. (jog és cselekvési képesség, jogügyletek), 300. §. (dologi jogok).

² Szövegét lásd Makarovnál: *Das. int. Privrecht. der europäischen und aussereuropäischen Staaten* (Die Quellen des. int. Privrechts) 1929. (Leske—Loenwenfeld: die Rechtsverfolgung im int. Verkehr. VIII. k. I. rész) 217. és köv. l.

³ Szövegét német fordításban l. Ládaynál: *Zeitschrift für ausländisches und int. Priv. recht.* VI. (1932) 744. és köv. l.

1928: XII. (valorizáció) 32. §., 1876: XXVII. (váltótörvény). 95., 96., 97. §., 1908: LVIII. (csekk törvény) 22. §., 1894 XXXI. (házassági törvény) 108—120. §., 1877. XX. és 1885: VI. (gyámügyi törvények), 1876: XVI. (végrendeletek alaki érvényessége) 34. §., 1921: LIV. (szerzői jogi törvény) 78. és 79. §., 1890: II. 32. §., 1895: XLI. 5. §., 1913: XII. 6. és 7. §. (nevek, cégek, védjegyek, ipari minta- és mustraoltalom), 1895: XXXVII. 13, 15, 16, 63. §., 1913: XII. 1. §., 1920: XXXV. 1. §., 1932: XVII. 1—7. és 14. §. (szabadalmi törvények), 1923: V. és 1933: XVII. (tiszteességtelen verseny) stb.

VII. A nemzetközi magánjog fontos jogforrása a törvény és rendeletek mellett a nemzetközi szerződés. A jogforrásoknak ez a faja van hivatva arra, hogy a jogszabályok közötti nemzetközi összeütközések megoldási módjait valamikor egyetemes érvénnyel, a tételes jog erejével állapítsa meg. Bár messze látszik lenni még az idő, amikor a művelt államok egyöntetűen fogják szerződéses úton szabályozni a nemzetközi magánjog kérdéseit, az egyetemes szabályozás iránti törekvés tünetei és szemmel látható eredményei ma már észlelhetők.

1. A délamerikai államok már 1889-ben tartottak *Montevideóban* kongresszust, amelynek tárgya volt a polgári jog, a peres eljárás és a büntetőjog nemzetközi elveinek egyöntetű megállapítása. Az e kongresszuson megállapított vezérelvek alapján több délamerikai állam (Argentína, Bolívia, Paraguay, Peru, Uruguay) egymással nemzetközi magánjogi tárgyú szerződést kötött.

2. Az európai államok valamivel később már egy lépéssel tovább mentek, amikor a századforduló óta hat alkalommal (1893., 1894., 1900., 1904., 1925. és 1928-ban) *Hágában* konferenciára gyűltek össze a nemzetközi magánjog elveinek egyöntetű szabályozása céljából, amelyeken csaknem valamennyi európai állam és egy-két ázsiai állam is részt vett.¹ E konferenciák alkotásai a következők:

a) A polgári eljárásra vonatkozó egyezmény, amelyet az

¹ A hágai konferenciák szempontjából l. különösen Meili és Mamelok: Das int. Privat- und Zivilprozessrecht auf Grund der Haager Konventionen. 1911. Az ötödik és hatodik konferencia munkáját többek között behatóan ismerteti dr. Volkmár, a Juristische Wochenschriftben. (1926. évf. 307—313. l., 1928. évf. 857—867. l.).

1893 és 1894-i konferenciák dolgoztak ki s amelyet az említett konferenciákon képviselt összes hatalmak 1898. november 14-én írtak alá. Ezt a szerződést Magyarország az 1899: XIII. t.-c.-be iktatta. Ugyanezen tárgyban az 1904-i konferencia egy újabb egyezményt dolgozott ki (1905. július 17.), amely ugyanazon hatalmak által szintén elfogadtatván, az előbbi egyezmény helyébe lépett. Ezt a szerződést hazánk az 1909: XIV. t.-c.-be iktatta.

Az 1909. évi XIV. t.-c.-be iktatott egyezmény 27. cikkének módosítása céljából az 1924. évi július hó 4-én Hágában kelt jegyzőkönyv (1926: XIX. t.-c.) az eddig zárt egyezményt nyílt egyezménnyé alakította át oly módon, hogy a negyedik hágai nemzetközi magánjogi értekezleten részt vett államoknak is lehetővé tette a csatlakozást. Az egyezmény jelenleg Magyarország és a következő államok közt van hatályban: Belgium, Dánia, Danzig Szabad Város, Lengyelország, Luxemburg, Marokkó spanyol védnökség alatt álló területe, Németalföld, Németország, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svájc, Svédország (42.200/1926. I. M. rend. — I. K. XXXV. 183. l.), Csehszlovákia (59.832/1926. I. M. rend. — I. K. 205.), Finnország (62.208/1926. I. M. rend. — I. K. XXXVI. l.), Észtország (1.600/1930. I. M. rend. — I. K. 24.), Lettország és Jugoszlávia (1930: XXXIX. t. — 15. c., 20.048/1930. I. M. rend. — I. K. 74.), Bulgária és Litvánia csatlakozása folyamatban van (41.332/1931. I. M. és 46.431/1926. I. M.). Az egyezmény alkalmazást nyert Magyarország és Ausztria (29.326/1929. I. M. VII.), valamint Magyarország és Románia között is (1925: VI. t.-c. 2. c. 1. bek.), bár Romániával szemben a trianoni szerződés nem léptette újból életbe. Az egyezmény végrehajtásáról rendelkezik a 9.000/1909. I. M. sz. rend. (I. K. XVIII. 119. l. és R. T. 785. l.), az 1924. évi jegyzőkönyv végrehajtásáról pedig a 48.200/1926. I. M. rend. (I. K. XXXIX. 74. l.). A trianoni szerződés 221. cikke értelmében az egyezmény alkalmazást nyer a trianoni szerződésben részes államok között, kivéve Franciaországot, Romániát és Portugáliát. Franciaország és Portugália szintén részes az egyezményben, de nem Magyarországgal és Németországgal szemben. Románia és Magyarország között az egyezményt újból életbeléptette az 1925. VI. t.-c. 2. cikke.

b) A házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött egyezmény (1911:XXI. t.-c.) és az utóbbit nyílt egyezménnyé alakító, 1923. november 28-án kelt hágai jegyzőkönyv (1926:XX. t.-c.). Az egyezmény jelenleg hatályban van Magyarországnak a következő államokkal szemben fennálló viszonyában: Luxemburg, Németalföld, Németország, Olaszország, Románia (1925. VI. 3. cikk 1. p.), Svájc és Svédország (10.883/1929. I. M. rend. — I. K. 69. l.), valamint Lengyelország és Danzig (57.280/1929. I. M. rend. — I. K. 167. l.).

Az egyezményben részes Portugália is, azonban sem Magyarországgal, sem Németországgal szemben fennálló viszonyában az egyezmény nem nyer alkalmazást. Hasonlóképpen nem nyer alkalmazást Németország és Románia között sem.

c) A házasságok felbontása, valamint ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bírászkodás terén támadható összeütközések kiegyenlítése végett 1902. június 12-én kötött hágai egyezmény (1911:XXII. t.-c.) és az utóbbit nyílt egyezménnyé alakító 1923. november 28-án kelt hágai jegyzőkönyv (1926:XX. t.-c.).

Az egyezmény jelenleg hatályban van Magyarországnak a következő államokkal szemben fennálló viszonyában: Luxemburg, Németalföld, Lengyelország, Danzig, Románia és Olaszország (10.883/1929. I. M. rend. — I. K. XXXVIII. 69. l. és 57.280/1929. I. M. rend. I. K. XXXVIII. 69. l.) Az egyezményt eredetileg megerősítették még Belgium, Franciaország, Portugália, Németország, Svédország és Svájc is (6.326/1911. M. E. rend. — I. K. XX. 327. l.). Franciaország az egyezményt 1914 június 1-ére (4.985/1914. M. E. rend. — I. K. XXIII. 408.), Belgium 1919. június 1-ére (10.883/1929. I. M. rend. — I. K. XXXVIII. 69.), Svájc 1929. június 1-ére (10.883/1929. I. M. rend. — I. K. XXXVIII. 69.) Németország és Svédország pedig 1933. november 27-én, illetőleg 1933. november 3-án 1934. június 1-i hatállyal felmondotta (12.302/1934. I. M. — I. K. 75. l.). Az egyezmény hatálya a háború kitörésével a hadviselő felek között megszűnt és a T. Sz. 217. cikke nem léptette újból életbe, aminek következtében az volt ellenségeinkkel szemben nincs hatályban (p. o. Portugáliával szemben sem), kivéve Romániát (1925:VI. t.-c. 3. c. 2. p.) és Olaszországot (diplomáciai

jegyzékváltás útján újból alkalmazást nyert) (10.883/1929. I. M. rend. — I. K. XXXVIII. 69.). Lengyelország és Danzig 1929. június 25-én csatlakozott az egyezményhez (57.280/1929. I. M. rend. — I. K. XXXVIII. 167. l.).

Az egyezményben részes Portugália is, azonban sem Magyarországgal, sem Németországgal szemben fennálló viszonyában az egyezmény nem nyer alkalmazást. Hasonlóképpen nem nyer az egyezmény alkalmazást Németország és Románia között sem.

d) A kiskorúak gyámságának szabályozása tárgyában 1902. június 12-én Hágában kelt egyezmény (1911: XXIII. t.-c.) és az utóbbit nyílt egyezménnyé alakító 1923. november 28-án Hágában kelt jegyzőkönyv (1926: XX. t.-c.).

Az egyezmény hatályban van jelenleg egyrészt: Magyarország, másrészt Belgium, Danzig, Lengyelország, Luxemburg, Németalföld, Németbirodalom, Olaszország, Portugália, Románia (1925. VI. 3. cikk 3. pont), Spanyolország, Svájc és Svédország között (269.871/1929. B. M. — I. K. XXXVIII. 139. l. és Lengyelország és Danzig csatlakozására nézve 273.347/1929. B. M. rend. — I. K. 1930. évf. 46. l.). Franciaország ezt is felmondta (4985/1914. M. E. — I. K. XXIII. 408.). A T. Sz. 217. cikkének 23. pontja az egyezményt a háború után újból életbe léptette. Az egyezményben részes volt még Ausztria, de csak az entente-hatalmakkal szemben.

e) A teljeskorúak gyámságára és hasonló védelmi intézkedésekre vonatkozólag 1905. évi július 17-én kelt hágai egyezmény (1912: LII. t.-c.) és az azt nyílt egyezménnyé átalakító 1923. november 28-án kelt hágai jegyzőkönyv (1926: XX. t.-c.).

Jelenleg hatályban van egyrészt Magyarország, másrészt Németalföld, Németbirodalom, Olaszország, Románia és Svédország között (269.871/1929. B. M. — I. K. XXXVIII. 139. l.). Franciaország felmondta ezt is (1092/1917. M. E. — R. T. 203. és 51.521/1923. B. M. — R. T. 601.). A trianoni szerződés nem léptette újból életbe és így a volt ellenséges hatalmakkal szemben nincs hatályban, kivéve Olaszországot (diplomáciai jegyzékváltás útján újból életbe lépett) és Romániát (1925: VI. t.-c. 3. c. 3. p.). Svédország 1926. július 9-én csatlakozott az egyezményhez (174.684/1926. B. M. — I. K. XXXVI. 77.). Az egyezményben részes még Portugália, de nem Magyarország-

gal és Németországgal szemben. Nincs hatályban az egyezmény Románia és Németország közötti viszonyban sem.

f) A negyedik (1904. évi) hágai értekezleten kidolgoztak még egyezményeket a törvényes és végrendeleti örökösödés, a házassági személyi és vagyonjog és a csődjog tárgyában. Magyarország ezeket nem írta alá. A csődjogi egyezményt az értekezlet csak mintául szánta az egyes államok között kötendő, hasonló tárgyú kétoldalú egyezmények részére. A házassági személyi és vagyonjog tárgyában kötött egyezmény jelenleg hatályban van Németország, Danzig, Olaszország, Németalföld, Lengyelország, Portugália (nem portugál–német viszonyban), Románia (éppígy) és Svédország között. Franciaország 1917. aug. 23-ra és Belgium 1922. aug. 23-ra felmondta ezt az egyezményt is.

g) Az ötödik (1925. október 12–1925. nov. 7.) hágai nemzetközi magánjogi értekezlet kidolgozott a csődről egy kétoldalú mintaegyezménytervezetet, amely szükség esetén csekély módosítással többoldalú egyezménnyé is átalakítható, továbbá egy-egy többoldalú egyezménytervezetet a bírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a hagyatékokról és végrendeletekről, ezenkívül több kisebb jelentőségű módosító javaslatot az 1902. és 1905. évi hágai házassági, gyámügyi és perjogi egyezményekhez.¹ Végül elfogadott az érte-

¹ Az értekezlet az 1902. és 1905. évi hágai egyezményekkel kapcsolatban javasolta:

a) a polgári eljárásról szóló 1905. évi július hó 17-én kelt egyezmény (1909: XIV. t.-c.) 19. cikkét a következő bekezdéssel kiegészíteni:

„Az a hatóság, amely a végrehajtási kérelem tárgyában a határozat hozatalára illetékes, a 2. bekezdés 3. pontjában említett fordítási és hitelesítési költségek összegét is megállapítja, feltéve, hogy azt a fél egyidejűleg kéri. Ezek a költségek a per költségeinek és kiadásainak tekintendők“;

b) a házasságra vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítése tárgyában 1902. június hó 12-én kelt egyezmény (1911. XXI. t.-c.) 3. cikkét a két alábbi bekezdéssel kiegészíteni:

„Az első bekezdésben említett szabály ugyancsak alkalmazandó oly tilalmakra is, melyek kizárólag vagy katonai kötelezettségeken vagy valamely fejedelmi ház szabályzatán alapulnak.

Az az állam, melynek törvénye az előbbi bekezdésben említett tilalmakat megállapította, jogosult az ilyen körülmények között kötött házasságot érvényesnek el nem ismerni“;

c) a „territoires européens“ kifejezést a „territoire métropolitain“ kifeje-

kezlet több határozatot és egy óhaj¹ is. Az értekezlet zárójegyzőkönyvét a brit kiküldöttek kivételével az értekezleten résztvett mind a 22 állam kiküldöttei, így a magyar kiküldött is aláírták, a tervezeteket azonban mindezideig egyik állam sem erősítette meg.

h) A hatodik (1928. január 5—1928. január 28.) hágai nemzetközi magánjogi értekezlet kidolgozott egy végleges egyezménytervezetet a hagyatékokról és a végrendeletekről szóló törvények összeütközéseinek kiegyenlítésére, továbbá egy-egy egyezménytervezetet az 1902. és 1905. évi hágai házassági és gyámsági egyezmények módosítására, illetőleg kiegészítésére,² ezenkívül egy-egy egyezménytervezetet a szegénységi

zessel helyettesíteni: a házasságra vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítése tárgyában 1902. június 12-én kelt egyezmény (1911: XXI. t. c.) 9. cikkében, a házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bírászkodás terén támadható összeütközések kiegyenlítése tárgyában 1902. június hó 12-én kelt egyezmény (1911: XXII. t. c.) 10. cikkében, a kiskorúak gyámságának szabályozása tárgyában 1902. június 12-én kelt egyezmény (1911: XXIII. t. c.) 10. cikkében, a házasságnak a házastársak személyes viszonyából folyó jogaira és kötelességeire, valamint a házastársak vagyonára gyakorolt hatásait rendező törvények összeütközései tárgyában 1905. évi június 12-én kelt egyezmény (Magyarország nem részes benne) 12. cikkében, a teljeskorúak gyámságáról és hasonló védelmi intézkedésekről szóló 1905. július 17-én kelt egyezmény (1912: LII. t. c.) 16. cikkében és a polgári eljárásra vonatkozó 1905. július 17-én kelt egyezmény (1909: XIV. t. c.) 26. cikkében.

¹ Az értekezlet a következő határozatokat fogadta el:

a) „Az Értekezlet felkéri Németalföld kormányát, hogy az Értekezlet következő ülészakának napirendjébe vegye fel a hagyatékok kérdését a végből, hogy folytattassék és befejeztessék a jelen Értekezlet által fogamatba vett munka, amely erre az anyagra nézve egyezménytervezet szerkesztését célozta;

b) az Értekezlet felkéri Németalföld kormányát, hogy a következő Értekezletre tanulmányozza azt a kérdést, vajjon helye van-e változtatni a kézbesítésnek azon a rendszerén, amelyet a polgári eljárásról szóló Egyezmény előír;

c) az Értekezlet felkéri Németalföld kormányát, hogy a következő Értekezletre szerkesszen egy kérdőívet, amely felöleli az összes kérdéseket, amelyek a házastársak különböző állampolgárságával összefüggőleg a házasság felbontásánál és az ágytól és asztaltól való elválásnál felmerülnek.“

Végül az Értekezlet azt az óhaját fejezte ki:

„hogy a kormányok a lehetőség szerint vegyék fogamatba ama törvényeik tökéletesítését, amelyek a szegénységi jogra vonatkoznak“.

² Az 1902. és 1905. évi házassági és gyámsági egyezmények abból a feltevésből indulnak ki, hogy az érdekeltnek csak egy állampolgársága van és hogy

jog és az anyakönyvi kivonatok ingyenes kiszolgáltatása, valamint az 1909: XIV. törvénycikkbe iktatott hágai polgári el-

az asszony a házassággal férjének állampolgárságát szerzi meg. Ezek az egyezmények tehát hiányokat tüntetnek fel akkor, amikor az érdekelt hontalan vagy több állampolgársága van, sőt akkor is, ha az asszony a házasságkötés ellenére megtartotta eredeti állampolgárságát.

Ezek az esetek a XX. század kezdetén csak ritkán fordultak elő, a jelen korban azonban sokszor ismétlődnek és olyan nehézségekre adnak alkalmat, amelyeket az egyezmények jelenlegi szövege alapján megoldani nem lehet.

Ez az oka annak, hogy a szóbanforgó kérdések tárgyalását a hágai nemzetközi magánjogi értekezlet hatodik ülészakára kitűzték. Ezekkel a kérdésekkel az értekezlet második bizottsága foglalkozott.

A második bizottság tervezetei tehát a hágai házassági és gyámsági egyezményeknek kiegészítését célozzák, kiterjesztvén azoknak alkalmazását a hontalanság és többes állampolgárság eseteire, valamint arra az esetre is, amikor a házaseleklek állampolgársága különböző.

A bizottság jelentése kiemeli, hogy a tervezetek nem szándékoznak szabályozni az állampolgárság kérdését sem általánosságban, sem közjogi nézőpontból, hanem csupán arra szorítkoznak, hogy annak hatását a magánjog bizonyos vonatkozásaira megállapítsák.

A bizottság a következő javaslatokat dolgozta ki a már érvényben levő házassági és gyámsági egyezményekhez:

a) A házasságra vonatkozó törvények összeűtköztetéseinek kiegyenlítése végett kötött, 1902. évi június hó 12-én kelt (és az 1911: XXI. t.-cikkbe iktatott) egyezmény módosítására vonatkozó tervezet lényeges tartalma a következő:

A hontalanokra vonatkozólag az egyezménytervezet azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a hontalan hazai törvényének rendes lakóhelyének törvényét, ennek hiányában pedig annak a helynek törvényét kell tekinteni, ahol a házasság kötésekor tartózkodik.

A bizottság azért választotta a lakóhely és tartózkodóhely fogalmát az illetőség helyett, mert ez utóbbi fogalom államonkint nagyon különböző és annak elfogadása esetében nehézségek támadtak volna.

Ha a házasulók valamelyikének több állampolgársága van, felmerül az a kérdés, hogy melyik államnak törvénye szerint kell elbírálni a házasságkötési képességet. A bizottság véleménye az volt, hogy ebben az esetben csakis azoknak az államoknak a törvényei jöhetnek számításba, amelyeknek a házasuló fél állampolgára; ezek között viszont elsőbbséget kell adni annak az állam törvényeinek, amelynek a területén egyidejűleg rendes lakóhelye van, ilyennek hiányában pedig annak, amelynek a területén tartózkodóhelye van.

Abban a további esetben, ha a házasulók valamelyikének azoknak az államoknak egyikében sincs lakó- vagy tartózkodó helye, amelyeknek polgára, eleendő, ha a házasság kötésének jogát hazai törvényeiknek egyike elismeri.

b) A házasság hatásaira vonatkozó törvények összeűtköztetéseinek kiegyenlítése végett kötött, 1905. évi július hó 17-én kelt egyezményhez Magyarország annakidején nem járult hozzá, az erre az egyezményre vonatkozólag megszövegezett tervezettel tehát részletesebben nem foglalkozom.

járási egyezmény kiegészítése tárgyában, végül három alternatív egyezménytervezetet az adásvételi szerződés nemzet-

c) A házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bíraskodás terén támadható összeütközések kiegyenlítése végett kötött, 1902. évi június hó 12-én kelt (és az 1911. XXII. t.-cikkbe iktatott) egyezmény módosítására vonatkozó tervezet lényeges tartalma a következő:

A hontalanság és a többes állampolgárság esetében ugyanazok a rendelkezések alkalmazandók, mint amelyeket az a) alatti tervezet foglal magában.

Abban az esetben, ha a házasfeleknek csak egyike változtatja meg állampolgárságát a házasság megkötése után, úgy hazai törvényük gyanánt utolsó közös törvényhozásukat kell tekinteni.

Ha viszont a házasfeleknek sohasem volt közös állampolgárságuk, vagy ha közös állampolgárságuk megszűnt, miután mindegyikük különböző állampolgárságot szerez, a házasság felbontása, valamint az ágytól és asztaltól való elválás is csak akkor mondható ki, ha a felbontást vagy az elválást a szóbanforgó esetben úgy a férj, mint a feleség hazai törvénye megengedi.

Mindazonáltal már az ötödik ülésszak alkalmával a svájci küldöttség rámutatott arra, hogy az utolsó közös törvényhozásnak alkalmazása bizonyos méltánytalanságokkal jár abban az esetben, ha olyan asszony, kinek állama ismeri a házasság felbontását, ezt az állampolgárságát visszaszerzi azután, hogy férjétől elválasztatott, aki viszont olyan államnak polgára, amelynek törvényei nem ismerik a házasság felbontását.

Továbbá a svéd küldöttség felhozta azt, hogy nem esik az egyezmény rendelkezései alá az az eset, amikor valamely asszony külföldivel kötött házassága ellenére megtartotta eredeti állampolgárságát.

Erre a két esetre figyelemmel az említett küldöttségek az egyezmény felülvizsgálatát kérték abból a célból, hogy lehetővé tétessék annak az államnak, amelynek állampolgárságát az asszony megtartotta vagy visszaszerezte, az, hogy saját törvényei szerint a házasság felbontását kimondhassa.

A hatodik ülésszakban ezt a két kérdést alapos megfontolás alá vette a második bizottság és arra a megállapodásra jutott, hogy a leghelyesebb volna két külön jegyzőkönyvet szerkesztetni, amelyekben megállapítatnék az említett küldöttség részéről kért lehetőség. Azért szerkesztették a két külön jegyzőkönyvet, hogy az egyes államoknak módjában álljon akár mind a két jegyzőkönyvet, akár azoknak csak egyikét elfogadni.

d) A kiskorúak gyámságának szabályozása végett kötött, 1902. évi június hó 12-én kelt (és az 1911. évi XXIII. t.-cikkbe iktatott) egyezmény módosítására vonatkozó tervezet lényeges tartalma a következő:

A hontalanság és a többes állampolgárság esetében az a) alatti szabályokkal egyező szabályok megfelelő alkalmazása van itt is előírva.

Figyelmet érdemel az a rendelkezés, hogy ha a kiskorúnak a hágai államok egyikében sincsen sem lakóhelye, sem tartózkodóhelye, úgy a nem hazai államok a legelőször megszerzett gyámságot fogják elismerni.

Rendelkezést tartalmaz továbbá ez a tervezet arra vonatkozólag is, hogy

közi magánjogi szabályozása tárgyában.¹ Ezenkívül az értekezlet foglalkozott még a külföldi bírói határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó egyezménytervezet 4. cikkének átszövegezésével, továbbá az erre, valamint a csődre vonatkozó egyezménytervezet zárórendelkezéseinek egyöntetű megállapításával. Végül az értekezlet teljes ülése tárgyalta még a nemzetközi magánjogra vonatkozó kétoldalú és többoldalú egyezmények kötésének megkönnyítését és erre vonatkozólag szintén létrejött egy jegyzőkönyv, amelynek tervezetét a zárójegyzőkönyv tartalmazza. Mindezekon kívül a harmadik számú bizottság foglalkozott még az Állandó Nemzetközi Bíróság nemzetközi magánjogi egyezményeket értelmező hatáskörének elismerésével és erre vonatkozólag egy jegyzőkönyvi tervezetet készített, amelyet szintén a zárójegyzőkönyv foglal magában. E szerint az aláíró államok elismerik az Állandó Nemzetközi Bíróságnak hatáskörét a nemzetközi magánjogi értekezlet részéről kidolgozott azoknak az egyezményeknek magyarázatára vonatkozólag közöttük támadt viták eldöntésére, amelyeket aláírtak vagy amelyekhez csatlakoztak. Ez a tervezet lett az alapja a Hágában 1931. március 27-én kelt és az 1937. XXII. t.-c.-be iktatott jegyzőkönyvnek, amely jelenleg hatályban van Belgium, Dánia, Esztország, Magyarország, Németalföld, Norvégia, Portugália és Svédország között. (30.236/1937. I. M. rendelet. Ig. Közl. 1937. évf. 397. l.)

3. Igen fontosak az 1923. évi szeptember hó 24-én és 1927.

a szerződő államok hatóságai a gyámsági ügyvitelhez szükséges adatok köles-nös közlését illetően kötelezettséget vállalnak.

e) A teljeskorúak gyámságára és hasonló védelmi intézkedésekre vonatkozólag kötött, 1905. évi július hó 17-én kelt (és az 1912: LII. t.-cikkbe iktatott) egyezmény módosítására vonatkozó tervezet lényeges tartalma általában véve meg-egyezik a d) alatt mondottakkal.

Figyelmet érdemel az a különbség, hogy a teljeskorú előbb elrendelt gyám-sága mindaddig fennáll, amíg az az állam, amelynek polgárságát megszerezte, nem közli a másik állammal, hogy a gyámság az ő területén megszerveztetett, vagy hogy a teljeskorú gyámságát megszüntette.

¹ Az első egyezménytervezet kirekeszti a vételi szerződésre vonatkozó kó-gens szabályokat az egyezmény keretéből (9. cikk), a második és a harmadik egyezménytervezet viszont az egyezmény hatályát ezekre is kiterjeszti. E két utóbbi tervezet abban tér el egymástól, hogy a második tervezet a szerződő fe-lek jogszabályválasztó jogát a kógens jogszabályok tekintetében elismeri (5. cikk), a harmadik viszont nem ismeri el (5. cikk).

évi szeptember hó 26-án kelt *genfi jegyzőkönyvek* is, amelyek a magán választott bíróságok érvényességének és a külföldi választott bírósági ítéletek végrehajtásának kérdését szabályozták. Mind a kettő jelenleg hatályban van: Németország, Belgium, Dánia, Esztország, Finnország, Franciaország, Görögország, Nagybritannia, Olaszország, Luxemburg, Németalföld, [Ausztria], Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Spanyolország, Csehszlovákia és még egynéhány Európán kívüli ország (Újzéland, Sziám, több brit gyarmat) között. Az első 1923. évi egyezmény tagja még Albánia, Monakó, Norvégia, Lengyelország, Brazília és Japán. *Egyes államok az egyezmények hatályát a kereskedelmi ügyekre korlátozták.* Magyarország ezekben az egyezményekben nem részes.

4. Genfben 1930. június 7-én három *váltójogi*, 1931. március 19-én pedig három *csekkjogi* kollektív egyezmény jött létre. Mind a váltójogi, mind a csekkjogi egyezményeknél az első az egységes váltó-, illetőleg csekkjogot tartalmazza, a második a váltó- és a csekkjog nemzetközi kollíziós normáit, a harmadik a váltó-, illetőleg csekkbélyegegyezményt. Magyarország mind a hat egyezményt aláírta, de az 1931-ben bevezetett kötött devizagazdálkodás miatt még egyiket sem ratifikálta. Nagybritannia, az Ír Szabad Állam és a brit gyarmatok csak a bélyegegyezményeket erősítették meg. A váltóegyezmények jelenleg hatályban vannak: Görögország, Svédország, Norvégia, Dánia, Németalföld, (Curaçao, Surinam), Svájc, [Ausztria], Belgium, Japán, Finnország, Olaszország, Németország, Monako, Portugália, Danzig, Franciaország, Szovjetoroszország és Lengyelország között. A csekkjogi egyezmények viszont hatályban vannak Nikaragua, Norvégia, Dánia, Svédország, Finnország, Svájc, Monakó, Japán, Olaszország, Németország, Hollandia, (Surinam), Portugália, Görögország, Danzig, Franciaország, Lengyelország között.

5. A hatodik pánamerikai értekezleten 1928. február 13-án *Havannában* létrejött kollektív egyezmény tartalmazza a Bustamante részéről kidolgozott *Codigo Bustamente*-t, amely az egész nemzetközi magánjogot szabályozása körébe vonja.¹ Az értekezleten 21 állam volt képviselve, köztük az Amerikai Egye-

¹ Szövegét I. Makarovnál: id. m. 397. és köv. l.

sült Államok is. Az egyezményt eddig csak Kuba, Panama, Costa Rica, Brazília, Nikaragua és a Dominikán köztársaság, Haiti, Guatemala és Honduras erősítették meg. A Código nem akar teljes jogegységet létrehozni s a szerződő államoknak választást enged a *lex domicilii* és a *lex patriae* között a cselekvőképesség szabályozásánál (7. cikk). A Código erősen az olasz iskola befolyása alatt áll. A jogszabályokat 3 csoportra osztja (3. cikk): *leyes personales*, amelyek extraterritoriális hatályúak; *leyes territoriales*, amelyeknek területi jellegük van és *leyes voluntarias o de orden privado*, amelyek alkalmazásának az alapja a szerződő felek kifejezett vagy vélelmezett akarata.

A Código Bustamante mellett meg kell említeni a nemzetközi magánjogot és a nemzetközi kereskedelmi jogot kodifikáló, 1889. évi február 12-én kelt két montevideói egyezményt (Argentína, Bolívia, Paraguay, Peru és Uruguay között)¹ és a Kolumbia és Ecuador között 1903. évi június hó 18-án létrejött egyezményt, amely az 1877. évi limai pánamerikai konferencián kidolgozott tervezet alapján készült.²

VIII. Fontos nemzetközi magánjogi rendelkezéseket tartalmaz a trianoni (1921:XXXIII.) és az amerikai békeszerződés (1921:XLVIII.) is. A trianoni szerződést aláíró államok egyrésztől Magyarország, másrésztől a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország, Japán, továbbá Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, Jugoszlávia, Sziám és Csehszlovákia. Eddig megerősítették: Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium, Románia, Jugoszlávia, Sziám, Csehszlovákia (7.200/1921. M. E. rend. R. T. 241., I. K. XXX. 659), Kína (5.790/1927. M. E. rend. R. T. 1429. — I. K. XXXVI. 77.), Portugália (8.618/1923. M. E. rend. R. T. 352—I. K. XXXII. 515.). Megerősítették ezen kívül Kuba és Görögország is. [9.590/1922. M. E. — I. K. XXXI. 565.]. A trianoni szerződés magánjogi vonatkozású rendelkezéseit több későbbi egyezményünk módosította. Ezek között a legfontosabbak az 1931: XI. t.-c.-be iktatott párizsi egyezmények, amelyeknek

¹ Szövegét I. Makarovnál: id. m. 269. és köv. l.

² Szövegét I. Makarovnál: id. m. 274. és köv. l.

értelmében Magyarország megszabadult a trianoni, a fegyverszüneti és az azokat kiegészítő szerződéseken alapuló minden vagyoni jogi teher (charges) alól, mégpedig nem csupán a párizsi egyezményekben részes államokkal, hanem azok állampolgáraival szemben is. (I. egyezmény, 1. cikkének, 1. bek.). Ezzel szemben Magyarország csak olyan, az említett szerződéseken alapuló, követeléseiről mondott le, amelyek a magyar államot a párizsi egyezményekben részes államokkal szemben illették meg és nem mondott le azokról, amelyek a párizsi egyezményekben részes államok polgáraival szemben illették meg.¹

IX. A kollektív egyezmények mellett Magyarország egyes államokkal kollíziós normákat tartalmazó kétoldalú nemzetközi szerződéseket is kötött. Fontos kollíziós normákat tartalmaznak a polgári jogsegélyegyezményeink: a magyar—bulgár (1912. XXVIII.), a magyar—román (1925: VI.), a magyar—olasz (1927: I.), a magyar—jugoszláv (1930: XXXIX), a magyar—francia (28.561/1935. I. M. rend. I. K. 157. l.) és magyar—brit (1936: XIII.) egyezmények.

A kölcsönös végrehajtási jogsegélyt biztosítják az 1914: XLII. és 1914: LI. t.-c.-be iktatott magyar-osztrák egyezmények. Meg kell említeni a svájci (1876: XVII.), a török (1927: XXVII.) és a román (4640/1931. M. E. rend. R. T. 1093.) letelepedési egyezményeinket; továbbá a bulgár (1912: XXVII.), amerikai (1926: XXI., 8590/1926. M. E. rend. R. T. 172.), olasz (1875: XIII., 3820/1923. M. E. rend. R. T. 207.), lengyel (1938: I.) konzuli egyezményeinket. (Tárgyalás alatt áll a magyar—török konzuli egyezmény és a magyar—török polgári jogsegély egyezmény.) A szegénységi jogot szabályozó szerződésünk van Luxemburggal (1889: XXXVI.), Németországgal (1887: X.), Olaszországgal (1883: XXXIX., amely jelenleg azonban csak a büntető ügyekben nyer alkalmazást), Svájjal (1884: XXXVI.). A biztosító magánvállalatok tárgyában egyezményt kötöttünk

¹ L. Sebestyén: A hágai megállapodások alapján 1930. évi április hó 28-án aláírt párizsi egyezmények 1930. A párizsi egyezmények hatályban vannak Magyarország, Belgium, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Kanada, Ausztrália, Délafrika, Görögország, *Lengyelország* (74.237/1931. KÜM. rend. I. K. 1931. évf. 105. l.), Portugália (82.752/1931. KÜM. rend. I. K. 1931. évf. 167. l.), Japán (75.885/1932. KÜM. rend. I. K. 1932. évf. 133. l.) között.

Csehszlovákiával (1924:XXII.) és Olaszországgal (1924: XXIII.). Letéti egyezményt kötöttünk pl. Csehszlovákiával (1924: XXII.); légiforgalmi egyezményeket Ausztriával (1926: XII.), Lengyelországgal (1934: VI.), Németországgal (1934: VII.), Olaszországgal (1933: XXV.), Hollandiával (1936: XXIX.), Franciaországgal (1936: XXXI.), Svájcgal (1936: XXXII.) és Nagybritanniával (1938: XXI.). Védjegyjogi és részben szabadalmi egyezményeket kötöttünk Brazíliával (1887: XXXIX.), Dániával (1888: XVI.), Hollandiával (1887: XL.), Németországgal (1908: LIV.), Norvégiával (1890: XVI.), Spanyolországgal (1900: XXI.), Svájcgal (1886: IX.) és Svédországgal (1890: XVI.). Szerzői jogi egyezményeket Ausztriával (1887: IX.), Németországgal (1901: VI.), az Amerikai Egyesült Államokkal (1912: LXI., amely nincs hatályban), Olaszországgal (1891: III.), egy-néhány délamerikai állammal (1931: XXXI.).

Meg kell végül említenünk a kereskedelmi szerződéseket, valamint az 1931. évi devizazárlat óta az ú. n. fizetési (clearing) egyezményeket,¹ amelyek szintén igen fontos nemzetközi magánjogi rendelkezéseket szoktak tartalmazni,² továbbá a

¹ L. Szerző: Clearing és fizetési egyezmények a nemzetközi fizetési forgalomban. 1935.

² Magyarország érvényben levő kereskedelmi szerződései 1938. febr. 1-én.

Állam neve	A szerződés kelte	Hol tétetett közzé?	Életbelépésének időpontja
Albánia — — — — —	1927. XI. 4.	B. K. 1928. VI. 22.	1928. VI. 10.
Anglia — — — — —	1926. VII. 23.	1927 : XVIII. t. c.	1927. VII. 26.
Ausztria — — — — —	1932. XII. 21.	B. K. 1933. I. 1.	1933. I. 1.
módosítás jegyzékváltás útján	1939. XII. 23.	B. K. 1939. XII. 31.	1934. I. 1.
módosítás jegyzékváltás útján	1934. VI. 28.	B. K. 1934. VII. 7.	1934. VII. 7.
módosítás jegyzékváltás útján	1935. V. 15.	B. K. 1936. IX. 6.	1935. V. 20.
Belgium és Luxemburg — — —	1924. IX. 30.	B. K. 1924. X. 19.	1924. VII. 26.
Bulgária — — — — —	1921. IX. 30.	B. K. 1921. X. 1.	1921. VIII. 9.
Brazília — — — — —	1931. XII. 24.	B. K. 1931. XII. 30.	1931. XII. 24.
kiegészítő megállapodás — —	1936. VII. 30.	B. K. 1936. XI. 27.	1936. VIII. 1.
Csehszlovákia — — — — —	1935. VI. 14.	B. K. 1935. VI. 29.	1935. VII. 1.
pót megállapodás — — — — —	1936. VI. 15.	B. K. 1936. VI. 23.	1936. VI. 24.
Dánia — — — — —	1887. III. 14.	1887 : XXXVI. t. c.	1887. VII. 20.
Egyiptom — — — — —	1930. VI. 12.	B. K. 1930 VII. 15.	1930. VI. 12.
Észtország — — — — —	1929. IV. 20.	B. K. 1929. XI. 10.	1929. XI. 10.
Északamerikai Egyesült Államok	1925. VI. 24.	1926 : XXI. t. c.	1926. X. 4.
Finnország — — — — —	1925. V. 29.	B. K. 1926. IV. 27.	1926. V. 5.
pótjegyzőkönyv — — — — —	1936. X. 31.	B. K. 1936. XI. 17.	1936. XI. 15.

termelő és szállító vállalatok jogi kezelése tárgyában Jugoszláviával kötött egyezményünket, (az 1937. XII.), amely szintén fontos kollíziós normákat tartalmaz.

4. §. A nemzetközi magánjog irodalma.

I. *Magyar nemzetközi magánjog*: Vesque v. Püttlingen: Handbuch des in Österreich-Ungarn geltenden Int. Priv. R. mit besonderer Berücksichtigung des Staats und Völkerrechtes. 2. kiad. Wien, 1878. — Jettel: Handbuch des int. Priv. und Strafrechts mit Rücksicht auf Österreich. 1893. — Szántó: Nemzetközi magánjog különös tekintettel hazai viszonyainkra. Budapest, 1893. — Pappafava: A nemzetközi magánjog. Jogtörténelmi vázlat. Fordította: R. I., Kassa, 1896. — Ferenczy: A nemzetközi magánjog kézikönyve. Budapest, 1911. — Witt-

Állam neve	A szerződés kelte	Hol tétetett közzé?	Életbelépésének időpontja
Franciaország — — — —			
alapecgeyzmény — — — —	1925. X. 13.	1926 : V. t. c.	1926. II. 21.
I. pótegeyzmény — — — —	1926. XII. 18.	1927 : XVI. t. c.	1927. VII. 6.
II. pótegeyzmény — — — —	1929. XII. 21.	1930 : XXI. t. c.	1930. VII. 8.
kiegészítő megállapodás — —	1931. IX. 25.	1932 : XVIII. t. c.	1932. VII. 30.
pótmegállapodás — — — —	1933. III. 3.	B. K. 1933. V. 10.	1933. V. 10.
III. pótegeyzmény — — — —	1932. VI. 23.	B. K. 1932. VII. 1.	1932. VII. 1.
IV. pótegeyzmény — — — —	1933. III. 3.	B. K. 1933. VI. 14.	1933. VI. 14.
Görögország — — — —	1936. VI. 3.	1931 : XXV. t. c.	1931. VIII. 5.
pótegeyzmény — — — —	1936. IV. 2.	B. K. 1936. IV. 10.	1936. IV. 1.
Hollandia — — — —	1924. XII. 9.	B. K. 1926. II. 25.	1926. II. 27.
Japán — — — —	1929. I. 23.	B. K. 1929. I. 31.	1929. I. 31.
Jugoszlávia — — — —	1926. VII. 24.	1929 : XLVI. t. c.	1929. XI. 18.
pótjegyzőkönyv — — — —	1928. XI. 19.	1929 : XLVII. t. c.	1929. XI. 18.
Lengyelország és Danzig — —			
alapecgeyzmény — — — —	1925. III. 26.	1925 : XXVII. t. c.	1925. IX. 14.
I. pótjegyzőkönyv — — — —	1928. XII. 2.	1931 : XXVIII. t. c.	1931. I. 10.
III. pótjegyzőkönyv* — — — —	1936. IV. 24.	B. K. 1936. X. 22.	1936. X. 22.
Lettország — — — —	1923. XI. 19.	B. K. 1925. IV. 26.	1925. IV. 5.
Litvánia — — — —	1929. V. 16.	B. K. 1929. XI. 27.	1929. XI. 27.
Németország — — — —	1931. VII. 18.	B. K. 1931. XII. 24.	1931. XII. 28.

* A II. pótjegyzőkönyv a vasúti forgalomra vonatkozó megállapodást tartalmazza.

mann: Nemzetközi és időközi magánjog. Budapest, 1902. — Balla: Tétéles magyar nemzetközi magánjog. Budapest, 1928. — Révész: Nemzetközi magánjogunk, de lege ferenda. (M. Jogélet. 1914. 14. sz., 2. l.). — Schwartz: Die Kollisionsnormen des ung. Privatrechts. (Niemeyers Zeitschrift. XL. 147. és köv. l.) — Szerző: Magyar nemzetközi magánjog. Budapest, 1939. (A Szladits által szerkesztett és a Grill Károly könyvkiadóvállalatának kiadásában megjelenő „Magyar Magánjogban“.) — Szerző: Le droit international privé hongrois (Acta Juris Hungarici. I. évf., 1. sz., 1932. 106. és köv. l.). — Szerző: Il diritto internazionale privato nella legislazione e nella giurisprudenza ungherese. (Rivista di Diritto Privato. Anno IV. [1934.] 3. szám., 157. és köv. l.) — Szerző: Die ungarische internationalprivatrechtliche Rechtsprechung in den Jahren 1930 bis 1934. (Zeitschrift für ausländisches und internationales Priv.

Állam neve	A szerződés kelte	Hol tétetett közzé?	Életbelépésének időpontja
megállap. jegyzékváltás útján —	1932. VII. 28.	B. K. 1932. VIII. 10.	1932. VIII. 10.
I. pótegyezmény — — — —	1933. VII. 22.	B. K. 1933. VIII. 13.	1933. VIII. 15.
II. pótegyezmény — — — —	1934. II. 21.	B. K. 1934. III. 15.	1934. IV. 1.
Norvégia — — — — —	1924. IX. 16.	B. K. 1925. IV. 26.	1925. II. 15.
Olaszország — — — — —	1928. VII. 4.	1929: XX. t. c.	1929. VI. 1.
pótszerződés — — — — —	1932. VI. 23.	B. K. 1932. VII. 21.	1932. VII. 21.
I. kiegészítő egyezmény — —	1934. IV. 9.	B. K. 1934. V. 1.	1934. V. 1.
II. kiegészítő egyezmény — —	1934. V. 14.	B. K. 1934. VII. 15.	1934. VII. 15.
Portugália — — — — —	1929. XI. 14.	1930: XXXII. t. c.	1930. VIII. 9.
Románia — — — — —	1931. VIII. 12.	B. K. 1931. IX. 1.	1931. IX. 1.
Spanyolország — — — — —	1925. VI. 17.	1926: IX. t. c.	1926. IV. 18.
pótegyezmény — — — — —	1929. II. 28.	1929: XII. t. c.	1929. IV. 1.
módosítás jegyzékváltás útján	1932. X. 1.	B. K. 1932. XI. 16.	1932. XI. 16.
Svájc — — — — —	1921. VI. 16.	B. K. 1921. VII. 2.	1921. VII. 1.
Svédország — — — — —	1928. XI. 8.	B. K. 1929. V. 23.	1929. V. 23.
Törökország** — — — —	1930. V. 21.	1930: XXXVI. t. c.	1930. X. 12.

** A fent közölt egyezményeket kiegészítik még a következő legutóbbi megállapodások: az észt egyezményt kiegészítő jegyzőkönyv (kelt: 1937. XII. 2.; B. K. 1937. XII. 17.), a francia egyezmény módosítása jegyzékváltás útján (kelt: 1937. XII. 12.; B. K. 1937. III. 24.), a IV. számú lengyel pótegyezmény (kelt: 1937. VI. 30.; B. K. 1938. I. 9.), a III. számú német pótegyezmény (1937. VII. 6.; B. K. 1937. VIII. 1.), az olasz egyezményeknek az olasz gyarmatokra kiterjesztése (kelt: 1937. III. 9.; B. K. 1937. IV. 1.)

Recht. XI. 168—193. l.) — Goldberger: Ung. Rechtsprechung zum I. P. R. (Zeitschrift f. ausl. u. int. Priv. R. 1931., 782. l.) — U. a.: Nki mgi szabályok a kir. Kúria újabb joggyakorlatában. (Jogállam. 1931., 350. l.)

A monográfia-irodalom szempontjából lásd Ujlaki: Hetven év magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája (1861—1930.) Budapest. 1930. (rövidítve: Ujlaki I.) 39. és köv. l. és u. a.: Öt év magánjogi irodalma (1930—1934.) Budapest, 1935. (rövidítve: Ujlaki II.) 36. és köv. l.

A háború utáni nemzetközi magánjogi irodalmat ismerteti Weninger László Vince: A nemzetközi jog tudományának fejlődése Magyarországon a világháború után. (Kecskeméti Jogakadémia Emlékkönyve. 1932. 459. l.)

II. *Német nemzetközi magánjog.* v. Savigny: System des heutigen römischen Rechts. VIII. 1849. — L. v. Bar: Theorie und Praxis des IntPR. 2 kötet, 2. kiad. 1889. — v. Bar: Lehrbuch des intern. Priv.- und Strafrechts, Stuttgart. 1892. — v. Bar: a Holtzendorff—Kohlers Enzyklop-ban (1914.) II. 223. l. — Th. Niemeyer: Das in Deutschland geltende IntPR. 1894. — Otto Gierke: Deutsches Privatrecht (1895.) I. 209. l. — Th. Niemeyer: IntPR. des BGB. 1901. — Ernst Zitelmann: IntPR. 2 kötet 1897, 1912. — K. F. Neubecker: IntPR. auf deutsch-rechtlicher Grundlage. Jahrb. f. d. intern. Rechtsverkehr 1912. 8. l. — Ernst Frankenstein: IntPR. 4 kötet. 1926, 1928. 1934. 1935. — Hans Lewald: Das deutsche IntPR. auf Grundlage der Rechtsprechung 1931. — Max Gutzwiller: IntPR. a Stammler-féle Enzyklop-ban (Das gesamte deutsche Recht) 1930. 1521. és köv. l. — A. Nussbaum: Deutsches IntPR. 1932. — K. Niemeyer: IntPR. (Grundriss) 2. kiad. 1930. — George Melchior: Die Grundlagen des deutschen IntPR. 1932. — Martin Wolff: IntPR. (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft XV.) 1933.

Kommentárok az EG. BGB.-hez: Leo Raape (a Staudinger-féle Komm. z. BGB.-ban. VI. 2, 1931.) — H. Habicht (Greiff) IntPR. nach d. EG., 1907. — Planck: Komm. z. BGB. VI. (3. kiad.) 1905. 22. és köv. l. — Karl Theodor Kipp: a Fischer—Henle—Titze-féle BGB.-ben 1097—1130. l. (1932.).

Tanulmányok: Franz Kahn: Abhandlungen zum IntPR. 2 kötet. 1928. Kiadta: Lenel és Lewald.

A nemzetközi kereskedelmi joghoz: L. v. Bar: az Ehrenberg-féle Hb. d. Handelsrechts-ben I. 1914. 327. l. — A. Nussbaum: id. m. — Karl Geiler: a Düringer—Hachenburg-féle Komm. z. HGB-ban. I. 1930. 17. l. — Frankenstein: id. m. II. 339. l. — Ficker és Veith: RVglHWB. IV. 459. l.

III. *Ausztria:* Walker: IntPR. 4. kiad. 1926. — Ehrenzweig: System d. österr. allgemeinen Privatrechts. I. (1925) 6. kiad. 86. l.

IV. *Franciaország.* A. Pillet: Principes de droit internat. privé 1903. — Pillet: Traité pratique de dr. i. p. 2 k. 1923. — Pillet et Niboyet: Manuel de droit i. p. (2. kiad. egyedül Niboyet-től) 1928. — André Weiss: Traité théorique et pratique de dr. i. p. 6 k. (2. kiad.) 1908—1913. — André Weiss: Manuel de dr. i. p. (9. kiad.) 1925. (suppl. 1928). — Arminjon: Précis de droit i. p. 3 kötet. 1927—1931. — Bartin: Principes de dr. i. p. (eddig 2 kötet) 1930, 1932. — Surville: Cours élément. de dr. i. p. (7. kiad.) 1925. — Lerebours—Pigeonnière: Précis de dr. i. p. 1928. — J. Valéry: Manuel de dr. int. pr. 1914. — Despagne: Précis de dr. i. p. (5. kiadás de Boecktől) 1909. — Audinet: Principes élément. de droit i. p. (2. kiad.) 1906. — Német nyelven: Gutzwiller: a Heinsheimer-féle Ziv.-Gesetzen der Gegenwart-ban, Frankreich, 799. l.

V. *Svájc:* F. Meili: Das internationale Zivil- und Handelsrecht 1902. — W. Stauffer: Das IntPR. der Schweiz 1925. — Schnitzer: Handbuch des Internationalen Privatrechts, mit besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Gesetzgebung und Rechtsprechung. 1937. — A. Reichel: a Schulthess-féle Komm. z. Ziv. GB-ban VI. (1916) 129. l. — Schönenberger: az Oser-féle Komm. z. ObligR-ben (1929) XXXVII. l. — E. Beck: a Gmür-féle Komm. z. ZGB-ben Schlusstitel, 1932.

VI. *Olaszország:* Pasquale Fiore: Diritto int. priv. (4. kiad.) 4 kötet. 1904. l. — Fiore: Elementi di dir. i. p. manuale, 1905. — G. Diena: Principii di dir. internazionale, parte II. 2. kiad.) 1917. — Diena: Trattato di diritto commerciale internazionale 3 kötet. 1900—1906. — Gabba: Introduzione al dir. civile internazionale italiano 3 kötet, 1906—1911. — A. Cavigliari: Lezioni di dir. i. p. 1933. — Pacchioni: Elementi di dir. i. p. 1930.

VII. *Belgium:* Laurent: Droit civil internat. 8 k. 1880. —

Rolin: Principes de dr. i. p. belge 3 k. 1897. — Boulet: Manuel d. dr. i. p. belge. 1925.

VIII. *Németalföld*: J. Jitta: Internationaal Privaatrecht 1916. — Kusters: Het internat. burgerl. Recht in Nederland 1917. — Mulder: Inleiding tot het Nederlandsch IntPR. 1927. — Asser: Schets van het IntPR. (német fordításban megjelent Cohn-tól 1880-ben). V. ö. a legutóbbi évek bírói gyakorlatára vonatkozólag: De Vries: Z. f. ausl. und IntPR. VI. k. 845. l.

IX. *Nagybritannia*: Dicey (-Keith): Conflict of Laws 4. kiad. 1927. — Westlake (-Bentwich): A Treatise on private International Law 7. kiad. 1925. — Foote (-Bellot): Treatise on Private International Law 5. kiad. 1925. — W. Nembhard Hibbert: International Private Law or the Conflict of Laws 2. kiad. 1927. — S. Goldschmidt: Zivilgesetzen d. Gegenwart, Bd. England I. 163. l. (1931).

X. *Északamerikai jog*: J. Story (-Bigelow): Commentaries on the Conflict of Laws, 8. kiad. Boston, 1883. — Wharton (-Parmele): Treatise on the Conflict of Laws 3. kiad. 1905. — Minor: Private International Law. Boston, 1901. — H. F. Goodrich: Handbook on the Conflict of Laws. St. Paul (Minnesota) 1927. — Beale: Conflict of Laws. Cambridge. (Mass). 1916.

XI. *Orosz jog*: A. N. Makarov: Conception du droit intern. privé d'après la doctrine et la pratique russes (URSS.) Paris, 1932. — A. N. Makarov: Précis de droit int. pr. d'après la législation et la doctrine russes. Paris. 1933.

XII. *A hágai egyezményekre vonatkozólag*: l. különösen Tőrynek a harmadik és negyedik hágai nemzetközi magánjogi konferenciák határozatairól írott tanulmányait (Budapest 1901, 1905.), továbbá Lewald cikkét a Wörterbuch des Völkerrechtsben I. 454. l.

XIII. Spanyolország, Portugália, a skandináv államok, Lengyelország, Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia, Görögország és a latin—amerikai államok nemzetközi magánjogát lásd Makarovnál: Rechtsvergleichendes Handwörterbuch (RVglHWB) (Schlegerberger és mások) IV. 320. és köv. l. (1933), továbbá Gutzwillernél: IntPR. 1566. és köv. l.

XIV. *Folyóiratok*.

Nemzetközi magánjogi tárgyú tanulmányok megjelentek a Magyar Jogi Szemlében, a Jogállamban, a Polgári Jogban,

a Jogtudományi Közlönyben (megszűnt), a Kereskedelmi Jogban, a Jogászegyleti Értekezésekben, az Acta Juris Hungarici nevű folyóiratban (csak az első évfolyam jelent meg) és más magyar jogi szaklapokban.

Zeitschrift für internationales Privat und Strafrecht. (Később Zeitschr. für intern. Recht) alapította Böhm, 1891; a 11. kötet óta kiadja Th. Niemeyer (rövidítve Böhm's Z, Niemeyers Z.).

Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. Kiadja v. Rabel (Z. f. ausl. u. intern. PR.).

Journal du droit international privé (alapította Clunet), kiadja André—Prudhomme, Paris, (rövidítve Journal, Clunet).

Revue de droit international privé (et de droit pénal international), alapította Darras, kiadja de Lapradelle, Paris, (rövidítve: Revue Darras).

Revue de droit international et de législation comparée, kiadja de Visscher, Gand, (rövidítve: Genti Revue).

Rivista di diritto internazionale, kiadja Anzilotti, Róma.

Rivista Italiana di diritto internazionale privato e processuale, kiadja Fedozzi 1931 óta.

Journal of Comparative Legislation and International Law, London.

XV. *Jogösszehasonlító gyűjtemények:*

A nemzetközi magánjogi törvények és egyezmények szövegét közli Makarov: Die Quellen des IntPR. 1929. Fontos Schlegelberger Rechtsvergleichendes Handwörterbuch-ja (RVglHWB) IV. 320. és köv. l. — Lapradelle és Niboyet: Répertoire de droit international. 10 kötet. Paris. 1929.

Fontos tanulmányok találhatók a hágai Nemzetközi Jogi Akadémia Recueil des Cours-jában. (Rövidítve Recueil.)

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

I.

KOLLÍZIÓS NORMÁK ÉS KAPCSOLÓ ELVEK.

5. §. A nemzeti kollíziós normák.*

I. A kollíziós normák a magánjogi utaló szabályok csoportjába tartoznak és így ezekkel együtt a közvetett jogrendezés eszközei.

A jogszabály rendszerint maga sorolja fel, mely esetben kíván szólni és maga mondja meg, milyen jogi hatást fűz ezekhez az esetekhez. Ez a közvetlen jogrendezés. Gyakran előfordul azonban, hogy a jogszabály a maga tartalmát csak közvetve, más megismerési forrásokra utalással határozza meg. Ilyenkor beszélünk közvetett jogrendezésről szélesebb értelemben. A közvetett jogrendezés esetében a jogszabály tartalma mindig két tényezőből tevődik össze: az utaló szabályból és a felhívott, ú. n. közvetett jogi tartalomból.

Utaló jogszabály ehhez képest az olyan, amely a saját maga kiegészítésül más megismerési forrásra utal. A szerint, hogy a szabály kiegészülését honnan meríti, háromféle utaló szabályt különböztetünk meg: 1. olyat, amelyet a jogon kívül álló másnemű normatív zsinórmértékből; 2. olyat, amelyet

* Szerző: A nemzetközi magánjog helye a jogrendszerben (Magyar Jogi Szemle. XII. 404. és köv. l.) — Szerző: A minősítő jogszabályok összeütközései a nemzetközi magánjogban. 1932. 3. l. — Helle: Tanulmányok. 12. és köv. l. — Zitelmann: IntPr. I. 213., 226. l. — Gutzwiller: 1557. l. (irodalmi utalásokkal). — Nussbaum: 41. l. — Lewald: 5. l. — Melchior: 54. l. — Habicht: 10. l. — Wolff: 23. — Schnell: BöhmZ. V. 337. — H. Neumann: Verhandl. d. 24. DJurT. (1897) I. 169. l. DJurZtg 1898, 372. l.

ugyanazon jogrendnek más szabályából és végül 3. olyat, amelyet más (hatályát vesztett vagy idegen) jogrendből kell kiegészíteni.

A jogrenden kívül álló zsinórmértékre utaló jogszabályokra azért van szükség, mert a jog nem tud megbirkózni az életviszonyok végtelen gazdagságával. Ilyenkor kiegészítőül valamely a társadalomban érvényesülő más, nem jogi (meta-jurisztikus) normatív zsinórmértékre utal, akár az alája tartozó esetek (tényállás) meghatározása, akár pedig valamely határozott tényállás jogi hatásainak esetenkénti megszabása (individualizálása) végett. Az ilyen keret- (blanketta) szabályok üresen hagyott helyeit a jogalkalmazás során kell esetenként megfelelően kitölteni. Ilyen zsinórmértékül szolgálhatnak az erkölcs („jóerkölcsök”), a társadalmi szokás, a méltányosság.

Az ugyanazon jogrendszer más tételeire utaló jogszabályok az úgynevezett kiterjesztő szabályok, amelyek lényegileg nem egyebek rövidített kifejezésmódnál (Pl. H. T. 105. §.: „a vagyoni jogi viszonyok tekintetében az ágytól és asztaltól való elválás a felbontás joghatályával bír”). Ezek a jogszabályok oly módon közvetettek, hogy kiegészítésül másik jogszabályra hivatkoznak, vagyis valamely jogszabályt új tényállásra terjesztenek ki. Rövidített szerkezet a fikció (jogképzelem) is.

A más jogrendre utaló szabályok közé tartoznak a nemzetközi magánjogi kollíziós normákon kívül a területközi, átmeneti (időközi) és személyközi kollíziós normák is, amelyek mindig egyúttal ú. n. összeütközési (kollíziós) szabályok, mert olyan kérdéseket rendeznek, amelyek különböző jogszabályok alkalmazásának lehetőségét vagy indokoltságát vetik fel.

II. Az anyagi magánjogi szabályok általános logikai tartalmuk szerint két elemből állanak: a) a tényállás megjelöléséből, b) a jogi hatás megjelöléséből, amelyet a törvényhozó a kérdéses tényálláshoz fűz. Az anyagi magánjogi szabályok alkalmazása abból áll, hogy a bíró a konkrét tényállást meghatározott jogi fogalmak alá vonja és a törvényben megállapított jogi hatásokat a jogilag minősített tényállással összekapcsolja. Ugyanígy a kollíziós normák tartalmában is két elemet találhatunk. A jogi hatás itt abból áll, hogy meghatározott tényállásra meghatározott tárgyi jog szabályai alkalmazandók. A kollíziós norma tényállása viszont két elem-

ből áll: a) egy anyagi jogi fogalom megjelöléséből, amelyhez a jogi hatás kapcsolódik, amely alá a jogviszony egyes elemei vonandók (jogkérdés); például a „házassági vagyoni jog“, a „házasság felbontása“ (jogi fogalom) e szerint és e szerint a jog szerint bírálendő el (jogi hatás); b) a jogviszony egyes elemei azon térbeli vonatkozásainak megjelöléséből, amelyekhez a kollíziós norma az alkalmazandó jog térbeli uralmát kapcsolja. Zitelmann a jogviszony térbeli vonatkozásait az „eset állami vonatkozásának“ (point de rattachement) nevezi, általában kapcsoló elveknek szoktuk nevezni. Ilyen kapcsoló elvek a nemzetközi magánjogban: az állampolgárság, a lakóhely, a dolog ingó és ingatlan volta, a szerződéskötés helye, a teljesítési hely, a tiltott cselekmény elkövetésének helye stb.¹ Minthogy pedig a jogalkalmazás a kollíziós normánál is a konkrét tényállásnak határozott jogi fogalmak alá vonásából és a jogi hatásnak a tényállással összekapcsolásából áll, a bírónak nemcsak a tényállást mint olyant, hanem annak térbeli vonatkozásait is határozott jogi fogalmak alá kell vonnia, mert az említett kapcsolóelvek is anyagi jogi fogalmak.

E szerint a kollíziós norma logikailag *négy* normára bontható fel: a) *minősítő normára*, amely a kollíziós norma tényállásában található anyagi jogi fogalom (jog- és cselekvőképeség, személyi állapot, házasság, házassági vagyoni jog, leszármazás törvényessége, gyámság, gondnokság, örökbefogadás, végrendelet, dologi jogi-, kötelmi jogi ügylet, szerzői jog stb.) jogi tartalmát meghatározza és egyúttal megállapítja e fogalom helyét a jogrendszerben (hogyan a tulajdon a dologi jogba, az örökség vétele a kötelmi jogba, a bérlet a kötelmi jogba, az elvétel az anyagi magánjogba és nem a perjogba tartozik); b) *kapcsoló normára*, mely megjelöli a kapcsoló elvet (lex patriae, locus regit actum stb.); c) *a kapcsolóelv jogi tartalmát meghatározó normára*, mely meghatározza a kollíziós normában található kapcsolóelv (lakóhely, teljesítési hely stb.) jogi tartalmát; d) *a bíróhoz intézett alkalmazási parancsra*, amely megállapítja a jogi hatást, a külföldi jog alkalmazását és erre a bírót kötelezi.

¹ L. 6. §.

III. Alakilag a kollíziós normák: a) *kétoldalúak*, b) *egyoldalúak* vagy c) *feltételesen egyoldalúak*. A kétoldalú kollíziós normák (vollkommene, allseitige, generelle Kollisionsnormen) az alkalmazandó jogot általánosságban meghatározzák, a nemzetközi magánjogi kérdést, a felmerült jogszabálykollíziót pozitíve, véglegesen eldöntik. Ilyen kollíziós norma például a magyar jogban a H. T. 108. §-a és 113. §-ának 1. bekezdése. Az egyoldalú kollíziós normák (einseitige [Niemeyer], unvollkommene Kollisionsnormen) ezzel szemben csupán a belföldi jogszabályok alkalmazási területét, csupán azokat a feltételeket határozzák meg, amelyek mellett a belföldi magánjog alkalmazást nyerhet. Ezek tehát végleg nem oldják meg a jogszabályösszeütközést, mert amennyiben a konkrét esetben nem a belföldi, hanem külföldi jognak kell alkalmazásra jönnie, arra a kérdésre, hogy melyik külföldi jog nyerjen alkalmazást, már nem adnak feleletet. Ilyen kollíziós norma például a német ptk. életbeléptető törvényének (EG.) 14. és 15. cikke és pl. a H. T. 110. §-a. Végül a feltételesen kétoldalú kollíziós normák meghatározzák ugyan az alkalmazandó külföldi jogot is, de csak a mellett a feltétel mellett, hogy a tényállás meghatározott vonatkozásban áll a belföldi jogrenddel. Ilyen kollíziós norma a német EG. 13. cikke és pl. a H. T. 109. §-a vagy 113. §-ának 3. bekezdése.

Úgy a kétoldalú, mint az egyoldalú kollíziós normák rendszerének vannak az irodalomban hívei.

Az előbbieket tartja helyesebbnek Kahn, Niemeyer és Wolff, az utóbbiakat Schnell és Neumann Hugó. A német EG. csak kevés kétoldalú kollíziós normát állított fel (7., 11., 17. és 21. cikk), a legtöbb kollíziós normája egyoldalú. Feltételesen kétoldalú kollíziós norma is van egynéhány az EG.-ben. (13. c. 1. bek., 15. c. 2. bek., 24. c. 3. bek., 25. cikk.)

IV. Hogy a kollíziós norma milyen alakban jelentkezik, az összefügg a törvényhozónak a kollíziós norma forrásáról és ezzel kapcsolatban a saját hatásköréről vallott felfogásával. Amíg ugyanis annak a felfogásnak, amely szerint a törvényhozó csak a belföldi törvény hatáskörét van hivatva meghatározni s a külföldi törvény kompetenciájának a meghatározása a külföldi törvényhozó feladata, az egyoldalú kollíziós norma felel meg; addig annak a felfogásnak, amely a nemzetközi

magánjog forrását egyedül a belső jogban látja, a kétoldalú kollíziós norma felel meg. Minthogy a renvoi elfogadása vagy elvetése szintén ezzel a kérdéssel függ össze, az állásfoglalás a kollíziós normák alakja tekintetében összefügg a renvoival szemben elfoglalt állásponttal is.¹ Kétségtől az utóbbi felfogás a helyesebb, mert a kollíziós norma — hacsak a törvényhozó kifejezetten másképpen nem rendelkezik — amint kifejtetem — a külföldi jog anyagi magánjogi szabályaira utal és nem a külföldi jogrendszer kollíziós normáira. A belföldi törvényhozó nem azért írja elő a külföldi jog alkalmazását, mert a jogviszony elbírálására a külföldi törvényhozót tartja illetékesnek, hanem azért, mert véleménye szerint a kérdéses jogviszony jogi természetének a kérdéses külföldi anyagi magánjogi szabályok jobban megfelelnek.

Az a gondolat, hogy a nemzeti jogok csak a saját érvényességi területüket határozzák meg, csak abban az esetben volna talán elfogadható, ha minden nemzeti jog így korlátozná hatáskörét. Ez azonban nincs így. Ha így volna, akkor is nehéz feladat előtt állana a magyar bíró, mert ha a konkrét esetben nem magyar jogot kell alkalmaznia, még mindig megoldatlan maradna az a kérdés, hogy a tekintetbe jövő külföldi jogok közül melyik jogot tekintse irányadónak.

V. A bírónak és a közigazgatási tisztviselőnek (pl. az anyakönyvvezetőnek), a választott bírónak mindig az ő államának területén hatályban levő kollíziós normákat kell alkalmaznia, vagyis reá *kizárólagosan a lex fori kollíziós normái irányadók*. Csak kivételesen kell külföldi kollíziós normákat alkalmaznia: így 1. a vissza- és továbbutalás esetében, mikor a törvényhozó kifejezetten így rendelkezik (p. o. H. T. 108. §.),² 2. abban az esetben, ha a törvényhozó felfogása szerint a jogviszony erősebben kapcsolódik a külföldi nemzetközi magánjoghoz, mint a belföldi nemzetközi magánjoghoz (az erősebb kapcsolódás alapelve, Grundsatz der Näherberechtigung).³

A nemzetközi bíróságoknak pl. a trianoni szerződésben felállított vegyes döntőbíróságoknak egyáltalában nincs lex forijuk. Ezért a nemzetközi bíróságnak először azt kell vizsgál-

¹ L. 8. §. VII. p.

² L. 8. §.

³ L. 9. §.

nia, hogy a tényállással kapcsolatban álló jogrendszerek kollíziós normái egymástól eltérnek-e. Amennyiben nem térnek el, alkalmazhatja a vonatkozó jogrendszerek közös nemzetközi magánjogi alapelveit. Ez elég gyakori eset, mert pl. a kötelmi jogi tényállásoknál a legtöbb állam nemzetközi magánjogi rendszere szerint az irányadó jogrendszert elsősorban a felek kifejezett vagy hallgatólagos, esetleg vélelmezett akarata szerint kell megállapítani,¹ a dologi jogokra mindenütt a *lex rei sitae*,² az öröklési kérdésekre pedig a legtöbb államban az örökhagyó hazai joga alkalmazandó.³

Ha a jogviszonnyal kapcsolatban álló jogrendszerek kollíziós normái eltérnek egymástól, azt kell vizsgálnia a nemzetközi bírónak, hogy a vonatkozó jogrendszerek anyagi magánjogi szabályai tartalmilag megegyeznek-e egymással vagy legalább is nem vezetnek-e hasonló eredményekre. Ha ez az eset fennáll, mellőzheti a nemzetközi magánjogi kérdés eldöntését. Ha a megoldás így sem sikerül, akkor az így előálló jogi hézagot ugyanazon elvek szerint kell betöltenie, mint a nemzeti bírónak a belső jog hézagait.

VI. Az egyes nemzeti nemzetközi magánjogok kollíziós normáinak alkalmazásánál gyakran előfordulhat, hogy a tételes kollíziós norma a konkrét esetben hiányzik, mert a nemzeti törvényhozók rendszeren nem szabályozzák kimerítően a nemzetközi magánjogi összeütközéseket. Ha nem állnak belső tételes kollíziós normák rendelkezésére, akkor a bírónak nem általános természetű nemzetközi jogi alapelvekből kell levezetnie az alkalmazandó kollíziós normát, hanem ugyanúgy kell eljárnia, mint az anyagi magánjog hézagai esetében. Amennyiben lehetséges, analógia útján kell egy másik kollíziós normából levezetnie az alkalmazandó kollíziós normát, ha pedig ez nem lehetséges, „*freie Rechtsfindung*“ útján kell magának megalkotnia azt, úgy — amint a svájci ptk. 1. §-a igen helyesen mondja — mintha maga lenne a törvényhozó.

A nemzetközi magánjog hézagai kétfélék: vagy *részleges hézagok*, vagy *tökéletes hézagok*. Tökéletes hézaggal akkor állunk szemben, ha a szóbanforgó jogviszonyra egyáltalában

¹ L. 29. §. I. p.

² L. 25. §.

³ L. 52. §.

nincs semmiféle kollíziós norma; részleges házaggal viszont akkor, ha van ugyan jogrendünkben a kérdéses esetre kollíziós norma, ez azonban nem kétoldalú, hanem egyoldalú vagy feltételesen kétoldalú. A részleges házagok esetében tehát a bírónak analógia útján kell megállapítania az alkalmazandó jogot; az egyoldalú és feltételesen kétoldalú kollíziós normákat át kell alakítania kétoldalú kollíziós normákká. De nemcsak részleges házagok esetében kell az analógia eszközével élnie, hanem tökéletes házag esetében is, ha az analógia alkalmazásának feltételei fennforognak. Így ha a törvényhozó a jogrendszer meghatározott területére állít fel kétoldalú kollíziós normát, a bírót azt esetleg alkalmazhatja a jogrendszer más területén is. A magyar bírót például a H. T. 119. §-át, amely a házassági törvény területére kiterjedő hatállyal a felek megállapíthatatlan honossága esetében a *lex domicilii* alkalmazását rendeli, analógia útján alkalmazni fogja a házassági jogon kívül is minden oly esetben, midőn a fél hazai joga volna irányadó, ez pedig nem állapítható meg és az 1879. évi L. t.-c. 19. §-a véelmeinek (a Magyarország területén születés vagy találás véelmeinek) alkalmazása sem vezet eredményre. Csak ha azután az analógia alkalmazásának feltételei teljesen hiányzanak, csak akkor kell a bírónak magának megalkotnia az alkalmazandó kollíziós normát. Ez esetben úgy kell eljárnia, mintha törvényhozó volna, vagyis alapos megfontolás tárgyává kell tennie a per tárgyát tevő jogviszony jogi természetét (Savigny) és minthogy a jogviszony tárgyi értelmében véve nem egyéb, mint jogszabályoknak koncentrációja (Jhering), kutatás tárgyává kell tennie a jogviszonynak a belső jogában megfelelő jogintézmény, a szóbanforgó jogintézményt alkotó jogszabályok gazdasági, szociális és politikai célját (Bar), és keresnie kell, hogy ennek a célnak milyen külföldi jog alkalmazása felelne meg a leginkább. Itt azonban a bírónak sem szabad figyelmen kívül hagynia azt, amit a törvényhozónak is figyelembe kell vennie az alkalmazandó jog meghatározásánál: *a nemzetközi jogi harmónia szempontját*, hogy a jogviszony, bármely állam bírósága elé kerüljön is elbírálásra, lehetőleg egyféleképpen bíraltassék el.

VII. Vannak kollíziós normák, amelyek az analógia alkalmazását nem engedik meg. Ezek az ú. n. *exkluzívnormák*,

amelyek arra irányulnak, hogy a magyar magánjog alkalmazását azokon a kereteken túl is biztosítsák, amelyeket a magyar törvényhozó a magyar magánjog alkalmazása elé nemzetközi magánjogi szempontból felállított.¹

1. Idetartoznak elsősorban a *közrendi jellegű szabályok*, amelyek akkor is alkalmazandók, ha a magyar nemzetközi magánjog alapelvei értelmében külföldi jogot kellene a konkrét esetben alkalmazni. (Ilyen jogszabályok pl. a H. T. 111. §. 1. bek. és a német E. G. 12. c. 13. c. 3. bek., 21. c. 2-ik félmondata.) Ezeknél az analógia alkalmazása ki van zárva, mert a magyar bírónak a külföldi közrendi klauzulát nem kell figyelembe vennie.²

2. Idetartoznak azok az *egyoldalú kollíziós normák* is, amelyek a magyar magánjognak az általános nemzetközi magánjogi elvekkel ellentétben minél nagyobb érvényesülési területet igyekeznek biztosítani, a nélkül azonban, hogy közrendi szabályoknak volnának minősíthetők. Ilyen a H. T. 109. §-a, amely a H. T. 108. §-ában kifejezett általános elvvel ellentétben van és ezért per analogiam az eljegyzés esetében nem alkalmazható.³ Ilyenek például az E. G. 9. c. 3. bek., 13. c. 2. bek., 14. c. 2. bek., 17. c. 3. bek., 19. c. 2. mondata és 20. cikk 2. mondata.

3. Végül idetartoznak azok a kollíziós normák is, amelyek az *üzleti forgalom védelmére szolgálnak* Magyarországon. Ezek nem közrendi jellegű szabályok — amint általában tartják őket — hanem a hazai jog alkalmazásának elvét a *lex loci actus* vagy a lakóhely jogának javára korlátozzák.⁴ Ezeket nemcsak a magyar kereskedelmi forgalom szükségletei indokolják, hanem megérdemlik, hogy mindenütt a nemzetközi magánjog normái legyenek. Megtaláljuk ezeket a szabályokat az 1912. évi hágai és az 1930. és 1931. évi genfi váltó- és csekkjogi egyezményekben is, mégpedig nem csupán fenntartások alakjában, hanem nemzetközi alapelvekként.⁵ Azért az analógia

¹ V. ö. Wolff: 25. l.

² L. 11. §. XII. és XV. p.

³ L. 36. §. I. p.

⁴ L. 20. §. IV. 2. p.

⁵ 1930. évi II. váltójogi egyezmény 2. cikk 2. bek.; 1931. évi II. csekkjogi egyezmény 2. cikk, 2. bek.

alkalmazása ezeknél a normáknál nincs annyira kizárva, mint a közrendi jellegű szabályoknál. Ilyen szabály a magyar V. T. 95. §. 2. bek. s a német E. G. 7. cikkének 3. bekezdése, a 16. cikk 2. bekezdése.

6. §. A kapcsolóelvek.

A nemzetközi magánjog az alkalmazandó magánjogi rendszer meghatározásánál tekintetbe veszi a jogviszonyban szereplő személyeknek, tárgyaknak és cselekményeknek egy meghatározott területtel szemben fennálló vonatkozásait. Ezekhez a vonatkozásokhoz (állampolgárság, lakóhely, a szerződéskötés, a szerződés teljesítésének helye stb.) „kapcsolja” a bíró vagy a közigazgatási tisztviselő az alkalmazandó jogot. Ezért ezeket a vonatkozásokat *kapcsolóelveknek* (Anknüpfungsbe-griffe, points de rattachement) nevezzük.

A legfontosabb kapcsolóelvek a magyar nemzetközi magánjogban:

1. A személy állampolgársága (*lex patriae*), lakóhelye (*lex domicilii*), illetőségi helye (*lex originis*), tartózkodó helye, amelyeknek az egyén személyével kapcsolatos jogi helyzetekre irányadó jog meghatározásánál van különösen jelentőségük.¹

2. A jogi személy székhelye (*siège social*), amelynek a jogi személy jogviszonyainak elbírálásánál van jelentősége.²

3. A dolog fekvési helye (*lex rei sitae*), amelynek különösen a dologi és az öröklési jogban van jelentősége.³

4. A cselekmény létrejöttének helye (*lex loci actus*): a hely, ahol az akarat nyilatkozatot megtették, ahol a szerződést megkötötték (*lex loci contractus*), ahol a tiltott cselek-

¹ Egyes államok (p. o. Anglia) nemzetközi magánjogi rendszere szempontjából jelentősége van a *származási hely* kapcsoló elvének is, amely nem a születési helyet, hanem a születéssel megszerzett lakóhelyet (*domicil of origin*), vagyis a szülőknek a születés időpontjában fennállott lakóhelyét jelenti s amely mindaddig irányadó marad, amíg a személy egy új *domicil of choice*-t nem választott, feltéve, hogy igazolható az a szándéka, hogy a származási helyre nem kíván visszatérni.

² L. 23. §.

³ L. 26. és 52. §.

ményt elkövették (*lex loci delicti commissi*), amelynek különösen a jogügyletek alaki kellékei tekintetében irányadó jog meghatározásánál és általában a nemzetközi kötelmi jogban van jelentősége. (A *locus regit actum* elv.)¹

5. A kötelezettség teljesítésének a helye (*lex loci solutionis*), amelynek szintén a nemzetközi kötelmi jogban van jelentősége.²

6. A szerződő felek megállapodása az alkalmazandó jog tekintetében (*lex pro voluntate*).³

7. Az eljáró bíróság vagy közigazgatási hatóság székhelye (*lex fori*), amelynek a peres eljárási cselekmények tekintetében a nemzetközi perjogban és a közigazgatási cselekmények (ügyletek okiratbafoglalása, telekkönyvi és általában nyilvános könyvekbe vagy lajstromokba történt bejegyzések, koncessziók és privilégiumok engedélyezése, szabaddalmi jogok megadása, a pénzminőség megállapítása stb.) tekintetében a nemzetközi közigazgatási jogban van különösen jelentősége, de kivételesen jelentősége van a nemzetközi magánjogban is a közrendi záradék alkalmazása esetében,⁴ továbbá abban az esetben, ha a különben irányadó jog tartalma nem állapítható meg⁵ és végül a jogviszony ú. n. primér minősítése esetében, amidőn a jogviszony minősítésétől függ az alkalmazandó jog meghatározása.⁶

A jogügylet jogi hatásai tekintetében irányadó jogot *lex causae*-nak, *Wirkungstatut*-nak nevezik.⁷

¹ L. 15. §.

² L. 30. §.

³ L. 29. §.

⁴ L. 11. §.

⁵ V. 6. 16. §.

⁶ L. 10. §.

⁷ L. 14. §.

7. §. Legfontosabb kapcsolóelvek: az állampolgárság és a lakóhely.*

I. A személyre vonatkozó jogviszonyok tekintetében irányadó jogot személyes jognak, *statutum personale*-nak nevezik. Ez irányadó ma elvileg a jog- és cselekvőképesség, a házassági, családi, gyámsági és öröklési jog területén.

Az *állampolgárság* kapcsolóelve (lex patriae) kétségkívül alkalmasabb a személyes jog meghatározására, mint a lakóhely, mert nem célirányos a személy személyes jogi helyzeteit, különösen a jog- és cselekvőképességet a lex domicilii-nek alárendelni, tekintve, hogy a személy lakóhelyét bármikor tetszése szerint megváltoztathatja. Ezért a Code civil (3. cikk 3. bek.) és a francia forradalom óta, különösen Mancini tanításainak hatása alatt a legtöbb állam a személyes jog, a *statutum personale* fő kapcsolóelvének az állampolgárságot te-

* Magyar irodalom: I. Ujlaki I. 41. és II. 37. l. Lásd különösen: Biermann: A honossági elv a nemzetközi magánjogban stb. (M. Ig. 1884. évi XXI. 163., 260., 372., 422. l.) — U. a.: Lakhely vagy honosság (M. Ig. 1886. XXV. 127. l.) — Biermann—Kleckner—Imling: A lakhely vagy a honosság joga fogadandó el alapul a nemzetközi magánjogban és mely jogviszonyokra alkalmazandó az? (A IX. magyar jogászgűlés évkönyve. 1885.) — Ferenczy A.: A honosság, illetőség és lakóhely jelentősége a nemzetközi magánjogban. 1909. — Ferenczy F.: Magyar állampolgársági jog. Gyoma. 1930. — Ferenczy A.: 21. és köv. l. — Balla: 38. és köv. l. — Faluhelyi F.: A honosság problémái a nemzetek szövetségének jogkodifikáló programjában. 1928. — Sömjén: Kisebbségek állampolgársága és az állampolgársági jog nemzetközi kodifikációja. (Külügyi Szemle. 1930 évf. 32. l.) — U. a.: Állampolgárság igazolása a házasságkötésnél és a házassági bontóperben. (Magy. Jogi Szemle. 1933. 148. l.) — Tóth Gy.: A trianoni állampolgárság kérdéséhez. (Magyar Jogi Szemle. 1933. 113. l.) — Wittmann: Állampolgársági törvények összeütközése. (Jogtud. Közl. 1906. 355., 366., 373., 396. l.)

Külföldi irodalom: Melchior, 435. és köv. — Wolff, 27. — Schnitzer, 58. — Nussbaum, 104. és köv. (további irodalmi utalásokkal). — Gustav Schwartz: Das Recht der Staatsangehörigkeit in Deutschland und im Ausland seit 1914. (Titze és Wolff, Rechtsvergl. Abhandl. Füzet 1, 1925.) — Lapradelle és Niboyet: Répertoire d. dr. intern. 9., 320. és köv. — Zeballos: La nationalité. Paris. 1914. — Magnus: Tabellen zum Internationalen Recht. 2. füzet. 1926. — Keller—Trautmann: Komm. z. deutschen Reichs- u. Staatsangehörigkeitsgesetz v. 22. Juli 1913. 1914. — E. Isay: u. a. 1929.

kinti.¹ El kell ismerni azonban, hogy a lakóhely kapcsolóelvét nem nélkülözhetik a bevándorlásra szoruló államok, de nem nélkülözheti teljesen a többi állam sem, egyrészt az interterritoriális összeütközéseknél (pl. az 1926. évi lengyel törvény), másrészt akkor, ha a személynek nincs állampolgársága, vagy több állampolgársága van. A *lakóhely* a statutum personale főkapcsoló elve ma is az angol—amerikai jogterületen, Norvégiában, Dániában. A lex domiciliit tekintí irányadónak a montevideoi szerződés (Argentína, Bolívia, Paraguay, Peru és Uruguay közt), továbbá a Bustamante-Kódex, amely a kódexet alkalmazandó államoknak választást enged a lex domicilii és a lex patriae között (7. c.), és végül egyes latin-amerikai államok (p. o. Argentína, Paraguay, Nikaragua, Guatemala), valamint a liv-, kur- és estlandi magánjog (XXVIII. c), Skócia, Quebec.

A trianoni szerződés életbelépése előtt (1921. július 26),

¹ Így Franciaország (C. c. 3. c. 3. bek.), Belgium, Luxemburg, Németalföld (ptk. 6.), Románia (ptk. 2.), Monako (ptk. 3.), Spanyolország (ptk. 9.), Olaszország (C. c. Disp. prel. 6.), Eritrea (ptk. 8.), Portugália (ptk. 24., 27.), Francia-Marokkó (Dahir 3.), Spanyol-Marokkó (Dahir 2.), Tanger (2.), Kongó-állam (ptk. 8. és 1908. okt. 18. tv. 4. c. 1. bek.), Ausztria (ptk. 4., 34. §.), Németország (E. G. 7. és köv. c.), Lengyelország (1926. aug. 2. tv. 1. c. 1. p.), Lichtenstein (ptk. 23.), Svédország, Magyarország, Bulgária, Görögország (ptk. 4.), Törökország, Csehszlovákia (terv. 12. §.), Jugoszlávia (montenegrói ptk. 788.), Japán (1898. jún. 15. tv. 3.), Kína (1918. aug. 5. tv. 5.), egyes közép- és délamerikai államok: Brazília (ptk. 8., 14.), Kuba (ptk. 9.), Haiti (ptk. 7.), Dominikán Köztársaság (ptk. 3.), Venezuela (ptk. 9., 20.).

A házassági vagyonjogban és kivételesen a szülők és gyermekeik viszonyait szabályozó jogban az osztrák és csehszlovák jog a hazai jog helyett a lex domiciliit tekintí kapcsolóelvnek.

A svájci jog részben a lex patriae, részben a lex domicilii alapján áll. Svájciakra nézve elvileg a hazai jogot tekintí irányadónak, azonban figyelembe veszi a svájci jog a helyi állam kollíziós normáit is (1891. jún. 25. tv. 28. c.); külföldiekre nézve viszont a hazai jogot csak a cselekvőképesség (1891. tv. 34. c., 1881. jún. 22. tv. 10. c.), a házasságkötés és a leszármazás feltételei tekintetében tekintí irányadónak, egyébként a lex domiciliit: így különösen a házasság jogi hatásai, az atyai hatalom, a gyámság és az öröklési jog tekintetében.

Megszorítva érvényesül a lex patriae elve a külföldön lakó belföldiek tekintetében [csak a belföldön jogi hatásokat kifejtő ügyleteknél] Mexikóban (ptk. 12.) és a chilei jog területén: Chilében (ptk. 15.), Kolumbiában (ptk. 19.), Ecuadorban (ptk. 14.), Hondurasban (ptk. 13.), San Salvadorban (ptk. 15.), Uruguayban (ptk. 14.).

a magyar területközi magánjogban abban az esetben, midőn két közjogi jellegű jogterület jogszabályainak összeütközése forgott kérdésben, az illetőség, midőn csupán történeti jellegű jogterületek összeütközéséről volt szó, a lakóhely szolgált a statutum personale kapcsolóelve gyanánt.¹

II. Az állampolgársági jog, az állampolgárság megszerzésének vagy elvesztésének jogi szabályozása a közjogba tartozik. A magyar nemzetközi magánjog szempontjából csupán annak a megállapítása fontos, hogy azt a kérdést, hogy ki magyar és ki külföldi állampolgár, a magyar közjog dönti el. Ugyanígy a külföldi honos hazai törvényének rendelkezéseit kell irányadóknak tekinteni annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy az illetőt melyik külföldi állam állampolgárának kell tekinteni.²

Habár az állampolgárság kimutatásának kérdése szintén nem tartozik szorosan véve a nemzetközi magánjog keretébe, mégis minthogy az a külföldi jog alkalmazásának kérdésével és különösen a házassági pereknél a magyar bíróság joghatóságának megállapításával is szorosan összefügg és gyakorlati szempontból is fontos, röviden itt is tárgyalni kell. Bizonyos magánjogi kérdések (a házasságkötés, a házassági perben való juriszdikció, az örökbefogadási szerződés kellékei, az örökbefogadási szerződés jóváhagyása vagy megerősítése tárgyában az intézkedési hatáskör, a holtnaknyilvánítás, a gondnokság alá helyezés, az öröklés, a valorizációs kérelem stb.) elbírálásának céljából ugyanis az illetékes hatóság (bíróság, kormányhatóság, közigazgatási hatóság) vagy hivatalból vagy az ellenérdekű fél kifogása folytán vizsgálat tárgyává teszi a jogalany

¹ Ma is a lakóhely a kapcsolóelv a jászkun statutumok alkalmazása esetében. (Igy helyesen Kúria: 1988/1932. Jh. 1933. évf. 1084. sz.). Megjegyzendő azonban, hogy a Kúria egyes esetekben — pl. a 3505/1926. sz. határozatában (Jh. 1933. évf. 239. sz.) — helytelenül az illetőséget tekintette kapcsoló elvnek.

² A magyar állampolgársági jog forrásai: az 1879: L. t.-c. (Á. T., állampolgársági törvény), a tömegesen visszatelepülők honosításáról szóló 1886: IV. t.-c., a trianoni szerződést becikkelyező 1921: XXXIII. t.-c. 56., 57., 61., 62., 63., 64., 65., 66. cikkei, 71. c. 3. bek., 75. c. 2. bek. 76. c., a községi illetőség megállapításáról és a visszahonosításról szóló 1922: XVII. t.-c. 24. §-a, amelyeket kiegészítenek a községi illetőségre vonatkozó szabályok (1886: XXII. t. c. 5—14., 16—18. és 164. §., 1896: XXVI. t.-c. 24. §., 1903: V. t.-c. 16. §.) és a vonatkozó belügyminiszteri rendeletek.

honosságát, tehát azt, hogy az érdekelt jogalany magyar vagy külföldi honos-e.

E tekintetben általános elv, hogy a magyar állampolgárságot nemcsak a magánjog, hanem a perjog, a köz- és közigazgatási jog, a büntetőjog területén sem kell általában szerzési címe (állampolgársági, illetőségi bizonyítvány stb.) szerint bizonyítani, hanem elegendő azt különböző, meghatározott módokon *valószínűsíteni*.

Ez alól a szabály alól a magánjog területén alig van kivétel. Kivétel csak a többi jogterületen van, midőn különös jogszabály teljes bizonyítást kíván. Így pl. az állampolgársági vagy illetőségi bizonyítvány kiállítása esetében vagy bizonyos iparok (kávéház, italmérés, zálogház stb.) szerzésének kérelmezése esetében a magyar állampolgárságot szerzési cím szerint kell bizonyítani.

Az 1879: L. t.-c. (Á. T.) 19. §-ának 2. pontja szerint magyar honosnak vélelmezendő az, aki mint lelene itt találtatott. Az 1879: L. t.-c. 19. §-ának (Á. T.) 1. pontja értelmében pedig azokat, akik Magyarországon születtek, szintén mindaddig magyar állampolgároknak kell tekinteni, amíg külföldi állampolgárságuk igazolást nem nyert.¹

A magánjog területén a magyar állampolgárság vélelme nemcsak a Magyarország területén születés vagy találás tényén, hanem más tényeken is nyugodhatik. Így a 20.000/1906. I. M. sz. rendelet (házassági utasítás) (Ig. közl. 1906. évf. 11. számú melléklete) 18. §-ának 4. bekezdése szerint az anyakönyvvezető a magyar állampolgárságot nem általános érvénnyel, hanem csupán a házasságkötés szempontjából mérlegelvén, magyar állampolgárnak vélelmezhetette azt is, akivel szemben magyar hatóság olyan intézkedést tett, amely rendszerint csak magyar állampolgárra vonatkozik (pl. azt a házasulót, akinek

¹ A fellebbezési bíróság egy esetben a Csonka-Magyarország területén született felperes házassági bontókeresetét azért utasította el, mert a felperes férfi magyar állampolgárságát nem tudta okmányyszerűleg bizonyítani. A Kúria az ítéletet a következő indokolással oldotta fel: „Az adott esetben *felperes Csonka-Magyarországon született Gyöngyösön és atyja is ott lakott és ma is ott lakik*. Ily közokirati bizonyítékok alapján a m. kir. Kúria az 1879: L. t.-c. 19. §-a értelmében a *felperes magyar állampolgárságát megállapíthatónak találta* és ehhez képest az ügy érdemi elbírálása céljából a fellebbezési bíróság ítéletét fel kellett, hogy oldja.” (Kúria III. 2434/1933. Jh. 1934. évf. 347. sz. hat.).

névváltoztatását a m. kir. belügyminiszter engedélyezte, vagy aki végleges minőségben végleges állami tisztviselővé nevezetett ki, vagy aki magyar hadkiegészítő kerület javára soroztatott stb.) A házassági utasítás 18. §-át hatályon kívül helyezte a 400/1933. I. M. sz. rendelet (Ig. K. 1933. évf. 1. l.), amely a házasulók állampolgárságának megállapítását szabályozza.¹

¹ A házasulók állampolgárságának megállapításánál a 400/1933. I. M. sz. rendelet szerint a következő elvek irányadók:

1. Az anyakönyvvezető a házasuló állampolgárságát csupán a házasságkötés szempontjából vizsgálja; az állampolgárságnak a házasságkötés szempontjából történt megállapítása tehát nem jelenti az állampolgárságnak általános érvénnyel megállapítását.

2. A házasuló állampolgárságának megállapításában nemcsak a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879: L. törvénycikk rendelkezéseit kell figyelembe venni, hanem az 1921: XXXIII. t.-cikkbe iktatott trianoni szerződés állampolgársági rendelkezéseit, továbbá az azoknak végrehajtása tárgyában kiadott 6500/1921. M. E. számú rendeletet (Rendeletek Tára 1921. évf. 250. l.), az 1922: XVII. t.-c. 24. §-át és végül, minthogy az 1921: XXXIII. t.-cikkbe iktatott trianoni szerződés a községi illetőség alapulvételével szabályozta az állampolgárság kérdését, a községi illetőségről szóló jogszabályokat (1886: XXII. t.-c. 5—14., 16—18. és 164. §., 1896: XXVI. t.-c. 24. §., 1903: V. t.-c. 16. §.) is.

3. Aki a trianoni szerződés életbelépésének időpontjában (1921. július 26.) magyar állampolgár volt, annak állampolgárságát a házasságkötés szempontjából az alábbi 4—8. pont rendelkezései értelmében kell megállapítani.

4. Azt, aki Magyarország mai területén született, az 1879: L. t.-c. 19. §-a értelmében magyar állampolgárnak kell tekinteni mindaddig, amíg külföldi állampolgársága be nem bizonyul. Figyelemmel azonban arra, hogy a trianoni szerződés 56. és 61. cikke szerint a volt magyar állampolgár állampolgárságának megállapításában községi illetősége irányadó s a községi illetőség a születés helyével sok esetben nem azonos, Magyarország mai területén született házasulót azon az alapon, hogy Magyarország mai területén született, csakis akkor lehet magyar állampolgárnak tekinteni, ha ezen a területen lakik és atyja (ha házasságon kívül született: anyja) is itt született, mert ebben az esetben itteni községi illetőségét a házasságkötés szempontjából vélelmezni lehet. Azt a házasulót, akit e rendelkezések értelmében magyar állampolgárnak kell tekinteni, állampolgárságának igazolására alkalmas okirat (9. pont) bemutatására kötelezni nem kell.

5. Azt, aki Magyarország mai területén született és itt lakik, de akinek atyja (ha házasságon kívül született: anyja) Magyarországból más államhoz csatolt területen született, ha sem magyar, sem más állampolgárságát alkalmas okirattal igazolni nem tudja, úgy kell tekinteni, mint akinek állampolgársága *kétes (vítás)* s házasságkötésére a magyar jog szabályait kell alkalmazni (H. T. 119. §.). Ily házasulónak a végből, hogy Magyarországon házasságot köthessen, magyar állampolgárságának fennállását vagy megszűnését igazolnia (1922. évi

Ezt kiegészíti a 43.970/1933. B. M. számú körrendelet (Ig. K. 1933. évf. 121. l.), amely megkönnyíteni igyekszik külföldön lakó magyar állampolgároknak külföldön történő házasságkötését és a magyar állampolgárság igazolására bizonyos esetekben elfogadja az érvényes magyar útlevelet is, ha a magyar külképviseleti hatóság vagy a házasuló írásbeli nyilatko-

XVII. t.-c. 24. §.) és külföldi hatósági bizonyítvány bemutatása alól felmentést (H. T. 113. §., H. U. 84. §.) szereznie nem kell.

6. Magyarország mai területén kívül született házasuló állampolgárságát kimutatni köteles. Ha azonban ily házasuló Magyarországból más államhoz csatolt területen született és sem magyar, sem más állam polgárságát alkalmas okirattal igazolni nem tudja, de a rendelkezésre álló adatok szerint nem kétséges, hogy a trianoni szerződés életbelépésének időpontjában magyar állampolgár volt és az optálók lakóhelyének áttételére nézve a trianoni szerződésben megállapított határidő eltelt, vagyis 1923. évi július 26. napja előtt ő maga, kiskorúsága idejében atyja (ha házasságon kívül született: anyja) már Magyarország mai területén lakott és ezidőszere is itt lakik, őt úgy kell tekinteni, mint akinek állampolgársága kétes (*vitás*) és házasságkötésére az 5. pont rendelkezéseit kell alkalmazni.

7. Az 5. pontnak és a 6. pont második mondatának rendelkezéseit nem szabad alkalmazni oly házasulókra,

a) akik korábban már házassági kötelékben állottak és házasságuk bírói felbontással szűnt meg;

b) akinek a H. T. 11. §-ának c) pontjában vagy a 20. és 23. §-ában meghatározott házassági akadály elhárítása céljából az államfőtől felmentést kell szereznie;

c) akire nézve adat van arra, hogy állampolgárának elismerte valamelyik azok közül az államok közül, amelyekhez a trianoni szerződés következtében Magyarországból területet csatoltak.

8. Tanúsítvány (A. T. 59. §., H. U. 96—97. §.) kiállításáért folyamodó házasuló magyar állampolgárságát alkalmas okirattal igazolni köteles, ha nem lehet őt a 4. pont értelmében magyar állampolgárnak tekinteni.

9. A jelen rendelet alkalmazása szempontjából állampolgárság igazolására alkalmas okiratnak kell tekinteni: az állampolgársági bizonyítványt, községi illetőségi bizonyítványt, eskütételi záradékkal ellátott honosítási vagy visszahonosítási okiratot, optálási igazolványt és az opció feltételeinek fennállását végérvényesen elismerő állampolgársági bizonyítványt.

Magyar állampolgárság igazolására a m. kir. belügyminiszter által kiállított állampolgársági bizonyítványt, honosítási okiratot (1879: L. t.-c. 11. §.) és visszahonosítási okiratot (1879: L. t.-c. 38. §., 1922: XVII. t.-c. 24. §.) csak akkor lehet elfogadni, ha azt a trianoni szerződés életbeléptetése után állították ki és eskütételi záradékkal van ellátva, községi illetőségi bizonyítványt pedig csak akkor, ha a trianoni szerződés életbelépése után vagy az életbelépését megelőző négy éven belül állították ki, s ha abban a községi illetőség megszerzésé-

zatban kijelenti, hogy a rendelkezésére álló adatok, illetőleg legjobb tudomása szerint magyar állampolgár.

Bár a házassági utasítás és a 400/1933. I. M. sz. rendelet a magyar honosság ott meghatározott vélelmeit természetesen csak a házasságkötés szempontjából fogadják el a magyar honosság valószínűsítésére, mindazonáltal kétségtelen, hogy e vé-

nek alapjául szolgáló törvényi rendelkezés (1886: XXII. t.-c. 6., 7., 8., 10., 11., 12. és 13. §.) meg van jelölve, — a trianoni szerződés életbelépése után kiállított illetőségi bizonyítványt az előbb felsorolt feltételek mellett is azonban csak akkor, ha a bizonyítványban az is igazolva van, hogy a házasulónak községi illetősége már a trianoni szerződés életbelépésének idejében Magyarország mai területén volt.

Ha adat van arra, hogy a házasuló magyar állampolgárságát az ennek igazolására bemutatott okirat kiállítása óta az 1879: L. t.-cikkben meghatározott valamely okból elveszthette, az állampolgárságot igazoló legújabb keletű okirat bemutatását kell kívánni.

Magyar hatóság részéről kiállított útlevel vagy állami, törvényhatósági vagy községi választói jogosultságról szóló igazolvány vagy magyar hatóság más oly intézkedését tárgyazó irat, mely rendszerint csak magyar állampolgárra vonatkozhatik, magyar állampolgárság igazolására egymagában nem elég.

10. Magyar állampolgárság fenntartására irányuló opció (trianoni szerződés 63. cikke, 6500/1921. M. E. számú rendelet 3. §.) megtörténtét tanúsító optálási igazolványt (6500/1921. M. E. számú rendelet 19. §.) magyar állampolgárság igazolására rendszerint el lehet fogadni.

Ha azonban az opció jogszerűsége kétséges, optálási igazolvány helyett az opció feltételeinek fennállását végérvényesen elismerő bizonyítvány (6500/1921. M. E. sz. rendelet 12. §.) bemutatását kell kívánni. Az opció jogszerűsége különösen a következő esetekben kétséges:

ha az optálási igazolványt nem az opció átvételére illetékes magyar hatóság (főszolgabíró, városi tanács, m. kir. belügyminiszter, magyar külképviseleti hatóság, 6500/1921. M. E. sz. rendelet 10. §.) állította ki; ha az optálási igazolvány adatai hiányosak; ha az igazolványban foglalt adatok szerint az optáló nem Magyarország régi területén született vagy külföldi állampolgár volt, vagy külföldön volt községi illetősége; ha az optáló opcióját az 1922. évi július hó 22. napja után jelentette be; ha az optáló 1922. évi július hó 26. napja után több mint 10 éven át külföldön lakott.

11. Oly házasulóra, akire nézve kellően igazolva van, hogy egyik államnak sem állampolgára (*hontalan*), továbbá oly házasulóra, aki a régi külföld valamelyik államának polgára, de azt, hogy melyik külföldi állam polgára, megállapítani nem lehet (*kétes, vitás állampolgárság*), lakóhelyének jogát kell alkalmazni (H. T. 119. §.).

12. Ha az 1—11. pont rendelkezéseinek alkalmazása tekintetében kétség merül fel, az anyakönyvvezető vagy a házassági ügyben eljáró más hatóság közvetlenül a m. kir. igazságügyminisztertől kérjen útbaigazítást.

lelmek általában az anyagi magánjog egyéb területére is érvényesen fennállanak.¹ Kivétel áll fenn e tekintetben a házassági köteléki pereknél, ahol az állampolgárság megállapításának a magyar bíróság joghatóságának elbírálásánál van döntő jelentősége, és ahol ennél fogva a felek állampolgárságának vizsgálatánál szigorúbb elvek irányadók.²

Fontos vélelmezési alap még a külföldön történt születés-

¹ E mellett bizonyít a budapesti ítélőtábla 11. P. 5150/1925. sz. ítélete, amely kimondta, hogy „a Pp. szempontjából vizsgálandó magyar állampolgárság fennforgásának igazolására alkalmasnak kell tekinteni minden olyan közokiratot, amelyet az illetékes hatóság saját hatáskörében állított ki és amely okirat közvetve vagy közvetlenül alkalmas a magyar állampolgárság fennforgásának kimutatására“. Ezt elvileg mondta ki; speciális szabályként pedig a következőket: „az önkormányzatilag szervezett magyar Ügyvédi Kamara által kiállított oly bizonyítvány (kivonat az ügyvédek jegyzékéből), amely azt tanúsítja, hogy valaki az Ügyvédi Kamara tagja, az 1874: XXXIV. t.-c. 2. §- értelmében (Ügyvédi rendtartás) azt is igazolja, hogy a nevezett ügyvéd magyar állampolgár“.

(Ptt. VII. kötet, 113. lap.)

² Az állampolgárság megállapításánál *házassági bontóperekben* az igazságügyminisztérium állandó gyakorlata szerint (9403/1930. I. M. sz. intern. rendelet A/melléklete) a magyar bíróságokra a következő szabályok irányadók:

1. Ahhoz, hogy a bíróság az 1879: L. t.-c. 19. §-ának 1. pontjában foglalt *törvényes vélelem alapján* házassági perekben a házasfelek magyar állampolgárságát megállapíthassa, nem elégséges annak megállapítása, hogy a férj Magyarországon született, hanem vizsgálnia kell azt is, hogy nincs-e a férj külföldi állampolgárságára utaló adat (ilyen pl az, hogy a férj atyja külföldön született vagy a születési anyakönyvi kivonat szerint a férj községi illetősége külföldön van). E végből a házassági anyakönyvi kivonaton felül szükség van *a férj születési anyakönyvi kivonatára is*, kivéve azt az esetet, amelyben a házassági anyakönyvi kivonat a férj atyjának (ha a férj törvénytelen származású, anyjának) születési helyét vagy állampolgárságát feltünteti.

Az 1879: L. t.-c. 19. §-ának 1. pontjában foglalt törvényes vélelem alapján az állami anyakönyvezés életbelépése (1895. évi október 1. napja) után született férj felekezeti születési anyakönyvi kivonatát elfogadni nem lehet, mert a születési adatok közhiteľű tanúsítására a jelzett időpont óta kizáróan az állami születési anyakönyvek, illetőleg kivonatok szolgálnak (1894: XXXIII. t.-c. 1. és 28. §.).

Nem is minden fajtájú állami születési anyakönyvi kivonat alapján lehet az 1879: L. t.-c. 19. §-ának 1. pontja alapján a magyar állampolgárságot vélelmezni. Idevonatkozóan a következőkre kell figyelemmel lenni:

A 80.000/1906. B. M. sz. rendelettel kiadott Anyakönyvi Utasítás (Magyarországi Rendeletk. Tára, 1906. évf. 1778. l.) életbelépése (az 1907. évi január hó 1. napja) előtt a születési és házassági anyakönyvek *ú. n. jegyzőkönyvi formában*, azóta pedig *ú. n. rovatos formában* vezettek. Az előbbieket rend-

nek, házasságnak, halálesetnek a hazai anyakönyvbe történt bevezetése is. Az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. t.-c.

szerint feltüntették a szülők születési helyét is, az utóbbiak azonban nem tüntetik fel azt.

A jegyzőkönyvi formában vezetett anyakönyvekből nemcsak jegyzőkönyvi mintájú, hanem rovatos mintájú anyakönyvi kivonatok is kiállíthatók. E tekintetben az Anyakönyvi Utasítás 115. §-a és az ahhoz tartozó minták és példák nyújtanak közelebbi felvilágosítást.

A férj jegyzőkönyvi mintájú születési anyakönyvi kivonata alapján tehát — feltéve, hogy abból a férj atyjának (vagy ha törvénytelen származású, anyjának) születési helye kitűnik — az 1879 : L. t.-c. 19. §-ának 1. pontjában foglalt vélelem helyet foglalhat, a férj rovatos mintájú anyakönyvi kivonata alapján azonban nem foglalhat helyet.

Nem pótolhatja a férj születési anyakönyvi kivonatát a születésről kiadott ú. n. „Értesítés“ (Anyakönyvi Utasítás 9. sz. mintája), mert ez csak az Anyakönyvi Utasítás 82., 127. és 128. §-ában megjelölt célokra szolgálhat és szintén nem tünteti fel a szülők születési helyét.

A házassági anyakönyvi kivonatok közül csupán azoknak az anyakönyvi kivonatoknak az alapján vélemezhető a házasfelek magyar állampolgársága, melyek a férj szüleinek születési helyét is feltüntetik. A felekezeti házassági anyakönyvi kivonatokból rendszerint kitűnik ez az adat, az állami házassági anyakönyvi kivonatok közül azonban rendszerint csak az ú. n. jegyzőkönyvi alakú kivonatokból tűnik ki. Az 1907. évi január elseje óta rendszerezített rovatos mintájú házassági anyakönyvi kivonatok még a férj születési helyét sem tüntetik fel és csak a 18.668/1921. B. M. sz. körrendelet (Magyarországi Rendeleték Tára, 1921. évf. I. 515. l.) rendelte el, hogy a házassági anyakönyvekbe a házasulók születési helyét is bele kell foglalni.

Az előadottak szerint tehát az ú. n. jegyzőkönyvi mintájú állami házassági anyakönyvi kivonat alapján, ha abból a férj atyjának (törvénytelen származású férj anyjának) születési helye kitűnik, az 1879 : L. t.-c. 19. §-ának 1. pontjában foglalt vélelem helyet foglalhat, ellenben az ú. n. rovatos mintájú állami házassági anyakönyvi kivonat, akár feltünteti a házasfelek születési helyét, akár nem, magában véve nem alkalmas a házasfelek magyar állampolgárságának vélelem útján való megállapítására, mert az ilyen házassági anyakönyvi kivonat a férj szüleinek születési helyére vonatkozóan egyáltalában adatot nem tartalmaz.

Nem lehet elfogadni a házasfelek állampolgárságának igazolására a házasság megkötéséről a jegyzőkönyv felvétele után kiállított „Tanúsítvány“ című okiratot (l. a 20.000/1906. I. M. sz. rendelettel kiadott H. U. 79. §-ához tartozó 13. sz. mintát), mert ez még a házasfelek születési helyét sem tünteti fel.

2. Annak igazolására, hogy a házaspár az ú. n. „régikülföld“ valamelyik államának állampolgára, a házaspár idevonatkozó nyilatkozatát a külföldi állampolgárságának külön okmánnyal igazolása nélkül el lehet fogadni, ha igazolva van, hogy a férj az illető külföldi állam területén született s a házassági anyakönyvi kivonatban vagy egyéb okmányban nincsen a férj más külföldi állampolgárságára mutató adat.

77. §-a kimondja ugyanis, hogy „magyar állampolgár születése, házassága és halálesete, ha külföldön történik, a hazai anya-

3. A *honosítási okirat* (1879: L. t.-c. 11. §.) és a *visszahonosítási okirat* (1879: L. t.-c. 38. §., 1922: XXVII. t.-c. 24. §.) csak akkor igazolja a honosított (visszahonosított) magyar állampolgárságát, ha a trianoni szerződés életbelépése (1921. július 26. napja) után állítottatott ki és ha arra a törvényhatóság első tisztviselője rávezette az állampolgársági eskü letételét igazoló záradékot. Lehetséges ugyanis, hogy honosítás útján megszerzett állampolgársága a trianoni szerződés következtében megváltozott.

4. A *magyarországi községi illetőségi bizonyítványok* magukban véve is alkalmasak a magyar állampolgárság igazolására, kivéve, ha tartalmuk vagy hiányos kiállításuk, esetleg a perhez csatolt egyéb okmányokban foglalt egyéb adatok miatt aggályosak, vagy ha a trianoni szerződés életbelépése előtt, vagyis 1921 július 26. napja előtt állították ki.

Nem alkalmasak a magyar állampolgárság igazolására, ha egyéb okmányokból kitűnik, hogy a házasság ú. n. „régí külföldi” állampolgár, s nincs igazolva, hogy a magyar állampolgárságot honosítás útján megszerezte (v. ö. az 1903: V. t.-c. 16. §-ával).

5. Az *állampolgársági bizonyítvány*, ha a trianoni szerződés életbelépése után adatott ki, a legalkalmasabb okmány a magyar állampolgárság igazolására. Kiadása a m. kir. belügyminiszter kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ezt a bizonyítványt, minthogy a törvény szerint közigazgatási, illetőleg kormányhatósági útra tartozó ügy elbírálását a rendes bíróság hatáskörébe nem vonhatja, a bíróság köteles elfogadni.

6. Ha a per adataiból kitűnik, vagy azokból arra lehet következtetni, hogy a házasság magyar állampolgársága annál fogva, hogy 10 éven át a m. kir. kormány megbízása nélkül, megszakítatlanul külföldön tartózkodtak, *távollét* címén (1879: L. t.-c. 31. §.) megszűnt, a magyar állampolgárság igazolása céljából erre alkalmas külön okirat bemutatását kell kívánni.

7. A *lakóhely* magábanvéve közömbös jelentőségű a magyar állampolgárság megállapítása tekintetében.

Különösen szem előtt kell tartani, hogy az illetőségi hely mind a születési helytől, mind a lakóhelytől, mind pedig (köz- és magántisztviselőknél) a szolgálati helytől a trianoni szerződés életbelépése előtt és azóta is elkülönülhetett, s az esetek igen nagy számában el is különült.

Szórványosan előfordul az is, hogy a bíróságok a 6500/1921. M. E. sz. rendelet 21. §-a alapján tekintik magyar állampolgároknak azokat a volt magyar állampolgárokat, akiknek állandó lakóhelyük Magyarországon van. E rendelkezés mint az átmeneti nehézségekre tekintettel alkotott kiegészítő szabály, noha kifejezetten nem helyeztetett hatályon kívül, a házassági perekben az állampolgárság kétségtelen megállapítására alapot nem szolgáltat.

8. A magyar állampolgárság fenntartására irányuló opció (trianoni szerződés 63. cikke, 6500/1921. M. E. sz. rendelet 3. §.) megtörténtét tanúsító *optálási igazolvány* (6500/1921. M. E. sz. rendelet 19. §.) a magyar állampolgárság igazolására rendszerint elfogadható.

Ha az optálási igazolvány aggályos, e helyett az opció feltételeinek meg-

könyvbe is bejegyzendő“. Ezen az alapon, ha a személy külföldön született is — és ennél fogva nem állhat fenn javára az

létét végérvényesen elismerő m. kir. belügyminiszteri bizonyítványnak (6500/1921. M. E. sz. rendelet 12. §.) bemutatását kell kívánni.

Nem fogadható el a magyar állampolgárság igazolására az optálási igazolvány akkor, ha nem az állampolgársági opció átvételére illetékes hatóságok (főszolgabíró, városi tanács, m. kir. belügyminiszter, m. kir. külképviseleti hatóságok, idézett rendelet 10. §.) állították ki; ha nem felel meg az idézett rendelethez csatolt mintának; ha az adatok hiányosak, ha az igazolványban foglalt adatok szerint az optáns nem a régi Magyarország területén született vagy nem ott volt a községi illetősége, ha a magyar állampolgárság fenntartására optáló (trianoni szerződés 63. cikk) elhatározását az 1922. évi július hó 26. napja után jelentette be, ha az optáns állandó lakóhelye valamelyik utódállam területén van stb.

Nem fogadható el a magyar állampolgárság megszerzésére faji és nyelvi alapon gyakorolt opcióról (trianoni szerződés 64. cikk, idézett rendelet 4. §.) kiállított optálási igazolvány, ha a vonatkozó hivatalos mintának megfelelően állították is ki, mert ahhoz, hogy ennek az opciónak a feltételei megvannak-e, a feltételeknek természete bizonyos esetenként való vizsgálatot és mérlegelést tesz szükségessé és így a m. kir. belügyminiszter döntése nélkül nem lehet megállapítani, hogy az opció jogszerű-e.

9. Néha előfordul, hogy a bíróság a házaspár magyar állampolgárságát megállapítja akkor is, ha igazolja, hogy a *visszahonostásra irányuló kérvényt benyújtotta*. Ezzel a téves állásponttal szemben rá kell mutatni arra, hogy a visszahonosítottat csak a visszahonosítását követő állampolgársági eskü letételétől kezdődően lehet magyar állampolgárnak tekinteni (1922: XVII. t.-c. 24. §-ának utolsó bekezdése, 1879: L. t.-c. 15. §.).

10. A *házasságkötés helye* a házaspár állampolgárságának megállapítása tekintetében indokul nem fogadható el.

11. Azt, hogy a férj magyar köztisztviselő, a házaspár állampolgárságának megállapítására csak akkor lehet elfogadni, ha semmi ok nincsen arra a feltevésre, hogy a férj vagy felmenője a magyar állampolgárságot soha meg nem szerezte, vagy arra a feltevésre, hogy a férj magyar állampolgársága a trianoni szerződés állampolgársági rendelkezései alapján megváltozott. Ha a férj valamelyik utódállam területén született vagy születési, illetőleg házassági anyakönyvi kivonatában külföldi állampolgárságára utaló egyéb adat van és a trianoni szerződés életbelépése (1921. július 26. napja) előtt nevezték ki, magában véve a közszolgálati viszony fennállásának közokirattal igazolt ténye a magyar állampolgárság megállapítására nem elegendő.

Ugyanezt a szempontot megfelelően érvényesíteni kell a nyugdíjas köztisztviselőkre, továbbá a honvédség, rendőrség, csendőrség, folyamőrség és vámőrség tagjaira, valamint a közjegyzői, ügyvédi, mérnöki kamaráknál bejegyzett tagokra is.

12. Házassági bontóperben a fentiekben nem említett más okmány (pl. útlevél, választói igazolvány) alapján a magyar állampolgárságot kellő megnyugvással megállapítani nem lehet. (L. a 9403/1930. I. M. számú rendelet A) mellékletét.)

Á. T. 19. §. 1. pontjának vétele — de születése, házassága vagy halálesete belföldi anyakönyvben van anyakönyvezve, magyar honosnak tekintendő, mert ha nem az volna, születését, házasságát, illetőleg halálesetét itt nem anyakönyvezték volna.

Végül még kell jegyezni azt is, hogy közhatóságaink gyakorlata az Á. T. 19. §. 1. pontja által konstituált születéshelyi vélelmet más honosra is alkalmazza, vagyis a külföldi születési helyről a megfelelő honosságra következtet. Így a Kúria 840—1906. sz. határozatában kimondotta, hogy „aki Ausztriában született, az ellenkező bizonyításáig osztrák honosnak tekintendő”.¹

A bizonyítási teher tekintetében az állampolgárság bizonyításánál is a Pp. 269. §-a irányadó. Ezt a Kúria kifejezetten is kimondta P. I. 5002/1935. sz. határozatában.²

III. Minthogy az államok a honosság megszerzésének és elvesztésének előfeltételeit eltérő elvek (principium soli, sanguinis, matrimonii, optionis, prioritatis, posterioratis stb.) szerint szabályozzák, előállhat az az eset, hogy valakit egy állam sem ismer el honosának (negatív honossági összeütközés esete: *hontalanság, apatrides*), vagy hogy ugyanaz az egy személy több államnak is honosa (pozitív honossági összeütközés esete: *többes honosság, sujets mixtes*). Az utóbbi eset előállhat a születéstől kezdve (eredeti többes állampolgárság), ha a *ius soli* és a *ius sanguinis* találkozhatnak.³ Előállhat azonban a többes honosság a születés után is a személy akaratából (szerzett többes honosság) az állampolgárság megszerzését és elvesztését szabályozó törvények eltérő intézkedései folytán.⁴ Végül előállhat a többes honosság házasságkötés folytán.⁵

¹ Dt. 4. V. 89. sz.

² Jh. 1936. évf. 219. sz. határozat.

³ Magyar szülők Angliában született gyermeke magyar az Á. T. alapján, de angol is az angol jogszabályok területiségi elve alapján.

⁴ Ha az Északamerikai Egyesült Államokba kivándorolt magyar állampolgár ott pl. 5 év után amerikai állampolgárságot szerzett, nemcsak amerikai állampolgár, de magyar is, mert magyar állampolgárságát 5 évi távollét folytán nem veszítette el.

⁵ Ha magyar állampolgár férfi argentinai vagy brazilai nőt vesz feleségül, ezzel az ottani törvények szerint a férj szerezte meg neje honosságát, tehát kettős honosságú, mert magyar állampolgárságát a házasságkötéssel nem veszítette el; a feleség Á. T.-ünk szerint szintén kettős honosságú, mert addigi honosságát férjhezmenetele folytán nem veszítette el, ellenben az Á. T. szerint megszerezte a magyar honosságot a házasságkötés folytán.

1. Ha a személy többes állampolgársága esetében az egyik állampolgárság a magyar, az Á. T. 36. §-a értelmében az illetőt mindaddig magyar állampolgárnak kell tekinteni, amíg magyar állampolgárságát az Á. T. értelmében nem veszttette el. Ezzel máris adva van, hogy oly esetben, ha az ilyen személynek hazai jogát kell alkalmazni valamely kérdés elbírálásánál, a magyar jogot kell alkalmazni.

Habár az Á. T. 36. §-ának rendelkezéséből az említett elv minden korlátozás nélkül látszik következni, mégis véleményem szerint szó lehet arról, hogy e § helyes logikai magyarázata alapján ez alól a szabály alól két kivétel állapíttassék meg:

a) A teljeskorúság korhatárának megállapítása szempontjából elegendőnek kell lenni, ha a személy két hazai joga (a külföldi és a magyar jog) közül az egyik (a külföldi jog) szerint elérte a teljeskorúság korhatárát. Általános elv ugyanis nemzetközi magánjogunk szerint, hogy az oly személy (pl. német állampolgár), aki a hazai joga szerint 21 éves korában teljeskorú lett, ha 24. életéve előtt megszerzi a magyar állampolgárságot, ezért a már egyszer megszerzett nagykorúságát nem veszti el.¹ Ennek az elvnek analóg alkalmazása a jelen esetben is indokoltnak látszik. Ha tehát oly személy, akinek két állampolgársága pld. német és magyar állampolgársága van, az egyik pld. a német jog szerint nagykorú, nagykorúnak tekintendő akkor is, ha a magyar jog szerint a nagykorúság korhatárát még nem érte el.² Nem feltétlenül áll ez a kivétel a cselekvőképesség különös eseteire, a különös ügyleti képességekre:³ így a végintézkedési képességre,⁴ a szenvedő váltóképességre és a házasságkötési képességre, mert a már megszerzett házasságkötési képességét nem tartja meg a külföldi személy, ha magyar állampolgárrá lesz és a magyar jog szerint ez a képesség nem illeti meg. Így például a hazai joga szerint házasságkötési képességgel bíró 17 éves szerb férfi, ha megszerzi a magyar állampolgárságot, nem tartja meg a házasságkötési képességet.

¹ L. 20. §. I. p.

² Hasonlóan az E. G. 7. c. 2. bekezdésének analóg alkalmazását tartja helyesnek Wolff is a német irodalomban. (id. m. 29.)

³ L. 20. §. III. p.

⁴ L. 52. §. IV. 1. p.

b) Magyarország a háború alatt vagy közvetlenül a háború után oly jogszabályokat is alkotott, amelyek az ellenséges vagy volt ellenséges állampolgárookra nyernek alkalmazást. Egymagában véve tehát az a körülmény, hogy az ellenséges vagy volt ellenséges állam polgára egyúttal magyar állampolgár is, még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az illetőt hazai hatóságaink ellenséges állampolgárnak tekintsék és vele szemben az említett jogszabályokat alkalmazzák. Ez volt a fel fogása a brit hatóságoknak is Houston Stewart Chamberlain angol állampolgár esetében, aki a világháború alatt az angol mellett a német állampolgárságot megszerezte s akit ezért a brit hatóságok német állampolgárként kezeltek.¹

2. Ha a személy egyik állampolgársága sem magyar, hanem *mind a kettő külföldi*, nincs tételes rendelkezés a magyar állampolgársági törvényben az állampolgársági összeütközés megoldására. A bírói gyakorlatban sem található e tekintetben határozott állásfoglalás. Irodalmunkban azonban a külföldi irodalomban uralkodó² és az Institut de droit international 1932. évi oslói ülészakán, valamint a hatodik hágai nemzetközi jogi értekezleten elfogadott állásponttal³ egyezően általános az a vélemény, hogy azt az állampolgárságot kell ilyenkor irányadónak tekinteni, amellyel a személy *szorosabb kapcsolatban van*.⁴ Ezt a szoros kapcsolatot — amennyiben a személy egyik hazájának területén lakik vagy tartózkodik — általában a lakóhely, illetőleg ennek hiányában a tartózkodóhely állapítja meg. Ezt a megoldást analógia folytán a nemzetközi magánjog egész területére kiterjeszthető tételes intézkedés (H. T. 119. §.) is támogatja.⁵ Ha a személynek egyik hazai

¹ L. Wolff: 29. 1. In re Chamberlains Settlement, Law Reports 1921. Chancery Div. II. 533. 1.

² Wolff, 29.

³ Annuaire. 1932. 186. és köv., 425. és köv., 530. és köv. 1.; és lásd 3. §. VII. h. pont jegyzetét.

⁴ Ferenczy: 57.

⁵ A H. T. törvényjavaslatának a 119. §-nak megfelelő 142. §-hoz fűzött miniszteri indoklásából (241—242. 1.) megállapítható, hogy a törvény a 119. §-ban említett „megállapíthatatlan honosság” alatt a hontalanságon és a kétes állampolgárságon kívül a kettős állampolgárság esetét is értette. Az indokolásnak ez az álláspontja nem helyeselhető, mert a többes honosság esetében az állampolgárság „megállapítható”

államában sincs lakó- vagy tartózkodóhelye, a szorosabb kapcsolatot más ismérvek alapján kell megállapítani. A leszármazás alapján keletkezett honosság kétségkívül erősebb kötelék, mint a születési hely folytán elnyert honosság, amely esetleg csak véletlen körülményeken alapszik. Ugyanígy a neveltetés körülményei, a katonai kötelezettségnek teljesítése az egyik államban, az idegenben történt letelepedés indító okai, de főleg a két állam valamelyikében volt legutolsó lakóhely stb. mind oly körülmények, amelyek figyelembevételével a két honosság közül valamelyik szilárdabbnak tűnik fel.¹ Határozott szabályt erre az esetre de lege ferenda sem lehet megállapítani, mert sem a régebbi állampolgárságnak előnyt biztosító prioritás elve, sem az újabb állampolgárságnak előnyt biztosító posterioritás elve, sem a *fraus legis* szempontja, sem a *lex domicilii* merev alkalmazása nem adnak minden esetben teljesen megnyugtató megoldást. A prioritás elvével szemben ugyanis felhozható az az aggály, hogy nem igazság az, hogy a személy, aki saját akarata folytán új hazát választott magának, az öt előbbi hazájával még összefűző, tisztán formális és benső tartalom nélküli kötelék folytán külföldön továbbra is régi hazája jogának uralma alatt állónak tekintessék. Hasonlóképpen a posterioritás elvével szemben is felhozható az az aggály, hogy lehetséges az, hogy valamely személy csupán azért lép új állami kötelékbe, hogy azzal visszaéljen, s így nem lenne indokolt ily esetben is a későbbi *lex patriae* alkalmazni. A *fraus legis* szempontja sem alkalmazható minden esetben és a *lex domicilii* alkalmazása sem indokolt olyankor, mikor a külföldi nem egyik hazájának területén, hanem harmadik állam területén lakik.

IV. A *hontalanság* is lehet eredeti vagy szerzett. Az előbbi eset forog fenn akkor, mikor valaki már születésétől kezdve hontalan, ami előállhat a *ius sanguinis* és a *ius soli* összeütközése folytán (délamerikai állam honosának Európában született törvényes gyermeke, angol nőnek a kontinensen született törvénytelen gyermeke). Az utóbbi eset akkor áll elő, ha valaki eredeti honosságát (pl. távollét folytán) elvesz-

¹ Hasonló állásponton van Wolff (29. l.), Zitelmann (I. 176. l.), Ferenczy (58. l.). Eltérően Balla: (50. l.).

tette a nélkül, hogy újabb honosságot szerzett volna. Így hontalanná váltak 1921-ben az orosz emigránsok ezrei és hontalanná válik az argentinai vagy brazíliai állampolgárokkal házasságot kötött magyar állampolgárnó is.

Úgy az eredeti, mint a szerzett hontalanság esetében a H. T. 119. §-ának, valamint a 400/1933. I. M. sz. rendelet 11. pontjának¹ alapján a lakóhely, illetőleg ennek hiányában a *tartózkodóhely jogát* kell a személy statutum personalejának tekinteni.² Eredeti hontalanság esetében a német E. G. 29. cikke szintén így rendelkezik, szerzett hontalanság esetében azonban annak az államnak jogát rendeli personalstatutumként alkalmazni, amelynek a személy hontalanná válása előtt állampolgára volt. Ennekfolytán a német bíró kénytelen az orosz emigránsok személyi viszonyait a szovjetorosz jog szerint elbírálni, ami kétségtől méltánytalan s amit az újabb német irodalom szintén helytelenít³

V. Kétes (vitás) állampolgárság esetében a H. T. említett 119. §-ában és a 400/1933. I. M. sz. rendelet 5., 6. és 11. pontjaiban foglalt rendelkezések analógiájára nemzetközi magánjogunk szerint szintén a *lakóhely*, illetőleg lakóhely hiányában a *tartózkodóhely joga* irányadó. Több lakóhely esetében a honossági összeütközések megoldásának analógiájára, a külföldi irodalomban uralkodó felfogással egyezően,⁴ a belföldi lakóhely, ha pedig ilyen nincs, az a lakóhely irányadó, amelylyel a személy a legszorosabb kapcsolatban van, amely ennél fogva „főlakóhelyéül” (principal établissement) tekinthető.

Meg kell még jegyezni, hogy úgy a hontalanság, mint a többes honosság és a kétes (vitás) állampolgárság legtöbb esetében a magyar bíró és közigazgatási tisztviselő feladatát megkönnyíti az Á. T. 19. §-ában foglalt vélelem, amely szerint magyar állampolgárnak tekinthető az ellenkező bizonyításáig minden Magyarországon született személy.

VI. Az állampolgársági összeütközések eseteit szabályozza

¹ I. K. 1933. évf. 1. l.

² Ezt az álláspontot osztotta az 1932. évi oslói ülészakában az Institut de droit international és a hatodik (1928. évi) hágai nemzetközi magánjogi értekezet is. L. 3. §. VII. h. pont jegyzetét.

³ Wolff: 29, Nussbaum: 111.

⁴ Melchior: 456.

az 1930. évi márc. 13—április 12-ig Hágában a nemzetközi jog egységesítése tárgyában tartott értekezleten kidolgozott állampolgársági egyezmény, amelyet Magyarország is aláírt, de még nem erősített meg.¹ Állampolgársági egyezményünk volt az Amerikai Egyesült Államokkal is (1871. XLIII. t.-c.), amely azonban a háború óta nincs hatályban. Jelenleg tárgyalások folynak egy újabb egyezmény megkötése céljából.

II.

KÜLFÖLDI NEMZETKÖZI MAGÁNJOG ALKALMAZÁSA.

8. §. A tovább- és visszautalás (renvoi). *

I. A renvoi elve áttöri a nemzetközi magánjognak azt a szabályát, hogy a bíró (választott bíró, közigazgatási tisztviselő) csak a saját hazájának kollíziós normáit alkalmazhatja. A renvoi elfogadása esetében ugyanis a bírónak (választott bírónak, közigazgatási tisztviselőnek) a külföldi jogrendszerek kollíziós normáit is figyelembe kell vennie, amennyiben azok vissza- és továbbutaló szabályainak engedelmeskedni tartozik.²

II. A renvoi problémája a *másodfokú* jogszabályösszeütközések, vagyis a kollíziós normák összeütközésének egyik

¹ Société des Nations: Actes de la conférence pour la codification du droit international. Vol. II. Nationalité. Genf. 1930.

* Magyar irodalom: Szerző: A szerződő felek jogszabályválasztó joga a nemzetközi kötelmi jogban. 1929. 84. és köv. l. — Szerző: Les conflits de lois dans le temps. Recueil. 1934. 164. l. — Arató: A nemzetközi magánjogi visszautalás. (Magyar Jogi Szemle. XVIII. (1937) 382. és köv. l.).

Külföldi irodalom: F. Kahn: Abhandl. I. 77. és köv., 124. és köv. — v. Bar: Böhm'sZ. 8. (1898) 177. és köv. — A. Lainé: Revue Darras 2. (1906) 605. és köv. — L. Beer in der Festschr. f. Zitelmann 1913. — Emile Potu: La question du renvoi, Paris 1913. — H. Lewald: La théorie de renvoi, Recueil des Cours 1930.; IntPR. I. 14. és köv. — Melchior, Festg. 24., Deutschen Anwaltstag 1929. 95. és köv., JurW. 1925. 1571. és köv., 1931. 703.; Grundlagen d. IntPR. 192. és köv. — Gutzwiller: 1579. és köv. (további irodalmi utalásokkal). — Nussbaum: 51. és köv. — Wolff: 46. és köv. — Schnitzer: 96. és köv.

² L. 5. §. V. p.

következménye.¹Előfordulhat ugyanis, hogy ugyanarra a konkrét tényállásra két állam bírója, pl. a magyar és az angol bíró más kollíziós normát s ennek következtében más külföldi jogrendszer anyagi jogszabályait alkalmazza. Ennek a kollíziós normák fentismertetett tagozódásának megfelelően három oka lehet: 1. A két kollíziós norma a tényállás más állami vonatkozásához fűzi a jogi hatást, más *kapcsolóelv* található a két normában; az egyikben a lakóhely, a másikban például az állampolgárság. Ebben az esetben Kahn elnevezésével élve, a kollíziós normák „*kifejezett*“ összeütközésével állunk szemben. 2. A két kollíziós normában ugyanaz a kapcsolóelv, csupán annak *jogi tartalma* más. A magyar és az angol bíró is a lakóhely jogát alkalmazza, de a lakóhelynek az angol jogban más a fogalma, mint a magyar jogban. 3. És végül a két törvényhozó a tényállásnak ugyanahhoz az állami vonatkozásához fűzi a jogi hatást, a kapcsolóelv tartalmát is ugyanúgy határozza meg, csupán a *tényállás minősítése* más a két jogrendszerben; az angol bíró más jogi fogalom alá vonja a tényállást, mint a magyar bíró.

A renvoi problémája a kollíziós normák „*kifejezett*“ összeütközése esetében áll elő.

III. A renvoi-nak kettős alakja van: a) a *visszaatalás*, midőn a perbíró államának nemzetközi magánjoga részéről irányadónak kijelölt külföldi jog a perbíró állama belső anyagi jogszabályainak alkalmazását írja elő (Rückverweisung, renvoi au premier degré, renvoi or remittal, rinvio indietro); b) a *továbbutalás*, midőn a perbíró államának nemzetközi magánjoga részéről kijelölt külföldi jog harmadik állam belső anyagi jogszabályainak alkalmazását (Weiterverweisung, renvoi au second degré, renvoi or transmission, rinvio altrove) írja elő.

Példák a visszaatalásra: a) Budapesten lakó angol állampolgár házasságkötési képességét a magyar anyakönyvvezetőnek az angol jog szerint kell elbírálnia, mert a magyar nemzetközi magánjog kollíziós normái szerint e tekintetben a *lex patriae* alkalmazandó; az angol jog azonban a magyar jogra visszaatal, mert az angol jog kollíziós normái a személy há-

¹ L. 1. §. IV. p.

zasságkötési képessége tekintetében a *lex domiciliit* tekintik irányadónak.¹

b) Budapesti eladó és amsterdami vevő között ingók tárgyában Budapesten létrejött és Amsterdamban teljesítendő vételügylet esetében az eladó vételárkövetelése tekintetében a magyar nemzetközi magánjogi bírói gyakorlat valószínűleg a *lex solutionist*, tehát a németalföldi jogot tekintené irányadónak, a németalföldi jog kollíziós normái szerint azonban a *lex loci contractus*, tehát a magyar jog volna irányadó.²

c) Budapesti lakos dán állampolgár magyarországi ingó hagyatéka esetében a magyar nemzetközi magánjog az örökhagyó *lex patriae*-jét tekinti irányadónak, a dán jog azonban visszautal a magyar jogra, mert a dán nemzetközi magánjog szerint az ingó hagyatékot az örökhagyó *lex domiciliije* szerint kell elbírálni.³ Hasonló volt a tényállás a „Forgo-esetben” is, amelyet a párisi Cour de Cassation 1878-ban döntött el, és amelyben először alkalmazta a visszautalás alapelvét. Forgo ugyanis Párizsban lakó bajor állampolgár volt és Franciaországban ingó hagyatékot hagyott hátra. Ingó hagyatékek esetében a bajor jog a *lex domiciliit*, a francia jog pedig a *lex patriae*t tekintette irányadónak.

d) Magyar állampolgár Németországban fekvő ingatlan hagyatéka tekintetében a magyar nemzetközi magánjog szerint a *lex rei sitae*, vagyis a német jog alkalmazandó, a német nemzetközi magánjog (E. G. 25. cikk) viszont visszautal a magyar jogra, mert a német nemzetközi magánjog az örökhagyó *lex patriae*-jét, tehát a magyar jogot tekinti irányadónak ingatlan hagyaték esetében.⁴

Példák a továbbutalásra:

a) Németországban lakó angol állampolgár házasságkötési képességét a magyar polgári tisztviselőnek a *lex patriae*, tehát angol jog szerint kell elbírálnia, az angol jog azonban a *lex domiciliire*, tehát a német jogra tovább utal. A német jog viszont a *lex patriae*t tekintvén irányadónak, az angol jogra visszautal.

¹ H. T. 108. §.

² L. 30. §. IV. p. és II. p. jegyzete.

³ L. 52. §. I. p.

⁴ L. 52. §.

vét alkalmazza, az irodalomban uralkodó felfogás ellene foglal állást. Ez a felfogás helyeselhető, mert a renvoi elfogadása sem elméleti, sem gyakorlati szempontokból nem indokolható.

Azok az érvek, amelyeket a renvoi hívei álláspontjuk támogatására felhoznak, kevés meggyőző erővel bírnak.

1. Az első érv szerint a külföldi jog vissza- és továbbutaló szabályának a perbíró (közig. tisztviselő) engedelmességni tartozik, mert „*il ne faut pas se montrer plus royaliste que le roi*“. Ha az adott esetben alkalmazandó külföldi törvény a belföldi törvény részéről neki felajánlott illetékeséget nem fogadja el, ha nem kíván alkalmazást nyerni, akkor a bírónak nem kell alkalmaznia a szóbanforgó külföldi törvényt. A perbíró állama úgyis csak *tűri* a kérdéses külföldi törvény alkalmazását, örülnie kell tehát, ha ez a törvény maga sem kívánja, hogy irányadónak tekintsék. Ezt az érvet a legszabatosabban a francia Cour de Cassation fejtette ki a Soulié-ügyben 1910-ben hozott határozatában. Az említett határozat indokolása szerint: „*Avant toute autre chose, il faudrait se réjouir de voir la loi étrangère renvoyer à la loi française. Les tribunaux français doivent considérer la loi française comme préférable, meilleure, plus équitable, renfermant une conception plus élevée du droit. La loi nationale de l'étranger abdique en faveur de la loi française, elle se dessaisit; c'est pour le mieux et sans réserves, puisque la loi française n'a rien cédé en échange.*“ (Szuverénitási érv.)

Ez az érv a nemzetközi magánjog alaptermészetét teljesen félreismerő felfogásban gyökerezik, a régi hollandi iskola felfogásában, amely szerint a külföldi jog alkalmazásának alapja nem jogi szükségesség, hanem egyszerű *udvariasság*. Ha arra a ma már komolyan nem védhető álláspontra helyezkedünk, hogy az állam csupán udvariasságból engedi meg kivételesen a külföldi jog alkalmazását, akkor helyes a renvoi-elmélet érve, akkor valóban nincs ok arra, hogy ott is udvariaskodjunk, ahol az illető külföldi állam sem követeli meg tőlünk ezt az udvariasságot; ha azonban a udvariasság alapelvét elvetjük és a külföldi törvény alkalmazását kötelező jogszabály következménye gyanánt fogjuk fel, akkor alkalmazni fogjuk a külföldi törvényt annak akarata ellenére is. Mert ebben az utóbbi esetben nem azért alkalmazzuk a szóbanforgó kül-

földi törvényt, mert az *akarja*, hogy alkalmazták, hanem azért, mert a perbíró államának törvényhozása úgy találja, hogy a külföldi jog belső anyagi szabályai vannak a legszorosabb kapcsolatban a jogviszonnyal és hogy a jogviszony jogi természetének az említett külföldi jog belső anyagi szabályai felelnek meg a legjobban.

2. A renvoi-elmélet híveinek második érve szerint a tovább- és visszautalás elvének elfogadása indokolt, mert *előmozdítja a jog egységességét és ennek következtében az ítéletek végrehajthatóságát*. A perbírónak arra kell törekednie, hogy a részéről hozott ítéletnek nemzetközi hatálya legyen, hogy azt a külföldön is elismerjék és végrehajtsák. Minthogy külföldről van szó, akinek hazai joga úgy rendelkezik, hogy az adott perben ne az ő törvénye, hanem a perbíró államának vagy egy harmadik államnak törvényei nyerjenek alkalmazást, célszerűbb, ha a bíró úgy ítél, mint ahogy a perben szereplő külföldi személy hazai bírója ítélne, mert így lehet a legtöbb reménye arra, hogy a külföldi állam az ő ítéletét el fogja ismerni. Ha a perbíró erre nincs tekintettel, akkor nem számíthat arra, hogy ítéletének nemzetközi értéke legyen. *(Jogegységi érv.)*

Eszerint az érv szerint tehát a bírónak mindig annak az államnak nemzetközi magánjogi szabályait kellene alkalmaznia, amelynek területén az ítélet végrehajtandó. De ez az érv már azért sem állhat meg, mert a legtöbb esetben a perbíró nem tudja azt, hogy ítéletét hol fogják a jövőben végrehajtani. Gyakran előfordulhat, hogy egy egészen más államban kell az ítéletet végrehajtani, mint amelynek nemzetközi magánjogi szabályait a bíró alkalmazta. Sőt még ha valóban annak az államnak nemzetközi magánjogi szabályait is alkalmazza a bíró, amelynek területén az ítélet végrehajtandó, még abban az esetben sem bizonyos, hogy az ítélet ott tényleg el fog ismertetni, mert még mindig lehetséges, hogy a szóbanforgó állam közrendi szabályai ki fogják zárni az ítélet elismerését.

Nem áll az sem, hogy a renvoi alapelvének elfogadása előmozdítja a tekintetbe jövő államok közötti viszonyban a jog egységességét, sőt hatása éppen ellenkező irányú lehet, mert például a törvényes öröklés kérdésében, ha az örökhagyó angol állampolgár volt, Magyarországon lakott és Magyaror-

szágon ingó hagyatéka marad, akkor a magyar bírónak az angol jog visszaütaló szabálya folytán a magyar jogot kellene alkalmaznia, az angol bírónak viszont ugyanabban az ügyben a magyar jog visszaütaló szabálya folytán az angol jogot. A renvoi csak akkor mozdítaná elő a szóbanforgó két állam között a jog egységességét és csak akkor vezetne egységes megoldásokra, ha a renvoi elvét csak az egyik állam fogadná el, a másik állam pedig nem engedelmeskednék a külföldi jog visszaütaló szabályának.

3. A renvoi-elmélet híveinek harmadik érve szerint a külföldi jog, amelyet a bíró államának nemzetközi magánjogi törvénye alkalmazandónak rendelt, *osztatlan egésznek képez*, azt a bírónak mint egészet kell alkalmaznia, alkalmaznia kell tehát annak minden vonatkozó jogszabályát, nemcsak a belső anyagi, hanem a nemzetközi magánjogi szabályait is. (*Az egyetemes utalás érve.*)

Ennek az érvek sines meggyőző ereje, mert ez is félreismeri a nemzetközi magánjogi utaló szabályoknak jogi természetét, melyek nem az alkalmazandó külföldi jog nemzetközi magánjogi elveire, hanem annak belső anyagi magánjogi szabályaira utalnak. Különben sem áll az, hogy a bírónak a külföldi jog minden jogszabályát alkalmaznia kell, pl. a közjogi vagy perjogi szabályait semmiesetre sem szabad alkalmaznia — ezt még a renvoi hívei sem állítják.

VII. Hogy a renvoit elfogadjuk-e vagy nem fogadjuk el, az szintén összefügg a belföldi törvényhozónak a saját kompetenciájáról vallott felfogásával. Ha a belföldi törvényhozót illetékesnek tartjuk a külföldi jog érvényesülési területének meghatározására is, vagyis a jogszabályösszeütközés végleges, pozitív megoldására, tehát kétoldalú kollíziós norma felállítására, akkor ebből az következik, hogy a renvoit el kell vetnünk, mert ebben az esetben a kollíziót a belföldi törvényhozó a saját kollíziós normáival dönti el s nem engedi át a kollízió eldöntését a külföldi törvényhozó kollíziós normáinak. Viszont, ha a belföldi törvényhozót csak a belföldi jog érvényesülési területének meghatározására, vagyis csakis egyoldalú kollíziós normák felállítására tekintjük illetékesnek, akkor el kell fogadnunk a renvoit, mert e szerint a felfogás szerint csak a külföldi törvény jogosult a saját érvényesülési területét meg-

határozni s ezt a külföldi jog a saját kollíziós normái útján teszi, ezért tehát annak kollíziós normáit figyelembe kell vennünk. Minthogy az előbbi felfogás a helyes, ebből is következik, hogy a renvoi alapelve elvetendő.¹

De elvetendő a renvoi alapelve azért is, mert a renvoi-elmélet *jogbizonytalanságot eredményez* és következetesen keresztülvive a nemzetközi magánjogi problémát egyáltalában megoldhatatlanná teszi. Ha oly esetben, midőn az egyik állam az egyik, a másik állam a másik kapcsolóelvet követi, szigorúan helyet adunk a visszautalás elvének, *vég nélküli circulus vitiosus*, „logikai teniszjáték“ *keletkezik*: a visszautalás folytán alkalmazandó jog a benne foglalt nemzetközi jogszabálynál fogva, újra a visszautaló állam jogára utal, ez újból visszautasítja a kérdést az előbbi állam jogkörébe és így a végtelenségig.

A renvoi-elmélet következetlensége és az, hogy következetesség esetében megoldhatatlan és lehetetlen eredményekre vezet, adja a magyarázatát annak, hogy ezt az elméletet helytelennek kell tartani. Különösen helytelennek kell tartani a renvoi-elméletnek azt az alakját, amely a német ptk. életbe léptető törvényének 27. §-ában található és amely csak visszautalás esetében ismeri el ezt az elvet, továbbutalás esetében azonban kizárja. Ebben az esetben ugyanis az elméletnek, a mellett, hogy logikusnak sem mondható, nincs egyéb célja, mint az, hogy helytelen elméleti okoskodás segítségével kerülő úton biztosítsa azt, hogy a perbíró (közigazgatási tisztviselő) a lex forit minél tágabb, az őt megillető határokon túleső körben alkalmazza.

Ugyanígy helytelennek kell tartani a renvoit alkalmazó külföldi államok bírói gyakorlatában kifejezésre jutó azt az alapelvet is, amelynek értelmében egyszeri, illetőleg (az angol jogban) kétszeri renvoi után a tovább- és visszautalás fonalát el kell metszeni. Ez merőben önkényes jellegű eljárás és semmivel sem indokolható. Eltekintve ugyanis attól, hogy ez ellentétben van a renvoi alapgondolatával, semmiképpen sem indokolható az, hogy miért kell a renvoi fonalát épp az első vagy második utalás után elvágni és miért nem a harmadik vagy a negyedik utalás után.

¹ L. 5. §. IV. p.

VIII. Az újabb német irodalomban többen (Frankenstein, Melchior, Nussbaum, Wolff) elismerik ugyan a renvoi-elmélet egyes érveinek tarthatatlanságát, ennek ellenére azonban a renvoi mellett foglalnak állást két kivételes esetben: 1. mikor a renvoi a konkrét esetben a bíró hazai jogának alkalmazását eredményezi, mégpedig azzal az indokolással, hogy a bíró jobban ismeri a saját jogrendszerét, mint a külföldi jogot s így elkerülhetővé válik, hogy a külföldi jogot tanulmányozni legyen kénytelen; 2. mikor in concreto elérhető a perlés helyétől független jogegység a különböző államok bíróságainak döntéseiben (vom Gerichtsort unabhängiger Entscheidungseinklang).¹ Ez az utóbbi eset a visszautalás esetében csak akkor áll elő, ha az egyik állam a renvoit elismeri, a másik nem (Németország—Magyarország), vagy ha az egyik állam a ketős visszautalást elismeri és a másik csak az egyszeri visszautalást (Anglia—Németország vagy Franciaország), továbbá a továbbutalás esetében, ha mind a két jog, amely között a továbbutalás lejátszódik, ugyanannak a jognak az alkalmazását írja elő.

Ez a felfogás éppúgy nem helyeselhető, mint a Lewald részéről képviselt álláspont, amely szerint csak abban az esetben kell a renvoinak helyt adni, ha a *lex patriae* a *lex domicilii*re utal,² mert eltekintve attól, hogy ezen kivételes jellegű renvoi elismerésének hiányzik az elvi alapja, gyakorlati szempontból sem javasolható. Ha a bíró e mellett a felfogás mellett bizonyos esetben mellőzheti is a külföldi magánjog szabályainak tanulmányozását, nem mellőzheti a külföldi jog kollíziós normáinak tanulmányozását, ami tekintve, hogy a legtöbb államnak nincs nemzetközi magánjogi törvénye és ezen a téren a legtöbb államban a bírói határozatok is a legtöbbször ellentmondóak, gyakran sokkal nehezebb feladat, mint a külföldi magánjog tanulmányozása. Ezenkívül ez a felfogás, miután egyes esetekben megengedi a renvoit, más esetekben nem, szintén jogbizonytalansághoz vezet és a nemzetközi magánjogi kérdés eldöntését bonyolultabbá és így nehezebbé teszi.

¹ L. Wolff: 49. l., Melchior: 192., 532. l., Nussbaum: 51. l., Frankenstein: I. 53. l.

² Lewald: I. 14. és köv. l.

9. §. Az erősebb kapcsolódás alapelve.*

I. A magyar bíró (választott bíró, közigazgatási tisztviselő) a tovább- és visszautalásnak a törvényben kifejezetten meghatározott esetein (pl. 1911. XXI. t.-c. 1. cikk) kívül külföldi nemzetközi magánjogot általában nem alkalmazhat, ami helyes is, mert a külföldi nemzetközi magánjog alkalmazása ellentétben állana az itt képviselt állásponttal, amely szerint a magyar kollíziós normák a külföldi jog anyagi magánjogi szabályaira utalnak, nem pedig a külföldi jog kollíziós normáira. A külföldi nemzetközi magánjog alkalmazása ellentétben állana az az állásponttal is, amely szerint a törvényhozó nem csupán a saját anyagi jogszabályai alkalmazásának határait illetékes megszabni, hanem azt is jogosult meghatározni, hogy a konkrét tényállásra melyik külföldi jogrendszer anyagi magánjogi szabályai nyerjenek alkalmazást.¹ A magyar bíró külföldi nemzetközi magánjogot legfeljebb csak abban a kivételes esetben alkalmazhat — tételes nemzetközi magánjogunk alapján azonban ez sem állapítható meg egészen kétségtelenül — amikor oly külföldi ingatlanokra vonatkozó, nem dologi jogi természetű jogviszonyok elbírálása forog kérdésben, amelyek fekvésük helyének törvényei szerint *különleges birtokrendszer* uralma alatt állanak. Ebben az esetben a magyar bíró véleményem szerint kivételesen alkalmazhatja a magyar nemzetközi magánjog szerint különben irányadó *lex patriae* helyett a fekvési helyen hatályban levő nemzetközi magánjogi kollíziós normákat, ha azok a szóbanforgó ingatlanok tekintetében dologi jogi vonatkozásokon kívül is a *lex rei sitae* alkalmazását rendelik. Ez a tétel az alább említett 1911: XXIII. t.-c. 6. c. 2. bekezdésében és az 1912: LII. t.-c. 12. cikkében foglalt rendelkezéssel és azzal indokolható, hogy a magyar bíró itt azért alkalmazhat kivételesen külföldi nemzetközi magánjogot, mert felfogása szerint a jogviszony a külföldi törvényhozó jogszabályalkotó

* Külföldi irodalom: F. Kahn: Abhandl. I. 31. és köv. — Melchior: Z. f. ausl. u. intern. PR. 3., 733. és köv. és Grundlagen 398. és köv. — Zitelmann: Sondergut nach deutschem IntPR. (Festschrift f. O. v. Gierke) 1911. és IntPR. II. 28. és köv., 695. és köv. — Frankenstein: I. 509. és köv. — W. Haudek: Die Bedeutung des Parteiwillens im IntPR. 1931.. 97. és köv.

¹ L. 5. §. IV. p.

hatalmával szorosabb kapcsolatban áll, mint a magyar törvényhozó jogszabályalkotó hatalmával. (*Az erősebb kapcsolódás alapelve, Grundsatz der grösseren Nähe.*) A magyar bíró itt a nemzetközi államközösség végrehajtó szervének tekintheti magát és a magyar nemzetközi magánjog alkalmazását korlátozhatja arra az esetre, amelyet részére felfogása szerint az államok közössége kijelölt vagy ki kellett volna, hogy jelöljön.

II. Az erősebb kapcsolódás alapelve tehát a magyar nemzetközi magánjogban legfeljebb csupán az olyan ingatlanok tekintetében érvényesülhet, amelyek *különleges birtokrendszer* uralma alatt állanak. Ilyenek a magyar jogban a családi hitbizomány (fideicommissum — 1936: XI. t.-c.), a családi birtok (1920: XXXVI. t.-c. 77. §.), a vitézi telek (6650/1920. M. E. rend., 1920: XXXVI. t.-c. 77. §.), a haditelek (1820/1917. M. E. rend.) és egyes külföldi jogokban a parasztbirtokok (Bauerngüter) vagy hűbéri birtokok (Lehnsgüter), vagy pld. Svájcban a „Gemeinderschaft“-ok (336. c.) és a Heimstätte (350. és köv. c.) vagy Franciaországban a „biens de famille insaisissables“¹ és Egyiptomban a „wakf“-ok intézménye.

Az erősebb kapcsolódás elve azonban ezeknek az ingatlanoknak a tekintetében sem érvényesülhet semmiesetre sem a magyar nemzetközi magánjog egész területén, hanem legfeljebb csak a *gyámság* és a *gondnokság* jogában, a *házassági vagyonjogban*, valamint a *szülők és törvényes gyermekeik* és végül a *szülők és törvénytelen gyermekeik* között fennálló jogviszonyokat szabályozó jogban, általában tehát akkor, midőn a személy vagyonán: a gyámolt vagy gondnokolt, a feleség, a gyermek vagyonán, a közszerzeményen, a házastársak közös vagyonán (mint egészen) belül, mint külön vagyonokra, egyes ingatlanokra nézve különleges jogszabályok nyernek alkalmazást. Ily esetekben a vagyonra mint egészre irányadó jogtól (Gesamtstatut, Vermögenstatut) az említett ingatlanokra nézve eltérő jog (Sonderstatut) nyerhet alkalmazást, mégpedig nemcsak dologi vonatkozásban (*Sonderstatut bricht Gesamtstatut oder Vermögensstatut*).

1. A gyámság és gondnokság területén az 1911: XXIII.

¹ 1909. évi júl. 12-i törvény (Meili—Mamelok: Das int. Priv. u. Ziv.-prozessrecht auf Grund der Hager Konventionen. 1911. 287. l.).

t.-c.-be iktatott, a kiskorúak feletti gyámságot szabályozó hágai egyezmény és az 1912: LII. t.-c.-be iktatott, a teljeskorúak gyámságáról szóló hágai egyezmény megegyeznek egymással abban, hogy a gyámság elrendelése és megszüntetése tekintetében rendszerint a hazai törvényt, kivételes esetben a rendes tartózkodóhely törvényét tekintik irányadónak; a vagyon fekvése helyének törvényét nem. Az a magyar kis- vagy teljeskorú, akinek Ausztriában rendes tartózkodóhelye, Franciaországban ingatlana van, gyámságának elrendelésére és megszüntetésére nézve tehát elvileg a magyar, esetleg az osztrák törvény uralma alatt áll, semmiesetre sem azonban a francia törvény uralma alatt. A magyar (esetleg osztrák) törvény szerint elrendelt gyámság ugyanis kiterjed a franciaországi vagyponra, és pedig az ingatlan vagyponra is. E legutóbbi tétel alól enged kivételt mindkét egyezmény az olyan ingatlanra nézve, amely fekvése helyén különleges birtokrendszer alá esik (1911: XXIII. t.-c. 6. c. 2. bek., 1912: LII. t.-c. 12. c.). Ez a kivétel is csak annyiból áll, hogy az ilyen ingatlanra a hazai törvény vagy esetleg a tartózkodóhely törvénye szerint elrendelt gyámság hatálya nem szükségképpen terjed ki, hanem az ilyen ingatlanra a gyámi, illetőleg gondnoki kezelés szempontjából is a fekvési hely kollíziós normái szerint alkalmazandó jog irányadó abban az esetben, ha a fekvési hely kollíziós normái a *lex rei sitae* tekintik irányadónak.¹

Gyámi törvényünk (1877: XX.), amennyiben az említett egyezmények nem nyernek alkalmazást, a különleges birtokrendszer alatt álló ingatlanokra vonatkozólag különös rendel-

¹ L. az 57. sz. polgári jogegységi döntvényt. Ig. K. 1933. 105. l. — Löw ellenkező állásponton van, mert szerinte „az, hogy ily esetben a kis- vagy teljeskorú gyámsága a különleges birtokrendszer alá eső ingatlan fekvése helyének törvénye alá esnék, oly messzemenő következmény volna, amelyet az egyezmények semmiképpen nem vonnak le. Ha az egyezmény a „különleges birtokrendszer“ tekintetében az ingatlan fekvése helyének törvényét tekinti irányadónak, ennek az utóbbinak a nemzetközi magánjogi alkalmazását semmiképp nem terjeszti ki a dologi jog keretén túl. Mert a birtokrendszer szabályozása par excellence dologi jogi probléma. Amikor pedig az ingatlan gyámi kezelését általában a gyámság alá helyeztnek hazai (esetleg tartózkodó helyi) törvénye alá helyezi, a *lex rei sitae* alkalmazási körét egész szabályozásával nemcsak hogy nem bővítette, hanem megszorította“. (Löw: Az 57. számú polgári jogegységi döntvényről. 1933. Jogtudományi Közlöny Könyvtára. 22. szám, 13. l.).

kezéseket nem tartalmaz. Abból azonban, hogy legalább is az alapelvek tekintetében gyámi törvényünk és az egyezmények között lényeges eltérés nincs, amennyiben elvileg az előbbi is a *lex patriae* alapján áll és az is lehetővé teszi, hogy Magyarországon a külföldi gyámság alatt álló magyar és külföldi kiskorú itt levő vagyonaára külön gondnokot rendeljünk (61. és 63. §.), minthogy továbbá gyámhatóságaink állandó gyakorlata, amennyiben a törvény az adott esetre rendelkezést nem tartalmaz, az egyezményekhez igazodik oly esetben is, amikor azok nem nyernek alkalmazást, megállapítható, hogy a fenti szabály akkor is alkalmazható, ha az egyezmények alkalmazásának nincs helye.

2. Ha az erősebb kapcsolódás elvét elfogadjuk a gyámsági és gondnoksági jogban, akkor véleményem szerint alkalmazni kell azt a magyar nemzetközi *házassági vagyoni jogban* is, amennyiben a különleges birtokrendszer alatt álló ingatlanok tekintetében itt is a *lex rei sitae* kollíziós normái alkalmazandók, ha ezek a *lex rei sitae* tekintik irányadónak. (A házasság jogi hatásait szabályozó hágai egyezmény 7. cikke.) A magyar nemzetközi magánjog szerint ugyanis abban a tekintetben, hogy fűződnek-e a házasságkötéshez és miféle házassági vagyoni jogi hatások, általában a házastársaknak a házasságkötés révén előállott közös hazai joga irányadó.¹ Ezzel szemben az említett ingatlanok tekintetében a *lex patriae* elve esetleg mellőzhető, ha a házastársak valamelyikének ingatlana különleges birtokrendszer alatt áll és a fekvési hely kollíziós normái a *lex rei sitae* tekintik irányadónak. Sőt bírói gyakorlatunk még tovább látszik menni és a *lex rei sitae* elvét azokra az ingatlanokra is kiterjeszti, amelyek nem állanak különös birtokrendszer alatt. A Kúria 4726/1903. sz. határozatában kimondta, hogy a magyar magánjog területén fekvő ingatlan házassági vagyoni jogi tekintetben a magyar magánjog uralma alatt áll s közszerzeménynek minősíthető akkor is, ha a házasság az Optk. uralma alatt jött létre.² A Kúriának ez a gya-

¹ Kúria 8728/1903. (Dt. 3. XXVI. 27.); Kúria 4646/1915. (Mdt. X. 50.); Kúria 3973/1925. (Pje. IV. 1005.); Kúria 8124/1925. (Mdt. XIX. 100.).

² Dt. 3. XXVI. 124.

korlata nem helyeselhető, mert a *lex rei sitae* alkalmazási körét indokolatlanul túlságosan tágan szabja meg.¹

3. Ugyanez a helyzet a gyámsági és gondnoksági jog analógiájára a *szülők és törvényes*,² valamint *törvénytelen gyermekeik* között fennálló³ családi jogi viszonyok vagyoni jogi hatásai tekintetében is. A gyermek különös birtokrendszer alatt álló ingatlanai tekintetében a fekvési hely kollíziós normái alkalmazandók, ha ezek a *lex rei sitae* alkalmazását írják elő.

III. Egyes államokban — általában azokban, amelyek a magyar törvényhozónál nagyobb figyelmet fordítanak arra, hogy határozataik az érdekelt külföldi állam területén is realizálhatók legyenek és ezért a *renvoi* elvét is elfogadják és tág körben alkalmazzák — az erősebb kapcsolódás elve *szélesebb körben* érvényesül, mint a magyar nemzetközi magánjogban. Ez áll elsősorban az angol bírói gyakorlatra, amely az „effectiveness” szempontjának nagy fontosságot tulajdonít. Ide tartozik a német E. G. 28. cikke is, amely a fekvési hely kollíziós normáinak alkalmazását a házassági vagyonjogon, valamint a szülők és törvényes gyermekek között fennálló jogviszonyokat szabályozó jogon kívül az öröklési jogban is előírja. A bírói gyakorlat, valamint az irodalom kiterjeszti e cikk hatályát a gyámsági és gondnoksági jog területére is. Azonkívül a német nemzetközi magánjogban nemcsak a különös birtokrendszer alatt álló ingatlanok tekintetében érvényesül ez az alapelv, hanem általában minden ingatlan tekintetében. Így, ha a fekvési hely nemzetközi magánjoga szerint az örökhagyó ingatlan hagyatéka tekintetében a *lex rei sitae* irányadó, ezt kell alkalmaznia a német bírónak annak ellenére, hogy a német E. G. 24. és 25. cikkei értelmében az ingatlanhagyaték tekintetében is a *lex patriae* irányadó. A magyar nemzetközi magánjog szerint is a *lex rei sitae* szerint kell elbírálni az ingatlan hagyatékot, de nem azért, mert a fekvési hely kollíziós normái így rendelkeznek, hanem mert a magyar kollíziós norma így rendelkezik. Ezért a *lex rei sitae* szerint kell a magyar bírónak elbírálnia

¹ L. 41. §. I. 4. p.

² L. 45. §.

³ L. 46. §. V. p.

a külföldi ingatlanhagyatékot tekintet nélkül arra, hogy a helyi jog kollíziós normái miképpen rendelkeznek.

A német jog szerint az erősebb kapcsolódás alapelvét akkor is alkalmazni kell, ha a férj, az apa vagy az örökhagyó hazai joga külföldi jog és egy harmadik jogra továbbutal vagy a német jogra visszautal. (E. G. 27. c.). Ha a harmadik jognak vagy a német jognak különös kollíziós normái vannak, ezeket a német bírónak alkalmaznia kell.

IV. Amíg az egyes államok az erősebb kapcsolódás alapelvét tágabb körben alkalmazzák, mint a magyar nemzetközi magánjog, addig más államok nemzetközi magánjoga, pld. az olasz nemzetközi magánjog ezt az alapelvet egyáltalában nem alkalmazza. Általában azok az államok tartoznak ebbe a csoportba, amelyek a renvoi-val szemben is elutasító álláspontot foglalnak el és amelyek nem törődnek azzal, hogy a külföldi államok bíróságai határozatainak érvényességét elismerik-e. Így a turini Semmitőszék egy 1905. február 20-án kelt határozatában olasz állampolgárnak perui ingatlan hagyatéka tekintetében az olasz jogot alkalmazta, annak ellenére, hogy a perui nemzetközi magánjog ingatlan hagyatékokra a *lex rei sitae*-t tekinti irányadónak.¹

V. Bár szorosan véve nem tartozik a nemzetközi magánjog tárgykörébe, mégis meg kell említeni, hogy az erősebb kapcsolódás elve bizonyos tekintetben a magyar nemzetközi perjogban is érvényesül, így például az *ingó hagyatékok kiszolgáltatása* (1894: XVI. t.-c. 8. §.) és a *csődingóságok kiadása* (1881: XVII. t.-c. 75. §.) tekintetében, amennyiben viszonyosság feltétele mellett a magyar bíróságok külföldi állampolgárok itt levő hagyatékát az eljárás lefolytatása céljából kiszolgáltatják és a külföldi közhatalom csődingóságait kiadják, ha a külföldi állam nemzetközi perjogi kollíziós normái a hagyatéki eljárást vagy a belföldi csőd hatályát a külföldi hagyatéki, illetőleg csődingóságokra kiterjesztik.

Ugyanígy külföldi kollíziós normákat alkalmaz a magyar bíróság akkor is, amikor külföldi házassági perében a *H. T. 116. §-a* alapján eljár azért, mert a házasfelek állama a magyar bíróság ítéletét érvényesnek ismeri el.²

¹ Melchior: 400. — Riv. di dir. int. 1906. 570. 1.

² L. 43. §.

III.

A JOGI MINŐSÍTÉS PROBLÉMÁJA.

10. §. A jogviszonyok minősítése.

(Qualifications.) *

I. Minthogy a jogviszonyok nem az egyes jogrendeken kívül álló adottságok (Jhering), és így nincs természetadta, szükségszerű tartalmuk, érthető, hogy a különböző államok bírása ugyanazokból az elemekből álló jogviszonyokat jogtechnikailag különböző alakban konstruálja meg, különböző jogi fogalmak alá vonja. Így vannak összetett jogintézmények (például a családi hatalmak), amelyeknek a nemzetközi magánjog szempontjából is egységeseknek kell lenniök, s szükségképpen egy és ugyanazon jog szerint bírálандók el. Ezeknél a bíró ahhoz az elemhez kapcsolja az alkalmazandó jogot, amelyen szerinte a jogintézmény súlypontja fekszik. Mármint különböző államok törvényhozója ugyanannak a jogintézménynek különböző elemeiben láthatja a jogintézmény súlypontját. Amint az atyai hatalomban vagy a gyámságban az atya vagy a gyám oldalán több jogot vagy kötelezettséget lát a bíró, az atyának és a gyámnak, vagy a gyermeknek és a gyámoltanak a statutum personalé-ját fogja irányadónak tekinteni.

Az egyszerű jogviszonyoknál is hasonló lehet a helyzet. Gyakran előfordul, hogy ugyanazok a jogviszonyok, amelyek

* Magyar irodalom: Szerző: A minősítő jogszabályok összeütközései a nemzetközi magánjogban. A Polgári Jog könyvtára. 15. füzet. Budapest, 1932. — Szerző: A minősítő jogszabályok összeütközései stb. Polgári Jog. VIII. évf. 1. sz. 1—11. l. és 2. sz. 37—47. l.

Külföldi irodalom: Fr. Kahn: Abhandl. z. IntPR. I. 92. és köv. — Bartin: Journ. Clunet 24. (1897) 225. és köv., 466. és köv., 720. és köv., Principes I. 221. és köv. — Despagne: Journ. Clunet 25. (1898) 253. és köv. — Rabel: Z. f. ausl. und. Int. PR. 5., 241. és köv. — Neuner: Der Sinn der internationalprivatrechtlichen Norm 1932. (ehhez Lewald: JurW. 1932., 2253.). — Melchior: 107. és köv. — Frankenstein: I. 273. és köv. — Nussbaum: 45. és köv. — Gutzwiller: 1543. — Raape: 15. és köv. — Wolff: 34. — Schnitzer: 48. — Lorenzen: Columbia Law Review 20. (1920) 247. és köv. — P. Wigny: Essai sur le dr. int. privé américain 1932. 226. és köv.

az élet és a forgalom felfogása szerint azonosak, jogtechnikai szempontból a különböző jogrendszerekben különböző alakban jelentkeznek. A bérlő joga például a magyar jogban követe-lés, a régi porosz jogban dologi jog, a francia jogban a kettő között áll, az angol jogban ingó dologi jog (personal property) alakjában jelentkezik. A csőd egyes jogrendszerek szerint a közadás rendelkező jogának korlátozásával egybekötött végrehajtási eljárás, Angliában viszont a hitelezők egyetemes utódlása a közadás vagyonába. A hitelezőket a közadás jogi cselekményével szemben megillető megtámadási jog az egyik jogrendszerben deliktuális igény, a másokban gazdagodási igény, a harmadikban a kettő vegyülete gyanánt jelentkezik. A házasságon kívül született gyermek tartása iránti kötelezettség az egyik jogrendszer szerint deliktuális kötelmen, a másik szerint státuszjogon, a harmadik szerint ex lege obligation alapul. A férj joga a feleség vagyonán az egyik jog szerint csupán igazgatási jog, a másik szerint szinguláris, a harmadik szerint egyetemes utódlás alakjába van öltöztetve (így nemrégén Angliában is). Az elévülés az egyik jogrendszerben, pl. az angol-amerikai jog területén, perjogi intézmény, a másik, pl. a magyar, német jogrendszerben anyagi jogi intézmény. Némelyik jogügylet az egyik jog szerint dologi, a másik szerint kötelmi jogi természetű; a francia jog „pactes possessoires”-jai például a két jog határán vannak. Jövőbeli dolog ajándékozása a francia jog szerint öröklési jogi természetű, más jogok szerint kötelmi jogi természetű; az örökség vétele a magyar jog szerint kötelmi természetű, más jogok szerint az öröklési jogba tartozik. Előfordul az is, hogy ugyanazt a jogügyletet az egyik állam jogrendszere egyáltalában nem tekinti jogügyletnek, míg a másik annak tekinti. Példa erre a jogcím- (causa) nélküli jogügyletek esete, amelyeket például a francia jog egyáltalában nem tekint jogügyleteknek.

II. Amint a renvoi, úgy a jogi minősítések összeütközésének (conflit des qualifications) problémája is a kollíziós normák összütközésének következtében áll elő.¹ Csakhogy amíg a renvoi problémája annak a következménye, hogy ugyanarra a tényállásra a két tekintetbe jövő jogrendszernek két

¹ L. I. §. V. p.

különböző kollíziós normája van, amelyekben a kapcsoló fogalmak különbözök, addig a jogi minősítések összeütközését az idézi elő, hogy annak ellenére, hogy a két jogrendszernek a kollíziós normái azonosak, ugyanahhoz a jogi fogalomhoz ugyanazt a jogi hatást fűzik s ugyanaz bennük a kapcsoló fogalom is, a konkrét jogviszonyra mégis más kollíziós norma nyer alkalmazást, mert a két bíró másképpen minősíti a kérdéses jogviszonyt: 1. vagy azért, mert más jogi fogalom alá vonja a tényállást, 2. vagy azért, mert más tartalmat ad a kapcsoló fogalomnak. Amíg tehát a renvoinál az idézi elő a kollíziós normák összeütközését, hogy a két állam nemzetközi magánjogi rendszerének *alapelvei* különbözök, addig a jogi minősítések összeütközésénél az alapelvek azonosak, csak *alkalmazásuk* történik különbözőképpen.¹

Példák:

Magyar férfi Magyarországon házasságot köt magyar nővel. A férfi a házasságkötés után elbocsátás útján elveszti magyar állampolgárságát s francia állampolgár lesz. A nő, aki nem költözik ki vele külföldre, megmarad magyar honosnak. A férjnek Magyarországon ingó vagyona van. A férj meghal. Tegyük fel, hogy a magyar és a német bíróságok is abba a helyzetbe jutnak, hogy a feleségnek elhunyt férje hagyatékával szemben fennálló igénye felett döntenőök kell. Kérdés mármost, mit kap a feleség a férj ingó hagyatékából és mely jog szerint kell elbírálni a feleség igényét? Ha a feleség igényét házassági vagyoni igénynek minősítjük, a magyar bírói gyakorlat szerint a házastársaknak a házasságkötéskor volt hazai joga, a német jog szerint viszont a német ptk. 15. cikkének analógia útján kiterjesztése értelmében a férjnek a házasságkötéskor fennállott *lex patriae*-ja az irányadó, vagyis mind a magyar, mind a német nemzetközi magánjog szerint a magyar jog alkalmazandó. Ha a feleség igényét öröklési igénynek minősítjük, mind a két jog szerint a férj utolsó hazai joga irányadó, vagyis a francia jog. Lehetséges tehát, hogy a magyar és a német bíró a szerint, hogy házassági vagyoni igénynek vagy öröklési igénynek fogja minősíteni a feleség igényét, más jogrendszer anyagi jogszabályait fogja

¹ L. 8. §. II. p.

alkalmazni, annak ellenére, hogy a német és a magyar nemzetközi magánjog alapelvei ugyanazok, vagyis az örökösödési igényt ingók esetében az örökhagyó *lex patriae*ja szerint, a házassági vagyoni jogi igényt a házastársak házasságkötéskori *lex patriae*ja szerint bírálják el.

Bolgárok Magyarországon házasságot akarnak kötni. Az 1911:XXI. t.c.-be iktatott hágai egyezmény nem nyer alkalmazást. A házasság alaki kellékei tekintetében a magyar, anyagi kellékei tekintetében a bolgár jog irányadó. A bolgár jog azonban feltétlenül tiltja a polgári házasságot. Kérdés mármost, hogy a bolgár jognak ez a tiltó szabálya alaki vagy anyagi szabály-e? Ha alaki szabály, a magyar, ha anyagi, a bolgár jognak kell alkalmazást nyernie. Ha tehát ugyanazok a kollíziós normák lennének is találhatók a bolgár és a magyar nemzetközi magánjogi rendszerben, annak következtében, hogy a magyar és a bolgár bíró a bolgár jog tiltó szabályát minek minősíti, az eredmény más lesz.

Tegyük fel, hogy két állam egyetért abban, hogy a házassági vagyoni jog a felek részéről választott jog, az öröklési jog pedig ingatlan hagyaték esetében a *lex rei sitae* szerint bírálendő el. A konkrét esetben arról van szó, hogy jövőbeli dolgoknak házastársak között történt ajándékozása az öröklési jogba tartozik-e vagy a házassági vagyoni jogba? A jogviszony minősítésétől függ az alkalmazandó jog meghatározása, ami különböző eredményekre vezethet, annak ellenére, hogy a két állam kollíziós normái ugyanazok.

A dologi jogi viszonyokra — ingó dolgok esetében — a francia és az angol bíró szerint is a *lex rei sitae* nyer alkalmazást, kötelmi viszonyokra pedig a legtöbb esetben a *lex loci contractus*. Ingón fennálló bérleti viszony a *per tárgya*. Az angol és a francia nemzetközi magánjog kollíziós normái tehát azonosak s mégis lehetséges, hogy a két állam bírása más jogot fog alkalmazni, mert a francia bíró követelésnek, az angol bíró ingó dologi jognak (*personal property*nek) fogja minősíteni a bérletet.

Házasságon kívüli gyermek tartási kötelezettségének kimondása a *per tárgya*. Az illetékes bíróságok nemzetközi magánjogi jogrendszerének kollíziós normái azonosak, mind a kettőben státuskérdésekben a hazai jog, deliktuális kötelemek-

nél a *lex loci delicti commissi* az irányadó. És mégis lehetséges, hogy a két bíróság más jogot fog alkalmazni, mert az egyik státuskérdésnek, a másik deliktuális kötelmen alapulónak fogja minősíteni a tartási kötelezettséget.

A francia jog szerint a végrendelet érvényéhez elegendő, ha a végrendelező azt maga írta és aláírta. A holland jog az ilyen ú. n. holográf végrendeletet nem csupán hogy érvénytelennek tekint, hanem egyenesen megtiltja a holland állampolgároknak, hogy holográf végrendeletet készítsenek, akár külföldön is. A francia bíró a holográf végrendelet készítésének jogát alaki kérdésnek tekint, s a *locus regit actum* elvet alkalmazza, a holland jog viszont a végintézkedési képesség, a *statutum personale* kérdésének minősíti, s ezért holland állampolgároknál feltétlenül alkalmazandónak tartja a holland jog tiltó szabályát. A francia bíróságoknak döntenie kell holland állampolgár Franciaországban kelt holográf végrendeletének érvényessége felett, s a szóbanforgó minősítéstől függ, hogy a végrendeletet érvényesnek fogják-e tekinteni vagy érvénytelennek, annak ellenére, hogy a végrendelet alaki kellékei tekintetében Hollandiában is a *locus regit actum* elv és a végrendelezési képesség tekintetében Franciaországban is a *lex patriae* az irányadó.¹

Ugyanez a helyzet akkor is, ha két állam bírása ugyan nem minősíti különbözőképpen a per tárgyát tevő jogviszonyt, és ugyanazt a kapcsolóelvet is alkalmazza, mégis a kapcsolóelv jogi tartalmát másképpen határozza meg. Az angol-amerikai jog is, a svájci jog is az atya lakóhelyének a joga szerint bírálja el a szülő és a törvényes gyermek közötti jogviszonyt és mégis az eredmény esetleg más lesz, mert a lakóhely fogalma az angol-amerikai és a svájci jogban különböző. Ugyanígy a magyar és az angol-amerikai jog a *lex rei sitae* szerint bírálja el az ingatlanokon szerzett dologi jogokat és mégis esetleg más lesz a megoldás a szerint, hogy a magyar vagy angol bíró fog a perben dönten, mert a két jogban az ingatlan fogalma különböző. Ugyanez áll arra az esetre is, ha a *locus contractus*, a teljesítési hely, a *locus delicti commissi* kapcsolóelvek alapján határozandó meg az alkalmazandó jog,

¹ L. 52. §. IV. p.

mert a kötés helyét (különösen távollevők között kötött ügyleteknél), a teljesítés helyét és a magánjogi tiltott cselekmények elkövetésének helyét a különböző jogrendszerek különbözőképpen határozzák meg.

III. Arra a kérdésre, hogy mely jog minősítő szabályai (règles de qualification, begriffsentwickelnde Rechtsregeln) szerint kell a bírónak a jogviszonyt minősítenie és hogy mely jog minősítő szabályai szerint kell meghatároznia a kollíziós normában található kapcsolóelv tartalmát, a tételes nemzetközi magánjogi törvények rendesen nem adnak feleletet. Kivétel e tekintetben Quebec polgári törvénykönyve 6. §-ának 2. bekezdése és Lichtenstein polgári törvénykönyve 1922. évi december 31-én kelt dologi jogi részének 10. szakasza. Az előbbi szerint ingó dolgok a tulajdonos lakóhelye jogának uralma alatt állanak; azonban Alsó-Kanada joga szerint kell elbírálni a következő kérdéseket: a vagyon megkülönböztetését vagy természetét, a zálogjogokat és elsőbbségi jogokat, a birtokvitákat, a bíróságok illetékességét és eljárási szabályait, a végrehajtási eljárást és zárlatot, a közrendet és a koronajogokat, valamint a többi, ebben a törvénykönyvben szabályozott egyéb jogokat. Az utóbbi értelmében a dolog fekvési helyén hatályban levő jog szerint bírálendő el az a kérdés, hogy a dolog ingónak vagy ingatlannak minősítendő-e. Az új román nemzetközi magánjogi törvényjavaslat tervezete (1932) viszont kimondja, hogy a bírónak a lex fori szabályai szerint kell a jogviszonyt minősítenie. (Prelim. 66. cikk.)¹

Az egyes államszerződésekben már több oly rendelkezés található, amely erre a kérdésre feleletet ad. Így az 1923. évi március 17-én kelt jugoszláv-csehszlovák egyezmény 23. cikke, az 1924. évi április 16-án kelt magyar-román egyezmény (1925: VI. t.-c.) 9. cikkének 1. bekezdése, az 1929. évi november 11-én kelt magyar-jugoszláv egyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 16. cikkének 2. bekezdése, az 1925. évi május hó 7-én kelt román-csehszlovák egyezmény 25. cikkének 2. pontja és 26. cikkének 3. pontja szerint: a dolog, a vagyon ingó vagy ingatlan természetének kérdésében a lex rei sitae minősítő szabályai irány-

¹ Wolff: 35. l. 5. jegyzet és Zeitschrift für ausl. und. int. Privatrecht. VI. 752. l.

adók. Az 1925. évi október hó 12-én Moszkvában kelt német-orosz konzuli egyezmény 11. szakaszához tartozó zárójegyzőkönyv szerint, habár a Szovjet törvényhozása az ingó és ingatlan dolog közötti megkülönböztetést nem ismeri, az ingatlanokra irányadó *lex rei sitae* alapelve kiterjed a Szovjet területén levő következő vagyont kategóriákra: mindenféle épületre és építményi jogra. Az Argentína, Bolívia, Paraguay, Peru és Uruguay között 1889. február 12-én Montevideóban kötött kereskedelmi jogi egyezmény 1. cikke szerint abban a kérdésben, hogy valamely jogügyletet kereskedelmi vagy magánjogi ügyletnek kell-e minősíteni, a *lex loci contractus* szabályai alkalmazandók. És végül a hatodik pánamerikai értekezlet részéről 1928. február hó 13-án Havannában elfogadott nemzetközi magánjogi kódex 247. és 248. cikke szerint a közkereseti és betéti társaság kereskedelmi jogi jellege a szerint a jog szerint bírálendő el, amely a társasági szerződésre irányadó, ennek hiányában pedig, amely a társaság kereskedelmi telepén van hatályban. Ha ezek a jogok kereskedelmi és magánjogi társaságok között nem tesznek különbséget, a kódex szerint a *lex fori* minősítő szabályai irányadók. A társasági szerződésre irányadó jog szerint kell elbírálni a kódex szerint a részvénytársaság kereskedelmi jogi jellegét is, ilyennek hiányában pedig a közgyűlés helyének a joga szerint, ilyennek hiányában végül annak az államnak a joga szerint, amelynek területén az igazgatóság rendes székhelye van. Ha ezek a jogok kereskedelmi jogi és magánjogi társaságok között nem tesznek különbséget, a szerint kell a részvénytársaságot kereskedelmi vagy magánjogi jellegűnek tekinteni, amint be van vagy nincs bevezetve a kereskedelmi cégjegyzékbe annak az államnak a területén, ahol a kérdés eldöntendő. Kereskedelmi cégjegyzék hiányában a *lex fori* szabályai alkalmazandók.

IV. Az államok bírói gyakorlatában sem találhatók határozott elvek a tekintetben, hogy mely jog szabályai szerint kell a bírónak a jogviszonyt minősíteni. A német Reichsgericht például abban a kérdésben, hogy az elévülést oly esetben, amikor a jogviszony az angol-amerikai és a német joghoz kapcsolódott, anyagi jogi vagy perjogi intézménynek kell-e minősíteni, háromféleképpen döntött: Az első esetben (R. G. I. 8. Mai 1880. II. k. 13.) az amerikai elévülési szabályokat alkal-

mazta, annak ellenére, hogy az elévülést az amerikai jog per-jogi, a német jog pedig anyagi jogi intézménynek minősítette. A második esetben (R. G. I. 4. Jan. 1882. VII. k. 21.) elvetette az elévülési kifogást, bár az mind a két jog szerint meg volt alapozva, azzal az indokolással, hogy az elévülés az amerikai jog szerint perjogi intézmény lévén, az amerikai elévülési szabályok a német bíróságokra nem lehetnek irányadók, viszont a német jog sem alkalmazható, mert a német jog anyagi elévülése a kérdéses követelésre nem vonatkozik. A harmadik esetben (R. G. I. 18. Mai 1889. XXIV. k. 383/393.) angol elévülési kifogást mellőzött azzal az indokolással, hogy az elévülés a német jog szerint nem volt megalapozva, az angol elévülési kifogás pedig perjogi intézmény lévén, a német bíróságokra nem lehet irányadó. Ezzel szemben az 1910. november 21-én kelt határozatában a Reichsgericht ismét a fenti első álláspontot foglalta el. (Niemeyer folyóirata XXI. 62. l.) Különbözőképpen döntött a Reichsgericht abban a kérdésben is, hogy a kötelmi jogviszony vagy a szülők és gyermekek között fennálló viszony egy egységes jog vagy esetleg több jog szerint minősítendő-e. Az előbbi álláspontot foglalta el a Reichsgericht az 1891. évi május 13-án kelt határozatában (Niemeyers Zeitschrift II. 587. l.), amelyben úgy döntött, hogy a kérdés, hogy valamely szerződés vétel vagy vállalkozási szerződésnek tekintendő-e, nem bírálható el különbözőképpen a szerint, amint az egyik vagy a másik fél kötelezettségéről van szó. Ugyanígy döntött a Reichsgericht 1908. április 4-i ítéletében (Niemeyers Zeitschrift XVIII. 138.). Ezzel szemben az utóbbi álláspontot foglalta el 1902. április 21-én kelt határozatában (Niemeyers Zeitschrift XIII. 422.) és 1900. május 29-i határozatában (u. ott XLVI. 121.). Az Oberlandsgericht Colmar 1893. évi május 19-én kelt határozatában (Clunet, 1895. 141. l.) a lex fori minősítő szabályait alkalmazta.

A francia bíróságok gyakorlata sem teljesen következetes. A párizsi Semmitőszék 1884. április 2-án kelt határozatában (Clunet, 1885. 77.) és a párizsi Cour d'Appel 1892. május 27-én és 1901. március 5-én kelt határozataiban (Clunet, 1892. 940., Clunet, 1901. 775.) abban a kérdésben, hogy az olasz jognak az a szabálya, amely a házasfelek között az ajándékozást tiltja és amely az olasz jog szerint a statutum personalehoz tartozik

(még abban az esetben is, ha franciaországi ingatlan az ajándékozás tárgya), a *lex fori*, vagyis a francia jog minősítő szabályait alkalmazta, amelyek a szóbanforgó tiltó szabályt a dologi statutumhoz tartozónak minősítették s így a *lex rei sitae* alkalmazását s ennek következtében az ajándékozás érvényességének kimondását eredményezték. Ugyanígy döntött a Semmitőszék 1924. május 7-i határozatában (Clunet, 1925. 126.). Ezzel szemben a caeni fellebbezési bíróság 1912. január 15-én (Clunet, 1914. 217.) a kérdést a statutum personalehoz tartozónak minősítette, tehát az olasz jog minősítő szabályait alkalmazta és az ajándékozást érvénytelennek mondotta ki. Ugyanígy a párizsi fellebbezési bíróság 1862. évi január 6-án (Sirey 1862. II. 337.) kelt határozatában a pennsylvániai jogban ismert örökjogi választói jogot, amelynek értelmében az örökös választhat a vagyon felének átvétele vagy a végrendeleti öröklés között, a francia jog minősítő szabályainak megfelelően, házassági vagyoni jogi igénynek minősítette; a párizsi Semmitőszék viszont 1869. június 18-án (Sirey, 1869. I. 417.) kelt határozatában a new-yorki jogban ismert, teljesen hasonló természetű választói jogot az amerikai jog minősítő szabályainak megfelelően öröklési jogi természetűnek.

Az angol High Court-Chancery Division 1905. március 16-án kelt ítéletében (Clunet, 1906., 845.) a leasehold intézményt az angol jog, a *lex fori* szerint personal estaténak minősítette, majd egy később kelt ítéletében a *lex rei sitae* szerint ingatlan természetű intézménynek. (Clunet, 1909. 1156.)

A francia bíróságok a holográf alakú végrendeletek készítésének jogát általában alaki kérdésnek minősítik s mégis a Tribunal de la Seine 1903. augusztus 13-i határozatában (Clunet, 1904. 166.) és 1927. február 19-i határozatában (Clunet, 1928. 907.) ugyanezt a kérdést a végrendelkezési képesség, tehát a statutum personale keretébe tartozónak minősítette.

V. A magyar bírói gyakorlatból is nehéz alapelveket kihámozni abban a tekintetben, hogy mely jog szerint minősítendő a per tárgyát tevő jogviszony. Bíróságaink lehetőleg áthidalják a nemzetközi magánjogi kérdéseket s amennyire csak lehetséges, magyar jogot alkalmaznak. Ebből következik, hogy a jogviszonyokat legalább is, amidőn az alkalmazandó jog meghatározása forog kérdésben, lehetőleg a magyar jog sze-

rint minősítik, még akkor is, ha külföldi jog nyer a konkrét esetben alkalmazást. Egyes kúriai határozatok ugyan azt a látszatot keltik, mintha a Kúria nem a magyar jog szerint minősítette volna a per tárgyául szolgáló jogviszonyt. Itt van például a Kúriának nemzetközi magánjogi szempontból más vonatkozásban is igen figyelemre méltó P. V. 6404/1927. számú ítélete, amely két amerikai lakos között Magyarországon fekvő ingatlan tulajdonjogának bekebelezésére alkalmas okirat kiállítása iránt folytatott perben keletkezett és amelyben a per tárgyát tevő adásvételi szerződés alaki kellékei elbírálásának kérdésében, azon az alapon, hogy az ingatlan elidegenítése tárgyában kötött szerződés a vevő javára nem pusztán kötelmi igényt biztosít, hanem a vevő annak alapján a tulajdonjogban rejlő dologi jogát is jogosan érvényesítheti és hogy a dologi jogi ügyleteknél az alaki érvényesség kérdése is a *lex rei sitae* szerint bírálendő el, a *lex rei sitae*t, tehát a magyar jogot alkalmazta. Minthogy a római-germán jogrendszerhez tartozó magyar magánjog szerint a vételi szerződésből nem származik közvetlen dologi jog, az nem dologi szerződés, a Kúria ehhez a konklúzióhoz helyesen csak úgy juthatott volna, ha a vételi szerződés jogi fogalmát az amerikai jog szerint határozta volna meg, amely a vételi szerződést dologi szerződésnek minősíti. Mindamellett azt hiszem, hogy a Kúria ebben az esetben sem gondolt a minősítő szabályok összeütközésére, hanem az egyes újabb határozataiban található annak a felfogásnak adott csupán kifejezést, amely a vételi szerződéseket a magyar magánjog területén is mindinkább dologi hatállyal ruházza fel. Erre a határozatra nem tekintve, a részemről felkutatott határozatok legnagyobb része a magyar jog szerint minősíti a jogviszonyokat. Így a Kúria 7674/1905. (Mdt. I. 20.), 704/1894. (Dt. 3. I. 20.), 4620/1924. (Mdt. XVIII. 49.), 7328/1925. (Mdt. XIX. 92.), 5767/1927. (Jh. I. 1726.), 1032/1927. (Jh. I. 1962.) számú határozatai például, amelyek a kötelmi szerződésekre irányadó jogot a *lex loci solutionis* kapcsoló elve alapján jelölik ki, a teljesítési hely fogalmát a magyar jog szerint határozzák meg. A Kúria 934/1903. számú határozatában kifejezetten is kimondta, hogy a Magyarországon bejegyzett kereskedelmi társaság minősítése és felszámolása tekintetében nem lehet a magyar kereskedelmi törvény rendelkezéseitől eltérni. Itt említendő meg

még a Kúria híressé vált 1616/1926. számú határozata is (Mdt. XX. 26.), amelyben éppen azon az alapon tagadta meg a magyar állampolgár részéről kötött szovjetházasság elismerését, hogy az ilyen házasság — figyelemmel a szovjetoroszországi törvények által előírt jogi hatásaira — a magyar jog szerint házasságnak nem minősíthető.

VI. A kiindulópontnak a jogi minősítések tekintetében alkalmazandó jogrendszer meghatározásánál annak az alapelvnek kell lennie, hogy *a jogi fogalmakat mindig abból a jogrendszerből kell vennünk, amelynek uralma alatt a jogviszony áll, amelynek jogszabályai a kérdéses jogi fogalmak tartalmát tevő jogi hatásokat meghatározzák.* Ha a magyar nemzetközi magánjog értelmében a jogviszonyra az amerikai jog szabályai irányadók, akkor a bírónak az amerikai jog fogalmaiban kell gondolkoznia, mert a jogi minősítések s a jogi fogalmak is nem egyebek egy csomó jogszabály rövidített megjelölésénél.

A jogalkalmazás abból áll, hogy a bíró a tényállást határozott jogi fogalmak alá vonja és a törvényben megállapított jogi hatásokat a tényállással összekapcsolja. Már most lehetséges-e, hogy a jogi fogalmat, amely alá a tényállás vonandó, a bíró más jogrendszerből vegye, mint amelynek jogszabályai ahhoz a jogi fogalomhoz fűződő jogi hatásokat meghatározzák? Ha a jogi fogalmakat és a hozzájuk fűződő jogi hatásokat különböző jogrendszerekből merítenénk, a kettőjük között szükségképpen fennálló összhang megbomlana, mert hiszen a törvényhozó a tényálláshoz fűződő jogi hatásokat éppen a saját jogi fogalmaira szabta.

A fentiekből következik, hogy *mihelyt meghatároztuk a jogviszonyra alkalmazandó jogot, ennek a minősítő szabályai irányadók a jogviszonyra. (Szekundér minősítés.)* De ez csak akkor áll, ha már meghatároztuk az alkalmazandó jogot. Amíg ez nem történt meg, amíg éppen arról van szó, hogy a konkrét jogviszonyra milyen jog nyerjen alkalmazást, addig ennek a jogrendszernek a minősítései nem lehetnek irányadók, mert ez circulus vitiosushoz vezetne, tekintve, hogy a jogi minősítéstől függ az alkalmazandó jog meghatározása. *Amíg tehát az irányadó jogot nem határoztuk meg, amíg ennek a meghatározásáról, vagyis amíg az alkalmazandó kollíziós*

norma meghatározásáról van szó, csak annak a jogrendszernek a jogi minősítései lehetnek a bíróra irányadók, amelynek jogszabályai a jogi minősítéshez azt a jogi hatást fűzik, hogy a szóbanforgó tényállásra külföldi jog alkalmaztassék, vagyis amelynek jogszabályai maguk az alkalmazandó kollíziós normák. (Prímér minősítés.) A kollíziós norma — amint arra már utalás történt — négy elemből áll: 1. a jogi fogalom megjelöléséből, amely alá a tényállás vonandó; 2. a kapcsoló fogalom megjelöléséből; 3. a kapcsoló fogalom jogi tartalmának meghatározásából (ez a kollíziós norma tényállása), végül 4. a tényálláshoz fűződő jogi hatás meghatározásából.¹ A kollíziós normának ezek az elemei (a jogi fogalom, a kapcsoló elv, a jogi hatás) csak egy és ugyanabból a jogrendből meríthetők, ami más szóval annyit tesz, hogy a bírónak abban az esetben, ha a jogi minősítés a kollíziós norma alkalmazásának feltétele, annak a jogrendszernek a minősítő szabályai szerint kell minősítenie a jogviszonyt, amelynek kollíziós normáját alkalmazta.

Ha mármost csak ezt az utóbbi esetet, azt az esetet vesszük szemügyre, mikor a jogi minősítés a kollíziós norma alkalmazásának feltétele, kérdés, mely jogrendszer kollíziós normáit köteles a bíró alkalmazni, a saját jogrendszerének, a lex forinak, vagy egy más jogrendszernek a kollíziós normáit? A felelet attól függ — s itt látszik e két probléma szoros kapcsolata — hogy elfogadjuk-e a renvoi alapelvét vagy sem?² Ha a törvényhozó elfogadta a tovább- és vissza utalás alapelvét, a bíró a saját kollíziós normáin és minősítő szabályain kívül annak a jogrendszernek a kollíziós normáit s ennek következtében annak a jogrendszernek a minősítő szabályait is köteles alkalmazni, amelyre a lex fori utaló szabálya utal. Így például az 1894: XXXI. t.-c. (H. T.) 108. §-a esetében a házasság fogalmát nemcsak a magyar jog, hanem a felek mindegyike hazai jogának minősítő szabályai szerint is kellene meghatároznia, feltéve, hogy a házastársak lex patriaeja, p. o. az angol jog által alkalmazandónak rendelt külföldi jogok (p. o. a lex domicilii) kollíziós normái ismét tovább nem utal-

¹ L. 5. §. II. p.

² L. 8. §.

nak, mely esetben ez utóbbiak minősítő szabályai is alkalmazandók volnának. Ezzel szemben, ha a törvényhozó nem fogadta el a renvoi alapelvét, *egyedül a lex fori kollíziós normái s ennek következtében egyedül a lex fori minősítő szabályai alkalmazandók.* Ebből is látjuk, hogy a renvoi alapelvének alkalmazása gyakorlati szempontból a jogi minősítések tekintetében is milyen nehézségekhez vezet s ez is érv a renvoi alkalmazása ellen.

Több jogrendszerhez kapcsolódó ugyanazt a tényállást tehát a bírónak mindig több jogrendszer szerint kell minősítenie. *Ha a bíró nem fogadta el a renvoi alapelvét, először minősítenie kell a tényállást a lex fori szerint s a megtörtént minősítés alapján kell meghatároznia az alkalmazandó jogot.* (Primer minősítés.) *Ha már az alkalmazandó jogot meghatározta, ez utóbbinak a jogszabályai szerint kell minősítenie ugyanazt a tényállást (szekundér minősítés), ami esetleg teljesen más eredményre fog vezetni, mint a lex fori szerint történt minősítés.* *Ha ellenben a bíró elfogadta a renvoi alapelvét,* mint p. o. a francia bírói gyakorlat s a mi házassági törvényünk is általában elfogadta, *akkor még több jogrendszer minősítő jogszabályait is köteles alkalmazni.* Először el kell döntenie a francia bírónak a lex fori, a francia jog szerint például azt, hogy a holland jognak a holográf végrendelet készítését tiltó rendelkezése a végrendelkezőképesség korlátozásának tekintendő-e és így a végrendelkező statutum personale-jához igazodik-e vagy pedig alaki kérdés, amelyre a locus regit actum elv irányadó? Ha eldöntötte, hogy alaki kérdésnek tekintendő és ennek alapján meghatározta az alkalmazandó jogot, amely a francia jog szerint a lex loci actus, p. o. az angol jog, újra kell minősítenie ugyanezt a rendelkezést az angol jog szerint, amely — tegyük fel — ugyanezt a rendelkezést a végrendelkezőképesség korlátozásának minősíti és a lex domicilii, p. o. az olasz jog uralmának veti alá. Az olasz jog — tegyük fel — ismét alaki kérdésnek minősíti ezt a rendelkezést és ismét az angol jog szabályait rendeli alkalmazandónak. És így ismét eljutottunk a híres circulus vitiosushoz, amely a renvoi elfogadásának szükségképpen következménye. De tegyük fel, hogyha nem is jutnánk el a konkrét esetben a circulus vitiosushoz, hanem az olasz jog a végrendelkezőképesség

korlátozásának minősítené a holland jog tiltó rendelkezését és a végrendelező hazai jogát, a *lex patria*et tekintené arra irányadónak, még ebben az esetben is az olasz jog és azután a holland jog szerint kellene minősítenie a francia bírónak a szóbanforgó rendelkezést és csak azután deklarálhatná a végrendeletet érvénytelennek. Ez a rendszer bonyolultsága mellett a gyakorlati élet követelményeinek nyilvánvalóan nem felel meg.

VII. A fenti szabályok természetesen csak akkor állanak, ha a bíró nemzetközi magánjogi rendszerében nincs oly kifejezett törvényi vagy szokásjogi különös szabály, amely szerint a kollíziós normák alkalmazásának előfeltételét képező minősítések is egy bizonyos, a *lex fori*tól különböző jogrendszer minősítő szabályai szerint minősítendők, továbbá, ha nem mutatható ki, hogy a törvényhozó a kollíziós normák szövegében található kifejezés alatt más fogalmat akart megjelölni, mint amit ugyanaz a kifejezés az anyagi magánjogban megjelöl. Például mást ért tulajdon, birtok, házasság vagy házassági vagyonyjog alatt a nemzetközi magánjogban, mint a belső magánjogban. Ez az utóbbi eset igen ritkán fordul elő és semmiesetre sem vélelmezhető.

Ezenkívül még akkor sem szabad a bírónak mindjárt a *lex fori* minősítő szabályait alkalmaznia, ha nincs a tekintetbe jövő jogterületen oly kifejezett szabálya a törvényhozónak, amely megjelöli a jogi minősítésekre irányadó jogot, hanem előbb kutatnia kell, hogy más jogterületen nincs-e hasonló szabálya s hogy analógia útján a jogszabály céljának megfelelően az a szóbanforgó esetben nem alkalmazandó-e. Így például a magyar bírónak az 1925: VI. t.-cikkbe iktatott magyar-román egyezmény 9. cikke 1. bekezdésének és az 1930: XXXIX. t.-cikkbe iktatott magyar-jugoszláv egyezmény 16. cikke 2. bekezdésének szabályát, amelynek értelmében a hagyatéki tárgyak ingó vagy ingatlan természete tekintetében nem a *lex fori*, hanem a *lex rei sitae* minősítő szabályai irányadók, nemcsak a román és a jugoszláv viszonylatban, hanem analógia útján oly esetekben is alkalmaznia kell, amelyekben a nevezett egyezmények rendelkezései nem nyernek alkalmazást.

VIII. Az itt kifejtett felfogás: a *lex fori* szerinti primér minősítés elve, az irodalomban nem uralkodik korlátlanul. Bár

a legtöbb, különösen francia író, Kahn és Bartin kutatásai óta elismeri a *lex fori* a minősítések tekintetében irányadónak,¹ mégis egyes írók a *lex fori* alkalmazása ellen még ebben a vonatkozásban is állást foglalnak. Ezek az utóbbi írók öt csoportba oszthatók: 1. Az írók egyik csoportja szerint (Despagnet, Valéry, Matos, Wolff és bizonyos vonatkozásban Surville), a primér minősítés esetében is annak a jogrendszernek a minősítő szabályait kell a bírónak alkalmaznia, *mely a szóbanforgó jogviszonyra a lex fori nemzetközi magánjogi kollíziós normái értelmében egyáltalában irányadó* (a *lex causae*, a *Wirkungsstatut*). Ez a felfogás *circulus vitiosus*hoz vezet és ezért tarthatatlan. 2. Az írók másik csoportja szerint a bírónak *nemzetközi alapelvek* szerint kell minősítenie a jogviszonyt. Ide tartozik Gemma, Frankenstein, továbbá Jitta, aki a minősítések tekintetében a nemzetközi jogot és ha ilyen hiányzik, a bíró jogász lekiismeretét kívánja irányadónak tekinteni. 3. A harmadik csoportba tartozó írók (elsősorban Rabel, de már Niemeyer is és bizonyos tekintetben Raape) a kollíziós normákban található jogi fogalmakat a belső magánjogtól emancipálni akarják és *összehasonlító jogi alapon, nemzetközileg használható fogalmakkal igyekeznek helyettesíteni a belső magánjog fogalmait*. Rabel a fogalmi meghatározásoknak a függetlenítését a belső magánjogtól úgy igyekszik elérni, hogy ki akarja mutatni, hogy a kollíziós normák nem jogviszonyokra, hanem a jog által átformált életviszonyokra vonatkoznak. 4. A negyedik csoportba tartozó írók (Diena) tagadják ugyan a *lex fori* illetékességét a minősítések tekintetében, azonban kétségbe vonják azt, hogy valamennyi minősítési esetre vonatkozólag pozitív és általános jellegű választ lehet adni. 5. Az ötödik csoportba tartozó írók (így Bartin is) elismerik ugyan a *lex fori* illetékességét, azonban ez alól fontos *kivételeket* állapítanak meg: különösen a felek akaratú autonómiája terén és a *lex rei sitae* tekintetében a dolog ingó vagy ingatlan minősítésének meghatározása szempontjából.

A legértékesebb az említett törekvések közül Franken-

¹ Így Zitelmann, Neumeyer, Neubecker, Kaufmann W., Lewald, Gutzwiller, Weiss, Arminjon, Pillet, Niboyet, Donnedieu de Vabres, Lyon—Caen, Renault, (korlátozottan) Surville, Anzilotti, Buzetti, Ghirardini, Perassi, Salvioli, Udina, Lorenzen, Kusters, Mulder, Pouillet stb.

stein felfogása, amely Frankenstein általános elméletéből következik és ezért ugyanazokból az okokból dől meg, mint Frankenstein egész nemzetközi magánjogi elmélete.¹

IV.

A KAPCSOLÓDÁS ELMARADÁSA VAGY MEGSZAKADÁSA.

11. §. A közrendi záradék.

(*Ordre public.*)*

I. A nemzetközi magánjog tudományának feladata megtalálni minden esetben a kapcsolódást a nemzetközi vonatkozású jogviszony és a reá alkalmazandó jogszabály között. Előfordulhat azonban, hogy ez a kapcsolódás megszakad vagy nem jön létre s ebben az esetben a bíró a *lex fori* anyagi magánjogi szabályait (Sachnormáit) alkalmazza. Ilyen esetet, mi-

¹ Frankenstein szerint minden ember primér a saját hazája jogának és minden dolog annak az államnak a jogának van alávetve, amelynek területén fekszik. Ez a tétel Frankenstein szerint nem tételes nemzetközi jogi szabály, csupán apriorisztikus axióma, „néppszichológiai dedukció útján nyert tudományos megállapítás“, amely a jog fogalmából és természetéből következik. Az az állam, amelynek a fenti axióma értelmében primér hatásköre van a jogviszony szabályozására, szekundér kapcsolással a jogviszonyt egy másik jogrend uralmának is alávetheti. A primér irányadó jogrendszer irányadó Frankenstein szerint a jogviszony jogi minősítése tekintetében. Ha ez a primér irányadó jogrendszer nemzetközi magánjogi szabályai útján egy másik jogrendszer uralmának veti alá a szemelet vagy a dolgot és ha ennek a szekundér irányadó jogrendszernek mások a minősítő szabályai, úgy kutatni kell a célt, amelyet a primér irányadó jog ezzel a szekundér kapcsolással el akart érni: hogy a minősítő szabályok összehatókzésének esetében a szekundér irányadó jog minősítő szabályait előnyben akarta-e részesíteni vagy sem. A valószínűség azonban a mellett szól, hogy a primér irányadó jog a jogviszony minősítését magának akarta fenntartani.

* Magyar irodalom: Szerző: Jogszabályválasztó jog 55. és köv. l. — Váli: A közrendi klauzula és nemzetközi magánjogi gyakorlatunk. Pécs, 1928.

Külföldi irodalom: F. Kahn: Abhandl. I. 161. és köv. — H. Lewald: Mitt. d. Gesellsch. f. Völkerrecht 7. (1926) 47. és köv. — Lewald: IntPr. 23. és köv. — Zitelmann: I. 317. és köv. — Frankenstein: I. 180. és köv. — Gutzwiller: 1572. és köv. (további irodalmi utalásokkal). — Nussbaum: 59. és köv. — Melchior: 324. és köv. — Wolff: 40. és köv. — Schnitzer: 103. és köv. l.

dön a kapcsolódás nem jön létre vagy megszakad, a nemzetközi magánjog tudománya hármat ismer: a közrendi klauzula, a viszonzosság fennforgásának hiánya és a megtorlás (retorzió), valamint a csalárd (fraudulózus) kapcsolás esetét. A közrendi klauzula (clause d'ordre public, Vorbehaltsklausel) alkalmazása esetében a bíró (közigazgatási tisztviselő, választott bíró) mellőzi a lex fori kollíziós normái értelmében egyébként irányadó külföldi jogszabály alkalmazását, mert az a lex fori közrendjébe (ordre public, öffentliche Ordnung, public policy) ütközik. A közrendi klauzula tehát *kvalitatív meghatározása* szerint *nem kollíziós norma*, ütközési szabály, hanem *kivétel* a nemzetközi magánjog általános összeütközési szabályai alól, negatívum, a külföldi jog alkalmazásának negációja, „biztonsági szelepe“ a kollíziós szabályok hatályának. A klauzula a tiszta territorialitás fellángolása a jog személyiségi tanával, de meg azzal a territorialitással szemben is, amely bizonyos esetekben és elméletekben ütközési szabály gyanánt jelentkezik. A klauzula visszatérés, de most már magasabb jogi és erkölcsi indokoknál fogva, egy-egy időre a jogalkalmazás azon kezdetleges stádiumához, amidőn a bíróság mást, mint a területén érvényes jogot (lex fori) nem alkalmazott.¹

A klauzula terjedelme, *kvantitatív meghatározása* a nemzetközi magánjog elméleti konstrukciójától függ, mert bár célja és alapelvei nem különböznek, terjedelme különbözik a szerint, hogy az elmélet a jog perszonalitásának vagy territorialitásának elvéből indul ki. Ez utóbbi esetben érvényesülési köre sokkal kisebb. Ez a magyarázata annak, hogy a jog perszonalitásának elvi alapján álló Mancini és iskolája a közrend elvét nem is tekintette kivételnek, a nemzetközi magánjogi alapelvek át-törésének, hanem benne a jog perszonalitásának alapelve mellett a nemzetközi magánjog másik nagy alapelvét látta.

A klauzula alkalmazása rendkívül finom megkülönböztetéseket, az erkölcsi rend körébe eső értékítéletet, a törvény célját és alkalmazásának jogi hatását ismerő ténykedést igényel. Taxatív felsorolás itt lehetetlen, mert a törvényhozó minden lehető esetet előre számításba nem vehet, és mert az ilyen felsorolás túlságosan megkötné a jogalkalmazó kezét,

¹ L. 3. §.

márpedig a klauzula olyannyira függ az idő és körülmények változásától, hogy megrögzítése alkalmazhatatlanságát vonná maga után. Ezért a törvényhozások a klauzulát csak pár szóval iktatják kódexükbe és közelebbi értelmének meghatározását a bírói *cognitióra* bízják.¹

II. A közrendi klauzula alapján különben alkalmazandó külföldi jog kizárása és a *lex fori* alkalmazása történhetik: 1. *propter normam domesticam*, 2. *propter normam externam* és 3. *propter normam inter gentes praeceptam*; vagyis a külföldi jog kizárása alapulhat az alkalmazandó belföldi anyagi magánjogi jogszabály természetén, amely egy konkrét jogviszonyra kizárólagosan önmagát kívánja irányadónak tekinteni; alapulhat a külföldi anyagi magánjogi jogszabály természetén; és végül azon, hogy a kérdéses külföldi jogszabály a nemzetközi jogba ütközik.

Az első esetben a különben alkalmazandó, a nemzetközi magánjog részéről előírt külföldi jogtétel önmagában semmi olyat nem tartalmaz, mely visszautasítását indokolná. Van azonban oly belföldi magánjogi jogszabály, amely a konkrét jogviszonyra nézve kizárólagosan önmagát kívánja az illető kérdés elbírálásánál irányadóul elfogadtatni. Ennélfogva a bíróság minden ily esetben, bármit írjanak is elő a kollíziós normák, mégis csupán azt a belföldi magánjogi jogszabályt fogja alkalmazni. Itt tehát az elutasítás oka a belföldi jog valamely kényszerítő, prohibítív, abszolút jellegű intézkedésében rejlik és ezért ebben az esetben abszolút közrendi klauzuláról beszélhetünk.

A közrendi klauzula alkalmazásának második esetében a külföldi jogszabály elutasításának indoka magában a különben alkalmazást igénylő jogszabályban található, mikor annak ilyen vagy amolyan volta szolgáltatta az okot a visszautasításra.

¹ Hogy az olasz *Codice civile*-t életbeléptető törvény 12. cikkulusa a „*l'ordine pubblico ed il buon costume*“ kifejezéssel, vagy a német „*Einführungsgesetz* 30. §-a a „*gegen die guten Sitten oder gegen den Zweck eines deutschen Gesetzes*“ kritériummal, vagy a kodifikálatlan angol—száz jog az e tekintetben vezéresetként szereplő Hope v. Hope perben „*breach, fraud or evasion of the law of this country, or contrary to its policy*“ körülírással mit akarnak kifejezni, azt az egyes országokban a közrend, közerkölcsiség fogalma és a társadalmi és bírói értékítélet szabja meg.

A bíró itt a belföldi jog erkölcsi alapjaival veti egybe a konkrét alkalmazandó jogszabályt, illetőleg annak a konkrét esetre mért hatását és ez az értékelés annyira a külföldi jogszabály hátrányára üt ki, hogy azt a bíró a közrendi klauzula felhívásával a *lex fori* javára mellőzi. Ilyen esetben relatív közrendi klauzuláról beszélhetünk, mert a közrendi klauzula alkalmazását a külföldi jogszabálynak a belföldi jogrendszerrel szembeállítására indokolja. Ebben az esetben még sokkal nagyobb mértékben emelkedik ki a bírói appreciáció jelentősége, mint az előbbiben. Ez a bírói appreciáció éppúgy megnyilatkozhatik valamely külföldi tiltó, mint engedő jogtétellel szemben. Az előbbi esetben a klauzula szerepe pozitív, az utóbbiban negatív jogi eredményt létesít a belföldi jog értelmében.

A harmadik esetben a bíróságok (közigazgatási hatóságok) a külföldi jog alkalmazását azért mellőzik, mert az valamely nemzetközi jogtételbe ütközik. A külföldi jogszabály ezen a címen csak abban az esetben mellőzhető, ha a kérdéses nemzetközi jogi jogtétel a belföldi jog részévé vált, a törvényhozó a belföldi jogba azt bekebelezte. Nemzetközi bíróság előtt csupán ezen a címen lehet a közrendi klauzulára hivatkozni. Ebben az esetben a közrendi klauzula alkalmazásakor az elvetett külföldi jog helyett nem a *lex fori*, hanem az illető nemzetközi jogszabályt kell a nemzetközi bírónak figyelembe vennie. A nemzetközi bíróságnak ugyanis „nemzeti” joga nincsen, nyilvánvaló tehát, hogy nála közrendi klauzuláról csak „propter normam inter gentes praeceptam” lehet szó.¹

III. A közrendi klauzula kivétel, tehát alkalmazásainak esete szűkre szabott, célja nem egy-egy idegen állam jogszabályának vagy jogszabályainak kirekesztése magáért a szabályért, hanem idegenkedés az idegen jog befogadásától az az-

¹ Ezért téves az angol—német vegyes döntőbíróság határozata a Charles Harbord Cook v. Kutscher ügyben. Itt a felmerült elévülés kérdésében elsősorban az angol jog lenne irányadó. De mivel az angol jog csupán processzuális elévülést ismer, az elévülés fennforgása e szerint megállapítható nem volna, ami viszont — az ítélet szerint — „a német közrendbe” (sic!) ütközik, amely az elévülést, mint olyat, a hazai törvények céljának tekinti, ennél fogva a bíróság a német elévülési szabályokat veszi figyelembe. (L. Dr. W. Lewald: Juristische Wochenschrift 1926. 2815. l.; Dr. Ernst Isay: Juristische Wochenschrift, 1928. 1175. l.; Dr. Geöcze Bertalan: Nemzetközi magánjogi kérdések a vegyes döntőbírószágok judikaturájában, Jogászegyleti értekezések, új folyam. XVIII. 69. l.).

márpedig a klauzula olyannyira függ az idő és körülmények változásától, hogy megrögzítése alkalmazhatatlanságát vonná maga után. Ezért a törvényhozások a klauzulát csak pár szóval iktatják kódexükbe és közelebbi értelmének meghatározását a bírói cognitióra bízzák.¹

II. A közrendi klauzula alapján különben alkalmazandó külföldi jog kizárása és a *lex fori* alkalmazása történhetik: 1. *propter normam domesticam*, 2. *propter normam externam* és 3. *propter normam inter gentes praeceptam*; vagyis a külföldi jog kizárása alapulhat az alkalmazandó belföldi anyagi magánjogi jogszabály természetén, amely egy konkrét jogviszonyra kizárólagosan önmagát kívánja irányadónak tekinteni; alapulhat a külföldi anyagi magánjogi jogszabály természetén; és végül azon, hogy a kérdéses külföldi jogszabály a nemzetközi jogba ütközik.

Az első esetben a különben alkalmazandó, a nemzetközi magánjog részéről előírt külföldi jogtétel önmagában semmi olyat nem tartalmaz, mely visszautasítását indokolná. Van azonban oly belföldi magánjogi jogszabály, amely a konkrét jogviszonyra nézve kizárólagosan önmagát kívánja az illető kérdés elbírálásánál irányadóul elfogadtatni. Ennélfogva a bíróság minden ily esetben, bármit írjanak is elő a kollíziós normák, mégis csupán azt a belföldi magánjogi jogszabályt fogja alkalmazni. Itt tehát az elutasítás oka a belföldi jog valamely kényszerítő, prohibítív, abszolút jellegű intézkedésében rejlik és ezért ebben az esetben abszolút közrendi klauzuláról beszélhetünk.

A közrendi klauzula alkalmazásának második esetében a külföldi jogszabály elutasításának indoka magában a különben alkalmazást igénylő jogszabályban található, mikor annak ilyen vagy amolyan volta szolgáltatta az okot a visszautasításra.

¹ Hogy az olasz Codice civile-t életbeléptető törvény 12. artikulusa a „l'ordine pubblico ed il buon costume“ kifejezéssel, vagy a német „Einführungsgesetz 30. § a a „gegen die guten Sitten oder gegen den Zweck eines deutschen Gesetzes“ kritériummal, vagy a kodifikálatlan angol—szász jog az e tekintetben vezéresetként szereplő Hope v. Hope perben „breach, fraud or evasion of the law of this country, or contrary to its policy“ körülírással mit akarnak kifejezni, azt az egyes országokban a közrend, közérköcsiség fogalma és a társadalmi és bírói értéktételei szabja meg.

A bíró itt a belföldi jog erkölcsi alapjaival veti egybe a konkrét alkalmazandó jogszabályt, illetőleg annak a konkrét esetre mért hatását és ez az értékelés annyira a külföldi jogszabály hátrányára üt ki, hogy azt a bíró a közrendi klauzula felhívásával a *lex fori* javára mellőzi. Ilyen esetben relatív közrendi klauzuláról beszélhetünk, mert a közrendi klauzula alkalmazását a külföldi jogszabálynak a belföldi jogrendszerrel szembeállítására indokolja. Ebben az esetben még sokkal nagyobb mértékben emelkedik ki a bírói appreciáció jelentősége, mint az előbbiben. Ez a bírói appreciáció éppúgy megnyilatkozhatik valamely külföldi tiltó, mint engedő jogtétellel szemben. Az előbbi esetben a klauzula szerepe pozitív, az utóbbiban negatív jogi eredményt létesít a belföldi jog értelmében.

A harmadik esetben a bíróságok (közigazgatási hatóságok) a külföldi jog alkalmazását azért mellőzik, mert az valamely nemzetközi jogtételbe ütközik. A külföldi jogszabály ezen a címen csak abban az esetben mellőzhető, ha a kérdéses nemzetközi jogi jogtétel a belföldi jog részévé vált, a törvényhozó a belföldi jogba azt bekebelezte. Nemzetközi bíróság előtt csupán ezen a címen lehet a közrendi klauzulára hivatkozni. Ebben az esetben a közrendi klauzula alkalmazásakor az elvetett külföldi jog helyett nem a *lex fori*, hanem az illető nemzetközi jogszabályt kell a nemzetközi bírónak figyelembe vennie. A nemzetközi bíróságnak ugyanis „nemzeti” joga nincsen, nyilvánvaló tehát, hogy nála közrendi klauzuláról csak „propter normam inter gentes praeceptam” lehet szó.¹

III. A közrendi klauzula kivétel, tehát alkalmazásainak esete szűkre szabott, célja nem egy-egy idegen állam jogszabályának vagy jogszabályainak kirekesztése magáért a szabályért, hanem idegenkedés az idegen jog befogadásától az az-

¹ Ezért téves az angol—német vegyes döntőbíróóság határozata a Charles Harbord Cook v. Kutscher ügyben. Itt a felmerült elévülés kérdésében elsősorban az angol jog lenne irányadó. De mivel az angol jog csupán processzuális elévülést ismer, az elévülés fennforgása e szerint megállapítható nem volna, ami viszont — az ítélet szerint — „a német közrendbe” (sic!) ütközik, amely az elévülést, mint olyat, a hazai törvények céljának tekinti, ennél fogva a bíróság a német elévülési szabályokat veszi figyelembe. (L. Dr. W. Lewald: Juristische Wochenschrift 1926. 2815. l.; Dr. Ernst Isay: Juristische Wochenschrift, 1928. 1175. l.; Dr. Geöcze Bertalan: Nemzetközi magánjogi kérdések a vegyes döntőbíróóságok judikaturájában, Jogászegyleti értekezések, új folyam. XVIII. 69. l.).

által létesítendő konkrét jogi eredmény, az alkalmazása esetén kiváltandó *effektív hatás* miatt.

Az eljáró bíróságnak mindig a külföldi jog alkotta effektív hatást kell a clause d'ordre public szemüvegén át vizsgálnia. Mert lehet, hogy valamely jogszabályban kifejezett jogi gondolatot erkölcsi értékelésünk önmagában elvetendőnek ítél, de viszont ugyanakkor a maga konkrét megnyilatkozásában elfogadhatónak tartja, sőt elismeri azt is, hogy üdvös eredményt létesít. És lehetséges, hogy az alkalmazandó külföldi jognak csak bizonyos irányú hatását kell elvetni, míg a többi hatásában az elfogadható.

Ebből következik: a) hogy a közrendi klauzula alkalmazásának csak akkor van helye, ha az elbírálás alá eső tényálláson kiváltott effektív hatást erkölcsi értékelésünk, illetőleg a hazai jogrendszer szelleme elvetendőnek ítéli; b) hogy a közrendi klauzula alkalmazásának valamely tényállás elbírálásánál csak oly mértékben van helye, amilyen mértékben az alkalmazandó külföldi jog effektív hatása elítélendő, tehát egy és ugyanazon tényállás keretében részben alkalmazható a külföldi jog, részben nem.¹

IV. A közrendi klauzula hatása valamely tényállás elbírálásánál a különben irányadó külföldi joggal szemben akár *megengedő* (permisszív), akár *tiltó* (prohibitív) módon nyilvánulhat meg. Permisszív a klauzula megnyilvánulása akkor, ha a különben alkalmazandó jogszabály az elbírálás alá eső tényállás irányában tiltó, érvénytelenítő jellegű volt és ellenkezőleg a közrendi klauzula folytán fellépő lex fori viszont megengedő elbánásban részesíti ugyanazt a tényállást. Prohibitív jellegű a klauzula hatása akkor, ha tiltó, érvénytelenítő módon jelentkezik szemben a megengedő és a jelen esetben az alkalmazásból kizárt külföldi jogszabállyal szemben.

Előfordulhat mármost az az eset is, hogy a külföldi jog valamely tényálláshoz nem fűz jogi következményeket, szemben a belföldi joggal, amely ugyanahhoz a tényálláshoz jogi következményeket fűz. Vagyis a külföldi jog azt az ügyletet,

¹ Ezért van a német Einführungsgesetz 30. §-a is így szövegezve: „Die Anwendung eines ausländischen Gesetzes ist ausgeschlossen, wenn die Anwendung gegen die guten Sitten oder gegen den Zweck eines deutschen Gesetzes verstossen würde“.

amelyet a belföldi jog érvényesnek tekint, semmisnek tekint. Minthogy itt a jogügyleti nullitás egyenesen a külföldi jog alkalmazásának a folyamánya, a jogügylet semmissége nem a közrendi klauzula alkalmazásának a következménye, mert hiszen a klauzula alkalmazása — permisszív hatású lévén — ilyen esetben éppen az ellenkező eredményt, tehát a vonatkozó jogügylet érvényességét eredményezné.

V. A latin iskola — Savigny alapján — megkülönbözteti a *nemzetközi közrendtől* (ordre public international) a *belső közrendet* (ordre public interne). Az utóbbi a belső magánjog kogens szabályait foglalja magában, az előbbi a ius cogensnek azt a részét, amely még a különben irányadó külföldi jog ellenkező szabályai ellenére is alkalmazást nyer. A nemzetközi közrend tehát normológiai szempontból alosztálya a belső közrendnek és így tárgyköre szűkebb az előbbinél. A belső közrend fogalmi körének komplementér része a diszpozitív és interpretatív szabályok területe, ahol a jogügyleti autonómia és cselekvési akarat szabadon érvényesülhet. (Ius cogens privatorum pactis mutari non potest.) A nemzetközi közrend komplementér fogalmi köre ellenben a kollíziós szabályok köre. Savigny mutatott rá, hogy a belső közrend szabályai kizárólag azoknak a személyeknek az érdekében állanak fenn, akik a jogok alanyai (mint p. o. a cselekvőképességet a kor vagy a nem alapján korlátozó szabályok vagy a jogátruházás alaki kellékeit meghatározó szabályok), ezzel szemben a nemzetközi közrend szabályai erkölcsi okokból és a közjó érdekében (politikai, rendészeti és nemzetgazdasági okokból) vannak érvényben.¹

VI. A közrendi klauzula alkalmazását meg kell különböztetni attól az esettől, mikor a különben irányadó külföldi jog mellőzése és a lex fori alkalmazása annak a következménye, hogy az irányadó *külföldi jogszabály tartalmát a bíróság nem tudja megállapítani*, mert ebben az esetben csupán kényszerítő ténybeli és nem jogi okoknál fogva marad el a külföldi jog alkalmazása. Ezenkívül meg kell különböztetni e klauzula alkalmazását attól az esettől is, amikor a külföldi jog alkalmazásának az oka a *külföldi állam el nem ismerése*, mert a közrendi záradék csakis külföldi „joggal”, tehát „elismert” joggal szem-

¹ Savigny: System. VIII. 35.

ben gyakorolható és mert a külföldi jogszabály félretételéből még ez utóbbi jogi természetére, jogszabályi minőségére és elismerésére káros következtetést nem lehet vonni, tekintve, hogy a külföldi jogszabály félretétele tisztán nemzetközi magánjogi megfontolások eredménye.

VII. A közrendi klauzula és az ügyletek alaki kellékei tekintetében irányadó *locus regit actum* elv között bizonyos hasonlóság észlelhető, mert ez utóbbi is a territorialitás elvének megnyilvánulása. Ezért az egyik elterjedt nézet szerint (Váli) e két elv egymással összeütközésbe nem kerülhet. Ez a felfogás nem helyes, mert igaz ugyan, hogy maga az alak absztrakt külsőleges megnyilvánulás és mint ilyen, erkölcsi értékítéletünkbe ritkán ütközhetik, mégis nincs kizárva annak a lehetősége, hogy valamely jogügyleti formát a jogrend oly lényegesnek tekint, hogy akár propter normam externam, akár propter normam praeceptam a locus regit actum elv alkalmazását kizárja. Például magyar állampolgár külföldi házasságkötését, ha a helyi jog szerint az teljesen formátlanul, konkludens tényekkel jött létre, a magyar bíró közrendi okokból nem ismerheti el, annak ellenére, hogy a H. T. 113. §-a értelmében a házasságkötés alaki érvényessége tekintetében a locus regit actum elv az irányadó.¹

VIII. A közrendi záradékot az irodalomban gyakran támadják. Szemére vetik, hogy nem elég határozott, túlságosan elasztikus és hogy eszköze a jogászi sovinizmus érvényesülésének. Ezek a támadások részben indokolatlanok, mert az, hogy közrendi klauzulára minden jogrendszerben szükség van, nem vitatható.² Aki pedig a túlságos elaszticitást veti a klauzula szemére, az nem érti át kellőképpen az elasztikus formulák jelentőségét a jogalkotás szempontjából és a bírói joggal szemben is indokolatlan bizalmatlanságot érez. A jogászi sovinizmus vádjának már több alapja van, mert kétségtelenül egyes államok bírói gyakorlata a közrendi záradék alapelvét használja fel arra, hogy a belföldi jog alkalmazási körét indokolatlanul kiterjessze. Így a francia gyakorlat³ a külföldön léte-

¹ L. 38. §. III., 3. p.

² Erre már a nemzetközi magánjog fejlődésének irányító egyéniségei: Story, Savigny és Mancini egyaránt rámutattak.

³ V. ö. Gutzwiller.

sített ingójelzálogjogokat nem ismeri el, a külföldről Franciaországba jövő egyedárúsági árukon a tulajdonjogot megszüntetnek nyilvánítja, az élethossziglani kötelezettségeket létesítő külföldi szerződéseket érvényteleneknek tekinti, az oly külföldi jogot, amely a szülő és gyermek között fennálló tartási kötelezettséget a Code civiltől eltérően szabályozza, nem alkalmazza. Amíg a „recherche de la paternité“ meg volt tiltva (1912), a természetes gyermek nem indíthatott apai keresetet francia bíróságok előtt természetes atyja ellen. A német bíróságok ezzel szemben — éppúgy mint az angol bíróságok — a közrendi záradékot elég szűk körben alkalmazzák. Így a német bírói gyakorlat (mint a magyar is) a valláskülönbőség osztrák házassági akadályát,¹ a csehszlovák jognak a német márkakövetelések átértékelését kizáró szabályát (amennyiben a követelés csehszlovák jog uralma alatt állott)² és az angol és amerikai jognak azt a szabályát, amely a köteles részre irányuló igényt nem ismeri el, nem tekintették a német közrendbe ütközőnek.³

A magyar bíróságok is elég szűk körben alkalmazzák a közrendi záradékot, ami helyes, mert e záradék kivétel lévén a nemzetközi magánjog általános kollíziós normái alól, azt a lehetőség szerint minél szűkebb körben kell alkalmazni.

IX. Magyarországon a közrendi klauzula magyarázata és alkalmazása tekintetében bírói gyakorlatunk a Savigny elméletén alapuló német elméletet követi.

Hogy mely külföldi jogszabályok alkalmazása áll ellentétben a magyar állam közrendjével, arranzve a magyar bírói gyakorlatban a német ptk. életbeléptető törvénye (E. G.) 30. cikkének hatása alatt az a formula található, hogy *„amelyeknek alkalmazása ellentétben áll a jó erkölcsökkel vagy valamely belföldi törvény céljával“*. Ezt a formulát használja a Pp. 414. §-ának 5. pontja és a Ppé. 33. §. 2. pontja is, amely megtagadja külföldi bíróság ítéletének elismerését és végrehajtását, ha az ítélet érvényességének elismerése hazai jogerős ítélettel, a közerkölcsiséggel vagy hazai törvény céljával ellentézik.

¹ R. G. 132., 418.

² R. G. 119., 259.

³ R. G. — Jur. Wochenschrift. 1912., 22.

A kir. Kúria 5767/1926. számú ítélete szerint: „De még ha a felek valóban a német jog szem előtt tartásával és annak hatálya kikötésével szerződtek volna is, a hazai jog a jelen esetben még sem volna kizárható, azért, mert a nemzetközi magánjogban is elfogadott szabály az, hogy feltétlenül a hazai jog alapján bírálendő el a jogviszony és a felek eltérő megállapodása figyelmen kívül marad akkor, ha az valamely *hazai törvény világos céljával ellentézik*“.¹ Továbbá a kir. Kúria 7674/1905. számú ítélete szerint: „éppen a kötelmi jog terén nyílik a feleknek a legtöbb szabadság meghatározni, mit akarnak magukra nézve kötelező szabályul elismerni, természetesen az *erkölcstelen és tiltott cselekményekre vonatkozó jogszabályok* (-közrendi szabályok) által adott korlátozásokkal“.² Végül a Kúria 1616/1926. sz. ítélete szerint: „az általánosan elfogadott nemzetközi szabály értelmében olyan külföldi törvényeket vagy szabályokat, amelyeknek érvényesülése *az emberiséggel, erkölcsi felfogásunkkal és hazai törvényeink céljával* össze nem egyeztethető, itt alkalmazni nem szabad.“³

A bíróságaink részéről a közrend megjelölésére használt formula, éppúgy mint a német ptk. életbeléptető törvényének (E. G.) 30. cikkében használt formula, nem egészen szabatos. Nem minden külföldi jogszabály, mely ellentétben áll valamely hazai törvény céljával, ütközik ugyanis bele a magyar közrendbe. Ahhoz, hogy a külföldi jogszabály beleütközzék a magyar közrendbe s hogy ennek következtében a magyar bíró annak alkalmazását mellőzze, kell, hogy a kérdéses külföldi jogszabály a magyar jogrendszer szellemével vagy a hazai törvények egy kis csoportjának, a hazai közrendi jellegű törvényeknek céljával álljon ellentétben. Éppen így nem tartom helyesnek, mert nagyon keveset mond és mert nem minden tiltott cselekményre vonatkozó szabály egyúttal közrendi természetű, a bíróságaink részéről használt azt a formulát sem, amely „az erkölcstelen és tiltott cselekményekre vonatkozó jogszabály“ elnevezéssel jelöli meg a közrendi szabályokat.

Megjegyzem egyébként, hogy bíróságaink gyakorlata nem is következetes a közrendi fenntartást meghatározó fenti

¹ Jh. I. 1726.

² Mdt. I. 20.

³ Mdt. XX. 26.

formulákhoz s bíróságaink nem minden esetben mellőzik a külföldi törvény alkalmazását, ha az ellentétben áll valamely hazai törvény céljával. Így például öröklési jogunknak az ági öröklést meghatározó szabályainak célja a vagyon megtartása annak az ágnak a birtokában, amelyről a vagyon az örökhagyóra háramlott. Az Optk. és a német ptk. az ági öröklést nem ismerik és mindamellett — annak ellenére, hogy az optk. és a német ptk. öröklési szabályai ellentétben állanak az ági öröklés magyar szabályainak céljával — bíróságaink mégsem mellőzték az Optk. és a német ptk. öröklési szabályainak alkalmazását oly esetekben, midőn a magyar nemzetközi magánjog elvei értelmében a hagyatékra az osztrák vagy a német ptk. öröklési szabályai voltak irányadók.

X. A magyar bíróságok tehát nem alkalmazzák a különben irányadó külföldi jogszabályt, ha annak alkalmazása ellentétben áll a) a *közérkölcsiséggel*, a jó erkölcsökkel és b) a *közrendi természetű hazai törvényeink céljával*. Az első esetben a közrendi záradék propter normam externam, a második esetben propter normam domesticam nyer alkalmazást. Ez utóbbi csoportba kell sorolni a klauzula alkalmazását propter normam inter gentes praeceptam is.

ad a) Szükséges, hogy a külföldi jog rendelkezései ne legyenek ellentétben a *jó erkölcsökkel*. A „jó erkölcsök“ kifejezés itt olyan értelemben veendő, mint amilyen értelemben azt a MTJ. 973. §-a és a BGB. 138. §-a használja. A jog és az erkölcs rokonfogalmak. A tárgyi jogot erkölcsi alapelvek hatják át, mind a ketten parancsokat intéznek az emberekhez valaminek tevésére vagy nemtevésére, mind a ketten az emberi közösség termékei, mind a kettőnek ugyanaz a célja: az ember erkölcsi tökéletesedése. A jog nem egyéb, mint „eine äusserlich durch andere Sanktionen mehr hervorgehobene, betonte Sittlichkeiten“.

Hogy a külföldi jog vonatkozó szabályának tartalma a magyar bíró felfogása szerint erkölcsstelen, az egymagában véve még nem elegendő a külföldi jogszabály alkalmazásának mellőzésére. A magyar bíró nem hivatott ítéletet mondani a külföldi törvényhozó erkölcsi felfogása felett, nem erkölcsbíró olyan értelemben, hogy a kérdéses jogszabályt annak külföldi alkalmazása esetében is erkölcsstelennek és hatálytalan-

nak minősítse. Kell, hogy a külföldi jogszabály *alkalmazása*, effektív hatása legyen erkölestelen a magyar bíró szemében. (Effektív hatás tana.) Természetesen csak az olyan jogszabály alkalmazása állhat ellentétben a jó erkölességgel, amelynek a tartalma is erkölestelen a bíró felfogása szerint. Ezért a magyar bírónak vizsgálnia kell azt is, hogy a külföldi jogszabály *tartalma* erkölestelen-e és vizsgálnia kell azt is, hogy a jogszabálynak a konkrét esetben *alkalmazása* is erkölestelen-e. Csak, ha e két kérdésre igenlő feleletet adott, csak akkor tekinthet el az említett jogszabály alkalmazásától.

A bíró erkölcsi felfogása időnkint, koronkint változik s ezért változni fog azoknak a külföldi jogszabályoknak a köre is, amelyeknek alkalmazását a bíró az adott esetben mellőzni fogja.

Példák:

Ha a külföldi törvény ismeri is a rabszolgaság, a foglalkozás vagy büntető ítélet folytán beálló becstelenség (infamia) intézményét, mi ezeket az intézményeket, jogkorlátozásokat nem ismerjük el, mert ez erkölcsi felfogásunkba ütközik.¹

Ha a külföldi jog bizonyos fajhoz, felekezethez tartozáshoz vagyoni jogi hatásokat fűz, mi ezeket a jogi hatásokat nem ismerjük el, mert ez ellentétben áll erkölcsi értékítéletünkkel; ellenben, ha a külföldi jog ezen az alapon a házasságkötési képességet korlátozza, ezeket a korlátozásokat már elismerjük, mert ezek a korlátozások már nem ütköznek bele erkölcsi felfogásunkba. Ennélfogva bizonyos amerikai törvényeknek azt a rendelkezését, mely szerint amerikai honos félérbőrű nem köthet házasságot négerrel, sárgabőrűvel, vagy más törvényeknek azokat a rendelkezéseit, melyek a valláskülönbséget házassági akadálnak tekintik, a magyar bíróságnak is alkalmaznia kell, nemkülönben a hazai törvénynek azt a rendelkezését, amely szerint a bizonyos koron felül levő egyén, kétszer elvált személy nem köthet házasságot. A vagyoni jogok terén azonban különösen erősen érvényesül a közrendi szempont, minélfogva, ha a vagyoni jogalanyiságot a saját hazai törvény meg is tagadja bizonyos fajhoz, feleke-

¹ L. 19. §. IV. p.

zethez, valláshoz tartozás alapján, mi ezt a megszorítást nem ismerjük el, úgy hogy ennekfolytán a külföldi honosnak nem személyi és személyi alapon (házasság, családi kapcsolat, törvényi öröklés stb.) nyugvó, hanem tiszta vagyoni jogok szerzésére irányuló jogképességét nem hazai joga szerint bíráljuk el.¹

Mohamedán egyiptomi állampolgár Magyarországon nem köthet házasságot a felesége mellett egy második, harmadik vagy negyedik nővel, mert ez a magyar felfogás szerint a jó erkölcsökbe ütköznék, noha hazai joga a többnejűséget megengedi. (H. T. 111. §.) Ha azonban Egyiptomban kötött házasságot több egyiptomi nővel, ezeket a házasságokat a magyar bíróságoknak is el kell ismerniök, mert ezt már nem tekintik a magyar erkölcsi felfogásba ütközőnek, sőt az ezekből a házasságokból akár Magyarországon született gyermekek törvényes voltát és törvényes öröklési jogát is el kell ismerniök.²

Ugyanígy el kell a magyar bíróságoknak ismerniök a második vagy harmadik egyiptomi feleség tartási igényét férjével szemben, mert ez nem ütközik a magyar erkölcsi felfogásba, de nem szabad elismerniök a második vagy harmadik feleség igényét a házassági életközösség visszaállítására, mert ez már ellentétben állana a magyar erkölcsi felfogással.

A magyar bíróságoknak el kell ismerniök a francia férj jogát felesége levelezésének ellenőrzésére, ha ezt Franciaországban gyakorolja, és ha a feleség e miatt kártérítési követeléssel lépne fel férje ellen, keresetével el kellene utasítaniok. Ha azonban a francia férj ezt a jogát feleségével szemben Magyarországon gyakorolná, a bíróságok álláspontjának már másnak kellene lennie, mert ez a magyar erkölcsi felfogással már nem volna összeegyeztethető.

New-Yorki állampolgár — bár hazai joga ezt megengedi — mostohaleányát Magyarországon nem vehetné feleségül (H. T. 111. §.), ha azonban New-Yorkban kötötte meg a házasságot, házasságát érvényesnek kell tekinteni Magyarországon is.³

A magyar bírói gyakorlat nemlétezőnek nyilvánította a magyar állampolgárok részéről Szovjetoroszországban a szov-

¹ L. 19. §. IV. p.

² L. 37. §. IV., 5. p.

³ L. 37. §. IV., 5. p.

jetjog szabályai szerint kötött házasságokat, mert az ilyen házasság a házasfeleknek nyitva álló erkölestelen jogi lehetőségek (egyoldalú bontás, együttlakás nem kötelező volta stb.) folytán a magyar erkölcsi felfogás szerint házasságnak nem tekinthető. A bírói gyakorlat eleinte a szovjet állam el nem ismerésével indokolta ezt az álláspontot,¹ később azonban a szovjetházasság anyagi jogi hatásaival érvelt.²

A helyes felfogás szerint a magyar állampolgárok szovjetházasságának elismerését azzal az indokolással kell megtagadni, hogy a házasságkötés formája, amint azt a szovjetjog szabályozza, ellentétben áll a magyar közrenddel és ennek folytán a H. T. 113. §-ának ellenére, amely a házasságkötés formája tekintetében a *lex loci actus* (*lex loci celebrationis*) alkalmazását írja elő, a szovjetjog szerint kötött házasság Magyarországon nem ismerhető el.³⁴

XI. Mellőznie kell a magyar bírónak a különben irányadó külföldi jog alkalmazását akkor is, ha annak alkalmazása ellentétben állana a *közrendi természetű, kizárólagos érvénysülést igénylő belföldi törvényeink céljával*. Ebben az esetben is azt a magyar törvényt kell a bírónak alkalmaznia, amelynek céljával a kérdéses külföldi jogszabály ellentétben van.

1. Ilyen kizárólagos érvénysülést igénylő, közrendi jellegű szabály a *magyar közjog legtöbb szabálya*: így a magyar behozatali tilalmak, a devizarendelkezések, a magyar alkotmányjog alapelvei és a *nemzetközi jognak a magyar törvényhozó részéről elismert normái*. A budapesti kir. Ítéletábra P. VII. 8624/1927. sz. ítéletében helyesen állapította meg, hogy a Németországban kötött és a német jognak alávetett ügylet tekintetében is irányadók a magyar *devizarendeletek* tiltó rendszabályai.⁵

¹ Budapesti tábla 4864/1922. (Mdt. XIX. 1.)

² Kúria 1616/1926. (Mdt. XX. 26.)

³ L. bővebben 38. §. III, 3. p.

⁴ A magyar bíróságoknak a Szovjetországon kötött házasságok érvényessége tárgyában kialakult gyakorlata az irodalomban beható vita tárgyát képezte. L. dr. Scholtz Géza: Magyar Jogélet, 1922. márc. 1.; Blau: Magyar Jogélet, 1922. szept. 15.; Zoltán: Jogállam, 1926. 434. l.; Sömjén: Magyar Jogi Szemle, 1926. nov. és dec., Malonyai: Jogtud. Közl., 1926. ápr. 1.; Brüll: Jogtud. Közlöny, 1927. jún. 15.; Váli: id. m. 36. l.

⁵ Idézi Váli: id. m. 35. l.

Ugyancsak helyesen állapította meg a Kúria, hogy „nincs ugyan kizárva, hogy a Magyarországon lakó felperes és az Ausztriában lakó alperes a szerződésben az osztrák K. T. rendelkezéseinek alkalmazását kikössék, de a csendes társaságra vonatkozó osztrák törvényi rendelkezésre való hivatkozás esetében sem lehet a Magyarországon bejegyzett kereskedelmi társaság minősítése és felszámolása kérdésében a magyar kereskedelmi törvény rendelkezéseitől eltérni, mert az ebben a tekintetben *közjogi jellegű* törvényi rendelkezéseket a felek szerződési megállapodása nem helyezheti hatályon kívül.“¹

A magyar behozatali tilalomba ütköző ügylet, ha ez a magyar jog uralma alatt áll, a MTJ. 972. §. 1. bek.-ben foglalt és ma is érvényben levő szabály értelmében semmis. Ha az ügylet külföldi jog uralma alatt áll, az ügylet érvényes lehet, érvényesítését azonban Magyarországon a közrendi záradék kizárja. Ha az ügylet külföldi behozatali tilalomba ütközik, esetleg semmisnek nyilvánítható a magyar bíró részéről a MTJ. 973. §-ában található szabály alapján. Ha az ügylet már a külföldi jog értelmében is semmis, semmisnek tekintendő Magyarországon is, kivéve ha a semmissé nyilvánítás ellenében van a magyar közrenddel. Ugyanez áll azokra az ügyletekre is, amelyek külföldi közigazgatási (pl. bélyeg) törvénybe ütköznek.²

2. A *magánjogi szabályok* közül kizárólagos érvényre tartanak igényt Magyarországon a következő szabályok:

a) *Amelyek a személyt akaratának illetéktelen befolyásolása, a zsarolás határán levő kizsákmányolása, a gazdasági szabadság túlzott megszorítása ellen védik*, vagyis amelyek a magyar MTJ. 2. §-ában említett *jóhiszeműség és tisztesség* (Treu und Glauben) alapelveként specializálásaként jelentkeznek.

Így helyes a magyar kir. Kúriának az a gyakorlata, amely a magánalkalmazottak jogviszonyaira vonatkozó rendelkezéseket a közrendi klauzula bástyájával övezi körül. „De mégha — mondja a P. II. 5767/1926. sz. ítélet indokolása — a felek valóban a német jog szem előtt tartásával és annak hatálya

¹ Kúria IV. P. 954/1915. (Hdt. VIII., 92. sz.).

² Így Wolff: 44. l.

kikötésével szerződtek volna is, — a hazai jog a jelen esetben mégsem volna kizárható azért, mert a nemzetközi magánjogban is elfogadott szabály az, hogy feltétlenül a hazai jog alapján bírálendő el a jogviszony és a felek eltérő megállapodása figyelmen kívül marad akkor, ha az valamely hazai törvény világos céljával ellenkezik. Márpedig az 1910/1920. sz. rendelet és különösen annak 23. §-a az alkalmazottak gazdasági helyzetét és megélhetését köztekintetekből is előmozdítani kívánó, kényszer jellegű intézkedés és így kétségtelenül a jelen esetre is alkalmazandó.“ (Hasonló tartalmú a P. II. 8.496/1924. sz. ítélet is.)

Ugyanígy közrendi természetű a MTJ. 977. §-ának 1. és 2. bekezdése, amely szerint „semmis az a szerződés, amelyet valaki fogyatékos elmetehetségű egyénnel e fogyatozását kihasználva kötött, ha a szerződés megkötésekor tudta, hogy abból a másik félre tetemes vagyoni kár vagy egyéb tetemes hátrány hárul“. „Semmis az a szerződés is, amellyel valaki másnak tapasztalatlanságát, könnyelműségét, függő vagy megszorult helyzetét vagy a nála elfoglalt bizalmi állását kihasználva, a maga vagy harmadik személy részére a másik fél tetemes kárával ingyenes előnyt vagy aránytalan nyereséget köt ki vagy szerez“.

Hasonlóképpen közrendi természetű a 978. §. 1. és 2. bekezdése, amely szerint „játékból vagy fogadásból eredő követelést bírói úton nem lehet érvényesíteni; az önkéntes teljesítés azonban hatályos“. „Ugyanez áll olyan követelésre, amely onnan ered, hogy harmadik személy játékból vagy fogadásból származó veszteség biztosítása vagy kiegyenlítése céljából a nyerővel szemben kötelezettséget vállalt, vagy hogy teljesítése következtében az ily követelés a veszteséssel szemben a teljesítőre száll át“.

Közrendi szabály a javaslat 1574. §-ában foglalt az a szabály is, amelynek értelmében az, „aki öt évnél hosszabb időre vagy valamely személy élettartamára kötelezte magát szolgáltatételre, öt év eltelte után a szolgálati viszonyt a törvényes felmondási idő (1571—1573. §.) megtartásával felmondhatja. E jogról nem lehet lemondani“.

Közrendi szabály a javaslat 1060. §. 1. bekezdésében foglalt az a szabály, mely szerint „a túlságosan magas kötbért a

bíróság az adós kérelmére méltányosság szerint mérsékelheti“. A kötbér mérséklésének a joga a magyar bírót feltétlenül megilleti, még akkor is, ha az egyébként alkalmazandó külföldi jog szerint ez a jog nem illelné meg.

Állami érdek veszélye címén közrendi természetű például az a szabály, amely megtiltja vámcsempészetért, a külföldi állam javára való kémkedésért, államtitok elárulásáért vagy bármely más büntetendő cselekményért polgári igény támasztását.

Ugyancsak közrendi jellegű szabály a javaslat 1002. és 1006. §-a, amelyek szerint a fél, aki nyilatkozatának megtételekor lényeges tévedésben volt, továbbá az, akit a másik fél csatlárd megtévesztéssel vagy jogellenes fenyegetéssel bírt rá a szerződés megkötésére, megtámadhatja szerződési nyilatkozatát.¹ Közrendi jellegű a lex commissoriát megszorító magyar jogszabály is² és (talán) a magyar közrendbe ütközik az a külföldi jogszabály is, amely a magyar jog uralma alatt álló, koronára szóló pénztartozások átértékelését megtiltja. (?)

Némely fentebb említett esetben a magyar jogszabály kizárólagos érvényesülése ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a tényállásnak bizonyos vonatkozása van a belföldhöz: vagy oly értelemben, hogy a védelemre szoruló személy magyar állampolgár, vagy pedig oly értelemben, hogy a tényállás Magyarországon valósult meg. Így például a magánalkalmazottak jogviszonyaira vonatkozó közrendi jellegű magyar rendelkezések ezt a jellegüket elvesztik, ha a védelemre szoruló személy külföldi állampolgár és a tényállás külföldön valósult meg. Az MTJ. 1563. §-ban kifejezett szabályt viszont alkalmazni kell minden Magyarországon teljesítendő szolgálati szerződésre, még ha a munkavállaló külföldi is, nem alkalmazható ellenben ez a szabály abban az esetben, ha a szolgálati szerződés teljesítési helye külföldön van, még ha a munkavállaló belföldi állampolgár is. Ugyanez áll a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937. XXI. t.-c. rendelkezéseire is.

b) Kizárólagos érvényre tartanak igényt a magánjogi

¹ Részben ellenkezően Wolff: 44. l.

² Ilyen szabály a BGB. 1229. cikke is.

szabályok közül azok a családi jogi szabályok is, amelyek a házasság alapvető magyar felfogásával, különösen a feleségnek a házasságban elfoglalt helyzetével vagy a szülők és a gyermekek közt fennálló személyes viszonytal, mindenekelőtt pedig a gyermekneveléssel vagy az ifjúság védelmével állanak kapcsolatban.

Példák:

Azok a belföldi jogszabályok, amelyek a házasságkötés szabadságát a magyar jognál nagyobb mértékben korlátozzák, az eljegyzésből kifolyólag a feleknek kereseti jogot adnak vagy a házasság meg nem kötésének esetére kikötött teljesítést érvényesnek ismerik el (H. T. 2. §.) vagy az eljegyzés-szegést, az eljegyzéstől alapos ok nélkül történt visszalépést a H. T. 3. §-ában meghatározott jogkövetkezményeknél súlyosabb következményekkel sújtják, Magyarországon nem nyerhetnek alkalmazást.¹

Házassági törvényünk számos házassági akadálya közrendi jellegű: így a legfontosabb bontóakadályok: bizonyos vérrokonság, sógorság, fennálló házasság. (H. T. 111. §.)²

Közrendi jellegűek a házasság felbontásának a H. T.-ben meghatározott okai is, mert oly bontóokok, amelyeket a magyar jog nem ismer, magyar bíróságok előtt külföldiek bontóperében nem érvényesíthetők.³

A közrendi klauzulába ütközik és ezért nem alkalmazható az a külföldi (p. o. orosz) jogszabály, amely nem ismeri el a házasfelek kötelezettségét az életközösség fenntartására vagy pedig amely ilyen kötelezettséget akkor is fennállónak tekint, ha a félnek alapos oka van az életközösség megszüntetésére. Ugyanígy jelentősége van a közrendi záradéknak a házastársi személyes jogok és kötelezettségek kikényszerítésére fennálló eszközök és a tartási kötelezettség tekintetében is.⁴

A szülők gyermekükkel szemben a személyes érintkezés fenntartására irányuló jogukról nem mondhatnak le; az a külföldi jogszabály, amely ezt megengedi, éppúgy beleütközik

¹ L. 36. §. III. p.

² L. 37. §. IV., 5.

³ L. 42. §. III. p.

⁴ L. 40. §. IV. p.

a közrendi záradékba, amint beleütközik az a külföldi jogszabály is, amely szerint az atya Magyarországon levő gyermeke felett a fegyelmezés jogát szélesebb körben gyakorolhatná, mint ahogy a magyar jog szerint gyakorolhatná.¹

Az anya és törvénytelen gyermeke közötti jogviszonyt elsősorban a gyermek hazai joga szabályozza ugyan, de ha a külföldi törvény a magyar jognál ridegebb s az anya és gyermek között a rokon jogviszonyt megtagadja, az ilyen külföldi jog hazai közrendünkbe ütközik. Ennekfolytán az angol, valamint a házasságtörésből vagy vérfertőzésből származott francia törvénytelen gyermek és anyja közötti rokon jogviszonyt s ennek alapján a gyermek örökösödési jogát anyja után a magyar bírónak meg kell állapítania, mert általános emberiességi, tehát kétségtől kívül közrendi érdek kívánja meg, hogy a természetes gyermek legalább anyjával rokon kapcsolatban álljon.²

Ugyanez a szempont játszik szerepet az atya és természetes gyermeke közötti jogviszony megállapításánál. A gyermek hazai joga érvényesül, ha ez a magyar jognál a gyermekre nézve kedvezőbb, ellenkező esetben azonban az említett közrendi szempont folytán, a magyar jogot vagyis a lex forit kell irányadónak tekinteni. A magyar honosságú gyermek tartási kötelezettségét tehát mindig a magyar jog szabályozza s a tartási kötelezettséget meg kell állapítani, bárhol történt is a nemzés és a születés s bármely állam honosa is a természetes atya.¹ A francia honos által elismert francia természetes gyermek öröklési jogát atyja után, a Code civil által megszabott mérvben, viszont hazánkban a magyar bíróságoknak is el kell ismerniök, bár a magyar jog szerint a természetes gyermeknek atyja után nincs öröklési joga. Az apasági keresetet tiltó külföldi törvényre azonban az idegen atya nem hivatkozhatik, ha Magyarországon apaságának bírói megállapítása s gyermekének tartása iránt perlik, mert általános emberiességi, tehát közrendi érdek parancsolja azt, hogy a természetes gyermek atyja részéről eltartásban részesüljön, hogy az anya vagy a gyermek elzüllésnek ne legyen kitéve.³

¹ L. 45. §. IV. p.

² L. 46. §. VII. p.

³ Ezzel szemben a Kúria szerint a nemzés helyének törvényét kell alkalmazni és ezt is csak viszonyosság feltétele mellett (!). L. 46. §. IV. és VII. p.

XII. Az általános közrendi záradékon kívül egyes jogrendszerekben vannak egyes olyan különleges szabályok is, amelyek bizonyos kérdéseknél ugyanazt a feladatot vannak hivatva betölteni, mint a közrendi záradék.

Ilyen „specializált közrendi záradék“ a német EG. 12. cikke, amely szerint külföldön elkövetett tilos cselekményből belföldi állampolgár ellen nagyobb igények nem érvényesíthetők, mint amilyeneket a belföldi jog elismer; továbbá az EG. 13. cikkének 3. bek., amely szerint a házasságkötés alakját, ha a házasságot belföldön kötik meg, kizárólag a belföldi jog szerint kell elbírálni; ezenkívül az EG. 17. cikkének 4. bek., amely szerint belföldön külföldi jog alapján a házasság csak akkor bontható fel és az ágytól és asztaltól való elválás csak abban az esetben mondható ki, ha a bontásnak úgy a külföldi, mint a német jog szerint helye van; továbbá az EG. 21. cikkének 2. félmondata, végül az EG. 25. cikkének 2. mondata, amely szerint bizonyos esetekben német örökös külföldi örökhagyó után oly igényeket is érvényesíthet, amelyek a német jog szerint igen, a külföldi jog szerint azonban nem illetik meg. E szabályok részben kizárólag német állampolgárok védelmét szolgálják (12. és 25. cikk), részben azonban minden külföldi vonatkozástól eltekintenek (17. c. 4. bek., 21. cikk). A magyar jogban ilyen specializált közrendi záradéknak tekinthető a H. T. 111. §-a, amely szerint Magyarországon kötött házasságok esetében a H. T. bizonyos bontó akadályokat megállapító 11., 12. és 13. §-a a külföldiekre is alkalmazandó. A Kúria gyakorlata az EG. 12. cikkének megfelelően a felé a felfogás felé hajlik, hogy mellőzni kell a külföldi jog alkalmazását, ha a lex fori szerint a tettes kártérítési felelősségének mértéke kisebb, mint az elkövetési hely joga szerint, mert a kártérítési felelősség maximális határát a magyar jog állapítja meg.¹ Ez a bírói gyakorlat nem helyeselhető, mert semmiképpen sem jelent közrendi sérelmet, ha a tilos cselekmény alapján a bíró a magyar jognál súlyosabb magánjogi következményeket állapít meg. E szerint a felfogás szerint az Ausztriában vagy Németországban elkövetett bűncselekményből kifolyólag a tettes Magyar-

¹ Kúria I. G. 646/1901—1902: „ha külföldi nem valamely szerződésből hanem cselekményből eredő jogot hazai bíróság előtt érvényesít, ő sem bírhat nagyobb jogigénnyel, mint az itteni állampolgár“. (Dt. 3. XXII. 130.)

országban fájdalomdíj fizetésében is elmarasztható, bár hazai jogunkban a fájdalomdíj ismeretlen, mert az Optk. 1325. és a német ptk. 847. cikkei a fájdalomdíjat ismerik.

Az EG. 13. cikke 3. bekezdésének megfelelő szabály a magyar jogban is van, mert ez következik a H. T. 113. §-ából, amely szerint a házasságot Magyarországon külföldiek is csak a magyar jog szerint megállapított alakban, tehát csak polgári tisztviselő előtt köthetik meg.² Ez áll a 17. c. 4. bekezdésére³ és a 21. cikkre is.⁴ A 25. cikknek megfelelő szabály ezzel szemben a magyar jogban nem található meg.⁵

XIII. *Nem lehet hivatkozni az általános közrendi záradékra a hágai házassági egyezmények alkalmazásának keretében.*⁶ Általában veszélyes és ezért lehetőleg mellőzendő a közrendi záradék felvétele a nemzetközi egyezményekbe. A fejlődés ebben az irányban halad, sőt az ú. n. Ehrenklausel-t is mellőzik az újabb egyezmények, vagy amennyiben ezt nem teszik, igyekeznek annak tartalmát specializálni.^{6a} A közrendi záradék hiánya a hágai házasságkötési egyezményben (1911: XXI. t.-c.) adja a magyarozatát annak, hogy Franciaország és Belgium azt felmondották.⁷

XIV. A közrendi záradék alkalmazása esetében a kapcsolódás megszakad, illetőleg nem jön létre a jogviszony és az arra irányadó külföldi jog között. Ez a *lex fori* szabályainak alkalmazását eredményezi. Azonban nem szükségképpen, mert kivételesen előfordulhat, hogy a külföldi jogszabály mellőzése esetén ugyanannak a külföldi jognak egy másik szabálya

¹ Helyesen így, Ferenczy: 344. l.

² L. 38. §. II. p.

³ L. 42. §. III. p.

⁴ L. 46. §. VII. p.

⁵ L. 52. §. V. p. 2.

⁶ L. 38. §. IV., 3. p.

Kúria: 178/1931: „A nemzetközi egyezménnyel történt szabályozással szemben jogi nézőpontból tarthatatlan az az alá tartozó ügynek az egyezmény értelmében való elintézését a jöerkölcsökkel ellenkezőnek és annak alkalmazását ezen az alapon vagy a gazdasági lehetetlenülés szabályai alapján kizárhatónak tekinteni“. (Jh. 1931. évf. 797. sz. határozat.)

^{6a} Jackson H. Ralston: International Arbitration, Stanford University, California, 1929. 31.; különösen 46. és köv. l.

⁷ Német dezerterők külföldön sem köthettek házasságot felsőbb hatóságuk engedélye nélkül.

kerül alkalmazásra. Ez az eset akkor fordulhat elő, ha a mellőzött jogszabály a külföldi jog egyik alapelve alól kivételt állapít meg és e kivételes jellegű szabály mellőzése esetén az alapelvet jelentő általános jellegű szabály kerül alkalmazásra. Így a Reichsgericht, midőn a svájci jog ama szabályának alkalmazását, amely szerint bizonyos követelések nem évülnek el, a közrendi klauzulára hivatkozással mellőzte, nem a német elévülési időt alkalmazta, hanem a svájci jog általános elévülési határidőit.¹ A kapcsolódás a jogviszony és a külföldi jog között ebben az esetben tehát nem szakad meg feltétlenül, s ebben az esetben csak akkor lép feltétlenül a *lex fori* a külföldi jog helyébe, ha a közrendi záradék a külföldi jognak a tényállásra vonatkozó minden szabályát érinti.

XV. A magyar bíró elvileg *csak a magyar ordre public-et veszi figyelembe*, a külföldi államok közrendjét csak az esetben, ha 1. külföldi nemzetközi magánjogot kell alkalmaznia (tovább- és visszautalás, valamint az erősebb kapcsolódás esetében); 2. ha a külföldi közrendbe ütköző jogszabály egyúttal ellentétben van a magyar erkölcsi felfogással is. Ez az eset külföldi törvények kijátszása esetében szokott előfordulni.²

Ha ezekben az esetekben a magyar bírónak kivételesen külföldi közrendi záradékot kell alkalmaznia, ezt akkor is meg kell tennie, ha ez a záradék a magyar jog egyik szabályával ellentétben van.³

12. §. A megtorlás és a viszonyosság.*

I. A közrendi záradék alkalmazásán kívül a második eset, mikor a kapcsolódás a nemzetközi vonatkozású jogviszony és a reá alkalmazandó külföldi jogszabály között

¹ Reichsgericht 106., 82. és köv. l.

² L. 13. §.

³ L. Wolff: 46. l. és 39. l. 15. jegyzet.

* Magyar irodalom: B. S.: Jurisdictio és nemzetközi magánjog. Polgári jog, 1931. 25. l. — Komin: A jogérvényesítés szempontja a nemzetközi magánjogban. Magyar Jogi Szemle, 1933. 338. l. — Ekmayer: A nemzetközi magánjog kérdése és a jogszolgáltatás nemzetközi viszonyossága. Jogtud. Közl., 1867. 2. sz. 5. l. és 4. sz. 17. l. — Sömjén: Az elszakított területen személyi állapotot tárgyazó ügyekben hozott bírói határozatok joghatálya. Magyar Jogi Szemle, 1922. 8. l.

megszakad vagy nem jön létre: a megtorlás (retorzió) és a viszonyosság hiányának esete.

A retorzió (nemzetközi magánjogi értelemben) az eljáró bíróság államhatalmának tisztán *politikai jellegű* elutasító magatartása valamely külföldi állam jogával szemben. Jogi alapja nincs, csupán politikai, célszerűségi megfontolásoknak köszönheti létét.

A retorziótól meg kell különböztetni a viszonyosságot. Míg a retorzió pozitív alakban nyilvánítja ki ezt a gondolatot, addig a viszonyosság negatív formában fejezi ki ugyanazt.

II. A viszonyosság fennforgása nemcsak a külföldi jogszabály alkalmazásának feltétele lehet, hanem általában feltétele lehet a külföldi részére biztosított jogvédelemnek, vagyis annak is, hogy oly magyar jogszabály, amely magyar állampolgár részére jogvédelmet biztosít, külföldi javára is alkalmazást nyerjen. A viszonyosság fennforgása azonban csak ott feltétele a külföldi részére biztosított jogvédelemnek, ahol ezt a jogvédelmet *írott* vagy *szokásjogi* magyar jogszabály kifejezetten a viszonyosság fennforgásához köti. A megtorlást is a magyar bíróságok csak külön törvényi vagy szokásjogi felhatalmazás alapján és csak egyes meghatározott esetekben, pl. a Pp. 46. §-ának esetében gyakorolhatják. Ezzel szemben bíróságaink — helytelenül — gyakran oly esetben is kutatják a viszonyosságot, amely esetben sem a törvény, sem szokásjogi szabály nem kívánja meg annak fennforgását.¹

¹ Bíróságaink gyakorlata megfelel *Menger elméletének*, aki szerint minden olyan állammal szemben, ahol az osztrák állampolgárt állampolgársága miatt vagy azért, mert külföldi, hátrányos elbánásban részesítik, az osztrák bíróságnak retorziót kell gyakorolnia akkor is, ha az osztrák perjog a kérdéses esetben a megtorlás gyakorlását nem rendelte el. Menger ezt a tételt azzal indokolja, hogy a megtorlás minden elképzelhető esetének kimerítő szabályozása úgyis lehetetlen. Ezt a felfogást fogadta el egyébként Magyary is, aki bár régebbi monografiájában a helyes álláspontra helyezkedett, újabb rendszeres művében kifejezetten azt írja, hogy a megtorlás gyakorlásához sem külön törvény, sem kormányhatósági intézkedés nem szükséges.

Ez a felfogás nézetem szerint nem helyes. Igaz ugyan, hogy a magánjogban a bíróság, legalább is a vagyonszerzési képesség tekintetében, különös törvényi rendelkezés nélkül is gyakorolhatja a megtorlást, de itt is csak azért, mert magánjogunk a külföldiek vagyonszerzési képességét általában az alaki viszonyosság feltételéhez köti. (L. IV. pont.) A perjogunkban azonban ilyen általános szabály, amely a külföldiek és a belföldiek közötti jogegyenlőséget alaki viszo-

III. A viszonyosság *abszolút vagy alaki* (réciprocité diplomatique) és *relatív vagy anyagi* (réciprocité législative) lehet. Az előbbi esetében a magyar állam úgy bánik a külföldivel, mint a magyar állampolgárokkal, ha a külföldi állam is úgy bánik a magyar állampolgárokkal, mint a *saját* állampolgáraival. Az utóbbi esetében viszont a magyar állam úgy bánik a külföldivel, mint a magyar állampolgárokkal, ha a külföldi állam is *ugyanígy* bánik a magyar állampolgárokkal. Az alaki viszonyosság tehát akkor is fennforog, ha a külföldi állam kedvezőtlenebbül bánik a magyar állampolgárokkal, mint mi az ő honosaival, elegendő, ha a külföld nem bánik kedvezőtlenebbül a magyar honosokkal, mint a saját honosaival.

Mind az alaki, mind az anyagi viszonyosság esetében a magyar törvényhozónak két jogszabályával állunk szemben: egy kedvezőbbel a magyar honosok és egy kedvezőtlenebbel a külföldi honosok számára. Alaki viszonyosság esetében mármost a kedvezőbb szabályt a külföldiekre is alkalmazni fogjuk, ha a külföldi állam belföldiek és külföldiek között különbséget nem tesz a jogvédelem terén, anyagi viszonyosság esetében viszont csak akkor fogjuk alkalmazni, ha a külföldi ugyanazt a kedvezőbb szabályt alkalmazza a magyar honosokkal szemben, mint amelyet mi alkalmazunk a magyar honosokkal szemben.

Mind az alaki, mind az anyagi viszonyosság lehet *vélelmezett* és *nem vélelmezett*, vagyis előzetesen bizonyítandó. Az

nossághoz kötné, nincs. A magyar bíróság mindig a törvény szerint köteles eljárni és a törvény rendelkezéseitől akkor sem térhet el, ha ez a külföld részéről tanúsított egyenlőtlen elbánás miatt a belföldi érdekek megvédése céljából szükséges volna.

A megtorlásról csak akkor lehet szó, ha a törvény a jogvédelem és a segítség terén alaki vagy anyagi viszonyosságot vélelmez és a törvény kifejezetten úgy rendelkezik, hogy abban az esetben, ha bebizonyítják, hogy a külföld a viszonyosságot nem alkalmazza, a belföldi bíróság ugyanazt a hátrányos perjogi szabályt alkalmazza, amelyet a külföldi bíróság alkalmazott. Ilyen rendelkezést a Pp.-ban csak egyet találunk: a megtorlásos illetékesség esetét (46. §.). Magyar bíróság tehát a megtorlás fegyveréhez a perjog terén csak ebben az egy esetben folyamodhatik. Ebben az esetben azonban ezzel a fegyverrel *önállóan* él s nincs szüksége a kormányhatóság felhatalmazására, mint ahogy a német ptk. életbe léptető törvényének 31. szakasza értelmében a német bíróságnak arra szüksége van. E szakasz szerint a megtorlás alkalmazását a kancellár rendeli el a birodalmi tanács hozzájárulásával.

előbbi esetben a magyar állam a viszonyosság alkalmazásánál abból a feltevésből indul ki, hogy a külföld is azt követi, nem kívánja tehát fennforgásának előzetes bizonyítását; az utóbbi esetben ellenkezőleg abból a feltevésből indul ki, hogy a külföld a viszonyosságot nem követi s ezért kívánja annak előzetes bizonyítását. A vélelmezett viszonyosságnál a külföldre a kedvezőbb szabályt alkalmazzuk s a kedvezőtlenebbet csak akkor, ha bebizonyítást nyer, hogy a külföld eltért a viszonyosságtól; a nem vélelmezett viszonyosságnál viszont a kedvezőtlenebbet alkalmazzuk s ettől csak akkor térünk el, ha bebizonyítást nyer, hogy a külföldi állam is a viszonyosságot követi.

A vélelmezett viszonyosság alkalmazása esetében, ha bizonyítást nyer, hogy a külföld a viszonyosságot nem alkalmazza, alkalmazni fogjuk a külföld részére felállított kedvezőtlenebb szabályt. Ez állhat abból is, hogy alkalmazni fogjuk a külföldnek magát azt a különös szabályát, amit a külföld velünk szemben alkalmaz. Ily esetben beszélünk megtorlásról, retorzióról. Ez az eset áll fenn a Pp. 46. §-ában, a megtorlásos illetékességnél. A retorzió tehát nem a vélelmezett viszonyosság ellentéte, amint azt egyesek (pl. Magyary) tanítják, hanem a vélelmezett viszonyosság ellentétének egyik különös esete.

A *retorziót* élesen meg kell különböztetni a *represszáliától*. Az előbbi a külföldi állam részéről gyakorolt méltánytalanság megtorlása hasonló vagy azonos méltánytalansággal. A represszália viszont jogellenes cselekmény megtorlása más jogellenes cselekménnyel.

IV. A magyar magánjog szerint a *külföldiek vagyonszerzési képessége általában a viszonyosság fennforgásától függ*.¹ Ez a viszonyosság, amely jogi természete tekintetében

¹ Kúria. P. I. 6016/1932. (Jh. 1934. évf. 473. sz. határozat): „Magyarországon a magánjogok gyakorlása tekintetében általában és így az ingatlan-tulajdon használata és birtoklása tekintetében a külföldi állampolgárok és a külföldi jogi személyek — amennyiben a törvénynek valamely különös rendelkezése ettől eltérően nem rendelkezik — a magyar állampolgárokkal és a belföldi jogi személyekkel azonos jogokat élveznek, de csak a viszonyosság feltétele mellett, vagyis csak annyiban, amennyiben a belföldön jogát érvényesíteni kívánó külföldi állampolgárnak vagy jogi személynek az államában a magyar állampolgárok, illetőleg jogi személyek a kérdéses jog gyakorlása szempontjából annak az államnak a honosaival azonos elbánásban részesülnek. A viszonyosság fennállását általában

alaki és vélelmezett viszonyosság, a vagyoni jogok megadásának akkor is előfeltétele, ha írott jogszabály azt a konkrét jog tekintetében nem mondja ki. Néha azonban az alaki viszonyosságot kifejezetten elő is írja a jogszabály valamely vagyoni jogra vonatkozóan. Így például a Kúria 2242/1888. számú ítélete kimondja, hogy külföldiek öröklési képességgel bírnak hazánkban, de csakis a viszonyosság feltétele alatt.¹ E körben kell megemlíteni továbbá a szabadalmi törvény (1895. XXXVII. t.-c.) 16. §-át, valamint a szabadalmi és védjegy-törvény módosításáról szóló 1913. XII. t.-c. 6. §-át, amelyek közül az előbbi külföldi honos szabadalmi jogát, az utóbbi pedig védjegyjogát a viszonyosság feltétele mellett ismeri el.² Ugyanígy rendelkezik a tisztességtelen versenyről szóló 1923. V. t. c. 31. §-a, ha a külföldinek Magyarországon nincs vállalata.³ Hasonlóképpen az 1910/1920. M. E. sz. munkaügyi rendelet 20. §-a is kimondja, hogy a hadifogságból visszatért stb. nem magyar honos alkalmazottat a rendelet 14. és 17. §-ában megállapított jogok (a visszafogadáshoz való igény, avagy annak helyébe lépő felmondási és végkielégítési jog) csak abban az esetben illetik meg, ha az az állam, amelynek kötelékébe az illető alkalmazott tartozik, a hadból visszatért alkalmazottnak biztosított jogok és kedvezmények tekintetében a magyar állampolgárokat a saját állampolgáraival egyenlő bánásmódban részesíti. Megjegyzendő azonban, hogy az alaki viszonyosság fennforgása a vagyonjogok megszerzésénél csak a szabály. Egyes kivételes esetekben az *anyagi viszonyosság* fennforgása is szükséges. Így a törvénytelen gyermeknek természetes apjával szemben fennálló tartási joga elismerésénél,⁴ a külföldön vezetett kereskedelmi könyv kivonata alapján zálogelőjegyzés engedélyezését

vélelmezni kell és így annak előzetes kimutatása nem szükséges rendszerint ahhoz, hogy a külföldi állampolgár vagy jogi személy a magánjogait Magyarországon gyakorolhassa; a *viszonyosság fennállásának a vélelme azonban nem kizárólagos* és így az ellenkezőnek, vagyis a viszonyosság hiányának a kimutatása helyt foghat.

¹ Dt. új folyam. XXII. k. 39. sz. — Lásd. 52. §. III., 1. p.

² L. 28. §. III., IV. és V. p.

³ L. 28. §. VI. p.

⁴ L. 46. §. IV. p.

nél¹ s a valorizációhoz való jog elismerésénél (1926: XVI. t.-e. 18. §-a.)²

V. A viszonyosság és a retorzió alapelve nemcsak a nemzetközi magánjogban, hanem a *nemzetközi perjogban*, a nemzetközi peres eljárásban, a *nemzetközi csődjogban*,³ a *hagyatéki eljárásban*⁴ és a *nemzetközi közigazgatási jogban* is meg-

¹ Így a Debreceni Tábla, amely 15.180/1928. sz. határozatában osztrák könyvkivonat alapján való zálogelőjegyzésnél az anyagi viszonyosságot teszi vizsgálat tárgyává. (Jh. 1928. évf. 1606.)

² L. 33. §. IV., 1. p.

³ Az 1881: XVII. t.-c.-be iktatott csődtörvény értelmében két kérdésben lehet szükséges a viszonyosság vizsgálata és annak megállapítása.

1. A 71. §. értelmében a *külföldi hitelezők* követeléseire nézve a nemzetközi szerződések irányadók; ilyen szerződések hiányában a külföldieket a belföldiekkel egyenlő jogok illetik, amennyiben a külföldi állam a belföldieket hasonló kedvezményben részesíti.

A viszonyosság rendszerint vélelmeztetik, szabadságában áll azonban a bíróságnak, ha a viszonyosság iránt kételyei vannak, annak igazolását elrendelni.

Nemzetközi szerződés alapján a két állam polgárai közé tartozó hitelezők a csődeljárásban és a kényszeregyességi eljárásban egyenlő jogokat élveznek a belföldi állampolgárokkal magyar—jugoszláv viszonylatban. Ugyanis a polgári jogsegély és a magánjog körébe tartozó egyes kérdésekre vonatkozólag 1929. évi november hó 11-én Belgrádban kelt és az 1930: XXXIX. t.-c.-be iktatott magyar—jugoszláv egyezmény 36. cikke ezt az egyenlő elbánást a két szerződő fél állampolgárainak kifejezetten biztosítja.

Ezt az egyenlő elbánást biztosítja még Magyarország és Lengyelország között egy diplomáciai jegyzékváltás útján létrejött megállapodás, amelyet a m. kir. igazságügyminiszter az Igazságügyi Közlöny XXXVI. évfolyamának 137. lapján 47.210/1927. I. M. sz. a. tett közzé.

Egyes bíróságoknak bizonyos esetekben kételyei lévén a viszonyosság iránt, annak megállapítása végett az igazságügyminiszterhez felterjesztést tettek és így megállapítást nyert, hogy a csőd és kényszeregyességi hitelezők kölcsönös egyenlő elbánása biztosítva van ezenkívül Magyarország és Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia és Németalföld között.

2. A csődtörvény 75. §-a értelmében viszonyosság vizsgálatára szükség van még a *csődingóságok kiadása* tekintetében is. Ebben a tekintetben nemzetközi szerződésünk csupán Jugoszláviával van, ugyanis az említett 1930: XXXIX. t.-c.-be iktatott egyezmény 34. cikke elrendeli a csődingóságok kiszolgáltatását annak az államnak bíróságai részére, amelynek a közados elhúnytakor állampolgára volt.

A csődingóságok kölcsönös kiadása tekintetében régi gyakorlat alapján a viszonyosság még meg van állapítva Magyarország és Ausztria között is.

⁴ Az ingó hagyatékok kiszolgáltatására nézve az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. t.-c. 8. §-a, valamint a 11.000/1928. I. M. számú rendelet (Igazs. Közl., XXXVII. évf. 36. l.) 5. és 11. §-a tartalmaznak rendelkezéseket.

található. A nemzetközi perjogban a törvény a jogvédelmet öt esetben teszi a viszonyosság feltételétől függővé. Ezek az esetek 1. nemzetközi perbeli jogsegély¹ (Pp. 16. §.), 2. szegénységi jog² (Pp. 112. §.), 3. perlési biztosíték alóli mentesség³ (Pp. 124. §.), 4. a külföldi ítéletek érvényének és végrehajthatósá-

Az ingó hagyatékok kölcsönös kiszolgáltatására nézve nemzetközi egyezmények a következő államokkal vannak: Bulgáriával, az 1912: XXVII. t.-c.-be iktatott és hatályában ezidőszerint is fennálló konzuli egyezmény 16. cikke; Jugoszláviával, az 1930: XXXIX. t.-c.-be iktatott egyezmény XIV. fejezetében foglalt rendelkezések; Olaszországgal az 1875: XIII. t.-c.-be iktatott és hatályában ezidőszerint is fennálló konzuli egyezmény XII. cikke; végül Romániával, a polgári jogsegély és a magánjog körébe tartozó egyes kérdésekre vonatkozólag kötött és az 1925: VI. t.-c.-be iktatott egyezmény IV. fejezetében foglalt rendelkezések.

Az ingó hagyatékok kölcsönös kiszolgáltatására viszonyossági alapon még a következő államokkal szemben vagyunk kötelezve. Ausztriával szemben a fennálló régi gyakorlat alapján (Marschalkó: A hatályban levő igazságügyi jogszabályok gyűjteménye I. pótkötet, 671. l.); Görögországgal szemben l. a 36.757/1882. szám alatt kiadott rendelet (R. T. 1883. évf. 1078. lap), amely hatályában ezidőszerint is fenn van tartva; Lengyelországgal szemben a diplomáciai jegyzékváltás útján létrejött azon megállapodás alapján, amelyet az Igazságügyi Közlöny XXXV. évf. 8. lapján 42.026/1925. I. M. számú közlemény tett közzé; Norvégiával szemben (l. a 3312/1902. I. M. sz. rendeletet, Igazságügyi Közlöny, XI. évf. 107. lapján) és végül Törökországgal szemben az újabban megállapított tényleges viszonyosság alapján.

Ezenkívül adott esetben az ingó hagyatékok kiszolgáltatását ki lehet eszközölni még Egyiptomból és Németországból is, bár Németországgal ebben a tekintetben a helyzet még nincsen véglegesen tisztázva.

¹ A bírói jogsegély szempontjából lásd Szerző: La réglementation en droit hongrois des commissions rogatoires adressées aux autorités étrangères. (Acta Juris Hungarici I. évf. 3—4. szám, 265. és köv. l.) — Szerző: A külföldi hatóságokhoz jogsegély nyújtása céljából intézett bírói megkeresések szabályozása a magyar nemzetközi polgári perjogban. (Magyar Jogi Szemle. XIII. évf. 10. sz. (1932. dec.) 323—336. l.). — Benyovits: Nemzetközi jogsegély. 1898. — Schiffler: Útmutató a nemzetközi jogsegély terén. 1904.

² A szegénységi jog tekintetében lásd: Société des Nations: Assistance judiciaire aux indigents. (Publications de la Société des Nations. V. Questions juridiques. 1927. V. 27.).

³ A perköltségbiztosíték alóli mentesség tekintetében a fennálló viszonyosságokat ismerteti Szerző: Die Sicherheitsleistung der Ausländer für die Prozesskosten im ungarischen internationalen Zivilprozessrecht. (Niemeyers Zeitschrift Bd. XLVIII. 145—165. l.). Különnyomatban is. — Szerző: A perköltség és ítéleti illeték biztosítása a magyar nemzetközi perjogban. (Polgári Jog. VIII. évf. 9. szám. (1932. nov.) 342—348. l., továbbá 10. szám, 388—395. l. és IX. évf. 2. szám. 98—101. l.).

gának (Pp. 414. §. 6. p. és Ppé. 33. §. 2. bek.) elismerése,¹ 5. a megtorlásos illetékesség (Pp. 46. §.). Az 1—4. esetben a viszonosság anyagi és nem vélelmezett. Az 5. esetben alaki és vélelmezett.

A viszonosság alapelvének szerepe a nemzetközi perjogban nem egészen ugyanaz, mint a nemzetközi magánjogban. Amíg a nemzetközi magánjogban az alaki viszonosság az uralkodó alapelv és az anyagi viszonosság a kivétel, a *perjogban az anyagi viszonosság a szabály és az alaki viszonosság a kivétel*. A Pp. ugyan csak két helyen: a perköltségbiztosíték alóli mentesség (Pp. 124. §.) és a külföldi ítéletek érvényének elismerésénél (Pp. 414. §. 6. p.) mondja ki kifejezetten, hogy a viszonosság alatt az anyagi viszonosságot kell érteni, ezt kell érteni azonban a Pp.-ban szabályozott többi esetben is, amikor a jogvédelem a viszonosság fennforgásától van függővé téve, így a nemzetközi jogsegélynél (16. §.), a szegénységi jognál (112. §.), a megtorlásos illetékességnél is (46. §.). Ezenkívül a magánjogban a viszonosságot a törvényhozó általában vélelmezi, a Pp. viszont a viszonosságot szabály szerint *nem vélelmezi*, hanem előzetes bizonyítástól teszi függővé. A vélelmezett viszonosságnak a Pp.-ban csak egyetlen esete van: a megtorlásos illetékesség. (46. §.)

VI. Ha a törvény a viszonosságot nem vélelmezi, annak alkalmazását *bizonyítástól* teszi függővé. Hogy a bizonyítás melyik félre nehezedik, arról a Pp. külön nem rendelkezik. A Pp. 268. §-a csupán annyit mond, hogy a viszonosságra vonatkozó szabályokat — éppúgy mint a külföldi szabályokat, a helyi és különszerű szokásokat és a helyhatósági szabályokat — csak akkor kell bizonyítani, ha a bíróság nem ismeri azokat. A gyakorlat ezért itt is alkalmazta a 269. §-ban foglalt általános alapelvet és Tr. 63. §-ának megfelelően a bizonyítási terhet arra a félre hárította, akinek az általános bizonyítási szabályok szerint az érdekében áll a viszonosság gyakorlása. Ezt a tételt azonban a gyakorlat nem követi mereven,

¹ Lásd a 17. §. V. 6. p. és Szerző: Das internationalrechtliche Problem der inländischer Anerkennung und Vollstreckbarkeit ausländischer Urteile. (Niemeyers Zeitschrift L. k. (1935.) 34—59. l.) és Szerző: L'exécution des jugements des juridictions étrangères en Hongrie. (Polgári jog. Vol. X. (September) Special number. 12. és köv. l.)

mert a Pp. a viszonság bizonyítása tárgyában is elfogadta kisegítőleg a nyomozás elvét vagyis a hivatalból való bizonyítást. A 268. §. kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a bíróság a szükséges bizonyító eszközökről hivatalból is gondoskodhatik.

Hogy a fél tartozik bizonyítani a viszonság fennforgását, ez még nem zárja ki, hogy a bizonyításnál igénybe vegye az illetékes kormányhatóságnak, névszerint az igazságügy-miniszternek közreműködését. A Semmitőszék 19.206/1878. számú teljes ülési határozatában kimondotta, hogy a viszonság a közös külügyminiszter nyilatkozatával is bizonyítható.¹ Az igazságügyminisztérium azonban a viszonság fennforgásáról nyilatkozatot csak akkor tesz, ha a bíróság fordul hozzá e célból, a fél ily irányú kérésének nem tesz eleget.

Minthogy a viszonság fennforgásának bizonyítása akár a felet terheli, akár a bíróság hivatalból veszi fel azt, mindig nehézséggel jár, a Pp. három esetben: a nemzetközi perbeli jogsegély (16. §.), a szegénységi jog (112. §.) és a perlési biztosíték alóli mentesség (124. §.) esetében a viszonság bizonyítását egészen kiveszi a bíróság kezéből és az igazságügyminiszter kezébe teszi le azt. Ezekben az esetekben a bíróság, ha a viszonság tekintetében kétség forog fenn, köteles az igazságügyminiszter nyilatkozatát kikérni és ez a nyilatkozat a bíróságokra kötelező, ami a bíróság részéről minden további vizsgálatnak elejét veszi.² Az igazságügyminiszter nyilatkozatát a bíróság más esetekben is kikérheti, ily esetben azonban a nyilatkozat nem kötelezi a bíróságot. Ha az igazságügyminiszter nyilatkozata abból áll, hogy a miniszternek a viszonság fennforgásáról nincs tudomása, a fél azt bizonyíthatja és a bíróság is eszközölhet további kutatásokat.

Az igazságügyminiszter nyilatkozata mindezekben az esetekben arra irányul, hogy a külföld a viszonságot tényleg gyakorolja-e. A miniszter tehát a külföld részéről tényleg fennálló viszonságot bizonyítja. Van azonban egy eset, melyben a Pp. nem éri be annak a bizonyításával, hogy a külföld

¹ Dt. r. f. XXI. 3.

² Hasonlóan rendelkezik a területenkívüliséggel és a személyes mentességgel kapcsolatos eljárási kérdésekről szóló 1937. XVIII. t.-c. 3. §-a, azzal a különbséggel azonban, hogy e szerint a nyilatkozattétel joga a főfelügyeletet gyakorló minisztert és a külügyminisztert együttesen illeti meg.

a viszonyosságot tényleg gyakorolja-e, hanem megkívánja azt is, hogy a viszonyosság *meg legyen állapítva*. Ez az eset a külföldi bíróság ítéletének belföldi elismerése és végrehajtása (Pp. 414. §. 6. p., Ppé. 33. §. 2. p.).¹ Hogy e tekintetben a megállapítás megtörtént-e, arra a miniszter nyilatkozata szintén kötelező, amelyet kétség esetében szintén hivatalból kell kikérni (414. §. ut. bek.). A megállapítás kormánynyilatkozatban történik. A kormánynyilatkozat abból áll, hogy a két kormány ünnepélyes formában bizonyítja, hogy a viszonyosságot tényleg gyakorolja. Gyakran azonban e megállapítást helytelenül úgy értelmezik, hogy az kötelező kijelentést tartalmaz a viszonyosság gyakorlására a jövőre nézve. Ebben az esetben a megállapítás nemzetközi szerződés lenne, amelynek megkötésére pedig a miniszternek alkotmányunk értelmében nincs hatásköre.

13. §. A csalárd (fraudulózus) kapcsolás.*

(A törvény kijátszása céljából létesített kapcsolás.)

I. Előfordulhat, hogy a felek a reájuk irányadó jogrendszer kényszerítő szabályait oly módon próbálják megkerülni, hogy olyan kapcsoló momentumokat hoznak létre, amelyek más jogrendszer szabályainak alkalmazását vonják maguk után. Így külföldön kötik meg ügyletüket, hogy a hazai joguk részéről megkívánt költséges és kényelmetlen alakszerűségeket kikerüljék. Külföldre helyezik a részvénytársaság székhelyét, mert ott a részvényjog rendelkezései szabadelvűbbek. A házassági akadályok kijátszása céljából oly állam területén kötik meg a házasságot, amely ezeket az akadályokat nem is-

¹ Az 1913. XII. t.-c. 6. §-a értelmében a védjegyek oltalmáról szóló törvényben (1890. II.) megállapított védelemnek a külföldiek részére történő biztosításának is az a feltétele, hogy a viszonyosság meg legyen állapítva.

* Irodalom: Ottolenghi: La frode alla legge e la questione dei divorzi fra italiani. Torino, 1909. — Arminjon: Journal Clunet 1920., 409. és köv., 1921., 64. és köv. — Niboyet: Genti Revue 1926. (53), 485. és köv.; Manuel 571. és köv. — Helene Bertram: Die Gesetzesumgehung im IntPR. 1928. — Neuner: Z. f. ausl. u. intern. PR. 3., 461. — Frankenstein: IntPR. I. 159. és köv. — Nussbaum: IntPR. 72. és köv. (irodalmi utalásokkal). — Melchior: Grundlagen 373. és köv. — J. Vetsch: Die Umgehung des Gesetzes. (Zürich, 1917) 146. év köv. — Wolff: 31. — Schnitzer: 115.

meri és a külföldi jogok házassági akadályait nem veszi figyelembe.¹ Hogy a hazai joguk (például olasz jog) szerint felbonthatatlan házasságukat felbonthassák, megszerzik egy másik állam polgárságát. (Ú. n. migratory divorces, amelyekre példát nyújtottak a háború előtt osztrák állampolgárok, kolozsvári és olasz állampolgárok fiumei házassági bontóperei.) Londonban lakó magyar állampolgárok megszerzik a brit állampolgárságot, hogy a magyar jognak a kötelesrészre vonatkozó szabályait kijátsszák. Teherben levő nő megváltoztatja honosságát vagy lakóhelyét, hogy a gyermek természetes atyjával szemben nagyobb tartási követelést érvényesíthessen. A szerződő felek jogszabályválasztó joguknál fogva oly jogrendszer szabályainak alkalmazását kötik ki, amely szerint szerződésük érvényes lenne. Ingó dolgok magyar tulajdonosai elviszik ingó dolgukat Franciaországba, hogy ott a tulajdonjogot tradíció nélkül ruházhassák át valakire s azután a dolgot Magyarországra visszahozzák. Svájci állampolgárok a Baselben talált dolgukat egy év leforgása után áthozzák Németországba, hogy 3 év helyett a német jog szerint (BGB. 973. §.) azonnal tulajdonosokká válhassanak.

II. Az esetek egy kis részében megakadályozható a törvények kijátszása azzal, hogy a bíróságok a kijátszás céljából létesített kapcsolást *szimulációnak* minősítik és ennekfolytán hatálytalannak tekintik. Az esetek másik részében megakadályozható a kijátszás úgy, hogy a felek jogszabályválasztó jogát az irányadó jog kógens szabályai tekintetében nem ismerjük el,² ismét más esetekben viszont úgy, hogy a dolog átmeneti jellegű kivitelét külföldre a situs rei meghatározásának szempontjából nem vesszük figyelembe. A többi esetben az államok egy része törvényes rendelkezésekkel próbálja a kijátszást megakadályozni. Ilyen az amerikai Uniform Marriage Evasion Act (1912) és az Uniform Annulment of Marriage and Divorce Act (1907), amelyek az in fraudem legis házasságkötések és bontások megakadályozására irányulnak. Ilyen továbbá a svájci ptk. záró címének 61. cikke (7 f), amely a külföldön

¹ Ennek különösen az Amerikai Egyesült Államokban van jelentősége, ahol a lex loci actus nemcsak a házasságkötés formája, hanem a házassági akadályok tekintetében is irányadó. V. ö. 37. §. I., 1. pont.

² L. 29. §.

kötött házasságot akkor minősíti semmisnek, ha a kötés helye „in der offenbaren Absicht die Nichtigkeitsgründe des schweizerischen Rechts zu umgehen, ins Ausland verlegt worden ist“.

III. A magyar nemzetközi magánjogban a különben irányadó törvények kijátszásának megakadályozását célzó ilyen különös jogszabály nincs. *Kollíziós normáink szerkezete és tartalma* a legtöbb esetben feleslegessé teszi, hogy a törvényhozó külön jogszabállyal legyen kénytelen megakadályozni az irányadó törvények kijátszását. Így annak következtében, hogy a statutum personale kapcsolódva az állampolgárság és nem a lakóhely, a statutum personale csalárd megváltoztatása már úgyszólván meg van nehezítve, mert az állampolgárság nem változtatható meg olyan könnyen, mint a lakóhely. Más kollíziós normák e célt azzal érik el, hogy megállapítják az alkalmazandó jog meghatározása szempontjából az irányadó időpontot és az állampolgárságnak az ezután az időpont után bekövetkezett megváltozását nem veszik figyelembe. Így jár el például a házassági vagyoni jogban a házasság jogi hatásait szabályozó, Magyarország részéről alá nem írt hágai egyezmény 2. cikke, amely megfelel a német EG. 15. cikkének,¹ továbbá a házasság felbontásánál az 1911: XXII. t.-cikkbe iktatott hágai egyezmény 4. cikke, amely megegyezik a H. T. 115. §-ának alapeszméjével és az EG. 17. cikkének 2. bekezdésével.² Ebben a vonatkozásban kell megemlíteni azt is, hogy nemzetközi magánjogunk az ügylet létrejövetele helyének, a locus contractusnak az alkalmazandó jog meghatározásának szempontjából aránylag kis jelentőséget tulajdonít, mert elvileg a lex loci actust leginkább csak az ügylet alakszerűségei tekintetében tekinti irányadónak, az ügylet anyagi érvényességi kellékei és jogi hatásai tekintetében ritkán és a házassági jogban is a házasság megkötése helyének a házasság anyagi érvényességi feltételei tekintetében szintén nem tulajdonít jelentőséget. Sőt a kötelmi jogban is csak korlátozott mértékben van jelentősége a locus contractusnak az ügylet tartalma, jogi hatásai és anyagi érvényességi kellékei szempontjából.

Egyébként ha a felek azért, hogy ügyletüket kevesebb

¹ L. 41. §. I., 4. p.

² L. 42. §. IV., 2. p.

költséggel és kevésbbé terhes formák között köthessék meg, azt külföldön kötik meg, ezzel a magyar nemzetközi magánjog szelleme szerint ügyletük még érvénytelenné nem válik.

IV. A kollíziós normák tartalma természetesen nem minden esetben zárja ki a csalárd kapcsolás lehetőségét. Ezért a francia nemzetközi magánjog tudománya kiindulva a „*fraus omnia corrumpit*“ elvből, felállította azt a tételt, hogy az irányadó jogszabály alkalmazásának kizárása és a külföldi jogrendszer alkalmazását maguk után vonó kapcsoló tények előállítása, ha az *kijátszás* céljából történik, hatálytalan és ezért a kizárt jogszabályt mégis alkalmazni kell. A francia bírói gyakorlat túlnyomóan követi ezt a tételt. Magyarországon ilyen általános alapelv bírói gyakorlatunkban nem alakult ki. A belső magyar jogban az in fraudem legis agere esete még nem forog fenn, ha a felek „kitérnek valamely jogszabály elől“ (Regelsberger), legfeljebb csak abban az esetben állapítható ez meg, ha ennek a jogszabálynak gazdasági vagy szociális céljával kerülnek összeütközésbe. Ebből kell kiindulnunk a nemzetközi magánjogban is. Ezért először is vizsgálnunk kell,

1. hogy az irányadó jogszabály csalárd kizárása beleütközik-e valóban a kizárt jogszabály *céljába*. Ez még abban az esetben sem forog fenn mindig, ha a felek tudatosan zárják ki ily módon valamely irányadó jogszabály alkalmazását. Pl. az a német állampolgár, aki a közjegyzői díjak megtakarítása céljából Svájcban egyszerű magánokiratban köti meg az ajándékozási szerződést, nem ütközik bele a BGB. 518. §-ának céljába, mert ennek nem az a célja, hogy biztosítsa a közjegyzők részére a díjak megfizetését vagy az államkincstárnak az adók megfizetését. (Az MTJ. 1449. §-a szerint az ajándékozási ígéret érvényességéhez okirat szükséges, de ez lehet magánokirat is.)

2. Ha a törvény megkerülése *magyar* jogszabály céljába ütközik, úgy rendesen elegendő védelmet nyújt a közrendi záradéknak a bírói gyakorlatban kialakult és a Pp. 414. §. 5. pontjában körülírt fogalma. Mert igaz ugyan, hogy a közrendi klauzulánál általában csak olyan magyar jogszabályok feltélen alkalmazásáról van szó, amelyek a külföldi jogszabály rováására általánosságban is kizárólagosan érvényesülni akarnak, azonban ez nem zárja ki azt, hogy oly magyar jogszabályok, amelyeknek *általában* ugyan nincs ilyen kizárólagosan érvé-

nyesülő céljuk, a belföldi jogszabály fondorlatos kizárása esetében ezt a kizárólagos alkalmazást mégis megköveteljük.

Németországban ezt az elvet elég tág keretek között alkalmazzák és nem ismerik el p. o. a rigai bíróság bontóítéletét, amelyet oly berlini lakos hontalannak bontóperében hozott, aki lakóhelyét azért helyezte át Rigába, mert a lett jog szerint a házasság felbontása könnyebben érhető el.¹ Hasonlóképpen nem ismerik el a brüsszeli bíróságnak volt német állampolgárok bontóperében kölcsönös megegyezés alapján hozott bontóítéletét sem, ha a felek a belga állampolgárságot csak a bontás megkönnyítésének céljából szerezték meg. Magyarországon a fondorlatos kapcsolás gondolatát ezzel szemben bíróságaink valószínűleg nem ismernék el ilyen tág körben és nem hiszem, hogy a fentebb említett két esetben a lett és a belga bíróságok ismertetett ítéleteinek elismerését megtagadják.

3. Ha a felek *külföldi* jogszabály célját akarják kijátsszani, a közrendi klauzula Magyarországon csak akkor alkalmazható, ha a külföldi jogszabályt a magyar törvény továbbutaló parancsa folytán kell alkalmazni (pl. az 1911. XXI. t.-c. 1. cikke esetében) vagy ha a felek eljárása egyúttal a magyar törvényhozónak a jó erkölcsökről vallott felfogásába is beleütközik.² Ez az utóbbi eset rendesen csak nagyon kivételesen fordul elő. Az a volt osztrák állampolgár, aki az osztrák ptk. 65. §-a ellenére unokatestvérét akarta elvenni és ezért magyar állampolgárrá lett, a magyar felfogás szerint nem ütközött a jó erkölcsökhöz, éppen úgy nem az olasz vagy a katolikus volt osztrák állampolgár, aki abból a célból, hogy házasságának felbontását lehetővé tegye, megszerezte a magyar állampolgárságot. Már nem ugyanez a megoldás abban az esetben, ha francia állampolgár, hogy mostohalányát elvehesse, vele együtt megszerzi a newyorki állampolgárságot, mert ez már ellentétben van a jó erkölcsök magyar felfogásával. Hasonlóképpen beleütköznék a jó erkölcsökhöz az a londoni lakos francia állampolgár is, aki csak a célból szerezne meg a brit állampolgárságot,

¹ Reinhardt Miksa esete (Jur. W. 1932. 3844. l. Frankenstein alapos bírálatával.)

² L. 11. §. XV. p.

hogy gyermekeinek kötelesrésze (portion réservée) irányuló igényeire tekintet nélkül végrendelkezhessék.

A magyar nemzetközi magánjogban tehát nincs szükség arra, hogy az irányadó jogszabályok csalárd és fondorlatos kiállításának megakadályozása céljából elválasszuk a „fraude faite à la loi” fogalmát a közrendi klauzula fogalmától, mert a közrendi klauzula egymagában is elég védelmet biztosít a csalárd kijátszás megakadályozására.

V.

A JOGÜGYLET.

14. §. Az ügylet jogi hatásai és anyagi érvényessége.*

I. A nemzetközi magánjogi elbírálás szempontjából meg kell különböztetni a jogügylet¹ (Rechtsgeschäft, acte juridique, atto giuridico) tartalmát, továbbá anyagi és alaki érvényességi kellékeit. A jogügylet *tartalmát* az ügylet jogi hatásai teszik ki. A jogügylet *általános érvényességi kellékei*: a) a jog és cselekvőképeség, b) a nyilatkozat külső megnyilvánulása, amihez hozzátartozik az esetleg megkívánt különös alak is, c) a jognyilatkozatban nyilvánuló ügyleti akarat valósága,²

* A jogügylet általános elméletét nemzetközi magánjogi szempontból eddig a külföldi irodalomban sem dolgozták fel. Eddig csupán az ügylet alaki érvényességére vonatkozó általános elveket dolgozták ki. Itt megkísérlem az ügylet jogi hatásai és anyagi érvényességi kellékei tekintetében irányadó jog meghatározásának általános elméletét is felépíteni.

Külföldi irodalom: Zitelmann: II. 136. és köv. — Lewald: 63. és köv. — Frankenstein: I. 519. és köv. — Nussbaum: 86. és köv. — Gutzwiller: 1585. és köv. (irodalmi utalásokkal). — Rheinstein: RVglHWB. IV. 359. és köv. — Wolff: 74.

¹ Az angolszász jogban a jogügyletnek nincs általános fogalma s nincs egységes elnevezése sem. A kötelmi szerződéseknek a „contracts” elnevezés, a dologi ügyleteknek a „conveyances” elnevezés felel meg.

² Ide tartozik az *akarat tudatos hiánya*: megtévesztő szándék nélküli, nem komoly nyilatkozat, titkos fenntartás (reservatio mentalis), színlelés (simulatio); a *nem tudatos akarathiány*: tartalmi tévedés; az *akarat hibás volta*: indokbeli tévedés, csalárd megtévesztés, jogellenes fenyegetés, illetéktelen befolyásolás.

és végül d) a jogügylet tárgyi lehetősége és megengedettsége.¹ Az ügylet tartalmáról (jogi hatásairól) és anyagi érvényességéről itt, az ügylet alaki érvényességéről a 15. §-ban lesz szó.

II. A jogügylet *tartalmában* a legkülönbözőbb jogi hatásokra irányulhat, tehát általában valamely jogviszony alapítására, módosítására és megszüntetésére. Ehhez képest jogügyletek a magánjog minden részében szerepelnek. Személyjogi ügyletek pl. alapítvány rendelése, egyesület alakítása. Dologjogi ügyletek azok, amelyek dologbeli jogot, kötelmi ügyletek, amelyek kötelmet alapítanak, átruháznak, módosítanak, megszüntetnek; családi jogi ügyletek, amelyek közvetlenül családi jogi változást idéznek elő (házasságkötés, örökbefogadás, törvényesítés stb.); öröklési jogi ügyletek, amelyek az öröklésre jogosult kijelölését, az örökség megszerzését tárgyazzák (végrendelet, öröklési szerződés, örökség elfogadása vagy visszautasítása stb.)

Arra a kérdésre, hogy milyen jogi hatásokat fejt ki valamely érvényes jogügylet, nem lehet egységes feleletet adni. Hogy személyi jogi hatásokat kifejt-e, azt a statutum personale (Personalstatut) (a magyar nemzetközi magánjogban: a *lex patriae* vagy jogi személyeknél a *lex domicilii*, a székhely joga); hogy dologi jogi hatásokat kifejt-e, azt a *lex rei sitae* (Sachstatut) dönti el; hogy öröklési jogiakat, azt az örökhagyó hazai joga, illetőleg amennyiben ingatlan a hagyaték tárgya, a *lex rei sitae* (*lex successionis*, Erbstatut); hogy házassági vagyoni jogiakat, a férj hazai joga (*lex matrimonii*, Ehewirkungsstatut); hogy egyéb családjogiakat, a *lex adoptionis*, a *lex legitimisationis* (Adoptionsstatut, Legitimationsstatut) stb.; hogy kötelmi jogiakat, a *lex obligationis* (la loi du contrat, the proper law of the contract, Obligationsstatut) dönti el stb.

III. Az ügylet jogi hatásai tekintetében irányadó jog: a *lex causae* (*Wirkungsstatut*) *irányadó elvileg az ügylet anyagi érvényességi kellékei tekintetében is*. Azt a kérdést tehát, hogy valamely jogügylet anyagi szempontból érvényes-e, ugyanaz a jogrendszer dönti el, amely a kérdéses ügyletnek jogi hatásait — ha az érvényes — meghatározza.

¹ Ide tartoznak a *fizikailag lehetetlen*, továbbá a közvetlen vagy közvetett *törvényes tilalomba ütköző* szolgáltatásra irányuló ügyletek. Ez utóbbiak közé tartoznak az erkölcstelen és a közrendbe ütköző ügyletek.

Ez alól az elv alól bizonyos *kivételek* állanak fenn:

1. A felek *jog- és cselekvőképessége* tekintetében a *statutum personale*, Magyarországon a *lex patriae* vagy jogi személyeknél a *lex domicilii* alkalmazandó.¹

2. Ha az ügylet jogi hatásai tekintetében a diszpozitív jog területén a felek részéről kifejezetten vagy hallgatólagoosan *kikötött jog* alkalmazandó, ez nem irányadó az ügylet anyagi érvényessége tekintetében, mert az anyagi érvényességet a szerint a jog szerint kell elbírálni, amely az ügylet jogi hatásai tekintetében akkor lenne irányadó, ha a felek az alkalmazandó jog tekintetében nem rendelkeztek volna.²

3. Azt a kérdést, hogy valamely személy meghatározott magatartását egyáltalában *jogügyleti nyilatkozatnak* lehet-e tekinteni, a szerint a jog szerint kell elbírálni, amelynek hatályossági területéhez kapcsolódik ennek a magatartásnak a súlypontja, tehát a személy hazai joga szerint, illetőleg amennyiben kereskedőről van szó, telepének joga szerint, végül amennyiben külföldiek részéről belföldön létesített forgalmi ügyletek forognak kérdésben, a *lex loci actus* szerint.³ Ez áll különösen arra, hogy a személy *hallgatásának* milyen jogi jelentőséget kell tulajdonítani. A Franciaországban lakó kereskedőnél például, aki egy magyar kereskedővel szemben körlevelek útján megbízások teljesítésére ajánlkozott és a nyert megbízás vagy ajánlat iránt nem nyilatkozott, a hallgatást még abban az esetben sem lehet a K. T. 320. §-a alapján az ajánlat, illetőleg a megbízás elvállalásának tekinteni, ha az ajánlat vagy megbízás szerint magyar jognak kellene irányadónak lennie, mert a francia jog szerint a kereskedő hallgatása csak meghatározott feltételek mellett, kivételesen minősíthető az ajánlat elfogadásának, ha a „*silence circonconstancié*” esete forog fenn.⁴

4. A *váltó- és csekkjogban* a váltó, illetőleg a csekk és a váltó-, illetőleg csekknyilatkozatok anyagi érvényességi kellé-

¹ L. 19., 20. és 23. §.

² L. 29. §. IV., 1. p.

³ V. ö. Rabel a Zeitschrift f. ausl. u. intern. PR. III. 754.; Wahl: u. ott 800.; Ficker: RVglHWB. IV. 383.; Kipp a Fischer—Henle—Titze-féle BGB.-ben (II. 1. 1109. l.); Lewald: 237.

⁴ Planiol et Ripert: Traité prat. d. droit civil. VI. (1930) 135.

kei,¹ mint azok alaki érvényességi kellékei,² rendszerint a *lex loci actus* szerint bírálendók el, holott a jogi hatások tekintetében legtöbbször a *lex loci solutionis* irányadó.³ Az 1930. és 1931. évi genfi egyezmények szerint a jogi hatások tekintetében általában szintén a *lex loci actus* irányadó. Kivétel áll fenn az idegen váltó elfogadójának és a saját váltó kibocsátójának váltónyilatkozatára, amelynek jogi hatásait a *lex loci solutionis* szerint kell elbírálni (II. egyezmény, 4. cikk). A *lex loci actus* és kivételesen a *lex loci solutionis* irányadó a genfi egyezmény szerint a csekkre is (II. egyezmény 5. és 7. cikk).⁴

5. A régebbi magyar bírói gyakorlat a felé a felfogás felé látszott hajolni, hogy az ügylet anyagi érvényességét — éppúgy mint az ügylet alaki érvényességét — fakultative a *lex patriae* mellett a *lex loci actus* szerint kell elbírálni abban az esetben is, ha a *lex causae* ezektől különbözik. (Így rendelkezik a Kúria 423/1899. sz. ítélete, Gottl: Kúriai határozatok V. 1007.) A magyar bírói gyakorlatnak ez az álláspontja nem helyeselhető és remélhetőleg ma már nem is felel meg a Kúria álláspontjának. A Kúria 423/1899. sz. határozatának szövegét lásd a 15. §. I. p. 1. jegyzetében.

IV. Ezekre a kivételekre nem tekintve, a jogi hatások tekintetében irányadó *lex causae* irányadó a következő kérdésekre:

1. Hogy a felek *nyilatkozatai* érvényességének és hatályosságának feltételei fennforognak-e: p. o. hogy valamely nyilatkozat szerződési ajánlatnak tekinthető-e, hogy az ajánlat elfogadása megfelelő időben és megfelelő módon történt-e, hogy az ügylet a nyilatkozat elküldésével, megérkezésével vagy tudomásulvételével jött-e létre.

¹ Kivétel áll fenn a váltó- és csekk-képesség tekintetében a *lex patriae* javára. (V. T. 95. §. 1. bek. és Cs. T. 22. §. 17. p.)

² Kivétel áll fenn a *lex patriae* (V. T. 96. §. 3. bek.) és a váltónyilatkozatok önállóságának elve alapján. (V. T. 96. §. 2. bek.). Ugyanúgy a csekk-jogban is (Cs. T. 22. §. 17. p.).

³ L. Veith: RVglHWB. IV. 494.

⁴ L. Szerző: Die Bestimmungen der zweiten Genfer internationalen Konvention auf dem Gebiet des int. Wechselprivatrechts. (Internationales Anwaltsblatt. XIX. évf. 7. füzet. 132—138. l.) — Szerző: A váltótörvények összeütközésének szabályozásáról szóló új genfi egyezmény. (A magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok. I. k. (1933) 2. szám. 180—193. l.).

2. Hogy az *akarat hiányának vagy hibáinak* milyen befolyása van az ügylet érvényességére (semmisség, megtámadhatóság stb.).¹

3. Hogy az ügylet tartalmilag *megengedett-e, lehetetlen vagy tiltott szolgáltatásra irányul-e*² (kötelmi szerződések, öröklési szerződések, a házasságkötés után kötött házassági szerződések).

4. Hogy a felek ügyleti *nyilatkozatain kívül eső* érvényességi vagy hatályossági feltételek fennforognak-e: így, hogy *harmadik személyek vagy hatóságok hozzájárulása szükséges-e* (p. o. ingatlanszerződésnél). Természetesen, ha oly hozzájárulásról van szó, amely nem teljesen cselekvőképes személy akaratának kiegészítésére szolgál (p. o. törvényes képviselő vagy a gyámhatóság beleegyezése vagy jóváhagyása), akkor nem a *lex causae*, hanem a gyermek *statutum personaleja* kerül alkalmazásra.

5. Hogy van-e a személynek (p. o. az ajánlattevőnek) joga a nyilatkozat *visszavonására*; hogy meddig illeti meg ez a jog; hogy hatályosan gyakorolták-e; hogy a halál bekövetkezése a nyilatkozat megérkezése előtt a nyilatkozat hatályát érinti-e (az uralkodó francia gyakorlat szerint igen, az MTJ. 951. §. 2. bek.-e és a német BGB. 130. §. 2. bekezdése szerint nem); hogy valamely ügyleti feltétel teljesültnek tekinthető-e, annak következtében, hogy a fél, akire ez hátrányos lenne, a feltétel teljesülését csalárdul megakadályozza. (MTJ. 990. §. és BGB. 162. §.)

Nem tartozik azonban ide és nem a lex causae szerint bírálandó el az a kérdés, hogy mennyiben és milyen korlátok között illet meg valakit *képviselési* vagy *rendelkezési jog* az ügylet megkötése tekintetében.³ Itt, amennyiben törvényes képviselétről van szó, a képviselt hazai joga irányadó.⁴ A cégvezetők és állandó kereskedelmi meghatalmazottak (ügynökök) szempontjából a főnök (vagy az ügynök) ama kereskedelmi telepé-

¹ Helyesebb volna az ügyleti akarat hiányának és fogyatékoságainak tekintetében a *lex patriae*t irányadónak tekinteni. (V. ö. Wolff: 75. l. 4. j.; Lewald: 239.; Bartin: Principes II. 29., 60.; Perraud: Clunet. 1933. évf. 289. l.).

² Mellékes, hogy a *lex loci actus* vagy a *lex fori* szerint tiltott-e a szolgáltatás. A közrendi záradéknak azonban itt szerepe lehet.

³ L. 20. §. II., 1. 2. p.

⁴ L. 45. §. III. p. és 48. §. II. p.

nek joga irányadó, amely a képviselő tevékenységének központja. Hogy a képviselőnek van-e más természetű meghatalmazása is és hogy mi annak a terjedelme, azt rendszerint nem a meghatalmazás alapján kötött szerződésre irányadó jog szerint kell elbírálni, hanem annak az államnak a területén hatályban levő jog szerint, ahol a meghatalmazásnak jogi hatásait ki kell fejtenie.¹ A végrendeleti végrehajtó képviseleti és rendelkezési jogának fennállása és terjedelme tekintetében a *lex successionis* irányadó.²

V. Egy és ugyanazon ügylet anyagi érvényességét és jogi hatásait rendszerint egy és ugyan a szerint a *lex causae* szerint kell elbírálni. (*A jogalkalmazás egységének, a jogi hatások egységes elbírálásának alapelve.*)³

A jogalkalmazás egységének alapelvét a jogi írók nagy része nem ismeri el.⁴ Ezeknek a felfogása sem elméleti, sem gyakorlati okokból nem helyeselhető, mert a jogügylet a legtöbb jogrendszer szerint nemcsak gazdaságilag, hanem jogilag is egység, önálló jogintézmény, nem összefoglalása több jogviszonynak.⁵ Ha azonban a jogügyletben egységes jogintézményt kell látni, akkor annak egyes részeire, különböző jogi hatásaira legalább is elvileg nem szabad különböző jogrendszerek szabályait alkalmazni. Az egységes jogügylet vagy teljesen egy meghatározott jogrendszer szerint áll fenn, vagy egyáltalában nem is áll fenn; semmiesetre sem áll fenn azonban részben az egyik és részben egy másik jogrendszer szerint, éppúgy, mint ugyanaz a végrendelet sem lehet érvényes részben a svájci és részben a magyar jog szerint.

Ezenkívül gyakorlati szempontok is a mellett szólnak, hogy egy és ugyanazon jogügylet csak *egy* jogrendszernek az uralma alatt álljon. A kereskedelmi életnek ugyanis egyszerű szabályokra van szüksége és nem volna célszerű a fele-

¹ V. ö. Rabel: Zeitschrift f. ausl. u. intern. Priv. Recht. III. 807.; Zitelmann: II. 206.; Frankenstein: I. 589.; Ficker: RVglHwB. IV. 464.

² L. 52. §. III., 7. p.

³ L. 30. §. I., 6. p.

⁴ Így többek közt állást foglalnak a jogalkalmazás egységének alapelve ellen az újabb írók közül Savigny, Bar, Audinet Eugén és Andor, Strisower, Neumeyer, Rolin, Zitelmann, Frankenstein, Wolff, Nussbaum, Lewald stb.

⁵ Szerző: Jogszabályválasztó jog. 206. és köv. l.

ket arra kötelezni, hogy ügyletük megkötésénél több jogrendszer szabályaira legyenek tekintettel. Nem lehet ugyanis feltételezni, hogy a felek ügyletüket több jogrendszer uralma alá akarták helyezni, több olyan jogrendszer uralma alá, amelyeknek a jogszabályai egymással gyakran ellentétesek.

Továbbá a jogalkalmazás egységének megsértése a gyakorlatban igazságtalan eredményekre is vezetne. A törvényhozó ugyanis mindig arra törekszik, hogy az egyik fél jogait és kötelezettségeit a másik fél jogaival és kötelezettségeivel kompenzálja, hogy az egyik fél jogait és kötelezettségeit a másik fél jogaira és kötelezettségeire tekintettel állapítsa meg. Mármost abban az esetben, ha a felek kötelezettségeit különböző jogrendszerek szabályai szerint bíráljuk el, a felek jogainak és kötelezettségeinek ez az összhangja könnyen megbomlik és előfordulhat, hogy az egyik felet olyan jogok illetik meg és olyan kötelezettségek terhelik, amelyek a másik fél jogainak és kötelezettségeinek nem felelnek meg.

Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy megoldhatatlan ellentmondásokhoz jutunk, ha a jogügyletet egyidejűen több jogrendszer uralma alá helyezzük. Így például megoldhatatlan ellentmondásokhoz jutunk abban az esetben, ha az eladónak a joga szerint a szolgáltatandó dolognak a haszna és a kárveszély rögtön a szerződés megkötésével szállnak át a vevőre, amíg a vevő joga szerint a hasznok és a kárveszély átszállása csak a dolog átadása, tradíciója után következik be. Vajjon ilyen esetben a vevőnek fizetnie kell-e a vételárat akkor is, ha a dolog az átadás előtt megsemmisült? ¹

Szigorúan elméletileg véve tehát egy és ugyanarra a kötelmi jogügyletre és jogviszonyra mindig csak *egy* jogrendszer szabályait volna szabad irányadónak tekinteni. A jogi fejlődés mai fokán a jogalkalmazás egységének az alapelve azonban teljes következetességgel ilyen formában nem vihető keresztül. Már az eddigi fejtegetésekből is kitűnik, hogy vannak kérdések, amelyeket a bíró mindig a saját jogrendje, a *lex fori* szabályai szerint kénytelen eldönteni: így pl. az ügylet minő-

¹ L. Szerző: Der Übergang der Schadensgefahr, der Nutzungen und der Lasten der Ware, bei Kaufverträgen internationaler Beziehung. (Niemeyers: Zeitschrift XLIII. 189. 1.).

sítését, azt, hogy melyik jogszabály tekintendő közrendi jellegűnek és hogy miképpen határozandó meg az irányadó jog meghatározásának alapjául szolgáló kapcsolóelvek jogi tartalma. Hasonlóképpen más jogrendszer szabályai irányadók a jogügylet alaki kellékei és a felek jog- és cselekvőképessége tekintetében. A jogalkalmazás egységének alapelve tehát végeredményben csupán a *lex causae*, vagyis az ügylet jogi hatásai és anyagi érvényessége tekintetében irányadó jog meghatározásánál érvényesül. Itt sem érvényesül azonban feltétlenül, mert kivételesen előfordulhat, hogy a jogügylet különböző jogi hatásait különböző jogrendszerek szerint kell elbírálni. Ebben az esetben esetleg — de nem szükségképpen — az ügylet anyagi érvényességi kellékeit is több jogrendszer szabályai szerint kell elbírálni. Megjegyzendő azonban, hogy azok az esetek, melyekben az ügylet egyes anyagi érvényességi kellékei vagy jogi hatásai az ügyletre irányadó fő *lex causae*től különböző jogrendszerek szerint bírálандók el, mindig csak kivételek, amelyek a gyakorlati élet különös követelményeiben vagy abban találják meg magyarázatukat, hogy a törvényhozó bizonyos anyagi érvényességi kellékeket (pl. a felek jog- és cselekvőképességét) vagy jogi hatásokat annyira önállóaknak tekint, hogy azokat az általános *lex causae* uralma alól kiemeli. Az elv mindenesetre a jogalkalmazás egységének alapelve, az elv tehát azt kívánja, hogy egy és ugyanazt a jogügyletet minél kevesebb, lehetőleg csak egy jogrendszer szabályai szerint bíráljuk el és különösen, hogy — amennyire csak lehetséges — ne bíráljuk el a jogügylet anyagi érvényességét és az egymással összefüggő jogi hatásait különböző jogrendszerek jogszabályai szerint.

VI. *Ha a jogügylet különböző jogi hatásai kivételesen különböző jogrendszerek szerint bírálандók el, a következő esetek fordulhatnak elő:*

1. Ha az ügylet jogi hatásai tekintetében általában a felek részéről kikötött jog (*lex pro voluntate*) irányadó, akkor azok a jogi hatások, amelyeket a felek hallgatása esetében alkalmazandó *lex causae* szerint kógens jogszabályok határoznak meg, az utóbbi uralma alatt maradnak, mert a szerződő felek jogszabályválasztó joga csak a diszpozitív jogszabályok által

szabályozott jogi hatások meghatározására terjed ki.¹ E szerint a jog szerint kell elbírálni az ügylet anyagi érvényességét is.

2. Bizonyos ügyleteknél *egyes* meghatározott ügyleti hatások, amelyek a többi jogi hatásra irányuló jogtól különböző jog szerint bírálandók el, csak akkor állnak be, ha az ügylet (feltéve, hogy alakilag is érvényes) a *reájuk* irányadó *lex causae* szerint anyagi szempontból érvényesen létrejött. (*Az elkülönítési elv; a jogi hatások önálló elbírálásának alapelve*). Ez akkor fordul elő, ha az említett jogi hatások létrejövetele a többi jogi hatás beállásától nem függ. Így ha ugyanannak a szerződésnek kötelmi és dologi jogi hatásai forognak kérdésben, midőn a szerződés két *lex causae*: a *lex obligationis* és a *lex rei sitae* uralma alatt áll. Példa: franciák Franciaországban ott teljesítendő vételi ügyletet kötnek Magyarországon levő ingó dolog tárgyában. Hogy a feleket milyen kötelelem terheli, azt, tekintve hogy az ügylet Franciaországban jött létre, ott teljesítendő és a felek is francia lakosok és francia honosok, a francia jog (*lex obligationis*) szerint kell elbírálni. E szerint kell elbírálni azt is, hogy az ügylet tévedés, kényszer vagy feléltúli sérelem (*laesio enormis*) miatt egyáltalában milyen módon és mely időpontig érvényteleníthető (*action en nullité ou en rescision. Code civil 1117. cikk*). Azt ellenben, hogy a szerződés folytán a tulajdonjog a vevőre átszállt-e, a *lex rei sitae*, tehát a magyar jog szerint kell elbírálni és ennek folytán ez a kérdés a *traditio* hiánya miatt rendszerint negatív irányban döntendő el. Ugyanígy a magyar jog szerint kell elbírálni azt is, hogy a tulajdonátruházás — amennyiben mégis bekövetkezett — a szerződési akarat mely fogytékosságai miatt, milyen módon és mely időpontig támadható meg.

3. Bizonyos ügyleteknél *egyes* meghatározott, egy *kivételes jellegű lex causae* szerint elbírálandó jogi hatások csak akkor állanak be, ha az ügylet a *többi* jogi hatásra irányadó *általános jellegű lex causae* (*loi principale du contrat*) szerint létrejött.² Ez akkor fordul elő, ha az ügylet jogi hatásainak legnagyobb része egy bizonyos *lex causae* uralma alatt áll, a jogi hatásoknak egy egészen szűk köre azonban — rendesen gyakor-

¹ L. 29. §.

² Itt is feltéve, hogy az ügylet alakilag érvényes.

lati okoknál fogva — egy másik *lex causae* uralma alá kerül. Így p. o. a vételnél általában az eladó (bizonyos esetekben a vevő) jogát kell alkalmazni, mégis a) az áru megvizsgálásának módját, b) az áru minőségi hiányaira vonatkozó értesítések módját, vagy minden olyan értesítés módját, amelynek tárgya az áru szolgáltatásának a szerződés rendelkezéseivel meg nem egyezése, c) továbbá az áru átvétele megtagadásának, az áru rendelkezésre bocsátásának vagy ideiglenes megőrzésének, fenntartások közlésének módját, annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol az árukat átvevő félnek az áru megvizsgálását eszközölnie kell.¹ Ezeket a kivételeket az eladó, illetőleg vevő jogának alkalmazása alól gyakorlati szempontok indokolják. Mármint az a-c.) alatt megjelölt jogi hatások a megvizsgálás helyének joga szerint csak akkor állanak be, ha a vételi szerződés anyagi érvényességi kellékei az eladó (vevő) joga szerint fennforognak.

4. Előfordulhat végül, hogy az ügylet *minden* jogi hatása csak akkor áll be, ha *valamennyi* irányadó *lex causae* szerint fennforognak az ügylet anyagi érvényességi kellékei. (*A halmozási elv: a jogi hatások kumulatív elbírálásának elve.*) Ez az eset akkor fordul elő, ha mindegyik *lex causae* szerint az uralma alatt álló jogi hatás csak akkor áll be, ha a másik *lex causae*-nek alávetett jogi hatás létrejött. Azokban az államokban — pl. Németországban — ahol a bírói gyakorlat és az irodalomban uralkodó felfogás is a synallagmatikus kötelmi szerződéseknel a két szemben álló fél jogaira és kötelezettségeire nézve kumulatív több jogrendszer (p. o. az eladó és a vevő jogának) szabályait alkalmazza, ott a jogi hatások kumulatív elbírálásának alapelve általános szabályként jelentkezik.² A magyar nemzetközi magánjogban azonban, amely a jogi hatások egységes elbírálásának alapján áll, csak egészen kivételesen s főleg a családi jogi ügyleteknél van jelentősége: például a házasságkötés anyagi érvényességének az elbírálásánál. (H. T. 108. §.)³

VII. Előfordulhat, hogy az ügylet anyagi érvényességét és különböző jogi hatásait több *lex causae* szerint kell elbírálni azért, mert az ügyletre irányadó *lex causae* a jogviszony fenn-

¹ L. 30. §. I., 6. és III., 7. p.

² Zitelmann: II., 411. l.

³ L. 37. §.

állása alatt *megváltozik*. A *lex causae* ugyanis megváltozhatik oly módon, hogy a jogügylet és az abból származó jogviszony a kapcsoló tények megváltozása folytán az egyik *lex causae* uralma alól egy másik *lex causae* uralma alá kerül. (*Statutenwechsel*.)^{1 2}

1. Ilyen esetben, ha az alapul fekvő tényállás a régi *lex causae* uralma alatt befejezést nyert, a jogügylet *létrejövételét* (anyagi érvényességét) és az abból eredő jogviszony *létrejövételét* és *megszűnését*, tehát a jogviszonyt annak *dinamikus fázisában* általában a *régi lex causae* szerint kell elbírálni. Ennek a magyarázata ugyanaz, mint ami a vissza-nem-hatás elvének (principe de nonrétroactivité) filozófiai alapja: a jogbiztonság és a jog stabilitásába vetett bizalom szükségessége, továbbá az, hogy a jogszabály fogalmilag parancs lévén, természeténél fogva a jövőre nézve rendelkezik, tehát a múltat, a *facta praeterita*-t általában nem érinti.³ Ezért bulgár honosok részéről a bulgár jog uralma alatt Bulgáriában kötött egyházi házasságot érvényesen létrejöttek és a feleket házastársaknak kell tekinteni abban az esetben is, ha később megszerezték a magyar állampolgárságot, mégpedig annak ellenére, hogy a magyar jog szerint házasság csak polgári tisztviselő előtt köthető.⁴ Ugyanígy, ha valaki a tulajdonjogot valamely ingó dologon Franciaországban vételügylet alapján tradíció nélkül megszerezte, a dolog akkor is tulajdonában marad, ha később tulajdonának tárgyát áthozza Magyarországra, ahol a tulajdonjog ingó dologon általában tradíció nélkül nem szerezhető meg.

Hasonlóképpen a *régi lex causae* szerint kell elbírálni legalább részben a jogviszonyt annak *statikus fázisában* is, vagyis a jogügyletnek azokat a *jogi hatásait* is, amelyek a régi jog uralma alatt, a jogrendszerváltozás *előtt* jöttek létre. Végül oly eset-

¹ V. ö. Frankenstein: I., 131. l.; Zitelmann: I., 149. és köv. l.; Nussbaum: 80., 247. l.; Wolff: 76. l.; Lewald: 238., 244., 251. l.

² Az itt ismertetett elméletet részletesen kifejtettem a „Les conflits de lois dans le temps. Paris. 1935” című művemben (Recueil des Cours, 1934. I. k. 149—256. l.) és „A magánjogi jogszabályok időbeli hatálya: a törvény visszaható erejének problémája (Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1938. (VI.) évf. I. (XXI. szám) 70—100. l.) című tanulmányomban.

³ „Lex est praeceptrix faciendorum.” Werbőczy írja: „Constitutiones... non ad praeterita, sed ad futura ligant. (Trip. Pars II. tit. II. §. 7.).

⁴ L. 38. §. II. p.

ben, midőn a jogrendszerváltozás a jogügylet létrejövetele vagy megszűnése *alatt*, vagy pedig az ügylet létrejövetele és hatályosulása közötti időben történt, mikor tehát függő jogi helyzet áll elő (pl. ha a tulajdon átruházására irányuló ajánlat és annak elfogadása közötti időben, vagy feltételhez kötött tulajdonátruházásnál a feltétel beállása előtt az ügylet tárgya helyet változtatott,¹ vagy ha az örökhagyó a végrendelet elkészítése után állampolgárságát megváltoztatta²), ily esetben a régi *lex causae* szerint kell elbírálni a jogügylet létrejövetelének vagy a jogviszony megszűnésének azokat az elemeit is, amelyeknek „önálló jogi értékük” van. Ennekfolytán abban az esetben, ha a régi jog uralma alatt valamely alanyi előjog (Vorrecht), különösen pedig várományi jog (Anwartschaftsrecht) keletkezett és nem csupán bizonytalan reménység (Hoffnung) vagy kilátás (Aussicht), úgy ez a jog a régi jogrendszer uralma alatt marad, (feltéve, hogy az új jogrendszer ilyenfajta jogot ismer) és csupán azt a kérdést kell esetleg az új jogrendszer szerint eldönteni, hogy az előjog teljes joggá alakult-e át, pl. hogy a feltételt beállottnak kell-e tekinteni. (V. ö. a MTJ. 990. §-át.) Az elévülés vagy elbirtoklás esetében a régi *lex causae* uralma alatt történt félbeszakítás feltételeit és hatásait, vagy az elévülés vagy elbirtoklás nyugvását ugyanezen elvnel fogva szintén a régi *lex causae* szerint kell elbírálni.³

2. A jogrendszerváltozás időpontja *után* bekövetkezett *jogi hatások* elbírálásánál különböztetni kell.⁴ Az olyan jogügyleteknél, amelyeknek tartalmát lényegileg a felek akarata határozza meg, amelyeknél tehát a felek akaratának az ügylet tartalmának meghatározásánál aktív szerepe van, (*aktív jogügyletek*, *actes juridiques autonomes*, pl. kötelmi ügyletek, házassági szerződések, végrendeletek vagy öröklési szerződések), a jogváltozás *után* bekövetkezett jogi hatásokat is a *régi lex causae* szerint kell elbírálni, mert az ilyen jogügyleteknél a régi *lex causae*, uralmának megszűnése után is, mintegy tovább hat és az uralma alatt keletkezett jogviszonyt annak

¹ L. 26. §. III., 1. és 2. p.

² L. 52. §. IV., 1. és 2. p.

³ L. 26. §. IX. p.

⁴ L. bővebben Szerző: Conflits. 96. l.

fennállásáig továbbra is uralma alatt tartja. (Az irányadó jog változhatatlanságának alapelve, Unwandelbarkeit des Rechts, survie de la loi ancienne.)¹ Az olyan ügyleteknél viszont, amelyeknél a felek akaratának a jogviszony tartalma meghatározásának szempontjából passzív szerepe van, amelyeknél a felek akaratának csupán a jogviszony létrehozása vagy megszüntetése tekintetében van jelentősége s a jogviszony tartalmát a törvény határozza meg, (*passzív ügyletek*, actes-condition [Duguit], actes neutres [Roubier, Affolter], pl. a dologi, családi jogi ügyletek, a házasság, az örökbefogadás stb.), az ilyen ügyleteknél a lex causae megváltozása után bekövetkezett jogi hatásokat, pl. a megszerzett dologi jogok vagy családjogi hatalom tartalmát a jövőre nézve az *új* lex causae szerint kell elbírálni (effet immédiat de la loi nouvelle).

3. Általában az *új jog* szerint kell elbírálni azoknak a *passzív* jogügyletekből eredő jogviszonyoknak a *létrejövetelét* vagy *megszűnését*, tehát *dinamikus fázisát* is, amelyek *folyamatos vagy összetett tényállásból* keletkeztek, és amelyeknek a létrejövetele vagy megszűnése *alatt* változott meg az irányadó lex causae. Ilyen esetben a folyamatos vagy összetett tényállás önálló jogi értékkel bíró tényelemeit kell csupán a régi jog szerint elbírálni. Megjegyzendő azonban, hogy ilyen esetben is figyelembe kell venni a régi jog uralma alatt megvalósult tényálláselemeket, de ezeket csak a „jelenlegi jogi értékükkel” (Zitelmann). Ez az irányadó szempont az elbirtoklás és elévülés idejének meghatározásánál is.² Ezzel szemben a folyamatos vagy összetett tényállást képező *aktív* jogügyletekből eredő jogviszonyok létrejövetelét vagy megszűnését, tehát dinamikus fázisát a régi jog szerint kell elbírálni, ha a lex causae a tényállás létrejövetele vagy megszűnése alatt változott meg.

4. Az irodalomban uralkodó elmélet a lex causae megváltozásának kérdését a *szerzett jogok* (droits acquis, wohlverworbene Rechte, acquired rights) sértetlenségének elvével akarja megoldani, ez azonban nem helyeselhető, mert ez az elmélet végeredményben circulus vitiosushoz vezet és nem oldja meg a problémát. Ez az elmélet ugyanis az oly jogot

¹ L. 30. §. I., 7. p.

² L. 26. §. IX., 1. p.

nevezi szerzett jognak, amelyre az új törvénynek nincs visszaható ereje, a visszaható erő fogalmát pedig úgy határozza meg, hogy az oly törvénynek van visszaható ereje, amely a szerzett jogokat sem tartja tiszteletben.¹

A „Statutenwechsel“ megoldásánál helyesebb az intertemporális jog alapelveit per analogiam a „Statutenwechsel“ esetére is alkalmazni és az új jogszabály visszaható erejének fogalmából kiindulni. Az új jognak általában nincs visszaható ereje. Az új jogszabálynak visszaható ereje van: ha „*facta praeteritara*“ terjeszti ki hatályát, vagyis a) ha szabályozni akarja a régi jog uralma alatt keletkezett jogviszonyok keletkezését és megszűnését, b) a jogváltozás előtt bekövetkezett jogi hatásokat, c) a jogváltozás időpontjában kialakulóban levő folyamatos vagy összetett tényállásnak azokat a régi jog uralma alatt létrejött elemeit, amelyeknek önálló jogi értékük van.²

5. A fenti elvek nem csupán a jogügyletre irányadó *lex causae* megváltozása esetében nyernek alkalmazást, hanem általában alkalmazást nyernek oly esetben is, midőn a jogrendszerváltozás oly jogviszonyt érint, amely nem jogügyletből keletkezett. Ily esetben az előadottakhoz még azt kell hozzáfűzni, hogy a passzív jogügyletekhez hasonló elbírálás alá esnek az involuntáris, vagyis azok a tényállások, amelyeknél az emberi akaratnak a jog nem tulajdonít jelentőséget (egyszerű természeti tények, jogellenes vagy megengedett emberi cselekmények), továbbá hogy ha a jogviszony alapja huzamosabb ideig tartó ú. n. *tartós tényállás* (*Dauertatbestand*, *fait durable*) vagy *állapot-tényállás* (*état*), (pl. a teljeskorúság, jogi személyek jogképessége, a gyámság, a rokonság, a szülők és gyermekek viszonya stb.), akkor az új *lex causae* kell irányadónak tekinteni abban az esetben, ha oly tartós vagy állapot-tényállás forog kérdésben, amelyhez a régi *lex causae* nem fűzött jogi hatásokat, az új azonban igen. Az új *lex causae* ugyanis ily esetben nem hat vissza, midőn a kérdéses tartós vagy állapot-tényállást jogi hatállyal ruházza fel.³

¹ L. Szerző: La doctrine des droits acquis en droit transitoire ou intertemporal (Revue de dr. int. et de législation Comparée. 1936. évf. 406—420. l.).

² Szerző: Conflits. 66. l.

³ Szerző: Conflits. 69. l.

6. Végül meg kell jegyezni azt is, hogy a fenti elveknek nincs feltétlen érvényük és azok egyes esetekben nem nyernek alkalmazást. Feltétlen érvényű, általános elveket ugyanis a „Statutenwechsel“ esetére felállítani nem lehet. Különösen az *összetett tényállások* elbírálása okoz sok nehézséget.¹ Vannak ugyanis olyan összetett tényállások (faits complexes), amelyeknek tényelemei mellérendelt vagy fel- és alárendelt viszonyban állanak egymással. Ilyen esetben, ha a fontosabb tényálláselemek a régi lex causae uralma alatt merültek fel és az alárendelt jelentőségű tényálláselemek az új lex causae uralma alatt, az összetett tényállás létrejövetelét gyakran a fenti szabállyal ellentétben a *régi* lex causae szerint kell elbírálni.² Ilyen fel- és alárendeltségi viszonyban állanak egymáshoz: a *fő és járulékos tényállások* (faits principaux et accessoires; pl. az ügylet megkötése és jóváhagyása a törvényes képviselő részéről), a *feltétel-tényállások* a főténytálláshoz viszonyítva, (faits-condition, Voraussetzungstatbestände: pl. a szerződő felek cselekvőképessége, lakóhely alapítása, a dolog helyettesíthető volta és a jogügylet megkötése stb.), az *objektív és szubjektív tényállások* (faits objectifs-subjectifs: pl. a feltételhez vagy időhatárhoz kötött ügyletek megkötése és a feltétel vagy időhatár beállása), *előkészítő és végrehajtó tényállások* (faits préparatoires, Vorbereitungs- und Ausfühungstatbestände: pl. a concubinatus a legitimatio per subsequens matrimonium-hoz viszonyítva, a stipulatio Aquiliana az acceptilatio-hoz viszonyítva).

15. §. Az ügylet alakja. *

I. A jogügylet alaki érvényességi kellékeit a magyar nemzetközi magánjog értelmében az ügylet *létrejövetelének*

¹ Szerző: Conflits. 97. l.

² Minderre vonatkozólag l. bővebben Szerző: Conflits. 97. l.

* Magyar irodalom: Goldberger: A külföldön kötött ingatlan kötelmi szerződés formája. Jogtud. Közl. 1930. 217. l. — Kertész: A lex loci contractus a Kúria joggyakorlatában. Jogtud. Közl. 1930. 75. és 97. l. — U. a.: A külföldön kötött ingatlan kötelmi szerződés formája. Jogtud. Közl. 1930. 217. l.

Külföldi irodalom: E. Silz: Du domaine de l'application de la règle locus regit actum. Paris, 1933.

helyén hatályban levő jog (lex loci actus, lex loci negotii, lex loci contractus) szerint¹ kell elbírálni. Ma már kétségtelenül megállapítható ugyanis, hogy a *locus regit actum* elv az ügyletek alaki érvényessége elbírálásának szempontjából Magyarországon szokásjogi erőre tett szert. Ezen az állásponton áll bírói gyakorlatunk is.² A V. T. 96. §-ának 1. bekezdése szerint is a külföldön kiállított váltóknak és váltónyilatkozatoknak lényeges kellékei azon hely törvényei szerint ítélandók meg, ahol azok keletkeztek. A csekk-törvény 22. §. 17. pontjának utaló szabálya folytán a V. T. előbb hivatkozott rendelkezése a csekk-kötelezettségvállalásra is áll. A V. T. 97. §-a is kimondja, hogy a váltói jogok érvényesítése vagy fenntartása végett külföldön teljesített cselekmények alaki kellékei azon hely törvényei szerint ítélandók meg, ahol azok teljesítették, vagyis ahol azok létesültek.

Kétségtelenül megállapítható az is, hogy a *locus regit actum* elvnek a magyar nemzetközi magánjogban az ügyletek alakszerűségei szempontjából általában — helyesen — csak *fakultatív* jelentősége van, amennyiben az ügylet alaki szempontból érvényesnek tekintendő, ha akár a lex loci actusnak, akár egy másik jognak megfelel.³ Arra a kérdésre, hogy me-

¹ Kúria: I. 2977/1934: „Az öröklési szerződést alperes Magyarországon, az örökhagyó pedig Amerikában írta alá illetve állította ki, ennek következtében a szerződés érvényessége szempontjából alaki kellékek tekintetében az alperest illetőleg az 1876: XVI. t.-c. 5. és 33. §-ai, míg az örökhagyót illetőleg az idézett t.-c. 34. §-a irányadó.“ (Jh. 1935. évf., 191. sz. hat.).

² Kúria 423/1899: „... a magyar honosok közt külföldön létrejött jogügyletek érvényesek, ha azok csupán a hazai törvény alaki és anyagi rendelkezéseinek is felelnek meg; az ily jogügyletek a szerint, amint ez a jogügylet érvénye mellett kedvezőbb, a hazai vagy a külföldi törvény alkalmazásával bírálhatók meg“. (Gottl, Kúriai határozatok, V. 1007.). Továbbá a Kúria 7674/1905: „A locus regit actum szabálya a nemzetközi magánjogban fakultatív jogszabály lévén, attól a külföldön szerződő felek szabadon eltérhetnek s jogügyletüket külföldön is saját hazai törvényeik szem előtt tartásával köthetik meg.“ (Mdt. I. 20.).

³ A magyar joggal ellentétben *obligatórius* jelentősége van általában a locus regit actum elvnek Argentínában (ptk. 12, 984.), Hollandiában, Peruban (mindenesetre kereskedelmi ügyletekre, K. T. 52.), Portugáliában (ptk. 24. c. 2. mondat, K. T. 4. c. 3. p.), Spanyolországban és Kubában (ptk. 11. c. 1. bek., K. T. 51., 52.), a cári Oroszországban (a belföldön kötött ügyleteknél); úgy látszik így van Szovjetoroszországban is.

lyik ez a másik jog, amely a *lex loci actus* mellett alkalmazandó, általános felelet nem adható. A végrendeleteknél ez a jog az 1876: XVI. t.-c. 34. §. helyes magyarázata szerint a külföldiek részéről külföldön alkotott végrendeleteknél is a *lex fori*, vagyis a magyar jog (vítás),¹ ami kétségtől nem helyesíthető, a személyi jogi és családi jogi ügyleteknél pedig a *lex causae*, vagyis a *lex patriae*. A kötelmi ügyleteknél egész határozottsággal nem állapítható meg a magyar nemzetközi magánjog álláspontja, bíróságaink felfogása azonban ezen a

Olaszországban (ptk. disp. prel. 9. c. 1. bek., K. T. 58.), ha a felek állampolgársága közös, érvényes az ügylet alakilag akkor is, ha a *lex loci actus*, akkor is, ha a *lex patriae* szerint érvényes. Görögországban (1856. okt. 29. tv. 7. c.) a *locus regit actum* elvnek obligatórius jelentősége van, de görög honosok külföldön kötött ügyletei alakilag érvényesek abban az esetben is, ha a görög jognak megfelelnek.

Egyes középamerikai államokban (Guatemala, Mexikó, Nikaragua, Panama) érvényes az ügylet, ha a *lex loci actus*nak vagy ha a belföldi jognak megfelel, feltéve, hogy hatásait belföldön kell kifejtienie.

Angliában a kötelmi szerződések obligatóriusan a *lex loci actus*, az ingatlan tárgyában kötött dologi ügyletek a *lex rei sitae* uralma alatt állanak. Az ingók tárgyában kötött dologi ügyleteknél vítás, hogy a *lex rei sitae* vagy a *lex domicilii* tekintendő-e irányadónak. Az USA-ban a bírói gyakorlat az ügylet anyagi és alaki érvényessége között nem tesz különbséget és az uralkodó felfogás mind a két vonatkozásban a *lex loci actus* tekinteti irányadónak.

A fentemlített államokra nem tekintve, a legtöbb államban a *locus regit actum* elvnek — mint a magyar jogban — csupán *fakultatív* jelentősége van, mégpedig rendszerint a *lex causae* vagy a *lex patriae* mellett. Így Németországban, Franciaországban, Belgiumban, Luxemburgban, Haitiban, Ausztriában, Jugoszláviában, Lichtensteinban, Norvégiában, Svédországban, Törökországban (itt nem egészen tiszta a helyzet).

Nem állapítható meg, hogy obligatórius vagy fakultatív jelentősége van-e ennek az elvnek a következő államokban: Svájc, Dánia, Bulgária, Románia, Finnország, Bolívia, Chile, Ecuador, Hondurasz, Kolumbia, Quebec, Uruguay, Venezuela.

A svájci nemzetközi magánjog szerint a svájci jog uralma alatt álló, külföldön létrejött ügyletek, ha a *lex fori* szerint közokirati vagy más egyéb különös formára szorulnak, csak akkor érvényesek, ha ilyen alakban jöttek létre.

Egyes államok (Chile, Ecuador, Hondurasz, Kolumbia, Nikaragua, Panama, Szalvador, Uruguay) joga szerint az ügyletnek, ha a *lex fori* értelmében csak közokirattal bizonyítható, a közokirati formára akkor is szüksége van, ha külföldön jött létre.

¹ L. 52. §. IV., 2. p.

téren is a *lex patriae* alkalmazása felé hajlik,¹ ami szintén nem egészen helyeselhető. Minthogy ugyanis a *locus regit actum* elv alkalmazása a forgalom megkönnyítését célozza, érvényesnek kellene általában elismerni az ügyleteket, ha akár a *lex loci actus*, akár a *lex causae* (így a német E. G. 11. cikke), akár — amennyiben a felek állampolgársága közös — a *lex patriae* (így az olasz ptk. disp. 9. c. 1. bek.) s vagyoni jogi ügyleteknél ezenfelül — amennyiben a felek lakóhelye közös — akár a *lex domicilii* alaki követelményeinek megfelelnek. Csak a felek részéről kikötött *lex pro voluntate* alaki kellékeinek fennforgását nem lehet elegendőnek tekinteni, mert a felek részéről választott jog alkalmazásának csupán az ügylet jogi hatásai meghatározásának szempontjából és itt is csupán a diszpozitív jogszabályok területén van jelentősége, az ügylet alaki érvényességi kellékeit pedig kógens jogszabályok határozzák meg.²

A fakultatívitás elve érvényesül a váltókötelezettségvállalási ügyletek körében is, amennyiben V. T.-ünk 96. §-ának 3. bekezdése értelmében „váltójogi hatállyal bírnak azon nyilatkozatok is, amelyek belföldiek között külföldön keletkeztek, ha csak a belföldi törvény rendeleteinek felelnek is meg.“ Áll ez a csekk-kötelezettség vállalására is, amennyiben csekk-törvényünk 22. §-ának 17. pontja utal a V. T. 96. §-ára azzal, hogy a belföldön fizetendő csekk, vagy az ilyen csekkre vezetett nyilatkozat jogérvényessége, ha a kiállítás vagy nyilatkozat helye külföldön van is, a külföldi törvény alapján nem támadható meg, ha az ilyen csekk vagy nyilatkozat a belföldi törvény rendelkezéseinek megfelel.

II. A *locus regit actum* elv közrendi jellegű okoknál fogva *kivételesen kényszerítő jellegű*:

1. A házasságkötés alakszerűségei tekintetében. (H. T. 113. §. 1. bek. Hasonlóan a német E. G. 13. c. 3. bek., de csak a Németország területén kötött házasságoknál, mert a külföldön kötött házasságoknál a *locus regit actum* elvnek az E. G. 11. c. 1. bek. értelmében szintén csak fakultatív jelentősége van.)³

¹ Lásd a fentebb említett határozatokat. (Kúria 423/1899. és 7674/1905.)

² L. 29. §.

³ L. 38. §. II. p. Ennekfolytán ha görögök és bolgárok Párizsban csu-

2. A váltójogok érvényesítése vagy fenntartása végett teljesített cselekmények (bemutatás, óvás, értesítés) alaki kötelei tekintetében. A V. T. 97. §-a szerint ezekre is áll a szabály, hogy azon hely törvényeinek kell megfelelniök, ahol azok teljesítették, vagyis létesültek. Ez a törvény azonban obligatóriusan irányadó rájuk és nem fakultatív. Minden esetre áll ez az óvás tekintetében,¹ ami érthető is, mert az óvás felvételénél hatóság működik közre (úgy mint a házasságkötésnél), márpedig ennek eljárását a belföldi törvény szabja meg.²

3. A váltónyilatkozatok alakszerűségei tekintetében az 1930. évi genfi egyezmény szerint (3. cikk). Ez az egyezmény is tartalmaz egy a V. T. 96. §. 2. bek.-nek megfelelő kivételt és ez is lehetővé teszi a V. T. 96. §-a 3. bekezdésében foglalt szabály fenntartását. Az egyezmény alapján készült új váltótörvények, pl. az 1933. évi június 20-i új német váltótörvény is, általában éltek is ezzel a lehetőséggel.

A cseknyilatkozatok tekintetében az 1931. évi genfi egyezmény szerint (4. cikk) ugyanaz áll, mint a váltónyilatkozatok tekintetében. Itt azonban — helyesen — a fizetési hely alakszerűségének megtartása is elegendő, itt tehát a *locus regit actum* elvnek az egyezmény szerint is csak fakultatív jelentősége van.

III. A *locus regit actum* elv ugyancsak közrendi okokból *nem nyer alkalmazást*, hanem helyette a *lex causae* (*lex rei sitae*) azoknál az ügyleteknél, amelyek ingatlanokon dologi jog létesítésére irányulnak vagy ingatlanokon fennálló dologi jogra vonatkozó rendelkezést tartalmaznak.³ Így p. o. jelzalog-

pán lelkészük előtt kötnek házasságot, ezt a házasságkötést a magyar bíró érvénytelennek, a német bíró érvényesnek fogja tekinteni.

¹ Kúria 724/1898. Bedő: Váltótörvény, 314. l.

² L. Nagy Ferenc: A magyar váltójog kézikönyve. 1910. 497. l.

³ Kúria: 6406/1927. „A belföldi ingatlanra vonatkozó dologi jogok érvényesítése körüli vitás kérdések a szerződés alakja tekintetében a hazai jogszabályok alapján bírálandók el, tekintet nélkül a szerződő felek lakhelyére és állampolgárságára.” Ugyanez áll a határozat szerint a belföldi ingatlan tárgyában kötött vételi szerződés alaki kötelei tekintetében is. (Okirati kényszer. Jh. 1929. évf. 874. sz. hat.). — Kúria: 3698/1928. „A német polgári törvénykönyv 873. §-a szerint, mely az ingatlan fekvésének helye folytán az adott esetben irányadó, az ingatlan elidegenítése csak az ott megjelölt közokiratok formájában, avagy az ott előírt, a telekkönyvi hatóság előtti együttes eljárás eredményében jön érvényesen létre.” (Jh. 1930. évf. 1184. sz. hat.).

jog létesítése, átruházása, ingatlan tulajdonjogának átruházása, aljelzalog létesítése stb. alaki szempontból a *lex rei sitae* szerint bírálendő el. Ebből következik, hogy figyelemmel a 4420/1918. M. E. sz. ú. n. ingatlanforgalmi rendeletre, amelyet a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920:XXXVI. t.-c. 77. §-a hatályban fenntartott, külföldi honosok külföldön kelt, de belföldi ingatlant elidegenítő jogügyletének érvényességéhez a jogügyletnek okiratba foglalása szükséges, és ugyanez áll a szerződés kötését megelőző előzetes megegyezésre is. (1. §. 1. és 2. bek.)

A *lex rei sitae* csak dologi jogi ügyletek alaki kellékeire vonatkozik és nem vonatkozik oly rendelkezésekre, amelyeknek a tárgya nem dologi jog: így követelés engedményezésének és elzálogosításának, vagy szerzői, illetőleg más eszmei javakon fennálló jog átruházásának alaki érvényessége nem a *lex rei sitae* szerint bírálendő el.

Az ingókra vonatkozó dologi jogi ügyletek alaki érvényességét helyesen szintén a *lex rei sitae* szerint kellene elbírálni, e tekintetben azonban a magyar bírói gyakorlat még nem elég határozott. (Helyesen német E. G. 11. c. 2. bek.)

IV. Átmeneti érdekű kivétel áll fenn a *lex loci actus* szabálya alól a trianoni szerződés 236. cikke szerint azon célból, hogy a vis major folytán beállott mulasztás következtében jogvesztés senkit ne terheljen.

V. A *locus actus* vagy *contractus*, az ügylet létrejövetelenek helye egyoldalú ügyleteknél az a hely, ahol a kijelentést megtették (elindították), nem pedig az, ahol a címzetthez megérkezik.¹ Távollevők között kötött szerződéseknel, mint-hogy az ajánlat a szerződés alkotó része, nem az a hely irányadó, ahol az elfogadó nyilatkozatot megtették (feladták), hanem úgy az ajánlat, mint az elfogadó nyilatkozat megtételének (feladásának) helyén hatályban levő jogszabályokat figyelembe kell venni. Maradandó eszközzel tett (írásbeli) kijelentés esetében a nyilatkozat valódi keltének helye, nem pedig az okiraton feltüntetett keltezési hely az irányadó, kivéve, ha a hamis keltezési helyből arra lehet következtetni, hogy a felek az ezen a helyen hatályban levő jognak akarták ügyle-

¹ Szladits: A magyar magánjog vázlata. 1933. 4. kiadás. I., 132. l.

tüket hallgatólagosan alávetni. Ebben az esetben sincs azonban a hamis keltezési helynek jelentősége az ügylet alaki érvényessége szempontjából, hanem csak az ügylet jogi hatásai tekintetében alkalmazandó jog meghatározásának szempontjából.¹

A helyi alak megtartása elegendő akkor is, ha a *lex causae* szerint nem elegendő. Ezért bár a holland jog szerint (ptk. 992. cikk) holland állampolgár külföldön holográf végrendeletet nem készíthet, az ilyen végrendelet a magyar nemzetközi magánjog szerint mégis érvényes, ha a *lex loci actus* szerint érvényes.²

VI. A *locus regit actum* elv csak az ügylet *alakjára* vonatkozik. (*Locus regit formam.*) Hogy mi értendő ügyleti alak alatt, az általánosságban nem mondható meg.³ A magyar és német jog például a házasság kihirdetésére vonatkozó szabályokat a házasságkötés alakszerűségeit szabályozó normák közé számítja, a francia jog viszont az anyagi szabályok közé. Sőt egy és ugyanazon jogrendszeren belül is ezt a kérdést különböző esetekben különbözőképpen kell elbírálni: így a képviselet kirekesztését a házasságkötésnél alaki rendelkezésnek

¹ V. ö. Wolff: 78.; Frankenstein: I. 549.; Veith: RVglHWB. IV. 497.

² Így az 1928. évi hágai tervezet 6. cikkének 2. bek. szerint. L. 52. §. IV., 2. p. L. továbbá Fragistas: Zeitschrift f. ausl. u. intern. PR. IV., 930. I.

³ *Alaki* szabálynak nevezik általában azokat a jogszabályokat, amelyek a formátlanság általános elvével szemben, az ügyleti nyilatkozat kifejezésére szolgáló eszközök kiválasztását nem engedik át a feleknek, hanem az ügylet érvényességét bizonyos eszközök használatától teszik függővé vagy ellenkezőleg bizonyos eszközök használatát kizárják (Zitelmann: II. 154.). Így a magyar jogban alaki jogszabályoknak minősítik azokat, amelyek az okirati kényszert, a pecsét használatát, tanúk jelenlétét, az okirat hitelesítését írják elő, amelyek szerint bizonyos ügyletek csak szóbelileg vagy csak személyesen köthetők meg. Viszont nem tekintik alaki szabálynak a képviseletet tiltó vagy a nyilatkozat elfogadásának szükségességét előíró szabályt.

A francia jogban megkülönböztetik a tulajdonképpeni alaki szabályokat a „*formes habilitantes*”-től (pl. a törvényes képviselő hozzájárulásának szükségessége) és a „*formes de publicité*”-től (pl. az ügylet bevezetése a cégjegyzékbe vagy a jelzálogi jegyzékbe). Az előbbiek a *statutum personale*, az utóbbiak annak a jognak az uralma alatt állanak, amely az ügyletnek harmadik személyekkel szemben fennálló vonatkozásai tekintetében irányadó, vagyis általában azon állam jogának az uralma alatt, amelynek területén az ügyletet harmadik személyekkel szemben érvényesíteni kell.

A „*formes probantes*” jelentősége tekintetében l. RVglHWB. IV., 364. I.

tekintik,¹ más ügyleteknél viszont p. o. a végrendeletnél anyagi normának. Az, hogy mi tekintendő alaki kérdésnek és mi nem, minősítési kérdés és ennél fogva a *lex fori* szerint bírálendő el, nem pedig a *lex loci actus* vagy az e mellett fakultatíve alkalmazandó jog szerint.^{2—3} Például az angol jog szerint bizonyos rokonok beleegyezése a házasságkötéshez alaki kelléknek tekintendő,⁴ a magyar és a francia jog szerint anyagi érvényességi kelléknek. Az Angliában francia állampolgárok között kötött házasság esetében a magyar bírónak ezért az említett rokonok beleegyezésének hiányát nem a *lex loci actus*, az angol jog szerint, hanem a *lex patriae*, a francia jog szerint kell elbírálnia, mert a házasság anyagi érvényességi kellei tekintetében ez az utóbbi irányadó.⁵

Az ügylet alaki kelleihez számítják gyakran bizonyos közhatóságok (bíróságok, közjegyzők, anyakönyvvezetők stb.) közreműködésének szükségességét is az ügylet létrejövetelénél. Ha a *lex loci actus* mellett fakultatíve a *lex patriae* alkalmazandó és ez az utóbbi az ügylet érvényességét valamely hatóság közreműködéséhez köti, ez rendszerint nem jelenti azt, hogy a feleknek *hazai* hatóságuk közreműködését kell biztosítaniok. Rendszerint elegendő az ügylet létrejövetelének helyén levő, az illetékes hazai hatóságnak *megfelelő* külföldi hatóságok közreműködése is. Ennek különösen a közokiratok felvételénél van jelentősége. Ezzel kapcsolatban ugyanis felmerült a kérdés, hogy a külföldi közjegyző részéről felvett vagy hitele-

¹ H. T. 39. §. A meghatalmazott útján történő házasságkötést megengedő 3984/1916. M. E. sz. rendeletet hatályon kívül helyezte az 5230/1922. M. E. sz. rendelet.

² Ellenkezőleg Wolff: 78., aki szerint e tekintetben a *lex loci actus* vagy a mellette fakultatíve alkalmazandó jog szabályai irányadók.

³ Az újabb német elmélet függetleníteni igyekszik a *lex fori* fogalmától a nemzetközi magánjogban használt forma fogalmát és az alaki szabályok körét a nemzetközi magánjogban a belső magánjog alaki szabályainak körétől különbözőképpen igyekszik meghatározni (Neuner, Vauthier, Rabel). Ezeket a módszertani törekvéseket azonban a gyakorlat még nem vette át. L. RVglHWB. IV. 363. l.

⁴ „the consent of parents must be considered a part of the ceremony of marriage, and not a matter affecting the personal capacity of the parties to contract marriage“; Sottomajor v. de Baross. (Dicey—Keith: Conflict of Laws. 4 kiadás. 689. l., Lewald: 65.)

⁵ Ellenkezően Wolff: 78.

sített okirat a magyar kir. közjegyző részéről felvett vagy hitelesített okirattal egyenlő értékű-e. Aláírás egyszerű hitelesítésénél az igenlő válasz kevésbé aggályos, mint szerződés okiratbafoglalásánál, amikor a külföldi közjegyző képzettségét és a közjegyzői minőség elnyerésének módját is figyelembe kell venni.¹ Az amerikai nyilvános jegyzők például úgy a képzettség, mint e minőség elnyerésének szempontjából a magyar kir. közjegyzőkkel nem hasonlíthatók össze.

Bizonyos szerződések tekintetében csak a magyar hatóságok közreműködése biztosítja a szerződés érvényességét. Így a gyermekek vallása tárgyában kötött megegyezés (reverzális, 1894: XXXII. t.-c. 1. §.) csak magyar kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt köthető, külföldi előtt még akkor sem, ha — mint az utódállamokban — a közjegyző oly állam területén székel, ahol még a magyar közjegyzői törvény (1874: XXXV. t.-c.) van hatályban. Ugyanígy egyes magyar bíróságok gyakorlata szerint a külföldön kiállított, magyar ingatlanra vonatkozó bekebelezési engedély a bekebelezés alapjául csak abban az esetben szolgálhat, ha a kibocsátó aláírását a telekkönyvi rendtartás 82. §. d) pontja értelmében magyar bíróság vagy kir. közjegyző hitelesítette. (Vitás.)

VII. Az ügylet alaki érvényességi kellékeit meghatározó jogszabályok *megsértésének* következményeit (orvosolható vagy nem orvosolható, abszolút vagy relatív semmisség, megtámadhatóság, érvényesség a jogszabálysértés ellenére) általában a szerint a jog szerint kell elbírálni, amelynek jogszabályait a felek megsértették. Bizonyos tekintetben különös elbírálás alá esik a házasságkötés érvényességét meghatározó szabályok megsértése, mert az érvénytelen házasság következményeit több különböző jogrendszer szerint kell elbírálni.² Ha az ügylet nem felel meg teljesen a *lex loci actus*, sem az e mellett fakultatíve alkalmazandó jog alakszerűségeinek, az ügyletnek azok a jogi hatásai állanak be, amelyek az ügylet érvényessége tekintetében a figyelembe jövő jogrendszerek

¹ V. ö. Frankenstein: I. 536.; Rheinstein: RVglHWB. IV. 368.; Nussbaum: 95.; Wolff: 79.

² L. 39. §. Ellenkezően Wolff: 79.

egyike vagy másika szerint kedvezőbbek (favor validitatis).¹

VIII. A törvény bizonyos esetekben a kijelentéshez az írásbeli alakot követeli meg. E részben meg kell különböztetnünk a pusztá okiratbafoglalást a fokozott hitelességet szolgáló hitelesítéstől és a közokirati formától. Ezekben az esetekben az ügyletfaj tekintetében okirati kényszerről beszélünk.² Azt a kérdést, hogy az okirati kényszer bizonyos jogügyleteknél fennforog-e, szintén (fakultative) a lex loci actus szerint kell elbírálni. A megkívánt írásbeliség hiánya rendszerint az ügylet semmisségét vonja maga után (K. T. 213. §.). Lehetséges azonban, hogy a törvény — kifejezetten — más jogi hatást fűz az okirati kellékhez, jelesül (perjogi) bizonyítási szabályt. Hazai jogunk ismer olyan eseteket, amelyekben az ügylet érvényes ugyan, bármiként is jött létre; ezt lehet másként is, mint okirattal (pl. tanúkkal) bizonyítani; de az okirati bizonyítás csak közokirattal történhetik (1886: VII. 21. §.). Ide tartozik jelesül a vakok, siketnémák, olvasni nem tudó siketek és írni nem tudó némák részéről kiállított minden okirat, ha az illető az ügyletkötéskor személyesen járt el. Ily esetben perjogi szabályról lé-

¹ Így Wolff: 79. és Reichsgericht CXXXIII., 165.

² A magyar jog a jogügylet érvényességéhez *egyszerű okiratot* kíván a következő esetekben:

a) ingatlan elidegenítése (adásvétel, csere, ajándékozás, stb. 4420/1918. M. E. sz. rend, megerősíti az 1920: XXXVI. t.-c. 77);

b) a törvényes kamatlábat meghaladó kamat kikötése (1868: XXXI. 2. §., 1895: XXXV. 2. §.), kivéve a kereskedelmi ügyleteket (K. T. 286.);

c) ügyvédi jutalomdíj előre kikötése (1874: XXXIV. 54. §.);

d) az állat eladójának törvényes szavatosságát módosító kikötések (1923: X. 2. §.);

e) egyes lakbér szabályzatokban a szabálytól eltérő bizonyos kikötések (budapesti 1909. évi lakásbérleti szabályrendelet 2. §.), pl. egy évnél hosszabb bérleti idő megállapítása, felmondás kizárása vagy a szabálytól eltérő szabályozása stb.;

f) a gazdatiszti szerződés megszüntetése (elállás, felmondás, rögtöni hatályú felbontás, 1900: XXVII. 6., 12., 18. §.).

Közokiratot kíván a törvény (1886: VII. 22., 23. §§.):

a) A házastársak vagy jegyesek közt kötött házassági (vagyonjogi) szerződésekhez és más fontosabb ügyletekhez;

b) rendszerint a társasház tulajdon alapításának érvényességéhez (1924: XII., 1. §.).

Az aláírás pusztá hitelesítése szükséges a vakok váltónyilatkozatainak váltójogi hatályához (1886: VII., 24. §.).

vén szó, kérdéses, hogy nem a lex forit kell-e irányadónak tekinteni. (Az irodalomban a kérdés éppúgy vitás, mint a francia Code civil 1341. cikkének az a szabálya, amely szerint bizonyos értékhatáron túl az ügylet okiratba foglalandó és a tanúbizonyítás ki van zárva.)¹

1. A jogügyletekről külföldön kiállított okiratokat, mind a magán-, mind a közokiratokat, ha a felek belföldi hatóság előtt akarják használni, rendszerint *diplomáciai vagy konzuli hitelesítéssel*, mégpedig a magyar diplomáciai vagy konzuli hatóság hitelesítésével kell ellátniok. A külföldi magyar külképviseleti hatóság az okiratot rendszerint csak abban az esetben hitelesíti, ha az okirat kiállítási helye államának külügyminisztériuma megelőzően már hitelesítette. Hogy a külföldi külügyminisztérium felülhitelesítési záradékának mi a feltétele, hogy szükséges-e megelőzően és milyen alsóbb hatóságok hitelesítő záradékának megszerzése, azt az illető külföldi állam jogszabályai szerint kell elbírálni.

Megjegyzendő azonban, hogy egyes kivételes esetekre nem tekintve, (pl. a telekkönyvi rendtartás 82. §. e) pontja esetében, amidőn a külföldi okirat bekebelezés alapjául szolgál, vagy az 1894: XXXIII. t.-c. 77. és 78. §-a esetében,² amidőn a külföldi halotti anyakönyvi kivonat alapján magyar állampolgár halálesetének a belföldi halotti anyakönyvbe bevezetése

¹ A bizonyító eszközök alkalmazhatóságának kérdése a lex fori szerint bírálendő el. (Igy Nussbaum: 413. l.; és Frankenstein: I., 364. l.). Más állásponton van az olasz Codice civile disp. prel. 10. cikke, amely szerint „i mezzi di prova delle obbligazioni sono determinati dalle leggi del luogo in cui l'atto fu fatto“. Ezen az utóbbi állásponton van Ferenczy is (458. l.) és Wolff is (81. l.); továbbá az Institut de droit international 1877. évi tervezete, amely szerint a locus regit actum elv uralma alatt álló, anyagi jogi tartalmú perrendi szabályok, a *decisoria litis* (perintéző szabályok) közé kell sorolni a törvényes vélelmeken és a bizonyítás terhének kérdésén kívül a bizonyítékok kellékeit, alkalmazhatóságát és bizonyító erejét szabályozó szabályokat is. Az Institut tervezete szerint a lex fori uralma alá tartozó, tisztán perjogi jellegű *ordinatoria litis* (perrendező szabályok) közé csupán az illetékességre, idézésre, tárgyalásra, a bizonyítás felvetett módjára, a képviselet módjára és jellegére, az ítélelhozatalra, a fellebbvitelre és a per megszűnésére vonatkozó szabályok sorolandók. (Annuaire, 1878., 44.) A helyes felfogás szerint a bizonyítékok alkalmazhatóságának kérdése az *ordinatoria litis* körében tárgyalandó.

² L. 11.000/1928. I. M. VII. sz. rend. 5. §. 3. bekezdését. (Ig. Közl. 1928. évf. 36. l.).

séről van szó), a diplomáciai vagy konzuli hitelesítés nem érvényességi kellék, vagyis nem okvetlenül szükséges, hogy az okirat ilyen hitelesítéssel el legyen látva. A Pp. 335. §-ának 3. bekezdése szerint azt, hogy a külföldi közokiratot mennyiben illesse meg a valódiság véelme, a bíróság különös törvényes intézkedések hiányában az eset körülményei szerint ítéli meg. A m. kir. külügyminisztérium vagy a magyar követ vagy konzul hitelesítése a valódiság bizonyítására elegendő. A Pp. szerint tehát nem szükséges az okiratot diplomáciai vagy konzuli felülhitelesítéssel ellátni, ha a magyar bíróságnak az okirat valódisága tekintetében nincs aggálya, vagy ha az ellenfél a valódiságot nem vonja kétségbe, vagy ha a valódiság egyéb módon bizonyítható.

2. Ugyanígy a belföldön kiállított és külföldön használandó okiratot szintén rendszerint el kell látni azon állam diplomáciai vagy konzuli hatóságának hitelesítésével, amelynek területén az okiratot a felek használni akarják.

Az 1874: XXXV. t.-c. 67. §-a azt az általános szabályt tartalmazza, hogy a külföldön használandó közjegyzői okiraton a közjegyző aláírását, ha ennek hitelesítése szükséges, az illetékes kir. törvényszék elnöke, a kir. törvényszék elnökének aláírását pedig az igazságügyminiszter hitelesíti. Az említett törvényszakaszh tehát csak azokat a belföldi igazságügyi hatóságokat határozza meg, amelyek a külföldön használandó közjegyzői okiratokon a közjegyző aláírásának hitelesítésére hivatottak, azonban nyitva hagyja azt a kérdést, hogy a közjegyzői okiratok még ezenfelül az egyes külföldi államokban, amelyekben azokat használni akarják, milyen további hitelesítésre szorulnak. Errenézve az általános nemzetközi szabály az, hogy más államban használat esetében az okirat követségi vagy konzuli felülhitelesítésre szorul (l. a Pp. 335. §-ának utolsó mondatát), ha azonban nemzetközi egyezmény vagy viszonyossági megállapodás erre nézve eltérő szabályt tartalmaz, akkor ez a szabály irányadó, mégpedig abban az irányban is, hogy esetleg az 1874: XXXV. t.-c. 67. §-ában megkívánt hitelesítésre sincs szükség.

3. Bizonyos okiratokra nézve nemzetközi egyezmények előírják a diplomáciai vagy konzuli hitelesítést. Így pl. a hágai jogsegélyegyezmény a megkereséshez csatolt fordítás hite-

lesítését írja elő (1909: XIV. t.-c. 10. cikk), amelyet a megkereső állam diplomáciai vagy konzuli hatóságának vagy a megkeresett állam hites tolmácsának kell teljesítenie.¹ Hasonló rendelkezést tartalmaz — bár némi eltéréssel — a magyar—brit polgári jogsegély-egyezmény (1936. XIII. t.-c.) 4. cikk c. pontja a kézbesítendő iratokra és a 8. cikk b. pontja a megkeresésekre nézve.

Az említett hágai egyezmény, valamint a szegénységi jog tárgyában keletkezett nemzetközi szerződések a szegénységi bizonyítványok hitelesítésére is tartalmazznak szabályokat;² ezek szerint abban az esetben, ha a bizonyítványt nem abban az országban akarják használni, amelyben kiállított, akkor annak az államnak konzuli vagy diplomáciai tisztviselője hitelesíti, mely államban a pert folytatni kell.

4. Egyes egyezmények megengedik a diplomáciai vagy konzuli hitelesítés mellőzését és a hitelesítésre nézve különös szabályokat tartalmazznak. Ide tartoznak:

a 16.500/1925. I. M. számú rendelet, a magyar és osztrák bíróságok és közjegyzők által kiállított vagy hitelesített okiratok felülhitelesítésének mellőzéséről (Igazs. Közl. XXXIV. évf. 4. sz. 47. l.), továbbá magyar—német hitelesítési egyezmény (1880: XXXVI. t.-c. II. cikke), a magyar—olasz jogsegélyegyezmény (1927: I. t.-c.) 18. és 19. cikke, a magyar—román polgári jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 10. cikke és a magyar—jugoszláv jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 23. cikke.³

¹ A bírósági tolmácsokról szólnak az 58.600/1916. I. M. (Ig. K. 1916. évf. 11. sz. mell. R. T. 1972. l.) és 60.000/1926. I. M. (Ig. K. 1926. évf. 236. l.) sz. rendeletek.

² Szegénységi egyezményünk van Luxemburggal (1889. XXXVI.), Németországgal (1887. X.), Olaszországgal (1883. XXXIX.), Svájjal (1884. XXXVI.).

³ 1. *Ausztriával* szemben olyan megállapodás létesült, mely szerint az osztrák bíróságok és közjegyzők által törvényes hatáskörükben szabályszerű alakban kiállított okiratok a m. kir. bíróságok előtt a polgári peres és nem peres eljárásban, ideértve különösen a tkvi. ügyeket is, felülhitelesítésre nem szorulnak; viszont nincs szükség ilyen m. kir. bírósági vagy közjegyzői okirat felülhitelesítésére, ha azokat az említett ügyekben osztrák bíróság előtt használják. (Bp. Közl. 1925. IV., 10 sz.) 1914. július 31-én I. M. 43.500. rend. Ig. Közl. XXIII. évf.

2. *Németbirodalom*: az 1880. évi február 25-én kötött és az 1880: XXXVI. t.-c.-be foglalt államszerződés értelmében polgári vagy katonai bíróságok által

Csehszlovákiával szemben az 1920. évben létesült jogsegélymegállapodásnak az a rendelkezése irányadó, amely szerint a közhatóságok vagy a kir. közjegyzők által kiállított vagy hitelesített okiratok külügyminiszteri hitelesítésre szorulnak, tehát az 1874: XXXV. t.-c. 67. §-ában megkívánt hitelesítésen felül szükséges a m. kir. külügyminiszter, valamint a budapesti csehszlovák követség hitelesítése.

Amerikára nézve ugyancsak az 1874: XXXV. t.-c. 67. §-a irányadó. Azonban az amerikai hagyatéki és hasonló természetű (kártérítési, biztosítási) ügyekben, ideértve az amerikai bíróságoknál indított házassági peres ügyeket is, a kir. járásbíróság által hitelesített okiratnak a kir. törvényszék elnöke által való felülhitelesítésére nincsen szükség, mert az ilyen okiratokon a járásbíróság hitelesítő záradékát az igazságügyminiszter közvetlenül felülhitelesíti, akinek aláírását viszont a budapesti amerikai főkonzul hitelesíti felül.

Megjegyzendő, hogy az Amerikai Egyesült Államokkal kötött és az 1926: XXI. t.-c.-be iktatott barátsági, kereskedelmi és konzuli szerződés XIX. cikke szerint, a szerződő államok konzuli tisztviselői okiratokat felvehetnek. Ezeknek olyan jog-

peres vagy perenkívüli, polgári és büntető ügyekben kiállított okmányok hitelesítése nem szükséges, ha hivatalos pecséttel el vannak látva, de a közjegyzők által kiállított okirat bírósági hitelesítése szükséges.

3. *Romániával* az 1924. évi április 16-án létrejött és az 1925: VI. t.-c.-be foglalt államszerződés 10. cikke úgy intézkedik, hogy a bírói hitelesítéssel ellátott okiratok, valamint a minisztériumoktól származó okiratok felülhitelesítésre nem szorulnak, ha a másik szerződő fél területén akarják használni. A közjegyzők, bírósági végrehajtók és egyéb bírósági tisztviselők által kiállított okiratokat viszont hitelesíteni kell. (Román igmin. 88.509. sz. rendelete. Monit. Off. 1925. április 2-i 74. száma. (14.290/1926.).

4. *Olaszországgal* szemben (1927: I. t.-c.) 18. cikk. Az illetékes közhatóság által kiállított és hivatalos pecséttel ellátott közokiratok hitelességük szempontjából a másik fél területén éppoly érvényességűek, mint az utóbbinak saját területén kiállított közokirat, a nélkül, hogy diplomáciai vagy konzuli hatóságtól hitelesítésükre lenne szükség.

19. cikk. Nem szorulnak diplomáciai vagy konzuli felülhitelesítésre azok a magánokiratok sem, amelyeket a két szerződő fél valamelyikének területén állítottak ki, ha hitelességüket az illetékes hatóság vagy közjegyző tanúsítja.

5. *Jugoszláviával* szemben az 1930: XXXIX. t.-c. 23. cikkében foglalt rendelkezések szerint bírói vagy minisztériumi hitelesítéssel és hivatalos pecséttel ellátott, vagy ezektől származó okiratok további felülhitelesítésre nem szorulnak, ha a másik szerződő fél területén akarják használni.

erejük és jogi hatályuk van, mint a konzuli tisztviselőt kinevező országban közjegyző, vagy más közhivatalnok előtt létrejött vagy azok által kiállított okiratoknak, feltéve, hogy ezen okiratok azon állam szabályainak megfelelően szerkesztettek és állíttattak ki, amelyben felhasználtnak.

VI.

KÜLFÖLDI MAGÁNJOG ALKALMAZÁSA.

16. §. Külföldi magánjog alkalmazása. *

I. A magyar bírói gyakorlat oly esetben, ha nemzetközi vonatkozású jogviszony a per tárgya, nem minden esetben dönti el, hogy milyen külföldi magánjog szabályai alkalmazandók a konkrét jogesetben, hanem egyes külföldi államok bíróságaitól, p.o. a Reichsgerichttől eltérően, *mellőzi az irányadó külföldi jog meghatározását*, ha úgy látja, hogy az adott esetben figyelembe jövő jogrendszerek jogszabályainak alkalmazása ugyanarra az eredményre vezet.¹ A magyar bíróságoknak ez a gyakorlata helyeselhető, mert nemzetközi magánjogunk kollíziós normáinak határozatlansága miatt sokszor nehéz megállapítani, hogy nemzetközi magánjogunk miképpen rendelkezik.

* Irodalom: Melchior: Grundlagen. 81. és köv., 418. és köv. — Nussbaum: IntPR. 96. és köv. — Ed. Wahl: RVglHWP. IV., 337. — Wolff: 53. — Schnitzer: 83.

¹ Kúria: 3813/1931. (Jh. 1933. évf. 24. sz. határozat): „Hogy Amerikában a kizárólagos képviselő területén eszközölhető eladások tekintetében az európai szokásoktól eltérő gyakorlat van-e, közömbös”. — Kúria: 8182/1930. (Jh. 1932. évf. 47. sz. határozat): „Minthogy pedig úgy a német, mint a magyar jog értelmében nem volt akadály annak, hogy felperes és alperes között szóval létrejöjjön az ingatlan vételére kötött társasági szerződés és az ingatlan megszerzésére adott megbízás, közömbös az is, hogy a német birodalmi vagy a magyar jogot kell-e alkalmazni.” — A német jog álláspontja szempontjából l. Wolff: 53.; R. G. 100., 81.; R. G. Warneyer Rspr. 8. (1915) 484. Nr. 311.; 10. (1917) 233.; 14. (1921) 178.; R. G. Zeitschrift f. ausl. u. intern. PR. IV. Sonderheft 1929. Nr. 1, 3. Megjegyzendő azonban, hogy a Reichsgericht maga nem volt mindig következetes álláspontjához. L. a. 113., 42. és a 124., 148. számú határozatait.

II. Ha a magyar bírónak (közigazgatási tisztviselőnek) külföldi jogot kell alkalmaznia, úgy ez a jog csak az illető államban az abban az időpontban *hatályban levő jog* lehet, a már hatályon kívül helyezett jog nem. Például a háború után keletkezett jogviszonyok tekintetében a cári orosz jog nem alkalmazható az orosz emigránsokra sem. Ez alól a szabály alól *kivétel* áll fenn annyiban: 1. amennyiben a jogviszonyra az időközi magánjog kollíziós normái értelmében a már hatályon kívül helyezett jog irányadó;¹ 2. amennyiben az európai-amerikai kultúrkörön kívül álló államok területén, p. o. Kínában, Japánban, Szovjetoroszországban stb., ahol nincs oly hatóság, amely a nyugati műveltségű államokban a házasságkötésnél közreműködő hatóságnak megfelelne és ahol a kötés helyének jogában megállapított szerv előtt kötött házasságnak nincs olyan erkölcsi és jogi tartalma, amely a nyugati műveltségű államokban a házasság erkölcsi és jogi tartalma tekintetében kialakult felfogásnak megfelelne, a H. T. 113. §-ában meghatározott *lex loci celebrationis* elv ellenére keresztyén lelkész előtt kötött házasságot a magyar hatóságok elismerik abban az esetben is, ha a kötés helyének állama az ilyen házasságkötést nem is tekinti érvényesnek. Ennek a magyarázata az, hogy a felek a helyi hatóságok előtt nem köthetnek házasságot és ezért valamilyen formában lehetővé kell tenni részükre a házasságkötést.² — Végül 3. előfordulhat, hogy egy új külföldi jogszabály korlátozza, megszorítja vagy részben megszünteti a külföldi jog valamelyik régi szabályának hatályát és hogy az új jogszabály beleütközik a magyar közrendi klauzulába, a régi azonban nem. Ilyen esetben szintén előfordulhat, hogy a magyar bíró a *régi* külföldi jogszabályt alkalmazza.³

¹ L. 1. §. V. p. Ilyenkor a harmadfokú kollízió esete forog fenn.

² L. 38. §. III. 2. p. és I. Kúria 8411/1927. (Jh. 1929. évf. 10. számú eset.) — A Kúria egy esetben a cseh megszállás alatt, a trianoni szerződés életbelépése (1921. július 26.) előtt a felvidéken a cseh jognak megfelelően lelkész előtt kötött házasságot érvényesnek jelentette ki azon az alapon, hogy ténylegesen ott akkor már a cseh jogszabályok voltak hatályban. (P. III. 1442/1932. Jh. 1933. évf. 492.). Ez a határozat nem helyeselhető, mert a trianoni szerződés életbelépéséig a Felvidéken jogilag a magyar jogszabályok voltak abban az időben hatályban és így a magyar jogot kellett volna irányadónak tekinteni.

³ L. 11. §. XIV. p.

III. Ha a magyar állam valamely külföldi államot vagy valamely külföldi kormányt *nem ismer el*, akkor a bíró az ilyen állam vagy kormány részéről hozott „törvényeket“ vagy „rendeleteket“ állami parancsoknak ugyan nem tekintheti, mégis ha az ilyen törvényeket vagy rendeleteket ott tényleg alkalmazzák, mint az illető terület „jogát“, azokat neki is alkalmaznia kell, mert az állam fogalmának a jog fogalma előfeltevése ugyan, megfordítva azonban nem, vagyis jog hatályban lehet oly területen is, ahol „szervezett állami főhatalom“ még nem alakult ki.¹ Ezért helytelen volt a budapesti Tábla 4864/1922. számú ítélete,² amely a magyar állampolgárok szövetházasságai érvényességének elismerését azon az alapon tagadta meg, hogy Magyarország abban az időben Szovjetországot még nem ismerte el.^{3 4}

IV. A magyar bíró (közigazgatási tisztviselő) *csak kultúrállam jogát alkalmazhatja*, tehát csak olyan államét, amely a nemzetközi jogközösség tagja. A kollíziós normák ugyanis csak a kultúrállamok jogszabályainak alkalmazására vonatkoznak.

V. A külföldi jogot úgy kell alkalmaznia a magyar bírónak, *amint az a külföldön hatályban van*. Ezért a külföldi bírói gyakorlatot is oly mértékben kell figyelembe vennie, mint azt a külföldi bíró figyelembe veszi; tehát a még szokásjogi erőre szert nem tett külföldi bírói határozatokkal szemben ugyanolyan bírálatot gyakorolhat, mint amilyent ezekkel szemben a külföldi bíró gyakorolna. A holográf végrendeletet pl., ha az nem szándékosan van hamis keltezéssel ellátva, 1857. óta a bíróságok Belgiumban szokásjogi alapon nem tekintik érvénytelennek. Ezzel szemben a francia bíróságok az ilyen végrendeletet érvénytelennek tekintik. A magyar bírónak ennek folytán, ha belga jogot alkalmaz, a Code Civil 970. cikkét úgy kell magyaráznia, mint ahogy a belga bíróságok magyarázzák. Ugyanígy pl. a német Wechselordnung abban az alakjában, mint az 1908. október 1. előtt úgy Németországban, mint Ausztriában hatályban volt, 43. cikkének 2. mondatában úgy

¹ Moór: Bevezetés a jogfilozófiába. 1923. 204. l.

² Mdt. XIX. 1.

³ L. 38. §. III. 3. p.

⁴ L. Melchior: 83. l.

rendelkezett, hogy a telepített váltónál a telepesnél kellő időben történt bemutatás és óvatoltatás az elfogadó elleni váltókereset fenntartásának feltétele. A német bíróságok magyarázata szerint mármost ez akkor is állt, ha a váltóhitelező volt a telepes, az osztrák bíróságok szerint viszont ebben az esetben az óvás felvétele nem volt szükséges. A német bíróságoknak tehát, amikor osztrák jogot alkalmaztak, a Wechselordnung említett rendelkezését helyesen az osztrák felfogás szerint kellett magyarázniok.¹

VI. A magyar bírónak a külföldi jogot *mint jogot* kell alkalmaznia. Ebből következik, hogy a külföldi jogszabály tartalmának megállapítása *jogkérdés* minden olyan esetben, mikor a bíró a külföldi jogot azért alkalmazza, mert a lex fori kollíziós normái így rendelik. Ezzel szemben a külföldi jogszabály tartalmának megállapítása *ténykérdés*, mikor a bíró a külföldi jogot azért alkalmazza, mert a szerződő felek annak alkalmazását kifejezetten vagy hallgatólagosan kikötötték. Ez az utóbbi tétel következik abból, hogy a helyes felfogás szerint a külföldi jog kikötésében nem szabad mást látni, mint a jogügylet jogi hatásainak közvetett meghatározását és e célból brevitas causa utalást a külföldi jog anyagi jogszabályainak tartalmára. Itt tehát arról van szó, hogy miképpen szándékoztak a felek meghatározni az ügylet jogi hatásait, ami nyilvánvalóan ténykérdés.²

Abból, hogy a külföldi jog tartalmának megállapítása — ha csak annak alapja nem a felek szerződési megállapodásában keresendő — jogkérdés, következik az is, hogy a felülvizsgálati bíróság (kir. Kúria, Ítélőtábla) teljes mértékben jogorvoslatot nyújthat, úgy abban az esetben is, ha a bírónak a magyar nemzetközi magánjog kollíziós normái értelmében külföldi jogot kellett volna alkalmaznia és helytelenül magyar jogot alkalmazott, mint abban az esetben, ha külföldi jogot alkalmazott ugyan, azonban helytelenül. Ezzel szemben abban az esetben, ha a külföldi jog alkalmazásának alapja a felek szerződési megállapodásában gyökerezik, ténykérdésről lévén szó, a kikötött külföldi jog mellőzését vagy helytelen al-

¹ Reichoberhandelsgericht 15., 208.; Wolff: 55. — Eltérően Melchior: 91. Nussbaum: 99.

² L. 29. §.

kalmazását a felülvizsgálati kérelmet felülbíráló bíróság csak a Pp. 534., 535. és 537. §-ának korlátai között bírálhatja felül.¹

Ugyancsak abból, hogy a külföldi jog tartalmának megállapítása jogkérdés, következik az is, hogy a felek csak abban az esetben kötelesek a külföldi jog tartalmát bizonyítani, ha a bíró azt hivatalból nem ismeri. Ezt a rendszert követte az 1868: LIV. t.-c. (polgári törvénykezési rendtartás) 157. §. 1. bekezdésével ellentétben, amely csak akkor engedte meg a külföldi jog alkalmazását, ha a felek bizonyították annak tartalmát, a sommás eljárásról szóló 1893: XVIII. t.-c. 63. §-a és ezt a rendszert követi a Pp. 268. §-a is, amely szerint a más államban érvényes jogszabályokat, ideértve a viszonyosságra vonatkozó szabályokat is, csak akkor kell bizonyítani, ha a bíróság nem ismeri azokat; a bíróság azonban a jogszabályok megismerése végett felhasználhat a felek részéről fel nem hozott forrásokat is és az e végre szükséges lépéseket hivatalból is megteheti. Így rendelkezik a német Pp. 293. §-a és az osztrák Pp. 271. §-a is.²

¹ Nincs helye a külföldi jog mellőzése vagy megsértése miatt semmiségi panasznak (pourvoi en cassation) Belgiumban és Hollandiában. Franciaországban csak abban az esetben van helye, ha a külföldi jogszabály helytelen magyarázata folytán francia adótörvény alkalmazhatatlanná vált. (Pillet et Niboyet: Manuel (1928) 482. p. III.). Németországban a Pp. 549. §-a értelmében külföldi jog mellőzése miatt csak akkor van helye felülvizsgálatnak, ha a német jogszabályok alkalmazhatósága külföldi jogszabályok magyarázatától függ. Ez az eset áll fenn akkor, ha a felülvizsgálatnak az az alapja, hogy a fellebbviteli bíró a külföldi nemzetközi magánjog visszautaló szabályait helytelenül értelmezte. (Wolff: 56. l.) (R. G. 136., 362.; és 115., 105.). A külföldi jog helytelen magyarázata miatt Olaszországban úgy a külföldi jog mellőzése, mint annak helytelen alkalmazása miatt helye van semmiségi panasznak, bár a gyakorlat a francia felfogás felé is hajlik. (Meili: Das. int. Zivprozzrecht. 1906. 145. l.). Helye volt revíziónak külföldi jogszabály helytelen magyarázata miatt Ausztriában is.

² Hogy a Pp. annak ellenére, hogy a külföldi jog tartalmának megállapítása jogkérdés, mégis megengedi a feleknek a külföldi jogszabály tartalmának bizonyítását, helyeselhető, mert a bíró amint a helyi szokásokat és a helyi statutumokat nem ismerheti, úgy nem ismerheti a világ minden törvényét sem. Ebben az esetben azonban nem *ténybizonyítékról* (Tatsachenbeweis), hanem *jogszabálybizonyítékról* van szó (Rechtsatzbeweis), amely az előbbtől lényegesen különbözik. Ennek következtében a bizonyítási határidők itt nem peremptorikusak és az elismerés sem tekinthető rendelkezésnek. A külföldi jogszabály tartalmának elismerése éppúgy nem köt — ezt helyesen jegyzi meg Re-

VII. A külföldi jogszabályokról *tájékoztatást* az illető állam kormányától diplomáciai úton a m. kir. igazságügyminiszter szerez be. Ezért a magyar bíróságoknak e célból az igazságügyminiszterhez kell felterjesztést tenniök. Nehézség e tekintetben különösen Nagybritanniával és az Északamerikai Egyesült Államokkal szemben áll fenn, mert ott a hatályban levő jogszabályokról a kormányhatóságok nem nyújtanak felvilágosítást. Az Egyesült Államok törvényeinek beszerzéséről szól a 4.980/1901. I. M. számú közlemény (Ig. Közl. X. 75.).

gelsberger (Pand. I., 133. l.), mint annak vitatása. A felek részéről előterjesztett bizonyíték nem „*Parteibeweis*“ a szó szoros értelmében (Wach: Vorträge über die Reichszivprozordnung. 1879. 156. l., Meili: id. m. 140. l.), hanem csak alátámasztása a bíróság szabad kutatásának. Ezért a bíróságnak a felet nem szabad elutasítania csupán azért, mert a fél részéről allegált jogszabály tartalmát bizonyítani nem tudta, hanem hivatalból az igazságügyminisztérium útján kell lépéseket tennie a kérdéses jogszabály tartalmának megállapítása iránt.

A Pp. 268. §-ában elfogadott rendszernek csupán az a hibája, hogy a feleknek nem csupán megengedi a bizonyítást, hanem arra a feleket *kötelezi* is, ha a bíróság a külföldi jogszabályt nem ismeri. A Pp. ugyan kifejezetten nem mondja, hogy ily esetben a fél *tartozik* bizonyítani, ez azonban a Pp. alapelvű felfogásából, hogy a felek bizonyítanak és nem a bíróság, okszerűen következik. Ily esetben a bíróság kötelességévé kellene tenni a külföldi jogszabály tartalmának megállapítását.

Arról, hogy melyik felet terheli ily esetben a bizonyítás, a Pp. nem rendelkezik. Az 1868: LIV. t.-c. 157. §-ának 1. bekezdése szerint a bizonyítási teher azt a felet terhelve, aki a külföldi jogszabályokra hivatkozott. Ezzel összhangban döntött a kir. Kúria 227/1896. (Dt. 3. IX. 292.; Balla: 31.), 56/1884. (Dt. 2. folyam. IX. 258.), 704/1894. (Dt. 3. I. 20.) és 15/1904. számú ítéletében. Sajnos ma a Pp. uralma alatt is e felé hajlik mind az elmélet, mind a bírói gyakorlat álláspontja. Így döntött például a Kúria 3253/1926. számú határozatában (Pdt. XIII. 34.), amelyben kimondta, hogy a törlési perben az alperest terheli annak a bizonyítása, hogy az általa szolgáltatott okirat a bekelezett teher törlésére az ott ezidőszert érvényben levő jogszabályok szerint is alkalmas. Erre az álláspontra helyezkedett Nizsalovszky is az egyes magánjogi pénztartozások ártértelezéséről szóló törvényhez írott kommentárjában (175. l., 2. j.) és Blau György a „valorizáció és nemzetközi viszonyosság“-ról írott tanulmányában (Ügyvédek Lapja, 1927. 4. és 7. sz.). Ez a felfogás helytelen, mert tekintettel arra, hogy a külföldi jogszabály is jogszabály és nem egyszerű tény, a bizonyítási kötelezettséget a felek egyikére vagy másikára hárítani, mint a tényállítások tekintetében és az azokra megállapított szankcióval, nem szabad. Szükség esetében a bírónak hivatalból kell felkutatnia a keresett jogszabályt. Nem változtat ezen, hogy a fél kérhet akár az ottani kormánytól, akár a m. kir. igazságügyminisztertől törvénybizonyítványt, ha azt álláspontja érdekében állónak tartja. (Helyesen Balla: 34.).

VIII. Ami a magyar jogszabályokról külföldi használatra adandó tájékoztatást illeti, a Ppé. 101. §-a kimondja, hogy az ország területén hatályban levő vagy hatályban volt törvényről vagy más írott jogszabályról az igazságügyminiszter ad külföldi használatra *bizonyítványt*. Az igazságügyminiszter arról is adhat ilyen bizonyítványt, hogy bizonyos jogviszonyra nézve törvény vagy más írott jogszabály az ország területén hatályban nincsen. A bizonyítványban a törvény vonatkozó szabályait vagy más jogszabályt szó szerinti idézni kell és értelmezését vagy a jogesetre alkalmazhatóságát meg kell állapítani.

Az igazságügyminisztérium ezt a rendelkezést szorosan értelmezi és szokásjogi szabályról vagy bírói gyakorlatról nem ad törvénybizonyítványt.

IX. *Ha a külföldi jog tartalmát a bíró nem tudja megállapítani* és azt a feleknek sem sikerül bizonyítaniok, akkor a bírónak nem szabad mindjárt a magyar jogot alkalmaznia, hanem azt a jogot kell alkalmaznia, amely a kérdéses külföldi állam területén *valószínűleg* hatályban van, mert így mindenestre közelebb fog jutni a külföldi jog helyes rendelkezéséhez, mintha a magyar jogot alkalmazná. Így pl. ha nem tudott megfelelő felvilágosítást kapni az igazságügyminisztérium útján és nem tudta megszerezni Bolivia Código Civiljének legújabb kiadását sem, egy régebbi kiadást kell felhasználnia és ha ilyet se tud szerezni, a Código Civilről készített ismertetéseket vagy összehasonlító jogi tudományos munkákat (RVglHWP) kell figyelembe vennie. Ugyanígy, ha semmiképpen sem tud tájékozódni az amerikai Common Lawról, annak anyajogát: az angol Common Lawt alkalmazhatja, vagy ha Ecuador öröklési szabályainak tartalmát nem tudja megállapítani, Chile jogát, és ha ezt sem tudja, a francia Code civilt kell alkalmaznia, mert Ecuador polgári törvénykönyve a chilei törvénykönyvön és ez utóbbi a francia Code civilen alapszik. Így mindenestre közelebb fog jutni a helyes megoldáshoz, mint abban az esetben, ha a magyar jognak például a köteles részre vonatkozó szabályait alkalmazza, amelyek az ecuadori jog szabályainak semmi esetre sem felelnek meg.¹

¹ V. ö. Melchior: 432. l.

X. Az elbírálás tárgyát tevő jogviszonnyal kapcsolatban álló oly külföldi jognak, amelyet a magyar bírónak nem szabad alkalmaznia, mégis jelentősége lehet a jogviszony elbírálásánál, ha összeütközésbe jut a bíró részéről alkalmazandó magyar vagy külföldi joggal. Ily esetben esetleg a személy mentségül szolgálhat, ha oly kötelezettségeinek tett eleget, vagy oly jogával élt, amely a bíró részéről nem alkalmazott jog szerint terheli vagy megilleti, feltéve azonban, hogy a jogviszony ezzel a joggal elég szoros kapcsolatban állt és hogy a személy azt hihette, hogy a jogviszonyra ez a jog nyer alkalmazást.¹

17. §. Jogok védelme.

*Önsegély és peres védelem. Bírói joghatóság. Külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása. Külföldi választott bírósági ítéletek.**

I. Azt, hogy megvannak-e azok a feltételek, amelyek mellett valaki alanyi jogát *önhatalommal* is érvényesítheti, nem az illető alanyi jogra irányadó jogrendszer, hanem annak a jogrendszernek a jogszabályai szerint kell elbírálni, amelynek területén a jogosultnak az önhatalmú cselekményt el kell végeznie.

II. Ami a magánjogi igénynek per útján vagy peren kívül, bíróság vagy más hatóság közbejöttével való érvényesítését illeti, meg kell jegyezni, hogy a magyar állam jog-

¹ L. 33. §. V. p.

* Wolff: 80, — a német ZPO. 328. §.-hoz készült kommentárok, különösen Stein—Jonasé; Lehmann—Krauss: Leske—Loewenfeld: Rechtsverfolg. im. intern. Verkehr I. (1930). — J. Magnus: Tabellen z. internat. Recht Heft 1. (1931). — Satter: Zeitschr. f. Zivilprozess 55., 459. és köv. (1930). — Helmuth Gesler: §. 328. ZPO. (Beiträge z. Ziv. Prozess. Heft 14/1933. — R. v. Simson: RVgIHWB. IV. 537.

Szerző: La réglementation en droit Hongrois des commissions rogatoires adressées aux autorités étrangères. (Acta Juris Hungarici 1. évf. 3—4. sz. 265. és köv. l.). — Szerző: Die Sicherheitsleistung der Ausländer für die Prozesskosten im ungarischen internationalen Zivilprozessrecht. (Niemeyers Zeitschrift Bd. XLVIII. 145—165. l. Különlenyomatban is.) — Szerző: L'exécution des jugements des juridictions étrangères en Hongrie. (Polgári Jog. Vol. X. septembre. Special number. p. 12. et suiv.) — Szerző: Das internationalrechtliche Problem

védő tevékenysége szabály szerint csak a magyar állampolgárookra terjed ki s ezekre is csak a magyar állam területén és csak abban az esetben, ha a per tárgyát tevő magánjogi jogviszony vagy tény a magyar állam területével kapcsolatban van: vagyis a peresített követelés itt keletkezett vagy teljesítendő, a perben szereplő felek magyar állampolgárok vagy — amennyiben tény megállapítása a per tárgya — ha ez a tény itt történt. Mindazonáltal a nemzetközi forgalom mai fejlettsége folytán a magyar állam ettől az elvtől több irányban eltér és ezek az eltérések okozzák, hogy a magyar állam jogvédő tevékenysége több ponton érintkezésbe jut a külföldi államok jogvédő tevékenységével. Ezek az érintkezési pontok: 1. A magyar állam megadja a jogvédelmet akkor is, ha a külföldi elemek, külföldi tényezők is szerepelnek a bíróságai (hatóságai) előtt folyó perben vagy perenkívüli eljárásban. Így megadja a jogvédelmet akkor is: a) ha külföldi fél szerepel a perben akár felperesként, akár alperesként, sőt abban az esetben is, ha a felperes és alperes is külföldi; b) ha külföldön keletkezett vagy teljesítendő magánjogi viszony vagy külföldön történt tény a per tárgya; c) ha a perben szereplő bizonyító eszközök külföldön keletkeztek vagy külföldön vannak. 2. Ezenkívül a magyar állam kiegészíti a külföld jogvédő tevékenységét: amennyiben a magyar bíróságok (hatóságok) segédkeznek a külföldi bíróságoknak (hatóságoknak), hogy azok a jogvédő tevékenységüket a saját terü-

der inländischer Anerkennung und Vollstreckbarkeit ausländischer schiedsgerichtlicher Urteile. (Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht. L. k. (1935) 34—59. l.) — Szerző: A perköltség és ítéleti illeték biztosítása a magyar nemzetközi perjogban. (Polgári Jog. VIII. évf. 9. szám. 1932. nov. 342—348. l., 10. szám. 388—395. l., IX. évf. 2. szám. 98—101. l.) — Szerző: A külföldi hatóságokhoz jogsegély nyújtása céljából intézett bírói megkeresések szabályozása a magyar nemzetközi polgári perjogban. (Magyar Jogi Szemle. XIII. évf. 10. szám (1933. dec.) 328—336. l.) — Szerző: A külföldi választott bírósági ítéletek belföldi elismerésének és végrehajtásának nemzetközi jogi problémája. (Magyar Jogi Szemle. XV. évf. (1934) 1. (januári) szám. 11—27. l.) — Szerző: Az új magyar—brit polgári jogsegélyegyezmény. (Magyar Jogi Szemle. XVI. évf. (1935) 10. szám. 398—407. l.) — Magyar: A Magyar Polgári Perjog. 1. kiad. 1913. 59. és köv. l., 220. és köv. l., 640. és köv. l., 942. és köv. l., 954. és köv. l. — Magyar: Újabb irányok a nemzetközi perjogban. 1907.

letükön minél tökéletesebben gyakorolják. Így ez utóbbiak kívánságára, „megkeresésére“ a magyar bíróságok a külföldön folyamatban levő perek céljaira egyes perbeli cselekményeket végeznek, külföldi bírói határozatokat kézbesítenek, bizonyítást vesznek fel, egyszóval a külföldi bíróságoknak jogsegélyt nyújtanak. 3. De segédkeznek a magyar bíróságok a külföldi bíróságoknak ezen túlmenően oly módon is, hogy a külföldi bíróságok előtt folyamatban levő vagy már azok előtt befejezett perek hatásait (perfüggőség, a per jogerejű befejezése, külföldi jogerős ítélet végrehajtása) a saját területükön elismerik. 4. Végül a jogvédelem utolsó nemzetközi vonatkozása, hogy a magyar állam a magyar bírói hatalmát egyes külföldi államok területére kiterjeszti (konzuli bíráskodás [1891: XXXI. t.-c.], ami azonban a világháború óta a trianoni szerződés 79. cikke értelmében megszűnt).

Amíg az 1. és 4. pontban említett esetekben csupán egy állam bírósága (hatósága) tevékenykedik a jogvédelem körül, a 2. és 3. pont alatt említett esetekben két állam bíróságai (hatóságai) működnek közre a jogvédelem megvalósításán. Amíg az 1. és 2. pont esetében meglehetősen fejlett a jogállapot, addig a 3. és 4. pont esetében az államok még mindig elég nagy elzárkózást tanúsítanak egymással szemben, aminek a magyarázata főleg abban keresendő, hogy a külföldi per hatásainak elismerése és az állam bírói hatalmának a külföldre kiterjesztése sokkal közelebbről érinti az állam életbevágó, nagy gazdasági és politikai érdekeit, mint a külföldi félnek a jogvédelem megadása és a jogsegélynyújtás a külföldi bíróság (hatóság) részére. Elég fejletlen ezenkívül a jogállapot ma még a külföldi mint alperes perbeli védekezésének lehetővé tétele tekintetében is, mert a külföldi alperes védekezése a belföldi perben még ma is meg van nehezítve.

III. Ahhoz, hogy a magyar bíróság (hatóság) perben vagy egyéb ügyben eljárhasson, szükséges, hogy a perre vagy egyéb hatósági eljárásra *joghatósága* (jurisdikciója) legyen. Ezért, mielőtt eldönthető az a kérdés, hogy valamely külföldi vonatkozású ügyben az eljárásra a magyar bíróságoknak (hatóságoknak) van-e hatáskörük (*competencia materiae*) és illetékességük (*competencia loci*), el kell döntení az azt, hogy a per vagy egyéb eljárás a magyar bíróságok (hatóságok) *jogható-*

sága (competencia suverenitatis, Gerichtsbarkeit) alá tartozik-e.¹

1. Vannak olyan magánjogi ügyek, amelyekben a vonatkozó intézkedés megtételét a törvény a hazai bíróságok (hatóságok) joghatósága alá utalja az ügy természete alapján, minden további ú. n. illetékességi tényelemre tekintet nélkül. A joghatóságnak ez az alakja *illetékességi okra tekintet nélküli, fenntartott vagy kizárólagos belföldi joghatóságnak* (competentia suverenitatis reservata) nevezhető. Ide tartoznak (bizonyos kivételekkel) a magyar állampolgárok személyi állapotát érintő peres és nem peres eljárások (Pp. 414. §. 4. p., Ppé. 33. §. 1. bek. 2. p.),² továbbá a belföldi ingatlanokra vo-

¹ L. Balla: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam, 123. füzet, 315. és köv. l.); Vági József: Perjogunk jurisdikcionális szabályai. (Jogtud. Közl. 1922. évf.).

² Ide tartoznak:

a) A házassági akadályok alóli felmentés tekintetében a H. T. 7., 8., 15., 17. stb. §-ai, amelyek szerint ezek alól magyar honosnak a magyar hatóságok (államfő, igazságügyminiszter, gyámhatóság stb.) adhatnak csak diszpenzációt.

b) A házassági köteléki perekre vonatkozóan a H. T. 114. §-a, amely kimondja, hogy magyar honos házassági köteléki perében csak magyar bíróság ítélete hatályos. Ugyanezt mondja ki az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. t.-c. 67. §. 2. bek. és pedig olyképpen, hogy „az anyakönyvvezető magyar honos házasságára vonatkozóan nem jegyezhet az anyakönyvbe külföldi ítéletet”.

c) Az előbbi pont szabálya folytán fenntartott joghatóság alá tartozik a magyar honos nő végleges nőtartási igényét tárgyzó per, mert ezt állandó bírói gyakorlat szerint vagy magában a köteléki perben, vagy ha külön perben is — de csak ha fenntartották — a köteléki per bíróságánál kell érvényesíteni. (P. H. T. 411. sz. elvi határozat és a Kúria 7714/1926. sz. határozata.) (Utóbbit lásd a Jogi Hírlap Perjogi döntvénytárának 22. lapján.) Ez a kizárólagosság csakis a végleges nőtartásdíjra és annak felemelése iránti perre vonatkozik, az ideiglenes nőtartásra nem.

d) A magyar honos örökbefogadó szülő által eszközölt örökbefogadás esetében az igazságügyminiszteri gyakorlat szerint, akár magyar, akár külföldi az örökbefogadott gyermek, a jóváhagyás a m. kir. igazságügyminiszter joghatósága alá tartozik.

e) Magyar honos apa által eszközölt törvényesítés esetén ugyancsak az ig. min. gyakorlat szerint, még abban az esetben is, ha a gyermek anyja után külföldi honos, a magyar ig. min.-nek és a magyar államfőnek van joghatósága.

f) Magyar honos gondnokság alá helyezése a Pp. 718. §., gondnokságának megszüntetése a Pp. 725., kiskorúságának meghosszabbítása a Pp. 702., a kiskorúsága meghosszabbításának megszüntetése a Pp. 717. §., az atyai hatalom

natkozó dologi jogi perek (Ppé. 39. §.) és perenkívüli ügyek,¹ belföldi vagyontárgyakra vonatkozó végrehajtási jogi cselekmények (1881: LX. t.-c. 18. §.) (magyarországi lakos harmadadóstól járó követelés letiltása is),² a magyarországi hitbizományi viszonyból eredő peres és perenkívüli ügyek (Pp. 42. §. és Ppé. 98. §.), a külföldön területenkívüliséget élvező magyar állampolgárok és a magyar állam ellen indított azok a perek, amelyek a nemzetközi jog értelmében külföldi bíróságok előtt ellenük folyamatba nem tehetők.³

2. Vannak ügyek, amelyekben az intézkedéstételt törvényeink a hazai bíróságok (hatóságok) joghatósága alól az ügyek természete alapján kirekesztik, habár az esetet magát valamely illetékességi ok idevonná is. A joghatóságnak ezt az

gyakorlatának megszüntetése a gyámtv. 198. §-a, az ezt kimondó gyámhatósági határozat érvénytelenítése a Pp. 730., magyar honos holtányilváníttása a Pp. 735. §-a alapján tartozik a fenntartott joghatóság körébe. Mindezen törvényhelyek joghatóságról ugyan nem tesznek említést, de említést tesznek „kizárólagos illetékességről, márpedig ha törvényeink szerint ezekben az ügyekben az azonos hatáskörrel bíró más magyar hatóság sem járhat el, külföldi annál kevésbbé.

g) Magyar honos névváltoztatására belügyminiszteri gyakorlat tartja fenn a kizárólagos intézkedés jogát.

A fenntartottság szabálya alóli kivételeket a házassági pereknél lásd 42. §. II. p.

1 a) Telekkönyvi bejegyzést csak telekkönyvi hatóságaink rendelhetnek el belföldi ingatlanra (Telekkönyvi rendtartás 60. §.). Egyébként a telekkönyvi hatóságok illetékessége is kizárólagos és már ebből folyólag is e részben a joghatóság fenntartott. b) Végrehajtás foganatosítására kizárólag az a telekkönyvi hatóság illetékes, amelynek területén a szóbanforgó ingatlan van (Vhtv. 18. §. 1. bek.). c) Belföldi ingatlan tekintetében a hagyatéki eljárást az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. t. c. 8. §-a szerint csakis a magyar bíróság folytathatja le. d) Csődtörvényünk 75. §-ának ut. bekezdése értelmében belföldi ingatlanra vonatkozóan csak a mi eljárásunk hatályos, vagyis belföldi ingatlanra külföldön elrendelt csőd és ennekfolytán az ott létesült csődbeli kényszerűség nem hat ki. Megfelelően áll ez a csődönkívüli kényszerűségi eljárásra is.

² L. Kúria 2937/1931. (Borsodi: Végrehajtási törvény 26. l.), Kúria 2046/1916. (u. ott 161. l.), Kúria 67/1931. (Jh. 1931. évf. 559. sz.) számú határozatait.

³ L. Szerző: A területenkívüliség a magyar jogban. Budapest, 1930. és Pap József: A jogsegély különös tekintettel a nemzetközi vonatkozásokra (Jogtudományi Közlöny évkönyve, 499. l.), és lásd továbbá az 1937. XVIII. t.-c.-t, valamint az 1914. XLII. t.-c. 12. cikkét.

alakját *kizárt, elhárított, kizárólagos külföldi joghatóságnak* (competentia suverenitatis exclusa) nevezhetjük. Ide tartoznak egyes kivételekkel a külföldi honosok státusügyei,¹ külföldi ingatlanokra vonatkozó dologi jogi perek és perenkívüli ügyek,² külföldi vagyontárgyakra vonatkozó végrehajtási cselekmények (külföldi lakos harmadadóstól járó követelés letiltása is), a Magyarországon székelő külföldi honos területenkívüli személyek és külföldi államok ellen folyamatba tett olyan perek, amelyek a nemzetközi jog értelmében belföldi bíróság előtt nem indíthatók meg.

3. Vannak ügyek, amelyekben törvényeink értelmében a joghatóság az ügy természetén kívül egy további tényelemtől, az ú. n. illetékességi októl függ. A joghatóságnak ez az alakja *illetékességi okhoz kötött, esetleges, akcidentális joghatóságnak* (competentia suverenitatis competentiae loci annexa) nevezhető. Ide tartoznak mindazok az ügyek, amelyek nem esnek a fenti 1. és 2. csoportba, tehát általában a nem ingatlant tárgyzó vagyoni ügyek. Ezekben az ügyekben eljárnak és intézkednek hatóságaink, ha az eljárást, illetőleg intézkedést állami feladatnak tekintik. Hogy ez fennfőroge, ez az illetékességi okokban jut kifejezésre. A Kúria 5062/1926. (862. E. H.) sz. határozatában elvi éllel mondotta ki, hogy magyarországi lakos ellen folyamatba tett vagyoni jogi per magyar bíróság joghatósága alá tartozik, ha csak azt Magyarországon érvényes külön jogszabály a magyar bíróság joghatósága alól el nem vonja, vagy valamely külföldi vagy más hatósági eljárásra nem utalja.

IV. A joghatóság kérdésének jelentősége van a külföldi hatósági intézkedések, bírói határozatok érvényessége és végrehajthatósága elismerésének szempontjából is.

1. A külföldi hatósági intézkedést, bírói ítéletet akkor fogadjuk el érvényesnek, midőn annak hatásait belföldön is elismerjük.³ Hogy mikor szül bizonyos hatásokat a külföldi

¹ A házassági perek szempontjából l. 42. §. III. p.

² V. ö. a Kúria 4157/1930. sz. határozatát. (Jh. 1931. évf. 3. sz.).

³ Ha a külföldi bíróság ítéletét Magyarországon érvényesnek nem ismerjük el, nem ismerjük el a külföldi bíróság oly rendelkezését sem, amellyel leltja a végrehajtást szenvedőnek Magyarországon lakó harmadadóssal szemben fennálló követelését. (Így Kúria 67/1930. Jh. 1931. évf. 559. sz. hat.).

hatósági intézkedés, bírói ítélet, azt a külföldi jog szerint kell elbírálni. A mi jogunk szerint a bírói ítélet hatásai akkor általánosan be, ha az ítélet már jogerőre emelkedett. Egyedül a végrehajthatóságra nézve van bizonyos esetekben kivétel. Ugyanez áll a külföldi jogok szerint is s így rendszerint csak külföldi *jogerős* ítéletek érvényének elismeréséről lehet szó. Ha azonban a külföldi jog a nem jogerős ítéletet szélesebb körben ruházza fel a végrehajthatósággal, mint a belföldi jog, akkor az, ha érvényét egyáltalában elfogadjuk, belföldön is végrehajtandó, kivéve mégis, ha a belföldi jog ezt kifejezetten kizárja. (Pp. 33. §.) Más oldalról a külföldi ítélet itt belföldön nem szülhet oly hatást, aminőt a belföldi jog egyáltalában nem ismer. Pl. a francia jog szerint az ítélet zálogjogot (*hypothèque judiciaire*) ad a hitelezőnek az adós ingatlanaira. (Code civil. 2123. c.). A magyar jog szerint ez nem történhetik meg s a francia ítélet, ha itt érvényesnek fogadtatnék el, ezt a hatást nem idézné elő.

2. A fenntartott joghatóság eseteiben a külföldi hatósági intézkedés, bírói határozat fogalmilag érvénytelen és a külföldi bírói határozat Magyarországon nem hajtható végre.¹

A kizárt joghatóság eseteiben abból, hogy törvényeink az eljárást és intézkedést feltétlenül elhárítják, az következne, hogy a külföldi intézkedés, bírói határozat érvényességét elismerik, és pedig viszonyosság előfeltétele nélkül, mert kell, hogy valahol az adott ügyben szerintünk is érvényes intézkedés tétethessék, vagy érvényes bírói határozat hozassék. Mégis azt látjuk, hogy a joghatóság kizártságából folyó ezt a következményt csakis a személyi állapotot tárgyzó perekre mondja ki a Pp. 141. §. 6. pontja. Már a gyámtörvény 194. §-a a viszonyosság előfeltételét is felállítja, kimondván: „A gyámhatóságok a külföldi gyámhatóságok határozatait csak oly ügyekben hajtják végre, amelyek a jelen törvény szerint a gyámhatóságok hatásköréhez tartoznak és csak az esetben kötelesek

¹ A külföldi bírói ítélet, ha annak érvényét Magyarországon nem ismerjük el, a magyar bíróság előtti perben bizonyítékként elfogadható és mérlegelhető. Ezt kifejezetten kimondta a Kúria P. VI. 5155/1933. sz. határozatában. (Jh. 1934. évf. 573. sz. hat.) Ellenkezően a Kúria P. II. 141/1934. sz. határozata.

azokat végrehajtani, ha az illető országgal e tekintetben kölcsönösség viszonya áll fenn.“

Az esetleges akcidentális joghatóság eseteiben a külföldi hatósági intézkedés, bírói határozat érvényét és végrehajthatóságát csak bizonyos feltételek mellett ismerjük el.

3. Ezeket a feltételeket a külföldi bírói ítélet érvényességének elismerése szempontjából a Pp. követve a német pr. (328. §.) példáját, a 414. §-ban nemleges, nem pedig pozitív formában állapítja meg. Kiegészíti ezt a §-t a Ppé. 33. §-a, amely a külföldi ítélet *végrehajthatóságának* feltételeit állapítja meg.

A Pp. 414. §-a szerint, amennyiben nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik, a külföldi bíróság ítéletét nem lehet érvényesnek elfogadni:

a) ha az a bíróság, amely az ítéletet hozta, a magyar törvény szerint nem volt illetékes, vagy ha oly illetékességi ok alapján járt el, amely az eljáró bíróság államának törvénye szerint ennek polgárával szemben nem alkalmazható;

b) ha a marasztalt alperes magyar állampolgár és meg nem jelenése következtében perbe nem bocsátkozott, kivéve, ha az idézés neki saját kezéhez, vagy megkeresés következtében valamely belföldi bíróság útján szabályszerűen kézbesítetett;

c) ha a fél magyar állampolgár és a perben való részvételből az eljárás szabálytalansága következtében ki volt zárva;

d) magyar állampolgár személyi állapotát tárgyzó perekben;

e) ha az ítélet érvényességének elismerése hazai jogerős ítélettel, a közerkölcsiséggel, vagy hazai törvény céljával ellenkezik;

f) ha azzal az állammal, amelynek bírósága az ítéletet hozta, e részben a viszonyosság nincs megállapítva, kivéve, ha az ítélet nem vagyonjogi perben hozatott és a pernek nincs belföldön illetékes bírósága.

Az igazságügyminiszternek a viszonyosság felől tett nyilatkozata a bíróságokra kötelező. E nyilatkozatot kétség esetében hivatalból kell kikérni.

A Ppé. 33. §-a kimondja, hogy a végrehajtásnak külföldi végrehajtható közokirat alapján elrendelésére az illető állam-

mal fennálló nemzetközi szerződés irányadó. Ilyennek hiányában a végrehajtást csak akkor szabad elrendelni, ha a viszonság meg van állapítva, és ha: a) a végrehajtás polgári vagy kereskedelmi bíróságnak jogerős bírói határozatán vagy ilyen-nel egyenlő hatályú bírói egyességen alapszik; b) az illető bírói határozat vagy egyesség ellen a Pp. 414. §-ában felsorolt valamely körülmény nem forog fenn.

4. A Pp. szerint tehát a külföldi ítélet érvénye elvben Magyarországon bizonyos feltételek mellett általában elismerendő, mégis miután az elismerés egyik feltétele, a *megállapított viszonság* rendszerint hiányzik, külföldi ítéletek Magyarországon rendszerint elismeréshez nem jutnak.

A viszonság nem jelenti a belföldi ítélet elismerését általában a külföld részéről, hanem jelenti annak nem súlyosabb feltételek melletti elismerését, mint aminőket a belföld a külfölddel szemben megállapít. Ebből következik, hogy amely állam a Pp.-nél súlyosabb feltételeket állapít meg, nevezetesen, eltérően a magyar jogtól, csak érdemleges felülbírálás után tulajdonít a magyar ítéletnek hatásokat (mint Franciaország és Anglia) vagy még érdemleges felülbírálás mellett sem ismeri el a magyar ítéletet (mint Hollandia, Norvégia, Svédország stb.), az nem teljesíti a viszonság elismerés feltételét s így az ő bíróságának ítélete nem ismerhető el érvényesnek. Egyáltalában nem, tehát érdemleges felülvizsgálat mellett sem, mivel ezt az intézményt a magyar jog nem ismeri.

A Pp. azt kívánja, hogy a viszonság *meg legyen állapítva*. Hogy miben áll ez a megállapítás, azt a törvény nem mondja meg, de alig lehet kétség aziránt, hogy az a kormányhatóságnak egy más állam kormányával szemben ünnepélyes formában, kormány-nyilatkozatban tett olyan kijelentése, hogy a viszonság tényleg gyakoroltatik.¹

¹ Hogy a viszonság meg legyen állapítva, azt a Képviselőház igazságügyi bizottsága határozta el abból a célból, hogy így tőlünk függjön, hogy valamely állammal viszonságba lépünk-e. (Igazságügyi Javaslatok Tára. X. évf. 4. sz. 319. l.). — L. 12. §. VI. p. Magyar (Magyar polgári perjog, 1. kiadás 648. l.) helytelenül a viszonság „megállapítását“ úgy magyarázza, hogy az oly kormánynyilatkozatot feltételez, amely szerint „a viszonság gyakoroltatni fog“. Ez azonban nemzetközi szerződés volna, ami pedig kétségkívül nem felel meg a Pp. intencióinak.

A külföldi ítélet érvényének elismerését viszonyosság hiánya miatt nem lehet megtagadni, ha a per nem vagyoni jogi per és az illető perre nézve a magyar jog saját bíróságainak joghatóságát nem állapítja meg. Az ilyen perekben hozott ítéletet tehát, amennyiben a magyar állam bíróságának reájuk nincs joghatósága, viszonyosságra való tekintet nélkül kell érvényesnek elismerni (Pp. 414. §. 6.).

5. Magyarországnak általános végrehajtási egyezménye ezidőszert csak Ausztriával volt, amelyet az 1914. XLII. és LI. t.-c. foglal magában és amely a német kormány nyilatkozata szerint Ausztria bekebelezése után is egyelőre hatályban maradt. Ezenkívül meg van állapítva még a viszonyosság a Svájci Szövetséghez tartozó Waadt (Vaux) kanton tekintetében az 1885. március 13-án kieserélt kormány-nyilatkozatok értelmében.¹ Végül egyes kérdésekre nézve a végrehajtási viszonyosságot még a következő nemzetközi egyezmények biztosítják: a hágai polgári jogsegély-egyezmény (1909. XIV. t.-c.), amelynek III. fejezete értelmében az egyezményben részes államokban végrehajtásnak van helye az eljárási költségek és kiadások tekintetében hozott olyan elmarasztaló határozatok alapján, amelyek a szerződő államok valamelyikében olyan felperes vagy beavatkozó ellen keletkeztek, aki a perbeli biztosíték vagy a bírósági költségek előlegezése alól fel volt mentve;² továbbá helye van még végrehajtásnak a vasúti áru-, személy- és poggyászfuvározás tárgyában 1924-ben Bernben és 1933-ban Rómában kelt egyezmények (1928. III. és IV., 1938. XXVI. és XXVII. t.-c.) 55. cikkében foglalt esetekben azon államok között, amelyek ezeknek az egyezményeknek részesei.³

Meg kell még említeni a trianoni szerződés 237. cikkét, amely szerint érvényeseknek kell tekinteni és a nélkül, hogy

¹ L. az 1885. évi április hó 20-án 17.881. szám alatt kelt rendeletet. Rend. Tára 1885. évf. 422. I. Lásd továbbá a 72.300/1914. I. M. számú rendeletet (I. K. XXIII. évf. 805. I.), amely azonban ma már nagy részében elavult.

² Az egyezményben részes államokat felsorolja a 3. §. VII. 2. a. pont.

³ A berni egyezményekben részesek: Ausztria, Belgium, Bulgária, Dánia, Danzig, Spanyolország, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Magyarország, Olaszország, Lettorság, Lichtenstein, Luxemburg, Németország, Németalföld, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Saar-terület, Svédország, Svájc, Csehszlovákia, Törökország, Jugoszlávia. (Az 1934. jan. 1-ével közzétett hivatalos jegyzék szerint.)

külön végrehajtási utasításra (exequatur) szükség volna, végre kell hajtani a Szövetséges és Társult Hatalmak bíróságainak ítéleteit, ha ezek a bíróságok a trianoni szerződés értelmében illetékesek. Ennek a cikknek alkalmazására azonban eddig nem került sor.

V. A magyar polgári perjogban nincs általános szabály arra vonatkozólag, hogy mikor kell a bírónak a *lex fori* s mikor a külföldi jog perjogi normáit alkalmaznia. A Pp. azt a rendszert követi, hogy egyenkint felsorolja a külföldi perjog alkalmazásának eseteit. Ezekben az esetekben általában oly tényekről van szó, amelyeket a külföldi perjog már meghatározott, amelyeket tehát — ha csak a törvény kivételt nem tesz, — a külföldi jog szerint kell elbírálni: így a külföldi peres felek perbeli jog- és cselekvőképességét (Pp. 74. §.), a megkeresett külföldi bíró részéről teljesített perbeli cselekményeket (Pp. 18. és 173. §.), a külföldi jogból átvett illetékességet (Pp. 46. §.), a külföldön kiállított köz- és magánokiratok érvényét és bizonyító erejét (Pp. 315., 321., 322. §.), a külföldi per hatásait (Pp. 414. §.) és általában a megtorlás útján alkalmazandó szabályokat.

Az említett eseteken kívül tehát a magyar bírónak általában a *lex fori* perjogi normáit kell alkalmaznia. E szerint kell elbírálnia a külföldi perbeli cselekmény jogi hatásait a belföldön, s e szerint azt is, hogy a kérdéses cselekmény de jure a külföldhöz tartozik-e.¹

¹ A nemzetközi perjogi írók a *lex fori* kapcsolóelvének kizárólagos alkalmazását a polgári perjog közjogi természetével, továbbá azzal igyekeztek indokolni, hogy a bíró államhivatali tevékenységet fejt ki és így külföldi jog alkalmazása esetében a külföldi perjog hivatalnokává lesz. Ezenkívül minden per egységes jogi cselekmény, amely érvényesen csak a perbíróság helyének joga szerint jöhet létre. Végül a bírósági teremben szükséges rend is megkívánja — az írók szerint, — hogy a peres eljárás egyféle jog szerint bíraltassék el. (Meili: id. m. 15. l.).

Ez a felfogás, amelyet az angol—amerikai elmélet (Meili: id. m. 15. l.) és bírói gyakorlat és legújában a német perjogi elmélet is elfogadott, nem helyeselhető. Már Bar kimutatta, hogy ez az alapelv csak abban az értelemben igaz a perjogban is, mint az anyagi magánjogban. (II. 362.) A perjog közjogi természete sem zárja ki a külföldi jog alkalmazását, mert a bíró kénytelen lehet külföldi közjogot alkalmazni, ha a közjogi viszony a külföldi állam területével van szoros kapcsolatban. A magánjogban is vannak közjogi jellegű, kogens normák és mégis ott senki sem vitatja, hogy ez a körülmény kizárná a külföldi kogens

VI. A polgári perjognak vannak szabályai, amelyekben, bár a bíró eljárására vonatkoznak, bizonyos magánjogi gondolatok is kifejezésre jutnak. Ez áll a *bizonyítási teher megosztására* és a különböző *vélelmekre* vonatkozó szabályokra. A magyar bírónak, ha francia jog uralma alatt álló követelést kell elbírálnia, a bizonyítási teher kérdését is a francia jog szerint kell elbírálnia. A bizonyítási teher és a magánjogi szabályok között fennálló szoros kapcsolat kifejezésre jut abban is, hogy az előbbire vonatkozó jogszabályok sok helyen (p. o. a német BGB-ben és a HGB-ben) a magánjogi törvényekben vannak elhelyezve.

VII. 1. A Pp. nem szabályozza sem azt a kérdést, hogy mikor tekintendő a kikötött *választott bíróság* külföldinek, sem azt, hogy a külföldi választott bíróság ítélete Magyarországon milyen feltételek mellett ismerendő el érvényesnek és hajtandó végre. Ennekfolytán a szerződésen alapuló választott bíróság kikötése, ha különben a Pp. 767. §-ának megfelelően történt, minthogy a Pp. ez irányban semmiféle korlátozó intézkedést nem tartalmaz, érvényes és annak alapján a rendes hazai bíróság hatásköre kifogásolható akkor is, ha a választott bíróság tagjai idegen állampolgárok, külföldön ítéleznek¹ és más nemzeti jogot alkalmaznak. Ebben az esetben is ama hazai rendes bíróságnál, amely választott bírósági szerződés esetén kívül az ügyre hatáskörrel és illetékességgel bírna,

magánjog alkalmazását. A bíró nem válik a külföldi jog alkalmazásával a külföldi perjog hivatalnokává, mert hiszen a külföldi jogot nem a külföldi, hanem a belföldi törvényhozó parancsa alapján alkalmazza. A per ezenkívül nem egyseges jogi cselekmény, hanem több önálló jogi cselekményből áll s így nincs kizárva, hogy egyes perbeli cselekmények, amelyek külföldön játszódnak le (p. o. a külföldön felvett bizonyítás), külföldi jog szerint bíraltassanak el. A bírói tárgyaló teremben szükséges rend fenntartása sem teszi szükségessé a külföldi jog alkalmazásának kizárását, mert az biztosítható e nélkül is.

Az angol—amerikai felfogásnak csak annyiban van igaza, hogy a lex forinak éppen a perjog közjogi természete folytán a perjogban sokkal nagyobb a szerepe, az sokkal szélesebb körben érvényesül, mint az anyagi magánjogban. Amíg ott, ha a jogviszonyban külföldi elemek is szerepelnek, a lex fori alkalmazása a kivétel és a külföldi jog alkalmazása a szabály, addig itt megfordítva áll a dolog.

¹ A Kúria P. VII. 2377/1936. sz. határozata kimondja, hogy a választott bíróság azért, mert ítéletét külföldön hozta, még külföldi választott bíróságnak nem tekinthető. (Jh. 1936. évf. 1051. sz. hat.).

a Pp. 784. §-a alapján érvénytelenítő keresetet lehet indítani és a Pp. 787. §-a alapján az ítélet végrehajtását lehet kérni és a végrehajtást ilyen ítéletek alapján el is lehet rendelni a Ppé. 31. §-a 7. pontja, illetőleg az itt felhívott 1881: LX. t.-c. 1. §-a e.) pontja alapján.¹ A Pp. 414. §-a, amely a külföldi bíróság ítéletének érvényességét szabályozza és a Ppé. 33. §-a, amely a külföldi végrehajtható közokiratok végrehajtásának a feltételeit szabja meg, az ilyen választott bírósági ítéletekre nem vonatkozik.²

2. Más elbírálás alá esnek azok az állandó jellegű, önálló szervezettel bíró választott bíróságok, amelyeknek a törvény értelmében a felek *alávetésétől független hatáskörük is van* bizonyos perekre. Ezek a Pp. XVII. címe értelmében tulajdonképpen nem is választott bíróságok, hanem intézményszerű autonóm szervei a nemzeti bíráskodásnak s ha ezek hatáskörét a felek a kötelező hatáskörükön kívül eső ügyekben kikötik, nem választott bírósági szerződést kötnek, hanem hatásköri kikötéssel élnek, amely a *prorogatio* fogalma alá esik. Az ilyen bírósági ítéletek annak a jogrendszernek az uralma alatt állanak, amelyhez a kérdéses intézmény tartozik. Ez áll elsősorban a tőzsdék és gabonacsarnokok választott bíróságainak ítéleteire. Az ilyen választott bíróságok kikötéséből emelhető kifogás nem a Pp. 180. §-a 4., hanem 3. pontja alá tartozik és ezek ítéleteinek érvényességére, illetőleg végrehajthatóságára nézve — ha külföldön székelnék — a Pp. 414., illetőleg a Ppé. 33. §-a irányadó.³

¹ Ezen az állásponton állanak a budapesti kir. ítélőtábla 7. P. 1142—1923/15. és P. II. 2075/1928/10. sz. határozatai, továbbá a Kúria P. I. 1663—12/1921., P. VII. 2377—1936/23. és P. VII. 2377/1936. sz. határozatai. Más állásponton van a Kúria P. II. 8496/10/1926. sz. határozata, amely a Londonban kelt választott bírósági ítélet érvényességét és végrehajthatóságát nem ismeri el. Lásd a 10.401/1937. I. M. VII. sz. ig. min. ügyiratokat.

² A külföldi választott bírósági ítéletek érvénye elismerésének kérdésében a magyar bírói gyakorlat még határozatlan és az irodalomban is eltérnek e tekintetben a vélemények. A bírói gyakorlatot és az irodalomban kifejezésre jutó véleményeket részletesen ismertetik Szerzőnek a Magyar Jogi Szemle XV. 11—27. lapján és a Niemeyer-féle Zeitschrift L. K. 34—59. lapján megjelent, e § elején idézett tanulmányai.

³ Hasonló eredményekre jutnak a bp. kir. ítélőtábla P. H. 2075/1928/10. sz. ítélete; a Kúria P. VII. 4149/1928. (Jh. 781.); P. IV. 4109/1926. és P. IV.

3. A választott bírósági ítéletek érvényének elismerése és végrehajtása kérdésében Magyarország nemzetközi egyezményt nem kötött és e tekintetben az osztrák—magyar végrehajtási egyezmény (1914: XLII. t.-c.) csupán a tőzsdebíróságok választott bíróságainak ítéleteire tesz kivételt. Ennek a magyarázata az, hogy passzív fizetési mérleggel rendelkező adós állam lévén, a kormány idegenkedik a külföldi választott bírósági ítéletek végrehajthatóságának elismerésétől. Ez a magyarázata annak is, hogy Magyarország nem csatlakozott az 1923. évi szeptember hó 24-én és 1927. évi szeptember hó 26-án kelt ú. n. genfi jegyzőkönyvekhez sem. Az első jegyzőkönyv a jövőben esetleg keletkező jogviták eldöntésére alakult magánjellegű választott bíróságok kötelező voltát igyekszik biztosítani, a második jegyzőkönyv pedig kötelezővé teszi a szerződő államok részére az oly választott bírósági ítéletek végrehajtását, amelyek az első jegyzőkönyvben meghatározott választott bírósági szerződésen alapulnak és az egyik szerződő állam területén keltek, mégpedig oly személyek között folyamatban volt perekben, akik a szerződő államok bírói joghatósága alá tartoznak.

VIII. A külföldi ítélet érvényének elismerése következmény gyanánt maga után kellene, hogy vonja a *folyamatban levő külföldi per érvényének elismerését* is. Azaz, ha államszerződés alapján vagy e nélkül is, bizonyos feltételek mellett elismerjük a külföldi ítélet érvényét, akkor a külföldi perindítás hatásait is, különösen, mert ez legfontosabb, a perfüggést is el kellene ismernünk, habár a szerződések vagy törvények nem is tesznek róla kifejezetten említést. A mi jogunk szerint azonban ez mégsincs így, mert a Pp. 414. §. 5. pontja ezt azal zárja ki, hogy a belföldi jogerős ítéletnek még akkor is elsőbbséget ad a külföldi jogerős ítélettel szemben, ha az későbbben indított perben kelt, mint a külföldi ítélet. Ebben annak a kimondása is rejlik, hogy a külföldi perfüggést a Pp. nem

3580/1928. (Jh. 346.) sz. határozatai. (Jogtud. Közl. 1930., 141. l.). Más állásponton áll a Kúria P. IV. 2080/1931. sz. határozata. (Jh. 1933. évf. 259.), amely szerint nem az a döntő szempont, hogy a vál. bg.-nak a felek alávetésétől független hatáskörük van-e, hanem az, hogy külföldi székhelyen állandó szervezet mellett működnek-e.

ismeri el.¹ A külföldi perfüggés elismerése ugyanis azt vonná maga után, hogy a később indított belföldi perben hozott jogerős ítélet ne ismertessék el hatályosnak a korábban indított külföldi perben hozott jogerős ítélettel szemben.

18. §. Az elévülés.*

I. Az elévülés a magyar jogi felfogás szerint — szemben az angol—amerikai felfogással, amely azt perjogi intézménynek fogja fel és ennek folytán a lex fori szabályainak veti alá — *magánjogi intézmény* és ezért annak a jogrendszernek az uralma alatt áll, amelynek szabályai *magára az elévülő jogra irányadók*.² Az adós ennél fogva élhet elévülési kifogással akkor is, ha a lex fori szerinti elévülési idő még nem is telt el, ha a szerződésre irányadó jog az elévülésre rövidebb időt állapított meg. S megfordítva, ha a lex fori szerint az elévülési idő

¹ Ellenkező felfogás alapján áll a Kúria P. III. 4272/1932. sz. határozata (Jh. 1933. évf. 152. sz. hat.), mert e határozat abból indul ki, hogy a külföldi perfüggés elismerésének feltétele az, hogy a végrehajtási viszonyosság az illető állammal meg legyen állapítva. E határozat szerint tehát (amely dogmatikailag helyes, a tételes magyar joggal azonban ellentétben van) a külföldi perfüggőséget el kell ismerni, ha a végrehajtási viszonyosság meg van állapítva.

* v. Bar: II. 355. és köv. — Zitelmann: II. 222. és köv. — Frankenstein: I. 358. és köv. — Lewald: 72. és köv. — Nussbaum: 376. és köv. — J. Michel: Revue Darras 8. (1912) 302. és köv. — Wolff: 81.

² Ez a magyar bírói gyakorlat határozott álláspontja. Budapesti Tábla: „Ha valamely szerződés külföldön kötött és ott is volt teljesítendő, az elévülés a külföldi törvény alapján bírálendő el. A fennforgó esetben a kereset elévülésének kérdése a francia jog szerint bírálendő el, mert az ügylet alperes párisi megbízottja és felperes között Párisban jött létre, mindkét részről francia területen volt teljesítendő, a kötelmi viszonyokra nézve pedig általában, így különösen az elévülés kérdésében is, *amely nem perjogi, de anyagi jogi intézmény*, a teljesítési hely irányadó.” (Dt. 3. I. 20.) — Helyesen állapította meg egy más esetben a budapesti Ítéltábla, hogy: „Ha az osztrák alattvaló által Ausztriában, magyar honos javára kiállított kötelezvényben a teljesítés helye kitöltve nincs, de a követelés magyarországi ingatlanokon biztosítatik s a kamat is Magyarországon fizetetik: miután az obligatio székhelye belföld, a 3 évi elévülés nem alkalmazható.” (Dt. 2. XVI. 302. l.). Megjegyzendő azonban, hogy a nemzetközi vasúti fuvarozásból eredő igények elévülése tekintetében a Kúria P. IV. 4641/1933. sz. határozatában a fent kifejezetten ellentétben a lex forit tekintette irányadónak. (Jh. 1934. évf. 932. sz. hat.).

már le is telt, erre az adós sikerrel nem hivatkozhatik, ha az irányadó külföldi jog szerint a követelés még nem évült el.

Elévülhetnek a kötelmi követelések, továbbá a dologi jogok és a személyi vagy eszmei javak megsértéséből eredő igények. A követelések elévülésére a *lex obligationis*, a dologi jogok vagy személyi javak megsértéséből eredő igények elévülésére a *lex rei sitae*, illetőleg az illető személyi vagy eszmei jószágra irányadó jog alkalmazandó.

Ez a jog az irányadó az elévülés nyugvása és félbeszakadása tekintetében is. Külföldön indított per magyar jog uralma alatt álló jog elévülését csak akkor szakítja félbe, ha a külföldi pert a magyar jogrend elismeri, vagyis ha a perben hozandó ítéletet a Pp. 414. §-a értelmében Magyarországon el kell ismerni.

Az elévülés tekintetében a külföldi bíróságok elég tág körben alkalmazzák a közrendi záradékot.

KÜLÖNÖS RÉSZ.

I.

Személyi jog.

19. §. Jogképesség. Halál. Holtnaknyilvánítás.*

I. Ma elvileg minden ember születésétől fogva haláláig jogképes, vagyis minden ember lehet magánjogok és magánjogi kötelezettségek alanya (MTJ. 8. §.). A jogképesség szabály szerint minden emberre egyenlő, azonban nem szükségképpen terjed ki mindennemű jogra és kötelezettségre, hanem korlátozva is lehet. Sőt egyes jogrendszerek szerint a jogképesség pl. büntetésekképpen még ma is elvonható (polgári halál).

A jogképesség keletkezését, terjedelmét, a terjedelmét befolyásoló körülményeket, a jogképesség megszűnését a személy hazai joga (a lex patriae) szerint kell elbírálni.¹ Ezt

* Magyar irodalom: Magyary: A jog és cselekvési képesség a nemzetközi magánjogban. (M. Ig. 1883. XXX. 285. l.).

Külföldi irodalom: E. v. Caemerer: RVglHWB. IV. 352. és köv. — v. Bar: IntPR. I. 390. és köv. — Zitelmann: IntPR. II. 80. és köv. — Frankenstein: I. 373. és köv. — Lewald: IntPR. 38. és köv. — Nussbaum: IntPR. 113. és köv. — Gutzwiller: 1625. és köv. — Raape: E. G. 9. cikkhez. — Wolff: 58. és köv. — Schnitzer: 126. és köv., 137. és köv. l.

¹ A jogképességet (capacité de jouissance) a kontinentális államok általában a személy személyes joga (lex patriae vagy lex domicilii) szerint bírálják el. (Litván, észt, kurlandi magánjog (XXVIII. c.), Japán (3) stb.). A legtöbb állam (így pl. Ausztria (Optk. 34. 4.), Svájc, Lichtenstein, Lengyelország, a csehszlovák tervezet, Kína, Németország (E. G. 7.) stb.) törvényei ezt ugyan kifejezetten csak a cselekvőképesség tekintetében állapítják meg, de ezen az állásponton vannak a jogképesség tekintetében is. Lichtenstein a születést és halált a belföldi jog szerint bírálja el (53), ha ez a lex causae és a személy belföldi vagy pedig

a magyar nemzetközi magánjog szerint így általánosságban kimondó, kifejezett törvényi szabályunk ugyan nincs, ez a szabály következik azonban a magyar nemzetközi magánjognak a státuskérdésekben következetesen vallott álláspontjából, amely a személyi állapot tekintetében a *lex patriae* tekinteti irányadónak; továbbá a konzuli bíraskodásról szóló, ma már hatályban nem lévő 1891:XXXI. t.-c. 10. §-ából, amely kimondja, hogy a magyar honosok jogképességét a magyar törvény értelmében kell elbírálni; végül a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az igazságügyminiszterrel együtt kiadott 25503/1881. sz. körrendeletéből, amely egy egyházi közigazgatási kérdés eldöntése kapcsán kimondotta, hogy a magyar állam területén tartózkodó idegenek személye, állapota és jogképessége a saját hazájuk törvénye szerint bírálendő el. Erre a rendeletre utal a 46132/1893. I. M. sz. rendelet is,¹ és ezen az állásponton van a magyar bírói gyakorlat is.²

II. A *lex patriae* elve nemcsak az elbírálásra irányadó anyagi jogszabályokra nézve, hanem a *joghatóság* tekintetében is érvényesül. Ennek folytán magyar honos jogképessége tekintetében külföldi hatóság intézkedését (becstelenné nyilvánítás, polgári halál, kiközösítés, holtnaknyilvánítás, eltüntté nyilvánítás stb.) érvényesnek nem ismerjük el.³ Viszont külföldi honosok jogképességét s általában személyi állapotát

belföldön született vagy halt meg. Ez a kontinentális irodalomban uralkodó álláspont is, kivéve egyes írókat (Zitelmann, Bar), akik a *lex causae*, továbbá más írókat, akik a *lex fori*t kívánják irányadónak tekinteni. Bar felfogása különösen Olaszországban talált követőkre. Ez a felfogás nem helyeselhető, mert e szerint a személy jogképességét különbözőképpen kellene elbírálni a szerint, hogy az ügylete milyen jog uralma alatt áll.

Az angolszász jogterületen a *capacity*-t általában a *lex causae*, vagyis szabály szerint a *lex loci contractus* és ingatlanoknál a *lex rei sitae* szerint bírálják el, az angol jog azonban bizonyos kérdésekben hajlik a *lex domicilii* alkalmazására felé is, így különösen a családi jogi státust e szerint bírálja el.

¹ Marschalkó: Igazságügyminiszteri rendeletek II. 117. l.

² A Kúria 398/1903. sz. határozatában kimondotta, hogy „valamely személy jog- (és cselekvő)-képessége hazája törvénye szerint ítélendő meg; a nemzetközi jogszabályok értelmében ugyanis a honpolgárt a hazája törvényein alapuló személyi állapot kíséri a külföldre is...” (Dt. 3. XXV. 167.)

³ H. T. 114 §., Pp. 414. §. 4. p., Ppé. 33. §. 2. p. Ennek a magyarázata a törvényhozónak a külföldi jogszolgáltatással szemben tanúsított bizalmatlansága.

érintő ügyekben a magyar hatóságok szabály szerint nem járnak el.¹

III. Abból, hogy a személy jogképessége tekintetében a *lex patriae* irányadó, következik, hogy az *újszülött jogképességét* annak az államnak a joga szerint kell elbírálni, amelyhez az újszülött honossága alapján tartozik, illetőleg tartozott volna, ha életképesen születik. A francia szülő gyermeke e szerint csak életképessége esetén válik személlyé (*Code civil* 725.906. c.), lesz jogképessé,² míg más jog (magyar jog, német BGB. 1. §.) uralma alatt álló szülők gyermekét, még ha nem életképesen születik is, pusztán élveszületésének ténye folytán személynek, jogképésnek kell tekinteni. Ha a jogképesség keletkezése időpontjának meghatározása — mint egyes írók kívánják³ — a *lex causae* uralma alatt állana, előfordulhatna, hogy az újszülött jogokat szerez, amelyeket utána senki sem örökölhet, úgy hogy a hagyatéki tárgyak halála után res nulliussokká válnának.⁴

Nem tartozik a jogképesség keretébe az a kérdés, hogy a *méhmagzatot*, a *nasciturust* élve születése esetére milyen jogok (pl. öröklési jogok, egyéni kártérítési jog az anya testén elkövetett testi sértés miatt) illetik meg, mert a méhmagzatot egy jogrendszer sem tekinti személynek. A „*nasciturus pro iam nato habetur*“ elv alkalmazásánál (MTJ. 8. §.) lényegileg arról van szó, hogy mindazokban a jogviszonyokban, amelyekben méhmagzat szerepel jogosult vagy kötelezett gyanánt, a függőség jogi helyzete áll elő, amelyet az élve születés vagy annak lehetetlenné válta (elvetélés) fordít bizonyosra. Ezért e tekintetben nem a méhmagzat hazai joga, hanem a szóban-

¹ Így Balla: 69.

² A spanyol *cod. civ.* 30. cikke szerint az újszülöttnak „*figura humana*“-jának kell lennie és legalább 24 óráig kell élnie.

³ Így pl. Bar és Zitelmann, akik szerint e tekintetben a *lex causae* irányadó, vagyis ha az újszülöttnak az ingatlan tulajdonjogára irányuló képessége forog kérdésben, a *lex rei sitae*, ha harmadik személy utáni öröklésre irányuló képessége, az örökhagyó hazai joga vagy a *lex rei sitae*, ha az újszülött utáni öröklésről van szó, az újszülött hazai joga vagy a *lex rei sitae*.

⁴ Pl. ha az életképtelen újszülött jogszerzésére a magyar jog, az utána való öröklésre pedig a francia jog lenne irányadó, az újszülött jogokat szerezhetne, mert a magyar jog elismeri jogképességét, utána azonban nem lehetne örökölni, mert a francia jog nem tekinti személynek.

forgó jogviszonyra általában irányadó *lex causae* (örökhagyó hazai joga vagy a *lex rei sitae*, a *lex loci delicti commissi* stb.) alkalmazandó.¹

IV. A külföldi jog alkalmazásának a jogképeség elbírálásánál fontos korlátja a magyar *közrendi záradék*. A rabszolgaságot, a polgári halált, a foglalkozás vagy büntető ítélet folytán beálló becstelenséget (infámia) a magyar bíróságnak még abban az esetben sem szabad elismernie, ha a külföldi személy hazai joga a jogképeségnek ezeket a korlátozásait ismeri.² Hasonlóképpen nem szabad a magyar bírónak alkalmaznia olyan külföldi jogszabályt sem, amely valamely fajhoz vagy felekezethez tartozás alapján a külföldi személy vagyoni jogi jogképeségét korlátozza. Ezeknek a jogképeséget korlátozó, utóbb említett körülményeknek azonban jelentőségük lehet a házasságkötési képesség elbírálásánál. Így például bizonyos amerikai törvényeknek azt a rendelkezését, mely szerint amerikai honos fehérbőrű nem köthet házasságot négerrel, sárgabőrűvel, vagy más törvényeknek azokat a rendelkezéseit, melyek szerint a valláskülönbség házassági akadály, a magyar bíróságnak is alkalmaznia kell, nemkülönben a hazai törvényeknek azt a rendelkezését, amely szerint a bizonyos koron felül levő egyén, kétszer elvált személy nem köthet házasságot.³

V. Az általános jogképeség mellett meg szoktak különböztetni *különös jogképeségeket* (capacités spéciales) is: így képességet hitbizomány, nemesi ingatlan vagy általában (főleg mezőgazdasági) ingatlan szerzésére, képességet gyámság vagy gondnokság viselésére, örökség vagy ajándékozás megszerzésére stb. Valójában itt arról van szó, hogy a személy bizonyos alanyi jogokat megszerezhet-e, a már megszerzett jogokat megtarthatja-e, bizonyos kötelezettségek terhelhetik-e és ha igen, ezek uralma alatt maradhat-e. Tehát mindig jogok és kötelezettségek alapításáról és megszűnéséről van szó. Ezért a különös jogképeségek nem a személy hazai joga szerint, hanem a kérdéses alanyi jog létrejövedele vagy megszűnése tekinteté-

¹ Ez az uralkodó felfogás. A Bustamante-Kódex itt is a statutum personalét tekinti irányadónak (28). L. 52. §. III., 1. p.

² L. 11. §. X. p.

³ Így Balla: 69. — L. 37. §. IV., 5. p.

ben irányadó *lex causae*¹ szerint bírálандók el (lex rei sitae, lex successionis, lex obligationis, a gyámolt hazai joga stb.).²

VI. Az ember jogképessége a *halállal* szűnik meg. Abban a kérdésben, hogy a szerzetesi szegénységi fogadalom letétele is maga után vonja-e a jogképesség megszűnését, (zárdahalál, Klostertod) a személy hazai joga irányadó. A magyar közrendi záradék a zárdahalált elismerő külföldi jogszabály alkalmazását nem zárja ki, bár a magyar jog a zárdahalált nem ismeri és a szerzetesi fogadalom letételéhez csak azt a jogi hatást fűzi, hogy a szerzetes a maga személyére nézve elveszti szerzőképességét és a rendnek lesz szerzőorgánumává, vagyis a szerzetes részéről szerzett jogok a szerzetre szállnak át a törvény erejénél fogva. Hasonló állásponton van a Codex iuris canonici is (582. c.), amely szerint a szerzetes részéről szerzett jogok szintén a szerzetre (cedunt Ordini) vagy a Szent Székre szállanak át.³

Ha valakinek az *életbenléte vitás*, akkor a bizonyítási teher a szerint a jog szerint bírálандó el, amely a vitás jogviszonyra irányadó, tehát öröklési jogvita esetében az örökhagyó hazai joga vagy a lex rei sitae, életjáradék fizetésére irányuló per esetében pedig a szerint a jog szerint, amelynek az uralma alatt az életjáradéki szerződés áll. Ezért tekintettel arra, hogy itt is a bizonyítási teher megosztásáról van szó,⁴ ugyancsak a *lex causae* szerint kell elbírálni és nem a személy hazai joga szerint azt is, hogy vannak-e és milyen törvényes vélelmek a személy életbenléte, elhalálozása vagy a halál be-

¹ Uralkodó felfogás. A gyakorlat ingadozik az örökösödési képességre és az ajándékozás megszerzési képességre irányadó jog meghatározásánál (francia C. c. 906., 908., 909.). Itt is a *lex causae* kell irányadónak tekinteni. A statutum personalet a lex causae mellett csak abban az esetben kell figyelembe venni, ha oly jogszabályok alkalmazásáról van szó, amelyek bizonyos személyek érdekében vagy bizonyos személyek ellen bizonyos jogszerzést ultra viresnek nyilvánítanak (RVglHWB. IV. 353. 1.). L. 52. §. III., 1. p. Ha a különös jogképességek tekintetében nem a lex causae tekintenénk irányadónak, az egész jogot alávetethetnék a statutum personale uralmának, tekintve, hogy minden jogszabály átalakítható „Fähigkeitsvorschrift“-tá.

² Külföldi különös jogképességének elismeréséhez természetesen szintén szükséges az alaki viszonyosság fennforgása, ebből a szempontból pedig már nem a lex causae, hanem a külföldi lex patriae jön figyelembe (L. 12. §.).

³ Így: Wolff: 59. V. ö. O. Gierke: D. Priv. R. I. 364.

⁴ V. ö. 17. §. VI. p.

állásának időpontja tekintetében. Ide tartoznak a közös veszélyben elhunytaknál az ú. n. *túlélési vélelmek* is, amelyek az elhaltak halálának sorrendjét állapítják meg.^{1 2}

VII. A jogképeség megszűnését, ha a személy elhalálása (közokirattal, halotti anyakönyvvel vagy bíróilag) nem bizonyítható, de valószínűnek mutatkozik, vélelem állapítja meg. Ennek a vélelemnek a megállapítására egyes államokban³ a *holtnaknyilvánítás* intézménye szolgál. Más államokban⁴ ez az intézmény nincs meg és ennek pótlására az eltűntté nyilvánítás intézménye (*déclaration d'absence*) van hivatva, amelynek tárgya a várományosok ideiglenes birtokbahelyezése az eltűnt vagyonába, ami azután bizonyos hosszabb (30, 100 év) idő után a vagyon végleges felosztásához vezethet (*en-voi définitif*).

1. Ami azt a kérdést illeti, hogy mely államnak van *joghatósága* a személy holtnaknyilvánítására, főelv a magyar nemzetközi magánjogban, hogy magyar állampolgárt (tekintet nélkül lakóhelyére és vagyonának fekvésére), miután személyi állapotra vonatkozó kérdéstről van szó, csak magyar bíróság nyilváníthat holtnak és külföldi hatóságnak magyar állampolgárt holtnak vagy eltűntnek nyilvánító határozata Magyarországon érvényesnek nem ismerhető el (Pp. 414. §. 4. p.). Külföldi hatóság ilyen határozatának tehát csak külföldön le-

¹ Így hazai jogunk, az osztrák és a német jog a közös veszélyben együtt elhaltakról azt vélelmezik, hogy egyszerre szüntek meg élni s ennél fogva egyikről a másikra jog nem szállhatott át (BGB. 20. §.); ezzel szemben a francia, belga, román jog túlélési vélelmeket állapítanak meg, amelyek értelmében 15 éven aluliak közt az idősebb, 15 éven felüliek közt a fiatalabb személy; férfi és nő között pedig a férfi tekintendő túlélőnek. (Code civil 720—722. cikk.)

² Így Wolff: 59., továbbá Bar, Anzilotti, Udina. Ellenkezően Frankenstein: I. 381., Ferenczy: 101., Balla: 65. és általában az irodalomban uralkodó felfogás különösen Németországban, Franciaországban és Olaszországban, amely a *statutum personae*t tekinti irányadónak.

³ Pl. Magyarországon, Ausztriában és Németországban. Magyarországon a holtnaknyilvánítást szabályozza a Pp. 732—748. §. és a háborúban eltűntek holtnaknyilvánításáról szóló 28.000/1919. I. M. rend. (R. T. 1132., I. K. 382.), továbbá a 27.613/1920. I. M. (I. K. 507.), 30.000/1922. I. M. (I. K. 211.), 63.848/1922. I. M. (I. K. 624.), 25.700/1925. I. M. (I. K. 68.) rendeletek.

⁴ Franciaországban, Svájcban, Olaszországban, Spanyolországban, Angliában stb. Ezekben az államokban az eltűntnek nyilvánításhoz nem fűződik a halál vélelme. Az eltűntnek nyilvánított „ni vivant, ni mort”.

het hatálya.¹ Ez következik egyébként a Pp. 735. §. 2. mondatából is, amely magyar honos holtaknyilvánítására az utolsó belföldi általános illetékességet (Pp. 19—22., 52. §§.) írja elő kizárólagos illetékesség gyanánt. Ebből is nyilvánvaló, hogy külföldi hatóság részére a magyar honos holtaknyilvánítása iránt az eljárást nem engedjük át.

Külföldi állampolgárt a magyar bíróságok elvileg nem nyilvánítanak holtaknak, mert erre a magyar nemzetközi magánjog szerint elvileg a személy hazai hatóságait kell illetékesnek tekinteni. Kivételesen — ha van megfelelő illetékességi ok — a magyar bíróság külföldi holtaknyilvánítási ügyében is eljárhat:

a) ha a magyar jog uralma alatt álló jogi érdekek azt szükségessé teszik: pl. ha a vagyon (ingatlan), amelyre a holtaknyilvánítást kérő személy örökösödési igényt tart, Magyarországon van,² vagy ha belföldön volt a holtaknyilvánítandó külföldi személy utolsó rendes lakóhelye³ és az örökösödési kérdések szabályozása miatt a holtaknyilvánítási eljárás folyamatbátétele szükséges. Jogilag érdekelve van a halál megállapításában mindenki, akinek javára keletkezik vagy szűnik meg valamely jog az eltűnt egyén halálával, vagy akinek va-

¹ A statutum personalet tekintik irányadónak Németország (E. G. 9. c. 1. bek.), Lichtenstein (57. c. 1. bek.), Lengyelország (4. c. 1. p.), csehszlovák tervezet (13., 14. §.) és közvetve Japán (6. §.), Kína (8. §.). Ezen az állásponton áll a legtöbb állam bírói gyakorlata is.

² A Kúria 6340/1896. sz. határozata (Grill: Magánjog, I., 43.) szerint: „az a körülmény, hogy a holtaknyilvánítandó külföldi, a bírói illetőség megállapításának kérdésében jelentőséggel nem bír, ha a *vagyon*, amelyre a holtaknyilvánítást kérő örökösödési igényt tart, az ország területén létezik“. Hasonlóan a Kúria 6268/1916. sz. határozata (Térffy: Pp. VII. kiadás, II. kötet, 334. l.) szerint: „eltűnt külföldi honosnak a magyar állam területén levő *ingatlan* vagyonára megnyíló örökösödés céljából való holtaknyilvánítása a magyar bíróság hatáskörébe tartozik“.

³ A Kúria 1288/1913. sz. határozata (Mdt. VII., 231.): „Magyar bíróság rendszerint csak magyar alattvalót nyilváníthat holtá s külföldit kivételesen csak akkor, ha annak *utolsó rendes lakása* Magyarországon volt, amelyre vonatkozólag az örökösödési kérdések szabályozása a holtaknyilvánítási eljárás folyamatba tételét szükségessé teszi“. — A Kúria 5751/1906. sz. döntése (Dt. 4. VI. 93.) szerint: „alperes (a holtaknyilvánítani kért személy) nem magyar honos, arra sincs semmi adat, hogy alperes Magyarországon bármikor is *rendes lakással* bírt volna. Ily körülmények között reá nézve magyar bíróság holtaknyilvánítás kérdésében hatáskörrel nem bírt“.

lamely kötelezettsége attól függ, hogy az eltűnt egyén él-e vagy nem. Ilyen jogi érdeke van az örökösnek, a kedvezményezettnek, a hitbizományi várományosnak, az utóörökösnek.¹

Ezenkívül eljárhat magyar bíróság külföldi honos holtaknyilvántási ügyében:

b) a H. T. 116. §-ának analógiájára, ha a holtaknyilvántandó külföldi állampolgár hazája a magyar bíróság határozatát érvényesnek ismeri el;²

c) a H. T. 119. §-ának analógiájára, ha a holtaknyilvántandó külföldi állampolgársága nem állapítható meg s utolsó lakóhelye Magyarországon volt.

A fenti a) alatti esetben a magyar bíróság határozatának hatálya általában csak Magyarországra terjed ki és (feltéve, hogy a holtaknyilvántott személy utolsó lakóhelye Magyarországon volt) legfeljebb azoknak az államoknak területére, amelyek a személyi állapot tekintetében a *lex domicilii*-t tekintik irányadónak.

2. Ami a külföldi állampolgár holtaknyilvántási *feltételeit* és *jogi hatásait* illeti, különbséget kell tenni a szerint, hogy milyen alapon járnak el bíróságaink. a) Ha a magyar jog uralma alatt álló vagyoni érdekek védelme céljából, illetőleg azon az alapon járnak el, hogy itt volt a holtaknyilvántott személynek lakóhelye, vagyona, ez esetben a holtaknyilvántás nem hat ki a holtaknyilvántott személy státusára. Ebben az esetben pl. a holtaknyilvántott házastársa újabb házasságot nem köthet; erre mi csak a hazai hatóságainak holtaknyilvántó határozatát fogadjuk el. b) Ha azonban a ma-

¹ A belföldi vagyonra és a belföldi jog uralma alatt álló jogviszonyokra korlátozott hatállyal megengedik külföldi holtaknyilvántását Németország (9. c. 2. bek.), Japán (6.), Kína (8.), a belföldön beálló jogi hatásokra Lengyelország (4. c. 2. p.), ha belföldön vagyona van, Lichtenstein (57. c. 2. bek.). A külföldi, ha utolsó lakóhelye belföldön volt, a belföldi feleségének kérelmére holtaknyilvántatható Németországban (9. c. 3. bek.), Lichtensteinben (57. c. 3. bek.) és a cseh tervezet szerint (15. §.). Ezekben az esetekben a holtaknyilvántás a belföldi jog szerint történik. Külföldi holtaknyilvántását bizonyos esetekben megengedi más államok bírói gyakorlata is (pl. Ausztria, Olaszország, stb.).

² Ez áll általában azokra az államokra nézve, amelyek a holtaknyilvántás tekintetében a *lex domicilii* alapján állanak, feltéve, hogy a holtaknyilvántott személy utolsó lakóhelye Magyarországon volt.

gyar bíróság eljárásának alapja a H. T. 116. és 119. §. analógiája, a holtnaknyilváníítás — mint a magyar állampolgár holtnaknyilváníítása esetében — kihathat a holtnaknyilvánított külföldi személyi állapotára is. Az a) alatti esetben a holtnaknyilváníítás feltételei és jogi hatásai a *magyar jog* szerint bírálandók el, mert ebben az esetben megelégszünk azzal, hogy az ítélet csupán Magyarországon idézzen elő jogi hatásokat; alig forog fenn tehát számbavehető ok arra nézve, hogy a hazai jogra e tekintetben figyelemmel legyünk.¹ Ugyanígy a *magyar jog* szerint kell elbírálni a holtnaknyilváníítás feltételeit és jogi hatásait a H. T. 119. §. analógiájának esetében is, mert ebben az esetben a külföldi hazai joga nem állapítható meg. Másképp áll a helyzet a H. T. 116. §-ának analógiája esetében, mikor státuskérdésről lévén szó, a holtnaknyilváníítás feltételeit és jogi hatásait a holtnaknyilváníttandó külföldi hazai joga szerint indokolt elbírálni.²⁻³

3. A külföldi állampolgárt holtnaknyilvánító külföldi határozatokat Magyarországon a viszonyosságra tekintet nélkül *érvényeseknek* kell tekinteni, ha a határozat a holtnaknyilvánítt hazai hatóságaitól származik vagy oly külföldi hatóságtól, amelynek határozatát a hazai állam érvényesnek ismeri el. Ily esetekben a holtnaknyilváníítás jogi hatásait a holtnaknyilvánítt személy *lex patriae*-ja szerint kell elbírálni.

4. Azokban az esetekben, amelyekben a holtnaknyilváníítás jogi hatásai a *lex patriae* szerint bírálandók el, ez a jog irányadó abban a tekintetben is, hogy miképpen támadható meg a holtnaknyilvánító határozat (perben vagy peren kívül) és hogy az miképpen szüntethető meg. Az eljárás tekintetében természetesen a *lex fori* szabályai irányadók.

¹ A Kúria 6286/1916. sz. ítélete (Térffy: Polgári perrendtartás, VII. kiad. II. kötet, 334. lap) szerint „eltűnt külföldi honosnak a magyar állam területén levő ingatlan vagyonára megnyíló örökösödés céljából való holtnaknyilváníttatása a magyar bíróság hatáskörébe tartozik; *ily esetben a magyar törvény rendelkezései alkalmazandók*, nem pedig a holtnaknyilváníttandó külföldinek saját állami törvénye”.

² Másként Balla, 86. l.

³ A holtnaknyilváníítás jogi hatásait, pl. hogy a holtnaknyilvánítt házastársa újból házasságot köthet-e, a külföldi irodalomban általában a *lex causae* szerint bírálják el. Lásd: RVglHWB. IV., 354. l. Helyesebb a *lex patriae* alkalmazása.

20. §. Cselekvőképesség.*

I. Jogügyletek kötéséhez — szerződés kötéséhez és egyéb jognyilatkozatok tételéhez — cselekvőképesség szükséges (MTJ. 9. §.). A cselekvőképesség, (saját cselekvéssel jogi hatások létrehozására irányuló képesség) ebben az értelemben jogügyleti vagy (a potiori) szerződőképességet jelent és élesen megkülönböztetendő a cselekvőképesség másik ágazatától: a vétőképességtől, a magánjogi beszámíthatóságtól.

A cselekvőképességet — éppúgy mint a jogképességet — a statutum-elmélet óta az ember személyes tulajdonságának tekintik s ez a magyarázata annak, hogy nem az ügylet egyéb anyagi érvényességi kellékei tekintetében irányadó jog, hanem elvileg a *személyes jog* (*lex patriae vagy lex domicilii*) uralmának vetik alá. A személyes jog uralma — éppúgy mint a jogképességnél — itt is ma már általános európai szokásjognak tekinthető. Ezt a szokásjogot az irodalomban egyes írók, így elsősorban Zitelmann kifogásolják és a cselekvőképesség tekintetében is a *lex causae* (*lex obligationis, lex rei sitae* stb.) kívánják alkalmazni.¹ Ez az álláspont (amely de lege ferenda sem helyeselhető, mert a forgalom biztonságát veszélyeztetné, ha a cselekvőképességet ugyanannál a személlynél különbözőképpen bírálnánk el a szerint, hogy a személy milyen ügyletet kötött), az angol-amerikai nemzetközi magánjogban érvényesül, amely a cselekvőképesség tekintetében a *lex causae* tekinteti irányadónak, tehát ingókra vonatkozó ügyleteknél szabály szerint a *lex loci contractus*, ingatlanoknál pedig a *lex rei sitae*. Az angol jog újabban (1877. óta) hajlik a *lex domicilii* alkalmazására.

* Magyar irodalom: Gaár: Külföldi cselekvőképességének saját hazája hatósága által való korlátozása mily előfeltételek mellett érvényes Magyarországon. (Jogtud. Közl. 1903., 351. l.). — Schwartz I.: ugyanabban a tárgyban (Jogtud. Közl. 1903., 369. l.). — Magyarinak a 19. §-nál idézett cikke.

Külföldi irodalom: E. v. Caemerer: RVglHwB. IV., 354. és köv. — v. Bar: IntPR. I., 377. és köv., 417. és köv. — Zitelmann: II., 69. és köv. — Frankenstein: I., 398. és köv. — Lewald: 54. és köv. — Nussbaum: 118. és köv. — Gutzwiller: 1629. — Wolff: 60. és köv. — Schnitzer: 127. és köv. — Otto Levis: Das internat. Entmündigungsrecht 1906. — E. Aubry: L'incapacité de la femme mariée en droit int. pr. Paris, 1933.

¹ Zitelmann: II., 69.

zása felé.¹ Az olasz jog bizonyos esetekben a kereskedelmi forgalom ügyleteinél szintén eltér a személyes jog alkalmazásától, amennyiben ha az ügylet nem ugyanazon állam honosai között keletkezett, a felek ügyleti képességét is a *lex loci actus* szerint bírálja el (olasz KT. 58. cikk).

A magyar nemzetközi magánjog szerint a cselekvőképesség tekintetében elvileg szintén a személy hazai joga irányadó. Az állampolgárság megváltozásánál az az időpont irányadó, amely időpontban a cselekvőképesség vagy annak hiánya a jogi hatásnak tényálláselemként feltétele. A régebbi állampolgárság alatt egyszer megszerzett cselekvőképesség azonban az állampolgárság megváltoztatása esetében nem vész többé el.² Ez az utóbbi szabály nem áll feltétlenül a különös ügyleti képességekre. (20. §. III. p.)³

Hogy a cselekvőképesség tekintetében a személy hazai joga irányadó, azt kimondta a MTJ. I. Tervezete 930. §-ának első mondata. A MTJ. további tervezeteiből ez a szabály kimaradt ugyan, azonban nem azért, mintha a törvényhozásunk elvi álláspontja megváltozott volna, hanem azért, mert az életbeléptető törvénybe szándékozik a kormány azt felvételni. A V. T. 95. §-ának 1. bekezdése a külföldiek szenvedő váltóképessége tekintetében ugyanezt a szabályt mondja ki s az a csekk-törvény (1908: LVIII. t.-c.) 22. §. 17. pontjának utaló szabályá értelmében a csekkjogban is áll. Így rendelkezik a magyar állampolgárookra vonatkozóan a konzuli bírászkodásról szóló 1891: XXXI. t.-c. 10. §-a és ez a magyar bírói gyakorlat határozott álláspontja is.⁴ Megemlítendő még, hogy a magyar nemzetközi

¹ RVglHWB. IV., 355. l.

² Általában mindenütt uralkodó felfogás.

³ L. 7. §. III., 1. a) p. (házasságkötési képesség) és 52. §. IV., 1. p. (végintézkedési és szenvedő váltóképesség).

⁴ A Kúria 398/1903. sz. határozata (Dt. 3. XXV. 167.) szerint „valamely személy (jog és cselekvőképessége) hazája törvényei szerint ítélendő meg; a nemzetközi jogszabályok értelmében a honpolgárt a hazája törvényein alapuló személyi állapota kíséri külföldre is, vagyis az, aki hazájának törvényei szerint cselekvőképességgel bír, más állam törvényei szerint is cselekvőképés; ellenkezően az, aki saját hazájában cselekvőképtelen, külföldön is az marad és pedig már abból az okból is, nehogy a cselekvőképességében korlátozott külföldre való utazással hazája törvényeit kijátszhassa.“ Hasonlóan a Kúria 5682/1890. sz. határozata: „Az idegenek jogügyletekre való személyes képessége azon törvények

polgári perjog is a külföldi honos perbeli cselekvőképessége tekintetében szintén a *lex patriae*-t tekinti irányadónak. (A Pp. törvényjavaslata 75. §-ához fűzött indokolás.)

II. A cselekvőképességgel kapcsolatban a hazai jog szerint kell elbírálni a következő kérdéseket:

1. Azt a kérdést, hogy *a cselekvőképesség a konkrét esetben egyáltalában megvan-e és hogy nincs-e korlátozva*. A *lex patriae* irányadó tehát abban a kérdésben is, hogy milyen befolyása van a cselekvőképességre az életkornak, a nemnek, a házasságnak, a különböző betegségeknek, a tékozlásnak, az iszákosságnak stb. Nem irányadó azonban a hazai jog abban a tekintetben, hogy a házasság, a csőd vagy egyéb körülmények (pl. utóörökös vagy végrendeleti végrehajtó kinevezése) mennyiben korlátozzák a jogalanyt (a feleséget, a közadóst vagy az örököst stb.) a vagyona vagy egyes vagyongjai feletti rendelkezésben: ezt a kérdést a *lex causae* (a házasság vagyongjogi hatásai, illetőleg a csőd tekintetében irányadó jog vagy a *lex successionis*) dönti el. Ha tehát francia nő amerikai állampolgárral köt házasságot és megtartja francia honosságát, akkor a házasság vagyongjogi hatásai tekintetében irányadó *lex causae*, vagyis az amerikai jog szerint kell elbírálni azt, hogy korlátozva van-e a házasságba behozott vagyona feletti rendelkezésben. (Az amerikai jog szerint nincs korlátozva.) Ettől függetlenül a nő személyes joga, a francia jog szerint kell elbírálni azt, hogy mennyiben van korlátozva az ügyleti képessége. (Ez a francia jog értelmében — az uralkodó felfogás szerint — korlátozva van.) Ugyanígy ha portugál vagy angol állampolgár ellen Magyarországon csődöt nyitnak, a magyar jog szerint kell elbírálni azt, hogy a közadás rendelkező joga mennyiben van korlátozva (a magyar jog szerint korlátozva van) és az angol és portugál jog szerint, hogy mennyi-

szerint bírálendő meg, amelyeknek az idegen mint alattvaló alá van vetve". (Grill: Magánjog I., 411.) — Ugyancsak hasonlóan a Kúria IV. 1914/1934. sz. határozata: „A hazai bírói gyakorlatban a nemzetközi magánjog elveinek megfelelően az a jogszabály fejlődött ki, hogy a magyar honos cselekvő képességének a személyi állapothoz szorosan kapcsolódó kérdését a *külföldön kötött ügyletek-nél* is a hazai jogszabályok alapján kell eldönteni. (Jh. 1935. évf. 183. sz. hat.). A *lex patriae*-t tekintette irányadónak a Kúria IV., 1468/1935. sz. határozatában a közadás cselekvőképességének elbírálásánál is. (Jh. 1935. évf. 1085. sz. határozat.)

ben marad cselekvőképes. (Mindkét jog szerint cselekvőképessége korlátozva van).

Egyes jogrendszerek, pl. a svájci, a németalföldi és a magyar jog szerint a nő a házasság folytán teljeskorúvá lesz és megszerzi — a szenvedő váltóképesség kivételével — a teljes cselekvőképességet. A svájci, németalföldi és a magyar nő megszerzi a teljes magánjogi cselekvőképességet abban az esetben is, ha oly állam polgárával köt házasságot (pl. némettel), amelynek joga szerint a nő a házasságkötés folytán a teljes korúságot nem szerzi meg.¹

2. A hazai jog irányadó abban a kérdésben is, hogy *mi a jogi következménye annak, hogy valamely ügylet megkötésénél a teljes ügyleti képesség hiányzik*: tehát hogy a nem teljesen cselekvőképes személy cselekménye semmisnek tekintendő-e vagy megtámadhatónak stb., és ha az ügylet fogyatékossága később orvosolható, hogy mi szükséges annak orvoslásához (pl. a törvényes képviselő vagy valamely hatóság jóváhagyása). Ugyanígy a személy hazai joga irányadó annak a kérdésnek az eldöntésénél is, hogy *ki tekintendő a személy törvényes képviselőjének*.²

3. Azt a kérdést, hogy az ügylet érvényéhez *mennyiben van szükség cselekvőképességre*, nem a hazai jog, hanem a *lex causae* szerint kell elbírálni: tehát a *lex rei sitae* szerint kell elbírálni, hogy a birtok megszerzéséhez vagy a derelictiohoz szükség van-e cselekvőképességre; a *lex loci actus* szerint, ha arról van szó, hogy a megbízás nélküli ügyvivőnek szüksége van-e teljes cselekvőképességre.

III. A törvény a cselekvőképességet általában mindenmű ügyletre kihatóan határozza meg; ez az általános ügyleti képesség. Ahol a törvény bizonyos nemű ügyletekre eltérést rendel a cselekvőképesség általános szabályaitól, ott *különös ügyleti képességről* beszélünk. Ilyen a cselekvőképesség a *házasságkötés* tekintetében, a *végintézkedési képesség*, a *szenvedő váltóképesség*. Minthogy ezek a képességek is a cselekvő-

¹ Uralkodó felfogás. Így Wolff: 61.; Raape: 69. 1. c., 77. 1. e.; Ellenke-zöen Frankenstein: I., 424.

² L. 45. §. III. pont, 46. §. V. pont, 50. §. II. pont, 51. §. II. pont.

képesség különös alakulatai, ezek is általában a személy hazai joga szerint bírálандók el.¹

IV. A hazai jog alkalmazásának elve úgy az általános cselekvőképesség, mint a különös ügyleti képességek elbírálásának szempontjából a magyar nemzetközi magánjogban bizonyos esetekben *megszorítást* szenved a *lex domicilii*, a *lex loci actus*, a *lex loci solutionis* és a *lex fori* javára.

1. A házasságkötési képességet oly esetben, midőn az 1911. évi XXI. t.-cikkbe iktatott hágai egyezmény alkalmazást nyer és midőn a felek hazai joga a magyar jogra visszautal vagy egy harmadik jogra (pl. a *lex domicilii*re) tovább utal, e szerint az utóbbi jog szerint kell elbírálni. Így rendelkezik a magyar H. T. 108. §-a is, ezt a szabályt azonban a gyakorlat elmosta.² A *renvoi alapelve* irányadó az 1930. és 1931. évi genfi váltó- és csekkjogi kollíziós (II. számú) egyezmények szerint a szenvedő váltó- és csekk-képességre is. (2. cikk 1. bek.)

2. A forgalom biztonsága érdekében a V. T. 95. §-ának 2. bekezdése az 1848/1850. évi német váltótörvény 84. cikke és a porosz Allgemeines Landrecht bevezetésének 35. §-a alapján kimondja, hogy „a saját hazája törvénye szerint váltóképességgel nem bíró idegen belföldön elvállalt váltókötelezettségéért felelős, ha őt ezen (magyar) törvény szerint a váltóképesség megilleti.” Ezt az elvet, a *lex loci actus* elvét, amely a csekk-törvény 22. §. 17. pontjának rendelkezései értelmében a Magyarországon csekket aláíró külföldi honos ügyleti képességre is alkalmazandó, indokolt irányadónak tekinteni a Ma-

¹ A cselekvőképességet a házasságkötés tekintetében a kontinentális jogok a fél személyes joga szerint bírálják el, az északamerikai jog a *lex loci actus*, az angol jog a *lex domicilii* szerint. (L. H. T. 108. §.)

A végintézkedési képességnél már egyes kontinentális jogrendszerek szerint is kérdéses, hogy nem a *lex causae*, tehát a *lex successionis* (ingatlan hagyatéknál a *lex rei sitae*) kell-e irányadónak tekinteni. Az angol-szász jogok szerint a *lex causae* (*lex successionis*) irányadó.

A szenvedő váltóképességet általában a hazai jog szerint bírálják el azok a kontinentális jogrendszerek is (Svájc OR. 822. c. az 1891. évi törvény 28. cikkének megszorítása nélkül, Norvégia, Dánia (V. T. 82. §.), a délamerikai és balti államok stb.), amelyek a cselekvőképesség tekintetében általában a *lex domicilii* tekintik irányadónak.

² L. 37. §. IV., 2. p.

gyarországon létrejött *köztörvényi forgalmi ügyletekre is*.¹ A a MTJ. I. tervezete, amely a V. T. 95. §. 2. bek. szabályát általánosítani kívánta, nem felel meg a mai tételes jogunknak (1930. §. 2. mondat, 1931. §. 2. bek.).

A mai magyar jog szerint a belföldön keletkezett forgalmi ügyleteknél a *lex loci actus* alkalmazásának szempontjából semmiesetre sincs jelentősége annak, hogy a külföldivel szerződő fél jó vagy rosszhiszemű-e, hogy a külföldi cselekvőképességének korlátait ismeri-e, hogy magyar állampolgár vagy külföldi-e, hogy Magyarországon vagy külföldön van-e a lakóhelye.² Így a Magyarországon átutazó 24 éves kiskorú chilei állampolgár és az ugyancsak itt átutazó francia kereskedő között kötött szerződést érvényesnek kell tekinteni. A *lex loci actus* alkalmazásának szempontjából csupán azt kellene megkívánni, hogy az ügylet Magyarországon jöjjön létre és hogy a külföldi az ügylet létrejövetelének időpontjában valóban Magyarországon tartózkodjék.³

A *lex loci actus* semmiesetre sem nyerhet alkalmazást:

¹ Így Grosschmid: Jogszálytan. 1960. I. Ellenkezően a Kúria 398/1903. (Dt. 3. XXV., 167.) sz. határozata, amely szerint „a váltótörvény 95. §. 2. bekezdésének különleges rendelkezései a magánjog általános szabályaira nem bírnak kiterjedő hatállyal, mert az idézett §-ban érvényesülő szigorúbb felfogást a nemzetközi jog és az indokolja, hogy a váltókötelezettek jogügyleteiben egymással rendszerint közvetlen személyes érintkezésbe nem lépnek“.

² V. ö. a német E. G. 7. c. 3. bek.-t, a svájci jog (1891. évi törvény 7. c. b.), a kínai jog (5. c. 2. bek. 1. p.), a japán jog (3. c. 2. bek.), a görög jog (4. c. 2. bek.), Lichtenstein (24. c. 1. bek. 2.) és a török jog rendelkezéseit. A francia bírói gyakorlat a nemzeti érdek elmélete alapján (Lizardi eset) csak abban az esetben alkalmazza a *lex loci contractus* az ügyleti képesség elbírálásánál, ha a francia állampolgár ügyleti fél jóhiszemű volt. Hasonlóan a lengyel jog (3. c.) és Svédország (1904. július 8/1927. jún. 27. törv. 4. feje. 5. §.). A teljeskörűak gyámságáról szóló hágai egyezmény (1912. LII. t.-c.) 9. cikke a statutum personale alkalmazásának korlátozását nem engedi meg.

³ A V. T. 95. §-ának 2. bekezdésével azonos szabályt tartalmaz az 1930. évi II. sz. genfi váltóegyezmény 2. cikkének 2. bekezdése és az 1931. évi II. sz. genfi csekkjogi egyezmény 2. cikkének 2. bekezdése.

Az Institut de droit international 1931-ben Cambridgeban és 1932-ben Oslóban kelt határozatai szerint csak abban az esetben kívánja a *lex loci actus* alkalmazását, ha a külföldivel szerződő fél a külföld cselekvőképességének korlátait nem ismeri, belföldön lakik és ha az ügyletnek jogi hatásait belföldön kell kifejtenie. Ezek a megszorítások de lege ferenda aggályosak, mert a forgalom biztonságát veszélyeztetik.

a) a családi és öröklési jogi ügyletekre (házasság, házassági szerződés,¹ örökbefogadás, végrendelet, öröklési szerződés stb.), mert ezeknél a belföldi forgalom biztonságának követelménye nem indokolja az eltérést a *lex patriae* elvétől; b) a külföldi ingatlanokra vonatkozó, belföldön létrejött rendelkezésekre, amelyeknek közvetlen hatása valamely már meglevő jogban beálló változás, tehát a jog átruházása, megterhelése, másnemű tartalmi módosítása vagy megszüntetése, mert külföldi ingatlanra vonatkozó rendelkezésnél már meg lehet kívánni a magyar szerződő féltől azt, hogy a külföldi cselekvőképeségét vizsgálat tárgyává tegye;² c) továbbá a külföldön létrejött forgalmi ügyletekre, bár de lege ferenda ezekre is helyesebb volna annak hatályát kiterjeszteni, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy az ügylet létrejövetelének helyén hatályban levő jog kollíziós normái szerint a *lex loci actus* volna-e ebben az esetben irányadó és hogy az ügyletben szereplő fél magyar vagy külföldi állampolgár-e.³

A külföldi hatóság részéről gondnokság alá helyezett külföldi cselekvőképesége korlátozásának elismerése tekintetében lásd az 51. §. IV. pontját.

3. A *lex patriae* nem nyer alkalmazást a magyar bírói gyakorlat szerint a külföldi szenvedő váltóképesége tekintetében akkor sem, ha a külföldi külföldön létesítette az ügyletet, külföldön vállalta a váltókötelezettséget, de a kötelezettség Magyarországon teljesítendő.⁴ Ez a gyakorlat nem helyeselhető, mert a forgalom biztonsága itt az általános elvtől el-

¹ A kúriai gyakorlat a házassági szerződéseknél alkalmazza a *lex loci actus* elvét. (L. lejjebb 6. pont.)

² Így rendelkezik a német EG. 7. cikkének 3. bekezdése.

³ Így rendelkezik az 1930. évi genfi váltójogi és az 1931. évi genfi csekkjogi kollíziós-egyezmények 2. cikkének 2. bekezdése, feltéve, hogy a váltókötelezettség (csekk-kötelezettség) valamely egyezményes állam területén jött létre. Az egyezmények jelzett cikkének 3. bekezdése azonban lehetővé teszi, hogy az egyezményes államok a saját honosaik részéről külföldön vállalt váltókötelezettséget (csekk-kötelezettséget) semmisnek tekintsék, ha őket hazai joguk szerint a szenvedő váltóképeség (csekk-képeség) nem illeti meg. Több állam, pl. Németország élt is ezzel a fenntartással (Új német V. T. 91. c. 2. bek. 2. mondat).

⁴ Allandó gyakorlat. Grill: Hiteltörvények 60. l.; Bedő: Váltótörvény 2. kiad. 309. l.

térést, a *lex loci solutionis* alkalmazását nem indokolja.¹ Semmiesetre sem terjeszthető azonban ki a *lex loci solutionis* elve a köztörvényi ügyletekre; ezt a magyar bírói gyakorlat sem ismeri el.

4. A *lex patriae* helyett a *lex domicilii* szerint kell elbírálni a külföldi cselekvőképességét a H. T. 119. §. analógiájára, ha a külföldi állampolgársága nem állapítható meg.

5. A *lex fori* szerint kell elbírálni a külföldi perbeli cselekvőképességét, ha őt ez a képesség hazai joga szerint nem, a perbíróság joga (a magyar jog) szerint azonban megilleti. (Pp. 74. §.).

6. A magyar bírói gyakorlat a magyar honos férfivel házasságot kötő külföldi nő ügyleti képességét a *házassági szerződés* érvényessége szempontjából, ha a szerződés Magyarországon jött létre, azzal az indokolással, hogy a házasságkötés következtében magyar család létesül, szintén nem a nő hazai joga, hanem a magyar jog szerint bírálja el.² Ez a gyakorlat nem helyeselhető, mert semmi ok sincs a felek ügyleti képességét más szempontok szerint elbírálni a házassági szerződésnél, mint a többi családi jogi ügyletnél. Különben is a H. T. 108. §-ának analógiája is a *lex patriae* alkalmazását vonná maga után.

7. Hasonlóképpen nem helyeselhető a magyar irodalomban kifejezésre jutó az az álláspont sem, amely a *végintézkedési képesség* tekintetében is, ha az magyarországi ingatlanra vonatkozik, nem a hazai jog, hanem a *lex rei sitae*t tekinti irányadónak,³ mert ennek tételes jogi alapja nincs és elméletileg sem indokolható, tekintve, hogy a végintézkedési képesség az általános ügyleti képesség különös alakja és így ez utób-

¹ Így Nagy Ferenc: Váltójog 492. l., aki ezt a gyakorlatot szintén helyteleníti.

² Így a Kúria 56/1902. sz. ítéletében, midőn a felperesnő házassági szerződés alapján ideiglenes nőtartási igényt támasztott, kimondja, hogy „igaz ugyan, hogy a felperes a házassági szerződés kiállításakor még kiskorú volt; igaz továbbá az is, hogy a szerződés kiállítása idejében felperes magyar honos még nem volt, de a szerződést magyar honos alperessel Magyarországon kötve meg, a szerződés érvénycs és hatályára nézve, különösen ellenkező kikötés hiányában, a hazai törvények és gyakorlat irányadók.” (Gottl: Kúriai határozatok tára VII., 1598.)

³ Így Balla: 191.

bíval egyenlő szempontok szerint bírálendő el. A magyar bírói gyakorlat ugyan az ingatlanoknál nem csupán dologi jogi vonatkozásban, hanem ennél szélesebb körben ismeri el a fekvési hely törvényét irányadónak (a dologi jogi ügyletek alaki érvényessége, a gyámsági és gondnoksági jog, a törvényes öröklés, az öröklési képesség, az öröklési és az ingatlanra vonatkozó kötelmi jogi ügyletek jogi hatásai és anyagi érvényessége körében),¹ oly bírói határozat azonban, amely a végintézkedési képesség tekintetében is a *lex rei sitae* tekintené irányadónak, nincs.

8. A *vétőképesség* tekintetében, amely már az ügyleti képességtől megkülönböztetendő, nem a hazai jog, hanem a tényállás jogi hatásai tekintetében irányadó *lex causae*, a *lex loci delicti commissi* alkalmazandó.²

9. A *kereskedés folytatására, kereskedelmi ügyletek kötésére irányuló képesség* a közrendi záradék és a vonatkozó közigazgatási jellegű jogszabályok (K. T. 6. §., 1884. XVII. és 1922. XII. t.-c.) keretén belül szintén a *lex patriae* szerint bírálendő el. Ott azonban, ahol, mint Németországban a kereskedelmi ügylet fogalma a kereskedő fogalmát is feltételezi — ellentétben a francia és spanyol joggal, amelyek szerint a kereskedő fogalma csak másodlagos jelentőségű — az ilyen állam területén azt a kérdést, hogy a szerződő fél *kereskedőnek tekintendő-e*, a kereskedés üzésére irányuló képesség elbírálása előtt kell eldönteni. Viszont azt a kérdést, hogy a kereskedőt kereskedőnek kell-e tekinteni, a *kereskedelmi telep joga* szerint kell elbírálni (vitás). (V. ö. 22. §. V. p. és 31. §. II. p.)

V. A *lex patriae* szerint kell elbírálni az ember cselekvőképességét megváltoztató, azt megszüntető vagy korlátozó *állami hatósági intézkedéseket* is. Az állampolgárság megváltozásának esetében a hatósági intézkedés időpontjában fennálló állampolgárság az irányadó. Ide tartoznak a nagykorúsítás vagy az ahhoz hasonló francia émancipation, a kiskorúság

¹ V. ö. 57. számú jogegységi döntvény. (Ig. K. 1933. évf. 105. 1.)

² Általános felfogás a külföldi jogrendszerekben is. Egyedül Svájcban vitás, hogy nem kell-e a tettes hazai jogát alkalmazni (1881. évi tv. 10. cikk és ptk. 19. cikk 3. bek.), de itt is az uralkodó felfogás a *lex loci actus* alkalmazása mellett foglal állást. (L. 34. §. 1. p.).

meghosszabbítása, a meghosszabbítás megszüntetése, az atyai hatalom gyakorlatának felfüggesztése és megszüntetése, a gyámság, gondnokság alá helyezés és a gyámság, gondnokság megszüntetése,¹ továbbá az interdiction és a conseil judiciaire kirendelése is.²

1. Az említett elv folytán magyar állampolgár cselekvő-képessége tekintetében elvileg csak a magyar hatóságok intézkedéseit ismerjük el érvényesnek (Pp. 414. §. 4. p. Ppé. 33. §. 2. p.). Kimondta ezt a szabályt a szerződésképeségre vonatkozóan a MTJ. I. tervezete 931. §-ának 1. bekezdése is és joggyakorlatunk is kifejezetten ezen az állásponton van.³

Átmeneti jellegű kivételt állapított meg e szabály alkalmazása alól a 9874/1921. M. E. sz. rendelet,⁴ amelynek 1. §-a kimondta, hogy azokat a jogerős bírói határozatokat, amelyeket Magyarországtól a trianoni szerződés alapján elszakított területen nem magyar hatóságok az 1918. október 31. napjától a trianoni szerződés életbelépéséig, vagyis 1921. július 26-ig terjedő időben hoztak olyan magyar állampolgárok személyi

¹ A gyám vagy gondnok kirendelése és elmozdítása, továbbá az atyai hatalom gyakorlatának felfüggesztése és megszüntetése tekintetében a kiskorú, illetőleg a gyermek hazai hatóságainak van joghatóságuk. — L. 44. § VI. p. és 48. §. II. p.

² A német jog (EG. 8.) és az ezt követő jogrendszerek (pl. Japán (4., 5.), Kína (6., 7.) szerint a helyi állam területén lakó (tartózkodó) külföldi is gondnokság alá helyezhető, mégpedig Németországban a német jog szerint abban az esetben is, ha a hazai joga szerint nincs alap a gondnokság alá helyezésre. Ezzel szemben a román államok (Franciaország, Belgium, Olasz- és Spanyolország) jogszabályai szerint a belföldön lakó külföldivel szemben csak ideiglenes intézkedések tehetők s ezekről is értesíteni kell a hazai hatóságokat.

³ „Az osztrák bíróság által magyar honos ellen kimondott gondnokság alá helyezés belföldön végre nem hajtható.“ (Bm. 79.951/1894. sz. határozat, Grill: Magánjog I. 475. l.). „Magyar állampolgárra külföldön elrendelt gondnokság joghatállyal nem bír.“ (Bm. 9710/1892. sz. határozat u. o.) „Egyedül az a kérdés döntendő el, hogy a gráci cs. és kir. törvényszék A. K. személyes állapotára nézve hozott határozata bírt-e oly hatállyal, hogy A. K.-t önjogúságában és cselekvőképességében korlátozhatja? Ezt a kérdést pedig a fellebbezési bíróság annak alapján, hogy A. K. magyar állampolgár s nagykorú, az ítéletben megjelölt jogszabály (t. i. az 1881: LX. t.-c. 5. §-a, amelynek helyébe a Ppé. 33. §-a lépett) alapján helyesen döntötte el akkép, hogy a gráci cs. és kir. törvényszéknek az ő kiskorúságát meghosszabbító határozata ellenére A. K. önjogúnak tekintendő“ (Kúria 175/1899. Grill: Magánjog I., 411. l.).

⁴ I. K. 1921. évf. 776. l.

állapotát tárgyzó ügyekben,¹ akik az utódállamok valamelyikében új állampolgárságot szereztek, nem lehet a személyi állapotról rendelkező részükben abból az okból érvényteleneknek tekinteni, hogy a határozatot nem magyar bíróság hozta. Természetesen azokra, akik magyar honosságukat a trianoni szerződés folytán nem veszítették el, nem ismerjük el ezeket a határozatokat érvényeseknek, mert hiszen ezeknek a személye tekintetében nincs akadálya az újabb magyar bírósági eljárásnak.

További kivételek vannak e szabály alól részben a magyar forgalom, részben a védelemre szoruló személyek érdekében a gyámság és gondnokság körében.²

A magyar állampolgárok cselekvőképessége tekintetében a magyar hatóságok részéről tett intézkedéseknél természetesen az intézkedés feltételeit és jogi hatásait a magyar jog szerint kell elbírálni, tekintet nélkül arra, hogy hol van a személy lakó- vagy tartózkodó helye és a vagyona.

2. Külföldi állampolgár cselekvőképességét érintő intézkedéseket a magyar hatóságok elvileg nem tesznek, kivéve egyes kivételes esetekben: pl. sürgős szükség esetében, továbbá ha a hazai hatóság nem hajlandó intézkedni, vagy a H. T. 116. §-a és 119. §-a analógiájának esetében, midőn a magyar hatósági intézkedés érvényét a külföldi hazai állama elismeri, vagy midőn a Magyarországon lakó külföldi állampolgárságát nem lehet megállapítani. A gyámság és gondnokság körében külföldiek ügyében hatóságaink kivételesen más esetekben is eljárhatnak.³ Ha a magyar hatóság a H. T. 116. §-ának analógiája alapján jár el, az intézkedés felételeit és jogi hatásait (legalább is részben) a személy hazai joga szerint, ha viszont a H. T. 119. §-ának analógiája alapján jár el, minthogy a külföldi hazai joga nem állapítható meg, a magyar jog szerint kell nézetem szerint elbírálnia. Külföldinek gyámság vagy gondnokság alá helyezése esetében a magyar hatóság az intéz-

¹ Házassági és gyermek törvényességének megtámadása iránti perekben, valamint a kiskorúság meghosszabbítása és a meghosszabbítás megszüntetése, gondnokság alá helyezés és a gondnokság megszüntetése, végül az atyai hatalom gyakorlásának megszüntetése tárgyában.

² L. 50. §. II., 1. p. és 51. §. II. p.

³ L. 50. §. III. p. és 51. §. II. p.

kedés feltételei és jogi hatásai tekintetében általában a magyar jogot, bizonyos vonatkozásokban azonban a külföldi hazai jogát, bizonyos vonatkozásokban pedig a kettőt kumulatív alkalmazza.¹

3. A külföldi hatóságnak a külföldi állampolgár cselekvőképességét érintő intézkedését Magyarországon a viszonyosságra tekintet nélkül (Pp. 414. §. 6. p.)² érvényesnek kell elismerni, ha az intézkedést a hazai hatóság vagy olyan külföldi hatóság tette, amelynek határozatát a külföldi személy hazai állama elismeri. Mellékes, hogy az intézkedés alapjául szolgáló ok (kokainizmus, morfinizmus stb.) alapján a magyar jog szerint a cselekvőképesség korlátozható-e. Az intézkedésnek Magyarországon általában olyan jogi hatásai vannak, amilyenekkel azt a külföldi hazai joga felruházza. Megjegyzendő azonban, hogy ha a külföldi intézkedés a személy cselekvőképességét nagyobb mértékben korlátozza, mint ahogy az a magyar jog szerint korlátozva lenne, akkor a belföldi forgalom védelmének érdekében itt is indokolt analógia útján kiterjesztőleg alkalmazni a V. T. 95. §-ának 2. bekezdését és a külföldi cselekvőképességének korlátozásait oly esetben, ha belföldön forgalmi ügyletet köt, csak annyiban kell elismerni, amennyiben cselekvőképessége a magyar jog szerint is korlátozás alá esnék. Tehát ha az ügylet a magyar jog szerint érvényes, érvényesnek kell tekinteni azt akkor is, ha a *lex patriae* szerint nem lenne érvényes.³

¹ L. 50. §. III. és VIII. p. és 51. §. II. és V. p.

² Megjegyzendő, hogy a magyar bírói gyakorlat csupán *viszonosság* esetében ismeri el ipso iure, külön belföldi kihirdetés nélkül a külföldi hatóságnak a külföldit gondnokság alá helyező határozatát. A váltójog területén azonban bírói gyakorlatunk feltétlenül megkívánja a határozat külföldi kihirdetését. L. 51. §. IV. p.

³ Ez a német jog álláspontja is. V. ö. Wolff: 64.

21. §. A külföldiek magánjogi helyzete Magyarországon.*

I. Az eredetileg védelem és jog nélkül álló külföldi magánjogi személyiségét — bár korlátozott mértékben — már a középkorban is elismerték. A régi jognélküliség utolsó maradványai (különösen a *ius albinagii*¹) a XIX. században teljesen eltűntek.² A francia jog volt az, amely legutoljára ismerte el az egyenlő elbánás elvét a külföldiek tekintetében. Franciaországban ugyanis egészen 1819-ig korlátozták a külföldiek öröklési képességét és az élők közti ajándékozások elfogadására irányuló képességét.³ Sőt a Code civil még ma is hatályban levő 11. cikke a „droit civil“-eket a külföldiek részére csak abban az esetben ismeri el, ha azoknak gyakorlását a francia honosok részére a külföldi állama nemzetközi egyezményben biztosítja. A bírói gyakorlat e cikk ellenséges élet azzal tompítja le, hogy „droit civil“ alatt csupán azokat az

* Hans v. Frisch: Das Fremdenrecht 1910. — Ernst Isay: Das deutsche Fremdenrecht, 1923. — H. Week: RVglHWW. I., 313. és köv. — Steinbach: Untersuchungen zum intern. Fremdenrecht, 1931. — Wolff: 66. és köv.

¹ A király joga a külföldi hagyatékának megszerzésére. „Der Fremde lebt als Freier, aber stirbt als Knecht.“

² Egyes államok (pl. Olaszország (ptk. 3.), Németalföld (ptk. 9.), Svájc (ptk. 11.), Argentína és több dél- és középamerikai állam) a belföldiekkel egyenlő elbánás elvét a *viszonosságra tekintet nélkül* elismerik. Hasonlóképpen elenyésztek az idegenekkel szemben régebben fennállott megszorító intézkedések Angliában, ahol az idegenek jogképessége ma már csak a hajótulajdonjog tekintetében van megszorítva, amennyiben idegenek Angliában lajstromozott hajó tulajdonjogát sem egészben, sem részben nem szerezhetik meg. Más államok csak *korlátozottan* (pl. Spanyolország, Brazília, Kuba, Guatemala, Mexikó, Uruguay, Bulgária stb.) vagy bizonyos *fenntartások* mellett (pl. Franciaország, Luxemburg, Belgium) ismerik el a külföldiek jogképességét. Több állam [pl. Magyarország, Ausztria (Optk. 33. §.), Szerbia (ptk. 45. §.)] a *viszonosság* feltételét állapítja meg, amely viszonosság rendszerint alaki és vélelmezett (Ausztriában nem vélelmezett). Németországban a birodalmi tanács rendeletileg megszoríthatja meghatározott állam alattvalóinak jogképességét azon jogok tekintetében, melyeket az illető idegen hazája szintén megtagad a német birodalom polgáraitól (*retorzió*). (BGB. 31.) Több államban (pl. Haitiban, Romániában, Lettországon, Litvániaiban, Mexikóban, Norvégiában, Lengyelországban, Svédországban, Törökországban, Venezuelában, az USA-ban stb.) az idegeneknek *ingatlan-szerzési képessége* van korlátozva (rendesen kormányengedély szükséges). L. bővebben RVglHWW. II., 313. l.

³ Code civil: 726., 912. cikkek.

alanyi magánjogokat érti, amelyeket a törvény a külföldiektől kifejezetten megtagad. Ilyen alanyi magánjog ma már csak egy van: a francia feleség törvényes jelzálogjoga a férj vagyónán.¹

Magyarországon az 1222. évi aranybulla 26. cikke megtiltotta ingatlanok adományozását külföldiek részére. Ez az elv fennmaradt az Anjouk korában kialakult adományi rendszer fennállásáig. 1848. előtt ingatlanjogunk egyik alapelve volt, hogy idegen nem szerezhetett nemesi fekvő jószágot és az idegen birtokos kezében levő jószágot bármely nemes hazafi becsáron magához válthatta (ex incapacitate possessoris, 1630: XXX., 1715: XXIII., 1723: LXIV., 1791: LXIX. t.-c.-ek). Indigenatust és ezzel magyar nemességet királyi privilégium alapján csak a Rendek hozzájárulásával (inarticulatio) lehetett nyerni.²

II. A mai magyar jog a magánjog terén a közrendi záradék keretein belül a külföldi állampolgárokat a magyar állampolgárokkal egyenlő elbánásban részesíti. A külföldi honosság tehát a magyar jog szerint a vagyoni jogok megszerzése tekintetében sem akadály. Ingókra ez már a régi magyar magánjogunk szerint is így volt, ingatlanokra nézve pedig az 1852. november 29-i ősiségi nyiltparancsnak, amely az Optk-t léptette nálunk életbe, 14. §-a mondotta ki, hogy „a honosság hiánya bárminemű fekvő javak megszerzésében sem képezhet akadályt a jövőben“. Miután pedig az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 20. §-a az idézett nyiltparancs 14. §-át hatályos szabálynak ismeri el, a külföldi honos vagyoni jogi jogképessége egyenlő a magyar honoséval. Ennek az egyenlő elbírálásnak mindazonáltal általában előfeltétele a szemköztös állam megfelelő viszonos magatartása: a *viszonosság* (reciprocitás).³

Ez a viszonosság, amelynek fennforgását a magyar jog akkor is megkívánja, ha jogszabály azt a konkrét jog tekintetében kifejezetten nem írja elő,⁴ rendszerint *alaki és vélelme-*

¹ Niboyet: Manuel, 321. (1928. évi kiadás.)

² Szladits: Dologi Jog. 1930. 407. l.

³ V. ö. 12. §.

⁴ Néha azonban az alaki viszonosságot kifejezetten elő is írja a jogszabály valamely vagyoni jogra vonatkozóan. Így pl. a Kúria 2224/1888. sz. íté-

zett,¹ kivételesen azonban a magyar jog az anyagi viszonyosságot is megkívánja, amennyiben a külföldinek csupán oly jogait ismeri el, amelyeket a magyar honos részére a külföldi állam is elismer. Így például a külföldi természetes gyermek magyar atyjával szemben tartási követelést csak az anyagi viszonyosság feltétele mellett érvényesíthet.² Anyagi viszonyosságot kíván a magyar bírói gyakorlat a valorizációhoz való jog elismerése kérdésében (1926: XVI. t.-c. 18. §. és 1928: XII. t.-c. 32. §.) és ahhoz is, hogy a hitelező külföldön vezetett kereskedelmi könyv kivonata alapján Magyarországon zálogjogi előjegyzést kapjon.³ Ezenkívül az anyagi viszonyosság

lete (Dt. új folyam XXII. k. 39. sz.) kimondja, hogy a külföldiek öröklési képességgel bírnak hazánkban, de csakis a viszonyosság feltétele alatt. Utalok továbbá a szabadalmi törvény (1895., XXXVII.) 16. §-ára, valamint a szabadalmi és védjegy-törvény módosításáról szóló 1913: XII. t.-c. 6. §-ára, amelyek közül az előbbi külföldi honos szabadalmi jogát, az utóbbi pedig védjegyjogát ezek mellett az előfeltételek mellett ismeri el. Hasonlóképpen az 1910/1920. M. E. sz. munkaügyi rendelet 20. §-a kimondja, hogy a hadifogságból visszatért stb. nem magyar honos alkalmazottat a rendelet 14. és 17. §-aiban megállapított jogok (a visszafogadáshoz való igény, vagy annak helyébe lépő felmondási és végkielégítési jog) csak abban az esetben illetik meg, ha az az állam, amelynek kötelékébe az illető alkalmazott tartozik, a hadból visszatért alkalmazottaknak biztosított jogok és kedvezmények tekintetében a magyar állampolgárokat a saját állampolgáraival egyenlő bánásmódban részesíti.

¹ A Kúria P. I. 6016/1932/21. számú határozata elvi élel kimondja, hogy „Magyarországon a magánjogok gyakorlása tekintetében és így az ingatlan-tulajdon használata és birtoklása tekintetében is a külföldi állampolgárok és külföldi jogi személyek a magyar állampolgárokkal és a belföldi személyekkel azonos jogokat élveznek, de csak a viszonyosság feltétele mellett... A viszonyosság fennállását általában *vélelmezni* kell és így annak előzetes kimutatása rendszerint nem szükséges... A viszonyosság fennállásának vélelme azonban nem kizárólagos“. (Jh. 1934. évf. 473. sz. hat.).

² Így a Kúria 277/900. sz. határozatában (Dt. 3. XIX. 2.) kimondotta, hogy „a nem Magyarországon nemzett és nem is magyar honos törvénytelen gyermeke részére magyar honossal szemben tartásdíj csak abban az esetben ítélendő meg, ha abban az államban, ahol a nemzés történt, ilyen keresetnek helye van s ha abban az államban nincs tiltó törvény arra nézve, hogy ottani honossal szemben magyar honos részére tartásdíj megítéltessek“. Teljesen egyező a Kúria 239/1900. (Szende: Az utolsó évtized új élő jogszabályainak magánjogi kötete, 71. l.) számú határozata.

³ Így a Bp. tábla IV. sz. polgári tanácsának egészen elvi általánosságban szövegezett megállapodása szerint „Külföldön kiállított könyvkivonat alapján a zálogjogelőjegyzés csak abban az esetben engedélyezhető, ha a kérvényező

fennforgása szükséges ahhoz is, hogy a külföldi Magyarországon mentes legyen a perköltség és az ítéleti illeték fedezésére szolgáló biztosíték adásának kötelezettsége alól (Pp. 124. §.), továbbá, hogy Magyarországon szegénységi jogot nyerjen (Pp. 112. §. ut. bek.). Ez az anyagi viszonyosság nem vélelmezhető.

Az anyagi viszonyosság megkívánásának mindig kivételes és különös jogpolitikai oka van és pedig az, hogy a külföldi jogszabályok rendelkezéseit bizonyos jogi kérdésekben a magunk szempontjából nem tartjuk megfelelőeknek: így pl. azt a szabályt, hogy a törvénytelen gyermek természetes atyjától tartást nem követelhet, hogy a belső értékét elveszített pénzt is névértékben kell elfogadni stb.

III. A viszonyosság feltétele melletti egyenlő elbánás elve alól a magyar magánjogban kettős irányban vannak *kivételek*: 1. amennyiben bizonyos esetekben a viszonyosság *nem feltétele* a külföldi jogképessége elismerésének, 2. amennyiben bizonyos esetekben a külföldi *kedvezőtlenebb* elbírálásban részesül a belföldiekkel szemben, *még a viszonyosság fennforgásának esetében is*.

ad. 1. Vannak alanyi jogok, amelyeket a külföldi állampolgárnak bizonyos feltételek mellett (pl. ha itt lakik, itt vállalatja van stb.) elismerünk a viszonyosságra tekintet nélkül is. Így például a tisztességtelen verseny elleni védelem a külföldi honost, ha a vállalatja belföldön van, a viszonyosságra tekintet nélkül megilleti (1923: V. t.-c. 31. §.), ugyanígy a devalorizáció igénylésének joga, ha az adós lakóhelye vagy székhelye belföldön van és tartozása a magyar jog uralma alatt áll (950/1923. M. E. rend. 4. §.), továbbá a kényszeregyesség kedvezménye is (1410/1926. M. E. rend.). Sőt a törvényhozó a kül-

az 1868: LIV. t.-c. 157., 179. és 545. §-ai, illetve a telekkönyvi rendtartás 88. §-ának c) pontja értelmében igazolja azt, hogy az illető állam törvényei szerint bizonyító erejű könyvek vitelére jogosítva van és hogy az illető államban az okirat általi bizonyításra nézve Magyarország lakosai irányában *teljes viszonyosság* létezik“ (Grill tvtár: Perenkívüli eljárás, 690. l.) Anyagi viszonyosság hiánya miatt nincs helye Magyarországon zálogjogi előjegyzésnek Ausztriában (Kúria 2151/1908., Grill tvtár: Perenkívüli eljárás 690. l., Mdt. II. 174., Mdt. III. 167., Dt. 3. XXI., 2. sz.), Németországban (Kúria 787/1914. Mdt. IX. 23.), (Kúria 2687/1915., Mdt. IX. 91.), Csehszlovákiában (Kúria 1590/1927. Jh. I. 1730.) vezetett kereskedelmi könyv kivonata alapján.

földit egészen kivételesen egyenesen magyar állampolgárnak tekinti és azokban a vagyoni jogokban is részesíti, amelyek csak magyar állampolgárokat illetnek meg. Így az 5790/1922. M. E. sz. rendelet kimondotta, hogy amennyiben magánjogi jogszabály vagy magánjogi rendelkezés értelmében valamely vagyonhoz vagy valamely vagyon jövedelméhez való jog a magyar állampolgárságtól függ, a jogosultnak ezt a jogát egymagában nem érinti az, hogy a jogosult magyar állampolgárságát a trianoni szerződés rendelkezései értelmében elvesztette; a magyar állampolgárság ily elvesztése miatt 10 éven belül sem a jelenlegi, sem a későbbi jogosult ellen semmilyen igényt érvényesíteni nem lehetett.

ad 2. a) Külföldi állampolgár hitbizományt Magyarországon nem alapíthat még a viszonosság fennforgásának esetében sem (1936: XI. t.-c. 66. §.) és a hitbizományi utódlásból is ki van zárva, ha nem olyan államnak a polgára, amelynek törvényei az abban az államban fennálló hitbizományokra nézve a magyar állampolgárok utódlási jogát elismerik és amelynek területén magyar állampolgár birtokában álló hitbizomány van (anyagi viszonosság kell, 1936: XI. t.-c. 30. §.). Külföldi állampolgár nem lehet tulajdonosa vitézi teleknek sem (6650/1920. M. E.). Haditelek tulajdonosa is csak magyar állampolgár lehet, mert ha a tulajdonos magyar állampolgárságát elveszti vagy állandóan külföldön lakik, az átruházó a haditelket visszaválthatja (1820/1917. M. E. rend. 6. §.).

b) Magyar belvizi hajónak¹ (úszómű) és magyar tengeri kereskedelmi hajónak legalább felerészben magyar állampolgárok vagy belföldi székhelyű jogi személyek tulajdonában kell lennie.² A magyar légi járóműveknél valamennyi tulajdonosnak magyar állampolgárnak kell lennie. Ha a tulajdonos Magyarországon bejegyzett kereskedelmi társaság, akkor a légi járómű Magyarországon abban az esetben lajstro-

¹ 1927. IX. t.-c. 1. §.

² Az 1879: XVI. t.-c. 2. §-a értelmében a magyar tengeri hajónak kétharmad részben kellett magyar tulajdonban állania. Ezt módosította az 1921: L. t.-c. alapján a 371/1922. M. E. rend. 2. §-a (RT. 3. l.). Csak az ilyen hajó vezethető be a magyar hajórajstromba és csak az ilyen hajó jogosult (és köteles) a magyar lobogó viselésére (8397/1921. M. E. RT. 284.) (45.340/1923. K. M. rend. RT. 606. l.).

mozható, ha két tagból álló közkereseti vagy betéti társaságnál mindegyik tag, nagyobbánál a társaság tagjainak kétharmada, részvénytársaságnál, szövetkezethnél az igazgatósági tagok kétharmada magyar állampolgár.¹ (E feltételektől a légiügyi hatóság indokolt esetben kivételesen eltérhet.)

A tengeri hajóstársaság (Reederei) tagja külföldi állampolgárnak nem adhat el annyi hajórészt, hogy ennek folytán a hajó honossága megváltozzék.²

c) Külföldi lehet a — belügyminiszter hozzájárulásától feltételezetten — belföldi tudományos, irodalmi vagy testedző (sport) egyesület tagja (99000/1923. B. M. rend.), továbbá tagja lehet részvénytársaság és szövetkezet igazgatóságának és felügyelőbizottságának is,³ azonban a budapesti és pestvidéki törvényszékek cégbíróságának gyakorlata szerint — ha külföldön lakik — csak abban az esetben, ha a tagok fele vagy három tag közül kettő magyarországi lakos, magyar állampolgár.⁴

d) Hátrányos helyzetben van bizonyos tekintetben a külföldi állampolgár a belföldiekkel szemben a szerzői jog,⁵ a szabadalmi jog,⁶ a védjegy- (ipari minta- és mustra-) ⁷ és cégaltalom tekintetében is.

IV. A világháború óta a nemzeti érzés újjáéledése és a gazdasági válság elmélyülése Európa csaknem minden államát arra indította, hogy a külföldiekkel szemben fokozottabb mértékben zárkózzék el. Ez kifejezésre jut egyrészt a nemzeti tőke kiáramlásának megakadályozását célzó intézkedésekben, amelyek a „Strohmännok“ és a látszólagos nemzeti részvénytársaságok alapítása útján külföldiek részére burkolt alakban történt elidegenítéseket is ellenőrzés alá veszik (Svédország 1916, 1925, Franciaország 1935), másrészt azokban az intézkedésekben, amelyek a hazai munkásság, kereskedők és iparosok

¹ 46.402/1924. K. M. rend. 13. §., RT. 724. 1.

² Kuncz: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata. 2. kiadás. I. 294. 1.

³ Legfelsőbb Ítélszék 217/1877., Grill: Hiteltörvények I. k. 283. 1., Bp. Tábla 441/1906. Dt. 4. IV., 380. 1.

⁴ Pestvidéki törvényszék. Cg. 2643/1925.

⁵ L. 27. §. II., 4. p.

⁶ L. 27. §. V., 4. p.

⁷ L. 27. §. III., 4. p. és IV. p.

védelmét szolgálják a külföldiek részéről támasztott verseny-nyel szemben. Az eszközök, amelyeket a kormányok e célra igénybe vesznek, inkább a köz- és közigazgatási jog területére esnek (útlevélügy, külföldiek rendészeti ellenőrzése, iparüzési tilalmak, az iparendedélyek megadásánál követett gyakorlat stb.). A magánjog terén ezek a törekvések különösen a munka jogában, a szolgálati szerződés szabályozásánál jutnak kifejezésre, amennyiben az államok külföldi munkások foglalkoztatását hatósági engedélyhez kötik.

V. A külföldi, *ha nem állandó lakási szándékkal* jön be Magyarország területére, a határ átlépésétől számított két hónapig minden külön engedély nélkül tartózkodhatik az ország területén.¹ Ez idő alatt csupán bejelentési kötelezettségnek van alávetve. A bejelentést az érkezés 24 óráján belül, a szállás-változást illetően azonnal és a távozást illetően annak megtörténte előtt, a szállásadónak vagy megbízottjának kell megtennie, aki községekben a községi jegyzőnek, városokban az államrendőrségnek tesz arról jelentést.

Ha az állandó lakási szándék nélkül itt tartózkodó külföldi két hónapon túl kíván az ország területén maradni, akkor már *tartózkodási engedélyre* van szüksége. Mielőtt tehát a határátlépéstől számított két hónap lejár, tartózkodási engedélyt kell kérnie. A tartózkodási engedélyt különböző időtartamra lehet kérni, azonban azt egy évnél hosszabb időre csak rendkívüli esetben engedélyezik.

A tartózkodási engedély iránti kérelmet az illetékes járás főszolgabírája, illetőleg a rendőrkapitányság előtt személyesen kell előterjeszteni. Ha a kérelem két hónapnál rövidebb időre irányul, úgy a fölött az alispán, illetőleg kerületi főkapitány, két hónapot meghaladó időtartamú kérelem felett a m. kir. belügyminiszter dönt.

Más a helyzet *állandó ittlakási szándék* esetén. Ha a kül-

¹ A külföldieknek az ország területén lakhatását az 1903. V. t. c. és ennek alapján a következő rendeletek szabályozzák: 200.000/1925. B. M. (Belügyi Közlöny, 367. l.), 201.000/1925. B. M. (Belügyi Közl., 378. l.), 203.000/1925. B. M. (Belügyi Közl., 602. l.), 204.000/1925. B. M. (Belügyi Közl., 603. l.), 281.000/1925. B. M. (Belügyi Közl., 1189. l.), 148.000/1926. B. M. (Belügyi Közl., 657. l.). — L. továbbá a 135.000/1926. B. M. és a 77.777/1926. N. M. M. sz. körrendeleteket.

földi állandó ittlakási szándékkal jön már be az országba, úgy megérkezésétől számított 15 napon belül a járási főszolgabíró, illetőleg a rendőrkapitányság előtt tartozik azt bejelenteni és *lakhatási bizonylat* kiállítását kérni. Ugyanígy kell eljárni annak is, aki bár ideiglenes tartózkodási szándékkal jött be az országba, de közben szándéka megváltozott s itt akar letelepedni.

A külföldi egyén családtagjai (a feleség kivételével), ha azok 24 életévüket betöltötték, önállóan tesznek bejelentést és kérnek lakhatási bizonylatot.

Most már, aki eleve ezzel a célzattal akar Magyarország területére lépni, hogy itt kenyeret szerezzen, beutazása előtt ú. n. *beutazási engedélyt* kell kérnie. A beutazási engedély az abban feltüntetett időre egyszersmind tartózkodási engedélyül is szolgál az illető részére.

Az a külföldi pedig, aki ugyan nem azzal a szándékkal jött az országba, hogy itt kenyeret keressen, de időközben szándéka megváltozott, valamint az egyén, aki beutazási engedélyt kapott, de az abban megszabott idő letelt, köteles *munkavállalási engedélyt* kérni.

Míg tehát a munkavállalás céljából kiadott beutazási engedély és munkavállalási engedély lényegében egy és ugyanazonos jellegű, addig a tartózkodási és munkavállalási engedély egymástól egészen elütő természetű.

A beutazási és munkavállalási engedélyt az illetékes szakhatóság véleménye alapján mindig a m. kir. belügyminiszter állítja ki.

Az idegenek és az utódállamok területén élő, eredetileg magyar állampolgárok közt nincs semmi megkülönböztetés (ami, ha jogilag helytálló is, de érzelmileg annál fájdalmasabb) a fentebb elmondott eljárásnál — mindaddig, amíg állandó ittlakási, letelepedési szándékról nincs szó. Úgy az idegen, mint az utódállamokbeli magyar egyformán alá van vetve a bejelentési kötelezettségnek, ha az ország területére lépnek, egyaránt szükségük van tartózkodási engedélyre, ha két hónapon túl az ország területén tartózkodnak, s ha itt dolgozni akarnak, egyaránt kötelesek beutazási, illetőleg munkavállalási engedélyt szerezni.

A magyar állam csak abban az esetben különbözteti meg

az idegentől az utódállambeli magyart, amikor állandó itt lakási szándékról van szó. Míg ugyanis az előbbinek, ha állandóan itt akar tartózkodni, az előadottak szerint lakhatási engedélyre van szüksége, addig az utóbbinak *elsősorban beköltözési engedélyre* van szüksége.

A beköltözködési engedélyt kérőnek, vagy magyar állampolgárságát, vagy azt, hogy opciós bejelentést tett, vagy pedig azt kell igazolnia, hogy visszahonosításért folyamodott.

A folyamodványhoz mellékelendő igazoló iratok a 77.777—1926. N. M. M. számú körrendelet 2. pontjában tüzetesen vannak felsorolva.

Ugyanez a szabály áll azokra az egyénekre is, akik benn laknak az ország területén már, de az utódállamok területén bírván illetőséggel, nem optáltak, visszahonosítást nem nyertek, s így magyar állampolgárságukat elvesztették: az ilyen egyéneknek is beköltözési engedélyt kell szerezniök.

Ha a beköltözési engedély már birtokában van az utódállamok területéről származónak, akkor kerülhet sor arra, hogy lakhatási, illetőleg munkavállalási engedélyt kérjen.

A volt magyar állampolgárnak tehát nem elég annyi engedély, mint amennyire a magyar államhoz teljesen idegennek szüksége van, mert annak még az elmondottak szerint beköltözési engedélyt is kell szereznie. Amikor tehát a magyar állam az idegent és volt állampolgárát megkülönbözteti egymástól, akkor ez a megkülönböztetés csak hátrányára szolgál a volt magyar állampolgárnak, ki önhibáján kívül, a trianoni rendelkezések értelmében veszítette el magyar állampolgárságát, mert ez elé súlyosabb feltételeket szab, mint az idegen elé.

22. §. Személyiségi jogok.*

I. Vannak olyan abszolút, kizárólagossági jogok, amelyek bizonyos személyi (nem vagyoni) érdeket avagy valamely szellemi alkotást részesítenek mindenki mással szemben

* Giesker—Zeller: Der Name im IntPR. in der Festschr. f. G. Cohn, 1915. — Neumeyer: Int. VerwaltungsR. I., 285. és köv., II., 175. és köv. — Frankenstein: I., 393. és köv. — Nussbaum: 125. és köv. — Wolff: 67. és köv. — Schnitzer: 140. és köv.

feltétlen és kizáró védelemben.¹ E jogok egyik csoportja az embernek szorosan személyéhez kapcsolódó, személyi érdekeit, személyi javait védi (személyi vagy személyiségi jogok, Individualrechte), e jogok másik csoportja pedig az embernek bizonyos gondolati termékei (eszmei, szellemi alkotásai) részére biztosít kizárólagos uralmat (eszmei javakon való jogok, Immaterialgüterrechte).

A jog részéről védelemben részesülő személyi érdekek, személyi javak közt kell megemlíteni az ember életét, testi ép-ségét, személyes szabadságát, becsületét, titkait, a kereskedő hitelét, a halottak iránti kegyeletet stb. A személyiségi jogok között különösen a személyiség külső megjelöléseinek: a név-nek, a nemesi címernek, a képmásnak van jelentősége. A sze-mélyiség joga a halál után is védelemben részesül, amennyi-ben a kegyelet megkívánja. Annak elhatározása, hogy az el-húnyttnak testét hova temessék, vagy hogy a holttestet eddigi nyugvóhelyéről máshova vigyék (exhumálás), az elhúnythoz a családi kötelékben legközelebb állókra, rendszerint tehát a vele törvényes öröklési kapcsolatban levőkre tartozik.

A személyi javak és a személyiségi jogok, azoknak vé-delme és a megsértésükből származó vagyoni igények tekinte-tében, minthogy azok az ember személyiségével szoros kapcsola-tban állanak, a közrendi záradék keretein belül a személyi személyes joga, Magyarországon a *lex patriae* nyer alkalmazást.²

II. Ez áll elsősorban a *névjogra*. Ennekfolytán a kül-földi a helyi jogtól eltérő, hazai állama jogának azonban meg-felelő névhasználatra belföldön is jogosult és így egyes dél-amerikai államok honosa atyjának és anyjának egyesített ne-vét itt is viselheti és a francia vagy belga állampolgár tör-vénytelen gyermek természetes atyja nevének viselésétől Magyarországon még akkor sem tiltható el, ha az atya ma-gyar állampolgár.³ Ugyanígy német, osztrák, svéd, finn házasa-gon kívül született gyermek „Einbenennung“ útján megsze-rezheti mostoha atyjának nevét. (BGB. 1706. §. 2. mondat.)

¹ Szladits: A magyar magánjog vázlata. 4. kiadás. I., 359. l.; Kolosváry: id. m. I., 232. és köv. l.

² Ellenkezően Balla, 93. l., aki szerint a *lex fori* irányadó.

³ Így Ferenczy: 110. l.

A névviseléshez való jog kérdésében az érdemleges intézkedések is fenn vannak tartva a személy hazai hatóságának. Ennek folytán magyar honos névváltoztatása ügyében külföldi hatóság intézkedését mi érvényesnek nem ismerjük el, viszont hazai hatóságaink (a magyar belügyminiszter) csakis magyar honos névváltoztatása tárgyában járnak el.

Ha a név megváltozása bizonyos státusváltozásoknak a következménye: így a házasságkötésnek, a házasság felbontásának, a törvényesítésnek vagy örökbefogadásnak, akkor a névváltozást is a szerint a jog szerint kell elbírálni, amely a státusváltozást szabályozza: a házastársak, a férj, a törvényesítő atya, az örökbefogadó hazai joga szerint.

III. A névvel egyenlő megítélés alá szokták vonni a kereskedelmi nevet, a *céget* is. Ez azonban nem helyes, mert annak következtében, hogy a cég átruházható és öröklés tárgya is lehet, a cégnek a személyiséggel szemben fennálló kapcsolata annyira meglazult, hogy súlypontja nem a kereskedő hazai jogában, hanem éppúgy, mint a kereskedelmi vállalat súlypontja, a *kereskedelmi telep* jogában (*lex domicilii*) keresendő. Ebből következik, hogy a telepének joga szerint szabályszerű cég bejegyzése belföldi fióktelep felállítása esetén nem tagadható meg, még ha maga a cég hazai jogunk által előírt cégvalódisági elvnek nem is felel meg, föltéve, hogy a cég telepének joga (pl. az angol jog) a cégvalódiságot nem kívánja meg.¹ A közrend érdeke azonban megkívánja, hogy a külföldi céget is, ha a fióktelep helyén azonos cég már van, megkülönböztetésre alkalmas módon használják.²

¹ Budapesti tábla: „A külföldön már bejegyzett egyéni cégek belföldi telepei önálló üzleteknek nem tekinthetők s telepeiknek bejegyzésére ugyanazok a szabályok alkalmazandók, amelyek belföldi cégek fióktelepei tekintetében fennállanak.” (Dt. 4. I., 22.)

² Helyesen mondotta ki a budapesti Tábla, hogy a cégvalódiság elve nem tartalmaz abszolút közrendi tilalmat s ezért a külföldi társas jelzésű cég, bár a belföldi fióktelep felállításkor egyes személy tulajdona, társaság gyanánt akadálytalanul bejegyezhető. Az ítélet szavai szerint: „A belföldi bíróság nem jegyezhet be ugyan oly céget, melynek használata hazai tiltó törvénybe ütközik; ámde a K. T. 11. §-ában feltétlen tilalom nem foglaltatik, mert a 12. §. megengedi, hogy a közkereseti és betéti társaságok üzletükkel együtt társaságjukat is egyes személyre átruházhassák; az ekként egyes személyre átruházott külföldi társaság mint egyéni cég, belföldi fióktelepének bejegyzése tehát törvényes akadályba nem ütközik.” (Dt. 4. I., 22.)

Külföldi kereskedő nem csupán belföldi fióktelep felállítása esetén, de ettől függetlenül is számíthat Magyarországon kereskedelmi nevének, vagyis cégének védelmére jogosulatlan használatlalt, cégbitorlással szemben, ha a védelmet nemzetközi egyezmény biztosítja (1890: II. t.-c. 32. §.), vagy ha ennek hiányában e tekintetben a viszonyosság meg van állapítva és ha megfelelően meghatalmazott képviselőt nevez ki, akinek Magyarországon állandó lakása van (1913: XII. t.-c. 6. és 7. §.). Az itt említett viszonyosság alaki és nem vélelmezett. Belföldön üzleti teleppel bíró külföldi kereskedő, akinek cége Magyarországon be van jegyezve, a cégoltalom tekintetében a magyar honossal egy tekintet alá esik; cégoltalom illeti a viszonyosságra tekintet nélkül.

A cégoltalom tartalmára és terjedelmére a magyar jog (lex fori) szabályai irányadók.

A cégoltalom tekintetében a belföldiekkel egyenlő elbánást biztosítja az 1925. évi hágai egyezmény (1929: XVIII. t.-c.), amely az ipari tulajdon jog védelmére az 1883-ban alakult párisi Únióra vonatkozó egyezménynek Brüsszelben (1908: LII. t.-c.), Washingtonban (1913: VIII.) és Hágában átvizsgált szövegét tartalmazza (2. cikk). A cégoltalom ezeknek az egyezményeknek alkalmazása esetében független a cég bejegyzésétől.¹

IV. A személy *címe, rangja, címere*, melyek leszármazását, társadalmi helyzetét, foglalkozását juttatják kifejezésre (status nobilitatis, professionis), éppúgy igényelhet jogvédelmet, mint polgári neve, és e személyiségi jogok, azok védelme és a megsértésükből származó vagyoni igények tekintetében szintén a lex patriae szabályai irányadók. Ennek folytán az oly cím, pl. a nemesi cím, amelynek használatát a személy hazai joga tiltja vagy csupán eltűri, a nélkül hogy elismerné s bitorlás ellen megvédené, más államban sem tarthat számot jogvédelemre, akkor sem, ha ez utóbbi állam különben a nemesi címet védelemben részesíti. E védelemnek a közrendi záradék szab határt, amennyiben oly államban például, amelynek közjoga nem ismer nemesi rangot, vagy ily címek viselését egyenesen tiltja (Franciaország, Svájc, Északamerika),

¹ L. 28. §. VII. p.

idegen nemesek is tartoznak magukat a megfelelő megszorításoknak alávetni. A belföldön ismeretlen címek, bár használhatók, hatósági elismerést és védelmet nem igényelhetnek.

V. Amint a cégjog a személyiséggel szemben fennálló kapcsolatának hiánya miatt nem a *lex patriae*, hanem a *lex domicilii*, a kereskedelmi telep joga szerint bírálendő el, úgy nem irányadó a *lex patriae* a *foglalkozáshoz kapcsolódó jogi minőség*, személyi állapot elbírálására sem. E tekintetben azt a jogot kell alkalmazni, amelynek hatályossági területén a foglalkozás folytatásának *központja* van. Így a *kereskedői minőséget* a kereskedelmi telep joga szerint kell elbírálni¹ (vita). E jog szerint kell elbírálni azt is, hogy a feleség mennyiben tekintendő kereskedőnek. Amennyiben a kereskedő cselekvőképességének korlátozása forog kérdésben, e tekintetben nem a kereskedelmi telep, hanem a személy hazai jogát kell irányadónak tekinteni a belföldön kötött forgalmi ügyletekre vonatkozó fentebb ismertetett kivétellel.²

VI. A *vallási állapotra* (status religionis) vonatkozó összeütközéseket a legtöbb államban a közrend szempontja dominálja. Ennek a magyarázata az, hogy a legtöbb államban, mint pl. Magyarországon is, még ha a bevett vagy elismert vallásfelekezetekhez tartozást nem is írják elő mindig kötelezően (felekezetenélküliség), azt mégis nyilvántartják s hozzá közjogilag is fontos jogi hatásokat fűznek. Kisebb a szerepe a közrendi záradéknak az olyan államokban (Franciaország, Svájc, Anglia, Északamerika stb.), amelyek a felekezethez tartozásnak közjogi hatást egyáltalán nem tulajdonítanak és így ott a személynek ezt az állapottulajdonságát kizárólag magánjogi elbírálás alá vonják.

Habár a magyar jog megkívánja, hogy mindenkinek vallása az anyakönyvekben s a személyi állapotra vonatkozó okiratokban feltüntetettessék, minthogy bevett vagy elismert felkezeten kívül más vallás nem tüntethető fel, hacsak a személy nem bevallottan felekezetenélküli, amely esetben vallási állapota ekkép jelölendő meg, oly külföldi honosnak a vallása,

¹ V. ö. 20. §. IV., 9. p. V. ö. Ferenczy: 386. l. és Fischer: RVglHWB. IV. 462. l.

² L. 20. §. IV., 2. p.

aki nem tartozik valamely magyar bevett vagy elismert felekezethez, a magyar anyakönyvekben nem tüntethető fel.¹

Oly államok honosai, kiknek hazai joga a gyermek válását nem határozza meg, Magyarországon sem kötelezhetők arra, hogy gyermeküket valamely felekezet kötelékébe felvéssék. Ha azonban a gyermek nyilvános iskolába jár, a közrendi érdek megköveteli, hogy a szülő mégis kénytelen legyen őt valamelyik, a saját hitbeli meggyőződéséhez legközelebb álló vagy bármely tetszése szerinti felekezet vallásoktatásában részesíteni, mert a magyar jog szerint a nyilvános oktatásnak a vallásoktatás egyik elengedhetetlen kiegészítő része.²

A magyar honost a korlátlan felekezetváltoztatás joga külföldön is megilleti, a felekezetváltoztatás alakszerűségei azonban a locus regit actum elv szerint bírálandók el. Ennek az elvnek itt kógens jelentősége van. Külföldi Magyarországon — itt is a közrendi szempont jut kifejezésre — akkor is megváltoztathatja vallását, ha hazai joga ezt tiltja.³

¹ Ferenczy: 112. l. Helytelen azonban a belügyminiszter 1898. évi 122.177. sz. rendeletében foglalt az az értelmezés, mintha külföldi szülők gyermekének vallását egyáltalában nem is volna szabad bejegyezni az anyakönyvbe. A katolikus, református, izraelita külföldi honos gyermekének vallása minden aggály nélkül feltüntethető, ellenben az anglikán, ókatolikus, methodista külföldi honos gyermeke ily gyanánt nem tüntethető fel.

² 24.041/1903. V. K. M. rend. Bp. Közl. 1903. évf., 381. l. — V. ö, Ferenczy: 112. l.

³ A magyar jognak a gyermekek vallásváltoztatására vonatkozó álláspontja tekintetében l. Szász Béla: Egyházjogi kérdések a gyermekek vallásos nevelése köréből. A Kecskeméti Ref. Jogakadémia 100 éves fönnállása alkalmából kiadott Almanach. 1931.

23. §. A jogi személy.*

I. Azt a kérdést, hogy valamely személyösszeséget (universitas personarum: testületet, társulatot, egyesületet) vagy vagyonösszeséget (universitas bonorum: alapítványt) jogi személynek kell-e tekinteni, a szerint a jog szerint kell elbírálni, amelynek uralma alatt a kérdéses személy- vagy vagyonösszeség állana, ha személyisége lenne. Ezt a jogot a jogi személy *személyes jogának, statutum personalejának* lehet nevezni. Ha e szerint a jog szerint a személy- vagy vagyonösszeségnek nincs jogi személyisége, akkor nincs jogképessége külföldön sem, még ha a hasonló alakulatokat ott jogi személyeknek tekintik is, viszont ha e szerint a jog szerint a jogképesség megilleti, akkor elvileg a külföld is elismeri jogi személyiségét.¹ Így a magyar és német magánjogi társaság vagy a német közkereseti társaság Franciaországban és Olaszországban sem jogi személy, mert a magyar, illetőleg a német jog ezeknek a jogképességét nem ismeri el,² viszont a francia magánjogi társaság Magyarországon, valamint az olasz közkereseti társaság Németországban is jogi személy, mert a francia

* Lásd különösen Réthey: A jogi személyek a nemzetközi magánjogban. 1928. — U. a.: A jogi személyek diplomáciai védelme. 1928. — Strasser: A nemzetközi magánjognak a részvénytársaságra vonatkozó szabályairól. 1914. — Schulcz: A részvénytársaságok honossága. 1926.

Mamelok: Die jurist. Person im IntPR. 1900. — Arminjon: Revue de droi int. et de législ. comp. 1927., 360. és köv. — Neumeyer: Intern. VerwaltR. I., 106. és köv. — Mamelok: Staatsangehörigkeit der jurist. Person, Referat, für den schweizerischen Verein f. intern. Recht 1918. — Pillet: Des personnes normales en droit intern. privé 1914. — Leven: La nationalité des sociétés 1926. — Gieseke: RVglHWB. II., 326. és köv. — Lewald: 45. és köv. — Frankenstein: I., 456. és köv. — Nussbaum: 185. és köv. — Melchior: 138., 458. és köv. — Gutzwiller: 1627. — Gutzwiller: Mitt. d. deutsch. Gesellsch. f. Völkerrecht 1933/12/116. és köv. — Geiler: Ugyanott 177. és köv., 227. és köv. — Wolff: 69. és köv. — Schnitzer: 143. és köv.

¹ Megjegyzendő azonban, hogy nem minden állam ismeri el ipso iure a külföldi jogi személyek jogi személyiségét. Egyes államok (pl. Ausztria, Franciaország) szerint ennek feltétele nemzetközi szerződés vagy közigazgatási hatóság részéről adott engedély. Németországban azoknak a külföldi jogi személyeknek van szükségük a birodalmi tanács elismerésére, amelyek a BGB. 21. és 22. §-ai értelmében nyerhetnék csak el a jogképességet, ha német jogi személyek volnának. (EG. 10. c.)

² A közkereseti és betéti társaság jogi személyisége Magyarországon vitás.

jog szerint minden „société civile ou commerciale“ és az olasz jog szerint minden közkereseti társaság jogi személynek tekintendő.¹

II. Abban a kérdésben, hogy mely jogot kell a jogi személy *személyes jogának* tekinteni, az irodalomban a vélemények megoszlanak. Így vitás, hogy a jogi személy személyes jogának meghatározása szempontjából a társasági szerződés létrejövetelének helyét (*locus contractus*), a tagok, illetőleg az igazgatósági tagok vagy ügyvivők állampolgárságát, az üzem helyét (*centre d'exploitation*), a jogi személy székhelyét, a vagyon fekvési helyét, vagy pedig azt kell-e irányadónak tekinteni, hogy a jogi személy az olyan államban, amelyben az engedélyező rendszer van hatályban (Anglia, Törökország, Szovjetországrszág stb.), mely államtól kapta az engedélyét. E kérdés eldöntésénél gazdasági és pénzügyi szempontokat is figyelembe kell venni, mert nehéz pénzügyi viszonyok között levő s külföldi tőkére utalt ország a jogi személyek *statutum personale*-jának szabályozásánál nem lehet túlságosan exkluzív, hanem olyan megoldást keres, amely kedvező helyzetet teremt a külföldi tőkének az országban való elhelyezkedésére; viszont tőkében bővelkedő s tőkét exportáló állam inkább arra van figyelemmel, hogy a hazai eredetű tőkét jogával lehetőleg külföldre is követhesse.

A tételes magyar nemzetközi magánjog értelmében a jogi személy személyes jogának a *lex domicilii*-t, vagyis a *székhelyén, telepén (főszékhelyén, főtelepén, siège social)* hatályban levő jogot kell tekinteni.² (K. T. 217. §. 3. p.) A Kúria 1101/1900—1901. sz. határozatában kifejezetten kimondotta, hogy a közkereseti társaság „oly intézmény, amelynek minő-

¹ L. Wolff: 69.; Lewald: 48.; Geiler: id. m. 186. Más véleményen van Melchior: 138.

² Más állásponton van a szovjetorosz jog és a Code Bustamante 16. és 17. c., amelyek az alapítási hely jogát, továbbá az angol—amerikai jog, amely annak a helynek jogát tekinti irányadónak, amelynek joga szerint a jogi személy megalakult. Ez utóbbi nézetet vallja Németországra nézve Frankenstein: I., 459. és Geiler: 179. — V. ö. Wolff: 70. I. 2. és 3. j. és Raape: 126. A BGB. 23. §. lehetővé teszi, hogy a birodalmi tanács külföldi székhelyű egyesületet is jogi személyiséggel ruházzon fel. Ily esetben rendszerint „sántító jogi személy“ jön létre, mert a székhely állama az ilyen egyesületet rendesen vagy nem fogja elismerni jogi személynek, vagy pedig a saját jogi személyének fogja tekinteni.

sége, jogi természete és az általa létesített viszonyok azon állam törvényei szerint ítélendők meg, amely államhoz ez a társaság kereskedelmi telepének helye szerint tartozik; a külföldi törvény határozott sérelme nélkül nem lehet a társaság mellőzésével annak egyes tagjait belföldön azon a címen perbe vonni, mivel az egyes tag esetleg belföldi.“¹ A székhelyet (főtelepet) tekintik irányadó ismérvnek a személyes jog meghatározásának szempontjából egyes tételes jogszabályaink (K. T. 217. §. 3. p.) és a háború után kötött nemzetközi egyezményeink is.²

Tételes jogunknak ez az álláspontja de lege ferenda is helyes, mert a székhely általában határozott, könnyen felismerhető s nem változóknak ismerv.

A székhely (főszékhely, főtelep) az *ügyvezetés helye* (Pp. 25. §.), a jogi személy igazgatási központja, ahol a jogi személy tevékenysége, jogi élete összpontosul, ahonnan a jogi személy az üzletet folytatja. Ez rendesen összeesik azzal a hellyel, amelynek joga szerint és ahol a jogi személy megalakult (lex constitutionis).³ A székhely nem lehet fiktív, mert a jogi személy az ügyvezetés helyét nem teheti olyan államba, amelyhez semmiféle komoly és jogos érdek nem fűzi. Erre a felfogásra mutat a K. T. 211. §-ának 1. pontja is, amely a bejegyzést kérelmező külföldi részvénytársaságoktól annak igazolását kívánja, „hogy hazája törvényei szerint megalakult s tényleg működik“. E „tényleges működés“-nek igazolása magában rejti azt a követelményt, hogy ne csak névleges legyen a társaság külföldi székhelye, hanem valóban üzleti tevékenységet is folytasson az illető államban.

Megjegyzendő, hogy ha a székhely mellett a jogi személy személyes jogának meghatározása tekintetében a fentebb említett egyéb ismérveknek a magyar nemzetközi magánjog szempontjából nincs is közvetlenül jelentőségük, közvetve

¹ Dt. 3. XX., 16.

² Így többek között az 1924: XXIII. t.-c.-be iktatott magyar—olasz egyezmény 2. cikke, az 1926: XXI. t.-c.-be iktatott magyar—amerikai barátsági, kereskedelmi és konzuli egyezmény IX. cikke, az 1927: XVII. t.-c.-be iktatott magyar—csehszlovák kereskedelmi szerződés VII. cikke, az 1930: XIII. t.-c.-be iktatott magyar—jugoszláv adóügyi egyezmény 3. c. 1. bekezdése.

³ Ezért utal a K. T. 211. §. 7. p. a „társaság keletkezési helyére“.

mégis van, amennyiben azok figyelembe jönnek a valóságos székhely meghatározásánál. A bíróság a székhely valóságos vagy fiktív minőségének megállapításánál ugyanis figyelemmel lehet mindazokra a körülményekre, amelyek a székhely megválasztására befolyással vannak s szabadon mérlegeli a meggyőződésének előidézésére befolyással bíró körülményeket. Figyelembe veheti különösen a jogi személy üzemének helyét (centre d'exploitation), az alapítók állampolgárságát, a részvények kibocsátásának helyét, a részvényaláírók honosságát, a jogi személy megalakulásának helyét, tagjainak, a részvényeseknek állampolgárságát, az ügyvivők, igazgatók honosságát s lakóhelyét. Ez a magyarázata annak, hogy a K. T. a székhely mellett a jogi személy keletkezési helyén hatályban levő jogra is utal. (211. §. 7. p.) Ez a magyarázata továbbá annak is, hogy amennyiben a jogi személy alapszabályszerű székhelye a valódi székhellyel nem esik össze, az előbbi nem jön tekintetbe.¹

III. A jogi személy személyes jogán kívül beszélni szoktak a jogi személy *honosságáról* is, mégpedig oly értelemben, hogy a belföldi és külföldi állampolgárok között fennálló megkülönböztetést a jogi személyekre is átviszik. Habár e megkülönböztetésnek a jogi személyekre átvitele ellen bizonyos aggályok hozhatók fel, mert az állampolgársági közjogi kötelék tartalmában található faji, erkölcsi, tradicionális elemek itt hiányoznak, mégis szükséges, hogy a honosság fogalmát a jogi személyekre is átvigyük és hogy „francia“, „német“, „magyar“ jogi személyeket megkülönböztessünk. Ahol ugyanis a külföldi állampolgárok a belföldi állampolgárokkal szemben kedvezőtlenebb elbánásban részesülnek (ingatlanszerzés, hajó- és légi jármű-tulajdon, cautio iudicatum solvi, Pp. 124. §. stb.), ott kedvezőtlenebb elbánásban kell részesülniök a külföldi jogi személyeknek is. De fontossága lehet a jogi személy honosságának más szempontból is, pl. a pénzügyi jog szempontjából az adók kivetésénél. Ezért helyeselhető az a főleg Franciaországban uralkodó elmélet, amely a jogi személyek honosságát elismeri,² csupán azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jogi személyek honosságának nem ugyanaz a tartalma, mint

¹ Így az uralkodó felfogás és a bírói gyakorlat. L. Wolff: 70. l. 8. jegyzet.

² Ellenk. Ferenczy: 68.; Balla: 57., akik szerint a jogi személynek nincs „honossága“.

az állampolgárok honosságának. Ez az elmélet megfelel a tételes magyar jognak is, mert a K. T.-en (211. §. 1. p., 217. §. 1. p.) kívül bírói gyakorlatunk¹ és különösen törvénybe iktatott nemzetközi egyezményeink² is kifejezetten használják a jogi személy „hazája“, „hazai joga“, „honossága“ kifejezést.

A jogi személy honossága elvileg szintén a jogi személy valóságos székhelyéhez igazodik.³ Kivételesen eltér a törvényhozó a székhely ismervétől és a belföldi székhelyű jogi személyt is külföldinek minősíti, ha az külföldi állampolgárok ellenőrzése, befolyása, irányítása alatt áll (*Kontrol-elmélet*).⁴ A kontrolelmélet alkalmazásának akkor van gyakorlati jelentősége, ha a törvény célja a jogi személy mögött rejtőző fizikai személyek ellen irányul, aminek különösen háborús intézkedések esetében van helye, pl. az ellenséges vagyron lefoglalásánál. Ezért a kontrolelmélet alapján állanak a trianoni szerződés 232. c. I. b. pontja, a versaillesi szerződés 297. cikk b) pontja és az ellenséges államok polgárai és lakosai javára fennálló tartozásokra vonatkozó, valamint az ellenséges vezetés vagy felügyelet alatt álló vállalatok felügyelet vagy hatósági gondnoki kezelés alá helyezéséről szóló háborús magyar kormányrendeletek.⁵ Ily esetben a jogi személy székhelye csak vélelem gyanánt szolgál a jogi személy honossága mellett, ez a vélelem azonban egyszerű praesumptio iuris, amelynek ellenkezője bizonyítható.⁶

IV. Azon a kérdésen kívül, hogy a kérdéses személy-

¹ Pl. az 52. sz. döntvény. P. H. T. 344. sz. II. k. 229. l.

² Pl. 1924: XXIII. t.-c.-be iktatott magyar—olasz koronaegyezmény 2. cikke.

³ A jogi személy honosságának kérdése a nemzetközi magánjogi irodalom egyik legvitásabb kérdése. A különböző felfogásokról tájékoztatást nyújt Raape: 142., Melchior: 462., Geiler: 192.

⁴ V. ö. Feller: Zeitschrift für ausl. öff. Recht. II. 2., (1930) 55.

⁵ 7808/1914. M. E. (Ig. Közl., 626. l.); 2900/1916. M. E. (Ig. Közl., 388. l.); 3504/1917. M. E. (Ig. Közl., 425. l.), 4232/1916. M. E. (Ig. Közl., 568. l.); 1702/1916. M. E. (R. T. I., 346 l.) — Lásd továbbá a Strohmman-rendszer ellen alkotott, 1916 és 1925. évi svéd törvényeket.

⁶ L. Szerző: La liquidation de la propriété privée ennemie dans le droit international public. (La Hongrie dans les relations internationales. 1935. 292. l.) és Szerző: Az ellenséges magánvagyron felszámolása a nemzetközi jogban. (Magyar Jogi Szemle, XVI. évf. (1935) 187—199. l. V. ö. továbbá W. Fraenkel: Auslandsrecht. 6. (1925) 421.

vagy vagyonszösszeség jogi személynek tekintendő-e, a jogi személy személyes joga, székhelyének joga szerint kell elbírálni elsősorban a jogi személy *szervezetét*: a jogi személy belső, vagyis tagjainak egymásközi és a társasággal szemben fennálló jogviszonyait, hogy kit illet meg a jogi személy képviselői joga, hogy kik tekintendők a jogi személy ügyvivőinek, hogy miképpen kell elkészítenie a mérlegét. Ezenkívül e szerint a jog szerint kell elbírálni azt is, hogy miképpen *változtathatja meg* a jogi személy szervezetét vagy alapszabályait, továbbá a jogi személy *feloszlását* és hogy a feloszlásnak mik a következményei.¹

Nem, vagy legalább is nem kizárólag a székhely joga szerint kell elbírálni a következő kérdéseket:

1. *Az alapítási előszerződés* (pactum de condenda universitate, Gründungsvorvertrag) mint minden kötelmi szerződés a lex obligationis szerint bírálendő el. Ezzel szemben azokat az *akarati nyilatkozatokat, amelyek magának az alapításnak alkotó részei* (pl. a részvényjegyzés), már a székhely joga szerint kell elbírálni és ez a jog irányadó e nyilatkozatoknak az ügyleti akarat hiányai vagy fogyatékoságai miatt történő megtámadására is.

2. *A tagsági jogok átruházását*, amennyiben azok bemutató vagy rendeletre szóló értékpapírokba (részvények stb.) vannak inkorporálva, kumulatív a jogi személy személyes joga és a lex rei sitae szerint kell elbírálni. De abban a tekintetben, hogy az okiratokat bemutatóra vagy rendeletre szóló papíroknak, vagy névre szóló rektapapíroknak, vagy egyszerű bizonyító okiratoknak kell-e minősíteni, egyedül a székhely joga irányadó.

3. Az irodalomban kifejezésre jutó egyik felfogás szerint kumulatív a székhely joga és az ügyletre vonatkozó lex causae szerint kell elbírálni azt a kérdést, hogy a jogi személy mely *jogokat szerezhet meg, mely jogügyleteket köthet*.² A

¹ Ellenk. Ferenczy: 70, aki szerint a jogi személy belső jogviszonyai tekintetében az első cégbejegyzés helyének, az eredeti székhelynek jogát kell irányadónak elismerni, a külső, harmadik személyekkel szemben fennálló jogviszonyai tekintetében pedig azt a jogot, amelynek uralma alá a mindenkor jogviszony tartozik, vagyis a lex causae.

² L. Wolff: 71. l.

magyar nemzetközi magánjog szerint azonban a *lex causae* itt nem jön figyelembe. Annak, hogy a külföldi jogi személy Magyarországon vagyonzogokat szerezzen, éppúgy mint a külföldi magánszemélyeknél, feltétele a viszonosság fennforgása, amely viszonosság általában itt is alaki és vélelmezett.¹ Megjegyzendő továbbá, hogy a külföldi jogi személynek Magyarországon legfeljebb annyi joga lehet, mint amennyi a székhelyének joga szerint lehet és legfeljebb annyi, mint amennyi a hasonló magyar jogi személynek a magyar jog szerint lehet. Így pl. az angol jog szerint a „registered company” „power”-ját a „memorandum” (alapszabály) korlátozza: minden cselekmény és jogszerzés, amely ez utóbbinak korlátaait túllépi, „ultra vires”-nek és ennél fogva Magyarországon is semmisnek tekintendő. Mégis az ultra-vires cselekményt Magyarországon esetleg érvényesnek kell tekinteni, ha a cselekmény Magyarországon jött létre és a magyar jog szerint nem volna érvénytelen.² Angol kereskedelmi társaságok magyarországi fiókjaira az ultra-vires elméletnek nincs jelentősége.³

Az 1920: XXXVI. t.-c. 88. §-ában foglalt az a korlátozás, amely szerint bármely jogi személy mezőgazdasági ingatlant csak miniszteri engedéllyel szerezhet, természetesen a külföldi jogi személyekre is vonatkozik.

4. *A képviselet* (a képviseletre jogosított személyek, a képviseleti jog terjedelme, gyakorlásának módja) tekintetében elvileg a jogi személy személyes joga irányadó. Ha azonban a külföldi jogi személynek Magyarországon fióktelepe van és az a magyar cégjegyzékbe be van vezetve, akkor a külföldi jognak a képviselet korlátozására vonatkozó és a magyar jogtól eltérő szabályai a cégjegyzékbe nem vezethetők be és a korlátozás harmadik jóhiszemű személyekkel szemben nem érvényesíthető.

5. *A székhelynek külföldre áthelyezése* tekintetében is a jogi személy személyes jogát kell irányadónak tekinteni. Egyes

¹ Angliában például külföldi jogi személy ingatlant nem szerezhet (Dicey, *Conflict of laws*. 2. kiad. (1908) 470., Ferenczy: 124.): ezért angol jogi személy Magyarországon sem szerezhet ingatlant.

² A *lex loci actus* elv érvényesülésénél fogva. L. 20. §. IV., 2. p.

³ Helyesen Geiler: *Mitt. d. deutsch. Gesellsch. f. Völkerrecht*. 1933. (XII) 193. és köv. — V. ö. Nussbaum: 191. l. 6. jegyzet.

jogrendszerek, pl. a német jog szerint, a jogi személy székhelyét külföldre nem helyezheti át; ezért a jogi személyt előbb fel kell oszlatni, felszámolni és újból meg kell alapítani a külföldi államban.¹ Ezzel szemben más államokban, pl. Franciaországban a székhely külföldre áthelyezésének nincs akadály: ily esetben a Franciaországban uralkodó egyik felfogás szerint a jogi személy személyes joga megváltozik, a másik felfogás szerint a régi személyes jog továbbra is irányadó marad. Természetesen a jogi személy azonosságának fenntartása mellett csak akkor helyezheti át székhelyét külföldre, ha mind a régi, mind az új székhely joga ezt lehetővé teszi. Kivételesen az előbb említett jogrendszerek szerint helye lehet a székhely külföldre áthelyezésének akkor, ha a székhely a békeszerződések következtében elcsatolt területen volt s a jogi személy székhelyét a megcsonkított állam területére helyezi át. Ezen az állásponton van a Németországtól a versaillesi szerződés alapján elcsatolt területek tekintetében a német bírói gyakorlat is.²

Ebben a vonatkozásban kell megemlíteni a termelő és szállító vállalatok jogi kezelése tárgyában kelt és az 1937. XII. t.-c.-be iktatott magyar—jugoszláv egyezményt, amely szerint a szerződő államok követelhetik az olyan vállalatok székhelyének áthelyezését, amelyek tevékenységüket kizárólag az ő területükön gyakorolják (1. cikk). Ezenkívül követelhetik az olyan vállalatok megosztását, amelyek tevékenységüket mind a két állam területén gyakorolják (2. cikk).

6. Két különböző állam területén székelő jogi személy egyesülését kumulatív módon a két állam joga szerint kell elbírálni.³ Ha az egyik pl. német részvénytársaság, akkor az egyesülés felszámolás nélkül nem történhet meg.

7. Ha a jogi személy székhelyének joga szerint hatályosan megszűnik, ezt minden államnak el kell ismernie, feltéve, hogy a külföldi jogszabály a közrendi záradékba nem ütközik. E szempont alá eshetik az orosz részvénytársaságok nacionalizálása a Szovjet részéről. Németországban az orosz ható-

¹ Wolff: 72. l. — V. ö. Geiler: id. m. 188. és köv. l. — Spindler: Wanderungen gewerbl. Körperschaften v. Staat zu Staat. 1932. — Hamel: Zeitschrift f. ausl. intern. PR. II. 1002.

² RG. 107., 97.; KG. Jur. Wochenschrift 1926., 1351.

³ Spindler: id. m. 70., Geiler: id. m. 194.

ságoknak azt az intézkedését, hogy a részvénytársaságok jogi személyiségét megszüntették és vagyonukat az állam átvette, nem tekintették a német EG. 30. cikkében meghatározott közrendi záradékba ütköző intézkedésnek.¹

V. A külföldi jogi személy belföldi működése állhat: a) egyszerű ügyletkötésből (akár közvetlenül, akár meghatalmazott útján) és b) állandó képviselet (fióktelep, ügynökség vagy más belföldi alakulat) létesítéséből.²

Ad a) A külföldi jogi személy rendszeres tevékenységet Magyarországon nem folytathat, egyes ügyleteket azonban a székhely helyének törvényei szerint elbírálandó jogképességé-

¹ RG. 129., 98. L. továbbá Nussbaum: 193. — A francia jogi felfogást lásd Makarovnál: Zeitschrift für Ostrecht. VII., 439.

² A Nemzetek Szövetsége szakértő bizottságot küldött ki, mely a külföldi kereskedelmi társaságok jogállásának szabályozására két egyezménytervezetet dolgozott ki (1927. ápr. 20. Rundstein előadó, Guerrero és Schücking javaslatai). E tervezetekben a bizottság az idegen kereskedelmi társaság legmesszebbmenő elismerését indítványozta, ami a magyar álláspontnak és különösen kereskedelmi törvényünk idevágó intézkedéseinek is teljesen megfelel. A kidolgozott nemzetközi egyezménytervezetnek 1. §-a szerint ugyanis azokat a kereskedelmi társaságokat, melyek a szerződő államok egyikének joga szerint ottani tényleges társasági székhelyükkel jogérvényesen megalakultak, minden többi szerződő államban jogi személyek gyanánt el kell ismerni az összes ezzel kapcsolatos jogokkal és így különösen az aktív és passzív per képességgel együtt. Ez minden kereskedelmi társaságra vonatkozik, bármilyen, az illető államban elfogadott jogi formában is alakult meg. Az egyes államok szuverénitását ez a tervezet annál kevésbé érinti, mert kifejezetten fenntartja minden államnak azt a jogát, hogy a külföldi társaságok letelepedésének (fióktelepek) feltételeit megállapítsa. A második, még ennél is fontosabb egyezménytervezet a kereskedelmi társaságok *honosságára* vonatkozik. Itt a tervezett nemzetközi megállapodás visszatér arra az egyedül helyes alapra, hogy a kereskedelmi társaságok ún. honosságát a tényleges társasági székhely döntse el. Helyes az is, hogy az in fraudem legis, színleges székhellyel megalapított társaságokkal az illető államok törvényei ne legyenek megkerülhetők. A tervezet a társasági székhelyet akkor tekinti fiktívnek, ha az illető állam területével szemben fennálló kapcsolata csalárdul állapítottatott meg, hogy valamely más törvényhozás parancsoló intézkedései kikerültessenek vagy ha az illető társaság tényleges és valódi székhelye nincs az alapítás országában. A fiktív székhely útján megszerzett honosság elvesztését az illető állam bíróságai mondják ki és ezeknek az ítéleteknek a kölcsönös végrehajtását a tervezet biztosítja. Nézetem szerint a tervezet erre vonatkozó rendelkezései további kifejtésre és kiegészítésre szorulnak. Helyes és az újabb joggyakorlatnak megfelel az az elv is, hogy fiókegyletek, ügynökségek, telepek a székhely honosságát követik még akkor is, ha idegen államban fekszenek.

nek keretei között létesíthet. Kivételnek e szabály alól csak a biztosítási ügyletek tekintetében van helye, amennyiben a külföldi biztosító jogi személy részéről kötött biztosítási ügylet érvényességét a magyar bírói gyakorlat nem ismeri el.¹

Ad b) Külföldi jogi személy a viszonyosság feltétele mellett Magyarországon le is telepedhetik és belföldön alakulatokat (fióktelep, ügynökség, képviselőség stb.) létesíthet,² ha nem alakult a magyar törvények részéről tiltott vagy erkölcs-telen célra.³ A belföldi alakulat megalakulásának a magyar jog szerint kell történnie, már azért is, hogy a rendészeti ellenőrzés lehetővé váljék. A külföldi magánjogi jogi személy, továbbá a külföldi közkereseti és betéti társaság letelepedésének más feltétele nincs.⁴ Ezzel szemben a külföldi részvénytársaság, szövetkezet és korlátolt felelősségű társaság letelepedését a magyar jog különös feltételekhez is köti. A részvénytársaságok letelepedését a K. T. szabályozza (210—217. §§.). Ugyanezeket az elveket alkalmazni kell a szövetkezetekre (K. T. 230. §.) és mindazon külföldi társaságokra is, amelyek a részvénytársaság vagy szövetkezet jellegét valamely vonásukban magukon viselik, így pl. a német, francia és olasz jog által szabályozott betéti részvénytársaságokra is (Kommanditgesellschaft auf Aktien, société en commandite par actions), melyek a betéti és a részvénytársaságok között foglalnak helyet.⁵ A kül-

¹ Budapesti Tábla, 36.294/1877.; Nagy: Ker. jog. 8. kiadás. I., 454. 1., 2. j. Nagy ezt a gyakorlatot helyteleníti.

² Ez áll a külföldi magánjogi egyesületre és alapítványra is. (1926: XXI. t.-c. IX. cikk, 1924: XXIII. t.-c. 21. cikk).

³ A Budapesti Tábla: „A belföldi bíróság nem jegyezhet be oly külföldi céget, melynek használata hazai tiltó törvénybe ütközik“. (Dt. 4. I., 22.).

⁴ Budapesti Tábla: „Abból, hogy a kereskedelmi törvény a külföldi részvénytársaságoknak és szövetkezeteknek csak megszorító feltételek mellett enged meg azt, hogy üzletüket fiókintézet vagy ügynökség által a magyar korona országaira kiterjesszék, ellenben az egyéni cégekre, a közkereseti és betéti társaságokra nézve ily intézkedést nem tartalmaz, nem az következik, hogy az utóbb nevezett külföldi cégek belföldi telepei önálló üzleteknek tekintendők, hanem a külön rendelkezés hiányának folyománya az, hogy a külföldön már bejegyzett egyéni és közkereseti vagy betéti társaságok utóbb belföldön felállított telepeinek bejegyzésére azok a szabályok alkalmazandók, amelyek az ilyen belföldi cégek fióktelepeire nézve fennállanak“. (Dt. 4. I., 22.).

⁵ Kifejezetten megállapítja ezt egy Olaszországgal kicserélt nyilatkozat (l. 1877. évi 2639. föld., ipar- és keresk. min. rend.), mely a részvénytársulatok,

földi, lényegükre nézve korlátolt felelősségű társaságok letelepedésének feltételeit az 1930: V. t.-c. szabályozza (106—109. §.).

A K. T. és az 1930: V. t.-c. a részvénytársaság, szövetkezet és korlátolt felelősségű társaság letelepedésének szabályozásánál liberális rendszert követ, nyilvánvalóan azt a megfontolást tartva szem előtt, hogy tőkeszegény országnak existenciális érdeke a külföldi tőke beözönlésének útját a lehetőséghez képest egyengetni.

A külföldi rt.-ok, szövetkezetek vagy kft.-ok letelepedéséhez megkívánt előfeltételek csak magára a rt.-i, szövetkezeti vagy kft.-i formára vannak figyelemmel. Bizonyos üzletágakkal foglalkozó külföldi rt.-ok, szövetkezetek vagy kft.-ok (pl. a biztosító vállalatok, 1923: VIII. t.-c.)¹ vagy a jelzáloglevél kibocsátásával foglalkozó vállalatok (1876: XXXVI. t.-c. 36. és 37. §-ok) azonban külön törvényes szabályokat is kötelesek megtartani. Az ipartörvények rendelkezései (iparendély, telepengedély, stb.) a letelepedni akaró külföldi részvénytársaságra, szövetkezetre vagy kft.-ra is kiterjednek.

VI. *A K. T.-nek a külföldi rt.-okra vonatkozó szabályait* három csoportba oszthatjuk: A) a letelepedés előfeltételei (210—212. §-ok); B) a működés normatívumai (213—216. §-ok) és C) a feloszlítás (törlés) okai (217. §.).² *Ad A)* 1. Első feltétel, hogy a letelepedni óhajtó külföldi rt. fióktelepét vagy ügynökségét a hely szerint illetékes törvényszéknél üzlete megkezdése előtt a cégjegyzékbe bejegyeztesse (210. §.). 2. E bejegyzéshez szükséges az alapszabály bemutatása és igazolása annak, hogy a) a külföldi részvénytársaság hazája törvénye szerint megalakult és tényleg működik; b) itteni üzlete folytatására szánt tőkéje belföldön van elhelyezve; c) az itteni üzlet vezetésére a magyar korona területén székelő képviselőiséget rendelt; d) a külföldi rt. arra kötelezte magát, hogy belföldi

részvényekre alakult betéti társaságok és biztosító társaságok kölcsönös bebocsátását biztosítja, ha a hatályban levő törvényeknek és szabályoknak eleget tesznek.

¹ L. a Kúria 52. sz. TÖH-t, PHT. 344. sorszám. Lásd továbbá a külföldi biztosító társaságok belföldi üzemeltetésére vonatkozó egyes rendelkezéseket tartalmazó 2310/1936. M. E. sz. rendeletet. (I. K. 60. l.), amely a külföldön nyitott csőd hatályáról szól.

² Lásd Kuncz: id. m. I., 474. l.

ügyleteiben a K. T. rendelkezéseihez alkalmazkodik és itteni képviselőségének jogi cselekményeit magára kötelezőnek ismeri el; e) a képviselőség a fiókcég érvényes jegyzésére jogosított; f) a külföldi rt. a képviselőség által kötött ügyletekből eredő minden peres kérdésre nézve magát az itteni törvényeknek és a belföldi bíróságoknak aláveti; g) az a külföldi állam, amelyben a külföldi rt. keletkezett, az itteni részvénytársaságokkal szemben a viszonzóság elvét tartja szem előtt (211. §.). 2. A bejegyzés közzétételének a rt.-ra nézve előírt adatokon kívül (158. §.) tartalmaznia kell: az itteni képviselőség megnevezését és a belföldön elhelyezett tőke mennyiségét is (212. §.). *Ad B)* 1. A belföldi üzletről szabályszerű könyveket kell vezetni (213. §.). 2. A képviselőség köteles a külföldi rt. közgyűlési jegyzőkönyveit, valamint a rt. általános és az itteni üzletnek külön mérlegét a közgyűlést követő két hónapon belül egy-egy eredeti példányban a cégbíróságnak bemutatni. Az általános és külön mérleget ezenfelül közzé is kell tenni. Ha a képviselőség tagjai e rendelkezéseket nem tartják meg, az okozott kárért egyetemlegesen felelnek; e mellett büntetésben is részesülnek (214., 215., 219. §., 3. és 221. §. 4. p.). 3. A külföldi rt.-nak azok a határozatai, amelyek a vállalat tárgyát megváltoztatják, a társaság felosztását vagy egyesülését mondják ki, a belföldi üzletre csak úgy joghatályosak, ha azokat az itteni cégbíróság a cégjegyzékbe bejegyzi (216. §.). *Ad C)* A bejegyzett külföldi rt. törlését a cégbíróság bárkinek kívánságára (*popularis actio*) elrendelheti, ha igazolja: 1. hogy a társaság saját hazájában megszűnt vagy elvesztette vagyona fellelt rendelkezőjogát; 2. hogy képviselőséget nem rendelt vagy a 213. és 214. §-okban megállapított kötelességeinek igazolatlanul meg nem felelt; 3. hogy a külföldi állam eltért a viszonzóság elvétől; 4. hogy a társaság vagy az itteni fióktelepe ellen elrendelt végrehajtás siker nélkül maradt; 5. hogy a társaság az itteni üzlet folytatására szánt és belföldön elhelyezett tőkét az országból egészen vagy részben kivonta. (217. §.).¹

¹ A 4540/937. M. E. sz. rendelet (Bp. Közl. 1937. július 17. szám) szerint külföldi rt. belföldi fiókjának felszámolása esetében nyugdíj (özvegyi nyugdíj, nevelési járulékok) fizetésére irányuló kötelezettségeknek a K. T.-ben előírt biztosítása az érdekeltek javára úgy is történhetik, hogy ezeket a tartozásokat valamely belföldi pénzintézet, biztosító intézet vagy külföldi biztosító in-

A K. T.-nek most vázolt szabályozásából megállapítható, hogy a belföldi fiók élesen elkülönül magától a külföldi rt.-tól: az anyaintézettől. Mert a K. T. felfogása szerint az anyaintézet a székhelyén érvényes szabályok uralma alatt áll, a belföldi fiókra ellenben elvileg a hazai rt.-okra vonatkozó rendelkezések irányadók. Ha a belföldi fiókot nem is lehet külön jogalanyisággal felruházni (amint ezt a Kúria 441/1893., 776/1902. sz. határozatai teszik),¹ nem lehet egyszerű fióktelepnek (K. T. 18. és 159. §. 3. bek.) sem minősíteni, (amint a Kúria P. VII. 5566/1927. sz. határozata teszi),² mert azt a K. T. igen nagy önállósággal ruházza fel és bizonyos esetekben exisztenciáját is elkülöníti az anyaintézettől (külön tőke, külön képviselet, külön könyvek és mérleg, az anyaintézet feloszlása még nem hat ki ipso facto a fiókra, törlés a fiók speciális eseményei esetében). A belföldi fiókot ezek szerint ugyanazzal a jogállással kell felruházni, aminő a belföldi önálló rt.-ot illeti. A „képviselőség“ a r. t. igazgatóságának felel meg, azzal egyenrangú törvényes képviselő, aki a belföldi fiókot kizárólagos joggal képviseli (Budapesti Tábla 1619/1892. és 2806/1904. sz.). A képviselőség állhat egy vagy több tagból és — minthogy ugyanazok a kötelezettségek terhelik és jogosultságok illetik, mint a rt. igazgatóságát — jogosított arra is, hogy a belföldi fiók tekintetében cégvezetőt rendeljen ki (ellenk. álláspontot vitat a Kúria 298/96., a Budapesti Tábla 1412/1900. és 9543/921. sz. határozata azon a téves alapon, hogy a külföldi rt. a „belföldön

tézet belföldi fiókja szerződéssel átvállalja. Ha az átvállaló intézet vagyoni helyzete az átvállalt kötelezettségek tekintetében megfelelő biztosítékot nyújt, a cégbíróság a külföldi céget a cégjegyzékből törli. Ezzel a nyugdíjak érvényesítésének lehetősége külföldi társasággal szemben megszűnik.

¹ 936/1930. Kúria: „A budapesti fiók. ügynökség vagy képviselet a külföldi anyaintézetnek csupán egyik szerve, amely egyebek között és főképpen ennek hatóságok előtti és a felekkel szemben való képviseletére is hivatott“. A határozat szerint tehát az ilyen fiók, ügynökség vagy képviselet önálló jogalanyisággal nincs felruházva. (Jh. 1931. évf. 562. sz. hat.).

² Kúria P. VII. 5566/1927. (Jh. 1928. évf. 739.) „A részvénytársaság fiókja által kötött ügyletekből származó jogok és kötelezettségek nem a fiókot, hanem magát a részvénytársaságot illetik, tehát azok alanya maga a részvénytársaság, következésképp a fellebbezési bíróság jogszabálysértés nélkül mondta ki, hogy a felperes nem utasítható el keresetével azért, mert nem az ügyletet kötő fiók, hanem maga a részvénytársaság ellen lépett fel“.

igazgatósággal nem bír“). A belföldi fiók, minthogy nem azonos a K. T. 18. és 159. §-ában meghatározott „fiókteleppel“, hanem a belföldi önálló r. t. jogállásával bír, létesíthet a belföldön „fióktelepeket“ is, amely fióktelepeket a képviselőség irányítja. A Budapesti Tábla 3656/917. sz. ellenkező határozata (Hdt. XII. 28. sz.) nem veszi figyelembe azt a különleges helyzetet, amelyet a K. T. a külföldi rt. belföldi fiókjának biztosít, amidőn utóbbit egyszerű „fióktelep“-nek minősíti.¹

VII. *A külföldi kft.-ok letelepedésére* szintén a külföldi rt.-ok telepeire vonatkozó törvényes jogszabályokat kell megfelelően alkalmazni. A belföldi képviselők az ügyvezetők jogállásával bírnak. A tagsági jegyzéket és a határozatok könyvét belföldön is kell vezetni. Szállítmányozással, fuvarozással, beraktározással vagy kézizálogüzlettel foglalkozó külföldi kft. évi mérlegét belföldön is köteles közzétenni és pedig a társaság általános mérlegén kívül a belföldi telepre vonatkozó külön mérleget is.

VIII. *Államfeletti jogi személyek* (Nemzetek Szövetsége, Világpostaegylet² stb.) jogi személyisége nemzetközi egyezményeken alapul. Személyes joguk — ha az egyezmény másképpen nem rendelkezik — a székhelyükön hatályban levő jog, az egyezményben részes államokban azonban nem lehet őket külföldi jogi személyekként kezelni.³ Ugyanez áll az 1931:XI.

¹ Kúria 3656/1929: „A külföldi részvénytársaságnak Magyarországon létesített fiókvállalata a K. T. X. cím. 6. fejezetében foglalt rendelkezések alapján magyar cégnek tekintendő“. (Jh. 1929. évf. 920. sz. hat.). — Kúria: Pk. V. 4504/1934: „A m. kir. minisztériumnak a külfölddel való fizetési forgalom ellenőrzéséről és szabályozásáról szóló 1931. évi 4500. M. E. sz. r. 4. §-a olyképen intézkedik, hogy a jelen rendelet szempontjából külföldi cégeknek Magyarországon lévő telepei (fiókjai, képviseletei) a belföldi cégekkel egy tekintet alá esnek, amely rendelkezés hatályát a 6900/1931. M. E. sz. r. 6. §-ában foglalt rendelkezés kifejezetten nem érinti és amely rendelkezés a 4100/1932. M. E. sz. r. 3. §. 2. bek. értelmében is alkalmazandó“.

² A bázeli Nemzetközi Fizetések Bankja (B. I. Z.) nem nemzetközi, hanem svájci jogi személy, mert bár nemzetközi egyezményen alapszik, létét és jogképességét nem ezen egyezménynek, hanem egy svájci alaptörvénynek köszönheti. Ugyanígy nem nemzetközi jogi személy a Nemzetközi Agrárbank és a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet sem.

³ Gutzwiller: Mitt. d. deutsch. Gesellsch. f. Völkerrecht. 1933. 156. V. ö. von der Lühe: Die internat. juristische Person. 1930. és Ficker: Jur. Wochenschrift. 1932. 570.

t.-c.-be iktatott párizsi egyezményekben szabályozott A (agrár) és B alapokra is, amelyek jogi természetükre nézve nem alapok, hanem alapítványok. Az A. alap jogi személyisége a II. számú párisi egyezmény 2. cikkén és a Svájc, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország és Magyarország között Bernben 1931. aug. 21-én létrejött egyezmény I. cikkén, a B. Alap jogi személyisége pedig a IV. párisi egyezmény 1. cikkén, valamint Franciaország, Nagybritannia, Olaszország, Csehszlovákia és Jugoszlávia között kötött egyezményeken alapszik. Az A. Alap székhelye Basel és ezért azt svájci jogi személynek kell tekinteni.¹

Nemzetközi jellegű *egyesületek* akár nyereszkesedési céllal, akár a nélkül alakultak, ma nemzetközi jogi személyként nem alapíthatók.² Vagy nemzeti jogi személy alakjában jönnek létre, vagy szétesnek nemzeti csoportokra s ebben az esetben csak ez utóbbiak jogi személyek, az ösztetületnek nincs személyisége.³

A nemzetközi *kartellek* rendszeren csak kötelmi jogi társaságok és nem jogi személyek. Ezért reájuk a lex obligationis irányadó.⁴ A kartell szervezetét és azt a kérdést, hogy van-e jogi személyisége, a kartell székhelyén hatályban lévő jog szerint kell elbírálni.⁵

¹ Réthey: A párisi egyezmények nemzetközi magánjogi rendelkezései. (A Kecskeméti Jogakadémia emlékkönyve. 1932., 277. l.) és Sebestyén: A hágai megállapodások alapján 1930. ápr. 28-án aláírt párisi egyezmények. 1930.

² A legrégibb ilyen egyesületek az Anti-Slavery and Aborigines Protection Society 1837, a Worlds Evangelical Alliance 1846, a Young Men's Christian Association, 1855. V. ö. Normandin: Du statut juridique des associations internationales 1926, Gutzwiller: id. m. 150.

³ Ezen a hiányon akartak segíteni az Institut de dr. int. 1923. évi és a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara 1928. évi tervezetei, amelyek azonban eredményre nem vezettek.

⁴ Király: A kartell. 1936., 610. l.; Dörinkel: Internat. Kartellrecht. 1932.; Geiler id. m. 196.; Reinh. Wolff: Rechtsgrundlagen der internat. Kartelle. 1929.

⁵ L. különösen Geiler: id. m. 197., 229.

II.

Dologi jog.

24. §. A dolgok osztályozása.

A jog tárgya az az érdek, amelynek védelmére az illető jog szolgál, közelebbről: az a tárgyi vagy eszmei valóság, amelyre a védett érdek vonatkozik. Ebből a szempontból tekintve a dologi jog tárgyai elsősorban maguk a dolgok, amelyekre vonatkozólag a jog a jogosultnak másokkal szemben kizáró jogvédelmet nyújt.

Minden jogrendszer osztályozza a testi és testetlen jogtárgyakat (a tágabb értelemben vett dolgokat) különböző szempontok, így természeti minőségük (ingó-ingatlan, elhasználható — el nem használható, helyettesíthető — nem helyettesíthető dolgok), kapcsolatuk (alkotórész, növedék, tartozék, dologösszeség, gyümölcs, dologra fordított költség) és jogi hovátartozásuk (uratlan és tulajdonban levő dolgok, köz vagy nyilvános javak, forgalmon kívüli és korlátozott forgalmú javak) szerint. Az egyes jogrendszerek osztályozásai gyakran eltérnek egymástól. Így a jelzálogjogot vagy az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló követelést az egyik jogrendszer szerint ingónak, más jogrendszer szerint viszont ingatlannak kell tekinteni.¹ Így továbbá az árutárhoz tartozó dolgokat az egyik (pl. a német és a magyar MTJ. 435. §.) jogrendszer szerint elhasználható, más (különösen a román) jogrendszerek szerint elhasználatlan dolgoknak kell tekinteni.

Annak a kérdésnek, hogy mely jogrendszer szerint kell a dolgokat osztályozni, nemcsak a dologi jog, hanem a családi jog [a férj joga a feleség vagyonán] és az öröklési jog [ingó és ingatlan hagyaték] szempontjából is jelentősége van. Az irodalomban uralkodó felfogás e tekintetben a *lex rei sitae*, illetőleg jogot vagy eszmei javakat terhelő abszolút jogoknál

¹ A jelzálogjog a MTJ. 508. §-a szerint az ingó vagyonhoz, az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló követelés viszont az ingatlan vagyonhoz tartozik.

azt a jogot tekinti irányadónak, amelynek uralma alatt a kérdéses eszmei jószág, illetőleg jog áll.¹ A magyar bírói gyakorlat e tekintetben még nem foglalt kifejezetten állást, azonban a dolgok ingó vagy ingatlan minőségének meghatározása szempontjából ezt a felfogást fogadták el egyes egyezményeink: pl. az 1925: VI. t.-cikkbe iktatott magyar—román polgári jogsegélyegyezmény 9. cikkének 1. bekezdése és az 1930: XXXIX. t.-cikkbe iktatott magyar—jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény 16. cikkének 2. bekezdése.²

Ez a felfogás nem helyeselhető, mert a dolgok szóbanforgó osztályozásának kérdése minősítési kérdés lévén, nemzetközi magánjogi szempontból ugyanazok szerint az elvek szerint bírálendő el, mint a jogviszonyok minősítése általában.³ Vagyis ha a dolog minősítésétől függ az alkalmazandó jog meghatározása (*primér minősítés*), a minősítés tekintetében a *lex fori* szabályai irányadók, ha viszont az alkalmazandó jog már meg van határozva (*szekundér minősítés*), a dolgokat ez utóbbi jog szerint, tehát a *lex causae* szerint kell minősíteni. *Lex causae*, midőn dologi jogi hatást kell elbírálni, a *lex rei sitae*, midőn családi jogi kérdés elbírálása forog szóban, a *lex patriae*, midőn pedig öröklési jogi kérdés az elbírálás tárgya, az örökhagyó hazai joga vagy ingatlan hagyaték esetében ugyancsak a *lex rei sitae*.⁴

¹ V. ö. Wolff, 105.; Walker, 4. kiad. 317.

² A *lex rei sitae*t tekintik irányadónak Lichtenstein (Ptk. 1922. dec. 31-i dologi jog 10. c.), a montevidói egyezmény (26), a Bustamante Kódex (112., 113.).

³ L. 10. §. VI. p.

⁴ Helyesen Lewald: II., 175. — Ugyanezek a szempontok irányadók abban a kérdésben is, hogy mely dolgot kell a másik dolog tartozékának vagy gyümölcsének tekinteni, továbbá, hogy mely dolgot kell forgalomképes és forgalmon kívüli dolognak minősíteni. Ennek pl. a *fundus instructus* szempontjából van jelentősége, amely a balti jog szerint nem tartozéka a mezőgazdasági ingatlandaknak, a legtöbb jogrendszer szerint azonban igen.

25. §. A dologi jogok tekintetében irányadó jog meghatározása.*

A) Ingatlanok.

I. A magyar nemzetközi magánjognak egyik általánosan elismert elve, hogy ingatlanokra dologi jogi vonatkozásokban annak a helynek jogát kell alkalmazni, ahol a dolog fekszik. Ilyen értelemben rendelkezik az Optk. 300. §-a is. Ezt a §-t az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 21. és 156. §-a által kijelölt keretben Magyarországon is hatályban állónak kell tekinteni.¹ Ez a magyar bírói gyakorlat álláspontja is. A Kúria már 7674/1905. számú határozatában kimondta, hogy „dologi jog szerzésénél, átváltoztatásánál, megszűnésénél a *lex rei sitae* elve alkalmazandó”.² Ugyanebből az alapelvből indult ki a Kúria 57. számú polgári jogegységi döntvénye is, midőn megállapította, hogy a hitbizományi vagyonnak a trianoni szerződés területi rendelkezései következményeképpen más

* A magyar irodalmat lásd Ujlakinál, II., 38. 1.

Külföldi irodalom: Niboyet: *Conflits de lois relatifs à l'acquisition de la propriété*, Paris, 1912. — Desbois: *Journal Clunet* 58. (1931) 281. és köv. — Louis Roussel: *Du conflit des lois en ce qui concerne l'acquisition et la transmission entre-vifs de la propriété*, Thèse, Paris 1893. — Hans Elter: *Die grundsätzliche Beurteilung der Rechte an bewegl. Sachen im internat. Privatrecht*, Breslau. Diss. 1914. — Diena: *I diritti reali considerati nel dir. int. priv.*, Turin, 1895. — Donle: *Arch. f. öffentl. Recht* Bd. 8., 249. és köv., 513. és köv. — Frankenstein: *Mitt. d. Deutsch. Gesellsch. f. Völkerrecht* 9. (1929) 3. és köv. — W. Weisflog: *Der Schutz des Erwerbes beweglicher Sachen vom Nichteigentümer im IntPR.* Diss. Zürich, 1930. — Martin Wolff: *Sachenrecht* (1932) §§. 25., 50., 89., 125., 126. VIII., 128. VI., 158., 179.; RVglHWB. IV. 390. és köv. — Heck: *Grundriss des Sachenrechts* (1930) 483. l. — Zitelmann: II., 301. és köv. — Frankenstein: II., 1. és köv. — Gutzwiller: 1590. és köv. — Lewald: 169. és köv. — Nussbaum: 298. és köv. — Wolff: 106. és köv. — Schnitzer: 252. és köv.

Kifejezetten a *lex rei sitae*t tekinti irányadónak az olasz ptk. (disp. prel. 7. c. 2. bek.), Lichtenstein (ptk. dologi jog. 11.), Ausztria (Optk. 300.), Lengyelország (6), Franciaország (C. civ. 3.) és leányjogai stb.

¹ Optk. 300. első mondat: „Unbewegliche Sachen sind den Gesetzen des Bezirkes unterworfen, in welchem sie liegen...“ Code Civil 3: „Les immeubles, mêmes ceux possédés par des étrangers, sont régis par la loi française“. — Olasz ptk. disp. 7. c. 2. bek.: „I beni immobili sono soggetti alle leggi del luogo dove sono situati“.

² Mdt. I., 20.

állam fennhatósága alá került részére vagy helyébe lépett értékre a magyar hitbizományi jog szabályai nem alkalmazhatók.¹ E döntvény indokolása kifejezetten rámutat arra, hogy a *lex rei sitae* alkalmazása ingatlanoknál dologi jogi vonatkozásokban „nemzetközi magánjogunknak egyik általában elismert elve”.²

II. Az említett elven nyugszik az az eljárási szabály is, hogy ingatlanokat közvetlenül illető rendelkezéseket csak a hazai hatóság tehet. Belföldi vonatkozásban ennek következménye az, hogy magyar hagyatéki bíróság jár el a külföldi örökhagyónak az ország területén fekvő ingatlan hagyatékára nézve (1894: XVI. t.-c. 8. §-a), de részben ennek következménye az ingatlanokra vonatkozó dologi jogok érvényesítését tárgyzó perekre a fekvés helye szerint megállapított kizárólagos illetékesség is (Pp. 39. §-a). Külföldi vonatkozásban pedig a 8300/1923. M. E. számú rendelet³ 27. §-a kimondotta azt, hogy belföldi bíróság Magyarországnak a trianoni szerződéssel megállapított területén kívül fekvő ingatlanra még abban az esetben sem tehet intézkedést, ha a vonatkozó telekkönyv még belföldi telekkönyvi hatóság őrizerében van.⁴

Amennyiben külföldi hatóság magyarországi ingatlanra telekkönyvi bejegyzést rendel el, a külföldi hatóság határozata alapján a telekkönyvi bejegyzés Magyarországon nem

¹ Budapesti Közlöny, 1933. évf. 133. szám. Magánjog Tára. XIV. (1933) 7. sz. 107. l. — L. még a Kúria 5024/1930. sz. határozatát (Jh. 1931. évf. 694. sz. hat.), amely szerint: A hitbizományi intézményt megszüntető csehszlovák törvénynek az a következménye, hogy a csehszlovák állam területén lévő hitbizományi vagyonban hitbizományi utódlásnak senki javára nem lehet helye, de azt a jogviszonyt, amelyben a hitbizományban érdekelt család tagjai egymással szemben az alapítólevélnél fogva vannak, a hitbizományi intézményt megszüntető csehszlovák törvény nem szüntette meg.

² Hasonlóan a kir. Kúria 4726/1903. sz. ítélete (Dt. 3. XXVI. 124.) szerint is „az ingatlan dolgokat tárgyzó jogviszonyok azon terület joga szerint ítélendők meg, amelyen az ingatlan fekszik”.

³ Ig. Közl. XXXII. évf. 455. l.

⁴ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy magyar bíróság külföldi ingatlan birtokbabocsátására valakit ne kötelezhessen. Így a Kúria 4157/1930: „Az a körülmény, hogy az ingatlan a szerb-horvát-szlovén állam területén fennhatósága alá tartozik, az alpereseknek az ingatlanok birtokba bocsátására kötelezését nem gátolhatja, mert ily tartalmú rendelkezésnek sem magánjogi, sem nemzetközi jogi akadálya nincs”. (Jh. 1931. évf. 3. sz. hat.).

foganatosítható. A külföldi hatóság csupán csak megkeresheti a magyar telekkönyvi hatóságot a bejegyzés elrendelésére, de ilyen megkeresés teljesítésének is csak akkor van helye, ha a végrehajtási viszonyosság az illető állammal szemben meg van állapítva.

Csődtörvényünk (1881: XVII.) 75. §-ának ut. bekezdése értelmében belföldi ingatlanra vonatkozóan csak a mi csőd-eljárásunk hatályos, vagyis belföldi ingatlanra a külföldön elrendelt csőd és ennekfolytán az ott létesült csődbeli kényszeregyesség nem hat ki. Ennek értelmében mondotta ki a Kúria 682/1882., 511/1884. és 1149/1897. sz. határozataiban, hogy az osztrák bíróság előtt létrejött csődbeli kényszeregyesség hatálya vagyombukott magyarországi ingatlanára nem terjed ki; a vagyombukott hitelezője tehát az itteni ingatlanból a külföldön folyó csődeljárásra és az ott létesült csődbeli kényszeregyességre tekintet nélkül kereshet ebből az ingatlanból kielégítést. Megfelelően áll ez a csődönkívüli kényszeregyességi eljárásra és a kényszeregyességre is, amely tehát az adós belföldi ingatlanára szintén nem hat ki. A hitelező adósának belföldi ingatlanából a külföldön létesült csődönkívüli kényszeregyességre tekintet nélkül kereshet kielégítést.¹

III. Külföldi kereskedelmi könyvkivonat alapján jelzálogjog előjegyzése magánjogi ingatlanra csak anyagi viszonyosság esetében rendelhető el. A magyar bírói gyakorlat megállapította, hogy ilyen viszonyosság nem forog fenn sem Ausztriával,² sem Németországgal,³ sem Csehszlovákiával szemben.⁴

B) Ingók.

I. Ingókra úgy dologi, mint öröklési és házassági vagyoni jogi vonatkozásban a statutum-elmélet Olaszországban és Franciaországban a „mobilia ossibus inhaerent“ és a „mobilia personam sequuntur“ elv alapján nem a lex rei sitaet,

¹ Grill: Hiteltörvények, I. k. 115., 159. és 166. l.

² Kúria 2151/1908. (Grill Ttár. Perenkívüli elj. 690. l.); Mdt. II. 174.; Mdt. III. 167.; Dt. 3. XXI. 2. sz.

³ Kúria 787/1914. (Mdt. IX. 23.); Kúria 2687/1915. (Mdt. IX., 91.)

⁴ Kúria 1590/1927. (Jh. I. 1730.)

hanem a *statutum personalet*, a lakóhely jogát alkalmazta, mégpedig hol a tulajdonos, hol a birtokos lakóhelyének jogát. Ez az elv behatolt a német (Porosz Landrecht, Bev. 28. §.), az osztrák (Optk. 300. §.), az olasz (ptk. disp. prelim. 7. c.), az angol-amerikai („personality has no locality“) és más jogrendszerekbe is.¹ Savigny hatása alatt azután a XIX. század folyamán a *statutum personale* alkalmazását az ingó „vagyonra“, az öröklési és házassági vagyoni jog területére korlátozták. Ma is alkalmazást nyer a *statutum personale* dologi jogi vonatkozásban a litvániai, észt és kurlandi magánjogban (bev. XXXIII. c.), Spanyolországban (C. c. 10.) és bizonyos ingóságok tekintetében egyes délamerikai államokban: pl. Argentínában (11), Paraguayban (11) és Brazíliában (10); továbbá Porto Ricóban, Kubában (10), Quebecben (6), egyes észak-amerikai államokban (Kaliforniában, Idahóban, Montanában, North Dakotában) és közvetve a Bustamante Kódexben (106). Másutt mindenütt helyét Savigny tanításai alapján a *lex rei sitae* foglalta el.²

A magyar nemzetközi magánjogban az ingóságokra vonatkozóan a fekvési hely jogának alkalmazását előíró tételes szabályunk ugyan nincsen, mindazonáltal az irányadó dologi jog tekintetében a helyzet az ingóságokra sem lehet más, mint az ingatlanokra. A dologi jogok ugyanis sokkal szorosabb kapcsolatban állanak az államnak egész gazdasági és jogi berendezkedésével, semhogy azok (ugyanazon gazdasági és jogi területen) különböző szabályokat uralhassanak. Így már az a kérdés is, hogy a törvény szerint ingókon minő dologi jogok állhatnak fenn, csak a fekvési helyen hatályban levő szabályok szerint dönthető el. Ezenkívül egyes dologi jogoknak, mint pl. a tulajdonjognak vagy a zálogjognak megszerzése, to-

¹ Osztrák ptk. 300. cikk 2. mondat: „...alle übrigen Sachen hingegen stehen mit der Person ihrer Eigentümer unter gleichen Gesetzen“. Olasz ptk. disp. 7. első bek.: „I beni mobili sono soggetti alla legge della nazione del proprietario, salve le contrarie disposizioni della legge del paese nel quale si trovano“.

² Kifejezetten a *lex rei sitae*t tekintik irányadónak Görögország, Liechtenstein, Lengyelország, Fehéroroszország, Montenegró, Elzász-Lotaringia (1921. júl. 24-i tv. 4.), Japán, Kína, Kongó, Marokkó, Tanger, Mexikó, Guatemala, Panama, Nikaragua, Argentína, Paraguay, Brazília, Uruguay törvényei, a csehszlovák tervezet (18. §.), a montevidéói egyezmény (26).

vábbá ezeknek a jogoknak tartalma, törvényes vagy egyéb korlátai stb. sem különbözhetnek a szerint, hogy az illető jog alanya melyik államnak a polgára, vagy hogy a szolgáltatásuk iránti követelését minő jog szerint szerezte meg, mert ily módon a helyzet áttekintése teljesen lehetetlenné válnék, ami nemzetgazdasági és közrendi szempontokból egyaránt hátrányos eredményekre vezethetne.¹

Habár a magyar bírói gyakorlat az ingókon fennálló dologi jogokra irányadó jog meghatározása tekintetében álláspontját határozott formában eddig még nem fejezte ki, mégis abból, hogy a Kúria fentemlített 7674/1905. számú² határozata ingatlanokon és ingókon fennálló dologi jogok közt a *lex rei sitae* alkalmazásának szempontjából nem tesz különbséget, továbbá hogy az 57. számú döntvény indokolása is e mellett a felfogás mellett foglal állást, mégis megállapítható, hogy a *lex rei sitae* alkalmazása ingók tekintetében megfelel bírói gyakorlatunk felfogásának is. Ez az irodalom uralkodó álláspontja is.³ Egyes íróknak⁴ az a véleménye, hogy az ingó dolgokon fennálló dologi jogok tekintetében a magyar bírói gyakorlat szerint hol a *lex forit*, hol a *lex obligationist* kell irányadónak tekinteni, semmiképpen sem helyeselhető és minden tétel-jogi alapot nélkülöz.

II. Kivételesen *nem a lex rei sitae*nek, hanem más jog-nak kell alkalmazást nyernie a dologi jogviszonyok elbírálásának tekintetében oly ingó dolgoknál, amelyeknek nincs huza-mosabb ideig tartó szilárd fekvési helyük, amelyeknek nincs „nyugvópontjuk“ (Savigny).

¹ Így kifejezetten az 57. sz. jogegységi döntvény indokolása. — Kifejezetten kiterjesztik még a *lex rei sitae* elvét ingókra is: a zürichi ptk. 6.: („Bei der Beurteilung der Rechte an beweglichen Sachen ist die jeweilige Lage der Sache zu beachten“), a volt szász ptk. 10. cikke: („Die Rechte an beweglichen Sachen werden nach den Gesetzen des Ortes beurteilt, wo die Sachen liegen“), a belga terv 5. cikke: („Les biens meubles, comme les immeubles, sont soumis à la loi du lieu de leur situation en ce qui concerne les droits réels dont ils peuvent être objets“), Roguin tervezetének 9. cikke: (Le système des droits réels mobiliers est exclusivement celui du pays de la situation matérielle du meuble).

² Mdt. I., 20.

³ Savigny: VIII. 164., Bar: I., 599., Meili: I., 390., Wolff: 106., Ferenczy: 292. stb.

⁴ Pl. Balla: 208.

1. Így oly ingóságoknál, amelyeket a tulajdonos *mindig magával visz*, vagy amelyek *állandóan személyes használatára vannak rendelve* (pl. a műfogsor vagy egyéb quasi partes corporis), indokolt a *lex rei sitae* helyett dologi vonatkozásokban is a tulajdonos személyes jogát, a *lex patriae* irányadónak tekinteni, mert ezeknek a fekvési hellyel fennálló kapcsolata túlságosan laza. Így rendelkeznek az argentinai, paraguayi és a braziliai jogok is.

2. Rendszerint indokolt a *lex rei sitae*től eltekinteni a „*res in transitu*”-nál is, vagyis az olyan szállítás alatt álló ingóságoknál, amelyek eddigi helyüket oly rendeltetéssel hagyják el külföldre, hogy a szállítás alatt tulajdonátruházás, megterhelés tárgyai legyenek, vagy pedig a már meglevő terhektől felszabadíttassanak.

Az ilyen ingó dolgoknál rendszerint indokolt a *lex rei sitae* alkalmazásának mellőzése, mert a dolog fekvési helye a rendelkezés időpontjában rendesen merő véletlenség következménye, a dolog kapcsolata a tranzitállammal kevésbé intenzív és a felek gyakran nem is tudják, hogy a dolog a rendelkezés időpontjában hol fekszik. Gyakorlati szempontból az ilyen dolgoknál a legtöbb esetben indokolt a *rendeltetési hely jogát* (*lex loci futuri*) irányadónak tekinteni (Niboyet)¹ legalább is abban az esetben, ha az ügyletben résztvevő felek a rendeltetési helyet valamennyien ismerik. Megjegyzendő azonban, hogy ez a szabály sem alkalmazható mereven, mert előfordulhat, hogy a szállítás alatt álló áru erősebb kapcsolatot árul el az elküldés helyének vagy annak a helynek a jogával, ahol a szállítás közben éppen található. Például ha a Berlinből Párizsba küldött áru a rendelkezés időpontjában még Berlinben van, vagy ha a feladó tévesen abban a hiszemben van, hogy az áru még Berlinben van, indokolt az elküldés helyének jogát alkalmazni, viszont ha a tulajdonos az árut az átmeneti helyen zálogosítja el és ezt a helyet úgy a hitelező, mint a tulajdonos ismerik, a hitelező a zálogjogot ennek a helynek a joga szerint fogja megszerezni. Ezért a bírónak a konkrét esetet mindig beható vizsgálat tárgyává kell tennie s annak a hely-

¹ Így rendelkezik a hajórakományokra nézve az államon kívüli vizeken a montevideói egyezmény 28. cikke.

nek a jogát kell alkalmaznia, amellyel a dolog a legerősebb kapcsolatban van. Kétség esetében annak a helynek a joga alkalmazható, ahol a dolog utolsó állandóbb jellegű fekvési helye volt a szállítás előtt.¹ Minden esetet szem előtt tartó általános szabály itt nem állítható fel. Az azonban megállapítható, hogy a felek — mint egy elterjedt nézet (pl. Wolff)² helytelenül vallja — tetszésük szerint nem köthetik ki, hogy mely jog tekintessék az ilyen res in transitunál lex causának, mert a feleket a jogszabályválasztó jog — mint a kötelmi ügyleteknél — itt is csupán a lex causae diszpozitív szabályainak körén belül illeti meg, a lex causae meghatározása tehát akaratuktól független.³

Ha az áruról „*tradíciós papírokat*“ (Konnossement-okat, Ladeschein-okat) vagy fuvarlevélmásodlatokat állítottak ki, akkor a dologi jog megszerzése az említett okiratok tekintetében a *lex cartae sitae* szerint bírálendő ugyan el, azt a kérdést azonban, hogy a papír megszerzésével az árun fennálló dologi jogok is átszállanak-e a papír megszerzőjére, a szerint a jog szerint kell elbírálni, amelynek uralma alatt a papírban megtestesített jogviszony áll, és ez rendszerint annak a helynek a joga, ahol az árut a címzettnek ki kell szolgáltatni.⁴

3. El kell tekinteni a lex rei sitae alkalmazásától a *tengeri hajókon*⁵ és *légi járóműveken*⁶ fennálló dologi jogoknál is. A hajó megismerésére régi keletű. Neve van, mint az embernek; megkeresztelik, honosságáról beszélnek s az angol-amerikai jogban egyenesen peres félnek is tekintik. Lakóhelye is van, mint az embernek: a hazai kikötő. Így érthető, hogy amint az ember statutum personaléja lakóhelyéhez vagy állampolgárságához kapcsolódik, úgy a tengeri hajó jogi sorsát *hazai kikötőjének joga* vagy *lobogója* (loi du pavillon) határozza meg. Ehhez járul még, hogy a hajókat noha ingó dolgok,

¹ Rabel—Kaiser: Zeitschrift f. ausl. intern. Priv. Recht. III., 64.

² Wolff: 108.

³ L. 29. §.

⁴ Hilde Weil: Die kollisionsrechtliche Beurteilung von Tatbeständen des Sachenrechts in Beziehung auf „res in transitu“; Berliner Diss. 1933.

⁵ A belvizi hajókra nincsenek különös nemzetközi magánjogi kollíziós normák. V. ö. Melchior: 491. és Ficker: RVglHWW. IV., 475.

⁶ V. ö. Melchior: 495.

régi idő óta „úszó épületként“ (Heusler) az ingatlanokhoz hasonló dolognak tekintik. A végrehajtás, elzálogosítás, lajstromozás a hazai kikötőben történik. Így a hazai kikötő (lobogó) joga, amennyiben a tengeri hajó ott lajstromozva van, a *lex rei sitae* helyébe lép, feltéve, hogy a hajóra vonatkozó jogok alapításáról, átruházásáról vagy megszüntetéséről van szó.¹ Ez természetesen csak a hajóra magára vonatkozik, a hajón található dolgokra vonatkozó dologi jogok külföldi állam szuverénitása alatt álló vizeken (parti tenger, kikötő stb.) a *lex rei sitae* szerint bírálандók el.

Más kérdés, hogy a területi állam hatóságainak joga van-e az államuk szuverénitása alatt álló vizeken a hajót a tartózkodó hely joga szerint kezelni. E kérdésre igenlően kell válaszolni s így a hajó külföldi kikötőben is zár alá vehető, még abban az esetben is, ha a zár alá vétel feltételei a hajó hazai joga szerint nem állanak fenn.

A tengeri hajóra irányadó elvek alkalmazást nyernek a légi járóművekre is; ezeknél a lobogó helyét a „nemzeti jel“ foglalja el.

26. §. A *lex rei sitae* érvényesülési területe.

I. A *lex rei sitae* elve úgy az ingatlan, mint az ingó dolgoknál a *dologi jog egész területén* érvényesül.

Egyes magyar nemzetközi magánjogi írók² szerint az ingatlan nemcsak dologi jogi vonatkozásban, hanem *minden* más vonatkozásban is, a *lex rei sitae* uralma alatt áll, tehát az ingatlannal összefüggésben álló minden jogkérdés, jogviszony, az *egész ingatlanjog*. Ezt a felfogást támogatni látszik a Kúria 4726/1903. számú ítélete, amely szerint „az ingatlan dolgokat tárgyzó *jogviszonyok* (tehát nem csupán a dologi jogviszonyok) azon terület joga szerint ítélandók meg, amelyen az ingatlan fekszik“.³

Ez a felfogás nem helyeselhető, mert nem felel meg tételes

¹ Ez még abban az esetben is áll, ha a hajó parti vizeken vagy külföldi állam kikötőjében vagy külföldi állam területén levő folyamtorkolatban tartózkodik.

² Pl. Balla (205) szerint.

³ Dt. 3. XXVI., 124.

jogunknak s a magyar bírói gyakorlatnak sem. Így például nem a *lex rei sitae* alkalmazandó a házasság vagyoni jogi hatásainak, a végintézkedési képességnek, az ügyleti képességnek elbírálásánál még akkor sem, ha ingatlanon fennálló jogviszony az elbírálás tárgya. Csupán annyi áll, hogy ingatlanokra nemzetközi magánjogunk nem csupán dologi jogi vonatkozásban, hanem ennél *szélesebb körben* ismeri el a fekvési hely törvényét irányadónak. Így magyarországi ingatlanoknál bizonyos esetekben a *lex rei sitae* szerint kell elbírálni a külföldi állampolgárok holtaknyilvánításának feltételeit és jogi hatásait,¹ az ingatlanokra vonatkozó kötelmi ügyletek anyagi érvényességét és jogi hatásait,² a különleges birtokrendszer alatt álló ingatlanoknál a gyámságot és gondnokságot,³ ingatlan hagyatékok esetében a *lex successionis* érvényesülési körébe eső kérdéseket⁴ (pl. a relatív öröklési képességet, a törvényes öröklés rendjét, a végintézkedések anyagi érvényességét és jogi hatásait, a végrendeleti végrehajtó jogállását, az öröklés jogi hatásait stb.). Ezenkívül a külföldi gyámság vagy gondnokság alatt álló részére itteni ingatlanára külön gondnok rendelő ki (Gy. T. 61. és 63. §.).^{5 6} A *lex rei sitae*nak még ilyen tág keretekben alkalmazása sem minden esetben indokolt és de lege ferenda a *lex rei sitae* alkalmazása a dologi jog területén kívül legfeljebb az ingatlanok tárgyában kötött kötelmi ügyletek és a különleges birtokrendszer alatt álló ingatlanoknál a gyámság és gondnokság területére volna korlátozandó. Az azonban semmiesetre sem áll, hogy az ingatlanra vonatkozó jogviszonyokat még ezeken a kereteken túl is a *lex rei sitae* uralma alá kell vonni.

II. A *lex rei sitae* szerint kell elbírálni azt a kérdést,

¹ 19. §. VII., 2. p.

² Így a Kúria 4726/1903. sz. határozata szerint. (Dt. 3. XXVI., 124.): „a Magyarországon fekvő ingatlanra vonatkozó *ajándékozás* fennforgása és visszavonhatósága is a magyar magánjog szabályai szerint bírálendő meg“. — L. 30. §. III., 1. p.

³ L. 50. §. IV. p. és 51. §. III. p.

⁴ L. 52. §. III. p.

⁵ L. 50. §. II., 1. és III., 2. p.

⁶ L. továbbá az 1894. XVI. t.-c. 8. §-át (hagyatéki eljárás kizárólagossága) és az 1881. XVII. t.-c. 75. §. ut. bek. (csődeljárás kizárólagossága). V. ö. 25. §. A. II. p.

hogy egyáltalában *milyen dologi jogok jöhetnek létre a dolgokon*. Olyan dologi jog, amelyet a *lex rei sitae* nem ismer, vagy olyan abszolút hatályú relatív jog, amely a *lex rei sitae* szerint dologi hatállyal nem ruházható fel, nem létesíthető és ingatlannál nem lehet telekkönyvi bejegyzés tárgya sem. Telekkönyvi rendtartásunk 63. §-ának 1. bekezdése, amely közlelebbről meghatározza, hogy ingatlan javakra mily jogok jegyezhetők be, kétségtelenül csak a belföldi ingatlanokra vonatkozóan rendelkezik és az ezen jogszabály részéről az ingatlanra bejegyezhetőknél nyilvánított jogok alatt csakis az általános magyar magánjog szerinti dologi vagy dologi hatállyal felruházható relatív jogokat kell érteni. Ugyanilyen értelemben kell venni a MTJ. 917. §-ának rendelkezését, amely szerint telekkönyvi bejegyzés tárgyai csakis azok a jogok, amelyek a magyar jog szerint bejegyzés tárgyai lehetnek.

III. A *lex rei sitae* szerint kell elbírálni azt is, hogy valamely dolgon *létrejött-e, átszállt-e, megszűnt-e vagy megváltozott-e valamely dologi jog*. Ez a jog irányadó e tekintetben abban az esetben is, ha a dolog fekvésének és a dologi ügylet létrejövetelének helye különböző. Ennekfolytán a Code civil¹ hatályának területén, pl. Romániában fekvő ingó dolog tulajdona hazánkban kötött vételi szerződés folytán átadás hiányában is megszerzettnek tekintendő, hazánkban fekvő dolog tulajdona azonban Romániában kötött vételi szerződés ellenére sem száll át *ipso iure* a vevőre.²

1. Ha a *lex rei sitae* szerint valamely dologi jog *érvényesen jött létre* és a dolog később más jogrendszer területére jut, ahol a jog ugyanazon a módon nem állhatott volna elő [a „Statutenwechsel“ egyik esete], akkor a jog *nem szűnik meg*.³ Például, ha a tulajdonos a dolog tulajdonát Franciaországban tradíció nélkül szerezte meg és a dolog Magyarországra jut, a tulajdon nem szűnik meg, noha Magyarországon a tulajdonjog megszerzéséhez a tradíció szükséges lett volna. Ugyanez áll arra az esetre is, ha a tulajdonos Németországban elmebetegtől vette meg és vette át a dolgot és a tulajdonjogot 10 évi birtoklás útján megszerezte. Ha a dolog ezután jut Magyaror-

¹ Code civil 1138. cikk.

² A kérdésnek különösen a veszélyviselés szempontjából van jelentősége.

³ L. 14. §. VII., 1. p.

szágra, a tulajdonjog nem szűnik meg, noha a magyar jog szerint az elbirtoklás ideje 32 év. Ugyanez áll abban az esetben is, ha ingó dolgot oly állam területén, amelynek joga ezt megengedi, oly módon zálogosítottak el, hogy a hitelező nem szerezte meg a dolog birtokát. Ha az ilyen dolog oly állam (pl. Németország) területére jut, amelynek joga az ingójelzálogot nem ismeri, a zálogjog érvényben marad, kivéve, ha ez utóbbi állam joga az ingójelzálogjognak nem csupán a létrejövetelét, hanem a fennállását is tiltja. (Ez a helyzet Franciaországban: „les meubles n'ont pas de suite par hypothèque“.)¹

2. Megfordítva, ha a *lex rei sitae* szerint a dologi jog *nem jött létre* (vagy nem szállt át, vagy nem szűnt meg) és a dolog oly állam területére jut, ahol a jog létrejött (átszállt, megszűnt) volna, a *dologi jogi hatás nem áll be* (a „Statutenwechsel“ második esete). Ha például magyar állampolgár Svájcban árverésen lopott dolgot vesz meg, a svájci jog szerint nem szerzi meg a tulajdonjogot (ptk. 934.) és ezen nem segít az sem, ha a lopott dolgot utóbb Németországba vagy Magyarországra hozza, ahol a tulajdonjogot megszerezhetne volna, mert itt is csak 10, illetőleg 32 évi elbirtoklás után lesz csak a dolog tulajdonosává.

3. A *lex rei sitae* nem csupán az ügyleti dologi jogi hatások tekintetében irányadó, hanem irányadó az *elbirtoklás, átalakítás, találás, egyesülés* stb. útján történt jogszerzésre és irányadó az állami hatósági intézkedések útján történt jogszerzésre, illetőleg jogvesztésre is. Ez áll az *elkobzásra* és *kisajátításra* is, mert az állam csak a saját területén levő dolgokat kobozhatja el vagy sajátíthatja ki. Ezért — amennyiben az elkobzás vagy kisajátítás különös nemzetközi jogszabályba (pl. a trianoni szerződés 250. cikke) nem ütközik — a külföldi államok a területi állam hatóságai részéről foganatosított kisajátítást vagy elkobzást érvényesnek kötelesek elismerni, viszont az olyan kisajátítást vagy elkobzást, amely külföldön levő dologra vonatkozólag hajtatott végre, még akkor sem kötelesek elismerni, ha a dolog tulajdonosa a kisajátító állam állampolgára volt. Ez az irányadó szempont az orosz emigrán-

¹ Másként Németországban, ahol a zálogjog fennállhat birtok nélkül is abban az esetben, ha a dolog birtoka a hitelező akarata nélkül újból a zálogadás kezébe jutott.

sok tulajdonában volt, a Szovjet részéről elkobzott és kisajátított, eredetileg Oroszországban volt, később azonban külföldre került dolgokra nézve is, amelyeknek tulajdonjogát a korábbi tulajdonosok még a közrendi záradékra hivatkozással sem követelhetik vissza.¹

4. A *lex rei sitae* irányadó minden dologi jog megszerzése (átszállása, elvesztése) tekintetében is, sőt a *birtok* megszerzése tekintetében is, tekintet nélkül arra, hogy a birtokot dologi jognak vagy egyáltalában jognak tekintjük-e. Hogy bizonyos esemény következtében valaki egyáltalában megszerezte-e valamely dolog birtokát, és ha igen, milyen fajta birtokot szerzett meg (dologbirtokot, használati birtokot vagy önállótlán birlalatot), azt annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol a dolog a kérdéses esemény felmerülésének időpontjában volt. Ez irányadó a birtok átruházására is. Ezért a Magyarországon levő ingó dolog birtoka átszáll az örökösre (MTJ. 453. §.) akkor is, ha a *lex successionis*: az örökhagyó hazai joga szerint a birtok az örökösre nem szállt volna át.²

IV. A *lex rei sitae* irányadó a *dologi jogok tartalma* tekintetében is. Amint az időközi magánjogban a régi jog hatálya alatt létrejött dologi jog tartalmát az új jog szerint kell elbírálni, úgy a nemzetközi magánjogban is az alkalmazandó jog megváltozása esetében (Statutenwechsel), ha a dolog más jog hatályosságának területére jut, a dologi jog tartalma szintén *megváltozik*.³ Ha az új helyi jog a másik helyi jog szerint létrejött dologi jogot egyáltalában nem ismeri (pl. az állam szállományi jogát (Heimfallsrecht)), ez a jog többé nem állhat fenn. Ha az új helyi jog ismer hozzá hasonló szerkezetű jogot, úgy fennmarad a jog az utóbbi hozzá hasonló, esetleg gyengébb jog alakjában, pl. a dologi hatályú bérlet egyszerű kötelmi jogi bérletté alakul át.

1. A mindenkori helyi jog irányadó tehát abban a kérdésben is, hogy az ingó dolog *elidegeníthető-e* vagy *zálogba adható-e*.

2. Ez a jog irányadó a *birtok tartalma* tekintetében is, ha az új *lex rei sitae* a birlalót a birtokvédelem tekintetében

¹ Így a külföldi gyakorlat. L. Wolff: 109.

² Zitelmann: II., 951.; Wolff: 110.

³ L. 14. §. VII., 2. p.

más elbánásban részesíti, mint a régi *lex rei sitae*. A bírlalót a magyar jog szerint a birtokos ellen birtokvédelem nem illeti. (MTJ. 457. §.)

3. Ez áll a *haszonélvezet* tartalmára is. A Code civil (601.) és az olasz jog (ptk. 497.) szerint, más rendelkezés hiányában, a haszonélvező az állagtulajdonosnak biztosítékot tartozik adni, ellenkező esetben az elhasználható ingóság a jogosultnak nem adható át s a dolgoknak, illetőleg értékének csupán kamatait élvezheti. Ezzel szemben a magyar (MTJ. 655. §.), az osztrák (Optk. 520.), valamint a német jog (BGB. 1051.) szerint biztosíték nem követelhető, kivéve veszély esetét. Ennekfolytán a Magyarországon fekvő s haszonélvezetre itt átadandó tőke biztosítása veszély esetén kívül nem követelhető. Ugyanígy némely jogrendszerek, pl. a német jog szerint a haszonélvezet tartalmához tartozik egy törvényen alapuló kötelmi viszony is, amely a tulajdonos és a haszonélvező között áll fenn; a legtöbb jog viszont ilyen törvényes kötelmi viszonyt nem tekint a haszonélvezet tartalmához tartozónak.¹ A mindenkori *lex rei sitae* irányadó tehát ebben a tekintetben is. Végül a francia jog (C. c. 619. c.) szerint jogi személy javára a haszonélvezeti jog legfeljebb 30 évig állhat fenn. Ha tehát egy ilyen dolog 30 év után Magyarországból Franciaországba jut, a haszonélvezet a dologon megszűnik és nem éled fel többé akkor sem, ha a dolog ismét visszajut Magyarország területére.² Semmiesetre sem helyeselhető tehát az a magyar irodalomban eddig uralkodó felfogás,³ amely szerint a haszonélvezet s általában a szolgálat tartalmának elbírálásánál az ingóság holléte a jogvita eldöntésénél nemzetközi vonatkozásban nem játszik szerepet, hanem a *lex rei sitae* helyét annak az államnak a törvénye foglalja el, amely a szolgálat alapját tevő jogügyletre irányadó, tehát ha a haszonélvezet végrendeleten alapul, a végrendelkező személyes joga, ha pedig kötelmi szerződésen, a *lex obligationis*. Ez a felfogás semmivel sem indokolható, mert ellentétben van azzal a fentemlített alapelvvel, hogy a dologi jog tartalma a *lex rei sitae* szerint bírálendő el.

4. A *jelzálogjog* (kézizálogjog és a visszatartási jog) tar-

¹ Zitelmann: II., 515.

² V. ö. Wolff: Sachenrecht. 125. §. II., 1.

³ Ferenczy: 296.

talma szintén a mindenkori *lex rei sitae* szerint bírálendő el. Az olasz jog szerint pl. a visszatartási jog nemcsak — miként a mi jogunkban — a fenntartási, hanem a javítási (*miglioramento*) költségek erejéig is megilleti a hitelezőt (ptk. 1958. c. 7. p.). A mindenkori *lex rei sitae* szerint kell tehát elbírálni azt, hogy a hitelező csak a fenntartási vagy a javítási költségeket is követelheti-e.¹ Továbbá egyes jogrendszerek, pl. a német jog szerint a záloghitelező és az elzálogosító között törvényes kötelmi viszony áll fenn, ami a legtöbb jogrendszer szerint csak külön *contractus pignoratiticius* fennforgása esetén tekinthető fennállónak. E tekintetben tehát éppúgy a *lex rei sitae* irányadó, mint abban a tekintetben, hogy a záloghitelező miképpen kereshet kielégítést a zálogból, tehát, hogy a jogvesztés kikötése is érvényes-e.

5. A *telki teherrel* megterhelt ingatlan helyén hatályban levő jog szerint kell elbírálni azt, hogy a telek mindenkori tulajdonosa a telki teher folytán személyes adósnak is tekintendő-e. (A magyar jog szerint általában nem. MTJ. 712. §.)²

V. A *lex rei sitae* irányadó (és nem a *locus regit actum* elv) a dologi ügyletek *alaki érvényessége* tekintetében is.^{3 4} Ennekfolytán magyarországi ingatlan esetében külföldön kelt

¹ Ellenkezően Ferenczy: 298, aki az *eredeti lex rei sitae*t tekinti irányadónak.

² V. ö. BGB. 1108. §.

³ Kúria 6406/1927: „A belföldi ingatlanra vonatkozó dologi jogok érvényesítése körüli vitás kérdések a *szerződés alakja* tekintetében a hazai jogszabályok alapján bírálendók el“. (Jh. 1929. évf. 874. sz. hat.). Kúria 3698/1928: „A német ptk. 873. §-a szerint, amely az ingatlan fekvésének helye folytán az adott esetben irányadó, az ingatlan elidegenítése csak az ott megjelölt közokiratok formájában, avagy az ott előírt, a telekkönyvi hatóság előtti együttes eljárás eredményében jön érvényesen létre“. (Jh. 1930. évf. 1184. sz. hat.).

⁴ Kifejezetten kizárja a *locus regit actum* elvét a dologi ügyletek alakszerűségei tekintetében a német ptk. életbelépt. törv. 11. cikk 2. bek.: „Die Vorschrift (locus r. a.) findet keine Anwendung auf ein Rechtsgeschäft, durch das ein Recht an einer Sache begründet oder über ein solches Recht verfügt wird“.

A német jogon kívül (E. G. 11. c. 2. bek.) a *lex rei sitae*t tekinti irányadónak Japán (8. c. 2. bek.), Lengyelország (6. c. 3. bek.), a csehszlovák tervezet (16. §.). A lengyel (6. c. 3. bek.) és lichtensteini törvények (ptk. dologi jog 12.) a *lex rei sitae*t az ingatlanra vonatkozó kötelmi ügyletek alaki kellei tekintetében is irányadónak tekintik. A legtöbb jogrendszer azonban a dologi ügyletek alaki érvényességét is a *locus regit actum* elv szerint bírálja el. (V. ö. RVglHWB. IV., 394. l.).

bekebelezési engedélynek a telekkönyvi rendtartás 82. §-ában megjelölt kellékekkel kell bírnia.¹ A telekkönyvi rendtartás még azt is előírja, hogy a külföldön kiállított bekebelezési okiratot bíróilag, közjegyzőileg és ezenfelül a külföldön székelő magyar külképviseleti hatóság részéről is hitelesíteni kell. Megjegyzendő azonban, hogy a *lex rei sitae* csak a szorosan vett dologi ügyletek alaki érvényessége tekintetében alkalmazandó, s nem irányadó — mint egyes magyar írók helytelenül állítják² — a dologi ügylet alapjául szolgáló *kauzális ügylet* (végrendelet, kötelmi, házassági vagyoni jogi ügylet) alaki érvényességére nézve még abban az esetben sem, ha magyarországi ingatlan a kérdéses ügylet tárgya.³ Hasonlóképpen nincs semmi tételes jogi alapja a magyar irodalomban kifejezésre jutó annak az álláspontnak sem, amely a *lex rei sitae* alkalmazását ingatlanra vonatkozó dologi ügyleteknél az *ügyleti képesség* elbírálására is kiterjeszti.⁴

VI. A *lex rei sitae* szerint kell elbírálni azt a kérdést is, hogy *milyen védelemben részesül a dologi jog*. A helyváltoztatással párhuzamosan *változik* a jogvédelem is. Ez áll akkor is, ha a helyváltoztatás csak a per folyama alatt történik, a per konstituálása által létrejött jogokat azonban az utólagos helyváltoztatás már nem érinti. Némely jogrendszer (a magyar nem) ezeket a jogvédelmi eszközöket perjogi intézményeknek fogja fel: így különösen a birtokvédelem eszközeit, és ennekfolytán azokat nem a *lex rei sitae*, hanem a *lex fori* szerint bírálja el. A magyar nemzetközi magánjog szerint a változó helyi jog szerint kell elbírálni a birtokba visszahelyezési kérelem záros határidejét (a magyar jog szerint egy év)⁵ és a

¹ L. 15. §. III. p.

² Balla: 205.

³ Kivétel áll fenn a vételügylet tekintetében, amelynek alaki érvényességét újabb bírói gyakorlatunk szintén a *lex rei sitae* szerint bírálja el. (Kúria: 6406/1927. Jh. 1929. évf. 874. sz. hat.).

⁴ Balla: 205. — Az angol—amerikai nemzetközi magánjog szerint a common law területén fekvő ingatlanra vonatkozó dologi ügyleteknél az ügyleti képesség is a *lex rei sitae* szerint bírálendő el. (L. Dicey: id. m. 2. kiad., Rules: 141., 149. exc. 2. „A person's capacity to contract in respect of an immovable is governed by the *lex situs*“).

⁵ Ellenkezően Ferenczy: 293., aki szerint a háborítás időpontjában fennálló *lex rei sitae* veendő irányadónak.

tulajdonos követeléseik közül nem csupán a dolog birtokának kiadása iránti követelést (*rei vindicatio*), hanem a dolog oly hasznainak kiadására irányuló követelést is, amelyekre a birtokos tulajdonjogot nem szerzett. A magyar jog szerint a tulajdonos a perindítás előtt élvezett hasznok kiadását csupán a rosszhiszemű és attól a jóhiszemű birtokostól követelheti, aki a dolog birtokát ingyenesen szerezte.

Ezzel szemben az oly gyümölcsök kiadását, amelyekre a birtokos tulajdonjogot szerzett, annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol a gazdagodást előidéző tényállás létrejött, vagyis ahol a birtokos a hasznokat szerezte, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy a hasznok még most is ott vannak-e. Ebben az esetben ugyanis a követelés alapja alaptalan gazdagodás, az alaptalan gazdagodást pedig annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol a vagyoni eltolódás történt.¹ Ugyanígy a birtokosnak a kár megtérítése iránti kötelezettségét szintén nem a *lex rei sitae*, hanem annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol a kár beállott.² A birtokos ellenköveteléseinek tekintetében viszont annak a helynek a joga irányadó, ahol a dolog a tényállás megvalósulásának időpontjában volt (pl. ahol a költséget a dologra fordította, ahol alkotórészként valamely dolgot a tulajdonos dolgával egyesített). Mégpedig ez a jog irányadó nemcsak abban a tekintetben, hogy egyáltalában vannak-e ellenköveteléseik, és ha igen, milyen mértékig, hanem abban a tekintetben is, hogy milyen jogot szerzett a tulajdonossal szemben a dolgon (csupán kifogást, vagy követelést is, vagy jogot arra, hogy a dologból kielégítse magát). A kielégítési jog tekintetében természetesen a *jelenlegi* helyi jogot kell irányadónak tekinteni, ha az a magyar jogtól eltérően dologi jog (zálogjog) alakjában jelentkezik.

VII. A *lex rei sitae* alkalmazásának szempontjából csak a *dologi joggal terhelt (vagy terhelendő) dolog fekvése irányadó*.

1. A telki szolgálat, ha az uralkodó és szolgáló telkek különböző jogrendszerek uralma alatt állanak, annak az államnak a joga szerint bírálendő el, amelynek területén a *szolgáló*

¹ L. 35. §. III. p.

² L. 35. §. I. p. V. ö. Zitelmann: II. 236., 365., 526.

telek fekszik. A szolgáló telek joga szerint kell elbírálni azt is, hogy a szolgáló telek tulajdonosa a szolgálat tartalmából kifolyólag kivételesen pozitív ténykedésekre is kötelezve van-e (az alapépitmény fenntartásának kötelezettsége a servitus oneris ferendinél MTJ. 631. §.), s e szerint a jog szerint kell elbírálni azt is, hogy kivételesen az uralkodó telek tulajdonosát is terheli-e ilyen kötelezettség (BGB. 1021. §.), feltéve, ha ez a kötelezettség a szolgáló telek joga szerint a szolgálat tartalmaként jelentkezik.

2. Az ingatlan tulajdonának tartalmához tartoznak a tulajdonnak törvényen alapuló *korlátozásai* is. A szomszédos telek javára megállapított korlátozások közül, ha a két szomszédos telek különböző jogrendszerek hatályossági területén fekszik, a szóbanforgó telkeket csak azok terhelik, amelyeket mind a két jogrendszer elismer.¹

3. Különböző jogterületeken fekvő ingatlanokon *egyetemes zálogjog* is alapítható, azonban csak abban az esetben, ha az egyetemes jelzálog alapítását a jelzálogjoggal terhelt mindegyik ingatlan joga érvényesnek ismeri el. Ha az egyetemes jelzálogjog létrejött, a hitelező helyzetét minden egyes ingatlannal szemben ez utóbbiak joga szerint kell elbírálni.²

4. A jelzálogjog kiterjed az ingatlanon kívül bizonyos ingó dolgokra is: pl. a magyar jog szerint a rendes gazdálkodás ellenére a telektől elvált terményekre és egyéb alkotórészekre (1927: XXXV. t.-c. 27. §. 2. bek.). E tekintetben a szóbanforgó ingók fekvésének helyén hatályban levő jog irányadó. Ennekfolytán, ha az olyan ingóságok, amelyekre a magyar jog szerint a jelzálogjog kiterjed, olyan külföldi állam területére kerülnek, ahol a jelzálogjog rájuk nem terjed ki, a jelzálogjog alól még abban az esetben is felszabadulnak, ha a J. T. 27. §-ának 2. bekezdése szerint nem szabadulnának fel. A hitelező ezekre az ingóságokra nem érvényesítheti jelzálogjogát akkor sem, ha azok Magyarországra ismét visszakerülnek.³

VIII. A *lex rei sitae* csupán magára a (jel)zálogjogra és

¹ Zitelmann: II. 317., 516., 565.; Wolff: 112. — Ellenk. Frankenstein: II., 96.

² Ellenk. Ferenczy: 297.; Nussbaum: 300. Így Wolff: 112.

³ Másként Frankenstein: II., 103.

az *al(jel)zálogjogra* irányadó; a követelés, amelynek biztosítására szolgál a *(jel)zálogjog*, a saját jogának uralma alatt marad. Legtöbb esetben azonban abból, hogy a felek követelésük biztosítására jelzálogul külföldön fekvő ingatlant kötöttek le, következtetni lehet arra is, hogy hallgatólagosan a *lex rei sitae*t akarták a követelésük tekintetében is alkalmazandónak tekinteni. Ha erre a következtetésre nincs alap, akkor előfordulhat, hogy a követelés és a biztosítására szolgáló jelzálogjog különböző jogok szerint bírálendő el.

Némely jogrendszer, pl. a német BGB. 1154. §-a a jelzálogjoggal biztosított követelés átruházását bizonyos alakszerűségekhez köti. Más jogok pl. a francia jog ilyen alakszerűséget nem írnak elő. Ha tehát a követelésre a francia jog, a jelzálogjogra pedig, miután a jelzálog Németországban fekszik, a német jog irányadó, a követelés formátlanul engedélyezhető, a követelés átruházása azonban nem eredményezi a jelzálogjog átszállását és így a jelzálogjog „Eigentümergrundschuld“-dá alakul át. Megfordítva, ha a *lex rei sitae* alaki kellékeit a felek megtartották, a követelésre irányadó jog alaki kellékeit azonban nem (pl. a francia jog szerint megkívánt *signification* hiányzik), akkor sem a követelés, sem a jelzálogjog nem szállhat át, mert ez utóbbi járulékos jog lévén, azt nem lehet külön a követelés nélkül átruházni. (J. T. 8. §.)

A jelzálogos követelés *átértékelésére* szintén nem a *lex rei sitae*, hanem a követelésre irányadó jog alkalmazandó.¹ Ezért előfordulhat, hogy külföldi jog uralma alá tartozó és a külföldi jog szerint átértékelendő követelés biztosítására magyar ingatlanon fennálló jelzálogjog szolgál. A magyar jog szerint a jelzálogjog nem értékelhető át (1928: XII. 28. §.), ami természetesen nem zárja ki a biztosított követelés átértékelését. Vannak azonban jogrendszerek (pl. az 1925. évi német átértékelési törvény), amelyek a jelzálogjog átértékelését megengedik. Ily esetben, ha a reá nézve irányadó jog szerint a követelés nem értékelhető át, nem értékelhető át a jelzálogjog sem (az 1925. évi német törvény 4. §-a).

IX. Az elvont jogszabály jogi hatása ritkán kapcsolódik egyetlen tény beállásához; rendszerint összetett tényállásokkal

¹ L. 33. §. I. p.

van dolgunk. Az összetett tényállás csak akkor váltja ki a jogi hatást, ha valamennyi eleme együtt van. A legtöbb esetben a tényálláselemek időbelileg különválnak és a tényállás fokozatosan válik teljessé: folyamatos (szukcesszív) tényállás.

1. Ha a dolog folyamatos tényállás megvalósulása folyamán, a tényállás utolsó elemének beállása előtt változtatja meg a helyzetét, a dologi jogi hatás rendszerint az új *lex rei sitae* szerint bírálendő el. Ennek a jognak a szabályai szerint kell tehát elbírálni, hogy a tényállás minden eleme együtt van-e. Elegendő azonban, hogy a tényállás bizonyos elemei a régi *lex rei sitae* uralma alatt valósultak meg: ezeket a régi jog uralma alatt megvalósult tényálláselemeket jelenlegi „jogi értékükkel“ (Zitelmann) szintén figyelembe kell venni.¹

Ez az elv irányadó az *elbirtoklás* elbírálásánál is. Az elbirtoklási idő ingókra az olasz ptk. szerint általában 2 év, a Code civil és az osztrák ptk. szerint 3, a svájci ptk. szerint 5, a német ptk. szerint 10, hazai jogunk szerint 32 év. Abban az esetben tehát, ha az elbirtoklási idő az ingó dolog eredeti fekvési helyén már letelt, a tulajdonjog a hosszabb elbirtoklási időt kívánó jog területén sem támadható meg. Ha az elbirtoklás az első helyen még nem fejeződött be, pl. ha az elbirtoklás az olasz vagy osztrák ptk. területén már egy év óta folyik s a dolog ekkor kerül át a német vagy a magyar jog területére, az elbirtokláshoz még 9, illetőleg 31 év szükséges.² Hasonlóképpen ha az elbirtoklás a hosszabb időt megkívánó területen kezdődött s később a dolog oly területre került át, ahol az elbirtoklás rövidebb idő alatt beáll [a magyar jog területéről az ingót az osztrák ptk. vagy Olaszország területére viszik át], az elbirtoklásra e rövidebb idő irányadó. Ennekfolytán, ha a birtokos a dolgot Magyarországon már hosszabb ideig birtokolta, mint amennyit az olasz vagy az osztrák ptk. megkíván, a do-

¹ Hasonló elv érvényesül az időközi jogban is. L. 14. §. VII., 1. p.

² Olasz ptk. 2146., Code civil 2279., svájci ptk. 728., német ptk. 937., osztrák ptk. 1466. — Sőt a Code civil és az olasz ptk. csupán elveszett vagy ellopott dolog elbirtoklásához kívánják meg a fenti határidőt, egyéb esetben azonban a tulajdon a birtokbavétellel előáll. („En fait de meubles possession vaut titre“).

log mihelyt Olaszországba vagy Ausztriába jut, azonnal az elbirtokló tulajdonává válik.¹

A kifejtett szempontok irányadók a *találás* útján történt tulajdonszerzés és a *nem jogosulttól való megszerzés* tekintetében is. Találás esetében a tulajdon megszerzése annak a helynek a joga szerint bírálendő el, ahol a dolog a szerzési idő [a magyar jog szerint 32 év, a MTJ. 571. §-a szerint és a BGB. 973. §-a szerint 1 év] elteltével van. Aki tehát Svájcban, ahol a tulajdon megszerzéséhez szükséges birtoklási idő 5 év, $\frac{1}{2}$ évig birtokolta a dolgot, annak Németországban még csak $\frac{1}{2}$ évig, Magyarországon 31 $\frac{1}{2}$ évig kell birtokolnia. Ugyanígy aki constitutum possessorium útján olyan nem jogosulttól, akire a dolgot a tulajdonos rábízta, oly állam területén (pl. Portugáliában), amely államnak joga a nemtulajdonostól való tulajdonszerzést nem ismeri, ellenérték fejében a dolog birtokát megszerzi és a vevő a dolgot később Magyarországon átveszi, ezzel megszerzi a dolog tulajdonát is.

2. Kivétel az 1. pont alatt ismertetett tétel alól:

Ha a régebbi helyi jog szerint a folyamatos tényállás utolsó elemének beállása előtt a jogszerző dologi, vagyis jogilag biztosított *várományt* szerzett (feltételes tulajdonszerzés, utóörökös vagy hitbizományi utód várománya stb.), tehát olyan jogilag biztosított lehetőséget, amelytől az ellenérdekű fél többé önkényszerűen meg nem foszthatja,² úgy ez a váromány nem szűnik meg annakfolytán, hogy a dolog oly jogrendszer területére (pl. Angliába) jut, amely szerint a szerzés tényállása nem fejeződhetik be. Ennek különösen a találás útján történt tulajdonszerzés tekintetében van jelentősége: a találás helyé-

¹ Így különösen a német irodalomban uralkodó felfogás, továbbá Nicaragua (C. c. VI., 18. 19.), a montevideói egyezmény (54, 55), a Bustamante Kódex (227. és köv.), Japán (10). Más állásponton van Meili, Bar és Lichtenstein ptkve, mert ezek szerint az elbirtoklási időt *arányosan kell átszámítani*; továbbá a lengyel nemzetközi magánjogi törvény (6) és a cseh tervezet (19, 21), mert ezek szerint az elbirtokló *választhat* az elbirtoklási idő kezdő- és végpontjában hatályban levő *rex rei sitae*k között; végül Ferenczy (295) és a német E. G. tervezetének elhagyott 10. §-a is, mert ezek szerint viszont az *eredeti lex rei sitae*t kell irányadónak tekinteni. Mind a három felfogás a fent kifejtett alappal ellentétben van és ezért nem helyeselhető. Lásd bővebben RVglHWB. IV., 396.

² Ennek eldöntése nem mindig könnyű. V. ö. Thur: Allgem. Teil. I., 182.

nek joga — az 1. pontban kifejezett szabály ellenére — irányadó marad a találóra nézve, ha e szerint (mint a német jog szerint) a találó tulajdonjogot még nem, azonban átörökölheto, átruházható, elzálogosítható várományt szerzett. Ez áll akkor is, ha az új *lex rei sitae* (pl. az angol jog) a találás útján történt tulajdonszerzést egyáltalában nem ismeri. Ily esetben a találó megszerezheti a dolog tulajdonjogát, ha az ennek az utóbbi *lex rei sitae*nek az uralma alól ismét kikerült. Kivétel áll fenn e tekintetben annyiban, amennyiben oly esetben, ha az új *lex rei sitae* szerint valaki más (pl. az állam) szerezte meg a tulajdonjogot, akkor a találó egyáltalában nem szerezheti meg a dolog tulajdonjogát.

27. §. Jogot vagy vagyont terhelő jogok.*

I. A jogot terhelő jog célzatában azonos a dolgot terhelő jogokkal és jogi szerkezetének külső formáiban is azok mintájára van kiképezve, de lényegében a jogot terhelő jog volta-képpen nem egyéb, mint a lekötött jognak vagy e jog gyakorlásának korlátolt (feltételes vagy időleges) átruházása. E mellett a jogot terhelő jogoknak az abszolút volta is más természetű, mint a dolgot terhelő jogoknak, mivel olyan jogra, amely nem dologban testesül meg, nem gyakorolhat *bárki* jogellenes behatást (miként a dologra), hanem a személyeknek csak bizonyos, előre meghatározható, korlátolt köre. A jogot terhelő jog valójában tehát [a lekötött jog jogosultján felül] csakis azok ellen irányul, akik a jog tárgyát alkotó (lekötött) joggal szemben kötelezettekül jelentkeznek (pl. a zálogul lekötött követelés adósa), vagy akik a lekötött jogot kielégítésül kívánják igénybe venni (foglaltató hitelezők).

A jogot terhelő jogot (követelést vagy más haszonhajtó jogot, pl. részvényt terhelő haszonélvezetet; továbbá követelést, haszonélvezetet, zálog- vagy jelzálogjogot terhelő zálog- vagy jelzálogjogot) a szerint a jog szerint kell elbírálni, *amely a joggal terhelt jog tekintetében irányadó*. Ennekfolytán a követelést terhelő haszonélvezetet vagy zálogjogot a követelésre irányadó jog, a részvényt terhelő haszonélvezetet a rész-

* Wolff: 114. és köv. l.

vénytársaság személyes joga (a főszékhelyén hatályban levő jog), a haszonélvezetet, zálog- vagy jelzálogjogot terhelő zálogjogot pedig a *lex rei sitae* szerint kell elbírálni. Ez a jog irányadó azoknak a törvényen alapuló kötelezettségeknek a tekintetében is, amelyek e jog szerint a joggal terhelt jog és a jogot terhelő jog alanyai (pl. a hitelező és a követelés haszonélvezője) közt esetleg fennállanak.

Ha e szerint a jog szerint értékpapír (pl. bemutatóra vagy rendeletre szóló papír) átruházása (elzálogosítása stb.) szükséges a papírban megtestesített jog érvényes megterheléséhez, a papír átruházásának feltételeit a *lex cartae sitae* szerint kell elbírálni.

II. A személy *vagyona* (valamely személy vagyónérdekű jogainak és vagyoni tárgyú kötelezettségeinek az összesége, *universitas juris*) és meghatározott *alvagyona* (egy személy vagyonán belül a vagyontárgyaknak bizonyos jogi célra összefogott csoportja, *Sondervermögen*) szintén lehet „dologi” jogoknak tárgya. Alvagyon pl. a csődtömeg; továbbá a házastársak egymásközi viszonyában a közszerzemény és a különvagyon; a feleség vagyonán belül a házasság alatt a női szabadvagyon és a hozomány; az öröklés szempontjából az örökhagyónak öröklött (ági) és szerzett vagyona; az örökös vagyonán belül az örökség a hagyatéki hitelezőkhöz való vonatkozásban.

A vagyont és alvagyont terhelő jogok nemzetközi magánjogi szempontból könnyen lokalizálhatók: a házastársaknak a közszerzeményen vagy egymás vagyonán fennálló jogait a házasság vagyoni jogi hatásai tekintetében irányadó jog,¹ az atya jogát a gyermek vagyonán a gyermek joga,² a végrendeleti végrehajtó jogait, valamint az örökös és az özvegy jogát a hagyatékon az örökhagyó hazai joga, illetőleg ingatlan hagyatékánál a *lex rei sitae*³ szerint kell elbírálni.

III. A *kereskedelmi üzlet* is lehet „dologi” jogok tárgya. A kereskedelmi üzlet nem dolog s nem is jog, hanem egyrészről jövedelmet (hasznot) hajtó foglalkozást biztosító és elősegítő szervezet, másrészről biztosított árusító lehetőség, vagyis önállóan szervezett vagyonszerző alkalom. A kereskedelmi üz-

¹ L. 41. §. I., 3. p.

² L. 45. §. III. p.

³ L. 52. §.

let magában foglalja az üzleti vagyonhoz tartozó testi dolgokon (áruraktár, felszerelés), követeléseken és tartozásokon kívül az üzleti összeköttetéseket, üzleti titkokat és üzleti esélyeket stb. Ámde mindezek nem egyes vagyontárgyak, hanem oly vagyonszösszeség vagyontétele alá esnek, melyet az üzlet különyszerű gazdasági rendeltetése és forgalmi szerepe szerves egységgé, forgalmi egésszé tömörít.¹

A kereskedelmi telep (székhely) joga szerint kell elbírálni, hogy az üzlet mennyiben lehet egységes jogoknak tárgya, hogy ily jogok a kereskedelmi üzleten miképpen szerezhetők, hogy az üzlet miképpen ruházható át stb. Ha a telep (székhely) joga szerint az üzlet átruházásához szükség van az üzleti vagyont alkotó egyes vagyonjogok átruházására is, úgy ezek átruházásának módját az egyes vagyontárgyak *fekvési helyén hatályban* levő jog értelmében kell elbírálni.

28. §. Eszmei javakon fennálló jogok.

(Eszmei tulajdon.)

I. Az a régi, helytelen elmélet, amely az eszmei javakon fennálló jogokban: az írói és művészi, valamint az ipari tulajdonban monopoljogokat, sőt privilégiumokat látott,² még ma is érezteti hatását abban, hogy minden állam elvileg csak az ő hatóságai részéről adományozott, avagy az ő törvényhozása részéről felállított feltételek mellett általánosságban elismert eszmei tulajdonjogokat részesíti védelemben, mégpedig csak az ő jogszabályainak megfelelően. Az államok külföldi anyagi szerzői, szabadalmi, mustra-, minta- és védjegyjogot általában nem alkalmaznak és a külföldi államok részéről adományozott vagy elismert eszmei tulajdonjogokat alanyi jogok gyanánt nem ismerik el. Ebben az irodalom a *territorialitás* elvének érvényesülését látja.

Az előadottakból következik, hogy a *nemzetközi tényleges érvényesülés* szempontjából az eszmei tulajdon védelme területileg általában korlátolt hatályú, a *belföldi jog* szempont-

¹ Bernhardt: Üzletátruházás és üzemutódlás. 1930. 43. l.

² O. Gierke: D. PrivR. I., 757.

jából azonban területileg korlátlan, mert az államok az általuk adományozott vagy elismert eszmei tulajdonjogokat rendszerint akkor is védelemben részesítik az ő bíróságaik előtti eljárásban, ha a jogsértést külföldön követték el. Ez alól a szabály alól még leginkább az írói és művészi tulajdon képez kivételt, mégpedig kettős irányban, mert amíg egyrésről vannak egyes államok (pl. Franciaország, Belgium), amelyek a külföldieknek külföldön megjelent műveit is védik,¹ addig másrésről vannak államok (pl. Magyarország), amelyek a belföldi jog szempontjából sem tekintik a szerzői jogot területileg korlátlan hatályúnak, amennyiben a szerzői jognak külföldön elkövetett megsértése ellen a szerzőt vagy jogutódait általában védelemben nem részesítik.² Minthogy az eszmei javakat terhelő jogok éppúgy abszolút hatályúak, mint a dologi jogok, de lege ferenda ebből az következik, hogy területi hatályukat korlátlanoknak kellene tekinteni, nem csupán a belföldi jog szempontjából, hanem a nemzetközi tényleges érvényesülés szempontjából is. Annak sem volna jogdogmatikai szempontból akadálya, hogy a belföldi bíróságok vagy közigazgatási hatóságok külföldi anyagi szerzői, szabadalmi vagy védjegyjogot alkalmazzanak.

Minthogy az eszmei tulajdonjogok tekintetében az államok általában a *lex fori* elve alapján állanak és e jogok tartalmát és terjedelmét — amennyiben azokat elismerik — a belföldi jog szabályai szerint bírálják el,³ nemzetközi magánjogi kérdés e jogok szempontjából csak annyiban merül fel, amennyiben el kell bírálni azt, hogy valamely, a külfölddel kapeso-

¹ L. Ferenczy: 303.; 1852. márc. 21-i francia és 1886. évi márc. 26-i belga törvények.

² A Kúria P. II. 2034/1933. sz. határozatában (Jh. 1934. évf. 768. sz. hat.) a szabadalmi jogot is területileg korlátozott hatályúnak tekinti, a belföldi jog szempontjából is, amennyiben kimondja, hogy „az exportált gyártmányok oltalma tekintetében nem a magyar jog és nem a magyar bíróság döntése, hanem annak az országnak a szabadalmi törvényei és bíraskodása az irányadók, ahová az árut exportálták“.

³ Ez az elv jut kifejezésre a Kúria P. I. 334/1931. sz. határozatában, amelyben a Kúria kimondta azt, hogy külföldi műnek magyar nyelvre fordítása esetében a fordítási jog védelmét a magyar jog szempontjából kell megítélni, ha a szerződést a külföldi szerzővel magyar kiadó kötötte és a szerződésben a magyar fordítás jogának Magyarországon való gyakorlása volt tervbe véve.

latban levő eszmei tulajdonjog milyen esetekben részesül a belföldön védelemben, és ha igen, hogy a belföldi jogszabály a külföldi viszonylatra tekintettel esetleg milyen módosításokkal nyer alkalmazást. A területiség és a *lex fori* elve érvényesülésének a következménye az, hogy az államok az általuk adományozott vagy elismert eszmei tulajdonjogok külföldi érvényesülésének biztosítása céljából részben kétoldalú, részben azonban az államok elég nagy számának területére kiterjedő, kollektív nemzetközi egyezményeket kötöttek, amelyekben nem annyira új tárgyi jogszabályokat vettek fel, hanem biztosítani igyekeztek az egyenlő elbánást a külföldiek és a belföldiek között.

II. A szerzői jog nemzetközi vonatkozásait az egyes államok különböző elvek szerint szabályozzák.¹ Egyes államok (Franciaország, Belgium, Mexikó, Venezuela, Chile stb.) a külföldieknek külföldön megjelent műveit a viszonosságtól függetlenül védelemben részesítik; mások (Németország, Svájc stb.) a hazai szerző művét, bárhol is jelent meg, védelemben részesítik, külföldiét pedig csak akkor, ha belföldön jelent meg; ismét mások (pl. Spanyolország, Portugália, Törökország, némi eltéréssel USA.) csupán a hazai szerző művét védik, a külföldiét nem, az előbbit azonban tekintet nélkül arra, hogy hol jelent meg; végül vannak államok (Olaszország, Dánia, Anglia, Norvégia, Görögország stb.), amelyek a külföldön megjelent művek védelmét a viszonosságtól teszik függővé.²

Magyarországon a szerzői jog nemzetközi vonatkozásait az 1921: LIV. t.-c. 78. és 79. §-ai szabályozzák, amelyek az 1884: XVI. t.-c. 78. és 79. §-ainak helyébe léptek. Szerzői jogi vonatkozású rendelkezéseket tartalmaznak még többek között az 1921: XXXIII. t.-c.-be iktatott trianoni szerződés 222., 241., 244., 245., 257. cikkei is.

Nagyjelentőségű nemzetközi szerződés a Berlinben 1908. évi november hó 13-án létrejött módosított berni egyezmény és az ehhez 1914. évi március hó 20-án Bernben megállapított pótgjegyzőkönyv, amelyeket törvényhozásunk az 1886. évi szeptember hó 9-én kelt berni egyezmény, a hozzátartozó pótcikk

¹ A szerzői jogra vonatkozó magyar nemzetközi magánjogi irodalmat ismerteti Ujlaki: I. 51. és II. 39. l.

² Ferenczy: 303.

és zárójegyzőkönyv, valamint az 1896. évi május hó 4-én Párizsban kelt pótokmány és értelmező nyilatkozat szövegével együtt az 1922: XIII. t.-c.-be cikkelyezett be, továbbá a Rómában 1928. év június hó 2-án kelt egyezmény, amelynek becikkelyezéséről az 1931: XXIV. t.-c. szól. A római egyezmény egyes fontos kérdésekben kiegészítette a berni egyezményt (pl. 6/a, 11/a cikkek), egyébként azonban átveszi a berni egyezmény rendelkezéseit. Vannak országok, amelyek nem csatlakoztak a római egyezményhez s amelyekkel szemben fennálló viszonyunkban változatlanul a berni egyezmény van érvényben.¹

A régebben Franciaországgal (1866. dec. 11. és 1879: III. t.-c.) és Nagybritanniával (1894: X. t.-c.) kötött egyezmények hatálya a trianoni szerződés 224. cikke értelmében megszűnt.

Az Ausztriával (1871: IX.) és Németországgal (1901: VI. t.-c.) kötött egyezmények alakilag fennállóknak tekinthetők ugyan, mert a trianoni szerződés hatályukat nem érintette, de a berni egyezményre való tekintettel az újabb időben már nem merült fel alkalmazásuk szükségé.

Az Északamerikai Egyesült Államokkal Budapesten 1912. évi január hó 30-án kötött s az 1912: LXI. t.-cikkbe iktatott egyezmény az 5626/1922. M. E. sz. rendelet szerint jelenleg is hatályban van. Hasonlóképpen érvényben van az Olaszországgal kötött egyezményünk is (1891: III. t.-c. 2443/1891. rend. R. T. 73.)

Végül említést érdemel a Montevideóban 1889. évi jan. hó 11. napján kelt s az 1931: XXXI. t.-c.-be iktatott nemzetközi szerződés, mely egyes délamerikai államokkal (Uruguay, Argentina, Bolívia, Brazília, Chile, Paraguay, Peru) van érvényben.

1. A magyar szerzői törvény hatálya kiterjed *magyar honosok* bárhol, akár bel-, akár külföldön először megjelent vagy közzétett művére (78. §. 1. bek.). Alkalmazást nyer ez a rendelkezés akkor is, ha a magyar állampolgár állandóan kül-

¹ A szerzői jogi egyezményekben részes államokat felsorolják a következő rendeletek: 4214/1932. M. E. (I. K. 153. l.), 15.726/1933. M. E. (I. K. 178. l.), 3966/1935. M. E. (I. K. 65. l.), 7270/1936. M. E. (I. K. 241. l.) A montevideoi egyezményre vonatkozóan l. a 35.599/1933. I. M. sz. rendeletet (I. K. 152. l.). A csatlakozásokat az Únió hivatalos lapja: a *Droit d'Auteur* január 15-i száma minden évben közlésezi.

földön lakik. Ha a műnek több szerzője van s a szerzőtársak közül legalább az egyik magyar állampolgár, a mű természetesen a külföldi szerzőtárs javára is élvezi a magyar törvény védelmét (min. ind.).

2. A magyar honos szerző joga külföldre szólón a belföldi jog szempontjából sem abszolút hatályú, mert tekintet nélkül arra, hogy a mű először hol jelent meg vagy tétetett közzé, Magyarországon általában nem részesül védelemben, ha *külföldön* szenvedett jogsérelmet, vagyis ha a bitorlás ténye külföldön történt. Ily esetben Magyarországon kivételesen csak akkor van helye a szerzői törvény alá eső bírói eljárásnak, ha a bitorlás ténye külföldön kezdődött ugyan, de az eredmény Magyarországon következett be, vagyis ha a műnek bitorlás folytán előállított példányait (az ú. n. bitorolmányokat, 22. §.) Magyarországon terjesztik (79. §.). Ebben az esetben a törvény a bitorlás elkövetésének helyéül azt a belföldi helyet tekinti, amelyen a jogosulatlan terjesztés vagy használat bekövetkezett. De lege ferenda a törvénynek ez az álláspontja nem helyeselhető, mert a szerzői jog abszolút hatályú jog lévén, annak minden megszorítás nélkül korlátlannak kellene lennie, tehát a magyar bíróságoknak el kellene járniok a magyar honos szerző védelmében akkor is, ha a jogsértés külföldön történt és az eredmény is ott következett be. Más kérdés azután, hogy a védelmet kereső fél a magyar bíróság ítéletének külföldön tud-e érvényt szerezni. A régi szerzői törvényünk (1884: XVI. t.-c. 79. §. b. p.) védelmében részesítette a magyar honos szerzői jogát külföldön történt bitorlás esetében is, ha mind a jogsértő, mind a sértett magyar honos volt.

3. *Külföldi honos művei* Magyarországon a magyar törvény alapján általában szerzői jogi védelemben nem részesülnek. Kivételesen három esetben mégis védelemben részesülnek: a) ha nemzetközi egyezmény így rendelkezik (78. §. 2. bek.); b) azoknak a műveknek tekintetében, amelyek először Magyarországon jelentek meg (78. §. 2. bek.); c) azoknak a műveknek tekintetében, amelyek már régebbi szerzői törvényünk életbelépése idején e törvény 79. §-ának 3. bekezdése alapján védelemben részesültek (78. §. 3. bek.). Védelemben részesültek pedig a régebbi törvényünk e helye alapján: 1. a külföldieknek azon művei, amelyek belföldi kiadónál jelentek meg; 2. azon

külföldiek művei, akik Magyarország területén legalább 2 év óta állandóan laktak és itt adót fizettek; végül: 3. külföldieknek azon művei, amelyek azért részesültek védelemben, mert a szerző előbb magyar állampolgár volt. E rendelkezés értelmében részesülnek védelemben a trianoni szerződés folytán magyar állampolgárságukat elvesztett volt honosainknak a magyar állampolgárság elvesztéséig (1921. július 26.) alkotott művei.

4. Úgy a Berlinben módosított berni egyezmény (1922: XIII. t.-c.), mint az azt módosító és kiegészítő római egyezmény (1931: XXIV. t.-c.) szerint az egyezményes államok területén a szerzői jog tekintetében a belföldi szerzőkkel egyenlő védelemben és ezenkívül az egyezmény részéről külön biztosított jogokban részesülnek: a) a szerződő államok bármelyikének kötelékébe tartozó szerzők és jogutódai;¹ b) az első ízben a szövetség területén megjelent művek szerzői, még ha nem is polgárai a szerződő államok egyikének sem.² Az egyezmények szerint — szemben az 1886. évi berni egyezménnyel — az említett jogok élvezése és gyakorlása nincs semmiféle alak-szerűséghez kötve és független attól, vajjon a mű származásának országában védelmet élvez-e. Ennélfogva — az egyezményben foglalt rendelkezéseken kívül — a védelem terjedelme, valamint a szerző jogainak érvényesítésére biztosított védelmi eszközök tekintetében kizárólag annak az országnak a törvényei irányadók, amelyben a védelmet igénylik.^{3 4}

A magyar—osztrák szerzői egyezmény (1887: IX. t.-c.) a szerzői jog védelme tekintetében teljes viszonyosságot állapított meg a két állam között. Ezen egyezmény alapján a magyar bíróságok az osztrák törvény részéről védelmezett műveket hazánk területén, s viszont az osztrák bíróságok a magyar törvény részéről védelmezett műveket Ausztria területén a maguk törvénye által előírt védelemben tartoztak részesíteni.

¹ Berliini Egyezmény 4. c. 1. bek., Római Egyezmény 4. c. 1. bek.

² Berliini Egyezmény 6. cikk, Római Egyezmény 6. cikk, 1. bek.

³ Berliini Egyezmény 4. cikk 2. bek., Római Egyezmény 4. cikk. 2. bek.

⁴ Az a szerző, aki az Unió egyik országának kötelékébe sem tartozik, olyan műve tekintetében, amely az Unió valamelyik országában jelent meg először, ebben az országban ugyanazokat a jogokat élvezi, mint a belföldi szerző, az Unió többi országában pedig azokat a jogokat, amelyeket az egyezmény ad meg.

III. Az *ipari tulajdonjogok* védelmének szabályai az írói és művészi tulajdon védelmének hasonlatosságára alakultak ki.¹ Különbség e két intézmény szabályozása között csak annyiban van, amennyiben amíg az írói és művészi tulajdon védelménél a szerző és jogutódai vagyoni érdekeinek védelme mellett előtérbe tolul a szerzőnek az írói és művészi alkotáshoz fűződő személyi érdekeinek védelme is, addig az ipari tulajdon védelmének szabályozásánál a gazdasági érdek az uralkodó.

A magyar *védjegyjog*, *mustra-* és *mintaoltalom* nemzetközi magánjogi szabályait az 1890: II. t.-c. 32. §-a tartalmazza, amely tulajdonképpen rendelkezést nem ad, hanem utal arra, hogy a külföldi vállalatok védjegyének, valamint a nevek, cégek, címerek vagy más üzleti megnevezések védelmére az illető államokkal kötött egyezmények irányadók. E rendelkezést kiegészítik az 1895: XLI. t.-c. 5. §-a és az 1913: XII. t.-c. 6. és 7. §-a.²

1. A nemzetközi tényleges érvényesülés szempontjából a védjegyoltalom, miután az államok a védjegyjog keletkezéséhez, elismeréséhez megkívánják, hogy a védjegy az ő lajstromozó hatóságuknál (Magyarországon a kereskedelmi és iparkamaránál) lajstromoztassék, területileg szintén korlátolt hatályú, mert a lajstromozási állam területéhez van kötve. A magyar jog szempontjából ezzel szemben a védjegyoltalom (ellentétben a szerzői jog védelmével) korlátlan, mert a külföldön elkövetett védjegybitorlással szemben a Magyarországon lajstromozott védjegy Magyarországon védelemben részesülhet. Ez áll nemcsak a büntetőjogi védelemre, hanem a magánjogi perekre is. Más kérdés, hogy a magyar bíróság mennyire jut abba a helyzetbe, hogy eljárni tudjon.

2. Nemzetközi szerződés vagy egyezmény hiányában a külföldi vállalatok tulajdonosait a védjegyek oltalmáról szóló törvényben biztosított védelem annyiban illeti meg, amennyiben az illető állammal e részben viszonyosság van megállapítva. A kereskedelmi miniszter a viszonyosság megállapítását a hivatalos lapban rendelettel közzéteszi. (1913: XII. t.-c. 6. §.).

¹ A vonatkozó magyar irodalmat ismerteti Ujlaki I., 52. l.

² L. Beck: Magyar Védjegyjog. 1934.; Nagy—Szarka: A magyar védjegy törvények magyarázata.

3. A külföldi vállalat belföldi védjegyjogtalmának szempontjából különbséget kell tenni a között az eset között, mikor a vállalatnak Magyarországon telepe van és cége Magyarországon be van jegyezve, és a között az eset között, mikor cége Magyarországon nincs bejegyezve. Ha a külföldi vállalat cége Magyarországon be van jegyezve, akár a külföldi cég fiókjaként is, az ily vállalat a védjegylajstromozás és a védjegy egyéb szabályai tekintetében a belföldi vállalattal egy tekintet alá esik. Ha a külföldi vállalat cége Magyarországon nincs bejegyezve, az ily külföldi vállalat védjegyjogait csak az esetben érvényesítheti, ha megfelelően meghatalmazott *képviselőt* nevez, akinek Magyarországon állandó lakása van (1913: XII. t.-c. 7. §.).

A képviselő részére Magyarországon kiállított meghatalmazás semmi különös alakszerűsége nem szorul. A képviselő neve és lakása a lajstromba feljegyzendő, valamint az esetleges képviselőváltkozás is bejelentendő. A régi képviselet bármikor egyoldalúan megszüntethető. A képviselő jogkörét a törvény nem határozza meg. A törvény intenciója ugyan csak passzív hatáskört juttatna a képviselőnek, nevezetesen a védjegyet érintő kézbesítések átvételére. A képviselő ugyanis nem válik ezzel azon eljárás alanyává, amelyben a kézbesítés kezéhez történt. Mégis feljogosítottanak kell tekinteni a képviselőt arra, hogy a védjegytulajdonos nevében perbeli képviselőt nevezzen meg. Ugyanígy jogosultnak kell tartani a képviselőt a perbeli képviselőügyvéd vallására is, ha ő lép fel kezdeményezően. A védjegyre vonatkozó közpolgári (rendes bíróság előtt folyó) perekben a képviselő útján perbe is vonható a védjegytulajdonos.

A képviselő megnevezése a lajstromozásnak nem előfeltétele. Azon az alapon, hogy a Magyarországon bejegyzett céggel nem bíró külföldi vállalat képviselő megnevezése nélkül kéri a lajstromozást, a kérelem nem utasítható el. A képviselő megnevezésének hiánya azonban két irányban érezteti hatását: a) a védjegyjogok nem érvényesíthetők (1895: XLI. t.-c. 5. §. 1. bek.); b) törlési eljárás (akár perenkívüli, akár peres) esetén a külföldi meghallgatása nélkül is hozható határozat. (1895: XLI. t.-c. 5. §. 1. és utolsó bekezdése.) A képviselő megnevezése után azok ellen a cselekmények ellen is kérhető vé-

delem, amely cselekmények elkövetése a képviselő megnevezése előtti időre esik.¹

A külföldön lakó magyar állampolgár azzal a külföldi vállalattal esik egy tekintet alá, amelynek cége Magyarországon nincs bejegyezve, tehát képviselő kinevezésére szintén kötelezve van.

4. A magyar gyakorlat szerint a külföldi vállalat védjegyének magyarországi lajstromozása *járuvékos* természetű, amennyiben a belföldi lajstromozásnak előfeltétele, hogy a vállalat saját országában a védjegyet lajstromoztatta.² A belföldi lajstromozás járulékos voltából következik, hogy a) a külföldi vállalat védjegye belföldön akkor kap oltalmat, ha a belföldi lajstromozás megtörtént; b) a védjegyyszerzéshez szükséges minden momentumnak a belföldi jog rendelkezéseinek megfelelően adva kell lennie; c) a belföldi védjegyoltalom keletkezése és fennmaradása függ a saját országbeli védjegyoltalom lététől; d) a jog tartalma és védelme a belföldi jog után igazodik.

IV. A védjegyoltalomra vonatkozó nemzetközi magánjogi szabályok megfelelően alkalmazandók a *mustra-* és *mintaoltalomra* is.

V. A *szabadalmi jog* nemzetközi magánjogi szabályait az 1895: XXXVII. t.-c. (szabadalmi törvény) 13., 15., 16., 63. §-ai, az 1913: XII. t.-c. 1. §-ának 4. és 5. bekezdése, az 1920: XXXV. t.-c. 1. §-a, az 1932: XVII. t.-c. 1—7. és 14. §-ai tartalmazzák.

1. A szabadalmi jog oltalma a nemzetközi érvényesülés szempontjából éppúgy korlátolt területi hatályú, mint a védjegyoltalom, a belföldi jog szempontjából azonban szintén korlátlan.³ A szabadalmi törvény ugyanis — a szerzői törvényvel ellentétben — semmi támpontot nem nyújt arra, hogy a

¹ Ezzel ellenkező álláspontra helyezkedett a K. M. 108.152/1907. sz. rendelet, amikor utasítja a Kamarát, hogy a külföldiek védjegyeit mindaddig nem lajstromozhatja, amíg tulajdonosaik hazánkban szabályszerű meghatalmazással igazolt képviselőt nem neveznek. A szabadalmi törvény 15. §-a már a lajstromozáshoz ténylegesen kívánja a képviselőnevezést.

² K. M. 24.491/VIII. 1900. sz. határozata. (Szász: Döntvénytár. 880. eset.)

³ Ellenk. Balla: 214. l. és ellenkező állásponton látszik lenni a Kúria P. II. 2034/1933. számú (Jh. 1934. évf. 768. sz. hat.) fentebb ismertetett határozatában.

szabadalmi jognak külföldön történt megsértése miatt a magyar bíróság eljárását kizárjuk.

2. A külföldi honos szabadalmat Magyarországon csak a viszonyosság feltétele mellett nyerhet és érvényesíthet, ez a viszonyosság azonban vélelmezendő. Oly külállam honosai ellen, amely állam honosaink irányában a szabadalmi oltalom tekintetében a viszonyosságot nem ismeri el, a kereskedelemügyi miniszter „visszatorlási“ intézkedéseket tehet, melyeket azonban az országgyűlésnek bejelenteni tartozik. (1895: XXXVII. t.-c. 16. §.) Jelenleg semmiféle ilyen „visszatorlási“ intézkedés nincs hatályban.

3. Az, akinek Magyarországon rendes lakóhelye nincs, tehát a magyar állampolgár is, szabadalmat csak akkor nyerhet és az ebből eredő jogokat csak akkor érvényesítheti, ha hitelesített és a szabadalmi bírósághoz bemutatott különös meghatalmazással ellátott, belföldön lakó *képviselőt* nevezett. Ha azonban a meghatalmazás ügyvéd vagy hatóságilag jogosított ügyvivő részére szól, tekintet nélkül arra, hogy azt belföldön vagy külföldön állították-e ki, elég, ha a kiállító azt sajátkezűleg aláírta. (1895: XXXVII. t.-c. 15. §. 1. bek., 1920: XXXV. t.-c. 1. §. 2. bek.)

Az ilyen képviselő jogosítva van arra, hogy megbízóját a szabadalmi hatóságok és bíróságok előtt képviselje, hogy a szabadalom bejelentésére, fenntartására és a büntető eljárás megindítására indítványt tegyen és hogy a keresetekre hozott és másnemű határozatokat átvegye. (1895. XXXVII. t.-c. 15. §. 2. bek.).

A külföldön lakó szabadalom-tulajdonosok ellen indítandó perekben az a bíróság illetékes, melynek kerületében a képviselő lakik, ha pedig a szabadalom-tulajdonosnak képviselője nincs, a szabadalmi bíróság székhelyére nézve illetékes bíróság. (1895: XXXVII. t.-c. 15. §. 3. bek., 1920: XXXV. 3. §. ut. bek.)

Ha a külföldön lakó szabadalom-tulajdonos belföldi megbízottja a megbízásról lemondott vagy fel nem található és a szabadalom tulajdonosa új megbízottat nem nevezett, vagy ha a belföldön lakó szabadalom-tulajdonos külföldre költözött vagy általában fel nem található, a szabadalom tulajdonos kép-

viseletére a szabadalmi hatóságok és a bíróságok ügygondnokot neveznek ki. (1895: XXXVII. t.-c. 15. §. 4. bek.).

4. Ha a szabadalom tulajdonosa találmányát a szabadalom megadásának kihirdetését követő három év alatt Magyarország területén sem maga, sem belföldi vállalkozó útján lényegileg és kellő terjedelemben *gyakorlatba nem vette* és nem gyakorolja, a m. kir. Szabadalmi Bíróság kárpótlás és esetleg biztosíték nyújtása ellenében olyan megbízható belföldi vállalkozónak, aki a szabadalom-tulajdonostól engedélyt kért, de nem kapott, kényszerengedélyt adhat, feltéve, hogy a szabadalom-tulajdonos mulasztását kellőképpen igazolja. (1932: XVII. t.-c. 1—7. és 14. §-ai.).

A szabadalom egészben vagy részben meg is vonható, ha a kényszerengedély kihirdetésétől számított két év alatt kellőképpen gyakorlatba nem vették és nem gyakorolják, kivéve, ha a mulasztást igazolják. (1932: XVII. t.-c. 6. §.).

VI. Külföldiek a *tisztességtelen versenyről* szóló magyar törvények (1923: V. és 1933: XVII. t.-c.) oltalmában csak akkor részesülnek, ha a magyar állam területén vállalatuk van vagy ha részükre ezt az oltalmat nemzetközi szerződés biztosítja; ilyen hiányában csak akkor, ha az állam, amelynek kötelékébe tartoznak, a magyar állampolgároknak a tisztességtelen verseny ellenében ugyanolyan oltalmat biztosít, mint a saját honosainak.¹

Ha a magyar állam területéről származó áruk valamely államban a bevitelnél vagy az átviteli forgalomban a származási helynek megjelölése tekintetében kedvezőtlenebb elbánásban részesülnek, mint más országokból származó áruk, a minisztérium az ily állammal szemben megtorlást alkalmazhat. Rendelkezéséről a minisztérium a törvényhozásnak jelentést köteles tenni.

VII. Az ipari tulajdonjogok védelme tekintetében bizonyos külön biztosított jogokon kívül a *belföldiekkel egyenlő elbánást* biztosítja az egyezményben részes államok polgárainak, valamint az egyezményben nem részes államok azon polgárai részére, akiknek az egyik egyezményes állam terü-

¹ Ez a viszonyosság alaki viszonyosság, de szükséges mégis, hogy a külföldi állam a tisztességtelen verseny ellen védelmet biztosítson a saját polgárai részére.

letén lakóhelyük vagy pedig tényleges és komolyan számbavehető ipari vagy kereskedelmi telepük van, az ipari tulajdon védelmére szolgáló nemzetközi Unió alkotása tárgyában 1883-ban Párizsban kelt és 1891-ben Madridban, 1900-ban Brüsszelben, 1911-ben Washingtonban, 1925-ben Hágában módosított és kiegészített egyezmény. Magyarország törvénybe iktatta a párizsi, madridi, brüsszeli (1908: LII.), washingtoni (1913: VIII.) és hágai (1929: XVIII.) egyezményeket és jegyzőkönyveket.^{1 2}

Az egyezmény tárgyilag új jogot nem ad az egyezményes államok polgárainak sem, tehát az egyezményes államok polgárainak jogait az egyezmény nem bővíti; ami az egyezményben új, az az Unió polgár hazai törvényéből folyó jog területi elismerésének, hatékonyságának kibővítése, a hazai területre fennálló oltalomnak a többi Unió állam területére kiterjesztése.

A nemzetközi védelmet az egyezmény attól a feltételtől teszi függővé, hogy azok a feltételek és alakiságok, amelyek a belföldiekre kötelezők, teljesíttessenek, hogy a védelem tárgya abban az államban, ahol a védelem igényeltetik, szintén *bejelentessék (lajstromoztassék)*.³ Ha ily bejelentés (lajstromozás) valamely államban megtörténik, az elsőbbségi jog mindazon államokban fennáll, ahol az eredeti bejelentés (lajstro-

¹ Az egyezményekben részes államokat felsorolják a következő rendeletek: 4300/1932. M. E. (R. T. 769. l.), 12.874/1933/XI. K. M. (Bp. K. 1933. évf. 64. szám), 41.859/XI/1933. K. M. (Bp. K. 1933. július 16.), 54.191/XI/1933. K. M. (Bp. K. 1933. évf. 205. szám), 63.775/1933/XI. K. M. (Bp. K. 1933. évf. 243. szám), 12.519/1934. K. M. (Bp. K. 1934. évf. 44. szám), 34.588/1934. K. M. (Bp. K. 1934. évf. 130. szám), 47.304/1935. Ip. M. (R. T. 834. l.), 5161/1936. Ip. M., 2081/1937. Ip. M. (Bp. K. 1937. évf. 51. szám), 27.818/937. Ip. M. (Bp. K. 1937. évf. 231. szám).

² Az ipari tulajdon védelmére egyezményünk van még: Németországgal (1908: LIV. t.-c.). Védjegyoltalmi (szabadalmi) egyezményünk: Brazíliával (1887: XXXIX. t.-c.); Dániával (1888: XVI. t.-c.); Németalfölddel (1887: XL. t.-c.); Németországgal (1892: IV. t.-c.); Spanyolországgal (1900: XXI. t.-c.); Svájcjal (1886: IX. t.-c.); Svéd- és Norvégországgal (1890: XVI. t.-c.). Nincsenek hatályban az amerikai (1884: VI. t.-c.); francia (1872: XIV. t.-c.); belga (1880: XXII. t.-c.); román (1893: XXIV. t.-c.); orosz (1875: XI. t.-c.); osztrák (1908: XII. t.-c. XVI. és XVII. cikkei, 1908: LV. t.-c.) védjegyoltalmi egyezmények. Osztrák viszonylatban legutóbb az 5030/1924. M. E. számú rendelet volt irányadó.

³ A képviselő kirendelése az Unió polgárra is kötelező. A belföldiekével egyenlő jogsegély-igény nem jelenti a perköltség-biztosíték alóli mentességet.

mozás) után záros határidő (védjegyekre, ipari mintákra és mustrákra nézve hat hó, szabadalmakra és használati mintákra egy év) alatt a bejelentés (lajstromozás) szintén megtörténik (E. 4.). A védjegy, amely tulajdonosa államában szabályszerűen bejegyeztetett, a többi államban is bejegyzendő és oltalmazandó, hacsak egyéb eseteken kívül a védjegy az illető államban erkölcsbe vagy közrendbe nem ütközik. Mindazon áru, amelyen hamis védjegy vagy kereskedelmi név van feltüntetve, más államba szállítása alkalmával lefoglalandó, ha az utánczolt védjegy vagy név az illető állam területén védelemre tarthat igényt. (9. cikk.)

A párizsi (hágai) egyezményt kiegészíti a gyári és kereskedelmi védjegyek nemzetközi lajstromozása tárgyában 1891-ben Madridban kelt, majd ugyancsak Brüsszelben, Washingtonban és Hágában módosított és kiegészített, az előbbi egyezményekkel együtt törvénybe iktatott egyezmény, amely lehetővé teszi, hogy az egyezményes államok polgárai és azok, akiknek lakóhelye vagy tényleges és komolyan számbavehető ipari vagy kereskedelmi telepe az egyik egyezményes állam területén van, a származási országban lajstromozott gyári vagy kereskedelmi védjegyeik oltalmát valamennyi egyezményes állam területén biztosítsák, ha azokat a berni nemzetközi irodánál bejelentik.

Megemlítendő végül a világháborútól érintett ipari tulajdonjogok fenntartására és visszaállítására vonatkozó megállapodást becikkelyező 1921: I. t.-c. és a trianoni szerződés 220., 241—245., 247., 257. cikkei, végül a külföldi áruk származási helye hamis megjelölésének megakadályozása tárgyában Madridban 1891-ben kelt, Washingtonban 1911-ben és Hágában 1925-ben módosított nemzetközi megállapodás becikkelyezéséről szóló 1934. V. t.-c.

III.

Kötelmi jog.

29. §. A szerződő felek jogszabályválasztó joga.*

Általános elv a nemzetközi magánjogban, hogy a kötelmi jogviszonyokat elsősorban a szerint a jog szerint kell elbírálni, amelynek az alkalmazását a szerződő felek kikötötték. A szerződő felek e jogszabályválasztó jogának (Parteiwille, Parteiautonomie, l'autonomie de la volonté), e jog jogi természetének és érvényesülési területének kérdése a nemzetközi magánjog egyik legnehezebb és az irodalom egyik legvitásabb kérdése. Nehézzé teszi e kérdés megoldását az, hogy a gazdasági élet követelményei a kötelmi jog terén nehezen egyeztetethők össze egymással. A nemzetközi kötelmi jog terén ugyanis

* Magyar irodalom: Szerző: A szerződő felek jogszabályválasztó joga a nemzetközi kötelmi jogban. 1929. (Tébe könyvtár, 54. szám); Szerző: Der Parteiwille und die Bestimmung der lex obligationis in der ungarischen gerichtlichen Praxis. (Zeitschrift für ausl. und int. Privatrecht. 1931. 768. l.); Szerző: La théorie de l'autonomie dans les obligations en droit international privé. (Revue critique de droit internat. privé. 1934. 676. l.); Szerző: The Choice of law by the Parties to a Contract with principal reference to English and American Law. (Transactions of the Grotius Society. Volume XX. (1935) 156—178. l.). Felolvasás Londonban a Grotius Societyben; Szerző: Le principe de l'autonomie de la volonté dans la jurisprudence égyptienne mixte. (Journal des Tribunaux Mixtes. 1938. évf. 2377. és 2378. számok.) Az alexandriai Conférence du Stage-on tartott előadás. — Komin: A felek autonómiájának kérdéséhez. (Keresk. Jog. 1933. 5. l.).

Külföldi irodalom: Haudek: Die Bedeutung des Parteiwillens im IntPR. 1931. Rechtsvergl. Abhandlungen, herausg. v. Titze u. M. Wolff Nr. VII. (beható irodalmi utalásokkal). — Kiemelendő: M. Caleb: Essai sur le principe de l'autonomie de la volonté 1927. — K. Neumann: Vertragsgültigkeit u. Parteiwille in Lehre u. Rechtsprechung des intern. SchuldRs. 1930. — Niboyet: La théorie de l'autonomie de la volonté, Recueil des Cours de l'Académie d. dr. int. 1927. I. — Audinet: Mélanges Pillet. 1929. 57. és köv. — Görtz: NiemeyersZ. 41., (1929) 1. és köv. — Algot Bagge: Les conflits de lois en matière de contrats de vente (1929) 33. és köv. — Melchior: 498. és köv. — Lewald: 196. és köv. — Nussbaum: 214. és köv. — F. Leonhard: Schuldrecht I., 760. és köv. — Gutzwiller: 1601. és köv. — Frankenstein: II., 123. és köv. — Erich Kaufmann: Deutsche Hypothekenforderungen in Polen (1922) 68. és köv. — Ficker: RVGLHWB. IV., 371. és köv. — Wolff: 84. és köv. — Schnitzer: 93. és köv.

a gazdasági életnek két egymással ellentétes követelményével állunk szemben: az egyik a felek szabadságának, a másik a forgalom biztonságának a lehető legnagyobb mértékben biztosítása.

I. A szerződő felek „akarati autonómiájának“ *uralkodó elmélete*, amelynek alapjait a francia Molinaeus (Dumoulin) vetette meg a Ganay-házaspár örököseinek 1525-ben adott jogi véleményében és harminc évvel később a „Cunctos populos“ törvényhez írott kommentárjában, a következő alapelveken nyugszik:

1. A szerződő feleket az alkalmazandó jog kiválasztásának joga *csak a nemzetközi kötelmi jogban* és — a latin államok bírói gyakorlatának felfogása szerint — *a nemzetközi házassági vagyonjog* területén illeti meg, tehát nem illeti meg sem a belső magánjogban, sem a nemzetközi magánjog egyéb területein (a nemzetközi személyi, dologi, családi, öröklési jogban).

2. A nemzetközi kötelmi jogban a felek akarata, hogy milyen jogot kívántak jogügyletük tekintetében irányadónak tekinteni, *kollíziós norma* és ezért a külföldi jog alkalmazásának a felek részéről történt kikötése azt jelenti, hogy ügyletüket a kikötött külföldi jog *uralma* alá helyezték.

3. A felek akarata a nemzetközi kötelmi jogban az *egyetlen* kollíziós norma és ezért a bírónak a feleknek az alkalmazandó jogra vonatkozó akaratát minden körülmények között meg kell állapítania, abban az esetben is, ha a felek a valóságban nem gondoltak arra, hogy milyen jog legyen jogügyletükre irányadó. Ebben az esetben kutatnia kell a felek *vélelmezhető akaratát*, vagyis azt, hogy valószínűen miképpen rendelkeztek volna az alkalmazandó jogról, ha erre gondoltak volna.¹ E célból a bírónak egyszerű, az ellenkező bizonyításá-

¹ A felek vélelmezhető akarata (presumed intention, intention presumée, vermutlicher Parteiwille) alapján határozza meg a lex obligationist a német (részben), a magyar, belga, holland, északamerikai, osztrák, görög és (ritkábban) az olasz bírói gyakorlat. Ezt tekinti irányadónak Alsókanada (ptk. 8.), Jugoszláviában a montenegrói ptk. (792. c. 1. bek.), a Bustamante-Kódex (3. c. 3. bek. 185.). Kizárják ennek a fikciónak alkalmazását Kína (23. c. 1. bek. 2. p.), Japán (7. c. 2. bek.), Lengyelország (8), az 1928. évi I. számú hágai vétel-egyezménytervezet 3. cikkének 2. bekezdése.

val megdönthető *vélelmek* állanak rendelkezésére. Ilyen vélelmeket állapítanak meg a felek szándéka tekintetében az ügylet teljesítési helye, az ügylet létrejövetelének helye, a felek lakóhelye, állampolgársága stb., tehát a nemzetközi kötelmi jogban használt kapcsolóelvek, amelyeknek itt csak szubszidiér jelentőségük van, mint a felek rendelkezése hiányában, a felek vélelmezhető akaratára következtetést engedő körülményeknek.

4. Ami a felek akarati autonómiája elvének érvényesülési területét illeti, a felek szabadsága két irányban jut kifejezésre: először a jogügylet *létrejöttét és anyagi érvényességi kellekeit* szabályozó jog megválasztása tekintetében, másodszor annak a jognak megválasztásában, amely az ügylet jogi tartalmát szabályozza, az ügyletet értelmezi, következményeit meghatározza és *jogi hatásait* megállapítja. Az előbbi csaknem kizárólag *kógens*, az utóbbi túlnyomóan (de nem kizárólag)¹ *diszpozitív* szabályokból áll.

5. A felek részéről választott jog a nemzetközi kötelmi jog területén sem nyer alkalmazást:

a) a felek ügyleti képessége tekintetében (itt a felek statutum personaléja vagy esetleg ingatlanoknál a *lex rei sitae* irányadó);

b) az ügylet alaki érvényessége tekintetében (a *locus regit actum* elv vagy esetleg ingatlanoknál a *lex rei sitae* irányadó);

c) ha a felek részéről választott jog rendelkezései ellentétben állanak a perbíróság államának közrendjével;

d) ha a felek csupán hazai joguk rendelkezéseinek kijátékozása céljából kötötték ki a kérdéses külföldi jog alkalmazását.

Az uralkodó elmélet jut kifejezésre az államok bírói gyakorlatában² és — ahol ilyenek vannak — a tételes törvények-

¹ Pl. a biztosítási szerződések tartalmát részben kógens szabályok határozzák meg.

² A francia, spanyol, holland, belga, német, angol, amerikai stb. bírói gyakorlatban. A régi orosz jog területén is. Az angol—amerikai bírói gyakorlat azonban az uralkodó elméletet annyiban módosította, hogy a szerződést csak abban az esetben tekinti érvényesnek, ha a *lex loci contractus*nak és a *lex loci solutionis*nak is megfelel — Lásd Haudek 47, Melchior 501. l.

ben,¹ sőt a nemzetközi bíróságok (pl. a vegyes döntőbíróságok) gyakorlatában is.²

A századforduló óta az uralkodó elmélet ellen bizonyos *visszahatás* mutatkozik. Az irodalomban új irány alakult ki,³ amely *szűkebb körre akarja szorítani* a felek jogszabályválasztó jogát, sőt egyes íróknál egészen e jog megtagadásáig megy. Ez az új irány utat talált egyes törvényekbe⁴ és egyes államok bírói gyakorlatába is,⁵ sőt nyomai már egyes régebbi tételes törvényekben is megtalálhatók.⁶ Ennek ellenére megállapítható, hogy az uralkodó elmélet tekintélyét még ma sem veszítette el, sőt egyes államok — különösen Németország — nemzetközi magánjogi irodalmában határozott renaissanceon megy át.⁷ ⁸

¹ Olasz ptk. (disp. prel. 9. c. 2. bek.), Görögország (1856. okt. 29. tv. 6. cikk), Kína (1918. aug. 5. tv. 23. c. 1. bek.), Francia-Marokkó (1913. aug. 12. tv. 13. c.), Japán (1898. jún. 15. tv. 7. cikk), Kanada (ptk. 8. c.), Belgium (ptk. terv. 7. c.), Belga-Kongó (11. c. 2. bek.), Mexikó (17. c.), Hollandia (8. c.), Spanyol-Marokkó (20. c.), Tanger (15. c.), Ausztria (bizonyos esetekben, Optk. 36. c.)

² Szerző: Jogszabályválasztó jog. 68. l.

³ Aubry, Audinet Andor és Jenő, Bar, Caleb, Rolin, Brocher, Fritzsche, Homberger, Sauser Hall, Beale, Bustamante, Nolde, Walker, Pillet, Niboyet, Lewald, Gutzwiller, Görtz, Szászy stb.

⁴ Az új elmélet kifejezésre jut a cseh nemzetközi magánjogi törvény javaslatában, a pánamerikai nemzetközi magánjogi kódexben, az 1926. évi augusztus hó 2-án kelt lengyel nemzetközi magánjogi törvényben, az 1924. évi május hó 31-én a légi közlekedés tárgyában és az 1926. évi május hó 15-én az ipari munka közben keletkezett balesetek tárgyában kelt francia törvényekben, az olasz kereskedelmi törvény 58. §-ában és az olasz ptk. tervezetének 13. §-ában, a mexikói ptk. 16. §-ában, a chilei polgári törvénykönyv 16. §-ában és az ezt követő államok törvényeiben (Ecuador, Honduras, Kolumbia, Panama, Salvador), a brazilai polgári törvénykönyv bevezetésének 13. §-ában és legfőképpen az orosz szovjet 1923. évi július hó 10-én kelt polgári perrendtartásának 7. szakaszában, amely a felek autonómiáját az alkalmazandó jog kiválasztása tekintetében teljesen kizárja és a nemzetközi vonatkozású kötelmi szerződést csak akkor tekinti érvényesnek, ha az a szerződés létrejötte helyének joga és az orosz jog szerint érvényesnek tekintendő.

Pl. a magyar, svájci, csehszlovák, dán és bizonyos tekintetben az olasz bírói gyakorlatba.

⁶ Pl. az osztrák ptk. 4., 35. és 37. szakaszaiban.

⁷ Nussbaum, Wolff, Haudek, Lerebours-Pigeonnière, Lyon-Caen, Perroud stb.

⁸ A felek jogszabályválasztó jogának kérdésével foglalkozott az Institut

III. Az uralkodó felfogásnak az a megállapítása, hogy a jogügyleteken alapuló kötelmi jogviszonyok annak a jognak *uralma* alatt állanak, amelynek azokat a felek alá akarták rendelni, nem állhat meg. A jog a személyeket és jogviszonyaikat akarattuktól függetlenül veti alá a maga uralmának. A jog az uralma alá vetett személyek akaratától függetlenül van érvényben. A konvenció és a szokás csak azokat kötik, akik elismerték, a jognak azonban nincs szüksége az egyes jogalanyok elismerésére, saját erejénél fogva van hatályban. Ebből a megfontolásból következik, hogy a felek akaratának a magánjog térbeli elhatárolása tekintetében, az alkalmazandó jog meghatározásának szempontjából nem lehet primér szerepe. A felek akaratának mindig csak az a jelentősége, amelyet egy konkrét jogrendszer neki tulajdonít. A konkrét jogrendszer a felek akaratának feltétele: csak egy meghatározott tételes jogra támaszkodva lehet szó jogilag jelentős akaratról, amely jogi hatásokat létrehozni képes.

A felek rendelkező jogának jogi természete tehát egészen más, mint ahogy azt az uralkodó felfogás tanítja. A felek akaratára a nemzetközi kötelmi jogban *nem kollíziós norma*, hanem szerepe ugyanaz, mint a belső kötelmi jogban. Midőn a felek szerződésükben kikötik valamely külföldi jog alkalmazását, ez nem azt jelenti, hogy a külföldi jogrendszernek az uralma alá vetették ügyletüket és az abból eredő jogviszonyukat, hanem azt, hogy *a diszpozitív jogszabályok területén brevitatis causa*, rövidség okából, *a helyett, hogy ügyletük egyes szándékolt jogi hatásait egyenként meghatároznák, ezeket a jogi hatásokat úgy határozzák meg, hogy utalnak valamelyik külföldi jog belső anyagi jogszabályainak tartalmára.* A külföldi jog alkalmazásának kikötése tehát nem jelenti a jogügyletnek külföldi jogrendszer *uralma alá helyezését*, hanem az ügylet jogi

de Droit International 1908-ban Flórencben (Annuaire XXII. 55. és köv., 255. és köv., 501. és köv. l.), 1927-ben Lausanneban (Annuaire, 1927. évf. II. 937. és köv. l., III. 194. és köv. l. 330. és köv. l.), továbbá az International Law Association 1926-ban Bécsben, 1928-ban Varsóban, 1932-ben Oxfordban tartott ülésein és az 1928. évi hágai nemzetközi magánjogi értekezlet is, amely az ingó-vétel nemzetközi magánjogi szabályozása tárgyában készített három tervezetet. A II. sz. az uralkodó felfogás álláspontján áll, a III. sz. az itt képviselt megszorító állásponton, az I. számú közvetítő állásponton, amennyiben az egyezmény hatályát csupán a diszpozitív jogszabályokra korlátozza.

hatásainak *közvetett meghatározását*, az ügylet jogi hatásainak meghatározása céljából brevitatis causa utalást valamegyik külföldi jog belső anyagi jogszabályainak tartalmára.¹

Az uralkodó felfogás nem tudja elfogadható módon indokolni azt, hogy miért térhessenek el a felek az irányadó jog kényszerítő jogszabályaitól a nemzetközi kötelmi jog terén, mikor a belső kötelmi jog terén azoktól nem térhetnek el. A kényszerítő jogszabályokat ugyanis a törvényhozó nem csupán a felek érdekében állapítja meg, hanem mások, nevezetesen a forgalom biztonsága és maguknak a jogszabályokat felállító államok érdekeinek védelme céljából. Nincs kizárva ugyan annak a lehetősége, hogy az állam a belső jogban kényszerítő jelleggel felruházott szabályt, mihelyt a tényállásnak nemzetközi vonatkozásai vannak, diszpozitív jellegűvé degradáljon, ez azonban semmiesetre sem vélelmezhető.

Az sem indokolható kellőképpen, hogy miért kell az ügyletre különben irányadó diszpozitív jogszabályokat alkalmazási területüktől megfosztani oly esetben is, midőn a felek az alkalmazandó jogról ügyletükben nem rendelkeztek és hogy miért kell a felek vélelmezhető akaratát keresni és az irányadó jog alkalmazását fikció segítségével, a felek akaratával indokolni akkor, mikor a felek nem akartak semmit.²

Különben is az uralkodó elmélet végeredményben ugyanarra az eredményre jut, mint az itt kifejtett felfogás, mert az esetek túlnyomó többségében a felek akarata nem állapítható meg és ilyenkor az uralkodó elmélet képviselői is objektív kritériumok alapján kénytelenek az irányadó jogot meghatározni. A felek vélelmezhető akaratának formulája csak arra jó, hogy a felelősséget az irányadó jog meghatározásáért a bíróról a felekre hárítsa át. Ezenkívül ez az elmélet a jogbizonytalanság növelését is eredményezi, mert a felek e mellett az elmélet mellett az ügylet létrejövetelének idő-

¹ Zitelmann „materiellrechtlicher Verweisung“-ról beszél. (I. 270., II. 374.).

² A felek akaratának alapján csak abban az esetben szabad az alkalmazandó jogot meghatározni, ha a feleknek e tekintetben valóban volt kifejezett vagy legalább is hallgatóságos akarata. A felek hallgatóságos akaratára lehet következtetni a perbíróság illetékességének, üzleti szokások, usanceok kikötéséből, formulárek, űrlapok, külföldi nyelvek és egyes külföldi kifejezések használatából. A választott bíróság kikötéséből azonban nem.

pontjában teljesen tájékozatlanok abban a tekintetben, hogy ügyletükre mely jog szabályai lesznek irányadók.

Végül jogpolitikai szempontból sem helyeselhető az uralkodó elmélet, mert a felek jogszabályválasztó jogát a nemzetközi kötelmi jog területén csupán *korrektívumnak* kell tekinteni. Ez a jog csupán azzal indokolható, hogy e jog elismerésével némileg enyhíthető az a merevség és sablonszerűség, amely a lex obligationisnak objektív szempontok alapján történő meghatározásával jár. Az uralkodó elmélet a felek akaratának ezt a regulatív jelentőségét a nemzetközi magánjog területén nem ismerte fel és abból kollíziós normát csinált.

IV. Abból a tételtől, hogy az alkalmazandó jog kiválasztása nem jelenti az ügyletnek és az abból származó jogviszonynak külföldi jogrendszer uralma alá helyezését, hanem az ügylet jogi hatásainak közvetett meghatározását, több fontos alapelv következik:

1. A felek az ügyletre az ő akaratukra tekintet nélkül irányadó, objektív ismérvek alapján meghatározandó *lex obligationis kényszerítő szabályaitól nem térhetnek el*, csupán a lex obligationis diszpozitív szabályainak alkalmazását zárhatják ki. Ennekfolytán az ügylet anyagi érvényessége tekintetében a felek részéről kikötött jog szabályai nem irányadók, mert ezek csupán az ügylet jogi hatásai tekintetében alkalmazandók. Ezzel szemben az uralkodó elmélet szerint a felek jogszabályválasztó joga a *kógens* jogszabályok területére is kiterjed.

2. A nemzetközi kötelmi jogban *nincs helye vissza- és továbbutalásnak*. Ezzel szemben az uralkodó elméletnek szükségképpen arra az eredményre kell jutnia, hogy a perbíró-ság a kikötött jog tovább- és visszaütaló szabályának engedelmeskedni tartozik. Ha ugyanis az alkalmazandó jog kijelölése az ügyletnek a külföldi jogrendszer uralma alá helyezését jelenti, akkor az ügyletre a szóbanforgó külföldi jog a maga egészében alkalmazandó, tehát annak a nemzetközi magánjogi s így tovább- és visszaütaló szabályai is.

3. *A felek akaratának értelmezése*, hogy milyen jogot kívántak ügyletükre irányadónak tekinteni, nem jog-, hanem *ténykérdés* s így csak annyiban van a felülvizsgálati kérelmet elbíráló bíróság: a kir. Kúria és bizonyos esetekben a

kir. ítélőtábla felülvizsgálatának alárendelve, amennyiben a felülvizsgálati bíróság ténykérdéseket általában felülbírálhat (Pp. 534. §. 3. bek., 535., 537. §§.). Ezzel szemben az uralkodó felfogás szükségképpen arra a következtetésre kénytelen jutni, hogy a felek akarata értelmezésének kérdése jogkérdés és mint ilyen, teljes mértékben alá van vetve a felülvizsgálati bíróság felülvizsgálatának.

4. A feleket elvileg nem csupán a nemzetközi kötelmi jogban, hanem *a belső kötelmi jogban is megilleti* — mégpedig ugyanolyan körben — az alkalmazandó jogszabályok kijelölésének a joga. A felek akarati autonómiája semmivel sem tágabb a nemzetközi magánjogban, mint a belső magánjogban. Az akarati autonómia problémája nem csupán nemzetközi magánjogi, hanem belső magánjogi probléma is. Ezzel szemben az uralkodó felfogás szerint a feleket csak akkor illeti meg az alkalmazandó jogszabályok kiválasztásának a joga, ha ügyletüknek nemzetközi vonatkozásai vannak, ha tehát ügyletük nem a belső magánjog, hanem a nemzetközi magánjog szabályainak uralma alatt áll.

5. A feleket nem csupán a kötelmi jogban, hanem *a személyi, dologi, családi és öröklési jogban is megilleti* — ugyanolyan körben — az alkalmazandó jogszabályok kijelölésének a joga. A felek jogszabályválasztó joga semmivel sem tágabb a kötelmi jogban, mint a személyi, dologi, családi és öröklési jogban. Ezzel szemben az uralkodó elmélet szerint a feleket a jogszabályválasztó jog csupán a kötelmi jog és — a latin államok felfogása szerint — ezenkívül a házassági vagyoni jog területén illeti meg.

6. A felek kiköthetik *bármelyik állam* jogszabályainak az alkalmazását, azoknak az államoknak a jogszabályainak az alkalmazását is, amelyek jogviszonyukkal semminemű kapcsolatban nincsenek. A felek szabadságát ugyanis az itt képviselt elmélet mellett, miután az a kogens jog területén nem érvényesül, ebből a szempontból nem szükséges korlátozni. Ezzel szemben az uralkodó elmélet, ha következetes akar maradni, a felek szabadságát a forgalom biztonságának érdekében csak oly módon korlátozhatja, ha arra az álláspontra helyezkedik, hogy a felek csupán azoknak az államoknak a jogszabályainak az alkalmazását köthetik ki, amelyeknek jogszabályai jogügy-

letükkel kapcsolatban vannak, vagyis amelyeknek állampolgárai a felek, vagy amelyeknek területén van az ügylet megkötésének idejében a felek lakóhelye, vagy az ügylet teljesítési helye, vagy az ügylet tárgyának fekvési helye, vagy az ügylet megkötésének a helye.¹

7. A felek kiköthetik a részükről kiválasztott külföldi jogrendszer *egyes meghatározott részeinek*, például biztosítási jogának, kereskedelmi jogának, fuvarozási jogának alkalmazását is, sőt kiköthetik a külföldi jogrendszer *egyes jogszabályainak* (pl. az angol Harter Act) alkalmazását is. Ezzel szemben az uralkodó elmélet szerint a felek a külföldi jog egyes részeinek, egyes jogszabályainak alkalmazását nem köthetik ki, mert hiszen e szerint a felfogás szerint a jogügylet a külföldi jognak mint egésznek az uralma alá helyeztetik.

8. A felek kiköthetik egyszerre ugyanarra az ügyletükre *több* különböző jogrendszer jogszabályainak az alkalmazását is. Ezzel szemben az uralkodó felfogás szerint a jogügylet egyszerre több jogrendszer *uralma* alatt nem állhat.

9. *Nem terjed ki* a felek jogszabályválasztó joga — ebben az itt képviselt elmélet az uralkodó elmélettel megegyezik —: a) a felek ügyleti képessége és b) az ügylet alaki érvényessége tekintetében irányadó jog alkalmazásának kikötésére, mint-hogy itt kógens jogszabályokról van szó; továbbá — ebben az uralkodó felfogástól már eltér — c) az ügylet anyagi érvényessége és d) az ügyletnek kógens jogszabályok által szabályozott jogi hatásainak tekintetében irányadó jog meghatározására. A kötelmi ügyletek jogi hatásait csak kivételesen — pl. a biztosítási jog területén — határozzák meg kényszerítő jogszabályok.

V. A magyar nemzetközi magánjogban a felek jogszabályválasztó jogát a bírói gyakorlat ismerte el. A Kúria 7674/1905. számú ítéletében megerősítette a budapesti kir. Törvényszék ítéletét, amely szerint „éppen a kötelmi jog terén nyílik a feleknek a legtöbb szabadság meghatározni, mit akarnak magukra nézve kötelező szabályul elismerni”.² Ezenkívül a 3656/1928. sz. határozatában kimondotta a Kúria, hogy „ma-

¹ Így az 1926. évi lengyel törvény és a belga tervezet 7. §-a. Hasonlóan az angolszász gyakorlat és e felé hajlik a francia és holland gyakorlat is.

² Mdt. I., 20.

gyar cégnél (vállalatnál) Magyarországon teljesített szolgáltatból eredő mindennemű igények... a nemzetközi magánjog szerint a magyar jogszabályok szerint bírálандók el, *hacsak a felek valamely külföldi jog alkalmazását kifejezetten ki nem kötötték*, amit azonban alperes sem állított és amire a perben semmi adat fel sem merült.“¹ Kivételesen az egyik fél — az adós is meghatározhatja a szerződésre irányadó jogot: így a 950/1923. M. E. számú rendelet 4. §-a szerint, ha más államban oly jogszabály van hatályban, amely az aranyban teljesítendő tartozások teljesítésére irányadó pénznemet és átszámítási kulcsot meghatározza, a belföldön lakóhellyel bíró adós az illető idegen állam ily jogszabályának alkalmazását *kívánhatja* abban az esetben, ha a másik szerződő félnek lakóhelye (székelye) az illető idegen állam területén van vagy a szerződéskötés idejében ott volt.²

E jogszabályválasztó jog érvényesülési körének meghatározása tekintetében a magyar bírói gyakorlat eltérni látszik az uralkodó felfogástól és a felé az álláspont felé látszik hajlani, hogy a kógens jogszabályok ki vannak véve a felek rendelkező joga alól. Erre enged legalább is következtetni az a körülmény, hogy az ítéletek, midőn elismerik a felek jogszabályválasztó jogát, hangsúlyozzák, hogy ez a jog a feleket csupán az ügylet *tartalma és jogi hatásai* tekintetében illeti meg, tehát oly jogterületen, amely általában a diszpozitív jogszabályok uralma alatt áll. Erre enged továbbá következtetni az a körülmény is, hogy abban a néhány esetben, amidőn az ügylet anyagi érvényességének kérdése forgott szóban, tehát oly területen, ahol a kógens jogszabályok dominálnak, a bíróságok nem vizsgálták azt, hogy a felek milyen jognak kívánták ügyletüket alávetni, hanem a felek akaratára tekintet nélkül alkalmazták imperatív a felek hazai jogát és a *lex loci contractus*.³

¹ Jh. 1929. évf. 920. sz. hat.

² L. 33. §. V. p.

³ A budapesti kir. Ítéltábla egyik határozatában kifejezetten azt mondja, hogy „a kötelmi jog sarkalatos szabálya, hogy a kötelem anyagi hatályát, vagyis *tartalmát* a felek akaratára szabályozza.“ (Mdt. I., 20.)

A Kúria 934/1903. sz. határozata szerint: „Nincs ugyan kizárva, hogy Magyarországon lakó felperes és az Ausztriában lakó alperes a szerződésben az osztrák kereskedelmi törvény rendelkezésének alkalmazását kikössék, de a csen-

Csupán az irányadó jog diszpozitív jogszabályainak területén illeti meg a feleket a jogszabályválasztó jog az 1930. és 1931. évi genfi egyezmények szerint a váltó- és csekkjogban is. Ezek szerint a váltó- és csekknyilatkozatok alakja, anyagi érvényessége és jogi hatásai általában egységesen a nyilatkozat *aláírásának* helyén hatályban levő jog szerint bírálандók el. (II. váltóegyezmény 4. cikk, 2. bek., II. csekkegyezmény 5. cikk.) Bizonyos kérdések azonban a váltó (csekk) *kiállításának* helyén (II. váltóegyezmény 5., 6. cikkek, II. csekkegyezmény 7. cikk) bizonyos kérdések pedig a *fizetési helyen* hatályban levő jog szerint bírálандók el. (II. váltóegyezmény 4. cikk 1.

des társaságra vonatkozó osztrák törvényi rendelkezésre való hivatkozás esetében sem lehet a Magyarországon bejegyzett kereskedelmi társaság minősítése és felszámolása kérdésében a magyar KT. rendelkezéseitől eltérni, mert ebben a tekintetben a *közjogi (kógens) jellegű törvényi rendelkezéseket a felek szerződési jellegű megállapodása nem helyezheti hatályon kívül.*“ (Hdt. VIII. 92.)

A Kúriának egy régebbi határozata szerint: „A honosság közjogi és nemzetközi ama jelentőségénél fogva, mely szerint a magyar honosra a magyar törvény kötelező, a magyar honosok közt külföldön létrejött és a hazai bíróság előtt érvényesített jogügyletek, tehát kölcsönszerződések is érvényesek, ha azok csak a hazai törvény anyagi (és alaki) rendelkezéseinek felelnek is meg. A magyar honosokra nézve külföldön létrejött ilyen jogügyletek iránt az állandóan követett joggyakorlat, hogy az ilyen jogügyletek a szerint, amint az a jogügylet érvénye mellett kedvezőbb, a hazai vagy az illető külföldi törvény alkalmazásával bírálhatók meg“. (Gottl: Kúriai határozatok. V. 1007.) A Kúriának ebből a határozatából is látszik, hogy a Kúria az ügylet anyagi érvényességi kellékeinek szempontjából nem vette figyelembe azt, hogy a felek milyen jognak kívánták ügyletüket alávetni, hanem a felek akaratára tekintet nélkül alkalmazta a felek hazai törvényét, kimondván, hogy az ügylet érvényes akkor is, ha a felek hazai törvénye vagy a kötés hely törvénye anyagi érvényességi kellékeinek felel meg.

Hogy bírói gyakorlatunk a jogszabályválasztó jog érvényesülési területének meghatározásánál az uralkodó elmélettől eltér, azt leghatározottabban bizonyítja a Kúria VI. 5449/1933. sz. (Jh. 1935. 729. sz.) határozata. E határozatban kimondta a Kúria, hogy egy tervezett, de a valóságban meg nem alakult román r. t. nevében eljáró alapítók részéről egy budapesti lakos művezetével kötött szolgálati szerződésnél, annak ellenére, hogy a felek kikötése szerint a román jog lett volna a szerződésre alkalmazandó, az alapítók felelősségét nem a román jog, hanem a K. T. 160. §-ának 2. bek. alapján kell meghatározni, mert a K. T.-nek ez a rendelkezése kógens szabály, mégpedig „a Romániában érvényes jogszabályok alkalmazása tekintetében a szerződés 13. pontjában foglalt kikötés a jelen perben nem lehet irányadó, mert az I. és II. rendű alperesek felelőssége nem a szerződés, hanem a törvény alapján állapíttatván meg, erre az illetékesség (a román jog illetékességének) kikötése nem lehet befolyással“.

bek., 7. cikk, 9. cikk.) Az óvás alakját és felvételének határidejét, valamint a váltóból (csekkből) eredő jogok gyakorlásához vagy fenntartásához szükséges egyéb cselekmények alakját az óvás felvételének vagy a cselekmény teljesítésének helyén hatályban levő jog szerint kell elbírálni. (Váltóegy. 8., Csekkegy. 8. cikk). A feleket a jogszabályválasztó jog tehát csak a nyilatkozat kiállításának, a váltó (csekk) kiállításának vagy a fizetésnek helyén hatályban levő jog diszpozitív szabályainak területén illeti meg.

VII. Minthogy a nemzetközi magánjog elvei — bár néha eltérő alakban — érvényesülnek a területközi (interterritoriális) jog területén is, ebből következik, hogy a felek jogszabályválasztó jogának kérdése a területközi jogban is felmerül.¹

Ugyanazon állam *közjogi jellegű jogterületei* (szövetséges állam tagállamai, közjogi autonómiával és partikuláris jogalkotással felruházott területek) jogszabályainak összeütközése esetében a felek jogszabályválasztó joga szintén csupán a diszpozitív jogszabályok területén érvényesül. A különbség itt a nemzetközi magánjog elveivel szemben csupán annyi, hogy a személyes jog, a statutum personale kapcsolódva itt nem az állampolgárság, hanem a községi illetőség (pertinenza) és hogy a közrendi záradék szerepe — egy és ugyanazon államon belüli jogszabályösszeütközésekről lévén szó — itt sokkal kisebb, mint a nemzetközi magánjogban.²

Ugyanazon állam közjogi önállósággal nem rendelkező, *történeti jellegű jogterületei*³ jogszabályainak összeütközése esetében a felek jogszabályválasztó joga kiterjed a kógens jogszabályokra⁴ és a személyes jog, a statutum personale (itt a lex domicilii) meghatározására is,⁵ ami az államnak a területén fennálló különböző jogterületek egységesítésére irányuló törekvésében nyeri magyarázatát. Ilyen összeütközéseknél a

¹ L. bővebben: Szerző: Jogszabályválasztó jog. 357. és köv. l., továbbá Szerző: Az államok közötti utódlás elmélete. 1928. 655. l.

² Német, amerikai, háború előtti magyar—horvát bírói gyakorlat.

³ Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia különböző jogterületei, az összeomlás előtti Erdély.

⁴ 1926 aug. 2-i lengyel területközi törvény 9. cikke.

⁵ A lengyel törvény 2. cikke szerint 1 év után.

közzrendi záradéknak nincs semmi szerepe.¹ Ez a szabály módosulást szenved abban az esetben, mikor az állam törekvése arra irányul, hogy az egyik jogterület szabályait lehetőleg rövid idő alatt *kiterjessze* a másik jogterületre.² Ilyen esetben a felek jogszabályválasztó jogának érvényesülési területe egyoldalúan korlátozva van, amennyiben a felek csupán az egyik (pl. az elzászi) jogterület kényszerítő szabályainak alkalmazását zárhatják ki, a másik (pl. francia) jogterület kényszerítő jogszabályainak alkalmazását nem.³

Hasonló a helyzet, midőn a *gyarmat* jogszabályai kerülnek összeütközésbe az anyaország jogszabályaival, amikor a felek opciójoga szintén csak egyoldalú: csak a gyarmat kényszerítő jogszabályainak alkalmazását zárhatják ki, az anyaország kényszerítő jogszabályainak alkalmazását nem. Ezt a két jogterület közt fennálló kultúrfokbeli, civilizációbeli különbség magyarázza meg és ez adja a magyarázatát annak is, hogy a gyarmati bennszülöttek jogszabályválasztó joga sokkal tágabb, mint az elzász-lotaringiai jogszabálykollíziók esetében, amennyiben nemcsak részleges, hanem általános alakban is előfordulhat, mert a gyarmat kényszerítő jogszabályainak kizárásán kívül kiterjed a bennszülöttek personalstatutumára is. A bennszülöttek ugyanis kiköthetik, hogy személyes joguk, statutum personalejuk is ne a gyarmat, hanem az anyaország joga legyen.

Midőn két ugyanazon anyaországhoz tartozó gyarmat jogszabályai kerülnek összeütközésbe egymással, a megoldás lényegileg ugyanaz, mint különböző *közjogi* területek jogszabályainak összeütközése esetében.⁴

¹ Az 1926 aug. 2-i lengyel területközi jogi törvény közrendi záradékot nem tartalmaz.

² Francia és elzász-lotaringiai jogszabályok, az összeomlás előtt az erdélyi és a magyar anyaországi jogszabályok összeütközése.

³ L. az 1921. évi július hó 24-én kelt francia törvény 10., 11. és 13. cikkeit.

⁴ L. Eliesco: Essai sur les conflits de loi dans l'espace sans conflit de souveraineté. Páris. 1925.; Niboyet: Les conflits entre les lois françaises et les lois locales d'Alsace Lorraine. 1922.

30. §. A lex obligationis meghatározása. *

I. A lex obligationis meghatározásánál a törvényhozónak, vagy amennyiben a törvényhozó nem nyilatkozott, a bírónak több alapelvet kell szem előtt tartania.

1. A lehetőséghez képest tekintettel kell lennie a *felek helyzetére* és a *jogügylet különös jogi természetére*. A kötelmi jogviszonyra tehát azt a jogot kell lehetőleg irányadónak elismernie, amely a jogviszony jogi természetének és a felek helyzetének a legjobban megfelel. Az egyes ügylettípusok (vétel, szolgáltatati szerződés, kölesön stb.), sőt az egyes ügylettípusok különböző alfajai (tőzsdén, bírói árverésen kötött vételi ügyletek, ingatlan, lajstromozott hajó, légijármű tárgyában kötött vételi szerződések stb.) jogi természetének ugyanis más-más jog felel meg a legjobban. A felek helyzetének a legtöbb kötelmi ügyletnél az adós lakóhelyének a joga felel meg leginkább, mert a legtöbb kötelmi viszonynál az adós vállain nyugszik a kötelem súlypontja. Az állammal vagy más közjogi jogi személlyel kötött ügyleteknél viszont az állam vagy a félként szereplő közjogi személy joga, a szolgáltatati szerződéseknel pedig általában a munkaadó joga felel meg leginkább a felek helyzetének, ami a nevezett személyek gazdasági túlsúlyában leli magyarázatát.

2. A lehetőséghez képest annak az államnak a jogát kell alkalmazni, amelyet a jogviszony jogi szabályozása a *leginkább érdekel*. Ez az az állam, amelynek területén „a jogviszony

* Szerző: Jogszabályválasztó jog. 200. és köv. l.; Szerző: Az alkalmazandó jog meghatározása a nemzetközi vételi szerződéseknel. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1930. XXI. k. 113—114. szám); Szerző: Der Übergang der Schadensgefahr, der Nutzungen und der Lasten der Ware bei Kaufverträgen internationaler Beziehung. (Niemeyers Zeitschrift für internationales Recht. XLIII. k. 189. és köv. l.). — Jakobi: Nemzetközi kötelmi jog. (Jogászegyl. Ért. Új f. XVIII., 92. szám.). — U. a.: A kötelmi jog egységesítése. (Ügyvédek Lapja. 1927. 3. sz. 4. l.). — Haudek: Die Bedeutung des Parteiwillens (1931) 72. és köv. — Neuner: Z. f. ausl. u. intern. PR. 2. (1928) 108. és köv. — Rabel u. Raiser: Z. f. ausl. u. intern. PR. 3., 77. és köv. — A. Bagge: Les conflits de lois en matière de contrats de vente 1929. — Zitelmann: II., 391. és köv. — Frankenstein: II. k. 37—41. — Lewald: 245. és köv. — Gutzwiller: 1614. és köv. — Wolff: 92. és köv. — Schnitzer: 273. és köv. — Ignaz Herzfeld: Kauf u. Darlehen im IntPR. (Basler Studien H. 3.) 1933.

gazdaságilag és jogilag lokalizálva van“, amelynek hatályossági területével a jogügylet jogi hatásai a legszorosabb kapcsolatban vannak, amelynek területén a „jogviszony székhelye“ van. (Savigny.)

3. *Fix tételeket* kell felállítani, hogy a felek már a jogügylet létrejövetelekor a lehetőséghez képest előre tisztában legyenek azzal, hogy jogviszonyuk milyen jog uralma alatt fog állani.

4. Ezeknek a tételeknek olyanoknak kell lenniök, hogy a felek *könnyen* állapíthassák meg azt, hogy jogviszonyukra melyik jogrendszer lesz irányadó. A teljesítési helyet, a szerződéskötés helyét például gyakran nehéz megállapítani. Így pl. midőn a teljesítési hely a szerződésből nem tűnik ki. A távollévők között levél útján vagy mozgó vasúton kötött szerződéseknél viszont, a kötés helye állapítható meg nehezen. A felek lakóhelyének jogát ezzel szemben rendesen könnyű megállapítani. Ez az alapelv tehát a *lex loci solutionis* és a *lex loci contractus* alkalmazása ellen és a *lex domicilii* alkalmazása mellett szól.

5. Az irányadó jog meghatározásánál nem szabad tisztán elméleti szempontokból kiindulni, tekintetbe kell venni a *gyakorlati* élet követelményeit is; egyszerű és átlátszó, üzletembereknek könnyen érthető szabályokra van szükség, amelyek magukban döntsék el a kérdést és ne segédszabályok útján. Ez az alapelv egyik indoka annak, hogy a visszaútálás és a továbbútálás elve a nemzetközi magánjogban általában és a kötelmi jogban különösen mellőzendő.

6. Egy és ugyanarra a kötelmi jogügyletre, jogviszonyra minél kevesebb, lehetőleg csak egy jogrendszer jogszabályait kell alkalmazni és különösen — amennyire csak lehetséges — a jogügylet anyagi érvényességét és az egymással összefüggő jogi hatásait nem szabad elbírálni különböző jogrendszerek jogszabályai szerint.¹

Ez az alapelv azonban gyakorlati okokból teljes következetességgel mégsem vihető keresztül, hanem kivételesen egyes kérdéseket, az általában irányadó *lex obligationistól* (*loi principale du contrat*) függetlenül más jog szerint kell elbírálni.

¹ L. 14. §. V. p.; és e szabály alóli kivételeket: 14. §. VI. p.

Így általában a felek jog- és cselekvőképességét, és az ügylet alaki érvényességi kellékeit más jogok szerint kell elbírálni. Sőt a jogi hatásokat sem kell mindig egy és ugyanazon *lex causae* szerint elbírálni. Így pl. a vételügyletnél a) az áru megvizsgálásának módját, b) az áru minőségi hiányaira vonatkozó értesítések módját vagy minden olyan értesítés módját, amelynek tárgya az áru szolgáltatásának a szerződés rendelkezéseivel meg nem egyezése, c) továbbá az áru atvétele megtagadásának, az áru rendelkezésre bocsátásának vagy ideiglenes megőrzésének, fenntartások közlésének módját. Ezeket a kérdéseket nem a vételügyletre irányadó fő *lex obligationis*, a *loi principale du contrat* (általában az eladó *lex domicilii*je és kivételesen némely vételi szerződésnél a vevő *lex domicilii*je)¹ szerint, hanem annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol az árukat átvevő félnek az áru megvizsgálását eszközölnie kell. Ezek a kérdések ugyanis alaki és eljárási kérdések és így a *locus regit actum* elvéhez állanak közel. Az árut átvevő féltől nem lehet kívánni azt, hogy az árut más módon vizsgálja meg, hogy az eladónak küldendő szükséges értesítéseket, az áru rendelkezésre bocsátását, megőrzését más módon eszközölje, mint ahogy az a megvizsgálás helyén szokásos.²

7. A kötelmi jogügylet és az abból származó jogviszony létrejövetele, megszűnése és tartalma, jogi hatásai elvileg annak a jogrendszernek a jogszabályai szerint bírálandók el, amelynek jogszabályai az ügylet (jogviszony) létrejövetelkor (megszűnésekor) a jogviszonyra irányadók voltak. Ez az alapelv — *az alkalmazandó jog időbeli változhatatlanságának alapelve* (Unwandelbarkeit des anzuwendenden Rechts) — a kötelmi ügyletek terén (szemben a fentebb passzív ügyleteknek nevezett dologi, családi jogi, személyi jogi ügyletekkel) a *lex causae* megváltozása után bekövetkezett jogi hatásokra is irányadó.³ (Survie de la loi ancienne.) Ez a magyar bírói gyakorlat álláspontja is.⁴

¹ 30. §. III., 7. p.

² Így az Internat. Law Association és az 1928. évi hágai nemzetközi magánjogi értekezlet tervezetei is.

³ L. 14. §. VII., 2. p.

⁴ Ez az alapelv jut kifejezésre a Kúria 6869/1926. sz. ítéletében, amelynek — nézetem szerint — helyes indokolása szerint „a kereseti hadikölcsön-

Az előadottak állanak arra az esetre is, ha az ügylet tartalma a felek újabb megállapodása következtében megváltozik, (pl. a felek új teljesítési helyet állapítanak meg), továbbá ha az irányadó jog megváltozása az állami szuverénításban bekövetkezett változás következménye. Nem alkalmazható ez az alapelv abban az esetben, ha a felek megegyeztek abban, hogy ügyletükre az új jog (pl. az új teljesítési hely joga) nyerjen alkalmazást (ennek azonban csak a diszpozitív jogszabályok területén van jelentősége), továbbá, ha valamennyi szerződő fél szuverénításváltozás esetében az új jog uralma alá került, végül ha az irányadó külföldi jog a nélkül változik meg, hogy az állami szuverénításban változás történt volna. Ebben az utóbbi két esetben esetleg fel lehet tételezni, hogy a felek az illető állam területén mindenkor hatályban levő jog uralmának kívánták ügyletüket alávetni.¹

II. *A lex obligationist* az elméletben és a bírói gyakorlatban különböző *módszerek* szerint próbálják meghatározni.

a) *A szintetikus (deduktív) módszer* követői a *lex obligationist valamennyi* kötelmi ügylet tekintetében lehetőleg egy és ugyanazon kapcsolóelv alapján igyekeznek meghatározni. Ez ellen a módszer ellen szól az, hogy a különböző ügylettípusok sajátos természetére nincs tekintettel, továbbá, hogy az alkalmazott kapcsolóelvek mindegyikének vannak hiányosságai.

Így a *lex loci solutionis* elvnek, amelynek alkalmazását indokolná az, hogy a teljesítés a kötelemnek a lényege (ez adja meg a kötelem gazdasági értékét), továbbá, hogy a felek akaratára elsősorban a teljesítésre irányul, a főhibája az, hogy a teljesítési helyet a felek az ügylet létrejövetelkor gyakran nem ismerik; sok esetben az nehezen határozható meg; a kötelem

kötvényügylet létrejötte s a megállapított teljesítés helye is magyar jogterület volt s így a szerződő felek, mint magyar személyek, a szerződéskor a magyar jog szerint meghatározottan állapították meg az ügyleti kötelmet. A kötelemnek ezt a tartalmát sem Ungvárnak, sem a hitelező kassai fiókja székhelyének — Kassának — megszállása következtében előállott... helyzet... a magyar jog szempontjából nem érintette". (Jh. I., 595.) Ugyanez az alapelv jut kifejezésre a Kúria P. II. 3128/1929. sz. határozatában (Jh. 1929. évf. 1399. sz. hat.), amely szerint annak, hogy a vállalat később székhelyét külföldre helyezte át, a már korábban kötött szolgálati szerződésre irányadó jog meghatározása szempontjából nincs jelentősége.

¹ Részben eltérően: Wolff, 91.

fennállása alatt néha változik és gyakran több teljesítési helye lévén a kötelelemnek, az ügyletet több jogrendszer uralmának veti alá.¹

A *lex loci contractus* ellen, amelynek főelőnye, hogy nem teszi szükségessé a jogalkalmazás egysége alapelveinek megsértését, főleg az hozható fel, hogy az ügylet jogi hatásainak nem kell szükségképpen vonatkozásban lenniök azzal az állammal, amelynek területén az ügylet létrejött. A felek az ügyletkötés helye gyanánt fiktív helyet is megjelölhetnek s így a belső törvényeket könnyen kijátszhatják. Az ügyletkötés helyét — különösen távollevők között kötött ügyletek esetében — gyakran még nehezebb megállapítani, mint a teljesítési helyet. Az ügyletkötés helye gyakran tisztán véletlen következménye és így az alkalmazandó jog meghatározásának szempontjából semmi jelentősége nincs.²

A *lex domicilii debitoris* ellen felhozható, hogy kétoldalú szerződéseknél a jogalkalmazás egységének megsértéséhez vezet; hogy az adós lakóhelye az ügylet létrejövetele után éppúgy, mint a teljesítési hely, változhatik; hogy a legtöbb ügylet tőzsdén, vásáron jön létre vagy bank, kereskedő, kereskedelmi társaság szerepel abban fél gyanánt és ezekre az ügyletekre a lakóhely jogát nem volna méltányos irányadónak tekinteni.³

¹ A *lex loci solutionis* elvet követi a szász ptk. (11. §.), görög tv. (6. §.), a liv.-, kur.- és estlandi magánjog (35), Lichtenstein (17), Nikaragua (VI. 14. c.), Mexikó ptk.-ja (17), Chile (16), a montevideói egyezmény (32, 33.), a német bírói gyakorlat (a jogi hatások tekintetében).

² A *lex loci contractus* alkalmazzák Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Romániában, Szovjetországra (Pp. 7.), Svájcban (de csak az ügylet keletkezése és anyagi érvényessége tekintetében), Olaszországban (9. c. 2. bek., K. T. 58.), Spanyolországban, Japánban (7. c. 2. bek.), Ausztriában (Optk. 36., 37. §.) és bizonyos megszorításokkal (a *lex loci solutionis* javára) Angliában, Belga-Kongóban (11. c. 2. bek.), Kínában (23. c. 1. bek.), Costa-Ricában (7. c. 1. bek.), Francia-Marokkóban (13), Guatemalában (16), Alsókanadában (8), Peruban (40. c. 1. bek.), Portugáliában (K. T. 4. c. 1. bek.), Lengyelországban (9. c. 1. és 2. bek.), Spanyol-Marokkóban (20), Tangerban (15), a Bustamante-Kódexben (186) és a latin amerikai államokban (kivéve a belföldön teljesítendő ügyleteket). Ezt a kapcsolóelvet követi a német ptk. első és második tervezete, Neumeyer, Laurent javaslat, a belga tervezet, a limai egyezménytervezet stb.

³ A *lex domicilii debitoris* tekinteti irányadónak Molinaeus, Thöl, Windscheid, Roth, Mommsen, Regelsberger és a gebhardi tervezetek, Neumeyer, Bar,

A *lex patriae* ellen fel szokták hozni, hogy a kötelmi jogban, mint általában a vagyonjog területén, az állampolgársági köteléknek nincs az a jelentősége, mint a személyi jogban, a családi jogban és részben az öröklési jogban. Ezenkívül kétoldalú szerződéseknél ez is a jogalkalmazás egységének megsértését eredményezheti.¹

A *lex fori* alkalmazása ellen elsősorban az hozható fel, hogy ennek a kapcsolóelvnek az alkalmazása a nemzetközi magánjog létjogosultságának tagadását jelenti, továbbá, hogy a forgalom biztonságának megrendüléséhez vezet, mert kizárja a lehetőségét annak, hogy a felek az ügylet megkötésekor az ügyletükre alkalmazandó joggal előre tisztában legyenek.²

b) Az *analitikus (induktív) módszer* követői³ szerint a priori jellegű általános elveket a *lex obligationis* meghatározásának céljából nehéz megállapítani, mert a *lex obligationis* meghatározásánál figyelemmel kell lenni az egyes különböző ügyleti típusok, sőt ezenkívül az egyes konkrét jogviszonyok sajátos jogi természetére és térbeli vonatkozásaira is.

A helyes felfogásnak — nézetem szerint — a szintetikus és az analitikus módszereket kombinálnia kell. A leggyakrabban előforduló, a legfontosabb kötelmi ügylettípusok, a vétel, kölcsön, letét, vállalkozási és szolgálati szerződés, megbízás, ajándékozás stb. jogi természetét, minden térbeli vonatkozását a törvényhozónak analízis tárgyává kell tennie és az analitikus módszer alkalmazásával minden ügyleti típusra azt a jogrend-

a csehszlovák javaslat (25), a lengyel törvény (9), a német (részben) és a skandináv bírói gyakorlat. A *lex domicilii* alapelvét fogadja el Lewald (230) és Gutzwiler (1604., 1607.). V. ö. még Neuner: Die Beurteilung gegenseitiger Verträge nach dem Rechte des Schuldner's (Z. für ausl. R. II. 1928.); Klein: Die grundsätzliche Massgeblichkeit des Personalstatuts des Schuldners etc. (IWS. Schr. 1924. 1503.)

¹ A *lex patriae* debitoris elve mellett foglalnak állást Zitelmann, Frankenstein stb. A román államok bírói gyakorlata a felek közös állampolgársága esetében a felek hazai jogát alkalmazza a *lex loci contractus* helyett.

² A *lex fori* alkalmazása mellett foglalnak állást Pütter, Pfeiffer, Schmid, Wächter s bizonyos tekintetben a Bustamante Kódex is.

³ Ezt követik az Institut határozatai (1908), az I. L. A. tervezetei (1926, 1928, 1932), az 1928. évi hágai vételügylet-tervezetek, a montevidéói egyezmény (1899), az osztrák (1913) és csehszlovák (1924) nemzetközi magánjogi törvény-tervezetek, a lengyel nemzetközi magánjogi törvény (1926) és a román tervezet (1932).

szert kell alkalmazandónak megszabnia, amely az illető ügyleti típus különös jogi természetének a leginkább megfelel. Minthogy azonban a kötelmi jogviszonyokat — kivéve azokat, amelyek egyoldalú ügyletekből erednek — a jog nem szabályozza kimerítően, taxatív módon, szintézisre is szükség van: a törvényhozónak fel kell állítania olyan általános alapelveket is, amelyeknek alkalmazandóknak kell lenniök a kötelmi jogügyleteknek arra a nagy csoportjára, amelyeknek különös jogi természetére a törvényhozó nem lehetett különös tekintettel.

Ilyen általános alapelv *a lex domicilii debitoris* alapelve, amely mindaddig alkalmazandó, amíg alkalmazható. Ha a *lex domicilii* alapelve többé nem alkalmazható, kiegészítő eszköz gyanánt a *lex loci solutionis*, ha ez sem, ultima ratioként a *lex loci contractus* kapcsolóelvét kell alkalmazni.

A *lex domicilii debitoris* elvének alkalmazása a kötelmi jog területén azzal indokolható, hogy a kötelem láthatatlan *iuris vinculum*, láthatatlan jogi kötelék két személy között és hogy ennek a köteléknek a súlypontja az adós személyén nyugszik. Az adós kezébe van letéve a kötelem gazdasági célja, a teljesítés. Őt kell perelni, mégpedig rendesen az ő lakóhelyén, ha nem teljesít vagy nem kellően teljesít. Valószínű, hogy az adós a saját lakóhelyén érvényben levő jog szabályait ismerte a legjobban s hogy a legtöbb esetben e szerint akarta magát kötelezni. Ehhez járul még, hogy a kötelmi jog kényszerítő szabályai főleg az adós érdekében vannak érvényben; továbbá, hogy a felek lakóhelye rendszerint egyúttal gazdasági tevékenységük központja is.¹ E mellett a lakóhely könnyen megállapítható. Végül a kötelmi ügyleteknél a legtöbb esetben az adós lakóhelye tekintendő a teljesítés helyének is.

Kétoldalú szerződéseknél, ha a felek lakóhelye különböző államok területére esik, a jogalkalmazás egységének megóvása érdekében annak a félnek a lakóhelyén érvényben levő jogot kell irányadónak tekinteni, akinek a szolgáltatása gazdaságilag a kötelemre jellemzőbb. Ilyen a kötelemre jellemző „*főszolgáltatás*“, ha az egyik felet pénzszolgáltatás, a másikat do-

¹ Kúria P. III. 5438/1933. (Jh. 1934. évf. 608. sz. hat.): „Lakóhelynek azt a helyet kell tekinteni, ahol valaki azzal a szándékkal tartózkodik, hogy ott állandóan maradjon és amelyet vagyoni jogi személyiségének központjául választott“.

log- vagy munkaszolgáltatás terheli, az utóbbi; tehát a vételnél az eladó, a szolgáltatási szerződésnél a munkavállaló helyének a jogát kell irányadónak tekinteni.¹

III. Az életben leggyakrabban előforduló kötelmi ügylettípusokra a *lex obligationist* a következő alapelvek szerint kell megállapítani:

1. Minthogy az *ingatlan tárgyában kötött kötelmi ügyletek* dologi jogokra kiható következményeikben szorosan összefüggnek az ingatlan dologi jogi rendjével, indokolt az ilyen ügyleteket a *lex rei sitae* szerint elbírálni. Ezen az állásponton áll a magyar bírói gyakorlat is és a kir. Kúria elvi éllel kimondotta, hogy „az ajándékozás fennforgása és visszavonhatása magyarországi ingatlan tárgyában kizárólag a magyar magánjog szabályai szerint bírálendő meg”.²

2. Jogügyletekre, amelyeket *áru- vagy értéktőzsdén, gabonacsarnokban, hatósági vagy magánárverésen* kötnek, a jogügylet létrejövetelének helyén hatályban levő jogot kell alkalmazni.³ Ezek az ügyletek oly szoros kapcsolatban állanak a tőzsde helyével, a tőzsdén érvényben levő szokványokkal, az árverés perjogi és végrehajtási jogi szabályaival, hogy ezeknél a *lex loci contractus* alkalmazása indokolt.

3. Jogügyletekre, amelyeknek tárgya *lajstromozott hajó, vizi vagy légi járómű*, annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a hajó, a vizi vagy légi járómű *lajstromozva van*. E szabály indoka ugyanaz, ami az ingatlan tárgyában kötött ügyleteknél a *lex rei sitae* elvének alkalmazását szükségessé teszi.⁴

4. Az *állammal* vagy más *közjogi személyekkel* kötött szállítási, szolgáltatási és vállalkozási szerződésekre azt a jogot

¹ Ez az elv érvényesül a montevidéói szerződésben (34. cikk).

² Kúria: 4726/1903—1904. Dt. 3. XXVI. 124. Így az International Law Association bécsi tervezete, a lengyel törvény (8. c. 2. p.), a csehszlovák terv., az angol, olasz, román, finn, svájci, német, francia bírói gyakorlat (ez utóbbi az ajándékozás kivételével). Az angol, svájci gyakorlat, valamint a lengyel (6. c. 3. bek.) és lichtensteini törvény (12. c. 1. bek.) az ilyen ügyletek *alaki érvényét is* kivételesen a *lex rei sitae* szerint bírálja el.

³ Így az Institut 1908. évi határozatai, a lengyel törvény (8. c. 1. p.), a cseh terv. (24. §. 2. mondat), az Int. Law. Ass. tervezetei, az 1928. évi hágai tervezetek, az általános bírói gyakorlat. Itt a jogelmélet a felek jogszabályválasztó jogát teljesen ki akarja zárni.

⁴ Így az Int. Law Ass. tervezetei.

kell alkalmazni, amely a félként szereplő állam területén vagy a *közjogi jogi személy* székhelyén hatályban van.¹ E szabály indoka az ügyletben részes felek egymáshoz való viszonyában, a félként szereplő állam vagy közjogi személy, hatóság vagy közintézet preponderáns helyzetében és különösen abban kere-sendő, hogy ezekben a szerződésekben sok a közjogi elem, amely közjogi elemek a szerződést annak az államnak a jogához kap-csolják, amely a szóbanforgó állam, hatóság vagy közintézet területén hatályban van.

5. *Ügyvédekkel, közjegyzőkkel, orvosokkal* vagy más oly személyekkel kötött szerződések, *akik nyilvános, helyhez kötött, szabad hivatást gyakorolnak*, amennyiben ezek a szerződések az említett hivatás gyakorlására vonatkoznak, annak a hely-nek a joga szerint ítélendők meg, *ahol a nevezett személyek hivatásukat gyakorolják.*² Az ilyen szerződésben az ügyvéddel, közjegyzővel, orvossal szerződő fél hallgatólagosan aláveti ma-gát az ügyvéd, közjegyző, orvos jogának. Nem is lehet kívánni azt, hogy az ügyvéd, közjegyző, orvos mindazon ügyfelének vagy betegének lakóhelyét és az ott hatályban levő jogszabá-lyokat kutatás tárgyává tegye, akinek perbeli képviselőjét, ügyeinek intézését vagy betegségének kezelését elvállalja.

6. *Egyoldalú jogügyletekre* (díjkitűzés, fizetési ígéretnek értékpapírba foglalása, ajánlat, felmondás stb.) és *egyoldalú szerződésekre* (ajándékozás, kölcsön, haszonkölcsön, ingyenes életjáradéki és ellátási szerződés) amennyiben az 1—5. pontok-ban foglalt szabályok alkalmazásának nincs helye, a fenti álta-lános szabály értelmében, annak a helynek a jogát kell alkal-mazni, ahol az *adósnak az ügylet létrejövetelének idejében a lakóhelye van.*³

7. *Vételi szerződésekre* (MTJ. 1353—1446. §§.), amennyi-ben az 1—5. pontokban foglalt szabályok alkalmazásának nincs

¹ Így az Institut 1908. évi határozatai, a lengyel tv. (8. c. 4. p.), a cseh terv. (23. §. 2. p.).

² Így a lengyel tv. (8. §. 6. p.), a cseh terv. (23. §. 4. p.), a német és angol bírói gyakorlat.

³ A román jogok az ajándékozási szerződést, amelyet szoros kapcsolatba hoznak az öröklési joggal, az ajándékozó személyes jogának vetik alá. (Olasz-ország [ptk. 9. c. 2. bek. 1. p.; terv. 12. c.], belga, francia gyakorlat). Így a né-met elmélet is (a gyakorlat bizonytalan). V. ö. Ausztia: Optk. 35. §.

helye, annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés megkötésének idejében az *eladó* lakóhelye van. Ha az eladást az eladó kereskedelmi üzetének folyamán eszközölte, vagy ha az eladó kereskedelmi cég vagy kereskedelmi társaság, a vételi szerződésre is annak a helynek a jogát kell irányadónak tekinteni, ahol a szerződés megkötésének idejében az eladó *főtelepe* vagy a szerződést megkötő *fióktelepe* van. E szabályt indokolja az, hogy az eladó van áruszolgáltatásra kötelezve, tehát őt terheli a kötelekre jellemző főszolgáltatás. Ezenkívül az eladó lakóhelyén hatályban levő jog elfogadása mellett szól az a körülmény is, hogy a legtöbb esetben — a kis-kereskedelemben csaknem mindig — a vevő az eladót keresi fel s az eladó hazájában köti meg a szerződést. Végül rendesen itt van az ügylet teljesítési és az árú fekvési helye is.¹⁻²

Kivételek e szabály alól:

a) A *vevő* lakóhelyén, főtelepén vagy fióktelepén hatályban levő jog alkalmazandó akkor:

ha az eladó képviselője, megbízottja vagy utazója a szerződést a vevő országában tartózkodása alatt kötötte;

ha a szerződést az eladó megbízottjának vagy képviselőjének telepe kötötte és ha ez a telep a vevő országában van.

Ugyanez a szabály, ha a fenti esetekben a képviselő, megbízott vagy utazó az eladó jóváhagyását fenntartotta vagy ha

¹ L. bővebben Szerző: Az alkalmazandó jog meghatározása a nemzetközi vételi szerződéseknél. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1930. XXI. 113—114. számok.) — Szerző: Der Übergang der Schadensgefahr, der Nutzungen und der Lasten der Ware bei Kaufverträgen int. Beziehung. (Niemeyers Zeitschrift. 1930—1931. XLIII. 189. l.) — Komin: A vétel nki mgi szabályozása. 1934. — U. a. A nemzetközi vétel egységes jogi szabályozása. Jogtud. Közl. 1932. 197. l. — U. a.: A nemzetközi vételügylet törvényhozási szabályozása. (Jogászegyl. Ért. és Egyéb Tanulm. 1934. 582. l.) — Jakobi: Nemzetközi kötelmi jog. (Jogászegyl. Ért. Új foly. XVIII. 9. szám.)

² Behatóan foglalkozott a vételi szerződésre irányadó jog meghatározásával az Institut, különösen 1908. évi flórenci, 1925. évi hágai és 1927. évi lausannei ülésszakában, az International Law Association 1926. évi bécsi, 1928. évi varsói, 1930. évi oxfordi ülésszakában és az 1928. évi hatodik hágai nemzetközi magánjogi értekezlet is. Az International Law Association és a hágai értekezlet 4. bizottsága által kidolgozott egyezménytervezetek szintén az itt ismertetett alapelveken épülnek fel s bizonyos — így a vevő jogának és az árú megvizsgálási helyén érvényben levő jognak javára tett — kivételekre nem tekintve, elvileg az eladó lakóhelyén és telepén hatályban levő jogot tekintik irányadónak.

csak továbbította a vevő megrendelését. Ezekben az esetekben a vételi szerződés a vevő országában jön létre, méltányos tehát, hogy a szerződésre a vevő joga nyerjen alkalmazást. De ezeken az eseteken kívül a vevő jogát kell alkalmazni abban az esetben is:

ha a vétel tárgya: az áru az ügylet megkötésének idejében a vevő országában van tárolva;

ha a felek részéről megállapított teljesítési hely a vevő országában van. Ezekben az esetekben is több pontban érintkezik a kötelmi szerződés a vevő országával, mint az eladó országával.

b) *Örökség vételét* a *lex successionis*¹ szerint kell elbírálni, annál a szoros összefüggésnél fogva, amely az ilyen vételügylet és az öröklési jog között fennáll.

c) *Kereskedelmi üzlet, újságvállalat, vevőkör* vagy más *helyhez kötött vagyonértékű gazdasági jószág* tárgyában kötött vételi szerződésekre annak a helynek a joga alkalmazandó, ahol az üzlet, az újságvállalat vagy a gazdasági jószág *fekszik*. Ezek a vagyonértékű gazdasági jószágok helyhez vannak rögzítve és ezért célszerű rájuk annak a helynek a jogát alkalmazni, ahol fekszenek. A *lex rei sitae* elvének alkalmazásával az üzlet, újságvállalat adósainak, hitelezőinek érdekei is hathatósabb védelemben részesülnek.

d) *Ipari és szellemi tulajdon* (így többek között a szerzői jog) tárgyában kötött vételi szerződésekre annak az államnak a jogát kell alkalmazni, amely az ipari vagy szellemi tulajdont *szervezte és védelemben részesíti*. Ha egyidejűen több állam is védelemben részesíti ugyanazon az eszmei jószágon fennálló ipari vagy szellemi tulajdont, annak az államnak a joga alkalmazandó, ahol a mű megjelent, ahol az ipari és szellemi tulajdon biztosítása iránt először tettek intézkedéseket.

e) Az olyan vételi szerződésekre, amelyeknek tárgya *ingatlan alkatrészei kiaknázásának* a tulajdonos, haszonélvező részéről vételár fejében bizonyos időre más részére való *átengedése* (erdővágás eladása, tarvágat, üzemszerű vágás, favételi vagy gallyazási jog átengedése vagy a kő-, agyag- stb. bá-

¹ L. 52. §.

nyászás megengedése) annak a helynek a joga alkalmazandó, ahol a kiaknázás tárgyát tevő ingatlan fekszik. Ezeket az ügyleteket nagyon nehéz megkülönböztetni a haszonbérlettől és ugyanazok az indokok, amelyek a haszonbérleti szerződésekre is a *lex rei sitae* alkalmazását indokolják, — itt is érvényesülnek. Ezeknél az ügyleteknél a teljesítési hely is szükségképpen az ingatlan fekvési helyén van.

8. *Csereszerződésekre* (MTJ. 1147. §.), amennyiben az 1—5. pontokban foglalt szabályok nem nyernek alkalmazást, a fenti általános szabály alkalmazandó, vagyis ha a feleknek nincs közös lakóhelyük, a teljesítés helyén hatályban levő jog és ha az nem állapítható meg vagy több jogrendszer hatályának területére esik, annak a helynek a joga alkalmazandó, ahol a szerződést megkötötték. A csereszerződésekre ugyanis a vételi szerződésekre vonatkozó szabályokat nem alkalmazhatjuk, mert ezeknél főszolgáltatást, tekintettel arra, hogy mind a két fél szolgáltatása egyenemű, nem különböztethetünk meg.

9. *A bérleti és haszonbérleti szerződésekre* (MTJ. 1481—1549. §§.), amennyiben az 1—5. pontok nem nyernek alkalmazást, annak a helynek a joga alkalmazandó, ahol a szerződés megkötésének idejében a *bérbeadó lakóhelye* van. E szabály indoka, hogy a bérbeadó szolgáltatása a kötelekre jellemző szolgáltatás.

10. *Szolgálati (munkabér) szerződésekre* (MTJ. 1550—1579. §.) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés szerint az elvállalt *szolgálat teljesítendő*.¹ Ha a szerződésben nincs intézkedés arról, hogy a szolgálat hol teljesíttessék avagy több jogrendszer hatályának területén teljesítendő, akkor annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a munkavállaló félnek a szerződés megkötésének idejében a lakóhelye volt. Amennyiben ez sem állapítható meg vagy több jogrendszer területére esik, annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződést megkötötték. A szolgálati szerződésekre tehát az általános szabálytól eltérően nem a főszolgáltatásra kötelezett lakóhelyének jogát, hanem elsősorban a teljesítési hely jogát

¹ L. Szántó Imre: Törvénykollízió munkaszerződésnél. (Polgári Jog. 1932. 368. l.)

kell alkalmazni.¹ Ez a magyar bírói gyakorlat határozott álláspontja is.²

Kivételek e szabály alól:

a) *Erdők és mezőgazdasági ingatlanok tulajdonosai részéről* mezőgazdasági munkásokkal (1898: II. t.-c.), erdőmunkásokkal (1900: XXVIII. t.-c.), dohánykertészekkel (1900: XXIX. t.-c.), gazdasági cselédekkel (1907: XLV. t.-c.), gazdatisztekkel kötött szolgálati szerződésekre (1900: XXVII. t.-c.) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol az erdők és a mezőgazdasági ingatlanok fekszenek. Ezek a szolgálati szerződések oly szoros kapcsolatban állanak az említett ingatlanokkal, hogy célszerű reájuk a *lex rei sitae* elvét alkalmazni.

b) *Nagyobb kereskedelmi és ipari vállalatok* részéről iparostanoncokkal, segédekkel, gyári munkásokkal, magántisztviselőkkel kötött szolgálati szerződésekre annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a kereskedelmi vagy ipari vállalat

¹ A szolgálati szerződés jogi hatásai a teljesítési helyen érvényben levő joggal állanak a legszorosabb kapcsolatban. Itt végzendő a kikötött szolgálat, ennek a helynek a jogát tartja szem előtt a munkás, amikor dolgozni megy. A lakóhelynek a munkásokra nézve rendszeren nincs nagy jelentősége. Sok munkásnak nincs is állandó lakóhelye, oda megy lakni, ahol rá munkaalkalom vár. Különösen a nagy ipari-, bányá- vagy kereskedelmi vállalatoknál tűnik ki a *lex domicilii* alkalmazásának célszerűtlensége; nem lehet kívánni azt, hogy a hatalmas ipari-, bányá- vagy kereskedelmi vállalat igazgatósága, amely sokezer külföldi munkással dolgozik, minden egyes munkásnál kutatás tárgyává tegye azt, hogy hol volt a szerződés megkötésének idejében a munkás lakóhelye s minden egyes munkással szemben fennálló jogviszonyát más és más jogrendszer jogszabályai szerint bírálja el. Hogy ipari, bányá- vagy kereskedelmi vállalat gazdasági eredményeket érhesen el, annak elengedhetetlen feltétele az, hogy minden munkásával szemben egy és ugyanazon jog nyerjen alkalmazást. De minderre nem tekintve, a szolgálattevő fél jogát már azért sem lehet elsősorban irányadónak elfogadni az egész szolgálati jogviszonyra, mert a mai gazdasági rend mellett nem a munkás, hanem a munkaadó a gazdaságilag erősebb fél s így a felek helyzetéből, egymással szemben fennálló viszonyából szintén az következik, hogy a jogviszonyra nem a munkás jogát kell elsősorban irányadónak tekinteni.

A szolgálati szerződéseknél a teljesítési hely jogát tekintik irányadónak az International Law Association tervezete és a lengyel törvény (8. c. 7. p.)

² A *lex loci solutionis* tekintik irányadónak a Kúria 3656/1928. (Jh. 1929. évf. 920. sz. hat.), 3128/1929. (Jh. 1929. évf. 1399. sz. hat.), 7335/1929. (Jh. 1931. évf. 1089. sz. hat.), P. II. 4864/1931., P. II. 823/1932. (Jh. 1933. évf. 593. sz. hat.), P. II. 2214/1933. (Jh. 1934. évf. 161. sz. hat.) sz. határozatai.

telepe van.¹ Ezek a szerződések egyébként a *tömegszerződések* (Massenverträge) fogalma alá esnek, sematikusán, egyforma szöveggel, sőt gyakran nyomtatott űrlapok felhasználásával kötik meg azokat s így éppúgy, mint a vasút és a posta, a közraktárak, a nagy hotelek, a biztosító intézetek legtöbb szerződése kellő alapot nyújtanak arra, hogy a bíró tartalmukból arra következtethessen, hogy a felek hallgatólágosan a szóbanforgó vállalat jogának alkalmazását kívánták ügyletükre nézve kikötni.²

c) *Közforgalmú vasútak alkalmazottainak* a vasúttal kötött szolgálati szerződéseire (1914: XVII. t.-c.) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a *vasút főtelepe* van. E szabály helyességét az is indokolja, hogy ezekben a szerződésekben sok a közjogi elem s hogy az alkalmazottak helyzete a vasúttal szemben alárendelt. Ezek a szerződések is a tömegszerződések fogalma alá esnek.³

d) *Közszolgálati szerződések*re annak a helynek a jogát kell alkalmazni, amely a szerződésben szereplő állam vagy hatóság területén érvényben van.

e) *Hajókon, vizi- vagy légijárműveken* alkalmazott személyek szolgálati szerződéseire annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a hajó, vizi- vagy légijármű *lajstromozva* van.

11. *Vállalkozási (műbér) szerződések*re (MTJ. 1580—1601. §§.) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés szerint a *megrendelt mű előállítandó*. Ha a szerződésben nincs

¹ Külföldi rt.-nak Magyarországon levő fiókvállalata a Kúria 3656/1928. sz. határozata szerint (Jh. 1929. évf. 920. sz. hat.) magyar cégnek tekintendő és így az ilyen fiókvállalatoknál alkalmazott személyek szolgálati szerződéseire a magyar jogot kell alkalmazni.

² A tömegszerződések (contrats d'adhésion, Massenverträge) fogalmi körébe tartoznak a nagy vállalatokkal kötött fuvarozási és szállítmányozási szerződések (montevideói ker. jogi egyezmény 14. c. 1. bek.) és a biztosítási szerződések is, továbbá a közraktárak letéti szerződése (Bustamante-Kódex 256), kölcsönkötvények közvetítése (Hágai Állandó Nemzetközi Bíróság 1929. július 12-i ítélete, német gyakorlat).

³ A Kúria P. II. 3962/1934. számú határozatában (Jh. 1935. évf. 214. számú hat.) egy Ausztriához csatolt területen működő üzletvezetőség személyzetére nézve az osztrák jogszabályokat tekintette irányadónak annak ellenére, hogy a vasút igazgatóságának és a vállalatnak székhelye Magyarországon volt. Az osztrák jogot tekintette a Kúria irányadónak a fegyelmi szabályok tekintetében is.

intézkedés arról, hogy a mű hol állíttassék elő vagy több jogrendszer hatályának a területén állítandó elő, akkor annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a vállalkozónak a szerződés megkötésének idejében a lakóhelye volt. Amennyiben az sem állapítható meg vagy több jogrendszer hatályának területére esik, annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződést megkötötték. A vállalkozási szerződések jogi természetük tekintetében nagyon hasonlítanak a szolgálati szerződésekhez s ez az indoka annak, hogy ugyanazt a jogot tekintjük azokra is irányadónak, mint amelyet a szolgálati szerződésekre irányadónak tekintettünk. Itt is az általános szabálytól eltérően elsősorban a *lex loci solutionis*, ennek hiányában a mű előállítására kötelezett fél lakóhelyének a joga, ennek hiányában pedig a *lex loci contractus* az alkalmazandó. Gazdasági munkavállalkozókkal, cséplőgépvállalkozókkal (1899: XLII. t.-c.) kötött vállalkozási szerződésekre itt is az ingatlan fekvési helyén érvényben levő jog alkalmazandó.

12. *Aru- és személyfuvarozási szerződések*re (K. T. II. rész 5. cím) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés megkötésének idejében a *fuvarozó lakóhelye, fő- vagy az ügyletet megkötő fióktelepe* van. Ha ez nem állapítható meg vagy több jogrendszer hatályának területére esik, annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződést megkötötték.

A fuvarozási szerződés különvált alfaja a vállalkozási szerződésnek, ezért arra ugyanazt a jogot kellene irányadónak tekinteni, mint a vállalkozási szerződésre, vagyis elsősorban a *lex loci solutionis*-t. Minthogy azonban a teljesítési hellyel a fuvarozási szerződés kevésbé van kapcsolatban, mint a fuvarozó lakóhelyével vagy telepével, célszerűbb az általános szabályhoz visszatérve, a kötelekre jellemző főszolgáltatásra kötelezett fél lakóhelyének, telepének jogát irányadónak tekinteni. Ehhez járul még az is, hogy nem kívánhatjuk a fuvarozótól, aki különböző országokba szállít árukat — nemzetközi magánjogi szempontból itt csupán a nagy nemzetközi fuvarozási vállalatok, tehát elsősorban a vasútak, hajózási és légitársaságok jönnek számításba — hogy minden egyes fuvarozási szerződésre, amelyeknél a teljesítési hely különböző országok területére esik, más és más jogot tekintsen alkalmazandónak. A fuvarozási szerződések ezenkívül legalább is a

nagy vasútnál, a nagy hajózási és légiforgalmi vállalatoknál szintén „tömegszerződések“ s így ez is indokolja a fuvarozó vállalat telepén hatályban levő jog alkalmazását.¹

13. *Szállítmányozási szerződésekre* (K.T. II. rész 4 cím) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés megkötésének idejében a *szállítmányozó* lakóhelye, fő- vagy a szerződést megkötő fióktelepe van. A szállítmányozási szerződés fuvarozási bizomány, az arra alkalmazandó jogot tehát ugyanazok szerint az elvek szerint kell meghatározni, mint a bizományra alkalmazandó jogot. Ezen az állásponton áll a magyar K. T. is, amelynek 391. §-a határozottan kimondja, hogy amennyiben a szállítmányozási ügyletre nézve külön intézkedések felállítva nincsenek, a bizományi ügyletre vonatkozó határozatok szolgálnak irányadónak.

14. *A kiadói szerződésre* (K.T. II. rész 8. cím) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés megkötésének idejében a *kiadó lakóhelye*, telepe van. A kiadói szerződésnél, amely éppúgy, mint a fuvarozási szerződés, a vállalkozási szerződés elintézményesedett válfajának tekintendő, szintén a kiadó szolgáltatása a főszolgáltatás.

15. *A megbízásra* (MTJ. 1616—1633. §§.) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a megbízás elvállalásának időpontjában a *megbízottnak a lakóhelye*, telepe van. Ha ez nem állapítható meg vagy több jogrendszer területére esik, az általános elvek alkalmazandók. Ez a szabály szintén következik a fent ismertetett alapelvekből. A megbízás kétoldalú szerződés, a kötelelmre jellemző főszolgáltatás a megbízottat terheli.²

16. *A bizományi szerződésre* (K.T. II. rész 3. cím) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés megkötésének idejében a *bizományos lakóhelye, telepe* van. Ha ez nem állapítható meg vagy több jogrendszer területére esik, az általános elvek alkalmazandók. A bizományi szerződés jogi természetete tekintetében a megbízás különvált alfajának tekintendő s ezért az arra alkalmazandó jogot azok szerint az elvek szerint kell meghatározni, mint a megbízásra irányadó jogot.

¹ Így az Institut 1908. évi flórenci határozataiban. Ezek az elvek irányadók a tengeri fuvarozásra (affrètement) is. Magyarországon a tengerjog forrása a Code de commerce tengerjogi fejezete. L. Nagy F.: Tenger. magánjog terv.

A meghatalmazásra irányadó jog szempontjából l. 14. §. IV., 5. p.

17. Az *utalványt* annak a helynek a joga szerint kell bírálni, amely az utalványnak az utalványozott részéről történt elfogadásának időpontjában az *utalványozott lakóhelyén, telepén* hatályban van. Az utalvány éppúgy különös faja a megbízásnak, mint a hitelezési megbízás (mandatum qualificatum), az alkuszi ügylet és az eladási bizomány. Az utalványra irányadó jogot tehát ugyanazok szerint az alapelvek szerint kell meghatározni, mint a megbízásra irányadó jogot¹

18. *Biztosítási, kár-, élet- és viszontbiztosítási szerződések*re (K. T. II. rész, 7 cím) annak a helynek a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés megkötésének idejében a *biztosító lakóhelye*, ha kereskedő, fő- vagy a szerződést megkötő fióktelepe van. A biztosítási szerződéseknél a kötelekre jellemző főszolgáltatás ugyanis a biztosítót terheli.²

19. *Társasági szerződésekre* (MTJ. 1660—1691. §§.) és a kereskedelmi jogi és magánjogi társaságokra, ha a társaságnak jogi személyisége van, azt a jogot kell alkalmazni, amely a jogi személyekre a nemzetközi magánjog általános elvei értelmében általában irányadó. Szervezett társaságokra, amennyiben nincs jogi személyiségük, annak a helynek a jogát kell alkalmazni, amelynek szabályai szerint a társaság *létrejött* és ha ez nem állapítható meg, a társaság *székhelyén* hatályban levő jogot. Szervezetlen társaságokra a kétoldalú szerződésekre általában irányadó általános szabályokat kell alkalmazni. A társasági szerződésnél ugyanis kötelekre jellemző főszolgáltatást megkülönböztetni nem lehet, ez tehát a főszolgáltatásra kötelezett fél lakóhelyének joga szerint nem bírálható el.

¹ A megbízás különös fájának tekinthetők: a) a *hitelezési megbízás* (mandatum qualificatum), amellyel a megbízó arra utasítja a megbízottat, hogy harmadik személynek bizonyos összeget hitelezzen vagy halasztást engedjen; b) az *eladási bizomány*, amidőn a megbízott a megbízó dolgának a saját (a megbízott) nevében való eladására vállalkozott és c) az *utalvány*. Végül ide lehet sorolni az *alkuszi ügyletet* is, amelynek célja nem egyéb, mint jogügyletek megkötésének közvetítése. Az alkusz pl. összehozza az eladót és a vevőt, a kölcsönkérőt és a kölcsönadót.

² A biztosítási szerződésekre a biztosító lakóhelyének, fő- vagy a szerződést megkötő fióktelepének jogát tekintik irányadónak a csehszlovák javaslat 13. §-ának 2. bek. 3. pontja, a lengyel törvény 8. §-ának 5. pontja, az Institut 1908. évi flórenci határozatai, a svájci gyakorlat, a montevidéói ker. jogi egyezmény (9). — A biztosító joga irányadó nézetem szerint a tengeri biztosításnál is (assurance maritime).

IV. A magyar bírói gyakorlatban az itt kifejtett elvek nem jutnak kifejezésre.¹

Ha a felek *kifejezetten* nem rendelkeztek az alkalmazandó jogról, a magyar bíró elsősorban azt kutatja, hogy mi volt e tekintetben *hallgatólagos* akaratuk, mely jognak kívánták ügyletüket alávetni. Bírói gyakorlatunk e részben azon az állásponton áll, hogy a perbíróság illetékességének, valamint a fizetési helynek kikötéséből következtetni lehet a feleknek arra a kívánságára is, hogy ügyletükre a perbíróság államának vagy a fizetési helynek anyagi jogszabályai nyerjenek alkalmazást. A kir. Kúria 40/1859. számú határozatában kimondotta, hogy „ha a váltón fizetési helyként valamely szerbiai város van megjelölve, nem ugyan a V.T. 96. §-a alapján, de a nemzetközi jog általános elvei alapján alperes hallgatagon alávetette magát a szerb törvényeknek“.²

Viszont arra a kérdésre, hogy valamely törvény egyes rendelkezéseinek kikötéséből lehet-e következtetést vonni az ügyletre irányadó jogrendszer kikötésére is, a kir. Kúria tagadóan felelt. Az 5767/1926. számú határozatában kimondotta a kir. Kúria, hogy „a szolgálati szerződésnek az a rendelkezése, hogy a rögtöni hatályú rendkívüli felmondás szabályozásánál a német ipartörvény 123. §-ára is hivatkozik, csak az okok szerződéses körülírásának, de nem a német jog általános kikötésének tekinthető, ennél fogva a felek akaratából eredőleg nem lehet a német jog irányadó“.³ Ezzel szemben egy régebbi határozatában kimondotta a kolozsvári kir. Ítéltábla, hogy „mint-hogy a felek nem Románia magánjogára hivatkoznak, s a peres ügyet mindkét fél az osztrák ptk.-ból merített érvelésekkel tárgyalja s mindkét fél abból származtatja jogait, a fentebbiekhez képest az osztrák ptk. szolgál alapul“.⁴

Ha a felek az alkalmazandó jog tekintetében sem kifejezetten, sem hallgatólagosan nem rendelkeztek, akkor a magyar

¹ Szerző: Le droit internat. privé hongrois (Acta Juris Hungarici I. (1932) 106. l.) és „Il diritto int. privato nella legislazione e nella giurisprudenza ungherese. (Rivista di diritto privato. IV. (1934) 154—179. l.); végül Szerző: Die ungarische internationalprivatrechtliche Rechtsprechung in den Jahren 1930-bis 1934. (Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. XI. évf. 168—193. l.).

² Bedő: Váltójog 312. l.

³ Jh. I. 1726.

⁴ Dt. 2. XXXIII. l.

bírói gyakorlat azt kutatja, hogy mi lehetett a felek *vélelmezhető* akarata, miképpen rendelkeztek volna a logika és az észszerűség törvényei szerint, ha figyelmük erre egyáltalában kiterjedt volna.

Abban a kérdésben, hogy mely jogot kell ebben az esetben, mint a felek vélelmezhető, valószínű akaratának megfelelő irányadónak tekinteni, a magyar bírói gyakorlat és a kir. Kúria gyakorlata nem mutat egységes képet. Nemzetközi magánjogunknak nincs olyan területe, amelyen annyi ellentmondással, oly kevés következetességgel, oly kevés állandósággal találkozunk, mint éppen ezen a területen. Bíróságaink a jogügylet jogi hatásai tekintetében hol az ügylet teljesítési helyén, hol a kötés helyén, hol a felek lakóhelyén, hol az ügylet tárgyát tevő ingatlan fekvésének a helyén, hol a perbíróság székhelyén érvényben levő jogot tekintik irányadónak. Sőt vannak ítéletek, amelyek szerint az ügylet jogi hatásai és tartalma is a felek hazai joga szerint bírálendő el.¹ Általában azonban meg lehet állapítani, hogy bíróságaink leginkább — a

¹ A *lex loci contractus* alapelve jut kifejezésre a kir. Kúria 1101/1901. számú határozatában, amely szerint az ügylet kötésénél a vélelem az, hogy az illető, aki az ügyletet kötötte, ezt nem saját honi, hanem azon hely törvénye szerint cselekedte. (Dt. 3. XX., 16.)

A kir. Kúria 1606/1915. számú határozata szerint: „a felek között létesült szerződés Nagyszebenben, tehát a magyar jog hatálya területén kötöttvén, a szerződésbeli viszonyból származó vitás igény a magyar jog szabályai szerint bírálendő meg, ennél fogva alperesnek, mint romániai honosnak, a romániai jog nem alkalmazása miatt emelt panasza figyelembe nem vehető”. (Mdt. IX. 251.)

Ez az elv jut kifejezésre a győri kir. Ítéltáblának egyik határozatában, amely szerint „nem bír jogos alappal a felperes részéről előterjesztett az a panasz, hogy az osztrák ptk. 403. §-a értelmében, amely törvény szerinte alperesre, mint osztrák honosra kötelező, az egész követelés megítélendő volna, mert a követelés alapjául szolgáló kötelem belföldön keletkezett, annak elbírálásánál tehát a hazai törvények irányadók”. (Térfi: Ítéltáblák határozatai 11. 381.)

A kolozsvári Tábla egyik régebbi határozata szerint: „a kereset alapját képező szerződés egy magyar honpolgár és egy romániai honpolgár közt Romániában, tehát külföldön kötöttvén, azon kérdés lép előtérbe, vajjon a szerződés elbírálásánál a hazai jog vagy a külföldi állam anyagi törvénye irányadó. Kétséget nem szenved, hogy a szerződés elbírálásánál Románia magánjoga lehetne irányadó, ha csak a felek maguk nem az itteni hazai törvényt fogadták el alapul”. (Dt. 2. XXXIII. 1.)

A kir. Kúria 7052/1908. számú ítélete szerint: „a jogügylet az abból eredő jogok és kötelezettségek tekintetében az ügylet létrejötté helyén érvényes jogszabályok szerint bírálendő el”. (Grill: Magánjog. III., 137.)

A budapesti kir. Ítéltábla szerint: „abból a tényállásból, hogy a vételi

német bírói gyakorlat hatása alatt — a *lex loci solutionis* alkalmazását.¹

ügylet Ausztriában kötöttet s ott volt teljesítendő, az következik, hogy annak a kérdésnek elbírálására, vajjon a felperes egyáltalában jogosítva volt-e az árut alperes rovására eladni s hogy az eladás kellő helyen és időben fogantatott-e, nem a magyar, hanem az osztrák törvény irányadó; a fellebbezési bíróságnak ezzel ellenkező nézete nem alapítható a K. T. 264. §-ára". (Térfi: Ítéltáblák határozatai. 9. 74.)

A *lex domicilii* elve jut kifejezésre a kir. Kúria fentebb mar említett 7674—1905. sz. határozatában, amely szerint: „Külföldön szerződő felek jogügyleteiket külföldön is saját hazai törvényeik szem előtt tartásával akként köthetik meg, hogy azok *anyagi érvényessége* a rendes lakóhelyükön hatályban levő törvények és jogszabályok alapján bíraltassék meg". (Mdt. I., 20.) Ugyanúgy a Kúria 1971/1931. sz. határozatában a magyar jogot alkalmazta azért, mert a perben magyar (székhelyű) kereskedelmi társaságok szerepeltek felek gyanánt. (Jh. 1931. évf. 1265. sz. hat.).

A *lex patriae* elve jut kifejezésre a kir. Kúria fentebb említett I. G. 423—1899. sz. határozatában, mely szerint: „a honosság közjogi és nemzetközi ama jelentőségénél fogva, mely szerint a magyar honosra a hazai törvény kötelező, a magyar honosok közt külföldön létrejött és a hazai bíróság előtt érvényesített jogügyletek, tehát kölcsönszerződések is, érvényesek, ha azok csak a hazai törvény anyagi (alaki) rendelkezéseinek felelnek is meg. A magyar honosokra nézve külföldön létrejött ilyen jogügyletek iránt az az állandóan követett joggyakorlat, hogy az ilyen jogügyletek a szerint, amint az a jogügylet érvénye mellett kedvezőbb, a hazai vagy az illető külföldi törvény alkalmazásával bírálhatók meg". (Gottl, Kúriai határozatok V., 1007.). Ezzel szemben a 7674/1905. sz. határozatában kimondotta a kir. Kúria, hogy a kötelmi jogban a *lex patriae* elvének semmi szerepe nincs. „A kötelmi jog tekintetében a nemzetközi jog terén a személyi állapot (status) joga háttérbe szorul és a honpolgárság a különböző jogok körül való alkalmazás tekintetében nem irányadó". (Mdt. I. 20.).

A *lex rei sitae* elve jut kifejezésre a kir. Kúria egyik határozatában, amely szerint az ajándék tárgya csupán azért, mert ingatlan, ha hazánk területén fekszik, az osztrák ptk.-re alapított okból vissza nem vonható, illetve, hogy az ajándékozás fennforgása és visszavonhatása magyarországi ingatlan tárgyában kizárólag a magyar magánjog szabályai szerint bírálendő meg". (Mdt. I. 20.).

A *lex fori* elve jut kifejezésre a budapesti kir. Ítéltábla következő határozatában: „Alperesnek az a kérelme nem volt figyelembe vehető, hogy a felek kölcsönös követeléseai azon helynek területi joga szerint bíraltassanak el, amelyen a per fő tárgyai, a festmények fekszenek és ahol az azokra vonatkozó jogügyletek keletkeztek s részben teljesítendőek voltak, mert a *lex rei sitae* jogelvének vi-szonyos alkalmazására szükséges nemzetközi szerződés hiánya miatt felperes kül-honossága dacára is csak az alperes honosságára kötelező hazai törvények (tehát a *lex fori*) szerint való jogszolgáltatást igényelhet". (Dt. 2. XXXIII. 10.).

¹ Kúria 7674/1905. (Mdt. I. 20.), 704/1894. (Dt. 3. I. 20.), 4620/1924. (Hdt. XVIII. 49.), 7328/1925. (Mdt. XIX. 92.), 5767/1927. (Jh. I. 1726.), 1032/1927. (Jh. I. 1962), 6023/1934. (Jh. 1935. évf. 725. sz.) és a budapesti áru-és értéktőzsde 1439/1916. számú ítélete.

31. §. A lex obligationis érvényesülési területe.*

I. A lex obligationis szerint kell elbírálni a kötelmi ügylet létrejövetelét és érvényességét.¹

Kivételek e szabály alól:

1. A felek ügyleti képességét a felek hazai joga szerint kell elbírálni.²

2. Az ügylet alaki érvényessége tekintetében a locus regit actum elv irányadó, ennek azonban a magyar bírói gyakorlat szerint a kötelmi jogban csupán fakultatív jellege van.³

3. Azt a kérdést, hogy valamely személy meghatározott magatartását (pl. hallgatását) ügyleti nyilatkozatnak lehet-e tekinteni, a személy hazai joga, esetleg kereskedelmi telepének joga vagy a lex loci actus szerint kell elbírálni.⁴

4. A váltó- és cseknyilatkozatok alaki és anyagi érvé-

* L. az előző §-nál említett irodalmat.

¹ Az ügyleti akarat fogyatékoságait is. Így a német, angol, francia, olasz, osztrák, svájci gyakorlat. A latin államok jogelmélete e tekintetben a lex patriae alkalmazását ajánlja. Ezen az állásponton van a román gyakorlat is.

² E szabály alól fennálló kivételeket l. a 20. §. IV. p.-nál. A *lex loci contractus* tekinti elvileg irányadónak Olaszország (Cod. com. 58. cikk; a tervezet nem), Szovjetoroszország, az USA (kivéve Luizianiát) és az angol jog *locus* alább is a kereskedelmi ügyleteknél. Azokban a jogrendszerekben, amelyek a lex domicilii tekintik irányadónak a személyes jog meghatározásánál, az ügyleti képesség szintén a *lex domicilii* szerint bírálendő el.

³ L. 15. §. 1. p. *Imperatív* jellege van a locus regit actum elvnek Hollandiában (10. c.), Portugáliában (24. c. 2. bek. K. T. 4. c. 3. bek.), Spanyolországban (11. c. 1. bek., K. T. 52. c. 2. p.), a legtöbb délamerikai államban. Az angolszász jog ezt az elvet eredetileg egyáltalában *nem ismerte*, ma az angol jog elismeri, de számos kivételt tesz a lex causae javára. Még tartózkodóbb az amerikai jog (pl. Georgia 8. c.). A montevideói szerződés az ügylet alaki érvényességét a lex causae-nek (32., 39. c.) veti alá és a Bustamante-Kódex csak akkor ismeri el érvényesnek alakilag az ügyletet, ha a lex loci contractusnak és a lex loci solutionisnak megfelel.

Fakultatív jelleget tulajdonít a locus regit actum elvnek a lex obligationis mellett a német (E. G. 11. c. 1. bek.), a japán (8. c.), a lengyel (5), szovjetorosz, osztrák (ptk. 35.), svéd, svájci jog (nem egységes), a csehszlovák és olasz terv. A román jogok általában szintén fakultatív jelleget tulajdonítanak ennek az alapelvnek, de a felek közös hazai joga és nem a lex obligationis mellett (így a Franciaországban uralkodó felfogás, a román, brazil, argentinai, török, görög jog).

⁴ L. 14. §. III., 3. p.

nyességét a *lex loci actus* szerint kell elbírálni. Ezen az állásponton állanak az 1930—1931. évi genfi egyezmények is¹ azzal a különbséggel, hogy a *lex loci solutionis* javára tett engedmények mellett a *lex loci contractus* a jogi hatások tekintetében is irányadónak tekintik²

Minthogy a kötelmi ügyletek létrejövetelét és anyagi érvényességét túlnyomórészt kényszerítő jellegű jogszabályok szabályozzák, ezen a területen a felek jogszabályválasztó jogának nincs jelentősége.

II. A *lex obligationis* szerint kell elbírálni a kötelelem egész tartalmát, minden jogi hatását is, tekintet nélkül arra, hogy olyan jogi hatásokról van-e szó, amelyeket a felek előre láttak (effets) vagy olyanokról, melyeket nem láttak előre (suites)³ Ennekfolytán a *lex obligationis* irányadó a kötelelem tartalmának az adós vagy a hitelező késedelme, a teljesítés lehetetlenné válása vagy a hibás teljesítés folytán beállott módosulására is. E szerint kell elbírálni azt is, hogy a késedelem következtében az adóst terheli-e és milyen mértékben kamatfizetési kötelezettség, hogy a teljesítés lehetetlenülése esetében keletkezett-e a hitelező oldalán kártérítési igény és hogy az mire (az előbbi állapot helyreállítására, a kárnak pénzben való megtérítésére, a nem vagyoni, erkölcsi kár megtérítésére) irányul, hogy a kötelemszegés az adósnak felróható-e, hogy a hitelező vétkessége a kötelelem tartalmára mennyiben hat módosítóan.⁴

¹ L. Szerző: A váltótörvények összeütközésének szabályozásáról szóló új genfi egyezmény. (Magyar Jogászegyleti Ertekezések és Egyéb Tanulmányok I. (1932) 2. sz. 180. l.) és Die Bestimmungen der zweiten Genfer Internationalen Konvention auf dem Gebiet des internationalen Wechselprivatrechts. (Internationales Anwaltsblatt (XIX.) 132—138. l.).

² L. 14. §. III., 4. p.

³ Az „effets“ és a „suites“ közti megkülönböztetést, ami elvéve a francia irodalomban még ma is megtalálható, a magyar jog nem ismeri. L. Valéry: Manuel de dr. int. privé. 987. Ez ellen Surville: Cours élém. 355. V. ö. Neuner: Zeitschrift f. ausl. u. int. PrivRecht. II. (1928) 110.

⁴ Nincs jelentősége annak, hogy a kötelmet zavaró körülmény következtében előálló kártérítési vagy kamatfizetési kötelezettség, ha azt izoláltan tekintjük, az alapkötelezettségtől eltérően lokalizálható-e. Például ha az adós a szerződési kötelezettség tárgyát gondatlanul megsemmisíti vagy megrongálja és a kötelelem a francia jog uralma alatt áll, a dolog megsemmisítése vagy megrongálása pedig Németországban történt, azt a kérdést, hogy az adós eljárásának van-

A *lex obligationis* szerint kell elbírálni azt is, hogy a kötelmi viszonyra a kereskedelmi jog szabályait kell-e alkalmazni (magasabb kamatok stb.). Természetesen, ha a kereskedelmi jog szabályai alkalmazásának előfeltétele az, hogy az üzleti fél kereskedő legyen, azt a kérdést, hogy az illetőt valóban kereskedőnek kell-e tekinteni, nem a *lex obligationis*, hanem a kereskedelmi telep joga szerint kell elbírálni (vitás).¹

Az ügyletnek csupán a kötelmi jogi hatásait kell a *lex obligationis* szerint elbírálni, a dologi jogi hatásait (pl. a tulajdonjog átszállását a vételügyletnél) a *lex rei sitae* szerint.²

III. A *lex obligationis* irányadó abban a kérdésben is, hogy a kötelmi viszony vagy a belőle eredő követelés *még fennáll-e*, vagy pedig *megszűnt-e*. E szerint kell tehát elbírálni azt, hogy mik a feltételei annak, hogy a követelés a hitelező kielégítésével: teljesítés vagy pótlásai (fizetésváltság, bírói letétel) útján, vagy pedig a hitelező kielégítése nélkül: elengedés, lemondás, újítás, egyesülés folytán megszűnjék. Hogy a teljesítéshez esetleg szükséges tulajdonátruházás megtörtént-e, a *lex rei sitae* szerint bírálendő el.³

Nehezebb a megoldás a *beszámítás* kötelelemszüntető hatálya tekintetében, ha a beszámítandó követelések különböző

nak-e az adós szerződési kötelezettségére kiható következményei, a francia jog szerint kell elbírálni, viszont azt a kérdést, hogy mik ennek a deliktális következményei, a *lex loci delicti commissi*, a német jog szerint.

¹ L. 20. §. IV., 9. p. és 22. §. V. p.

² L. Szerző: Der Übergang der Schadensgefahr, der Nutzungen und der Lasten der Ware stb. (Niemeyers Zeitschrift XLIII. 189. l.)

³ Azok a jogrendszerek, amelyek a *lex loci contractus* tekintik a *lex obligationis*-nak, abban az esetben, ha a teljesítési hely más állam területére esik, mint az ügy létrejövételének a helye, a teljesítéssel kapcsolatos kérdések elbírálásánál, a teljesítés lehetetlenné válásának elkerülése végett a *lex loci solutionis* is kénytelenek figyelembe venni. Így a román államok bírói gyakorlata a fizetés modalitásait (hely, valuta, árfolyam, nyugtázás) és a természetbeni szolgáltatás módjait (mérés, mérlegelés, számlázás) a *lex loci solutionis* szerint bírálja el. Tovább megy az angol gyakorlat, amely egyrészt az ügyletet csak abban az esetben tekinti érvényesen létrejöttnek, ha a *lex loci solutionis*-nak is megfelel, másrészt a *lex loci solutionis*-ból egy második *proper law of the contract*-ot csinált és a teljesítéssel kapcsolatos minden kérdést e szerint bírál el. Az USA gyakorlata még ennél is tovább megy és a teljesítés elmulasztásából származó kártérítési kötelezettség tekintetében is a *lex loci solutionis*-t tekinti irányadónak.

jogok szerint bírálандók el.¹ Az irányadó szempont itt az, hogy a főkövetelés megszűnését, amellyel szemben az adós a maga ellenkövetelését beszámítja, az adós a hitelező hozzájárulása nélkül, egyszerű nyilatkozatával idézi elő, míg viszont az ellenkövetelés megszűnése ez utóbbi hitelezőjének a jogi cselekményén alapszik. Ez abban az esetben is áll, amidőn a beszámítás ipso iure történik (francia Code civil 1290. cikk), mert ebben az esetben is a beszámítás, mely „de plein droit, par la seule force de la loi, même à l'insu des débiteurs“ történik, csak akkor hatályosul, ha az egyik fél arra hivatkozik, úgyhogy mindig szükség van beszámítási aktusra, a megtörtént beszámítás érvényesítésére.² *Ezért a beszámítás csak abban az esetben van megengedve, ha a „főkövetelésre“ irányuló jogrendszer azt lehetővé teszi. Az ellenkövetelésre irányadó lex obligationisnak csak annak az elbírálása szempontjából van jelentősége, hogy a beszámításnak mi a hatása az ellenkövetelésre, vagyis hogy az ellenkövetelés adósa, tehát a főkövetelés hitelezője a beszámítás folytán szintén szabadul-e kötelezettsége alól; ez azonban csaknem mindig így van.*³

Példák:

Minthogy a magyar jog szerint szándékosan elkövetett tiltott cselekményekből eredő követelés ellen nincs helye beszámításnak (MTJ. 1272. §.), a svájci jog szerint azonban van, a Svájcban elkövetett tiltott cselekményből (pl. csalásból) eredő, a svájci jog uralma alatt álló kártérítési követelésbe beszámítható a magyar jog uralma alatt álló kölcsönszerzésből eredő ellenkövetelés. Mégpedig mindegyik adós élhet beszámítással: a csaló, mert a csalásból eredő kártérítési igény, amellyel szemben be akarja számítani a maga kölcsönkövetelését, a svájci jog uralma alatt áll, a sértett pedig, mert az ő beszámítási nyilatkozatára irányadó magyar jog nem zárja ki azt, hogy a követelés adósa a vele szemben fennálló kölcsönkövetelésbe egy tiltott cselekményből eredő követelését számítsa be.

¹ Az angolszász gyakorlat a lex forit alkalmazza.

² Planiol et Ripert: Traité prat. VII. 623. V. ő. Lewald: 281.

³ Így Wolff 94. és Lewald 283. Másként Zitelmann II. 397. és Dölle (RheinZ. XIII., 32. l.), akik csak abban az esetben engedik meg a beszámítást, ha mind a két lex obligationis megengedi.

Minthogy a francia jog (Code civil 1291) szerint a beszámításnak feltétele az, hogy mind a két követelés „liquide“ (jogalap és összeg tekintetében nem vitás) legyen, a német jog szerint azonban a követelések likviditása a beszámításnak nem feltétele, a német jog uralma alatt álló „illiquide“ követelés adósa tartozását beszámítás útján kiegyenlítheti, a francia jog uralma alatt álló „illiquide“ követelés adósa azonban ezt nem teheti meg.

Minthogy a magyar jog szerint nem lehet beszámítással élni olyan követeléssel szemben, amely az adós létfenntartására szolgál, a munkaadó a külföldi jog uralma alatt álló ellenkövetelésének beszámításával nem egyenlítheti ki a magyar jog uralma alatt álló bérfizetési tartozását, de a munkavállaló sem egyenlítheti ki a maga tartozását, mert a munkaadó ily beszámítás folytán a magyar jog szerint bérfizetési kötelezettsége alól nem szabadulhat.

IV. *Az engedmény feltételeit és jogi hatásait az engedményezett követelésre irányadó jog szerint kell elbírálni.*¹ Ennek a magyarázata egyrészt az, hogy csak az a jogrendszer határozhatja meg, hogy az adósnak kinek kell és kinek szabad teljesítenie, amely jogrendszer az adós kötelezettségét szabályozza; másrészt pedig az, hogy az adós jogi helyzete nem rosszabbodhat annak következtében, hogy a hitelező személyében változás áll be. Ez csak úgy biztosítható, ha az engedmény feltételei és jogi hatásai a szerint a jog szerint bíráltnak el, amely az adós kötelezettségére irányadó.²

Az engedményezett követelésre irányadó jog szerint kell elbírálni tehát azt, hogy a követelés egyáltalában engedmenyezhető-e, továbbá, hogy az engedményezésnek miképpen kell történnie (hogy szükség van-e az adós értesítésére (signification), hogy szükség van-e okiratok átadására),³ hogy mik az

¹ V. ö. Guldener: Zession, Legalzession und Subrogation in IntPR. 1930.

² Így a német, a svájci és a skandináv gyakorlat. A francia gyakorlat a *lex domicilii debitoris* alkalmazása felé hajlik (különösen az adós értesítésének kérdésében). Az angol gyakorlat homályos. Az angol elmélet a *lex obligationis* vagy a *lex domicilii debitoris* alkalmazását kívánja. Az amerikai nemzetközi magánjog szerint csupán a követelés engedményezhetőségének kérdését kell a *lex obligationis* szerint elbírálni, magát az engedményt a *lex loci contractus* szerint.

³ Ha a *lex obligationis* szerint okiratok (pl. értékpapírok) tulajdonjogának átruházására is szükség van, ennek a *lex cartae sitae* szerint kell történnie.

engedmény jogi hatásai, különösen, hogy az adós az engedmény ellenére az engedményezőnek is teljesíthet-e, hogy az adós csupán annyit tartozik-e fizetni az engedményesnek, amennyit ez utóbbi az engedményezőnek a követelés engedményezése ellenében ellenérték gyanánt fizetett, hogy az adós milyen kifogásokat hozhat fel és milyen követeléseit számíthatja be az engedménnyel szemben.¹

Ugyancsak az engedményezett követelésre irányadó jog szerint kell elbírálni azt is, hogy az átruházott követelés *melékjogai* (zálogjog, a hitelezőnek a kezes elleni joga) külön átruházás nélkül is átszállanak-e az engedményesre. Megjegyzendő azonban, hogy ha e szerint a jog szerint átszállanak, úgy az átszállás csak abban az esetben következik be, ha a kezes kötelezettségére irányadó jog, illetőleg a *lex pignoris siti* szerint az átszállás szintén megtörténik.

Az engedményezett követelésre irányadó jog szerint kell elbírálni azt is, hogy az engedményt (mint a francia és az olasz jog szerint) *jogcímes, kauzális ügyletnek* vagy pedig (mint a magyar és a német jog szerint) elvont ügyletnek kell-e tekinteni. Azt a kérdést azonban, hogy az engedmény jogcímül szolgáló jogviszony (pl. vételügylet) fennáll-e és hogy milyen hatásokat fejt ki, már más jog szerint, a jogcímül szolgáló jogviszonyra irányadó jog szerint kell elbírálni. Ennek a magyarázata az, hogy az engedmény alapjául szolgáló jogviszonyt magától az engedményezési szerződéstől élesen meg kell különböztetni.²

¹ Így a *lex Anastasiana* szerint, amely bizonyos módosított alakban megtalálható a francia (*Code civil* 1699) és a németalföldi jogban is. L. Hecht—Kohler: *Zeitschrift für Handelsrecht*. LIX. 333.

² Az engedményezőnek az engedménnyel szemben fennálló kötelezettsége következhetik magából az engedményből, de következhetik az alapul fekvő jogviszonyból is. Így ha az engedményezett követelés a magyar jog uralma alatt áll, az engedményezőt az engedménnyel szemben felvilágosítási kötelezettség terheli (MTJ. 1221. §.), tekintet nélkül arra, hogy az engedmény alapjául szolgáló jogviszonyból, amely más jog uralma alatt állhat, ilyen felvilágosítási kötelezettség következik-e. Azt a kérdést is, hogy az engedményező az engedményesnek felel-e a követelés fennállásáért (valódiságáért) és behajthatóságáért, egyes (pl. a német) jogok (BGB. 437. §.) szerint az alapul fekvő jogviszonyból, más jogok (pl. francia, olasz jog) szerint szintén magából az engedményből kell eldönteni. A magyar jog vonatkozó szabályát az MTJ. 1222. és 1223. §-a tartalmazza.

Azt a kérdést, hogy valamely követelés valamely tény-nél fogva, törvény alapján a hitelező rendelkezése nélkül másra átszáll-e (*cessio legis, törvényi engedmény*), a szerint a jog szerint kell elbírálni, amely az eddigi hitelező és az őt kielégítő harmadik személy között fennálló jogviszonyra irányadó volt: a fizető kezes vagy biztosító, a jelzálogos hitelezőt kielégítő személy csak abban az esetben szerzi meg a követelést, ha a kezességre vagy a biztosítási szerződésre irányadó vagy a jelzálog fekvési helyén hatályban levő jog szerint a követelés törvény erejénél fogva reá átszáll. Ugyanígy a hagyományos a hagyományozott követelést ipso iure csak abban az esetben szerzi meg, ha a *lex successionis* ismeri a *legatum per vindicationem* intézményét. Ha e szerint a jog szerint a követelés átszáll, szükséges még, hogy a főkövetelésre irányadó *lex obligationis* részéről az adós védelmére felállított jogszabályok is tiszteletben tartassanak, pl. hogy az adós értesítése megtörténjék, ha a követelés a francia jog uralma alatt áll. (Code civil 1690. cikk.)¹

V. Az adós *tartozását* harmadik személy csak abban az esetben *vállalhatja át* (*Schuldübernahme, reprise de dette*), ha az átvállalt tartozásra irányadó *lex obligationis* a tartozásvállalás intézményét ismeri és a tartozásátvállalás ennek a jognak megfelel. Így pl. a magyar jog uralma alatt álló tartozása alól az adós szabadul és helyébe az átvállaló lép, ha az átvállaló az adós hozzájárulása nélkül a hitelezővel tartozásátvállalási szerződést (MTJ. 1234. §.) köt (*intercessio privativa*), mégpedig abban az esetben is szabadul, ha ez a szerződés más külföldi jog uralma alatt áll. A tartozásátvállalásnál azonban — szemben az *expromissio*val, ami adóscserével összekötött *novatio* — a régi adós szabadulásának feltétele az, hogy az átvállaló a régi adós helyébe belépjen a kötelembé. Hogy ez valóban bekövetkezik-e, azt nem szükségképpen az átvállalt tartozásra irányadó *lex obligationis* szerint kell elbírálni, hanem a szerint a jog szerint, amely arra a jogviszonyra irányadó, amelynek alapján az átvállaló a régi adós helyébe, a kötelembé belép.²

¹ Így meggyőzően Lewald 276.

² V. ö.: Zitelmann II. 395., Frankenstein II. 268., akik azonban minden esetben az új adós *statutum personale*ját tekintik irányadónak. Helyesen Wolff, 95. Nem helyesen RG. a Jur. W.-ben (1932., 3811.).

Megjegyzendő azonban, hogy a tartozásátvállalási szerződésre irányadó jog meghatározásánál gyakran kell abból kiindulni, hogy a felek (a régi és új adós vagy a hitelező és az új adós) az átvállalt tartozásra irányadó lex obligationist kívánták a *tartozásátvállalási szerződésre* is irányadónak tekinteni. Ez azonban nem mindig van így, pl. ha a tartozásátvállalás egy oly tágabb szerződés keretében történik, amelyre más jog irányadó. Ha pl. német honos németországi ingatlanát német vevőnek eladja és a szerződésben a vevő átvállalja az eladó tartozásait, úgy erre a szerződésre a német jog irányadó, mégpedig abban az esetben is, ha az átvállalt adósságok egyike vagy másika esetleg a felek rendelkezése következtében a svájci jog uralma alatt áll is. Hogy a vevő adóssá váljék, szükséges tehát, hogy a BGB. 416. §-ában foglalt feltételeknek eleget tegyen. Ezenkívül ahhoz, hogy a régi adós szabaduljon, szükséges még az is, hogy a svájci ptk. 832. cikke 2. bekezdésében foglalt feltételek is fennforogjanak.

A tartozásátvállalás különös formája a *kumulatív tartozásátvállalás* (tartozáselvállalás), amidőn a régi adós is a kötelemben marad és melléje adóstársként az átvállaló lép. Néha a kumulatív tartozásátvállalás a törvény erejénél fogva a kereskedelmi üzlet átruházásának (1908:LVII. t.-c. 1. §.) következménye vagy annak következtében áll be, hogy valaki másnak egész vagyonát vagy vagyonának hányadrészét szerződés útján átveszi (MTJ. 1239. §.). Ebben az esetben azt a kérdést, hogy a tartozásátvállalás valóban létrejött-e, a szerint a jogrendszer szerint kell elbírálni, amely a vagyon vagy üzletáttruházás tekintetében irányadó¹ (pl. a kereskedelmi telep joga szerint).² Ahol, mint pl. Németországban, a vagyon nem uno ictu, hanem az egyes vagyontárgyak tulajdonának átruházásával száll át a szerzőre, azt a jogot kell irányadónak tekinteni, amelynek területén a kérdéses vagyontárgyak fekszenek. Ha több jogrendszer területén fekszenek, előfordulhat, hogy a tartozásátvállalás csak az egyik jogrendszer területén követ-

¹ A Kúria 9016/1926. sz. határozatában kimondotta, hogy „a külföldi üzletátvevő felelősségének megítélésére a külföldi üzletáttruházó telepén érvényes jogszabályok alkalmazandók”. (Hdt. XX. 75.)

² V. ö. Nussbaum: 210.

kezik be és ebben az esetben az átvevő felelőssége csupán az ott fekvő vagyontárgyakra szorítkozik.

A *mellékjogok* átszállása tekintetében a tartozásátvállalásnál is hasonló a megoldás, mint az engedménynél. (Az átvállalt tartozásra és az átszállott mellékjogra irányadó jogok jönnek itt is tekintetbe.) A tartozásátvállalás — mint az engedmény — a legtöbb jog szerint szintén absztrakt ügylet. Ha nem az, a causa (esetleg) más jog szerint bírálendő el, mint maga a tartozásátvállalás.

VI. *Egyetemleges kötelemnél* minden egyes adóstárs kötelezettségére más jog lehet irányadó. Az egyetemleges adóstársak a törvény alapján csak abban az esetben fordulhatnak egymás ellen visszkeresettel, ha a visszkereset feltételei fennforognak a szerint a jog szerint is, amely a visszkeresetet érvényesítő adóstárs kötelezettségére irányadó és a szerint a jog szerint is, amely annak az adósnak a kötelezettségére irányadó, aki ellen a visszkereset irányul.¹

VII. A *kezesség*² az egyetemleges adóstársaságtól abban különbözik, hogy járulékos jogviszony, holott az egyetemleges adóstársak kötelezettségei párhuzamos főjogviszonyokként állanak egymás mellett. Míg tehát egyetemlegesség esetén mindegyik adóstárs tartozását elvileg önállóan kell elbírálni, a kezesség terjedelme elvileg a főkötelezettség mindenkor terjedelméhez igazodik. A kezességnek ez a járulékos jellege kifejezésre jut a nemzetközi magánjogban is, amennyiben a kezes kötelezettségének a *tartalma* és *terjedelme*, tehát az a kérdés, hogy *mit kell a kezesnek szolgáltatnia, a főkötelezettségre irányadó jog* szerint bírálendő el. Ezzel szemben az a kérdés, hogy egyáltalában *felel-e* és milyen *feltételek* mellett felel a kezes a főadós tartozásáért, hogy csupán mögöttesen-e (szubszidiáriusan) vagy feltétlenül felel-e, továbbá a kezes kötelezettségének az értelmezése, anyagi érvényessége és perelhetősége, hogy megilletik-e a kezeset az exceptio ordinis sive excusationis beneficiuma, már nem a főkötelezményre, hanem a *kezességi szerződésre irányadó jog* szerint³ ítélendő meg. A kezességi szerződés ugyanis önálló szerződés, amelyet — a fenti kivételre

¹ V. ö. Frankenstein II., 232., Wolff 96.

² Letzgus: Zeitschrift für ausl. intern. PrivRecht. III., 837.

nem tekintve — önállóan kell elbírálni. Ugyanígy a kezességi szerződésre irányadó jog szerint bírálendő el az is, hogy a kezest fizetés esetében megilleti-e a *beneficium cedendarum actionum* vagy hogy törvény erejénél fogva átszáll-e reá fizetés esetében a főkövetelés, hogy érvényesítheti-e a főadós kifogásait, hogy van-e beszámítási joga a hitelezővel szemben.¹

A főkötelezettségre irányadó jog szerint kell elbírálni az ugyancsak járulékos természetű ú. n. *mellékkötelezettségeket* is: pl. a *kamat- és kötbérfizetési kötelezettségeket*.

VIII. A *lex obligationis* irányadó a követelések *elévülése*, az elévülés nyugvása és félbeszakadása tekintetében is.²

IX. Nemzetközi kötelmi jogunk — mint általában a magyar nemzetközi vagyongjog — alapelveit a háború után bizonyos vonatkozásokban lényegesen módosította a *trianoni szerződés*. A trianoni szerződésnek idevágó rendelkezései a szerződések hatálytalanná válására, a vagyoni jogok lefoglalására és felszámolására és az elévülésre vonatkoznak.

1. A trianoni szerződés 234. cikkének a) pontja kimondotta, hogy az ellenségek között kötött szerződéseket attól az időponttól fogva, amelyben a felek közül bármelyik ellenséggé vált, a tartozások és az illető szerződésekben kikötött cselekmény vagy fizetés teljesítéséből előálló egyéb pénzbeli kötelezettségek kivételével, hatálytalanná váltaknak kell tekinteni. A hatálytalanná válás alóli kivételeket a trianoni szerződés 234. cikkének b) c) d) és e) pontjai, valamint az V. címhez tartozó függelék 2. §-a és a 251. cikk határozták meg.

¹ Így a kezességi szerződést önálló szerződésnek tekinti a német, svájci, angolszász bírói gyakorlat és a francia elmélet is.

² Így a Bustamante-Kódex (229., 295.), a montevidéói szerződés (51.), a német, svájci, román, skandináv gyakorlat. A brüsszeli tengerjogi (1931. IV., V., VI.) és a berni vasúti (1928: III., IV. t.-c.) egyezmények az elévülés nyugvása és félbeszakadása tekintetében a *lex fori* alkalmazását írják elő, egyébként azonban az államok törvényhozásait nem kötik meg. Az angolszász és a csehszlovák bírói gyakorlat ezzel szemben az elévülést perjogi intézménynak fogja fel és a *lex fori* uralmának veti alá. A román államok gyakorlata is hajlik a felé, hogy az elévülést szabályozó jogszabályokat közrendi jellegűeknek minősítse és feltétlenül alkalmazza, újabban azonban csak abban az esetben, ha a külföldi jog elévülési ideje hosszabb, mint a belföldi jogé. A balti államokban és a Besszarábiában még ma is hatályban levő régi orosz jog ezzel szemben a közrendi záradék alkalmazását ezen a területen kifejezetten kizárja.

2. Abban az esetben, ha valamely szerződés nem vált hatálytalanná, a magyar állampolgároknak a szerződésből folyó jogait és követeléseit a Szövetséges és Társult Hatalmak lefoglalhatták és felszámolhatták.¹

A lefoglalás és a felszámolás feltételeit a 232. cikk 1. b) pontjának első és második bekezdése határozta meg. A T. Sz. 232. cikkének 1. b) pontja a Szövetséges és Társult Hatalmaknak jogot adott arra, hogy visszatarthassák és felszámolhassák a területeiken levő és a T. Sz. életbeléptének időpontjában a volt magyar királyság állampolgárainak vagy az ellenőrzésük alatt álló társaságoknak vagyoni értékű javait, jogait és érdekeit, így többek közt követeléseit is, mindezt a Magyarországot terhelő jóvátételi kötelezettség fedezeteként (161. cikk). A lefoglalás és felszámolás alóli kivételeket, tehát azokat az eseteket, amelyekben a magyar állampolgároknak a Szövetséges és Társult Hatalmak, valamint gyarmataik és védnökségeik területén levő vagyona nem volt felszámolható, a 232. cikk 1. b) pontjának 3. bekezdése és a 250. cikk rendelkezései határozták meg. Ezenkívül nem volt helye felszámolásnak a 234. cikk fentebb említett b) pontja esetében, valamint a válaszjegyzék kijelentése szerint a ruházat, a személyes szükséglet céljaira szolgáló tárgyak, a családi emléktárgyak, végül a külügyi képviselő személyzetének tulajdonát képező ingóságok tekintetében sem.

3. A trianoni szerződés 235. cikkének a) és g) pontja, valamint a 252. cikk szabályozták a követelések elévülésének kérdését. A 235. cikk a) pontja értelmében az ellenségekké vált államok közti viszonylatban a hadiállapot beálltával minden elévülési, záros és perindítási határidő félbeszakadt. Ezek a határidők a szerződés életbelépésétől számított 3 hónap után tovább kezdtek folyni.

A trianoni szerződésnek ezek a rendelkezései ma már jelentőségüket veszítették, mert a Párizsban 1930. évi április hó 28-án kelt és az 1931. évi XI. t.-cikkbe iktatott I. számú nemzetközi egyezmény 1. cikke, az egyezményben megvont hatá-

¹ Szerző: La liquidation de la propriété privée ennemie dans le droit international public. (La Hongrie dans les relations internationales. 1935. 292. l.). — Szerző: Az ellenséges magánvagyon felszámolása a nemzetközi jogban. (Magyar Jogi Szemle. 1935. 187. l.).

rok között Magyarországot mentesítette a trianoni és az ezt kiegészítő szerződésekből eredő minden vagyoni természetű kötelezettség alól s az I. számú egyezmény 9. cikke kifejezetten is kimondotta, hogy az egyezményt aláíró hitelező hatalmak nem fogják többé gyakorolni lefoglalási és felszámolási jogukat, kivéve, ha a magyar állampolgár java, joga vagy érdeke már folyóvá tétetett vagy felszámoltatott (liquide vagy liquidé) vagy ha azok tekintetében már végleges intézkedés történt.

32. §. A pénztartozás.*

I. A pénztartozás tartalmát¹ is a kötelmi ügyletre irányadó általános *lex obligationis* szerint kell elbírálni, feltéve, hogy a fizetési ügylet tekintetében a felek nem kötötték ki valamely meghatározott jogrendszer szabályainak alkalmazását. Ez az utóbbi eset több pénznemre szóló közkölcsönöknél szokott gyakran előfordulni, midőn a kötvénybirtokos kívánsága szerint az adós Osloban koronában, Berlinben márkában, Svájcban svájci frankban stb. köteles fizetni. Ily esetben a felek a fizetési ügyletet kétség esetében annak a jognak az uralmának vetik alá, amely jognak a területén a hitelező a fizetést követelni fogja.

Ennekfolytán a *lex obligationis* szerint kell elbírálni:

1. *hogy milyen pénznemben van kiróva a tartozás*; (a *lex obligationis* magyarázati szabályai irányadók abban a tekin-

* A vonatkozó elég bő magyar irodalmat lásd Újlakinál: I., 53. l.

Külföldi irodalom: Neumeyer: Intern. VerwaltungsR. III. 2., 118. és köv. — Schlegelberger: Z. f. ausl. intern. PR. 3. (1929) 69. és köv. — Nussbaum: IntPR. 251. és köv. — Melchior: 272. és köv. — Eckstein: Geldschuld u. Geldwert im materiellen u. internationalen PR. (1932) 103. és köv. — Frankenstein: II. 196. és köv. — Wolff: 96. és köv. — Schnitzer: 308. és köv. — Erich Kaufmann: Deutsche Hypothekenforderungen in Polen (1922) 43. és köv. — K. Wahle: Gutachten für den VI. Deutschen Juristentag in der Tschechoslowakei 1933., 181. és köv.

¹ A tágabb értelemben vett pénzegyedtartozás és pénzfajtartozás; valamint a szűkebb értelemben vett pénzösszeg- vagy pénzértéktartozás, éppúgy mint a legszűkebb értelemben vett, pénzben kirótt és pénzben lerovandó pénztartozás tartalmát.

tetben, hogy a „korona“ vagy a „frank“ kifejezés alatt dán vagy svéd koronát, svájci vagy francia frankot kell-e érteni);

2. *hogy a pénztartozást milyen pénznemben kell leróni*, vagyis hogy a külföldi pénznem fizetésére kötelezett adós csak ebben a pénznemben fizethet-e vagy pedig, hogy tartozik-e vagy jogosult-e megfelelő átszámítás alapján belföldi pénznemben is fizetni;

3. *hogy miképpen kell a külföldi pénznemben vagy számolási értékben kirótt tartozást a belföldi pénznemre átszámítani.*

A magyar K. T. 326. §-a értelmében kétség esetében az a pénznem tekintetik szerződés szerűnek, amely a teljesítés helyén divatozik. Ha a szerződés számolási értékről vagy oly pénznemről szól, mely a teljesítés helyén forgalomban nincs, a fizetés a teljesítés helyén, a *lejárat*¹ napján jegyzett árfolyam szerint országos pénznemben történik. E tekintetben kivételnek akkor van helye, ha a fizetés e szavakkal: „természetben“, „valóságban“ vagy ezekhez hasonló kifejezésekkel bizonyos pénznemben kikötöttetett.

A K. T. 326. §-ában foglalt szabály tehát, amelyet bírói gyakorlatunk a köztörvényi pénztartozásokra is alkalmaz és amelyet a Kúria egyes határozataiban — szemben más határozataival, amelyek a *lejárat* napját tekintik irányadónak — akként értelmezett, hogy ha az adós nem a lejárat napján fizet, az átszámításra a *tényleges fizetés* napja az irányadó (764. E. H.), az adóst effektivitási záradék hiányában — ha a hitelező kívánja — *kötelezi* az országos pénznemben való fizetésre, a hitelezőt azonban *feljogosítja*, hogy tetszése szerint akár a belföldi pénznemben, akár a kirótt külföldi pénznemben követelje a fizetést (facultas alternativa activa). Ezzel szemben a magyar V. T. (1876. XXVII.) 37. §-a és a Cs. T. (1908. LVIII.) 22. §. 5. pontja szerint a fizetést a váltóban (csekkben) kitett pénznemben kell teljesíteni s csak abban az esetben, ha ez a fizetés

¹ Az 1930. évi genfi váltójogi egyezmény szerint a *lejárat* időpontja irányadó, de az adós késedelme esetében a hitelező tetszése szerint választhat a lejárat vagy a fizetés napján történő átszámítás között. (41. cikk.) Ugyanúgy az 1931. évi genfi csekkegyezmény (36. cikk). A magyar V. T. 37. §-a szerint a *fizetés* időpontja irányadó, a gyakorlat azonban ez alatt is általában a lejárat napját érti. Ugyanez áll a csekkre is. (1908. LVIII., 22. §. 5. p.).

idején és helyén nincsen folyamatban, van *joga* az adósnak a fizetést országos pénznemben teljesíteni (facultas alternativa passiva). A V. T.-nek és a Cs. T.-nek ez a szabályozása kivétel a magyar jognak a pénztartozásra vonatkozó általános tétele alól.

A K. T.-nek, Cs. T.-nek és a V. T.-nek ezek a szabályai tehát csak abban az esetben nyernek alkalmazást, ha a fizetési ügyletre irányadó lex obligationis a magyar jog. Ha a lex obligationis külföldi jog, pl. német jog, a hitelezőt a facultas alternativa activa nem illeti meg, mert a német jog szerint a hitelező a kikötött pénznem helyett belföldi pénznemben fizetést nem követelhet, hanem csak a kikötött külföldi pénznemet követelheti, az adósnak azonban joga van a belföldi pénznemben teljesíteni, mikor is az átszámításra a fizetés időpontját kell irányadónak tekinteni. (BGB. 244. §.,¹ amelyet a bírói gyakorlat a külföldön teljesített fizetés esetében is per analogiam alkalmaz.)²

II. A most említett átszámítástól különbözik a pénzügyi *valutaváltozás* esete. Az az átszámítás, amelyről eddig volt szó, áttérést jelent a kirovó összegről a lerovó összegre, annak a valódi (gazdasági) értékviszonynak az alapján, amely a kirovó és a lerovó pénznem között fennáll. Ezzel szemben pénzügyi valutaváltozás esetében (áttérés ezüstvalutáról aranyvalutára, új érmék bevezetése, bankjegyek felruházása kényszerárfolyammal, cours forcéval vagy cours légal-al) magában a kirovó pénznemben áll be a változás. Ha annak a pénznemnek a helyébe, amelyben a kirovás történt, más törvényes pénz lép, akkor maga az az alap változik meg, amely a tulajdonképpeni átszámításnak: a lerovó összegre áttérésnek a kiindulópontja.

A valutaváltozás után az adós az új valutapénz megfelelő összegével tartozik (mint kirovó pénznemmel) s ezt az összeget kell átszámítani a lerovó pénznemre. Pl. ha a tartozást akkor rótták ki török aranyfontban, amikor Törökországban a török aranyfont, Magyarországon pedig a korona volt a

¹ A BGB. 244. §-át a német irodalom újabban kollíziós normának minősíti. V. ö. Wolff: 97. l. 2. jegyzet és Windscheid—Kipp: Pandekten. 9. kiadás. I. 151., II. 54.

² Wolff: 97. Ellenkezően Melchior: 285. Melchior a BGB. 244. §-át közrendi szabálynak tartja.

pénznem, a fizetés pedig akkor történik, amikor Törökországban a papírfont, Magyarországon a pengő van folyamatban: akkor előbb meg kell állapítani, hogy a török aranyfontnak hány papírfont felel meg és ezt az összeget kell pengőre átszámítva fizetni.

Valutaváltozás esetén azt a kulcsot, amely a régi és az új valuta értékviszonyára irányadó, a valutaváltozást létesítő jogszabály maga határozza meg. Így pl. az 1892: XVII. t.-c. (10. §.) és az 1899: XXVI. t.-c. (9. §.), amelyek az osztrák értékű forint helyébe a koronaértéket léptették, megállapították, hogy egy osztrák értékű forintnak 2 korona felel meg, a pengőértékről szóló 1925: XXXV. t.-c. szerint pedig 12.500 (papír) koronát kell egy pengőnek számítani.

Amíg a pénztartozást metallisztikus alapon fogták fel¹ és abban egy bizonyos mennyiségű nemesfémre szóló tartozást láttak, addig nemcsak az átmeneti (intertemporális) jog, hanem a nemzetközi magánjog szempontjából is nehezen megoldható probléma előtt állottak, midőn pénzügyi valutaváltozás esetében meg akarták határozni a fizetés tekintetében irányadó jogot; mégpedig különösen akkor, ha a régi és az új valuta értékviszonyára irányadó kulcsot a valutaváltozást létesítő jogszabály nem határozta meg, vagy ha oly módon határozta meg, hogy a rossz új érmeke a jobb régi érmeke fizetési erejével ruházta fel. A metallisztikus felfogás eltűnésével,² a nominalizmus (chartalizmus) diadalrajutásával a probléma könnyen megoldhatóvá vált. Minthogy ugyanis — e szerint az elmélet szerint — a jogrend határozza meg, hogy mely dolgokat kell pénznek tekinteni és hogy milyen névértéket kell e dolgoknak tulajdonítani,³ nemzetközi magánjogi szempontból is e kérdések tekintetében azt a jogrendszert kell irányadónak tekinteni, amely a dolgoknak a pénzminőséget kölcsönzi és névértéküket meghatározza: ez a *lex valutae* (*Währungstatut*). Hogy 1000

¹ Így még Goldschmidt: Handbuch des Handelsrechts. I. 2. 1093. 1074. l. (1868).

² A metallisztikus felfogás újabban a pénztartozás „valorisztikus“ felfogásának alakjában újraéledt. (Eckstein.) Ez az elmélet sem helyeselhető és semmiestre sem felel meg a fennálló jognak.

³ Knapp szerint (Staatliche Theorie des Geldes. 1905.): das Geld ist „ein Geschöpf der Rechtsordnung“.

pengő alatt mit kell érteni, azt egyedül a magyar jog határozhatja meg. Ha az 1000 pengőben kirótt pénztartozás külföldi *lex obligationis* uralma alatt áll, ez a külföldi *lex obligationis* e tekintetben nem irányadó.

Az előadottakból következik, hogy *pénzjogi változások esetében csak a lex valutae határozhatja meg az átszámítási kulcsot a régi és új valuta között, nem pedig a lex obligationis*. Ebből folyik:

1. ha a valutaváltozás új érmék vagy pénzjegyek bevezetésére szorítkozik (10 RM érmék, állami pénztárjegyek vagy új bankjegyek bevezetése), úgy a pénztartozás megtartja névértékét és olyan pénzdarabokban teljesítendő, amelyek a *lex valutae* szerint a fizetés időpontjában pénz gyanánt el vannak ismerve;

2. ha az egyik valutát egy másik valuta váltja fel (a koronavalutát a pengővaluta, a tallérvalutát a márkavaluta és ezt a birodalmi márka (Reichsmark) valuta), ez az átszámítás a két valuta között csak a *lex valutae* szerint történhetik, mert a *lex obligationis* az átszámítás tekintetében nem ad feleletet. Egy 1870-ben Ausztriában keletkezett és az osztrák jog uralma alatt álló 1000 tallerra szóló pénztartozást 1876. január 1. óta az új német aranyvalutában, márkában kellett fizetni, tekintet nélkül arra, hogy az ezüst értéke időközben egy negyedével esett. Ez volt a helyes megoldás a német hitelezők részéről osztrák vasúttársaságok ellen 1871. előtt kibocsátott kötvények alapján indított, híressé vált úgynevezett kupónperekben is.¹ Minden modern valutatörvény meghatározza az átszámítást az ú. n. „rekurrens esatlakozás”-t az új és a régi valuta közt és ez az átszámítás a külföldi bíróra is irányadó.

III. A *trianoni szerződés* a pénztartozások teljesítésének módját is különös módon szabályozta. A szerződés 231. cikke szerint a nevezett cikk 1—4. pontjaiban felsorolt követeléseket az adósok közvetlenül nem egyenlíthették ki a szerződéses állambeli hitelezők kezéhez, hanem a szerződés értelmében felállítandó nemzeti Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalok közbejöttével clearing útján kellett teljesíteniök. A 231. cikk azonban csak akkor nyert teljes mértékben alkalmazást, ha a

¹ Bekker: Couponprozesse der österr. Eisenbahngesellschaften. (1881.)

szerződés megerősítésétől számított egy hónapon belül Magyarország az illető antant hatalom kormányától megfelelő bejelentést kapott arra vonatkozóan, hogy a 231. cikk és függelékének alkalmazását kívánja. Ez a bejelentés megtörtént Nagy-Britannia és Írország, Franciaország, Belgium és Görögország részéről. Utólagosan bizonyos tekintetben hasonló lebonyolításban egyeztünk meg Csehszlovákiával, Olaszországgal és az Amerikai Egyesült Államokkal.¹

33. §. Az átértékelés.

I. A pénz értékében a háború és az azt követő események során bekövetkezett romlás a pénztartozások területén felvette az *átértékelés* (felértékelés, valorizáció) problémáját, amely problémának szintén megvannak a maga nemzetközi magánjogi vonatkozásai.² Ha a magyar bíró el akarja dönteni azt

¹ Az előbbi csoportba tartozó államokkal szemben fennálló viszonyunkban tehát a trianoni szerződésben megállapított clearing eljárás van alkalmazásban, szemben álló clearing hivatalokkal, (részben módosítva egyes későbbi egyezmények által), a 2. csoportba tartozó államokkal szemben fennálló viszonyunkban viszont a tartozások rendezése külön nemzetközi egyezmények alapján történik, mégpedig az olasz viszonylatban az 1924: XXIII. t.-c.-be foglalt első egyezmény, az 1928: XXIII. t.-c.-be és végül az 1933: XII. t.-c.-be iktatott egyezmény, amerikai viszonylatban az 1926: II. t.-c.-be iktatott egyezmény, csehszlovák viszonylatban pedig az 1930: XVII. t.-c.-be iktatott egyezmény alapján. Ezeket az egyezményeket, éppúgy mint a clearing-eljárás részletes szabályozása céljából az előbbi csoportba tartozó államokkal kötött egyezményeket (Belga: 1929: XLIV. t.-c., Angol: 1922: XVI. t.-c., Francia: 1922: XXVIII. t.-c., 1927: XXX. t.-c.) az 1930. évi április hó 28-án kelt és az 1931: XI. t.-c.-be iktatott I. számú párizsi egyezmény 2. cikke kifejezetten fenntartotta.

² A Kúria számos nemzetközi magánjogi vonatkozású határozatai közül a később említetteken kívül különösen az alábbi határozatok érdemelnek különös figyelmet: 867/1928. (Jh. 1929., 134.), 5736/1928. (Jh. 1931., 68.), 3258/1928. (Jh. 1929., 355.), 6756/1927. (Jh. 1929., 506.), 7804/1929. (Jh. 673.), 4899/1928. (Jh. 1931., 192.), 4763/1928. (Jh. 1929., 684.), 5189/1930. (Jh. 1931., 825.), 799/1930. (Jh. 1931., 376.), 5712/1929. P. II. 2918/1933. P. VII. 1383/1931. P. V. 965/1931. (Jh. 1932., 185.), 4685/1930. (Jh. 1932., 205.), 5385/1930. (Jh. 1932., 114.), 5581/1930. (Jh. 1933., 227.), 5565/1931. (Jh. 1933., 849.), 2697/1932. (Jh. 1932., 900.), 5509/1931. (Jh. 1933., 1189.), 1833/1933. (Jh. 1934., 842.), 2462/1933. P. II. 2656/1933., 2918/1933. (Jh. 1934., 454.), 1833/1933. Jh. 1934., 842. és 844.), 17/1934. (Jh. 1935., 174), 4974/1935. (Jh. 1936., 425.), 3072/1935. (Jh. 1936., 107.), 4778/1935. (Jh. 1936., 155.).

a kérdést, hogy valamely nemzetközi vonatkozásokkal rendelkező követelés ártértékelhető-e és — ha igen — milyen mértékben, elsősorban el kell döntenie azt, hogy a kötelmi követelésre mely állam anyagi magánjogi szabályai irányadók.¹ E szerint a jog szerint, a *lex obligationis szerint kell a bírónak elbírálnia a követelések ártértékelését is.*² Az ártértékelési jogszabály ugyanis nem univerzális hatályú pénzügyi szabály, hanem éppolyan magánjogi szabály, mint az, amely irányadó abban a kérdésben, hogy a pénz vásárlóerejében bekövetkezett változás feljogosítja-e a hitelezőt a szerződéstől elállásra vagy a szerződés felmondására. Ebből következik egyrészt az, hogy az egyes magánjogi pénztartozások ártértékeléséről szóló magyar törvény (1928: XII. t.-c.) rendelkezéseit a magyar bíró csak abban az esetben alkalmazhatja, (de ebben az esetben sem mindig),³ ha a követelésre a magyar jog irányadó, másrészt, hogy abban az esetben, ha a követelés külföldi jog, pl. a német vagy lengyel jog uralma alatt áll, a követelés ártértékelése tekintetében is a külföldi, német vagy lengyel jog szabályait kell alkalmazni, mégpedig akkor is, *ha a követelés magyar pénznemben, koronában van kiróva s akkor is, ha a követelés magyar adóssal szemben áll fenn.* Mert igaz ugyan, hogy az 1928: XII. t.-c. 32. §-a szerint „külföldi hitelező javára magyar adós pénztartozását csak a jelen törvény értelmében lehet ártértékelni“, amiből az látszik következni, hogy a magyar adóssal szemben a követelés külföldi jog szerint egyáltalában nem értékelhető át, azonban ez a rendelkezés sem bizonyít a fenti tétel helyessége ellen, mert eltekintve attól, hogy a törvény kodifikációs technikája igen tökéletlen s ennél fogva a szó-

¹ Az ártértékelés nki mgi vonatkozásaival foglalkozó irodalom köréből ki kell emelni a következő tanulmányokat: Dezső: Valorizáció a nki mg-ban. (Jogállam, 1928. 97. l.) — Almási: Valorizáció. (Békejog, 1922. 37. l.) — Blau: Valorizáció és nemzetközi viszonyosság. (Ügyvédek Lapja, 1927. 4. sz. 2. l.), — u. a.: Újabbak a valorizációnak a nemzetközi viszonyosságtól függéséről (Ügyvédek Lapja, 1927. 8. sz. 2. l.) — Bátor: A békeszerződés mgi rendelkezéseinek végrehajtása. (Jogállam, 1926. 354. l.) — Szladits: Szemelvények a vegyes döntőbíróságok ítélkezéséből. (Békejog, 1924. 5—7. sz. 75. l.) — Blau: Nki mgi problémák valorizációs törvényünkben és judikaturánkban. (Ügyvédek Lapja, 1930. 4—5 sz. 8. l.) Lásd továbbá az előző §-nál említett külföldi irodalmat.

² A jelzálogok ártértékelése tekintetében l. 26. §. VIII. p.

³ L. 33. §. III. p.

hangzata nem elég megbízható bázis ilyen messzemenő következtetések levonására, a törvény 32. §-ának szóbanforgó rendelkezése szintén csak abban az esetben nyerhet alkalmazást, ha maga a törvény alkalmazást nyer, márpedig a törvény csak akkor nyerhet alkalmazást, ha a követelés a magyar jog uralma alatt áll.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az itt képviselt *magánjogi* felfogás, bár ma már az irodalomban és az államok bírói gyakorlatában uralkodónak mondható,¹ még máig sem tudott kizárólagos tekintélyre szert tenni. A *pénzjogi* felfogásnak, amely szerint az átértékelési szabály a valutajog része vagy legalább is függvénye és ezért a követelések átértékelése a *lex valutae*, vagyis annak az államnak a joga szerint bírálendő el, amelynek pénznemében lett a pénztartozás meghatározva, ma is érvényesül az irodalomban és a gyakorlatban.² A német Reichsgericht először a pénzjogi álláspont mellett döntött, később azonban a magánjogi felfogást fogadta el. A magánjogi felfogást fogadta el az osztrák, francia, angol, svájci és általában azoknak az államoknak a gyakorlata is, melyekben a felértékelés problémája nem volt olyan égető, mint Németországban és nálunk.³ A magyar bírói gyakorlat e tekintetben kifejezetten nem foglalt állást, azonban megállapítható, hogy inkább a magánjogi felfogás ellen döntött,⁴ bár vannak ellenkező határozatok is.⁵

II. A külföldi államok közül az átértékelést a magyar joghoz hasonlóan átfogó törvényben vagy rendeletben csak

¹ Ezen az állásponton vannak többek között Frankenstein (II. 222.), Schlegelberger (Zeitschrift f. ausl. u. internat. PrivRecht. III. (1929) 69., Reichel (Jur. W. 1928. 3146.), Melchior (295. l. és Jur. W. 1926. 2345., Z. f. Ostrecht 1928. 502.), Wolff (98. l.), Schwartz Tibor (Jogállam, 1934. 17. l.), Nizsalovszky kommentárja (1928. 175. l.), I. Bátor (A pénztartozások jogszabályai. 1933. 188.), Blau (Ügyvédek Lapja, 1930. 4. sz. 9. l.), Háy (Magyar Jogi Szemle, 1936. szept. szám) stb.

² Neumeyer (Jur. W. 1928. 137. és Internat. Verwaltungsrecht. III. 2, 350), Nussbaum (Bilanz der Aufwärtungstheorie. 33.), Lewald (29) stb.

³ Bátor: id. m. 189. l.

⁴ Kúria 1927. X. 12-i határozata (Magánjogi Döntvénytár. XXI. 19.), Kúria 1971/1931. (Polgári Jog Esettár. 1931. dec. 163. sorsz.), Kúria 5385/1930. (Jh. 1932. 114. szám.)

⁵ Kúria 4685/1930. Bátor: id. m. 189. l. 83. j. (Hiteljogi Döntvénytár. XIX. 79. l., Jogi Hirlap, 1932. 205. sz.).

Németország (1925. július 15.), Danzig (1925. április 7., 1926. szeptember 28.), Lengyelország (1925. március 25.), Litvánia (1925. június 23.) és Memel szabályozta.¹ Azok az államok, amelyekben a pénz értékének csökkenése kisebb méretű volt (Franciaország, Anglia, Olaszország, Belgium, stb.), nem ismerik az átértékelést. Elvileg Románia, Csehország és Jugoszlávia magánjogai sem ismerik a valorizációt; nincsen sem általános valorizációs törvényük, sem bírói gyakorlatuk, mely a valorizációra irányulna. A pénzromlást csak egyes szórványos esetekben veszik figyelembe ezek az utóbbi államok, pl. életjáradéknak, tartásdíjnak „felemelésé”-nél, ami különben más konstrukcióval is elérhető, nemcsak kimondott átértékeléssel.

Ausztriában volt valami (bár a német, lengyel, sőt a magyar joghoz viszonyítva is meglehetősen primitív) általános valorizáció-féle. Ez az Oberster Gerichtshofnak egy plenáris határozatán alapult és fővonásában, ha nem is egyszerűen magának a pénzromlásnak (az „absztrakt kár”-nak) közvetlen helyrehozására, mégis a hitelező által adott esetben bizonyíthatóan elszenvedett „konkrét kár”-nak a megtérítésére irányult. Ezenkívül voltak az osztrák jogban speciálisabb átértékelési szabályok is, pl. egy másik plenáris határozat a társtag betétjéről vagy a Familiengläubigersetzb. ² ³

Ha a magyar bíró külföldi jogot alkalmaz, figyelemmel kell lennie arra, hogy a külföldi valorizációs törvények — mint a magyar is — rendszerint csak a saját pénznemükben meghatározott tartozások átértékeléséről rendelkeznek. Ennek folytán, ha külföldi jog uralma alatt álló koronatarozás átértékeléséről van szó, a bírónak rendszerint nem a külföldi valorizációs törvény, hanem a külföldi lex obligationis általános kötelmi jogi szabályai alapján (pl. a Code civil 1134. cikkének 3. bekezdése vagy a BGB. 242. §-a alapján) kell eldöntenie, hogy a követelés átértékelhető-e.⁴

¹ Harmening: RVglHWWB. II. 282., 310. l.

² Az utódállamok intern jogában 2 régi korona = 1 leu, 4 régi korona = 1 dinár, 1 csekkorona = 1 régi korona.

³ Lásd Blau; id. m. 10. l., 17., 18., 19. jegyzet.

⁴ A külföldi bírói gyakorlat e tekintetben nem egységes. A márkatarozások valorizálása tekintetében a holland és északamerikai gyakorlat ingadozó, az angol, dán és a legtöbb állam bírói gyakorlata pedig a márkaköveteléseket nem valorizálja. Kedvezőbb a svájci gyakorlat álláspontja. L. Melchior: 302.

III. Az átértékelés nemzetközi magánjogi szemszögből való elbírálásának szempontjából a *lex obligationis* meghatározásán kívül jelentősége van annak is, hogy *a pénztartozás milyen pénznemben van meghatározva*. Az 1928: XII. t.-c. ugyanis nem nyer alkalmazást minden esetben akkor sem, ha a követelésre irányadó *lex obligationis* a magyar jog, mert a törvény 1. §-a szerint csupán a korona értékben vagy forgalomban már nem levő valamely más belföldi pénznemben meghatározott magánjogi pénztartozások átértékelésénél alkalmazható. Az egyéb, pl. külföldi pénznemben meghatározott követelések átértékelésénél a törvény rendelkezései nem jönnek figyelembe, hanem ily esetben — feltéve, hogy az irányadó *lex obligationis* a magyar jog — az átértékelés jogalapját a magyar magánjog általános elveiből kell levezetni.¹⁻²

A magyar bírói gyakorlat álláspontja a külföldi valuták átértékelhetőségének kérdésében sokáig ingadozó volt. A Kúria a 4222/1924.³ és a 2367/1925.⁴ számú határozataiban a márkakövetelések átértékelhetősége mellett foglalt állást, továbbá a 4685/1930.⁵ számú határozatában elvi élel kimondotta, hogy „a belföldiek között olyan külföldi pénznemben keletkezett követelés, mely elértéktelenedett, az átértékelést illetően nem eshetik más megítélés alá, mintha magyar korona pénznemben keletkezett volna“. Viszont más határozatokban⁶ a Kúria a külföldi valuták átértékelhetőségét nem ismerte el. A legújabb

¹ Helyesen Schwartz Tibor (Jogállam. 1934. 17. 1. és 290. 1.). A külföldi valuták átértékelhetősége mellett foglalnak állást többek közt Balla (Polgári Jog 1932. 1. sz.) és Fenyves. (Jogállam. 1932. 186. 1.). Ellene foglal állást ifj. Szigeti László (Polgári Jog. 1932. 5. sz.).

² Nem szükséges és nem is kívánatos a külföldi pénznemben meghatározott követelések átértékelését a K. T. 326. §-ával vagy a felek értékállandósági célzatának megállapíthatóságával összefüggésbe hozni, mert az átértékelés az általános magánjogi elvekből levezethető. Az a körülmény sem ügödöntő, hogy az effektivitás ki lett-e kötve, mert ha ez meg is történt, az eredmény a hitelezőre ugyanaz, amennyiben vagy leromlott valutát kap vagy a leromlott valuta jegyzésének megfelelő magyar pengőt.

³ Hiteljog Tára. 1926. 48.

⁴ Magánjog Tára. 1926. 45.

⁵ Jh. 1932. 205.

⁶ Pl. az 5385/1930. (Jh. 1932. 114. 1.), 1971/1931. (Polgári Jog, Esettár, 1931. 9. sz. 163. 1.), 5581/1930. (Jh. 1933. 227. eset), 3102/1933. (Jogállam, 1934. 19. 1.) sz. határozatokban.

bírói gyakorlat az effektivitás kikötése és aranyzáradék nélküli ú. n. síma dollár- és fonttartozásokat átértékeli, ha a felek szándéka az értékállóság biztosítására irányult.¹ Sőt az effektivitási kikötés ellenére is valorizál.² Ha azonban a követelés jelzáloggal van biztosítva és a kiegyenlítés sorrendi tárgyalás útján történik, úgy a Kúria a 24.000/1929. I. M. sz. rendelet 16. §. a. bekezdésére és az ezt helyesbítő 62.800/1929. I. M. sz. rendelet 5. bekezdésére hivatkozva a dollárkövetelést a sorrendi tárgyalás napját megelőzően utoljára jegyzett árfolyam közepére alapján számítja át pengőre, úgy hogy ezen az alapon a hitelező dollárban meghatározott követelésének csupán 3.40 pengős árfolyamán számított kiegyenlítéséhez jut.³

IV. Végül szerepe van a nemzetközi vonatkozású követelések átértékelésénél a *felek állampolgárságának és lakóhelyének* is.

1. Ha a felértékelést igénylő *hitelező külföldi honos* és az *adós magyar*, a követelés pedig koronában van kifejezve és a magyar jog uralma alatt áll, az 1928: XII. t.-c. 32. §-a jön figyelembe, amely kimondja, hogy „külföldi hitelező javára a magyar állampolgár pénztartozását csak a jelen törvény értelmében lehet átértékelni, az átértékelés mértéke azonban nem lehet nagyobb, mint amilyen mértékben az illető külföldi államban fennálló jogszabályok magyar állampolgár hasonló követelésének átértékelését megengedik; ha pedig az illető külföldi állam jogszabályai szerint átértékelésnek nincs helye, a pénztartozás átértékelte összege nem haladhatja meg azt az

¹ A dollár árfolyamát 5.72-es alapon határozza meg a Kúria többek közt a 3829/1936. és 3932/1936. sz. határozataiban és legutóbb a 3444/1937. sz. határozatában is. (Jh. 1937. évf. 997. sz. hat.).

² Polgári Jog. 1935. 50. l.; Ker. Jog. 1937. 39. l.

³ A külföldi államok a rájuk nézve külföldi (német, magyar, osztrák) pénznemeket általában nem értékelik át, egyedül a svájci gyakorlat foglalt bizonyos tekintetben az átértékelés mellett állást. A német felfogás szerint, amely a külföldi pénznemek átértékelését a BGB. 242. §-ára alapítja, az olyan külföldi valuta, amely a saját hazájában nem értékeltetik át, nem értékelhető át. (V. ö. Wolff, 100.) A német bírói gyakorlat valorizálja a német jog uralma alatt álló osztrák és magyar koronaköveteléseket, de nem valorizálja a német jog uralma alatt álló angol font-, dollár-, holland forint követeléseket. (L. R. G. 120., 74., K. G. IPRechtspr. 1931. (Sonderheft, 1932.) 213., K. G. IPRechtspr. 1929. (Sonderheft, 1930.) 64. (magyar koronartartozás valorizálása).

összeget, amelynek fizetésére az adós akkor volna kötelezve, ha a pénztartozás keletkezésekor az illető külföldi állam pénznemében lett volna meghatározva.“ El §. szerint tehát az átértékelés előfeltétele az *anyagi viszonyosság*, az azonban nem szükséges, hogy a szemben álló külföldi államban a magyar honos valorizáció címén jusson a keletkezéskori értékkel bíró szolgáltatáshoz, mert lehet ez annálfogva, hogy a külföldi pénz értéke nem esett, vagy bizonyos mértéken alul nem esett.

Az 1926: XVI. t.-c.-be iktatott nyugdíjvalorizációs törvény 18. §-a ugyancsak az anyagi viszonyosságot állítja be előfeltételül, amikor kimondja, hogy „a külföldi állampolgárnak vagy külföldön lakó magyar állampolgárnak korona-értékben járó nyugdíjjárandóságát csak e törvény értelmében lehet átértékelni, a járandóság átértékelt összege azonban nem lehet nagyobb, mint amennyi magyar állampolgár részére az illető külföldi államban levő hasonló vállalatnál teljesített szolgálat alapján hasonló körülmények között járna.”¹

A lényeges különbség az 1928: XII. t.-c. és az 1926: XVI. t.-c. 18. §-a között, hogy amíg az előbbinél a hitelező *lakóhelye* nem jön figyelembe s a külföldi lakos magyar honos hitelezőnél a viszonyosság fennforgása nem szükséges, a belföldi lakos külföldi hitelezőnél azonban igen, addig az utóbbi törvény szerint a külföldi lakos magyar honos a külföldi honos hitelezővel egy tekintet alá esik.²

Az 1928: XII. t.-c. 32. §-a nemcsak a nemes valutájú államok polgáraitra vonatkozik, hanem azon államok (pl. utód-

¹ Az 1928: XII. t.-c. 32. §-ában és az 1926: XVI. t.-c. 18. §-ában megkívánt anyagi viszonyosság fennforgásának szempontjából minden egyes konkrét esetben külön kell vizsgálni azt, hogy (ugyanolyan feltételek mellett) mennyit adna az illető külállam joga. Tehát nem szabad már abból sérelmet támasztani, hogy az illető állam *általánosságban* nem (vagy kevésbé) valorizál, holott pedig épp a konkrét esetben, kivételesen, kielégítőleg valorizálna. Más szóval: nem szabad az általános („formális”) reciprocitást megkövetelni. Ez a szabály felismerhető úgy a lengyel, mint a német jogban is.

Az anyagi viszonyosság megkívánása nem indokolt, sőt aggályos, mert elég volna az *alaki viszonyosság* fennforgásának megkívánása, hogy a hitelező állama ne részesítse kedvezőtlenebb elbánásban a magyar hitelezőt, mint a saját honosát. Sőt elegendő volna a *retorzió* alkalmazásának kimondása a viszonyosság megkívánása helyett.

² Ellenk. Balla 238. Helyesen Blau (Ügyvédek Lapja, 1930. 4. sz. 9. l.).

államok) polgáira is, amelyeknek pénzneme értékben szintén csökkent.^{1 2}

Ha a hitelező külföldi honos és az adós magyar, az 1928: XII. t.-c. pedig nem jön alkalmazásba vagy azért, mert külföldi valuta átértékeléséről van szó, vagy azért, mert külföldi jog a *lex obligationis*, a törvény 32. §-a per analogiam alkalmazandó, mert ugyanazok az indokok, amelyek a 32.§-t életrehívták — a külföldi valorizációt igénylő magyar hitelező védelme — itt is fennállanak. Ez a magyar bírói gyakorlat álláspontja is.

2. Ha a *hitelező magyar honos és az adós külföldi*, akár külföldi, akár magyar jog uralma alatt áll a követelés, a *viszonosság kérdése nem játszik szerepet, mert az adós honossága közömbös*.³ Kivételesen mégis befolyást enged az adós külföldi voltának a kötelezettség terjedelmére a valorizáció terén a nyugdíjvalorizációs törvény 3. §. 3. bekezdésének rendelkezése. E szerint ugyanis „Ausztia területén törvényesen megalakult olyan részvénytársaság vagy szövetkezet, amely működését az 1914. július 1. napja előtt Magyarország területére is kiterjesztette, arányszámát a hazai jog szabályai szerint egész üzletére készített aranymegnyitó mérlege és az 1914. július 1. napját megelőző időpont szerint készített egész üzletére kiterjedő utolsó mérlege alapján állapítja meg. Az így megállapított arányszám alapján fizetendő járandóság nem lehet kevesebb, mint amennyit a társaság hasonló körülmények között főtelepének államában alkalmazottainak fizet“. Helyes ez a rendelkezés azért, mert a teljesítőképesség szempontjából az egész üzlet eredménye, illetőleg mérlege nyújt tiszta képet.

3. Ha a *hitelező és az adós külföldi*, a valorizációnak épp-

¹ Így Kúria 965/1931. sz.

² A német jog a viszonosság fennforgásának igazolását nem kívánja, de a kormányt a retorzió elrendelésére feljogosítja: a) ha a hitelező állama a német hitelezőnek kevesebbet ad, mint a saját honosának, b) ha a hitelező állama kevesebbet ad, mint amennyit a német hitelező otthon német adóssal szemben kapna, c) ha a hitelező állama a német márkát nem valorizálja (86. §.). A lengyel törvény megkívánja (mint a magyar), hogy a hitelező államának általános valorizációs nívója ne legyen alacsonyabb, mint a lengyel valorizációs nívó. (43. §. 2. tétel.)

³ Így helyesen a Kúria 4591/1930. (Jh. 1930. évf. 81. sz. hat.) és 5070/1930. (Jh. 1930. évf. 1452. sz. hat.) számú határozatai.

úgy *feltétele az anyagi viszonyosság*, mint abban az esetben, ha az adós magyar, mert itt nem magyar adós védelméről, hanem arról van szó, hogy a viszonyosság megkívánásával kiesz- közöljük, hogy a magyar hitelező is átértékelve kapja meg a külföldön a követelését. A 32. §. itt is per analogiam alkalmazandó. Megjegyzendő azonban, hogy a magyar bírói gyakorlat ily esetekben helytelenül nem értékeli át a követelést azzal az indokolással, hogy nincs oly jogszabály, amelynek értelmében külföldi (román) állampolgárnak külföldi (francia) állampolgár ellen külföldi (francia) pénznemben fennálló követelése átértékelve volna magyar bíróság által megítélhető (Kúria 5.385/1930).

V. A magyar jog a követelések felértékelése mellett ismeri a követelések *leértékelését*, devalorizációját is. Az aranyban teljesítendő fizetésekről szóló 950/1923. M. E. sz. rendelet azt a kedvezményt adja az adósnak, hogy a rendelet életbelépése (1923. február 10.) előtt keletkezett oly magánjogi címen nyugvó pénztartozásait, amelyeket valóságban (effektíve) aranyban vagy külföldi aranyértékben kellene teljesítenie, bármely törvényes fizetési eszközzel teljesíthet (1. §.), sőt ha az ezen rendelkezésnek megfelelő teljesítés, tekintettel az ügylet kötése óta megváltozott gazdasági viszonyokra, a pénz értékében beállott eltolódásra, az adós vagyoni és kereseti viszonyaira, az adósra méltánytalan lenne, az adós kérheti, hogy a bíróság a pénztartozásnak még nem teljesített részét a méltányosságnak megfelelően *leszállítsa* (devalorizáció). (2. §.) A valorizációs törvény 35. §-a a devalorizáció kedvezményét kiterjeszti az 1923. február hó 10. előtt keletkezett, aranyértékben meghatározott, de nem effektíve aranyban teljesítendő pénztartozásokra is.

A magyar jog devalorizációs szabálya szintén magánjogi szabály lévén, szintén csak abban az esetben alkalmazható, ha a követelésre irányadó lex obligationis a magyar jog. Ha a leértékelést igénylő adós külföldi, és tartozása a magyar jog uralma alatt áll, a devalorizációt nézetem szerint igényelheti, ha belföldön van a lakóhelye vagy székhelye. A rendelet 4. §-a ezenkívül az adós lakóhelyének annyiban is jelentőséget tulajdonít, hogy kimondja, hogy „ha más államban oly jogszabály van hatályban, amely az aranyban teljesítendő tartozások tel-

jesítésére irányadó pénznemet és átszámítási kulcsot meghatározza, a belföldi lakóhellyel vagy székhellyel bíró adós (külföldi honos is) az illető állam ily jogszabályának alkalmazását kívánhatja abban az esetben, ha a másik szerződő félnek (vagyis a hitelezőnek) lakóhelye, székhelye az illető idegen állam területén van, vagy a szerződéskötés idejében volt.“

VI. Rendszerint magánjogi jellegűek a törvényhozónak a felek részéről kikötött *értékállandósági vagy effektivitási záradékok hatályát érintő rendelkezései* is és ennél fogva általában csak abban az esetben alkalmazhatók, ha a követelésre irányadó lex obligationis az illető állam joga. Ez különösen áll az aranyérték-klausulákra (Goldwertklausel), amelyek értékállandósági záradékok lévén, a kirovó-összeget határozzák meg aranyban, továbbá az aranyérme-klausulákra (Goldmünzklausel), amelyek effektivitási klausulák lévén, a lerovás különleges módját határozzák meg. Megjegyzendő azonban, hogy a törvényhozónak ilyen rendelkezései szabály szerint csak a saját állam területén, vagy a saját állampolgárok részéről teljesítendő fizetésekre vonatkoznak, nem pedig külföldiek részéről külföldön (bel- vagy külföldi hitelezők részére) teljesítendő fizetésekre, mert céljuk csupán az aranykiáramlás megakadályozása és a hazai adósok védelme. Ennél fogva még abban az esetben is, ha a követelésre irányadó jog annak az államnak a joga, mely az aranyklausulát hatálytalanította (pl. az észak-amerikai jog), a magyar bírónak az aranyklausulát rendszerint csak abban az esetben kell hatálytalanának tekintenie, ha az adós az illető államnak a polgára vagy pedig a pénztartozás annak az államnak a területén teljesítendő. Kivételesen mégis hatálytalanak lehet tekinteni az aranyzáradékot még abban az esetben is, ha a követelésre irányadó lex obligationis a magyar jog, ha magyar adósnak pénztartozását oly állam területén egy ottani hitelező részére kell teljesítenie, amely (pl. az USA.) a záradékot hatálytalanította. Ily esetben ugyanis a méltányosság azt kívánja, hogy a magyar adós az amerikai jog részéről neki nyújtott kedvezménytől ne fosztassék meg.¹

¹ Így Wolff 57. és 101. l. Lásd 16. §. X. p. Megjegyzendő, hogy külföldi törvényhozónak az aranyklausulákat hatálytalanító rendelkezéseit, ha azok külföldi hitelezők érdekeit sértik, a külföldön kártérítés nélküli kisajátításnak kell minősíteni és csak abban az esetben kell elismerni, ha a követelés a kisajátító állam területén lokalizálható. Így Wolff, 101. l.

A magyar kormányrendeletek (950/1923., 410/1932., 1210/1933., 16.310/1933. M. E.) a természetben aranyban fizetendő tartozásokra nézve megengedik az arany árfolyamán átszámított folyó pénzben való fizetést és ezzel az aranyeffektivitási záradékot hatálytalanná teszik, holott az aranyértékben való kirovást nem akadályozzák meg. Az említett rendeletek szerint a hitelező a felajánlott pengőfizetés visszautasításával a fizetés elhalasztását kívánhatja arra az időre, amikor az aranyban való fizetés megint lehetséges lesz; ez esetben a hitelező a korlátozás megszűntéig fizetést egyáltalán nem követelhet.^{1 2}

VII. A valorizáció ismertetett szabályai az 1926: XVI. t.-c. 20. §-a és az 1928: XII. t.-c. 34. §-ának értelmében még abban az esetben sem nyernek alkalmazást, ha az irányadó lex obligationis a magyar jog, ha a pénztartozás teljesítésének módját vagy összegének meghatározását *nemzetközi egyezmény* szabályozza. Így különös szabályokat állítottak fel a valorizációra vonatkozóan a trianoni szerződés rendelkezései, az azok végrehajtása tárgyában kötött egyezmények, valamint a berni és római vasúti fuvarozási egyezmények (1928: III., IV. és 1938: XXVI., XXVII. t.-c.).

A trianoni szerződésnek idevágó rendelkezései két főcsoportra oszthatók. Az első csoportba tartozó rendelkezések a magyar állampolgároknak a Magyarország területéből részt nem kapott és már a háború előtt is fennállott államok polgáraival szemben fennálló tartozásainak kiegyenlítését szabályozzák. A második csoportba tartozó rendelkezések viszont a magyar állampolgároknak az újonnan alakult és a Magyarország rovására területükben gyarapodott államok polgáraival szemben fennálló tartozásaira vonatkoznak.

Az első csoportba tartozó rendelkezések szempontjából a szerződés különbséget tesz oly tartozások között, melyek azok-

¹ Megjegyzendő azonban, hogy az itt képviselt magánjogi felfogást, bár a külföldi irodalomban és gyakorlatban uralkodónak mondható, mégsem fogadták el mindig fenntartás nélkül és a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság 1929. július 12-i ítéletében szintén a pénzügyi felfogás alapjára helyezkedett, amennyiben az aranyfrankra szóló, szerb jog uralma alatt álló szerb aranykölcsönt a francia jog, tehát a lex valutae szerint bírálta el (Clunet. 1929. 977.).

² A devizaforgalmat korlátozó magyar jogszabályok közrendi szabályok és ennél fogva Magyarországon természetesen abban az esetben is alkalmazandók, ha a követelés külföldi jog uralma alatt áll. (Lásd 11. §. XI., 1. p.).

nak az államoknak polgáraival szemben állanak fenn, amelyek a 231. cikk e) pontjában meghatározott bejelentést megtették, vagyis a clearing mellett optáltak és oly tartozások között, amelyek azoknak az államoknak a polgáraival szemben állanak fenn, amelyek az említett bejelentést nem tették meg, vagyis a clearing mellett nem optáltak.¹

Az első csoport előbbi kategóriájába tartoznak az angol, francia, belga és görög hitelezők követelései, az első csoport második kategóriájába az amerikai, olasz, portugál, egyiptomi stb. hitelezők követelései.

A második csoportba tartoznak a csehszlovák, román és jugoszláv állampolgárok követelései.

Az első csoport első kategóriájába tartozó követelésekre vonatkozóan a szerződés 231. cikkének d) pontja azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a nevezett cikk 1—4. pontjaiban meghatározott követeléseket, tehát azokat, amelyek a Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalok közbejöttével clearing útján teljesítendő, az adós vagy helyesebben az adósnak helyébe lépett állam az érdekelt Szövetséges és Társult Hatalom pénznemében köteles kiegyenlíteni. Ami a külföldi pénznem átszámítási árfolyamát illeti, az illető pénznemnek a háború előtti árfolyama irányadó, ha azonban valamely szerződésben meghatározott árfolyam van kikötve, úgy a kikötött átszámítás alkalmazandó.

Az első csoport második kategóriájába tartozó követeléseket a szerződés általában nem valorizálja. Ha azonban a volt ellenséges állampolgár követelését a magyar állampolgár lefoglalt vagyonából elégítik ki, a 233. cikk utáni függelék 14. szakasza értelmében, a fenti első csoport első kategóriájába tartozó követelésekre irányadó átszámítási árfolyam kerül alkalmazásra.

A második csoportba tartozó követelések tekintetében a szerződés különbséget tesz oly államok polgáraival szemben fennálló követelések között, amelyeknek 1918. november 1. előtt már megvolt a pénzneme és oly államok polgáraival szemben fennálló követelések között, amelyeknek ebben az időben még nem volt meg a pénzneme. Az előbbieket kiegyenlítésénél a 254. cikk értelmében a genfi tőzsdének az 1918. november hó 1-ét

¹ L. 32. §. III. p.

megelőző két hónapban jegyzett átlagos árfolyamát kell mint átszámítási kulcsot alkalmazni. Az utóbbiaknál az átszámítási árfolyamot a Jóvátételi Bizottságnak kellett volna megállapítania.

A trianoni szerződésben megállapított átszámítási kulcsot módosították a 7934/1924. M. E. számú rendelettel közzétett román,¹ a 950/1930. M. E. számú rendelettel közzétett jugoszláv² és az 1924. XXII. t.-c.-be, valamint az 1930: XVII. t.-c.-be iktatott csehszlovák egyezmények, amelyek a trianoni szerződés 198. cikke alapján voltak megkötendőek.

Elvileg a román, jugoszláv és csehszlovák egyezmények egyaránt azokra a (I) „régí“ (osztrák vagy magyar) koronára szóló, (II) legkésőbb 1919. elejéig (nevezetesen a román: 1919. március 20-áig; a jugoszláv: 1919. január 15-éig; a cseh: 1919. február 26-áig) keletkezett, (III) bármikori esedékességű, (IV) magánjogi pénzübligációkra terjednek ki, amelyekben (V) az egyik fél Csonkamagyarország területén lakik (illetőleg van a székhelye, ha jogi személy), a másik fél ellenben — akár Magyarországból, akár Ausztriából — az illető utódállamhoz átesatolt területen („Neuauusland“) lakik, illetőleg van a székhelye. Ezenkívül (VI) a román és a jugoszláv egyezmények a fizikai személyekre nézve még azt is megkívánják, hogy a Csonka-Magyarországon lakó fél magyar állampolgár is legyen, az átesatolt területi lakos pedig román, illetőleg jugoszláv állampolgár. Ellenben a cseh konvenció szerint az állampolgárság irreleváns.

Quoad jogi hatás: Az ekként (I—VI) kijelölt körben a két első (román és jugoszláv) egyezmény érdemi szabállyal rendezi a pénztartozások sorsát. Nevezetesen fizetendő a) a román relációban: 2 koronáért 1 leu, ha a követelés 1918. okt. 31-ig keletkezett; ha 1918. nov. 1.—1919. márc. 20-ika közt keletkezett, úgy 4 koronáért 1 leu; b) a jugoszláv relációban: 4 koronánként 1 dinár.

Más típusú a rendezés (a jogi hatás) a Csehszlovákiával létesített egyezményben, amely clearinget létesített oly módon, hogy a csehszlovák adósok fizetéseiből elégítik ki a csehszlovák hitelezőket, a magyar adósok fizetéseiből pedig a magyar hite-

¹ R. T. 1924. évf. 288. l.

² R. T. 1930. évf. 10. l.

lezőket (11. cikk, 1. bek.). A magyar adós által fizetendő és a magyar hitelezőknek járó hányad nem haladhat meg régi koronánkint 0.10 csehkoronát és e mellett 12.500 régi koronánkint 1 pengőben is megállapítható (11. cikk, 4. bek.). Minden olyan követelés, amely nem esik az egyezmény V. fejezetének rendelkezései és 7. cikkében megállapított kivételek közé, annak az államnak a magánjogának hatálya alá tartozik, amelynek jogát az általános elvek szerint alkalmazni kell.

34. §. A tiltott cselekmény.*

I. Csaknem minden állam nemzetközi magánjoga szerint a tiltott cselekmény feltételeit és jogi hatásait a *lex loci delicti commissi* szerint kell elbírálni; tehát annak a helynek a joga szerint, ahol a cselekmény tényállása létrejött.¹ Ezt elvi élel megállapította a kir. Kúria 7674/1905. számú határozatában² a „törvény alapján keletkező kötelmek“,³ továbbá azok tekintetében, „amelyek tiltott, büntetendő vagy általában kárt okozó, vagyis oly cselekményekből származhatnak, amelyek az általános jogrendbe ütköznek“. E kapcsolóelv alkalmazását a magánjogi tiltott cselekmény feltételeit és jogi hatásait szabályozó jogszabályoknak a területiális jellegű büntetőjoggal

* v. Schelling: Z. f. ausl. u. intern. PR. 3., 854. és köv. — Lewald: 260. és köv. — Raape: 194. és köv. — Zitelmann: I. 111., II. 464. és köv. — Frankenstein: II., 358. és köv. — Nussbaum: 286. és köv. — Gutzwiller: 1622. (irodalmi utalásokkal). — Wolff: 101. és köv. — Schnitzer: 288. és köv.

¹ Általános szabály. Így Németország (E. G. 12.), Franciaország és leányjai (Code civ. 13. c. 1. bek.), Kína (25), Japán (11), a román és skandináv államok bírói gyakorlata, Ausztria, Hollandia, Svájc, a régi orosz jog területe, Bustamante-Kódex (167) stb. Ezzel szemben a román államok bírói gyakorlata a felek közös állampolgársága esetében hajlik a hazai jog alkalmazása felé. Görögország a lex forit alkalmazza, az angol jog viszont a kártérítési kötelezettséget a lex fori szerint bírálja el, megkívánja azonban, hogy a cselekmény a lex fori és a lex loci delicti commissi szerint jogellenes legyen. Az USA ezzel szemben mindig a lex loci delicti commissit alkalmazza. Savigny a lex forit tekintette irányadónak.

² Mdt. I., 20.

³ Általában a törvényen alapuló kötelmeknél (tehát a tiltott cselekményeknél is) a lex loci delicti commissit tekintik irányadónak: Belga-Kongó (11. c. 3. bek.), Lengyelország (11. c. 1. bek.), montevidéói szerződés (38), Olaszország (9. c. 2. bek. 2. p. s. terv. 13. c.).

fennálló kapcsolata, továbbá az indokolja, hogy mindenki, aki az állam területén tartózkodik, köteles magát az állam általános rendjének alávetni, végül, hogy a tartózkodó hely állama van elsősorban hivatva arra, hogy gondoskodik arról, hogy a területén tartózkodó személyek személyükben vagy vagyonukban kárt ne szenvedjenek. Ezenkívül a sértett a tettessel szemben kártérítési igényét legkönnyebben a kártétel helyén érvényesítheti.

Locus delicti commissinak kell tekinteni a német bírói gyakorlat szerint mind a cselekmény elkövetésének helyét (Handlungsort), mind azt a helyet, ahol az eredmény bekövetkezett (Erfolgsort); a román államok bírói gyakorlata, valamint a svájci és skandináv elméletek szerint viszont csak az előbbit. A magyar jog szempontjából a helyes felfogás szerint locus delicti commissinek kell tekinteni mindazon helyeket, amelyeken a tényállás bármely része vagy az eredmény megvalósult. (Cselekményegység elmélete.)¹⁻² Egyedül az eredmény helyén hatályban levő jogra a kártérítési követelés ugyan nem alapítható, hanem ha a cselekmény elkövetésének helyén hatályban levő jog szerint a konkrét esetben a tiltott cselekmény létrejövetelének feltételei fennforognak, a sértett igényét az eredmény létrejövetelének helyén hatályban levő jogszabályokra is alapíthatja, ha ezek szerint a tettes ellen olyan követelést érvényesíthet, amelyet az elkövetés helyének joga szerint nem érvényesíthetne (pl. erkölcsi kártérítés). Ha a tényállás több állam területén valósult meg, a sértett követelését bármelyik állam jogára alapíthatja.³

II. A lex loci delicti commissi szerint kell elbírálni:

1. — a *vétőképességet* (delictorum capacitas), amelyre tehát a cselekvőképességgel ellentétben nem a lex patriae irányadó;⁴

2. — a tiltott cselekmény többi *tényálláselemét*: így többek között, hogy a kérdéses cselekmény tiltott cselekménynek

¹ Ezen az állásponton áll Angyal (Magyar Büntetőjog Tankönyve, 1920. I., 129. l.).

² Mulasztási deliktumnál azt a helyet kell irányadónak tekinteni, ahol tenni kellett volna valamit.

³ Így Wolff (102), másképp Zitelmann (II., 485.).

⁴ L. 20. §. IV. 8. p.

tekintendő-e, továbbá a cselekmény jogellenességét kizáró okokat (jogos védelem, jogos önségély, végszükség, a sértett beleegyezése, továbbá azok az esetek, amelyekben különös jogszabály, az általános erkölcsi felfogás vagy a közérdek szempontja teszi a sértést kivételesen megengedhetővé),¹ végül a tettes vétkességét és hogy az okozatosság a tiltott cselekmény és a kár között fennforog-e;

3. — a tiltott cselekmény valamennyi *jogi hatását*: a kártérítés módját és mértékét (restitutio in integrum, pénzbeli kártérítés vagy erkölcsi kár), a sértett konkurráló vétkességének jelentőségét, harmadik személyek felelősségét másnak tiltott cselekményeiért, a tiltott cselekményekre megállapított kivételes elévülési időket és feltételeket, hogy a tettesek és felbujtók mely esetben felelősek egyetemlegesen és mely esetben mindegyik csak az általa okozott kárért.²

III. Nem irányadó a *lex loci delicti commissi*:

1. — a *tényállás primér minősítése* tekintetében, amit a *lex fori* szerint kell elbírálni;³

2. — ha a tiltott cselekmény valamely meghatározott alanyi jog (tulajdon, szerzői jog, cégjog stb.) ellen irányul, *ennek a jognak a létét, fennforgását* a szerint a jog szerint kell elbírálni, amelynek az uralma alatt a kérdéses jog áll: pl. a tulajdonjognál a *lex rei sitae* szerint. A *lex loci delicti commissi*-nak csak annyiban van jelentősége, amennyiben szükséges, hogy a kérdéses jogot mint alanyi jogot a *lex loci delicti commissi* is elismerje. Így, aki külföldön bitorol magyar szerzői jogot, a legtöbb esetben nem perelhető ezért sem belföldön, sem külföldön kártérítésre, mert a szerzői jog hatálya sem a

¹ Pl. nem követ el tiltott cselekményt a lelkész, aki a korcsmában levő vendégeket vallási érzületükre hivatkozva a korcsmában tartózkodásról lebeszéli, bár ebből a korcsmárosra anyagi hátrány hárul.

² Pl. a magyar bírói gyakorlat szerint az egyetemlegesség szabálya nem érvényesül, ha a cselekményt rendkívüli tömegizgalmak idején a tömegizgalom hatása alatt követték el, vagy néha egyéb méltányossági okból, pl. ha az elkövető még nem hosszabb idővel haladta meg csak a vétőképtelenség korhatárát.

³ Nem szükséges, hogy a tényállás a *lex fori* által meghatározott egyes tiltott cselekményeknek is megfelelően, hanem elegendő, ha besorozható a *lex fori*-nak a tiltott cselekményeket szabályozó joganyagába. A *lex fori* tehát a tiltott cselekmény fogalmának csupán absztrakt mértékét szabja meg.

nemzetközi tényleges érvényesülés, sem a belföldi jog szempontjából nem korlátlan.¹

3. Ha *nincs lex loci delicti commissi* (pl. emberölés északi sarki expedíciónál), a tettes hazai joga alkalmazandó.² Tengeri hajókon és légi járóműveken elkövetett tiltott cselekményeket a hajó vagy légi járómű hazai joga szerint kell elbírálni.³

IV. Egyes jogrendszerek a *belföldi tettes védelmére* különös szabályokat állítottak fel, amelyek lényegileg nem egyebek, mint az általános közrendi záradék alkalmazásának különös esetei. Így a német EG. 12. cikke szerint német honossal szemben a külföldön elkövetett tiltott cselekményből eredő kártérítési kötelezettség legmagasabb mértékét a német törvény állapítja meg. Még messzebb mennek az 1918. aug. 5-én kelt kínai (25. cikk 1. és 2. bek.) és az 1898. június 15-én kelt japán (11. cikk 2. és 3. bek.) nemzetközi magánjogi törvények, amelyek külföldön elkövetett tiltott cselekményeknél nem csupán a belföldi tettes, hanem a külföldi tettes védelmére is — az angol jog mintájára — kifejezetten megkívánják azt, hogy a tényállást mind a *lex fori*, mind a *lex loci delicti commissi* tiltott cselekménynek minősítse.⁴

A Kúria a *lex fori*nak annyiban tulajdonít jelentőséget, amennyiben azon az állásponton van, hogy „ha külföldi nem valamely szerződésből, hanem cselekményből eredő jogot hazai bíróság előtt érvényesít, ő sem bírhat nagyobb igénnyel, mint az itteni állampolgár“. A Kúriának ez a gyakorlata nem helyeselhető.⁵

Ezenkívül jelentősége lehet a *lex fori*nak a magyar jogban annyiban is, hogy ha a *lex loci delicti commissi* szerint a

¹ Lásd 28. §. II., 2. p. Kivétel áll fenn a magyar védjegy, ipari minta és mustra, magyar szabadalom külföldön történt bitorlása esetében, amikor belföldi bíróság előtt kártérítési per folyamatba tehető, annak ellenére, hogy a *locus delicti commissi* állama a magyar védjegyet, ipari mintát, mustrát és a magyar szabadalmat nem ismeri el. L. 28. §. III. 1., IV. és V. 1. pontokat.

² Frankenstein: II., 371.

³ RG. 138., 246.

⁴ A kínai törvény kifejezetten kimondja, hogy a kártérítés legmagasabb mértékét nem kell a *lex fori* szerint elbírálni, a japán törvény viszont hasonló szabályt tartalmaz, mint az EG. 12. cikke, azzal a különbséggel azonban, hogy e szerint a külföldi tettes is védelemben részesül.

⁵ Kúria I. G. 646/1901—1902. (Dt. 3. XXII. 130.) — L. 11. §. XII. p.

külföldön elkövetett tiltott cselekménynek enyhébb következményei vannak, mint a magyar jog szerint, akkor előfordulhat, hogy a magyar bíró a közrendi záradékra utalással a magyar jogban meghatározott jogi hatásokat állapítja meg. Így pl., ha az USA. területén magyar embert meggyilkolnak, a meggyilkolt gyermekei a tettestől kártérítést követelhetnek annak ellenére, hogy a Common law ilyen kártérítési kötelezettséget nem állapít meg (MTJ. 1725. és 1726 §.).¹

35. §. Egyéb kötelmek.*

I. *A vétlen jogellenes kártételt* (MTJ. 1737—1745) és *a vétlenül jogszerűen okozott kárért* (pl. MTJ. 1712. §. 2. bek.) fennálló felelősséget annak az államnak a joga szerint kell elbírálni, amelynek területén a tényállás létrejött.² (Lex loci actus). Ez a magyar bírói gyakorlat álláspontja is.³ A német bírói gyakorlat itt is alkalmazza az EG. 12. cikkében foglalt védelmi szabályt.

Nem alkalmazható a károkozás helyének joga a következő esetekben:

1. Ha a kártokozó tényállás nyílt tengeren jött létre, a hajó hazai joga (loi de pavillon) irányadó. Ennek különösen hajók összeütközése (abordage) esetében van jelentősége, amennyiben az 1913. I. t.-c.-be iktatott brüsszeli egyezmény az irányadó anyagi jogot nem egységesítette. Ha az összeütköző két hajó hazai joga különböző, a felperes bármelyik hazai jogra

* Zitellmann: II., 510. és köv. — Frankenstein: II., 384. és köv. — Raape: 224. és köv. — Nussbaum: 294. és köv. — Wolff: 104. és köv. — Schnitzer: 288. és köv.

¹ Frankenstein: II., 382.

² Az úgynevezett *quasidelictumok*nál az államok bírói gyakorlata általában a *lex loci quasidelicti commissi*-t alkalmazza. Így a fentebb, a 341. lapon 3. jegyzet alatti törvények, továbbá a cseh terv. (26), Francia-Marokkó (16), Tanger (16), Bustamante-Kódex (165). Kevésbé egyöntetű a gyakorlat a mások cselekményeiért való felelősség elbírálásánál; a svájci gyakorlat a felelős személy személyes jogát, a német gyakorlat az EG. 12. cikkét és a cselekmény helyének jogát alkalmazza. Egyébként a *quasidelictumok* és *quasicontractusok* régi megkülönböztetése dogmatikai szempontból nem helyes.

³ Kúria 7674/1905. (Mdt. I., 20.)

alapíthatja keresetét.¹ Ugyancsak a hajó hazai joga szerint kell elbírálni a nagy hajókár (grosse Haverei, avarie commune) esetében azt, hogy a hajós jogosult volt-e a hajót vagy a rakományt feláldozni.²

2. A nagy hajókár esetében az „Ausgleichsanspruch“-okat nem a hajó hazai joga, hanem annak a helynek a joga szerint kell elbírálni, ahol a kár nagyságának hivatalos megállapítása és felosztása történik (Dispacheort), tehát szabály szerint a rendeltetési kikötő, esetleg a hajó részéről felkeresett szükségbeli kikötő (Nothafen) joga szerint, mert itt a „Dispache“ a kárterítési követelés alapja.³

3. A hajóvállalkozó (Reeder, armateur) felelőssége tekintetében irányadó jog szerint kell elbírálni azt is, hogy mi az ő felelősségének mértéke, hogy korlátlanul vagy korlátoltan felelős-e: nevezetesen, hogy a felelőssége tárgyilag a hajóra és rakományára van-e korlátozva (német rendszer), hogy számszerűleg van-e korlátozva (angol rendszer), hogy korlátlan felelősségnél megilleti-e az „abandon-jog“ (francia rendszer: a hajó és a rakomány átengedése a biztosító részére).

4. Azt a kérdést, hogy a felelősséggel terhelt dolgokat dologi jogi (zálogjogi) felelősség is terheli-e, a lex rei sitae, nyílt tengeren a hajó hazai joga szerint kell elbírálni.⁴

II. *A megbízás nélküli ügyvitelt* (MTJ. 1634—1646. §.) az *ügyvitel helyének joga* szerint, nem pedig — mint Zitelmann tanítja — az ügy urának vagy az ügyvivőnek hazai joga szerint kell elbírálni.⁵ Ha az ügyvivő eljárása ügyletek kötésére

¹ Így RG. 138., 246. Másként Ferenczy 412. és az ú. n. York—antwerpeni szabályok, valamint az Institut 1888. évi tervezete.

² A kis vagy különös hajókár (avarie particulière) esetében a „res perit domino“ elve nyer alkalmazást. (L. Nagy F.: Magyar Tengerjog. 28.)

³ A hajókár fogalmát, feltételeit, felosztási módját az Institut 1888. évi tervezete szerint a lobogó joga, az antwerpeni szabályok szerint pedig a kirkódóhely joga szabályozza. Ez az utóbbi az uralkodó felfogás, de egyes írók (pl. Bar, II. 331.) helytelenítik. V. ö. Nussbaum: 285, Ficker: RVglHWB. IV. 482.

⁴ Így Wolff: 104.

⁵ A német és angolszász bírói gyakorlat az ú. n. quasicontractusokra a kötelmi ügyletek jogának gondolatvilágát és jogi fogalmait a nemzetközi magánjog terén is átviszi, az újabb gyakorlat és a román államok gyakorlata ezzel szemben — helyesen — a kötelmi ügyletekre utaló reminiscenciákat itt mellőzi és inkább a tiltott cselekményekre vonatkozó elveket alkalmazza.

irányult, úgy a negotiorum gestio tekintetében irányadó jog nem szükségképpen azonos a megkötött ügyletre irányadó joggal.

A megbízás nélküli ügyvitel keretébe tartozik a *találó* cselekménye és gyakran a *mentés* (sauvetage) és a *segélynyújtás* (assistance maritime) is tengeri veszély esetében, ami természetesen szerződésen is alapulhat. Ezért a találás és mentés helyének joga, ha pedig a mentés vagy segélynyújtás nyílt tengeren történik, a megmentett hajó hazai joga irányadó ¹ (vitás).

III. Az *alaptalan gazdagodást* (MTJ. 1750—1780. §.), tekintve, hogy a gazdagodási követeléssel (condictio) a jogrend két vagyon között beállott igazolatlan vagyoneltolódást egyenlítő ki, a szerint a jog szerint indokolt elbírálni, amely szerint *magát a kérdéses vagyoneltolódást* kell elbírálni. ² Így a tartozatlan fizetés esetében a condictio indebitit, továbbá a condictio sine causat, a condictio ob turpem vel injustam causam-ot, a condictio causa data causa non secuta-t a szerint a jog szerint kell megítélni, amely a teljesített szolgáltatásra irányadó volt. Ugyanez áll okafogyott szolgáltatás esetében a condictio ob causam finitam tekintetében. Hogy a szolgáltatásra a gazdagító kötelezve volt-e vagy nem, azt viszont a szerint a jog szerint kell elbírálni, amely a kérdéses kötelezettségre, ha fennállana, irányadó lenne. ³ Ha a megajándékozott az ajándékozóval szemben hálátlanságot követ el s ezért ez az ajándékot visszavonja, vagy a vevő a vételár lefizetése után érdekveszteség okából eláll az adásvételtől, a szolgáltató fél visszakövetelési joga az ajándékozásra vagy vételügyletre irányadó jog szerint bírálendő el. Végül átalakítás, egyesítés és vegyítés esetében (MTJ. 598—602. §.) a gazdagodási követelést a lex rei sitae szerint kell elbírálni.

¹ A Kúria szerint ez utóbbi esetben annak a kikötőnek a joga irányadó, ahová a megmentett hajót vitték. (Dt. 2. XX. 68.) A York—antwerpeni szabályok szerint a mentő hajó hazai joga irányadó. (Clunet. 1885. 606. 10. szabály); a brüsszeli szabályok szerint akkor is, ha a mentés belvizen folytatódott és fejeződött be. (Clunet. 1888. 887.) — V. ö. Nussbaum: 296, Ficker: RVglHWB. IV. 483, Wolff: 104.

² Vitás. Az irodalomban néha a lex loci solutionist, néha az adós lex patriae-ját vagy lex domicilii-ját tekintik irányadónak.

³ Vitás. A vita jelenlegi állását behatóan ismerteti Neuner: Zeitschrift f. ausl. u. internat. PrivRecht. II. (1928) 122. 1. jegyzet; Nussbaum: 294.

IV.

Családi jog.

I. HAZASSÁGI JOG.*

36. §. Eljegyzés.**

I. Az eljegyzés (kölsönös házassági ígélet) anyagi és alaki érvényességét, valamint az eljegyzés jogi hatásait szabályozó jog meghatározásáról a magyar nemzetközi magánjogban tételes jogszabály nem rendelkezik és bírói gyakorlatunk sem foglalt eddig még ebben a tekintetben állást. A magyar jog szellemének mindenesetre az felel meg, amit a H. T. előkészítése során tervezett, de a törvénybe bele nem került rendelkezések is igazolnak,¹ hogy az *eljegyzés anyagi érvényességét és jogi hatásait a felek hazai joga, az eljegyzés alaki érvényességét pedig a locus regit actum elv szerint bíráljuk el*. Indokolt ugyanis — amennyiben az eljegyzés jogi természete ezt nem zárja ki — a házassági jognak magyar kollíziós normáit analógia útján az eljegyzésre is alkalmazni. Így az eljegyzés anyagi érvényessége tekintetében indokolt a H. T. 108. §-ának analógiájára a kor és cselekvőképesség szempontjából mind-egyik fél hazai jogát *disjunctive*, az egyéb *anyagi* kellékek szempontjából pedig a két fél hazai jogát *kumulatíve* alkalmazni, vagyis az eljegyzést a kor és cselekvőképességen kívül csak abban az esetben szabad érvényesnek tekinteni, ha az eljegyzés anyagi szempontból mind a két fél hazai joga sze-

* A nemzetközi házassági joggal foglalkozó, elég gazdag magyar irodalmat lásd Újlakinál: I. 43. és II. 37.

** Szladits: Az eljegyzés nemzetközi vonatkozásban. (M. Közig. melléklete. Anyakönyvi közlemények 36. sz. 2. l., 37. sz. 1. l). — Zitelmann: II. 797. és köv. — Lewald: 77. — Gutzwiller: 1633. — Nussbaum: 130. — Wolff: 115. és köv. — Schnitzer: 155. és köv. — Spiegel: Das Verlöbniß im IntPR. Heidelberg, Diss. 1929. — v. Schelling: Z. f. ausl. u. intern. PR. 3., 863. — Martin Wolff: RVglHVB. IV. 397. — Wolff: Lehrb. des Familiensrechts (mit Th. Kipp) 1931. §. 7.

¹ Grosschmid: Házasságjogi törvény. II. 704. és köv. 1.

rint érvényes.¹ A H. T. 109. §-ának per analogiam alkalmazása már nem indokolt, mert e §. a magyar állampolgár férfi és a külföldi nő között létrejött házasság anyagi érvényessége tekintetében a nő kora és cselekvőképességének kivételével csupán azért tekinti egyedül irányadónak a magyar jogot, mert abból indul ki, hogy „a házasság, melyet magyar honos férfi külföldi nővel köt, a nőt magyar honossá teszi és magyar családot alapít meg, tehát arra a külföldi államra nézve, amelynek kötelékéből a nő a házasság által kilépett, úgy a nő, mint a tőle származó család idegenné lesz”.² Minthogy pedig az eljegyzésnek a nő állampolgárságára nincs semmi befolyása, nem indokolt a 109. §. alkalmazása sem.

Nem indokolt a H. T. 113. §-ának per analogiam alkalmazása sem, amely szerint a locus regit actum elv a házasságkötés alaki érvényességének tekintetében nem fakultatív, hanem imperatív módon, kötelezően érvényesül, mert ennek az elvnek imperatív alkalmazását a házasságnál egyedül a kötés ünnepélyes és szigorúan meghatározott alakszerű volta teszi szükségessé, az eljegyzés pedig egyáltalában nem alakszerű szerződés. Ennekfolytán a locus regit actum elv az eljegyzés szempontjából éppen olyan fakultatív módon érvényesül, mint a kötelmi ügyleteknél általában és az eljegyzést alaki tekintetben érvényesnek kell tekinteni akkor is, ha nem felel meg ugyan a lex loci contractusnak, megfelel azonban az egyik fél hazai jogának. Ezért olasz jegyeseknek Budapesten vagy magyar jegyeseknek Rómában szóbelileg kötött eljegyzését alaki szempontból érvényesnek kell a magyar bíróságnak tekintenie, annak ellenére, hogy az olasz ptk. 54. cikke az írásbafoglalást érvényességi kelléknek tekinti, mégpedig az előbbi esetben azért, mert a lex loci contractusnak, az utóbbi esetben pedig azért, mert a felek hazai jogának megfelel.

II. Az eljegyzés *jogi hatásainak* elbírálásánál szintén alkalmazni kell per analogiam a magyar nemzetközi magánjognak a házasság jogi hatásai tekintetében irányadó kollíziós normáit és ennekfolytán az eljegyzés személyi jogi hatásai

¹ Uralkodó felfogás RVglHWB. IV. 397. Kissé eltérően Nussbaum: 130. Helytelen az a régebbi gyakorlat, amely a „teljesítési hely” jogát tekintette irányadónak.

² A H. T. miniszteri indokolása.

tekintetében a jegyesek jelenlegi közös hazai jogát, az eljegyzés vagyoni jogi hatásai tekintetében pedig a jegyeseknek az eljegyzés megkötésének idejében fennálló közös hazai jogát kell irányadónak tekinteni. Ha a jegyesek állampolgársága az irányadó időpontban eltérő, nem szabad a bírónak — mint azt a magyar irodalomban kifejezésre jutó egyik felfogás teszi — ¹ a magyar jogra, mint *lex fori*ra visszatérnie, mert a *lex fori* alkalmazása a nemzetközi magánjog lényegével ellentétben áll és általában csak végszükség esetén, csak abban az esetben alkalmazható, ha semmiféle más észszerű megoldás nem áll rendelkezésre, hanem az eljegyzésnek csak azokat a jogi hatásait szabad elismernie, melyeket mind a két fél hazai joga elismer, vagyis itt is kumulatív kell alkalmaznia a két fél hazai jogát.² Ennek a szabálynak az indoka abban keresendő, hogy nem volna méltányos és az eljegyzésben kifejezésre jutó közösségi gondolatnak (*Gemeinschaftsgedanken*) sem felelne meg, ha az egyik jegyes oldalán az eljegyzés erősebb jogi hatásokat fejtene ki, mint a másik jegyes oldalán. Így ha a magyar jegyes francia jegyesével kötött eljegyzéstől alapos ok nélkül visszalépett, nem köteles a magyar jog alapján a vétlen jegyesnek vagy rokonainak járó kártérítés megfizetésére, mert a francia jog ilyen kártérítési kötelezettséget nem ismer.^{3 4}

III. Az eljegyzés nemzetközi magánjogi elbírálásánál jelentős szerepe van a *közrendi záradéknak*, mert a magyar bíró nem alkalmazhat oly külföldi jogot, amely a házasságkötés szabadságának elvét szűkebb keretek közt ismeri el, mint a magyar magánjog. Így tehát nem alkalmazhat oly külföldi jogot, amely szerint a hűtlen jegyest házasságkötésre perrel és ítélettel is lehet kötelezni, vagy amely szerint a házassági ígéret kötbérrel vagy tartásdíj kikötésével is biztosítható. Nem

¹ Balla: 159. l. Így a Bustamante-Kódex is. (39).

² Uralkodó felfogás. RVglHWB. IV. 397.

³ Így Wolff: 115. l.

⁴ Megjegyzendő, hogy az eljegyzés jogi hatásainak elbírálása tekintetében csak abban az esetben tekinthető irányadónak a felek hazai joga, ha az eljáró bíróság joga, a *lex fori* az eljegyzést *szerződésnek* minősíti. Ha a *lex fori* (pl. a francia jog) az eljegyzést egyáltalán nem ismeri el szerződésnek, a házassági ígéret megszegését azonban tiltott cselekménynek minősíti, az eljegyzés jogi hatásai tekintetében a *lex loci delicti commissi*, az eljegyzésszegés helyén hatályban levő jogot fogja a bíró irányadónak tekinteni. (Ellenkezően Wolff: 115.)

alkalmazhatja a magyar bíró az angol jognak azt a szabályát sem, amely az elhagyott vétlen menyasszonynak a magyar jognál messzebbmenő kártérítési követelést biztosít. Viszont nem akadályozza a közrendi záradék az olyan külföldi jog alkalmazását, amely a házasságkötés szabadságának elvét a magyar jognál szélesebb körben ismeri el, amely pl. a vétlenül elhagyott jegyesnek kártérítési követelést egyáltalában nem biztosít.¹

37. §. A házasságkötés anyagi érvényessége.*

(A házassági akadályok.)

I. 1. A házasságkötés anyagi érvényességét (a házasság megkötésének anyagi feltételeit és a már megkötött házasság anyagi érvényességét) az államok nemzetközi magánjogi szempontból különböző elvek szerint bírálják el. Így egyes államok e tekintetben a házasságkötés helyének jogát (a *lex loci celebrationis*),² más államok a felek lakóhelyének jogát (a *lex domicilii*),³ ismét mások a felek hazai jogát (a *lex patriae*)⁴

* Zitelmann: II. 603. és köv. — Lewald: 79. és köv. — Gutzwiller: 1632. és köv. — Nussbaum: 131. és köv. — Wolff: 116. és köv. — Schnitzer: 157. és köv. — Raape EG. 13. cikkhez. — Martin Wolff: RVglHWB. IV. 398. és köv. és (Kipp-) Wolff: Familienrecht §. 39. — Alex. Bergmann: Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht. 3 k. 1926—1930. (alapvető munka). — Wieruszowski: Leske-Loewenfeld: Rechtsverfolgung im internat. Verkehr IV. 1. (1932) 50. és köv. — Lewald: WB. des VölkerRs. I. 454. és köv. — Beer: NiemeyersZ. 25. (1915) 305. és köv. — Meili—Mamelok: Das IntPR. auf Grund der Haager Konvention. 1911. — Pillet: Traité prat. I. 542. és köv. — Niboyet: Manuel 611. és köv. pont. — Dicey—Keith: Conflict of Laws 418. és köv. — F. Kessler: Z. f. aus. u. internat. PR. 1., 858. és köv. RVglHWB. IV. 406.

¹ L. 11. §. XI. 2. b. p. Így a német bírói gyakorlat (OLG. Köln, LeipzZ. 1926, 602.) Ellenkezően Wolff: 115. l. 4. jegyzet.

² USA. (a marriage valid where consummated is valid everywhere) és egyes latin amerikai államok, pl. Argentína, Paraguay, Mexikó, Guatemala, Nikaragua, továbbá az Oroszországban kötött házasságok tekintetében a szovjetorosz jog, valamint bizonyos tekintetben a külföldön kötött házasságoknál a svájci jog (Ptk. bef. 59. c. 7. p.). Az USA. egyes államaiban hatályban levő, 1912. évi „Uniform Marriage Evasion Act“ a *lex loci actus* elvét a *lex domicilii* elvének feláldozta.

³ Anglia, Dánia, az 1900. év előtti német jog, egyes dél- és középamerikai államok stb.

⁴ Franciaország (Code civil 170.), Olaszország (ptk. 102.), Belgium, Hol-

tekintik irányadónak. Ez utóbbi csoportba tartozik a legtöbb állam jogrendszere.¹

E csoportba tartozik a magyar jog is, azzal a különbséggel azonban, hogy amíg a *lex patria*et alkalmazó valamennyi külföldi állam csupán azt kívánja, hogy az akadálymentesség mindegyik házastársra nézve külön-külön (*disjunctive*), „kizárólag” a saját hazai joga szerint legyen meg, addig a magyar nemzetközi magánjog szerint a házasság anyagi érvényessége (tehát a házassági akadályok és a szabad beleegyezést kizáró körülmények: kényszer, tévedés, megtévesztés) csupán a kor és cselekvőképesség szempontjából² bírálendő el *disjunctive* mindegyik fél hazai joga szerint, egyébként a házasságkötés többi anyagi érvényességi kelléke tekintetében mind a két fél hazai jogát *kumulatív*e kell alkalmazni, vagyis csupán akkor lehet a házasságot anyagi szempontból érvényesnek tekinteni, ha az mind a két fél hazai joga szerint érvé-

landia, Spanyolország, Portugália, Luxemburg, Románia, Németország (E. G. 13. c.), Ausztria, Görögország, Bulgária, Lengyelország, Svédország és Svájc a Svájcban kötött házasságokra nézve stb. A Code civil értelmében francia honosnak külföldön kötött házassága csak akkor érvényes, ha a francia törvény által felállított akadályokba nem ütközik, míg idegeneknek Franciaországban kötött házasságára joggyakorlat állapította meg, hogy házasságkötési képessé-
güket honi joguk szerint kell megítélni, bizonyos, a francia állam közrendjébe ütköző tilalmaktól eltekintve, melyek a francia állam területén kötetendő házasságok útjában állanak (pl. a vallás vagy fajkülönbözőség alapján felállított akadályok). A német törvény minden megszorítás nélkül a honi jog alapján áll. Az olasz jog saját honosainak külföldi házasságát az olasz törvény szerint ítéli meg, idegenekre vonatkozólag pedig megkívánja, hogy az idegen ne csak saját hazájának törvénye szerint, de az olasz törvény szerint is bírjon házasságkötési képességgel. Az osztrák ptk. 4. §-a, valamint 34. §-ának megfelelő magyarázata alapján a joggyakorlat Ausztriában is a honi jog alapján ítélte meg úgy a külföldön házasuló osztrák honos, mint az Ausztriában házasodó külföldiek házasságkötési képességét; Ausztriában kötött házasságoknál azonban közrendi akadályul tekintette a *cultus disparitas*-t és az *impedimentum catholicismi*-t idege-
nekre nézve is. (L. Jettel: 33.)

¹ Kevert rendszer van hatályban Guatemalában, Észtországban (1922) stb.

² Kor és cselekvőképesség fogalma alá tartoznak: a fejletlen kor, a kiskorúság, továbbá a kiskorúság meghosszabbítása, nagykorú gondnokság alá helyezése, az abszolút cselekvőképtelen kor és a cselekvőképtelenség akut esetei: szellemi vagy testi bajok (siketnémaság, vakság) okából. Ezekkel kapcsolatos a szülői, törvényes képviselői vagy gyámhatósági beleegyezés, továbbá az esetleges gyámhatósági jóváhagyás kérdése.

nyes.¹ (H. T. 108. §.) Nem elegendő tehát, hogy a hazai jog az ő polgárának megengedje a házasságkötést, hanem az is szükséges, hogy a másik félnek, aki nem az ő polgára, megengedje.²

2. A hágai házasságkötési egyezmény és az azt nyílt egyezménnyé átalakító 1923. évi hágai jegyzőkönyv (1911: XXI. és 1926: XX. t.-c.) szerint, amelyek alkalmazást nyernek egyrészt Magyarország, másrészt Luxemburg, Németalföld, Németország, Olaszország, Románia, Svájc, Svédország, Lengyelország és Danzig Szabad Város között,³ a házasság anyagi érvényességét — helyesen — minden vonatkozásban *disjunctive* kell a felek hazai joga szerint elbírálni, amennyiben tehát a hágai egyezmény alkalmazandó, a H. T. 108. §-ának a hazai jogok kumulálására vonatkozó szabálya nem nyer alkalmazást.

A hágai egyezmény 8. cikke az egyezmény alkalmazásá-

¹ A 108. §. ama rendelkezése, hogy a kor és cselekvőképesség mind a két házasulóra „kizárólag“ a saját hazai joga szerint ítélendő meg, azt jelenti, hogyha pl. chilei férfi szerb nővel kíván Magyarországon házasságot kötni, bár a chilei jog szerint a nagykorúság a 25. életév betöltésével áll be, Szerbiában pedig a 21. életév betöltésével: nem szükséges, hogy a szerb nő a chilei jognak feleljen meg, hanem már nagykorúnak tekintendő, ha a Szerbiában irányadó jog szerint 21. életévét betöltötte. Vagyis a pl. 22. éves szerb nőnek korát és cselekvőképességét a völegény hazai joga nem befolyásolja. A többi anyagi jogi kellékek már nem kizárólag mindegyik félre nézve vizsgálandók, hanem *ha az egyik házasulóra akadály áll fenn, bárha ez a másik házasuló hazai joga szerint nem akadály, ez a kötést gátolja*. Vagyis „ha az egyik törvény szerint érvénytelenségi eset forog fenn, érvénytelen a házasság, habár a másik fél honi törvényei szerint érvényes volna is“. (A H. T. törvényjavaslatának a 131. (108) §-hoz tartozó indokolása.) Ha tehát pl. kétszer elvált német nő kívánna nálunk házasságot kötni görög férfivel, itt a házasságot nem köthetné meg, mert a német nő kétszer elvált volta saját hazai törvénye szerint ugyan nem házassági akadály, de a férfi hazai törvénye szerint igen, márpedig az akadálymentességnek mindkét törvény szerint fenn kell forognia. Vagy az esetben, ha a férfi hazai törvénye szerint a szerzetesség nem akadály, a nő hazai törvénye szerint azonban igen, a házasság nem köthető meg.

² A törvény szövegezése nem a legsikerültebb, mert „a mindkét fél hazájának törvénye szerint“ megítélés kétféle, egymással ellenkező ítéletre vezet: először, hogy az egyik házasuló hazájának törvényei szerint a házasság érvényes, másodszor, hogy a másik házasuló hazájának törvénye szerint érvénytelen. Ezzel az eredménnyel nem megyünk semmire. Azt, amit a törvénynek mondania kellett volna, így kellett volna kifejezni: „A házasság érvényes, ha az egyik házasúlról nézve a saját hazájának törvénye szerint érvényes“.

³ L. 3. §. VII. b. pont.

nak feltételeit három szempontból határozza meg: a) a kötés helyének, b) a házasuló személyének, c) az alkalmazandó jog-nak szempontjából.

ad a) A hely szempontjából az egyezményt alkalmazni kell, ha a házasságkötés szerződéses állam európai területén történik. *ad b)* A személy szempontjából elegendő, ha a ház-asulóknak csupán egyike szerződéses állam polgára. *ad c)* Az alkalmazandó jog szempontjából csak szerződéses állam törvé-nyének alkalmazására van nemzetközi szerződéses kötelezett-ség. Ha tehát nem szerződéses állam polgáráról van szó (csak a házasulók egyike ilyen), nincs kötelezettség arra, hogy ez utóbbinak a *lex patriae*-ját kelljen alkalmazni. De arra sincs kötelezettség, hogy a szerződéses állam polgárának *lex patriae*-jában foglalt, más jogra, pl. az illető házasuló lakóhelyén irányadó jogra történt utalás alapján, ez utóbbi jog nyerjen alkalmazást, ha az (t. i. a lakóhely joga) nem szerződéses ál-lam joga.¹

¹ A hágai egyezmény alkalmazásának szempontjából Magyarországon a következő esetek fordulhatnak elő:

I. *A kötés Magyarországon történik:*

a) Két magyar állampolgár köt házasságot. Nemzetközileg a kötésnek van hatása kifelé is. A többi állam azért ismeri el érvényesnek, mert a közös *lex patriae*-nek megfelel. b) Magyar és szerződéses más állam honosa kötik a házasságot. Az egyezmény nyer alkalmazást. c) Magyar és nem szerződéses ál-lam honosa köt házasságot. Az egyezmény alkalmazandó, de azzal a megszorítással, hogy a nem egyezményes állam jogát alkalmazni az egyezmény alapján nem szerződéses köteleesség. d) Szerződéses külföldi állam polgára és nem szer-ződéses állam polgára köti a házasságot. Mint a c) eset. e) Két szerződéses állambeli köti a házasságot. Az egyezmény irányadó. f) Két nem szerződéses ál-lam polgára köti a házasságot. Az egyezmény nem nyer alkalmazást, hanem csupán a H. T. rendelkezései.

II. *A kötés szerződéses külföldi állam területén történik.*

a) Két magyar fél. Az egyezmény kötelező. b) Magyar és egy más szer-ződéses állam polgára. Az egyezmény nyer alkalmazást. c) Magyar és nem szer-ződéses állambeli kötik a házasságot. Az egyezmény alkalmazandó, a nem egyez-ményesre megszorítással. d) Két (magyaron kívüli) szerződéses állam polgára köti a házasságot. Az egyezmény alkalmazandó. e) Nem szerződéses államok polgárai kötik a házasságot. Az egyezmény nem nyer alkalmazást. (Lásd fen-tebb f) pontot.)

Vannak tehát tiszta egyezményes esetek és a megszorítás folytán nem tiszta, hanem a H. T.-be átmenő esetek, amelyek azért mégis nemzetközileg egyezményes esetek, és végül vannak kifejezetten nem egyezményes esetek.

II. A magyar bírónak vagy polgári tisztviselőnek a felek hazai jogának *minden házassági akadályát* figyelembe kell vennie, nem csupán az érvénytelenségi (semmisségi és megtámadási bontó) akadályokat, hanem a tiltó akadályokat is. A H. T. 110. §-a szükségesnek tartotta még külön is kiemelni, hogy: „a magyar állampolgárt, ha külföldön köt is házasságot, a jelen törvény (a H. T.) 14—27. és 124. §-ai kötelezik“. A 14—27-ig terjedő szabályok a H. T. tiltó akadályai, a 124. §. pedig a H. T. büntető rendelkezései. Megjegyzendő azonban, hogy a bírónak csakis az anyagi jogi akadályokat kell figyelembe vennie. Nem vonatkozik ez a külföldi jog alaki szabályaira. Így tehát nem törődik a magyar törvény azzal, hogy a külföldi hazájában az egyházi avagy polgári kötés kötelező-e, vagy hogy be kell-e jegyezni a megkötött házasságot a külföldi anyakönyvbe, sem a külföldi kihirdetésre nincs tekintettel.

A hazai jogok házassági akadályai egyoldalúak vagy kétoldalúak. A hazai jog rendszerint csak azokat a feltételeket jelöli meg, amelyeknek az ő uralma alatt álló fél személyében kell fennforogniuk. Előfordul azonban, hogy a saját polgárának csak abban az esetben engedi meg a házasságkötést, ha a másik fél személyében is bizonyos feltételek fennforognak. Az előbbi esetben a házassági akadály egyoldalú, az utóbbi esetben kétoldalú.

Egyoldalú akadály pld. az impedimentum aetatis, kétoldalú pl. a svéd jogban az epilepszia és a nemi betegség akadály, az olasz jogban az impedimentum impotentiae, a német jogban a házasságtörés akadály, stb. A svéd és olasz jog ugyanis nem csupán a beteg svéd vagy olasz házasságkötését akadályozza, hanem egészséges svéd vagy olasznak beteg magyar állampolgárral kötött házasságát is. A házasságtörés akadály nem csupán abban az esetben áll fenn, ha a német házasságot a feleségnek angol férfivel elkövetett házasságtörése miatt bontották fel, hanem abban az esetben is, ha az angol házasságot a feleségnek német férfivel elkövetett házasságtörése miatt bontották fel.

Némely házassági akadálnál kétséges, hogy egyoldalúnak vagy kétoldalúnak kell-e tekinteni. Ezt a kérdést a magyar bírónak, ha a felek hazai jogát diszjunktíve alkalmazza (a hágai egyezmény alkalmazása esetében), az illető hazai jog

anyagi jogi szabályainak magyarázata alapján kell eldöntenie.¹ Ez állt pld. az osztrák jogban az impedimentum ordinis,² cultus disparitas³ és a katolicizmus⁴ akadályára nézve. Osztrák nő köthetett-e házasságot magyar pappal, osztrák zsidó férfi magyar keresztyén nővel? Osztrák hajadon köthetett-e házasságot oly magyar katolikus férfival, akinek első magyar házasságát Magyarországon érvényesen felbontották? Ezek a kérdések az osztrák jog szerint vitások voltak; az újabb osztrák gyakorlat az ilyen házasságokat megengedte.⁵ Ausztria bekebelezése után a német házassági jogot és a bontásra vonatkozó német jogszabályokat a „házasságkötésre és a házasság felbontására vonatkozó jogszabályoknak Ausztria országban és a Birodalom más részeiben egységesítéséről szóló“, 1938. évi július hó 6-án kelt német törvény Ausztria területén csaknem a maguk egészében életbeléptette⁶ és így az előbb említett házassági akadályok jelentősége megszűnt.

III. Bár a H. T. ezt kifejezetten nem mondja ki, a H. T. 108. §-ának alkalmazásánál, midőn a már megkötött házasság érvényessége forog kérdésben, azt a hazai jogot kell irányadónak tekinteni, amelynek hatálya alatt áll a fél a *házasságkötés időpontjában*. A semmis vagy megtámadható házasság nem lesz érvényessé később annak következtében, hogy a felek később más állampolgárságot szereznek és megfordítva, a házasság nem lesz érvénytelenné az állampolgárság megváltozása következtében.⁷

IV. Kivételek a H. T. 108. §-ában foglalt főszabály alól:

1. Ha a felek hazai jog szerint valamely érvényességi

¹ Amennyiben a hágai egyezmény nem nyer alkalmazást, a magyar nemzetközi magánjog maga (H. T. 108. §.) állapítja meg, hogy mely akadály egyoldalú (kor és cselekvőképesség) és melyik kétoldalú (minden más akadály).

² A felsőbb egyházi rendbe ordinált vagy nőtlenségi, illetőleg szüzességi fogadalmat tett személy nem köthetett házasságot.

³ Keresztyén és nem keresztyén (felekezeten kívüli) között érvényes házasság nem volt köthető.

⁴ Katolikus személy, amíg házastársa élt, nem köthetett újabb házasságot, hacsak házasságát a kánonjog szerint érvénytelennek nem nyilvánították.

⁵ V. ö. Jur. Wochenschrift. 1925. évf. 1678., 2171.

⁶ Reichsgesetzblatt. I., 807. A törvény indokolása megtalálható a Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger 1938. évi 157. számában.

⁷ L. 14. §. VII. 1. p.

kellék anyagi kellék (pl. a kihirdetés hiánya a francia jog szerint), a *lex fori* (a magyar jog) szerint azonban alaki kellék, a magyar bíró és polgári tisztviselő annak hiányát nem a felek hazai joga, hanem a házasság alaki érvényessége tekintetében irányadó *lex loci celebrationis* szerint fogja elbírálni, mert ez *minősítési kérdés* lévén, arra nézve a *lex fori* szabályai irányadók.¹ Megfordítva, a magyar bíró harmadik személyek (szülők, nagyszülők, gyám stb.) beleegyezésének hiányát, mint-hogy a beleegyezés fennforgása a magyar jog szerint anyagi érvényességi kellék, angol állampolgárok házasságkötése esetében az angol jog és nem a *lex loci celebrationis* szerint fogja elbírálni annak ellenére, hogy az angol jog azt alaki érvényességi kelléknek minősíti.

2. A H. T. 108. §-a értelmében nem a hazai jog alkalmazandó akkor, ha ez más jogra (pl. a *lex domicilii*re vagy a *lex loci celebrationis*ra) utal (*Renvoi*). Hasonló rendelkezést tartalmaz a hágai egyezmény (1911. XXI. t.-c.) 1. cikke. E kifejezett törvényi rendelkezés ellenére, minthogy az csak komplikációkra és legalább is a Magyarországon lakó külföldi állampolgároknak Magyarországon kötött házassága esetében a külföldi helyzetének megnehezítésére vezet,² a gyakorlat — helyesen — a *renvoi* alkalmazását mellőzi,³ úgyhogy a 108. §-nak ez a szabálya ma már elavultnak tekinthető. A hágai egyezmény alkalmazásának esetében a *renvoi* nem mellőzhető, itt viszont gyakorlati jelentősége kevés, mert az egyezményben részes államok általában a *lex patriae*t tekintik irányadónak a házasságkötés anyagi érvényessége tekintetében.

3. Kivétel a 108. §-nak a hazai jogok kumulálására vonatkozó szabálya alól a H. T. 109. §-a, amely szerint ha magyar állampolgár férfi, akár külföldön, akár Magyarországon köt

¹ L. 10. §.

² Minthogy a házasság anyagi érvényessége tekintetében az angol jog a *lex domicilii*re utal, annak ellenére, hogy az angol jog szerint a teljeskorúság korhatára 21 év, az itt lakó 22 éves angol a magyar jog szerint itt kiskorú lenne, következésképp törvényes képviselői (szülői) beleegyezésre lenne szüksége. Vagy pl. az angol jog a várakozási idő akadályát nem ismeri, míg a magyar jog ilyen akadályt felállított. Tehát a H. T. 24. §-a alapján felmentést kellene kérnie az itt lakó angol nőnek, ha angol vagy más külföldi férfivel akar itt házasságot kötni.

³ Scholtz—Gál: A házasságkötés szabályai. 1923. 95. 1.

házasságot, a házasság érvényessége a nő kora és cselekvőképessége kivételével a magyar törvény szerint ítélendő meg és a nő hazai törvénye a kora és cselekvőképessége kivételével egyáltalában nem jön figyelembe.¹

A H. T. 109. §-a a hágai egyezmény keretében nem alkalmazható.

4. További kivétel a hazai törvény alkalmazása alól a H. T. 119. §-ának esete. E törvényhely világosan kimondja, hogy azon külföldinek házasságára, akinek *honossága nem állapítható meg*, nem hazai törvényét, hanem lakóhelye törvényét (lex domicilii) kell alkalmazni. Megjegyzendő azonban, hogy a H. T. 119. §-a magyarországi lakóhely esetében nem adja meg a magyar állampolgársághoz fűződő jogi hatásokat. A Magyarországon lakó hontalan vagy akinek állampolgársága nem állapítható meg, nem magyar állampolgár. Ha pl. a vőlegény a H. T. 119. §-a alá volt vonható és Magyarországon lakott, a menyasszony pedig osztrák nő volt és az egyik házasuló keresztyén, a másik pedig nem keresztyén, a H. T. 109. §-a per analogiam nem volt alkalmazható és a házasság Magyarországon nem volt megköthető, mert a H. T. 108. §-án keresztül (a 111. §-al együtt) a külföldi jog a maga teljes egészében érvényesült. Ha a vőlegény magyar állampolgár volt és a nő esett a 119. §. alá, természetesen minden feltételt a magyar jog szerint kellett elbírálni.

5. *A közrendi záradék* is bizonyos esetekben kizárja a hazai jog alkalmazását. Itt vagy a házasságkötés helyének közrendjéről lehet szó, ha a felek a házasságot meg akarják kötni, vagy a lex fori közrendjéről, ha a már megkötött házasság anyagi érvényessége forog kérdésben. Ez utóbbi esetben a lex loci celebrationis közrendjét a magyar bírónak nem szabad figyelembe vennie.

A közrendi záradék kettős irányban érvényesülhet: negatív irányban, amennyiben a házasság megkötését kizárja, annak ellenére, hogy a felek hazai törvénye azt lehetővé teszi; pozitív irányban, amennyiben a házasság megkötését lehetővé

¹ Hasonló elv érvényesül az angol jogban: ha angol külföldivel Angliában köt házasságot, csak az angol jog házassági akadályai jönnek figyelembe. (Dicey—Keith: Conflict of Laws. Rule 183. exception 1.)

teszi, annak ellenére, hogy a felek hazai joga a házasság érvényes megkötését kizárja.

A H. T. 111. §-a a közrendi klauzulának negatív irányban érvényesülését határozza meg, midőn kimondja, hogy a H. T. 11., 12. és 13. §-ai Magyarországon kötött házasságok esetében külföldiekre is alkalmazandók. Az e szakaszokban meghatározott házassági akadályok: a) az egyenesági vérrokonság és sógorság, testvérek, testvér és testvérének leszármazója közötti vérrokonság; b) fennálló érvényes vagy megtámadható házasság; c) a házastárs élete ellen egyetértéssel való törés. E házassági akadályok ellenére tehát külföldiek Magyarországon abban az esetben sem köthetnek házasságot, illetőleg ha a polgári tisztviselő félrevezetése útján mégis sikerült házasságot kötniök, házasságuk érvénytelen lesz akkor is, ha hazai joguk ezeket az akadályokat nem ismeri.¹

Kérdéses azonban, hogy a közrendi záradék elve csak a H. T. 111. §-ában meghatározott keretben érvényesülhet-e vagy pedig e §. mellett más esetekben is alkalmazható-e. Vagyis kérdéses, hogy a H. T. 111. §-a per analogiam alkalmazható-e a külföldiek részéről *külföldön* kötött házasság esetében is, ha a magyar bíróság kivételesen (a H. T. 116. §-a esetében) abba a

¹ A H. T. 108., 109., 110. és 111. §-ai gyakorlati alkalmazásának szempontjából a következő átnézeti kategóriákat lehet megkülönböztetni:

I. *Kötés Magyarországon*: a) Völegény külföldi, a menyasszony is külföldi. A 108. §. alapján a házasulók külföldi jogát kell alkalmazni. A kor és cselekvőképességet mindegyiknek kizárólag a saját hazai joga szerint, a többi anyagi kelleket kettőjüknek a hazai joga szerint. b) Völegény külföldi, a menyasszony magyar. A 108. és 111. §. alapján a völegényre teljes egészében az ő külföldi joga (a tilalmak is), a menyasszonyra nézve a 108. §-on át az ő joga, vagyis a hazai törvény összes akadályai (a tilalmak is) érvényesül. c) Völegény magyar, menyasszony külföldi. A 109. §. alapján minden anyagi kellék a magyar joghoz igazodik, kivéve a menyasszony kor- és cselekvőképességét, amelyre nézve az ő hazájának törvénye irányadó. A magyar jog tiltó akadályai is érvényesülnek. De ha a nő már előbb házassági kötelékben állott, ennek megszűnését vagy érvénytelenné nyilvánítását a nő *lex patriae*-ja szerint kell megítélni. Ha mindkét házasuló magyar és Magyarországon kötik a házasságot, nemzetközi bonyodalmak nem fenyegetnek.

II. *Kötés külföldön*: a) Völegény külföldi, a menyasszony is külföldi. A 108. §. alapján mindegyikre a *lex patriae* áll. b) Völegény külföldi, a menyasszony magyar. A 108. §. alapján mindegyikre a saját hazájának a joga, vagyis a magyar félre a magyar törvény (összes tilalmaival), a férfire a külföldi törvény (összes tilalmaival) érvényesül. c) Völegény magyar, a menyasszony kül-

helyzetbe jut, hogy a házasság érvényét elbírálja. Továbbá kérdéses az is, hogy a közrend elve a magyar jogban nemcsak negatív, hanem *pozitív* irányban is érvényesül-e; vagyis megengedhető-e a házasságkötés Magyarországon oly felek részére, akiknek hazai joga a házasságkötést a magyar jog szellemével és a magyar erkölcsi felfogással ellentétben álló akadályok miatt¹ érvényesnek nem ismeri el? A magyar bíróságok ebben a tekintetben még határozott állást nem foglaltak, azonban a közigazgatási hatóságok (igazságügyminisztérium) gyakorlata a közrendi klauzula érvényesülését a H. T. 111. §-ának esetén kívül legfeljebb csak egyes politikai jellegű akadályok tekintetében ismeri el.² Ez a gyakorlat nem helyeselhető, mert a H. T. 111. §-a a közrendi klauzulának csak negatív irányban érvényesülésének eseteit kívánta kimerítően szabályozni és ennek sem minden esetét, hanem csupán azt akarta meghatározni, hogy a magyar házassági akadályok a külföldiek között a kötetést *Magyarországon* mikor zárják ki. Ebből következik, hogy a H. T. 111. §-át per analogiam a külföldön kötött házasságra alkalmazni nem szabad, továbbá, hogy a közrend elvének pozitív irányban alkalmazását a H. T. 111. §-a nem zárja ki. Ennekfolytán meg kellene engedni a házasságkötést Magyaror-

földi. A 109. §. alapján kivéve a nő korát és cselekvőképességét, minden anyagi jogi kellék a magyar joghoz igazodik, a tilalmak is érvényesülnek a magyar férfira és a külföldi nőre egyaránt. d) Völegény magyar, a menyasszony is magyar. A H. T. 108. §-án át érvényesülő elv, a közös lex patriae alapján a H. T. anyagi akadályai külföldön is érvényesülnek; a 110. §. még külön kiemeli, hogy a tilalmak is. — Meg kell azonban jegyezni, hogy amennyiben a házasságot külföldön kötik és a völegény magyar, a menyasszony pedig külföldi állampolgár, a külföldi hatóságok nem fogják figyelembe venni a H. T. 109. §-át, tekintve, hogy az abban foglalt rendelkezés a nemzetközi magánjog általános alapelveivel ellentétben áll.

¹ *Vallási jellegű akadályok:* impedimenta voti, ordinis, disparitatis cultus, mixtae religionis, catholicismi; *a fajkülönbségen alapuló akadályok:* fehérek és színesek közti akadály Louisiana, Georgia, Arizona államokban, árja és nem árja közti akadály Németországban; *a kasztkülönbség akadályai Indiában;* *politikai jellegű akadályok:* az előljáró beleegyezésének hiánya katonáknál és tisztviselőknél, a politikai proskripció akadályai stb.

² Külföldi védkötelezettsége nálunk, mint házassági akadály nem jön figyelembe. A védkötelezettségből kifolyólag egy állam sem állít fel bontó akadályt. Hallgatólag valamennyi állam ebben a kérdésben a teljes érdektelenség (desintéressement) álláspontjára helyezkedett. Katonai szökevényeket idegen államok nem adnak ki.

szágon akkor is, ha a felek hazai joga a magyar jog szellemével merőben ellenkező, pl. kasztkülönbségen alapuló akadály miatt a kötést nem engedi.¹

A hágai egyezmény keretében a H. T. 111. §-a nem alkalmazható, mert az ordre public elv érvényesülési körét az egyezmény 2. és 3. cikke a H. T. 111. §-ától eltérően határozza meg, mégpedig úgy negatív, mint pozitív irányban. Az egyezmény szerint negatív irányban érvényesítheti a házasságkötés helyének állama a maga közrendi akadályait, vagyis *megtilt-hatja* a kötést, ha az ellenkeznék jogszabályai közül azokkal, amelyek megállapítják: 1. a rokonságnak vagy a sógorságnak feltétlen házassági akadályul szolgáló fokait; 2. azt, hogy feltétlen házassági akadály van azok között, kik oly házasságtörésben bűnösök, mely egyikük házasságának felbontására okot adott; 3. azt, hogy feltétlen házassági akadály van azok közt, kik el voltak ítelve a miatt, mert egymással egyetértve egyikük házastársának élete ellen törtek. Ezenkívül megtilt-hatja a kötés helyének állama az oly házasság megkötését is, amely 4. korábbi házasság vagy 5. vallási jellegű akadály miatt ellenkeznék törvényeivel (2. cikk). Pozitív irányban viszont érvényesítheti a kötés helyének állama a maga közrendjét oly irányban, hogy megengedheti a kötést, ha a felek hazai joga szerint a kötés útjában kizárólag vallási jellegű okokon alapuló akadályok állanak (3. cikk). A felek hazai jogának politikai jellegű akadályait a kötés helyének állama az egyezmény szerint nem hagyhatja figyelmen kívül. Ezért nem engedhette meg Franciaország, amíg az egyezményben részes volt, német dezertőröknek a házasságkötést német előljáróiknak engedélye nélkül, ami egyébként az egyezménynek Franciaország és Belgium részéről történt felmondásának az oka volt. A hiány pótlására szolgáló javaslatot (1926), amely szerint az ilyen házassá-

¹ Németországban a fajkülönbségen, kasztkülönbségen alapuló akadályokat és a politikai jellegű akadályokat — legalább is a nemzeti szocializmus uralomra jutása előtt — nem vették figyelembe. A vallási jellegű akadályokat a bírói gyakorlat figyelembe vette, az irodalomban uralkodó felfogás azonban ezt helytelenítette. (Wolff: 118. l.) A nürnbergi törvények óta árja nem árjával nem köthet házasságot.

Az angol felfogás szerint a házasságtörő felek közötti házassági akadály szintén a public policyba ütközik. (Foote: Int. Priv. Law. 135.)

sági akadályokat a vallási jellegű akadályokkal egyenlően kell elbírálni, az államok még nem fogadták el.¹

Ami a közrend elvének az egyezmény szerinti *negatív* irányban való érvényesülését illeti (2. cikk), meg kell jegyezni, hogy a fentebb 1—3. alatt említett akadályok ellenére (téves eljárás folytán) mégis megkötött házasság, ha az a felek hazai joga szerint érvényes, mindenütt érvényesnek tekintendő, a kötés helyének államában is, a fentebb 4. és 5. alatt említett akadályok ellenére történt kötés azonban a kötés helyének államában érvénytelen lesz, de csak ott lesz érvénytelen.

Ami a közrend elvének *pozitív* irányban való érvényesülését illeti (3. cikk), a hazai jog kizárólag vallási jellegű akadály ellenére történt kötés érvényességét a többi egyezményes állam nem köteles érvényesnek elismerni.

Magyarországra nézve gyakorlatilag az egyezménynek a közrend érvényesülésének körét meghatározó szabályainak a következő a jelentősége:

A H. T. 11. §-ának a, b. és d. pontja ellenére nálunk a házasságkötés akkor sincs megengedve, ha a házasságot kötni szándékozó külföldiek külföldi joga szerint a kötés meg van engedve. (Ennyiben az egyezmény rendelkezése megegyezik a H. T. 111. §-ának rendelkezésével.) A H. T. 11. §-ának c) pontja (testvér és testvérének leszármazója) ugyan semmisségi bontó akadály nálunk, de nem feltétlen, következésképpen a 11. §. c) pontjában foglalt vérrokonság akadály külföldiekre (a H. T. 111. §-ával ellentétben) az egyezmény 2. cikkének 1. pontja alapján alkalmazást nem nyerhet. Ha ez a vérrokonság a külföldi jogok szerint nem akadály, a külföldieknek itteni kötéséhez magyar kegyelmi felmentésre szükségük nincs. Ha felmentésnek ott helye van, csupán ezt kötelesek megszerezni. Ha feltétlen akadály, nálunk házasságot nem köthetnek. Itt tehát más a helyzet, mint a nem egyezményes állambelinél a H. T. 111. §-án át. Ha a házasulók egyike egyezményes külföldi, a másik pedig magyar, a 11. §. c) pontja esetében a megadható magyar kegyelmi felmentés mégis kétoldalú.

A házasságtörés nálunk nem bontó, tehát nem is közrendi akadály. Az egyezmény alapján tehát csak arra vagyunk kö-

¹ Lásd 33. l. 1. jegyzetét.

telezve, hogy a külföldinek az itteni kötést ne engedjük meg, ha a házasságtörés az ő hazájában bontó akadály.

A közös egyetértéssel a házastárs élete ellen törés nálunk feltétlen semmiségi bontó akadály. A külföldi ebben az esetben a házasságot itt akkor sem kötheti meg, ha hazai joga szerint ez nem akadály vagy esetleg felmentéssel elhárítható és a felmentést bemutatja. Ezt egyenesen Magyarország kívánságára vették fel az egyezménybe.

Az egyezmény 3. cikke, amely a közrend elvének pozitív irányban érvényesülését szabályozza, gyakorlatilag reánk nem nagyon jelentős, mert az egyezményt eddig becikkelyező államok közül egyedül Lengyelország ismer vallási jellegű akadályokat. Ausztria nem volt tagja az egyezménynek. Ha magyar férfi és galíciai lengyel nő cultus disparitas vagy más vallási jellegű akadály fennforgása mellett akarnak hazánkban házasságot kötni, a lengyel (galíciai) *lex patriae* szerint a nőre nézve fennálló akadály elhárítható, mert az itteni kötés az egyezmény 3. cikke alapján nálunk érvényes. Arra azonban a mai gyakorlat szerint az egyezmény alapján nincs módunk, hogy pl. német protestáns férfi és galíciai izraelita nő nálunk a házasságot megkösse, habár az akadály pusztán a galíciai jogi cultus disparitas, vagyis kizárólag vallási jellegű. Nincs módunk azért, mert a 3. cikk feltételezi, hogy a megkötés helyének a törvénye megengedje a kötést. Márpedig a mi törvényünk, ha az egyezményben adott lehetőség alapján arra vizsgatérünk, azt rendeli (H. T. 108. §.), hogy a lengyel (galíciai) jog minden akadályát figyelembe kell venni, tehát a vallás-különbség akadályát is.

Gyakorlatilag a 3. cikk csupán akkor használható, ha a völegény magyar és csak vallási jellegű akadály áll fenn.

Természetesen a megengedhetőség felett a kötés helyének állama, illetőleg hatósága hivatott döntení és a felek kívánságával ellentétben esetleg nem fogja alkalmazni a 3. cikket, ha a részleges (helyi) érvényességet sem kívánatosnak, sem indokoltnak nem tartja. (Megengedheti az állam, de nem köteles megengedni).

6.) Az alól a szabály alól, mely szerint a házasságkötéshez a hazai törvény által előírt (gyámi, szülői, gyámhatósági)

beleegyezésnek a hazai hatóság részéről meg kell lennie, kivétel a H. T. 112. §-a. E szerint a Magyarországon lakóhellyel bíró kiskorú külföldi részére, aki a házasságkötéshez hazájának törvénye szerint szükséges szülői vagy gyámi beleegyezést önhibáján kívül megszerezni nem képes, a lakóhely szerint illetékes gyámhatóság gondnokot rendel és ennek meghallgatása után a házasságkötéshez a beleegyezést megadhatja.¹ Ez a rendelkezés nem helyeselhető, mert a külföldi fél külföldi joga nem fogja hatályosnak tekinteni a H. T. 112. §-a alapján lefolytatott eljárást, vagyis a kötést külföldön az érvénytelenség veszedelme fenyegeti. A hágai egyezményes államok honosaival szemben a H. T. 112. §-át alkalmazni nem lehet, legfeljebb akkor, ha a házasuló külföldi joga ezt megengedi.

Az 1929. évi május 27-én kelt 847. számú törvény előtt Olaszország a 21.—25. életévig, a nagykorú férfira is előírta a szülők beleegyezését, egyes államok (a Code Napoleon jogterületei, vagyis Franciaország, Belgium, Luxemburg, Hollandia) pedig a nagykorút ma is kötelezik a szülők tanácsának, illetőleg beleegyző nyilatkozatának megszerzésére. A megtagadás nem jár súlyosabb következményekkel, mert a megtagadás közhitелű igazolásától számított egy hónap elteltével a házasság megköthető. A gyakorlat szerint az árvaszék ezekben az esetekben a H. T. 112. §-a alapján nem járhat el, mert e §. kizárólag a kiskorúakra vonatkozik. Azonfelül a Code Napoleon szerint megkívánt ú. n. acte respectueux a köteles szülői tiszteleten (respectus parentelae) alapul, ez pedig semmiféle eljárással sem pótolható.

7.) Külföldiek itteni kötésénél a lex patriae érvényesülvén, a magyar belföldi eljárásban igazolni kell, hogy a külföldi jog szerint akadály nem áll fenn. Ugyancsak a lex patriae elvéből következik az is, hogy a bizonyítás módja az illetékes hazai hatóság képesítő bizonyítványának (Ehefähigkeitszeug-

¹ L. még a 22.099/1898. I. M. sz. rendeletet és a 121.714/1898. B. M. sz. körrendeletet, amelyek hangsúlyozzák, hogy a H. T. 112. §-a a kor- és cselekvőképesség tekintetében a megállapított általános szabályok alól nem kivétel, hanem csak a beleegyezés megszerzésének fennálló akadályait akarja orvosolni és így nem terjeszthető ki arra az esetre, amidőn a külföldi törvényes képviselő a beleegyezést *megtagadja*.

nis, Ehezertifikat) bemutatása.¹ E szabály alól kivétel a *H. T. 113. §-ának utolsó mondata*, amely megengedi, hogy az akadálymentesség tanúsítása alól a m. kir. igazságügyminiszter felmentést adjon. Ez a felmentés csak deklarálja, hogy a külföldi jog szerint valóban akadály nem áll fenn. Ha van akadály, a felmentés a 113. §. alapján nem adható meg.

Az igazságügyminiszter felmentési jogát a hágai egyezmény nem változtatja meg, mert a 4. cikk szerint a felek hazai joga szerinti akadálymentesség igazolása történhetik akár oly tanúsítvánnyal, melyet a házasulók hazai államától nyert felhatalmazás alapján diplomáciai vagy konzuli tisztviselők állítottak ki, akár pedig a bizonyítás bármely más módjának segítségével, feltéve, hogy a házasságkötés országának nemzetközi egyezményei vagy hatóságai az igazolást elegendőnek ismerik el.

V. *A H. T. 111. §-ának alkalmazása* a gyakorlat részére gyakran okoz nehézséget. E §-ban szabályozott közrendi akadályok, amelyek a magyarországi kötés esetén külföldivel szemben is feltétlenül érvényesülnek — mint említettem — a) az egyenesági vérrokonság és sógorság, testvérek, testvér és testvérének leszármazója közötti vérrokonság; b) fennálló érvényes vagy megtámadható házasság; c) a házastárs élete ellen egyetértéssel való törés.

Ad a) Az a) pontban foglalt akadály általában nem okoz nagyobb nehézséget, mert minden művelt állam ezen akadályok legtöbbjét nemcsak ismeri, hanem azokat abszolút semmisségi bontó akadályoknak is tekinti. A *H. T. 11. §-ának c)* pontja szerint keletkezett akadállyal (testvér és testvérének leszármazója) kell csak kissé bővebben foglalkozni, mert vannak nyugati államok, ahol ez a vérrokonság nem akadály, vagy pedig — mint nálunk — felmentéssel elhárítható.

Ha külföldiek a *H. T. 11. §-ának c)* pontja alá tartozó

¹ A képesítő bizonyítvány kiállítására jogosított külföldi hatóságokat felsorolja Scholtz-Gál: id. m. 216. l. Ez a felsorolás azonban ma már részben elavult és megfelelően módosítandó. Lásd az 1894: XXXIII. t.-c. 51. §-át. Lásd továbbá a 20.000/1906. I. M. sz. házassági utasítás (R. T. 2148. l., Ig. K. 1906. évf. 11. sz. mell.) 84. §-ához tartozó I. sz. Függeléknek a 33.232/1914. I. M. sz. rendelettel (Ig. Közl. 1914. évf. 280. l.) megállapított szövegét és a 20.000/1933. I. M. sz. rendeletet (Ig. K. 1933. évf. 78. l.).

vérrokonsági viszonyban állanak, a vezető gondolat az, hogy a H. T. 111. §-a alapján a magyar jog szerinti közrendi akadály feltétlenül fennáll, annak kegyelmi felmentéssel elhárítása nélkül Magyarországon érvényes házasság nem köthető. Mielőtt azonban a magyar felmentésre lehetne áttérni, előbb megvizsgálandó, van-e a felek hazai joga szerint akadály és az elhárítható-e? Ha e szerint elháríthatatlan, a kötés a 108. és 111. §. szerint itt megengedhetetlen. Ha külföldi felmentés lehetséges, ezt kell előbb megszerezni és csak ennek a becsatolásával lehet a magyar kegyelmi eljárást folyamatba tenni. Ha a külföldi jog szerint ez a rokonság egyáltalán nem házassági akadály, az ügyet egyenesen a magyar kegyelmi útra kell terelni. Ha ebben az utóbbi esetben (mikor a külföldi jog szerint ez a vérrokonsági fok nem házassági akadály) a házasságot a magyar hatóság előtt, magyar kegyelmi felmentés nélkül tévesen megkötik, a házasság nálunk semmis lesz, a külföldi felek saját hazájában viszont érvényesnek fogják tekinteni. Ha a házasság csupán egyike külföldi, a másik magyar, az eljárás kétféleképpen alakul. Ha t. i. a férfi magyar, akkor a H. T. 109. §-a alapján nem a 111. §. közrendi akadály áll fenn, hanem egyenesen a 11. §. c) pontja irányadó a külföldi nőre is, tehát csak magyar kegyelmi felmentés kell. Ha a nő magyar, a 11. §. c) pontja reá a 108. §-on át közvetlenül érvényesül, míg a külföldi férfire csak a 111. §-on át közvetve mint közrendi akadály hat. Ha pedig a férfi külföldi joga szerint is ez az akadály elhárítható, előbb ezt kell elhárítani. (Eltérés a hágai egyezménynél l. fent IV. 5. p. alatt a 363. lapon.)

Ad b) A fennálló házasság (ligamen) akadályaként közrendi akadály a külföldit feltétlenül köti. Tehát az izlamita külföldi hiába hivatkozik az ő mohamedán egyházjogára (a „seriát“ törvény),¹ hogy neki a többnejűség meg van engedve; Magyarországon a kötés tiltva van.

Ha magyar férfi itt vagy a külföldön mohamedán nővel a nyugateurópai alakszerűségek mellett házasságot köt, veszály nem fenyeget, mert a 109. §-on át kizárólag a magyar törvény az irányadó. Már megfordítva, mohamedán külföldi

¹ A „seriát“ törvény ma már Törökországban nincs hatályban, Boszniában azonban tudomásom szerint ma is hatályban van.

férfi és magyar nő házassága, akár itt, akár külföldön kötik azt meg, nagy veszélyeket rejt magában. A magyar nő nagy jogbizonytalanságnak néz elébe. A magyar polgári kötés ugyanis a „seriát“ törvény szerint nem házasság. A „seriát“ törvény szerinti kötés pedig a nőnek sem társadalmilag, sem jogilag nem nyújtja azt a védelmet és nem juttatja őt olyan helyzetbe, mint a nyugateurópai jog.

A gyakorlat is érzi a nehézséget. Legsűrűbben bosnyák-hercegovinai mohamedánok házasságkötése került döntés alá. Ezeknél a hazai jogon át, még a valláskülönbség (*impedimentum cultus disparitatis*) akadályja is előtérbe nyomult, mert a bosnyák-hercegovinai jog szerint keresztyén és nem keresztyén között házasság nem volt köthető. A gyakorlat ilyen kötést nem engedett meg. Török izlamita férfinak viszont állandóan megengedte a házasságkötést akár keresztyén, akár nem keresztyén magyar nővel, mert a *lex patriae* — a férfira irányadó jog — ezt megengedte. A magyar hatóságok azonban mindenkor szigorú vizsgálat tárgyává tették, hogy a török férfi nem állt-e már házassági kötelékben, mert poligám kötés Magyarországon mindig megengedhetetlen volt. (Közrendi akadály.) A mai gyakorlat is az, hogy török honosnál, ha szabad állapota igazolást nyer, a kötést meg kell engedni, ellenben jugoszláv állampolgár mohamedán vallású férfi házasságkötése nem engedhető meg keresztyén nővel (akár magyar, akár külföldi), sem az ottani mohamedán nőnek házasságkötése külföldi keresztyén férfivel.

A vázolt nehézségek természetesen nem állanak fenn a magyar honos mohamedán házasulóra. A magyar törvény (1916: XVII. t.-c.) az izlám vallást elismerte ugyan, azonban a seriát-törvényeknek a magyar házasságkötésre semmiféle befolyást nem engedett. Csak polgári kötésről lehet tehát szó és természetesen csak monogám jellegű házasságról. Egyházi kötésnek a polgári kötés után, mint bármely más felekezetenél, itt is helye lehet.

Ausztria adott felmentést az ágytól és asztaltól elválasztott osztrák honosnak, hogy a fennálló kötelék ellenére újabb házasságot köthessen. (*Dispensehe* vagy *Sever-Ehe*). A házasság azonban Magyarországon nem volt megköthető, mert az osztrák férfira nézve a H. T. 111. §-án át a 12. §. közvetve, az

osztrák nőre pedig — ha a völegény magyar volt — a 109. §-on át a 12. §. közvetlenül érvényesült.¹ Ha pedig az ily helyzetben volt osztrák férfi vagy nő egy másik külföldivel akarta itt a házasságot megkötni, annak a H. T. 111. §-a (közrendi akadály) és a másik fél *lex patriae*jének közrendi akadály is útjában állott.

Ad: c) Ugyanezek a szempontok érvényesülnek, ha a külföldre a H. T. 13. §-a alapján nálunk felmentéssel el nem hárrítható abszolút bontó akadály (*crimen*) áll fenn. Az ily helyzetben levő két külföldi — bár esetleg a *lex patriae* szerint akadály nincs — nálunk nem köthet házasságot. (H. T. 111. §-a.) Ha pedig az egyik fél magyar, a már ismert elvek állanak ennek útjában.

A vérrokonsági (viszonylagos) akadállynál nemzetközi vonatkozásban előfordulhat egyoldalú felmentés. Jelesül akkor, ha a nő magyar, a férfi pedig külföldi. A *lex patriae* alapján a férfira a külföldi jog akadályát kell alkalmazni és azt külföldi felmentéssel kell elhárítani, de ugyanez áll be a magyar nőre a magyar jog szempontjából. A 17. §. esetében a magyar felmentés az eddigi gyakorlat szerint alakilag tényleg egyoldalú, akár itt kötik a házasságot, akár külföldön, vagyis a nő csak a saját személyére vonatkozólag kap felmentést, amelyben csak utalás van a külföldi völegényre. A 11. §. c) pontja alapján adott magyar kegyelmi felmentés alakilag kétoldalú, mindkét házassulóra szól.

VI. A trianoni szerződés folytán Magyarországtól *elcsatolt területeken* részben hatályban maradtak, részben hatályon kívül helyezettek a magyar H. T. rendelkezései és így többek közt a 108—120. §-okban foglalt nemzetközi magánjogi rendelkezések is. A Csehszlovákiához átcsatolt területen a csehszlovák törvényhozás érvényben tartotta a H. T. 108—120. §-ait s csupán azt az eljárási változtatást tette, hogy a 113. §. 3. bekezdése értelmében a külföldiek részére a felmentés megadására nem az igazságügyminiszter, hanem a járási hivatalok hiva-

¹ Hogy az előbbi kötelék fennállott-e, az osztrák jogi kérdés volt, de hogy ez a fennálló kötelék akadály volt-e, az magyar kérdés volt, amelyet a magyar törvény erkölcsi felfogása döntött el. Ugyanúgy nem köthetett házasságot ilyen osztrák honos Németországban sem. (L. Wolff: 119. l.).

tottak.¹ Hasonlóképpen hatályban maradtak az említett §-ok, a 115. §. kivételével (melyet hatályon kívül helyezett az 1922. évi május 29-én kelt osztrák szöv. igazságügyminiszteri rendelet)² az Ausztriához, továbbá a Jugoszláviához átsatolt területeken is, amennyiben ez utóbbi egyes részei (az alsólendvai és muraszombati járásbíróóságok területe) Szlovéniához nem csatoltattak és rájuk az Optk. hatálya ki nem terjesztetett.³ A Romániához átsatolt területen a H. T. említett §-ai ugyan kifejezetten nem helyeztek hatályon kívül, azonban azok mégis hatályon kívül helyezetteknek tekintendők, mert a román Semmitőszék állandó gyakorlata szerint Romániának csak egyféle nemzetközi joga és nemzetközi magánjoga lehet és ezért az átsatolt területeknek minden nemzetközi vagy nemzetközi magánjogot tartalmazó jogszabálya külön törvény nélkül is megszűntnek tekintendő. Hasonló a helyzet a Lengyelországhoz átsatolt területen is, ahol az 1926. évi augusztus hó 2-án kelt nemzetközi magánjogi törvény hatálya a Magyarországtól elcsatolt területekre is kiterjed.

Mínthogy a H. T. nemzetközi magánjogi szakaszai egyes átsatolt területeken hatályban maradtak, felmerül a kérdés, hogy a magyar bíró vagy polgári tisztviselő köteles-e figyelembe venni a külföldivé vált (pl. tótföldi) H. T.-nek más jogra utaló szabályát is. Mínthogy a magyar kollíziós normák s így a magyar H. T. jelzett §-ai is a külföldi anyagi magánjogra, nem pedig a külföldi nemzetközi magánjogra utalnak,⁴ ennek folytán a külföldi H. T. 109. és 112. §-ai Magyarországon nem vehetők figyelembe s nem volnának figyelembe vehetők még akkor sem, ha a gyakorlat a 108. §-nak a renvoit előíró szabályát nem mosta volna el, mert akkor is a külföldi (pl. tótföldi) H. T.-nek csak olyan más jogra utalását lehetne irányadónak tekinteni, amelyben a tótföldi házassulóra nem a *lex patriae*, hanem egy más állam törvényét rendelné alkalmazni. A tótföldi H. T. 108. §-ának utolsó mondata, amely a tótföldi H. T. eltérő rendelkezésére (109., 112. §.) utal, nemzetközileg minket semmiesetre sem kötelez, mert csak a magyar H. T. adhat jog-

¹ 1928. június 28-án kelt rend. T. R. Gy. 96. sz.

² BGBl. 316. szám (5. §-a).

³ 1919. okt. 10. I. M. Rend.

⁴ L. 1. §. V. p.

parancsot arra, hogy a *lex patriae* elvének áttörésével a magyar honos völegény törvénye uralkodjék a külföldi menyasszony felett is, de a mi 108. §-unkban nincs benne, hogy idegen állam ugyanilyen rendelkezése nálunk jogszabály legyen.

Ehhez képest, ha a magyar nő a magyar H. T. 24. §-a alapján a felmentést megkapta, a magyar H. T. 113. §-a alapján lehet a feleknek magyarországi kötéshez felmentést adni s ugyanígy a tótföldi kötéshez is lehet tanúsítványt kiállítani, tekintet nélkül arra, hogy adott esetben a tótföldi H. T. 109. §-a értelmében a magyar nőre a tótföldi várakozási idő akadály fennáll-e, amelyet az ottani felmentéssel kell elhárítani.

Vagy pl. tótföldi izraelita férfi osztrák keresztyén nővel akart Magyarországon házasságot kötni. A tótföldi H. T. 109. §-a értelmében nem volt akadály, Magyarországon a házasság még sem volt megköthető, mert a magyar H. T. 108. §-ában nincs benne a tótföldi 109. §. alkalmazhatósága, nálunk a két külföldi törvény ebben az esetben egyformán szuverén volt s így egyik sem emelkedhetett a másik fölé.

Ugyancsak nem vagyunk kötelesek elismerni a Tótföldön lakó kiskorú magyar honosra az ottani H. T. 112. §-a alapján megadott gyámhatósági beleegyezést sem.

Ha magyar állampolgár külföldön külföldi hatóság előtt kíván házasságot kötni, arról, hogy házassága hazájának törvénye szerint akadályba nem ütközik, az anyakönyvvezetőnek a kihirdetésről adott bizonyítványa vagy a kihirdetés alól való felmentést tartalmazó határozat alapján szintén az igazságügyminiszter ad tanúsítványt. (1894: XXXIII. t.-c. 59. §. 2. bek.)¹

¹ L. még 7870/1896. I. M. és a 11.435/1897. sz. rendeleteket. A világháborúval kapcsolatos nehézségek kiküszöbölése céljából a 647/1915. M. E. sz. rendelet kimondta, hogy katona vagy katonával egy tekintet alá eső házасuló, továbbá a háborús eseményekkel indokolt esetekben más is, a házasságot a magyarországi kihirdetés vagy ez alól felmentés nélkül is megkötheti. Az igazságügyminiszter tehát ezek nélkül is kiállíthatta az ú. n. háborús tanúsítványt. Sőt a külföldi diplomáciai képviselők és konzulok is fel lettek hatalmazva ily esetekben a tanúsítvány kiállítására.

38. §. A házasságkötés alaki érvényessége. *

I. A házasságkötés alakszerűségei tekintetében a legtöbb államban ¹ a kötelező polgári házasság rendszere áll fenn. Több államban ² azonban megtartották a kötelező egyházi házasság intézményét; egyesek (Ausztria, Dánia, Peru stb.) kiegészítették ezt a polgári házasságkötéssel arra az esetre, ha a felek saját felekezeti lelkész hiányában akadályozva vannak az egyházi házasság megkötésében (szükségbeli polgári kötés, Notzivilhe). A fakultatív polgári, illetőleg egyházi kötés rendszere áll fenn Angliában, ³ Csehszlovákiában, Norvégiában, Dániában, Svédországban, Finnországban, Lettországban, Costa Ricában és egyes északamerikai államokban (Massachusetts, California, New York stb.). A hatóság közreműködése nélküli, sőt egyes államokban formátlan házasságkötési rendszer (marriage by habit and repute) áll fenn Skóciában, az USA. több államában (Common-Law-házasság), a mohamedán jogban, ⁴ a kínai ⁵ és a szovjetország jogban.

A házasságkötés alaki érvényességét a legtöbb állam *belföldön kötött házasság* esetében imperative a locus regit actum elv szerint bírálja el. Fakultatív jelleget ennek az elvnek a hazai jog mellett a belföldi házasságkötésnél csupán a francia és spanyol afrikai gyarmati jog és a csehszlovák nemzetközi magánjogi tervezet (28. §.) tulajdonítanak. Ezzel szemben a *külföldi kötésnél* a legtöbb állam (pl. Németország EG. 13. cikk, 3. bek.) a locus regit actum elvet csupán fakultatív jelleggel ruházza fel, amennyiben alakilag érvényesnek ismeri el a házasságot, ha a lex loci actusnak vagy a házasság anyagi érvé-

* Irodalmat lásd a 37. §-nál.

¹ Magyarországon, Német-, Francia-, Olaszországban, Svájcban, Belgiumban, Németalföldön, Luxemburgban, Romániában, Portugáliában, Argentínában, Bolíviában, Brazíliában, Chilében, Kubában stb.

² Azelőtt Ausztriában, Lengyelországban, Litvániában, Dániában, Bulgáriában, Jugoszláviában (kivéve a volt magyar és osztrák területeket), Görögországban stb.

³ Angliában és Írlandban az anglikán egyház lelkésze előtt vagy quaker, illetőleg izraelita ritus szerint kötött házasság polgári kötés nélkül egy magában érvényes. Más vallásbeliekre a polgári kötés a kötelező.

⁴ Tanúk jelenléte szükséges, de hatósági közreműködésre nincs szükség.

⁵ A kötés alakszerű, de hatósági közreműködésre nincs szükség.

nyessége tekintetében irányadó jognak megfelel. Más jogok viszont, pl. az angol és dán jogok (az 1892. évi Foreign Marriage Actben meghatározott kivételekre nem tekintve) a *lex loci actus*nak külföldi kötésnél is imperatív jelleget tulajdonítanak. Egyes, a kötelező egyházi házasságkötés alapján álló államok végül, például Görögország, Bulgária stb., a saját állampolgáraik külföldön kötött házasságának esetében feltétlenül a *lex patriae*t tekintik imperatív irányadónak, vagyis csak akkor ismerik el a kötést alakilag érvényesnek, ha egyházi közeg előtt történt.

A legtöbb román állam a Code civil 171. cikke alapján belföldieknek külföldön kötött házasságánál megkívánja, hogy a házasság rendszeren 3 hónap vagy hosszabb idő alatt a belföldi házassági anyakönyvbe bevezettség. Így rendelkeznek Franciaország, Belgium, Luxemburg, Monakó, Németalföld, Portugália, Olaszország, Peru, Kolumbia, Venezuela, Nikaragua, Haiti stb. törvényei. Ennek a szabálynak a megsértése egyes államokban (pl. Olaszországban, Nikaraguában) pénzbüntetést, más államokban (Portugáliában, Peruban) a házasság elismerésének megtagadását vonja maga után. Franciaországban jelenleg ezt a szabályt *lex imperfecta*nak minősítik.

II. A H. T. 113. §-ának 1. bekezdése szerint a házasság érvényessége alaki szempontból, a házasságkötés idejében és helyén fennálló törvények szerint ítéendő meg,¹ aminek az a magyarázata, hogy a *lex loci celebrationis* elv alkalmazása gyakorlatilag a házasulóknak a legkevesebb nehézséget okozza. A *locus regit actum* elvnek a magyar nemzetközi magánjog szerint itt kivételesen *imperatív* jellege van, aminek viszont az a magyarázata, hogy a „házasságkötés módozatai minden állam jogrendjének oly lényeges alkatelemeit képezik, hogy azokhoz mindenki, aki az illető államban házasságra lép, feltétlenül alkalmazkodni köteles“. (Min. ind.) Ebből következik,

¹ Ennekfolytán a Felvidéken a cseh megszállás alatt a trianoni szerződés életbelépése (1921. július 26.) előtt kötött házasság alaki érvényességét a magyar jog szerint kell megítélni, mert „jogilag“ ebben az időben a Felvidéken még a magyar jog volt érvényben. Ezzel szemben a Kúria P. III. 1442/1932. sz. határozatában (Jh. 1933. évf. 492. sz.) helytelenül a cseh jogot alkalmazta azon az alapon, hogy ott „ténylegesen“ már a trianoni szerződés életbelépése előtt életbeléptek a cseh jogszabályok.

hogy magyar állampolgár külföldön kötött házassága, ha a *lex loci celebrationis*nak megfelel, alakilag érvényes akkor is, ha azt kizárólag lelkész előtt vagy (pl. Hollandiában) meghatalmazott útján (*per procura*) kötötte meg, továbbá, hogy külföldiek Magyarországon a házasságot csupán magyar polgári tisztviselő előtt és a magyar H. T. által előírt alakiságok mellett köthetik meg.

Minthogy a magyar jog szerint a házasságkötés alaki kellékei közé tartozik az előzetes kihirdetés és a meghatározott számú tanúk jelenléte¹ is, ezért e tekintetben is a *lex loci celebrationis* irányadó. A kihirdetésre vonatkozó szabályok is megtartandók tehát a kötés helyének törvénye értelmében s azok megsértése esetleg (pld. azelőtt Ausztriában (Optk. 74 c.) vagy jelenleg is Franciaországban (a bírói döntések eltérők), Belgiumban, Luxemburgban, Csehszlovákiában stb.) a házasság érvénytelenségét vonhatja maga után, mégpedig annak ellenére, hogy a magyar törvény a kihirdetés elmulasztásához (H. T. 27. §.) nem fűz ily súlyos jogkövetkezményeket. A törvény által előírt tanúk hiánya, ha a kötés helyének joga szerint nem semmisségi ok (pl. Németországban), nem szolgál a házasság érvénytelenségi okául Magyarországon sem, holott a mi törvényünk (H. T. 39., 41. §.), a tanúk hiányát semmisségi oknak tekinti. Ugyanígy külföldieknek belföldön kötött házassága esetében a H. T.-nek a kihirdetésre vonatkozó szabályait a külföldieknek is meg kell tartaniok (113. §. 3. bek.)²

A H. T.-nek a *lex celebrationis* alkalmazására vonatkozó szabályával azonos szabályt tartalmaz a hágai házasságkötési egyezmény is (1911: XXI. t.-c.), amely kimondja, hogy min-

¹ Uralkodó felfogás. (Igy Ferenczy: 154., Scholtz: 111.)

² A magyar kihirdetési eljárás külön hangsúlyozása először is azt jelenti, hogy az itt házasságot kötni szándékozó francia állampolgár nem hivatkozhatik arra, hogy ő a házasságot hazájának törvényei értelmében, pl. a *chalon sur marne*-illetékes francia anyakönyvvezető útján már kihirdette; annak vonatkozó bizonyítványa alapján nem kívánhatja, hogy a magyar anyakönyvvezető egyenesen a kötésre térjen át. Másodszor azt jelenti, hogy lengyel házasuló hiába hivatkozik arra, hogy az aszódí r. kat. lelkész a házasságot már háromszor kihirdette az aszódí róm. kat. templomban, tehát ő eleget tett a lengyel törvény rendelkezéseinek: a magyar anyakönyvvezető (polgári tisztviselő) még nem működhet közre a kötésnél. Mindkét esetben a magyar anyakönyvvezető előtt a magyar kihirdetési eljárást le kell folytatni.

denütt érvényesnek kell elismerni alaki tekintetben azt a házasságot, melyet annak az országnak törvényei szerint kötöttek, ahol a házasság létrejött. (5. c. 1. bek.) Ezzel az eddig csupán belföldön kötelező szabály nemzetközileg kötelező szabály lett.¹

III. *Kivételek* a H. T. 113. §-ában foglalt *lex loci celebrationis* elvének alkalmazása alól:

¹ Meg kell jegyezni, hogy abból, hogy a hágai egyezmények a háború utáni békeszerződések rendelkezései következtében nem minden az egyezményben részes állam közötti viszonyban vannak hatályban, igen visszás következmények származhatnak.

A hágai házassági jogi egyezmények azt célozzák, hogy azokba az európai államok belépjenek és az egyezményekkel a jogi összeütközéseket a lehetőséghez képest csökkentsék. Világos, hogy a kollektív egyezmény jogi fogalma azt jelenti, hogy minden egyezményes állam az összes többi állammal szemben részese az egyezménynek. Ha valamely állam nem kíván tovább részese lenni: az egyezményt felmondhatja. De olyan kollektív egyezmény, hogy X állam mondjuk hat más állammal szemben egyezményes legyen, de a kollektív egyezményben álló Y állammal szemben ne legyen egyezményben, tulajdonképpen jogi képtelenség. Nyilvánvaló, hogy pl. Csehszlovákia nem léphetne be az egyezménybe akként, hogy az összes többi egyezményes állammal szemben — mert politikai feszültség áll fenn köztük — ne legyen egyezményes állam. A világháború és az a nemzetközi jogelv, hogy a központi hatalmak és az antant államok között az egyezmények hatályukat veszítették, termelték ki azt a különös helyzetet, hogy a hágai kollektív házasságjogi egyezménynek Magyarország is, meg Portugália is részese, ámde ez utóbbiak egymással szemben nem állanak egyezményes viszonyban.

Ez a visszás helyzet elkerülhető lett volna olyanféle eljárással, hogy Magyarország egyidejűleg valamennyi volt ellenséges állammal szemben újból életbelépteti az egyezményt.

Annak következtében, hogy a hágai egyezmények kollektivitása meg lett bontva: előáll az a sui generis helyzet, amelynek megvilágítására szolgáljon az alábbi három példa:

1. Tegyük fel, hogy portugál férfi és a magyar nő *Romániában* kötöttek házasságot.

Nyilvánvalóan hágai egyezményes eset, mert a kötés helye egyezményes állam és a felek közül külön-külön mindegyik egyezményes állam honosa.

A román belföldi jog szabályainak megfelelő alakszerűség mellett megkötött házasságot valamennyi egyezményes állam köteles elismerni, még Portugália is, mert a kollektív egyezmény részese lévén, elfogadta a *lex loci celebrationis* elvét és azon az alapon kell állania, hogy a portugál férfi egyezményes állam honosa és egyezményes állam területén történt a házasságkötés.

Saját belföldi jogának az egyezménnyel ellenkező különös szabályát Portugália nem jogosult alkalmazni.

1. A H. T. 113. §-ának 2. bekezdése előírja, hogy a magyar honosnak külföldön kötendő házasságát Magyarországon *ki kell hirdetni* vagy a hirdetés alól *felmentést kell kérni*, mert az akadályok, melyek magyar honos részéről külföldön kötni kívánt házasságnak netalán útjában állhatnak, főképpen a bel-földön ismeretesek.¹ Megjegyzendő azonban, hogy a kihirdetés vagy a felmentés nélküli kötés tilos. A külföldi kötés tehát ala-

2. A fenti felek a házasságot *Jugoszláviában* kötik. A hágai egyezményről szó sem lehet. Portugália teljes joggal érvényesítheti belföldi jogszabályát, amely a portugál anyakönyvi bejegyzés elmulasztása okából ennek a házasságnak Portugáliában semmiféle joghatályt nem tulajdonít.

3. A portugál férfi és a magyar nő a házasságot *Magyarországon* kötötték.

Ez az eset a kollektívnek vélt, de valójában nem ilyen természetű egyezményes kapcsolat folytán szükségképpen *kétféle szemléletre* vezet.

a) *Első szemlélet*: A kollektív egyezményben szereplő harmadik államok (pl. Hollandia) kötelesek a hágai egyezmény alapján elbírálni a házasság alaki érvényességét, mert a kötés helye Magyarország, vagyis rájuk nézve egyezményes államterület, továbbá, mert a felek mindketten egyezményes államok honosai.

b) *A második szemlélet*: Portugália és Magyarország egymásközi viszonyából eredőleg a kollektív egyezmény rendszerének az a megbotlygatása, hogy a két érdekelt állam külön-külön harmadik államokkal szemben egyezményes, de egymással szemben nem az, odavezet, hogy Portugália a magyar területet nem köteles egyezményes államterületnek tekinteni, következésképp jogosítottnak fogja magát érezni velünk szemben saját belföldi (nemzeti) jogszabályának alkalmazására.

Ez bizonyára nem az az eredmény, amelyre a hágai kollektív egyezmények szerzői gondoltak.

Az eredmény mindenesetre az, hogy Portugália jogosult velünk szemben belső jogát érvényesíteni. (L. a 11.386/1937. I. M. II/b. számú ügyiratot.)

¹ Ez az állandó gyakorlat. Ennek a Kúria már több ízben is kifejezést adott. Legutóbb 5999/1927. sz. a. (Jogi Hírlap, II. évf. 48. sz.) ítéletében mondomta ezt ki a Kúria: „Az a körülmény, hogy a felek házasságának parancsolólag előírt kihirdetése a H. T. 113. §. 2. bekezdése értelmében itt Magyarországon nem történt meg, a feleknek egyébként érvényesen megkötött házasságát érvénytelenné nem teszi, nem pedig azért, mert a csehszlovák igazságügyminiszteri átirat szerint az itteni kihirdetés elmaradása az ott megkötött házasság érvényességét az ottani törvények szerint nem érinti, másfelől pedig azért, mert habár a H. T. 27. §-a értelmében szabályszerű kihirdetés nélkül tilos is házasságot kötni, e tilalom megszegése a H. T. IV. fejezetében foglalt házassági érvénytelenségi semmisségi okok között felsorolva nincs, s így a házasság érvénytelenítésének alapjául nem szolgálhat“.

kilag érvényes, habár a felek a magyar kihirdetést (felmentést) mellőzték. Meg kell jegyezni azt is, hogy a törvény rendelkezése ellenére a külföldön kihirdetés nélkül kötött házasság a törvény 125. §-ában előírt büntető következményeket nem vonja maga után, vagyis a törvényben előírt kihirdetési kötelezettségnek külföldi házasság esetében csupán *lex imperfecta* jellege van.¹

A belföldi kihirdetés kötelezettsége a hágai egyezmény alkalmazásának esetében is fennáll.

2. A H. T. 113. §-a (a *lex loci celebrationis* elv) *magyar állampolgár* részéről kötött házasság esetében a m. kir. igazságügyminisztérium állandó gyakorlata szerint nem alkalmazható, ha a házasságkötés helyén (pl. a távolkeleti államokban, Szovjetországban stb.) *nincs olyan hatóság*, amely a nyugati műveltségű államokban a házasságkötésnél közreműködő hatóságnak megfelelne és ha a kötés helyének jogában megállapított szerv előtt kötött házasságnak nincs olyan erkölcsi és jogi tartalma, amely a nyugati műveltségű államokban a házasság erkölcsi és jogi természetére nézve kialakult felfogásnak megfelelne.² Ilyen esetben, hogy a felek a házasságkötés lehetőségétől el ne zárassanak, az igazságügyminisztériumnak a kérdés közigazgatási és magánjogi vonatkozásaiban követett állandó gyakorlata a házasságkötésre vonatkozó *egyházi* szabályokat tekinti irányadóknak és a házasulók valamelyikének lelkésze előtt kötött házasságot érvényesnek tekinti akkor is,

¹ A kihirdetésre a belföldi rendes lakóhely címén vagy ilyen nemlétében a megfelelő szubszidiárius címen (tartózkodás, községi illetőség, születési hely) illetékes anyakönyvvezető van hivatva. Ha illetékes anyakönyvvezető belföldön meg nem állapítható, a budapest—belvárosi anyakönyvvezető válik illetékessé, aki a kihirdetést a hivatalos lapban közzétett hirdetménnyel fogatosítja. (1894: XXXIII. t.-c. 49. §. 2. és 3. bek.). — A külföldön kötött házasság belföldi anyakönyvezéséről az 1894: XXXIII. t.-c. 77—79. §-ai intézkednek.

Hogy magyar állampolgárok külföldön kötendő házasságánál mennyiben van szükség a kihirdetés kérelmezéséhez illetőségi és lakási bizonyítványra, lásd a 66.892/1917. I. M. számú rendeletet. (I. K. XXVI. 677. l.).

Magyar állampolgárok külföldön szándékolt házassága ügyében községi előjáróság bizonyítványt nem állíthat ki. (108.288/1925. B. M. rend. Bp. K. 83.).

² L. 16. §. II. p. Az igazságügyminisztérium gyakorlata szerint ugyan ez csak abban az esetben áll, ha a *férfi* magyar állampolgár. Ez az álláspont azonban semmivel sem indokolható.

ha az ilyen házasság érvényét a kötés helyének állama nem ismeri el (22.715/1935. I. M. II.)¹

3. A H. T. 113. §-a nem alkalmazható, ha a kötés helyén hatályban levő jognak a házasságkötés alakszerűségeit szabályozó jogszabályai alkalmazását a *közrendi záradék* kizárja. Ezen az alapon matrimonium non existens a magyar állampolgárnak Skóciában vagy az USA. több államában formátlanul kötött házassága és ezen az alapon kell nem létező házasságnak minősíteni a magyar állampolgárnak Szovjetországban a szovjet jog szerint kötött házasságát is.²

Magyar állampolgárnak Szovjetországban kötött házasságát a magyar bírói gyakorlat is *matrimonium non existensnek* tekinti ugyan, de a bírói határozatok indokolása eltér az itt képviselt állásponttól. Egyes bírói határozataink (pl. a budapesti kir. Ítéltábla 4864/1922. sz. ítélete),³ azzal érveltek, hogy Szovjetországot politikailag nem ismertük el s így jogszabályai a H. T. 113. §-ának alkalmazása tekintetében sem jöhetnek figyelembe. Ez az indokolás mindenképpen helytelen, mert nem tekintve arra, hogy most már Szovjetországot politikailag is elismertük, a külföldi jog alkalmazása teljesen független az illető külföldi állam politikai elismerésétől.⁴ Ugyanígy helytelen a kir. Kúria azon későbbi ha-

¹ Az igazságügyminisztérium álláspontját elfogadta több kúriai határozat, így pl. a P. III. 8411/1928. sz. határozat. (Magánjog Tára. 1929. évf. 4. l. és Jh. 1929. évf. 10. sz. határozat.) Mindazonáltal véglegesen kialakult állandó bírói gyakorlatról e tekintetben még nem lehet beszélni. A Kúria említett P. III. 8411/1928. sz. határozata szerint: „A m. kir. Kúria ismételten állást foglalt abban a tekintetben, hogy az Oroszországban megkötött szovjetházasságot semmi vonatkozásban nem lehet házasságnak tekinteni, mert érvényesülése erkölcsi fel fogásunkkal és a hazai törvény céljával össze nem egyeztethető. A keresztyén, így akár a r. k., akár az Oroszországban uralkadó g. kel. egyháznak a joga szerint azonban az előttük megkötött házasságnak a hatásai, az ebből származó jogok és kötelezettségek ugyanazok, mint amelyeket a magyar magánjog állít fel. Nincs tehát akadálya annak, hogy az Oroszországban az alperesek által keresztyén egyházi hatóságok előtt a most is élő egyházi jog szerint megkötött házasságot akár a róm. kat., akár pedig a görögkeleti egyházban is kötöttnek az meg, minden vonatkozásban házasságnak lehessen tekinteni mindaddig, míg az semmivé vagy érvénytelenné nyilvánítva nincs“ (Jh. 1929. évf. 10. sz.).

² L. 11. §. X. p.

³ Mdt. XIX. 1.

⁴ L. 16. §. III. p.

tározatainak (mint pl. a m. kir. Kúria 1616/1926. sz. ítéletének)¹ az indokolása is, amelyek a szovjetházasság jogi hatásaival érvelve, azon az alapon tagadják meg az ilyen házasság érvényességének elismerését, hogy a szovjetházasság jogi tartalma, jogi hatásai ellentétben állanak a magyar s általában az európai jogrendszerekben szabályozott házasság tartalmával és jogi hatásaival. Ezek a határozatok ugyanis ellentétben vannak nemzetközi magánjogunknak ama rendelkezésével, amelynek értelmében magyar állampolgár házasságának jogi hatásai akkor is a magyar jog szerint bírálandók el, ha a felek a házasságot külföldön kötötték s így a kötés érvényességének elbírálása szempontjából mellékes az, hogy a külföldi helyi jog a házasság jogi hatásait miképpen szabályozza.²

A magyar irodalomban többen a magyar bírói gyakorlatot helytelenítik és a magyar állampolgárok részéről kötött szovjetházasságok érvényességének elismerése mellett foglalnak állást.³ Egyes írók rámutatnak arra is, hogy a szovjetházasság megkötésének ténye, az akaratnyilvánítás, a közrendi klauzulába nem ütközhetik, mert az ordre public elv az ügylet alaki érvényességét szabályozó locus regit actum elvvel szemben nem érvényesülhet.⁴ Ez a felfogás sem helyeselhető.⁵ Magyar állampolgároknak a szovjetjog szerinti házasságkötését nem ismerhetjük el érvényes házasságkötésnek, mert a szovjetjog csak a consensus fennforgását kívánja meg s a formától teljesen eltekint, pedig a forma fennforgását (nem okvetlenül a magyar jog szerinti formát, de valamilyen formát, valamely fórum előtti házasságkötést) a mi jogrendszerünk annyira lényegesnek tartja, hogy attól még abban az esetben sem tekinthet el, ha a H. T. 113. §-a értelmében alkalmazandó jog-

¹ Mdt. XX. 26.

² L. 40. §. I. p. és 41. §. I., 3. p.

³ L. idevonatkozóan: dr. Scholtz Géának a Magyar Jogélet 1922. márc. 1-i számában, dr. Blau Györgynek a Magyar Jogélet 1922. szept. 15-i számában, dr. Sömjén Lászlónak a Magyar Jogi Szemle VII. évf. 9-i számában, dr. Malonyai Bélának a Jogtud. Közl. 1926. évi 7. számában, dr. Zoltán Józsefnek a Jogállam 1926. évf. 8—9. sz. és dr. Brüll Istvánnak a Jogtud. Közl. 1927. jún. 15-i számában megjelent cikkeit.

⁴ Váli: Közrendi klauzula, 1928. 30. 1.

⁵ L. 11. §. VII. p.

rendszer a házasságot concludens tényekkel (a szerelmi viszony állandósulásával) is megköthetőnek tartja.¹

Ha a házasuló felek külföldi (nem magyar) állampolgárok, akkor az igazságügyminisztérium gyakorlata szerint az illető fél hazájának a joga irányadó abban a tekintetben, hogy a szovjetházasságot nem létező házasságnak kell-e minősíteni, vagy pedig érvényesnek kell-e elismerni.² Több külföldi állam a saját polgárai (pl. a csehszlovák kormány és bírói gyakorlat a csehszlovák állampolgárok) szovjetházasságainak érvényét elismeri.

A hágai egyezmény alkalmazása esetében az egyezményben részes államok jogszabályaival szemben az *ordre public* elv nem alkalmazható.³

4. A H. T. szerint a külföldön magyar honos s hazánkban idegen honos által kötött házasság érvényessége független a *locus regit actum* elvtől abban az esetben is, ha a házasság nem a helyi hatóság, hanem az illetékes *diplomáciai*, illetőleg *konzuli hatóság* előtt kötötték. Következik ez a magyar honosokat illetőleg a H. T. 29. és 31. §-ából, melyek szerint a magyar állam diplomáciai képviselője, konzula és ezek helyettesei a magyar kormánytól nyert felhatalmazás korlátaiban belül házasság kötésére jogosított polgári tisztviselők, akik előtt kötött házasság úgy tekintendő, mintha Magyarországon kötötték volna (l. még az 1894: XXXIII. t.-c. 79. §-át). Hogy azonban ily diplomáciai házasság külföldön megköthető legyen, négy feltételnek kell fennforognia:

a) hogy a magyar diplomáciai és konzuli tisztviselő a házasságkötésre a magyar kormánytól felhatalmazást kapjon;

b) hogy a külföldi állam a követ vagy konzul előtti házasságkötést megengedje;

c) hogy a házasulók mindketteje vagy legalább is a férfi magyar honos legyen;

d) hogy a házasulók egyike se legyen azon állam alattvalója, amelynek területén a diplomáciai házasságot megkötik.

A b) és d) alatti feltételeket a nemzetközi jog, az a) és c)

¹ L. 11. §. X. p.

² L. 11.924/1932. I. M. II. sz. sz. ügyiratot.

³ L. 11. §. XIII. p.

alatti feltételeket pedig a magyar H. T. állapítja meg. (H. T. 29. §. e) pont és 31. §. ut. bek.)

Külföldi honosok Magyarországon csak abban az esetben köthetnek hazájuk diplomáciai vagy konzuli hatósága előtt a magyar törvény alakszerűségeinek mellőzésével házasságot,¹ ha eziránt *egyezmény* jött létre Magyarország és a házasulók állama közt.

A hágai egyezmény kimondja, hogy a házasságot, mely alaki tekintetben érvénytelen abban az országban, ahol megkötése végbement, érvényesnek lehet elismerni a többi országban, ha az alakiságot, melyet a házasulók mindegyikének hazai törvénye megszab, megtartották (6. cikk). Ehhez hozzáfűzi még az egyezmény, hogy az egyezmény 5. cikkének második bekezdésében foglalt fenntartás (mely szerint megegyezés áll fenn aziránt, hogy azok az országok, amelyeknek törvényhozása egyházi házasságkötést kíván, jogosítva vannak a polgáraik által külföldön az utóbbi rendelkezés figyelmen kívül hagyásával kötött házasságokat érvényesnek el nem ismerni) a diplomáciai vagy konzuli tisztviselők előtt kötött házasságokra is alkalmazást nyer.

Minthogy jelenleg egyik külképviseleti hatóságunk sincs felhatalmazva a házasságkötésre és minthogy nincs olyan egyezményünk sem, amely Magyarországon a külföldi diplomáciai vagy konzuli tisztviselőknek megengedné a házasságkötést, magyar állampolgárok külföldön *magyar* diplomáciai vagy konzuli tisztviselő előtt és külföldi állampolgárok Magyarországon a *saját* diplomáciai vagy konzuli tisztviselőjük előtt házasságot nem köthetnek. Kíváncos volna különösen a távol-keleten és Szovjetországban levő diplomáciai és konzuli tisztviselőinket felhatalmazni arra, hogy magyar állampolgárok házasságának megkötésénél polgári tisztviselőként közreműködjenek és anyakönyvvezetőként járjanak el, mert ebben az esetben nem lenne szükség a lelkész előtti házasságkötés érvényességének elismerésére.

Magyar állampolgárok külföldön *külföldi* diplomáciai vagy konzuli tisztviselő előtt az igazságügyminisztérium gya-

¹ „Agent diplomatique ou consulaire“ alatt a követség vagy konzulátus lelkészét is érteni kell. (Audinet: Principes élémentaires du dr. int. privé. 1895., 544., Ferenczy: 158. l. 1. jegyzet.)

korlata szerint csak abban az esetben köthetnek házasságot, ha a diplomáciai vagy konzuli tisztviselő kormánya részéről magyar állampolgárok házasságkötésénél való közreműködésre is fel vannak hatalmazva és ha a házasságkötés helyének államában fennálló törvények megengedik, hogy az illető külföldi állam diplomáciai vagy konzuli tisztviselője magyar állampolgárok házasságkötésénél közreműködjék. Ebben az esetben azonban nem a H. T. 113. §-ának áttöréséről, hanem a 113. §. alkalmazásáról van szó, mert az ilyen házasság alaki tekintetben azért érvényes, mert a kötés helyének joga szerint érvényesnek tekintendő.

5. Kivételt állapított meg a *lex loci celebrationis* elv alól a 9.290/1921. M. E. sz. rendelet is, amely a jugoszláv hadsereg részéről kiűritett délvidéki területeken az 1918. okt. 31.—1921. szept. 30-ig terjedő időben kötött házasságokat érvényes házasságoknak minősítette abban az esetben is, ha olyan polgári közeg előtt kötötték, aki nem volt a H. T. értelmében polgári tisztviselő, feltéve, hogy a házasságot a házassági anyakönyvbe bejegyezték.

V. *Kivételek a lex loci celebrationis* elv alkalmazása alól a *hágai egyezmény* szerint. Ezek a kivételek engedmények a *lex patriae* javára:

1. A hazai törvénynek, a *lex patriae*-nak a házasság *kihirdetésére* vonatkozó rendelkezéseit meg kell tartani, de ennek a kihirdetésnek a hiánya nem vonhatja maga után a házasság érvénytelenségét másutt, mint csak abban az országban, amelynek a törvénye sérelmet szenvedett (5. c. 3. bek.).¹

2. A kötelező felekezeti (egyházi) házasságkötést valló államokra tekintettel, az egyezmény engedményt tett ezek ja-

¹ Magyar félre a cikk rendelkezéséből semmiképpen sem következik be a magyar jog szempontjából érvénytelenség. A magyar törvény ugyanis kötelezővé teszi a magyar kihirdetést, de nem fűzi hozzá a házasság érvénytelenségét, ha a magyar kihirdetés mellőztetett. Egyes államokban, pl. Luxemburgban az ottani kihirdetés mellőzése egyes esetekben alaki érvénytelenségi ok. Mi azonban az egyezmény alapján sem vagyunk kötelezve, hogy a külföldi és magyar fél Magyarországon kötendő házasságánál figyelemmel legyünk arra, hogy a kihirdetés a külföldi hazájában megtörtént-e. A kötés a magyar kihirdetés után Magyarországon megtörténhetik. A kötés nálunk alakilag feltétlenül érvényes lesz. De érvényes lesz a többi egyezményes államban is, kivéve azt az államot, amelynek joga sérelmet szenvedett.

vára, kimondván ugyancsak az 5. cikkben (második bekezdés) azt, hogy ezek az államok az ő polgáraiknak más államban nem egyházilag kötött házasságát nem kötelesek érvényesnek elismerni. Az ilyen kötés tehát a házasuló saját hazai államában érvénytelen (sőt még ennél is kevesebb: nem házasság) lehet, ellenben a többi államban érvényes. Ez tehát fenntartás az egyházi kötést valló hazai állam javára. A jogszabály ezért szorosan magyarázandó és csupán a hazai törvény ellenére eljáró fél hazája tekintheti az ilyen házasságot érvénytelennek.¹

3. A házasságot, mely alaki tekintetben érvénytelen abban az országban, ahol megkötése végbement, érvényesnek lehet elismerni a többi országban, ha az alakiságot, melyet a házasulók mindegyikének a hazai törvénye megszab, megtartották (7. cikk).²

4. A diplomáciai és konzuli tisztviselő előtti házasságkötés (lásd IV. 4. pont.)

A hágai egyezmény a házasságkötés alakszerűségei tekintetében még a következő intézkedéseket tartalmazza:

1. A külföldiek, hogy házasságot köthessenek, igazolni tartoznak, hogy házasságuk hazai törvényük szerint akadályba nem ütközik. Ez az igazolás akár diplomáciai vagy konzuli tanúsítvánnyal, akár a bizonyításnak más elfogadható módján történhetik; (E. 4.)

2. a házassági anyakönyvi bejegyzésről a felek hazai hatóságaihoz hiteles másolat küldendő át. (E. 5. ut. bek.)

¹ Megjegyzendő itt, hogy a diplomáciai vagy konzuli házasságkötésnél az egyezmény 1. cikkét és a 2. cikk 1—3. pontjait figyelembe kell venni, ellenben a 2. cikk utolsó bekezdésében foglalt vallási jellegű akadályokat nem.

² A kötés helyének azzal a fenntartásával szemben, hogy a *lex loci celebrationis* elvvel ellenkezően, az ő területén megkötött házasságot alakilag nem tekinti érvényes házasságnak, a külföldi felek javára a 7. cikk a *lex patriae*-t engedi érvényesülni. Ha a felek hazája az egyházi kötést tekinti érvényesnek, semmi sem gátolja, hogy a honosainak ilyen alakban külföldön megkötött házasságát elismerje. Ugyanezt fogják tenni a harmadik államok közül azok, amelyeknek törvénye szerint az egyházi kötés érvényes. A 7. cikk esetében a megkötés helyének a törvénye sérelmet szenvedett, tehát ott a házasság alakilag nem lesz érvényes, de a többi államban nincs nyomós ok arra, hogy ezt a házasságot érvénytelennek tekintsek.

39. §. Az érvénytelen házasságkötés.*

I. A házasság érvénytelenítéséhez különböző jogi hatások fűződnek: így a házasfelek személyes viszonyai (a feleség jogállása, tartási kötelezettség, kártérítési kötelezettség), vagyoni viszonyai (házassági vagyong, harmadik személyekkel kötött ügyletek), a gyermekek jogállása, a végintézkedések stb. szempontjából. Ezeknek a jogi hatásoknak alapjául szolgáló tényállások a legkülönbözőbb természetűek és a legkülönbözőbb jogterületre esnek, közös vonásuk csupán egy van, az, hogy a házasság érvénytelensége valamennyinek feltétele. Ezért ezek a jogi hatások nem is állanak *egy és ugyanazon jognak* az uralma alatt, hanem mindegyik tényállás a maga jogának az uralma alatt áll.¹ Így az érvénytelen (putatív) házasságból származó gyermekek törvényes leszármazásának kérdését a leszármazás törvényessége tekintetében irányadó jog,² a házasság érvénytelenségének befolyását a végintézkedésekre a lex successionis szerint kell elbírálni.

Ez alól az elv alól csupán a házasfelek személyi és vagyoni viszonyai tekintetében van kivétel, mert itt a házasfelek személyi és vagyoni viszonyai tekintetében irányadó jog nem lehet irányadó, miután a házasság érvénytelenítése következtében ezen jogok alkalmazásának jogalapja megszűnt. Az érvénytelen házasságkötésnek a házasfelek személyes viszonyaira gyakorolt befolyását, ha egyoldalú személyes kapcsolatról van szó (pl. a férj felelősségéről a feleség tilos cselekményeiért) mindegyik házastársnak a saját hazai joga, ha pedig kétoldalú személyes jogviszonyról van szó (pl. tartási kötelezettségről), a kötelezett hazai joga szerint kell elbírálni. Az érvénytelen házasságkötésnek a házassági vagyoni viszonyokra gyakorolt hatása is mindegyik házastársra nézve a saját hazai joga szerint bírálendő el.

* Az irodalmat lásd a 37. §-nál.

¹ Így Zitelmann: II. 751. és Frankenstein: III. 217. Ellenkezően Raape: 234. és Wolff: 121., akik szerint az érvénytelen házasság jogi hatásait egységesen, a házasságkötés érvényessége tekintetében irányadó jog szerint kell elbírálni.

² L. 44. §. III. p.

II. A házasságkötés anyagi vagy alaki érvényessége tekintetében irányadó jog szerint kell elbírálni azt, hogy a felmerült érvénytelenségi ok a házasság *semmisségét* vagy *megtámadhatóságát* eredményezi-e, illetőleg, hogy a házasságot *matrimonium non existens*nek kell-e e miatt tekinteni. Ha a házasságkötés anyagi érvényessége több jogrendszer szerint bírálendő el és az egyik szerint a házasság semmis, a másik szerint megtámadható, vagy ha az egyik szerint semmis, a másik szerint *non existens*, akkor még abban az esetben is, ha a két fél hazai jogát diszjunktíve kell is alkalmazni, a házasságot az előbbi esetben semmisnek, az utóbbi esetben pedig *non existens*nek kell tekinteni.¹ A megtámadhatóságot azonban csak a megtámadásra jogosult joga szerint kell elbírálni. Ez a jog irányadó abban a tekintetben is, hogy kik jogosultak és mennyi ideig a házasságot megtámadni.²

III. A házasság érvényét általában minden állam területére nézve egységesen kell elbírálni. Kivételt képeznek a „*sán-tító (claudicans) házasságok*“, amelyek annak következtében állanak elő, hogy az egyik jogrendszer jogszabályainak megsértése a másik jogrendszer területén nem jön figyelembe (pl. a Magyarországon bolgár állampolgárok között kizárólag lelkész előtt kötött házasság, amely Magyarországon *non existens* házasság, Bulgáriában érvényes). Ily esetben helyesebb területileg korlátolt hatályú házasságról beszélni.

IV. Az érvénytelenségi (akár semmisségi, akár megtámadási) per *eljárási szabályai* tekintetében a *lex fori* szabályai irányadók. A bírói joghatóság kérdésében, tehát abban a tekintetben, hogy a magyar bíróság mennyiben járhat el külföldi állampolgárok érvénytelenségi perében és hogy magyar állampolgárok érvénytelenségi perében mely állam bírósága járhat el, ugyanazok az elvek jönnek figyelembe, mint a házassági bontó pereknél.³ A külföldi semmisségi ítéletek érvényességének elismerését is ugyanazok szerint az elvek szerint kell elbírálni, mint a külföldi bontó ítéletek érvényét.⁴

V. A házasságkötés érvénye tekintetében irányadó jog

¹ V. ö. Zitelmann: II. 623.

² V. ö. Zitelmann: II. 632.

³ L. 43. §.

⁴ L. 17. §. IV. p.

szerint kell elbírálni azt is, hogy az érvénytelenség miképpen (helybenhagyással vagy felmentéssel stb.) *orvosolható*. Ha több jogrendszer szabályai szenvedtek sérelmet, az orvoslásnak feltetele, hogy az mindegyik jogrendszer szerint lehetséges legyen és hogy mindegyik jogrendszer szerint meg is történt legyen.

VI. Ha mind a két házaspár a házasságkötés után *állampolgárságát megváltoztatta*, akkor a házasság az irodalomban uralkodó felfogás szerint csak akkor nyilvánítható semmissé, ha a jelenlegi hazai joguk szerint is semmissé nyilvánítható.¹ Ezt ugyan tételes jogi szabály nem mondja ki, azonban a bíró az uralkodó felfogás szerint nem nyilváníthat semmissé oly házasságot, amely a felek hazájában érvényes. Az igazságügy-minisztérium gyakorlata ezzel ellentétben a házasság érvényessége elbírálásának szempontjából a házasságkötés után megszerzett állampolgárságot nem veszi figyelembe és magyar állampolgárok szovjetházasságát akkor is non existensnek tekintti, ha az új hazai (pl. csehszlovák) jog szerint a házasság érvényes.²

VII. A legtöbb — így pl. a magyar — jog szerint jóhiszemű harmadik személy előnyére, aki érvénytelen házasságban élő házastársakkal az érvénytelenné nyilvánításig jogügyletbe bocsátkozott, az érvénytelen házasság olybá számít, mintha érvényes volna. Így pl. ha a semmis házasságban élő kiskorú nő magát jóhiszemű harmadik javára kötelezi, ez a kötelezettsége kiskorúsága ellenére is megáll; ugyancsak érvényesülnek az érvénytelen házasság ideje alatt is a nő házviteli jogából folyó következmények.³

Az a kérdés, hogy az érvénytelen házasságnak harmadik személyekre milyen jogi hatásai vannak, nem bírálható el kizárólag a házaselek hazai joga szerint. Amennyiben a felek hazai joga nem tartalmaz a magyar jog fentemlített szabályának megfelelő szabályt és az érvénytelen házasságban élő házastársak az ügyletet Magyarországon itt lakó személlyel kötötték meg, a magyar jog szabályát a közrendi záradék érvényesülése folytán a külföldi jog ellenkező szabályával szemben is a magyar forgalom érdekében alkalmazni kell.

¹ Így Wolff: 122. és a német bírói gyakorlat. (RG. 132., 419.).

² 29.867/1932. I. M. II. számú ügyirat.

³ Szladits: II., 340.

40. §. A házastársak személyes viszonya egymáshoz.

I. Az egyes jogrendszerek eltérnek egymástól egyrészt abban, hogy milyen személyi jogi hatásokat fűznek a házassághoz, másrészt eltérnek abban is, hogy a házastársaknak egymással szemben fennálló jogai és kötelezettségei milyen módon és eszközökkel kényszeríthetők ki. Így pl. a francia (belga, olasz, román) jog szerint a nő csak férjének engedélyével (autorisation maritale) köthet jogügyleteket,¹ más jogok szerint ilyen korlátozás a feleséget nem terheli; továbbá egyes jogok szerint (a német és a mai magyar bírói gyakorlat szerint is) nem csupán a férj, hanem a feleség is tartozik keresetképtelen férjét eltartani, viszont más jogok szerint a feleséget tartási kötelezettség nem terheli. A francia joggyakorlat szerint a nő a közös lakásba karhatalommal is visszakényszeríthető, az angol jog szerint pedig a férj engedetlen nejét megfenyítheti, elzárhatja. Végül eltérnek egymástól az egyes jogrendszerek a házastársakat egymással szemben megillető jogok minősítése tekintetében is, amennyiben pl. a feleség igénye a perköltségek előlegezésére az osztrák jog szerint a feleség tartási követelésén alapult, míg a német jog azt házassági vagyoni jogi igénynek minősíti.²

A házastársak személyes viszonyai a magyar nemzetközi magánjog szerint a felek közös hazai joga szerint bírálандók el. Nem vitás az sem, hogy amennyiben a házasság fennállása alatt közösen változtatják meg állampolgárságukat, *új hazai joguk* irányadó.³ Ha a felek állampolgársága nem állapítható meg, lakóhelyük törvényét kell alkalmazni (per analogiam H. T. 119. §.). Kétséges csupán az, hogy mely jogot kell a házasságok személyes jogviszonyai tekintetében irányadónak tekinteni, ha a házasságok állampolgársága nem ugyanaz. A külföldön uralkodó felfogás szerint ily esetben mindig *a férj mint*

¹ Code civil 217., olasz ptk. 134.

² L. 10. §. és 41. §. I., 1. p.

³ Külföldön is a felek új statutum personaléját tekintik irányadónak. Kivétel a belga Kongó-állam ptk.-ja (12. c.), amely a hazai jog megváltozását nem veszi figyelembe.

a család fejének hazai jogát kell alkalmazni.¹ Ez a felfogás azonban csak abban az esetben helyeselhető, ha a házasfelek állampolgársága kezdettől fogva különböző, mert különben a férj, állampolgárságának egyoldalú megváltoztatásával, túlságosan könnyen rosszabbíthatná felesége helyzetét. Nem helyeselhető egyes magyar íróknak² az az álláspontja sem, amely a külföldi házasfelek eltérő állampolgársága esetében mint *lex forit*, a magyar jogot tekinti irányadónak minden olyan esetben, midőn a két fél *lex patriae*-ja a konkrét jogkérdés tekintetében eltérő álláspontot foglal el. A H. T. 119. §-a per analogiam alkalmazásának ily esetben szintén nem lehet helye, mert itt a felek állampolgársága nem megállapíthatatlan. Ha a házasfelek állampolgársága a házasságkötés után eredetileg közös volt, indokolt a *legutolsó közös hazai jogukat* legalább is addig alkalmazni, amíg az egyik házastárs ezt az állampolgárságot megtartja. Ez a felfogás megfelel a hágai egyezményeknek is.³

A házasság személyi és vagyoni jogi hatásait szabályozó, 1905. évi július 17-én kelt hágai egyezmény, amelyben Magyarország nem részes, minden esetben a házasfelek jelenlegi hazai jogát, amennyiben pedig ez különböző, legutolsó közös hazai jogukat tekinti irányadónak. Arról az esetről, amidőn a feleknek sohasem volt közös állampolgárságuk, az egyezmény nem rendelkezik (1. és 9. cikk).⁴

II. Azt a kérdést, hogy *mi tartozik a házasság személyi jogi hatásai közé*, minden jogrendszerre nézve egységesen el-

¹ Ez a német, belga, olasz (ptk. terv. 7. c.) és francia uralkodó felfogás, a kínai és japán törvény, valamint a Bustamante-Kódex (43—45) álláspontja. Wieruszowski a Leske—Löwenfeld-féle „Rechtsverfolgung im internat. Verkehr” című munkában, IV. 1. (1932) 61. l., Wolff: 123. l.

² Balla: 154. Hasonló felfogás érvényesül az angol és a brazilai jogban, amely szerint a férj belföldi lakóhelye (tartózkodóhelye) esetében az angol (brazilai) jog alkalmazandó.

³ Hasonlóan Ferenczy: 187. Az utolsó közös hazai jogot tekinti irányadónak a lengyel nemzetközi magánjogi törvény (14. §.) és a csehszlovák tervezet (29. §.).

⁴ Ez az egyezmény hatályban van Németország, Danzig, Olaszország, Németalföld, Lengyelország, Portugália (nem Németországgal szemben), Románia (nem Németországgal szemben) és Svédország között. Franciaország 1917. aug. 23-án, Belgium 1922. aug. 23-án felmondotta ezt is.

dönteni nem lehet. Kétséggkívül minden jogrendszer szerint ide tartozik az a kérdés, hogy a házasságot mennyiben terheli a hűség és a házastársi kötelesség teljesítésének kötelezettsége egymással szemben; továbbá a kötelezettség a házassági életközösség fenntartására és a megszakadt életközösség visszaállítására; hogy a férjnek mint a család fejének a házassági ügyeiben milyen mértékben van döntési, határozási joga, pl. a házastársak közös lakóhelyének és lakásának meghatározása tekintetében; hogy joga van-e a feleség leveleit felbontani, szerződéseit felmondani; hogy mennyiben köteles a házassági terheket viselni; hogy a házasságkötés folytán a feleség törvényes lakóhelyet szerez-e; hogy milyen körben jogosult a feleség a háztartási ügyeket vezetni (háztartásvezetési jog, innere Schlüsselgewalt);¹ hogy milyen gondosság mértékéig felelősek a házastársak a kölcsönös kötelezettségek teljesítéseért. A házasság személyi hatásai közé tartozik az is, hogy a házasságkötésnek a feleség nevére milyen befolyása van és a házastárs tartási követelését is a házassági együttélés alatt a legtöbb jog a házasság személyi hatásának minősíti. Mihelyt azonban a feleség a férjétől külön él vagy a házasságot a bíróság felbontotta, az eltartás pusztán házastársi kötelességből valóságos, bírósággal kikényszeríthető kötelemmé „ridegül át“ (Grosschmid) és ennekfolytán úgy az ideiglenes, mint a végleges nőtartás kötelezettségének fennállása és mértéke tekintetében már nem a házasság személyi jogi hatásai tekintetében irányadó jog, hanem a *lex obligationis* alkalmazandó.

Némely jogrendszerben, pl. a latin államok (Franciaország, Belgium, Olaszország, Románia) jogrendszereiben, egyes, a feleséget a házasságkötés következtében terhelő személyi korlátozások (pl. az *autorisation maritale* szükségessége a feleség ügyleteinél) részben a házasság személyi jogi hatásaként, részben pedig a feleség cselekvőképességének korlátozásaként jelentkeznek. Kérdéses mármost, hogy ezeket a *lex matrimonii*, vagyis a házasságkötés személyi jogi hatásai tekintetében irányadó *lex causae*, vagy pedig a nő cselekvőképessége tekintetében irányadó jog szerint kell-e elbírálni. A kérdésnek gya-

¹ Szemben a kulcsjogban foglalt, harmadik személyekkel szemben fennálló képviselői joggal.

korlati jelentősége különösen akkor van, ha a házasfelek állampolgársága kezdettől fogva különböző és a feleség hazai joga ilyen személyi korlátozásokat ismer: pl. ha francia nő amerikai férfivel köt házasságot és a nő francia állampolgárságát a házasságkötés után is megtartja. Ilyen esetben a házasság személyi jogi hatásai tekintetében a férfi hazai joga: az amerikai jog irányadó, a nő cselekvőképessége tekintetében pedig a francia jog.

Minthogy a feleség cselekvőképességének korlátozása a házasság személyi jogi hatásaként jelentkezik, ennekfolytán a magyar bírónak az autorisation maritale szükségességét a házasság személyi jogi hatásai tekintetében irányadó jog, a *lex matrimonii*, vagyis az előbbi példában az amerikai jog szerint kell elbírálnia.¹

III. A magyar jog a házasságkötés személyi jogi hatásaként fogja fel a *házastársak egymásközi jogügyleteire vonatkozó törvényes korlátozásokat is*. (A házastársak és jegyesek közötti fontosabb ügyletek érvényessége vagy okirati bizonyítása a magyar jog szerint a közjegyzői okirat alakjához van kötve. (1886: VII. t.-c. 21—24. §.)) Más jogok ezeket a korlátozásokat a házassági vagyonjogba vagy az általános kötelmi jogba sorozzák. Ennekfolytán e korlátozások tekintetében szintén a házasság személyi jogi hatásaira nézve irányadó *lex matrimonii* kell a magyar bírónak irányadónak tekintenie. Minthogy azonban a szóbanforgó szabályok egyúttal a házastársak közötti ügyletek alakszerűségeit is szabályozzák, indokolt a *lex matrimonii* mellett fakultatíve a *locus regit actum* elvet is alkalmazni oly módon, hogy magyar házastársaknak (jegyeseknek) oly külföldi állam területén egymás között létrejött ügyleteit, amely a magyar jog korlátozó szabályait nem ismeri, vagy más korlátozó szabályokat állít fel, érvényeseknek kell tekinteni, ha akár a magyar, akár a helyi jog szabályainak megfelelnek.² Az *ordre public* elvnek természetesen itt is szerepe lehet, különösen ha ezen jogügyletek harmadik személyekre kiható hatásai is figyelembe jönnek.

IV. A *közrendi záradék* a házasság személyi jogi hatásai

¹ Így az uralkodó felfogás. Másként Wolff: 124.

² Nagyjában hasonlóan Ferenczy: 187.

tekintetében irányadó külföldi jog szabályaival szemben is érvényesülhet.¹ Ennek különösen a házastársi személyes jogok és kötelezettségek kikényszerítésére fennálló eszközök tekintetében van jelentősége, de jelentősége van a házastársi életközösség fenntartására irányuló kötelezettség és a tartási kötelezettség tekintetében is. Ezért a magyar bíró a francia jognak azt a szabályát, amely szerint a feleség a közös lakásba karhatalommal visszakényszeríthető, még akkor sem alkalmazhatja, ha egyébként a házasság személyi jogi hatásai tekintetében francia jogot kell alkalmaznia s nem alkalmazható az orosz szovjetjognak az a szabálya sem, amely a házassági életközösség fenntartására irányuló igényt nem ismeri el. Végül a feleség vagy a keresetképtelen férj tartási igényét akkor is el kell ismernie, mégpedig legalább is olyan mértékben, mint amilyen mértékben a magyar jog elismeri, ha a hazai jog a tartási kötelezettséget egyáltalában nem ismeri vagy a magyar jognál szűkebb keretek közt ismeri el.²

A közrendi záradéknak a hágai egyezmény alkalmazása keretében általában nincs szerepe, kivéve az egyezmény 1. cikkének 2. bekezdését, amely kifejezetten kimondja, hogy a házastársak személyes jogai és kötelességei csak oly eszközökkel kikényszeríthetők ki, amelyeket a helyi törvény szintén megenged.

¹ L. 11. §. XI., 2. b) p.

² Így Wieruszowski: 62., Wolff: 124. A francia gyakorlatot lásd Ni-boyetnál: Manuel 628. pont, 3. — A házassági vagyoni jogi hatások (güterrechtliche Wirkungen der Ehe) nem azonosak a házasság vagyoni jogi (vermögensrechtliche Wirkungen der Ehe) hatásaival, mert a házasságnak nem minden vagyoni jogi hatása tartozik a házassági vagyoni jogba. (Pl. a házastársak tartási kötelezettsége, legalább is részben, a házastársak személyes viszonyát szabályozó jogba sorozandó.)

41. §. Házassági vagyoni jog.*

I. *Törvényes házassági vagyoni jog.* Az irányadó jog meghatározásának szempontjából az egyes államok nemzetközi magánjogi rendszerei eltérnek egymástól az alábbi kérdésekben:

1. *Mit kell házassági vagyoni jog alatt érteni?* Egyes házassági jogrendszerek vagyoni joginak minősítik a házasságnak olyan jogi hatásait, amelyeket más jogrendszerek személyi jogi hatásoknak minősítenek vagy az általános kötelmi jogba soroznak be. Így pl. a férj perköltséglegelezési kötelezettségét Németországban a házasság vagyoni jogi, Ausztriában személyi jogi hatásainak minősítették.¹ A házastársak egymásközi ajándékozásait is egyes jogrendszerek az általános kötelmi jog elvei szerint, mások (pl. az 1926. évi lengyel nemzetközi magánjogi törvény 16. cikke) a házassági vagyoni jog elvei szerint, ismét mások a házasság személyi jogi hatásai tekintetében alkalmazandó jog elvei szerint bírálják el. Végül, amíg egyes jogok bizonyos vagyoni jogi természetű jogi hatásokat, amelyeket a házassági jogviszony a házasság megszűnésénél kifejt, házassági vagyoni jogiaknak minősítenek, addig más jogok ugyanazokat az öröklési jogba vagy a szülők és gyermekek viszonyát szabályozó jogba sorozzák: így a vagyoni közösség folytatását a túlélő házastárs és a közös leszármazók között.²

A magyar bírónak, mikor az alkalmazandó jogot meghatározza, a magyar jog szerint kell elbírálnia, hogy mit kell a házassági vagyoni jogba soroznia.³

2. *Min alapszik a törvényes házassági vagyoni jog?* A leg-

* Mariolle: *Seufferts Blätter f. Rechtsanwendung* 56., 85. és köv., 103 és köv. — Wieruszowski: *Handbuch d. Eherechts* II. 19. és köv. — Graf Luxburg: *NiemeyersZ.* 23., 10. és köv. — Zitelmann: *II.*, 675. és köv. — Lewald: 96. és köv. — Gutzwiller: 1638. I. — M. Wolff: *RVglHwB.* IV., 409. és köv. — M. Wolff a Kipp-Wolff: *Familienrecht*-ben, §. 73. — Nussbaum: 148. és köv. — Audinet: *Des conflits de lois relatifs aux effets patrimoniaux du mariage* (*Recueil des Cours.* 1932. II. 241. és köv.) — Neubecker: *Der Ehe- und Erbvertrag im internat. Verkehr* (1914) 222. és köv., 310. és köv. — Wolff: 124. és köv. — Schnitzer: 188. és köv.

¹ L. 40. §. I. p.

² Kaden: *RVglHwB.* III. 401.; Pappenheim: *Zeitschrift f. ausl. u. intern. PrivRecht.* VI. (1932) 120.

³ L. 10. §. VI. p.

több jogrendszerben törvényen vagy szokásjogon, Franciaországban, Olaszországban, Angliában és más államokban is nemzetközi viszonylatban a felek jogszabályválasztó jogán, vélemezett, valószínű akaratán. A francia bírói gyakorlat hol a jegyesek hazai jogát, hol a részükről kiválasztott házassági lakóhely jogát, hol más jogot tekint a házasság felek vélemezett akaratának megfelelőnek.¹ A magyar nemzetközi magánjog szerint a felek jogszabályválasztó jogának a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer meghatározása tekintetében csak olyan szerepe van, mint a kötelmi jog terén, vagyis csupán a felek akaratától függetlenül alkalmazandó jog (lejjebb 3. pont) diszpozitív jogszabályainak területére terjed ki.²

3. A hazai jog vagy a házassági lakóhely joga irányadó?

A kérdés nem azonos azzal a kérdéssel, hogy az ember személyes jogát az állampolgárság vagy a lakóhely határozza-e meg.³ Vannak ugyanis nemzetközi magánjogi rendszerek (pl. az osztrák és belföldön lakó külföldieknél a svájci), amelyek a házassági vagyoni jogot a lakóhelyhez kapcsolják, annak ellenére, hogy a személyes jog meghatározásánál az állampolgárságot tekintik irányadónak.⁴ A magyar bírói gyakorlat szerint — ez kétségtelenül megállapítható — abban a kérdésben, hogy fűződnek-e a házasságkötéshez és miféle házassági vagyoni jogi hatások, a házastársaknak a házasságkötés révén előállott közös hazai joga irányadó.⁵ Abban az esetben, ha a házasság felek állampolgársága a házasságkötés ellenére is különböző marad, tekintve, hogy a férj a család feje, a házasság vagyoni jogi hatásai pedig a házasság oszthatatlan voltánál fogva egységesen bírálendók el, indokolt a *(leendő) férj hazai jogát* irányadónak

¹ Planiol et Ripert: Traité prat. VIII. 9. p.; Niboyet: Manuel 715. p.; Haudek: Die Bedeutung des Parteiwillens (1931) 13.

² L. 29. §. V. p.

³ Ahol a statutum personale a lex domiciliihez igazodik, ott általában a lakóhely jogát tekintik irányadónak, így Angliában, az USA-ban, Dániában, Norvégiában, Argentínában, Paraguayban, Nikaraguában, a kurlandi magánjogban, a montevideói szerződésben (41).

⁴ A francia és az olasz gyakorlat is hol a hazai, hol pedig a lakóhely jogát tekinti irányadónak.

⁵ Kúria 8728/1903. (Dt. 3. XXVI. 27.); Kúria 4646/1915. (Mdt. X. 50.); Kúria 3973/1925. (Pje. IV. 1005.); Kúria 8124/1925. (Mdt. XIX. 100.).

tekinteni.¹ Ezen az állásponton áll a magyar gyakorlat² és a német E. G. 15. cikkének 1. bekezdése is, amelyet a német bírói gyakorlat per analogiam abban az esetben is alkalmaz, ha külföldi férfi házassági vagyoni jogi hatásainak elbírálása forog kérdésben. Végül ezen az állásponton áll a hágai egyezmény is (2. cikk), amely a házasság személyi hatásai tekintetében elfoglalt álláspontjával szemben³ a feleség hazai jogát itt nem veszi figyelembe.

4. *Az állampolgárság megváltozásának van-e befolyása az irányadó jogra?* (Wandelbarkeit oder Unwandelbarkeit des Ehegüterstatuts?) A nemzetközi magánjogi irodalom egyik régióta legvitatottabb famosissima quaestioja.⁴ Ma a kérdés általában eldöntöttnek tekinthető, mégpedig tagadóan, az „Unwandelbarkeit“ javára, amennyiben a *házasságkötés időpontjában* irányadó jog irányadó marad továbbra is. Egyedül a livlandi, észtországi és kurlandi magánjognak, továbbá az argentinai és paraguayi jognak és talán az angol jognak (vitás) más az álláspontja.⁵ A magyar bírói gyakorlat is az uralkodó felfogást követi abban az esetben, ha a házastársak egyikének állampolgársága változik meg (15. E. H.)⁶ és nyilván ugyan-

¹ Ellenkezően Balla 158, aki a lex forit tekinti irányadónak és Ferenczy, aki a lakóhely elvét alkalmazza (199).

² A budapesti Törvényszék (helybenhagyva a budapesti Tábla és Kúria által): „A házassági viszonyból származó vagyoni igények a nemzetközi magánjog szabályai szerint mindenkor azon állam szabályai szerint bírálандók el, amelynek állampolgári kötelékébe a férj tartozik“. Kúria 8728/1931. (Dt. 3. XXVI. 27.). Kúria P. I. 3505/1926: „Annak megállapításánál, hogy a nőnek van-e közszerzeményi igénye, a *férjnek* a házasságkötés idején fennálló személyi állapota irányadó“. (Jh. 1928. évf. 239. sz. hat.). Horvátországgal szemben természetesen a községi illetőség lépett a honosság helyébe. Kúria 4754/1908—1909: „Magyarországi községi illetőségű magyar állampolgárnak házassága alatt szerzett vagyona közszerzemény akkor is, ha az Horvátországban kerestetett“. (Mdt. III., 73.).

³ L. 40. §. I. p.

⁴ Teichmann: Über die Wandelbarkeit oder Unwandelbarkeit des gesetzl. ehel. Güterrechts, Basel 1879.; Zitelmann: II. 725.; Audinet: Des conflits de lois relatifs aux effets patrimoniaux du mariage. (Recueil des Cours. 1932. II. 252.); Wolff: 125.

⁵ Egyesek ugyanis a „Wandelbarkeit“-et tartják irányadónak az angol jog szempontjából is (pl. Dicey). L. Goldschmidt: Zivilgesetze der Gegenwart. II., 1. 227.

⁶ Kúria 8124/1925. (Mdt. XIX. 100.)

ezt a megoldást választaná, ha mindkettőnek az állampolgársága megváltozik ugyan, azonban mindegyiké más lesz. Abban az esetben azonban, ha mind a két házastárs állampolgársága egyezően változik, a Kúria egy esetben a felek új hazai törvényét tekintette irányadónak.¹ A Kúriának ebből a határozatából azonban nem szabad arra következtetni, hogy ez az állandó magyar bírói gyakorlat álláspontja is, mégpedig nemcsak azért nem, mert ez a határozat az elsőbíróságoknak az ügyben elfoglalt helyes álláspontjával ellentétben állott, hanem azért sem, mert teljesen elszigetelt maradt a Kúria gyakorlatában; más kúriai határozat nem követte.² A Kúriának ez a határozata nem helyeselhető, mert a házastársak egymásközi viszonyát vagyoni jogi szempontból nemcsak területileg, hanem időbelileg is egységesnek kell tekinteni, amit a személyes joguk megváltozása nem érint.

5. *Egységesen kell-e meghatározni az irányadó jogot vagy az ingó és ingatlan vagyon tekintetében különböző szempontok szerint?* Jelenleg a legtöbb nemzetközi magánjogi rendszer és a hágai egyezmény szerint is (2. cikk) egységesen kell meghatározni az irányadó jogot. Az angol-amerikai jog területén, Argentínában, Paraguayban, továbbá egyesek (erősen vitatott) véleménye szerint Olaszországban, ezenkívül Franciaországban és Ausztriában a bírói gyakorlat az irányadó jogot csupán az ingó vagyonnál határozza meg a házaselek személyes joga vagy a felek jogszabályválasztó joga alapján, ingatlan vagyonnál viszont a feudalizmusban gyökerező felfogásnak megfelelően a *lex rei sitae*t alkalmazza. A német EG. 28. cikke is figyelemmel van ez utóbbi említett államok nemzetközi magánjogi rendszereire és a hágai egyezmény 7. cikke is kimondja, hogy az egyezmény rendelkezései nem alkalmazhatók oly ingatlanokra, amelyeket fekvésük helye különleges szabályok alá helyez. E rendelkezésben az erősebb kapcsolódás elve jut kifejezésre.³

¹ Kúria 7650/1906. (Dt. 4. VI. 185.)

² A Kúria P. I. 3505/1926. sz. határozatában kifejezetten kimondotta — bár csak területközi jogi vonatkozásban —, hogy „annak megállapításánál, hogy a nőnek van-e közszerzeményi igénye, a férjnek a házasságkötés idején fennálló személyi állapota irányadó”. (Jh. 1928. évf. 239. l.)

³ L. 9. §.

A m. kir. Kúria 4726/1903. számú határozatában kimondta, hogy a magyar magánjog területén fekvő ingatlan házassági vagyoni jogi tekintetben a magyar magánjog uralma alatt áll s közszerzeménynek minősíthető akkor is, ha a házasság az Optk. uralma alatt jött létre.¹ A Kúriának ez a határozata nem helyeselhető, mert a felek házassági vagyoni jogi viszonyai egységes elbírálásának alapelveivel ellentétben áll. Semmi ok sincs ugyanis arra, hogy az ingatlanokat házassági vagyoni jogi tekintetben más elbánásban részesítsük, mint az ingókat. Ez felel meg a magyar irodalomban uralkodó felfogásnak is.² Ez alól kivételnek legfeljebb csak a különleges birtokrendszer uralma alatt álló ingatlanoknál lehet helye, amelyek a *lex rei sitae* szerint bírálhatók el házassági vagyoni jogi vonatkozásban is.³

6. *Harmadik személyek és a belföldi forgalom védelme.* Egyes államokban, pl. Németországban, Svájcban és Svédországban a külföldi házassági vagyoni jogi szabályokkal szemben a harmadik személyek és általában a belföldi forgalom hasonló védelemben részesülnek, mint a cselekvőképességnek a külföldi személy hazai jogában meghatározott korlátozásaival szemben (EG. 16. cikk).⁴ A hágai egyezményben a szerződő államok mindegyike fenntartja magának a jogot, hogy a házassági vagyoni rendszernek harmadik személyekkel szemben fennálló jogi hatályát különös alakszerűségektől tegye függővé, továbbá, hogy rendelkezéseket állapítson meg harmadik személyek védelmére az oly nővel kötött jogügyleteket illetően, aki az állam területén valamely foglalkozást űz. E törvényes rendel-

¹ Dt. 3. XXVI. 124.

² Ferenczy: 200, Szladits: II., 490. 1. 10. j. Ellenk. Balla: 157.

³ L. 9. §. II., 2. p.

⁴ A Németországban lakó külföldi házastársak, a belföldiekhez hasonlóan, kötelesek arra az esetre, ha a férjet akár a hazai törvény, akár szerződés folytán a nő vagyonának igazgatása és haszonélvezete meg nem illeti, ezt a korlátozást a lakóhelyük bíróságánál vezetett vagyoni jogi jegyzékben (Güterrecht-register) feltüntetettetni, másképp jóhiszemű harmadik személyekkel szemben a korlátozásnak joghatálya nincsen. Hasonlóképpen a hazai törvény helyett a német törvény nyer alkalmazást külföldi házastársakkal szemben abban az esetben is, ha a nő házi hatáskörében kötött jogügyleteit, a közösen bírt ingóságokat és a nő részéről önállóan űzött kereseti tevékenységet illetően harmadik személyekre a német törvény a házastársak hazai jogánál kedvezőbb.

kezéseket azonban a szerződő államok kötelesek egymás tudomására juttatni (8. cikk). A magyar jogban ilyen, a harmadik személyek védelmét szolgáló szabály nincs, bár ugyanazok a szempontok, amelyek a cselekvőképesség szabályozásánál a bel-földi forgalom védelmét indokolják, itt is érvényesülnek.

II. Házassági szerződések.

1. Azt a kérdést, hogy a jegyesek vagy házasfelek egyáltalában vagy csak a házasságkötés előtt *köthetnek-e* házassági szerződést¹ és hogy a már megkötött szerződést *módosíthatják vagy megszüntethetik-e*, a szerint a jog szerint kell elbírálni, amely a *törvényes házassági vagyoni jog tekintetében irányadó*, vagyis a magyar nemzetközi magánjog értelmében a feleknek a házasságkötés folytán előálló, a *házasságkötés időpontjában* fennálló, *közös hazai joga* (vagy amennyiben akkor sem lesz állampolgárságuk ugyanaz, a *férj hazai joga*) szerint. E szabály alól csak abban az esetben volna indokolt kivételt tenni, ha a házastársak később közösen megváltoztatják állampolgárságukat és az új hazai joguk a régivel ellentétben megengedi, hogy a házasságkötés után is kössenek házassági szerződést, illetőleg, hogy a régebbi szerződést módosítsák vagy hatályon kívül helyezték. Így rendelkezik a német EG. 15. cikkének 2. bekezdése arra az esetre, ha a férfi a házasságkötés után német állampolgár lesz vagy ha a felek Németországban laknak. A hágai egyezmény szerint szintén a két fél hazai joga irányadó; ha azonban állampolgárságuk a házasság tartama alatt változik, a házassági vagyoni jogban általában érvényesülő elvvel ellentétben, az *új* hazai joguk alkalmazandó, de csak akkor, ha ez közös hazai joguk (4. és 9. cikk).² Arról az esetről, ha a felek állampolgársága sohasem volt ugyanaz, az egyezmény nem rendelkezik és az 1928. évi javaslatot, amely szerint ily esetben a férj hazai jogát kell alkalmazni, eddig még egy állam sem fogadta el.

2. A *szerződéskötési képességet* ugyanazok a szempontok szerint kell elbírálni, *mint általában a cselekvőképességet*,

¹ A francia és a legtöbb jogrendszer szerint házassági szerződés csak a házasság előtt köthető. Nem így a magyar és pl. a német jog szerint. V. ö. Kaden: RVglHWW. II. 740.

² Az egyezmény kimondja, hogy a házassági vagyoni jogban beállott változásnak harmadik személyek hátrányára visszaható ereje nem lehet (4. cikk).

vagyis mindegyik félre nézve a saját hazai joga szerint. Az irányadó időpont a *szerződés megkötésének*, nem pedig a házasságkötésnek időpontja. A hágai egyezmény, ha jegyesek kötik a szerződést, a házasságkötés időpontját tekinti irányadónak (3. cikk).

A magyar bírói gyakorlat a fenti elv alól kivételképpen oly esetben, midőn a férfi magyar és a nő külföldi állampolgár és a házasságot Magyarországon kötötték meg, a felek szerződésképpességét azzal az indokolással, hogy magyar család létesül, kizárólag a magyar jog szerint bírálja el, vagyis nem a szerződéskötés időpontját, hanem a *házasságkötés időpontját* tekinti irányadónak, ami ugyan nem helyeselhető, azonban megfelel a hágai egyezménynek. Így a Kúria 56/1902. sz. ítéletében, midőn a felperesnő házassági szerződés alapján ideiglenes nőtartási igényt támasztott, kimondotta, hogy „igaz ugyan, hogy a felperes a házassági szerződés kiállításakor még kiskorú volt; igaz továbbá az is, hogy a szerződés kiállítása idejében felperes magyar honos még nem volt, de a szerződést magyar honos alperessel *Magyarországon kötven meg*, a szerződés érvényes és hatályára nézve, különösen ellenkező kikötés hiányában, a hazai törvények és gyakorlat irányadók”.¹

3. A házassági szerződés alaki érvényessége tekintetében Magyarországon, mint a legtöbb államban, a *locus regit actum* elv a *lex patriae*val együtt *fakultative* érvényesül, vagyis érvényes a szerződés, akár a helyi jognak, akár a felek hazai jogának felel meg.² Ennélfogva magyar állampolgár külföldön, külföldi állampolgár Magyarországon formátlanul is köthet házassági szerződést, ha a helyi jog, illetőleg a külföldi hazai joga azt megengedi. Így rendelkezik a hágai egyezmény is, amely azonban kimondja azt is, hogy ha a felek egyikének hazai joga a házassági szerződés érvényességéhez különös formát kíván meg, a honi jog rendelkezései megtartandók (6. cikk).³

¹ Gottl: Kúriai Határozatok Tára, VII., 1598.

² Így Balla: 159., Ferenczy: 196.

³ Nem tekinthető érvénytelennek magyar állampolgároknak román közjegyző előtt kötött házassági szerződése azon az alapon, hogy a román közjegyző a magyar jogot nem ismerte. (Kúria 5997/1932. Jh. 1933. évf. 1138. sz. hat.).

4. *A házassági szerződés tartalma és jogi hatásai, valamint anyagi érvényessége* tekintetében szintén ugyanazt a jogot kell irányadónak tekinteni, amelyet a házassági vagyonjog tekintetében általában alkalmazni kell: a feleknek a *házasságkötés időpontjában* fennálló közös hazai jogát. E szerint kell tehát elbírálni, hogy a felek szabadon választhatnak-e bármilyen házassági vagyonjogi rendszert, vagy pedig — mint Olaszországban — csak egyes meghatározott rendszereket, hogy a szerződés halál esetére szóló rendelkezéseket vagy harmadik személyek részére szóló juttatásokat is tartalmazhat-e. Az alkalmazandó jog meghatározásának szempontjából a házasságkötés időpontja irányadó akkor is, ha a szerződés a házasságkötés előtt vagy után jött létre és ha a feleknek a szerződés létrejövetelének időpontjában más volt az állampolgárságuk, mint a házasságkötés időpontjában. A hágai egyezmény ettől annyiban tér el, hogy a házasságkötés után létrejött házassági szerződés esetében a feleknek a *szerződés létrejövetelének időpontjában* hatályban levő közös, vagy amennyiben állampolgárságuk nem közös, legutolsó közös hazai jogát tekinti irányadónak (5. cikk 1. bek.).

Ugyane szerint a jog szerint kell elbírálni azt is, hogy a házastársak jogosultak-e és minő mértékben a külföldi házassági vagyonjogi rendszer alkalmazását *a külföldi jogra utalással kikötni*. Ily utalás esetén a házassági szerződés jogi hatásait a kikötött külföldi jog szabályozza, amit a hágai egyezmény is kimond (5. cikk). A német ptk. 1433. cikke általában megtiltja a feleknek, hogy házassági szerződésükben külföldi jogra utaljanak: kivétel e szabály alól csak abban az esetben áll fenn, ha a férj a házasságkötéskor, illetőleg a szerződés megkötésének időpontjában külföldön lakik és a felek a szerződésben a *lex domicilii*re utalnak. A német joggal ellentétben a legtöbb és így a magyar jog is, a felek utalási jogát nem korlátozza.¹

5. A házassági szerződésnek harmadik személyekkel szemben kifejtett hatásaira a fent I. 6. pont alatt előadottak állanak.

¹ V. ö. Kaden: RVglHwB. II., 752.

42. §. A házasság felbontása és az ágytól és asztaltól elválás.*

I. A legtöbb állam a házasság felbontását megengedi, vannak azonban államok, amelyek a házasság felbontását vagy egyáltalában nem,¹ vagy csak egyes meghatározott felekezetekhez tartozó házastársaknak engedik meg.² A házasság egyes hatásainak megszüntetését az ágytól és asztaltól elválasztás alakjában rendszerint a házasság felbontását meg nem engedő államok is lehetővé teszik.³ Ez az intézmény a felbontással párhuzamosan más államok törvényeiben is feltalálható, sőt a legtöbb állam az ágytól és asztaltól való elválást ugyanazon vagy esetleg más okokból a házasság felbontása mellett is megengedi.⁴ Vannak viszont államok, amelyek az ágytól és asztaltól elválás intézményét nem, vagy más értelemben (szűkebb keretek közt) engedik meg, mint a magyar jog, noha a felbontást megengedik.⁵

* A gazdag magyar irodalmat lásd Ujlakinál, I. 46. és köv. I. II. 37. I.

Külföldi irodalom: Zitelmann: II., 675. és köv. — Lewald: 105. és köv. — Gutzwiller: 1640. és köv. — Raape: 367. és köv. — Wieruszowski: Leske-Loewenfeld: Rechtsverfolgung IV. 1., 69. és köv. — M. Wolff a Kipp-Wolff: Familienrechtben 39. §., G. M. Wolff: RVglHWP. IV. 412. és köv. (ott további irodalom). — B. Schuster: Vorbehaltsklausel bei d. Scheidg. v. Ausländern, Z. f. ausl. u. intern. PR. 6., 517. és köv. — JurW. 1932., 2228. — Wolff: 128. és köv. — Schnitzer: 171. és köv.

¹ Olaszország, a régi spanyol jog, Argentína, Brazília, Mexikó egyes államai, Paraguay, Bolívia, Chile, Kolumbia, Peru, Délkarolina (USA), Quebec (Kanada), Írország, ahol csak külön törvénnyel bontható fel a házasság.

² Azelőtt Ausztria, Bulgária, Jugoszlávia, a cári Oroszország, Lengyelország, Litvánia, vagyis azok az államok, amelyekben a házasságot egyházilag kell megkötni, továbbá azok az államok, amelyekben a mohamedán jog van hatályban (Albánia, Egyiptom, Perzsia, Afganisztán, Marokkó és Palesztina).

³ Azelőtt Ausztria (ha az egyik fél római katolikus volt), Olaszország, Írország.

⁴ Magyarország, azelőtt Ausztria (a nem katolikusokra nézve), Svájc, Franciaország, Belgium, Hollandia, Csehszlovákia, Lettország, Törökország, ma Spanyolország, Dánia, Norvégia, Svédország, Portugália, Anglia és Északamerika egyes államai. (Wolff: 131.)

⁵ Kongresszusi Lengyelország, Bulgária, Görögország, Szerbia, Románia, Hondurasz, Japán, egyes USA-államok. (Ferenczy: id. m. 162. I.). A német „Aufhebung der ehelichen Gewalt“-nak (BGB. 1575. és köv. §., 1586. és köv. §.) ugyanaz a hatása van, mint a bontásnak, az egyetlen különbség az, hogy a házastárs újabb házasságot nem köthet. Mint a magyar jogban, ez is bármikor átváltoztatható bontássá.

Ezenkívül az egyes jogrendszerek eltérnek egymástól abban a tekintetben is, hogy mely hatóság (bíróság vagy közigazgatási szerv, államfő vagy egyházi hatóság stb.) bonthatja fel a házasságot, illetőleg mondhatja ki a válást,¹ továbbá hogy milyen bontó okok alapján bontható fel a házasság, illetőleg mondható ki a válás, s végül eltérnek egymástól az egyes jogrendszerek a házasság felbontásának és a válásnak nemzetközi magánjogi szabályozása tekintetében is. Ebből az utóbbi szempontból eltérnek egymástól a jogrendszerek abban a vonatkozásban, hogy 1. mely jogot kell irányadónak tekinteni abban a tekintetben, hogy a házasság egyáltalában felbontható-e, illetőleg a válás kimondható-e; 2. hogy mely jog szerint kell elbírálni a bontó, illetőleg a váló okokat; 3. hogy milyen szerepe van a közrendi záradéknak és 4. a renvoinak a házasság felbontása körül; 5. hogy mely állam joghatóságába tartozik a házasság felbontása, illetőleg a válás kimondása.

II. Azt a kérdést, hogy *mely hatóság* (bíróság vagy más — esetleg — egyházi hatóság) bonthatja fel a házasságot és mondhatja ki a válást, éppen úgy a bontás (válás) helyén hatályban levő jog szerint kell elbírálni, mint azt a kérdést, hogy a bontás (válás) tárgya *milyen életviszony* lehet, tehát, hogy mely életviszony minősíthető házasságnak. Ennekfolytán, ha a bontást (válást) oly hatóság mondta ki, amely a felek hazai joga szerint jogosult ugyan a házasságot felbontani, a helyi jog szerint azonban nem, a házasság felbontása vagy a válás a bontás (válás) helyének államában érvénytelen lesz, még ha azt a hazai jog érvényesnek tekinti is. Viszont megfordítva, ha a házasságot a helyi jog szerint jogosult hatóság bontotta fel, a házasság felbontása érvényes lesz a helyi állam és mindazon államok területén, amelyek a bontó (váló) ítéletet elismerik, még ha a hazai állam annak az érvényét nem is ismeri el. Ily esetekben „sántító házasságokkal“ állunk szemben.

¹ A legtöbb jogrendszer szerint a házasságot csak bíróság bonthatja fel, egyes államokban azonban közigazgatási szerv vagy az államfő (Dánia, Norvégia), más államokban (Litvánia, Jugoszlávia, Lengyelország) egyházi hatóság, sőt vannak államok, amelyeknek joga szerint a házasság a felek közös egyetértésével, az anyakönyvvezető előtt tett nyilatkozatával (Szovjetországgal), vagy külön törvénnyel (Irországgal) bontható fel s végül vannak államok, amelyek a magánbontást (egyszerű szerződéssel vagy válólevél kiadásával) is ismerik (a zsidó jog).

Nem lehet bontás (válás) tárgya oly életviszony, amely a bontás (válás) helyének joga szerint *matrimonium non existens*. A bontás (válás) tárgya tehát csak oly életviszony lehet, amely a bontás (válás) helyének joga szerint érvényes, megtámadható vagy semmis házasság. Így görögkeleti bulgár állampolgároknak Budapesten kizárólag lelkész előtt kötött házassága, valamint magyar állampolgároknak Oroszországban kötött szovjetházassága a magyar jog szerint *matrimonium non existens* és ennekfolytán magyar bíróság részéről nem bontható fel.¹ Megfordítva viszont előfordulhat, hogy amit a felek hazai államában *matrimonium non existens*nek minősítene (pl. görögkeleti bolgár állampolgároknak Budapesten polgári tisztviselő előtt kötött házassága), a bontás államában érvényes házasságnak tekintik. Az ilyen házasság Magyarországon és pl. Franciaországban felbontható.

III. Azt a kérdést, a) hogy belföldön egyáltalában *felbontható-e* a külföldiek házassága (illetőleg, hogy belföldön külföldi állampolgárok ágytól és asztaltól egyáltalában elválaszthatók-e), továbbá b) hogy *mely bontó (váló ok)* alapján bontható fel a házasság (illetőleg mondható ki a válás), az egyes államok különböző kapcsolóelvek alapján döntenek el. Egyes államok kizárólag a *lex fori*t tekintik mind a két kérdésben irányadónak,² más államok viszont, a mellett hogy a *lex fori* ordre public-jének is érvényesülési teret engednek, legalább is elvileg egyedül a felek *hazai jogát* alkalmazzák.³ Van

¹ A szovjetházasságok felbontása tekintetében az angol bírói gyakorlat álláspontját lásd a Nachimson v. Nachimson ügyben hozott angol ítéletben (Zeitschrift für ausländ. und internat. PrivRecht. IV., 420.). — L. 11. §. X. p. és 38. §. III., 3. p.

² Nagybritannia, az Amerikai Egyesült Államok, Görögország, Dánia, Norvégia, azelőtt Ausztria, Oroszország, Észtország, Lettország és Latin-Amerikának számos állama. (Wolff: 129. l. 5. j.) A svájci ptk. a belföldön lakó külföldiek házasságát csak abban az esetben engedi felbontani, ha hazai joguk szerint bontó ok forog fenn, ellenben a svájci honosok házasságának külföldi lakóhelyükön történt felbontását az esetben is hatályosnak ismeri el, ha a házasság a svájci jog szerint nem lett volna felbontható. (Svájci ptk. Schlusstitel 61. 7. g. és h.) (L. Ferenczy: 166.).

³ Franciaország, Belgium, Luxemburg, Németalföld, Portugália, Spanyolország, Lengyelország, Románia és az ágytól és asztaltól való elválás tekintetében Olaszország (Wolff: 129. l. 5. j.). Az ordre public elv és a lex fori érvényesülésének a legkisebb teret Olaszország biztosítja, mert az olasz bíróságok,

nak ezenkívül államok, amelyek a két kérdést *különböző jogok* szerint: az egyiket a *lex patriae*, a másikat a *lex fori* szerint bírálják ¹ el s végül vannak oly államok is, amelyek vagy az egyik, vagy a másik, vagy mind a két kérdésben *kumulatív* alkalmazzák a *lex patriae*t és a *lex fori*t. ² Ez utóbbiak közé tartozik Magyarország is.

1. A magyar jogban tételes jogszabály azt a kérdést, hogy a bírónak külföldiek házassági bontó vagy váló perében milyen *anyag*i jogot kell alkalmaznia, kifejezetten nem dönti el. Abból azonban, hogy a magyar nemzetközi magánjog státuskérdésekben általában a felek hazai jogát tekinti irányadónak, továbbá abból, hogy a házasság felbontását (a válást) szabályozó jogszabályokat közrendi jellegűeknek tekinti, megállapítható, hogy magyar bíró külföldiek házasságát felbonthatja:

a) ha a felek *hazai joga* szerint a házasság egyáltalában felbontható (ezért pl. azelőtt az osztrák katolikus állampolgár házassága Magyarországon nem volt felbontható s ma sem bontható fel az olasz állampolgár házassága);

b) ha az a tényállás, amelynek alapján a házasság felbontását kéri, mind a felek *hazai joga* szerint, mind a *magyar jog* szerint bontó ok. Nem szükséges, hogy a felek hazai jogában megszabott bontó ok a H. T.-ben szabályozott bontó okkal teljesen *kongruens* legyen, hanem elégséges, hogy a magyar és a külföldi házassági jog vonatkozó bontó okaiban a házasság felbonthatóságának kérdésében a két jog *közös alapeszméje* nyilvánuljon meg. Az azonban szükséges — szemben a hágai bontó egyezmény (1911: XXII. t.-c.) és a német jog álláspontjával — hogy a két jog szerint *ugyanaz* a bontó ok forogjon fenn, vagyis ha a felek a bontást két különböző bontó ok

jóllehet az olasz ptk. szerint a házasság felbonthatatlan, külföldiek házasságát, akiknek hazai joga szerint a házasság felbontható, hazai joguk által elismert okok alapján felbonthatják. (Ferenczy: 167.)

¹ Az Institut de droit international Lausanneban 1888-ban tartott értekezletén ezt az álláspontot foglalta el, amennyiben a felbonthatóság kérdésében a *lex patriae*t, a bontó okok tekintetében pedig a *lex fori*t ajánlotta irányadónak. Ezt az álláspontot képviselte — eredménytelenül — a hágai konferenciákon Meili is.

² Németország (E. G. 17. cikk). Svájc (életbelépt. tv. 61. §.), több dél-amerikai állam, a hágai egyezmény (1911: XXII. t.-c. 1. és 2. c.) stb.

alapján kéri és az egyik alapján csak az egyik, a másik alapján csak a másik jog szerint bontható fel a házasság, a házasság Magyarországon nem bontható fel. Ez következik a H. T. 115. §-ának 1. bekezdésében foglalt rendelkezésből, amely még abban az esetben is, amidőn a felek a házasságkötés után magyar állampolgárságot szereztek, megkívánja, hogy ugyanazt a tényt (helyesebben tényállást) mind a két figyelembe jövő jog, vagyis a felek régi és új hazai joga bontó (vagy legalább is elválasztó) oknak tekintse. Annál inkább áll tehát ez az elv akkor is, ha a felek a magyar állampolgárságot nem szereztek meg.

Az előadottak értelmében a magyar bírónak figyelembe kell vennie a hazai jog részéről előírt különélési időt és az életközösség visszaállítására a házasságfelek hazai joga által meghatározott határidőt is. A bontó okok elévülési idejére is nem csupán a H. T. 83. §-át, hanem a külföldi jogot is irányadónak kell tekinteni. Hasonlóképpen az egyes bontó okok fennforgását a külföldi jog szerint is meg kell állapítania.

Azt a kérdést, hogy melyik házasságot kell a házasság felbontása esetében *vétkesnek* nyilvánítani, a magyar bírónak a magyar jog szerint kell elbírálnia, mégpedig nem azért (mint egy helytelen nézet vallja), mert ezt perjogi kérdésnek kell minősíteni, hanem azért, mert ha a magyar bíró figyelembe veszi is a házasságfelek hazai jogát, a házasságot nem ennek alapján, hanem *a magyar jogban elismert bontó ok alapján bontja fel és a külföldi jog szabályaira csak az ítélet indokolásában utal*.¹

Amennyiben a felek állampolgársága nem ugyanaz, tekintve, hogy sem a H. T., sem a Pp. erről az esetről nem rendelkezik, — mint a házasságkötés személyi jogi hatásainak elbírálásánál² — a magyar bírónak *utolsó közös hazai jogukat* és ha állampolgárságuk sohasem volt ugyanaz, a *férj hazai jogát* kell nézetem szerint irányadónak tekintenie.³ Ez a szabály nem

¹ Ellenkezően a német jog, amely szerint a bírónak a házasságot mindig a *lex patriae* bontó oka alapján kell felbontania és ezen az alapon kell megállapítania a vétkeséget is. (Wolff: 129.)

² L. 40. §. I. p.

³ Elképzelhető olyan megoldás is, hogy a magyar bíró ilyen esetben mindig előre nézve a saját hazai jogát alkalmazza és ha a házasság csak az egyik

áll nézetem szerint abban az esetben, ha az egyik fél magyar állampolgár, mert ily esetben a magyar bíróság a magyar félre nézve a házasságot a H. T. 114. §. rendelkezése folytán a magyar jog alapján akkor is felbontja, ha a másik fél hazai joga szerint a házasság nem bontható fel. Ebben az esetben a bontás hatálya a másik félre nem terjed ki.

2. A kifejtett elvek némi módosulást szenvednek a házasságok felbontása, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bíraskodás terén támadható összeütközések kiegyenlítése végett 1902. évi június hó 12-én kötött és az 1911: XXII. t.-c.-be iktatott *hágai egyezmény* alkalmazása esetében.¹

A hágai egyezményt nyílt egyezménnyé alakította át az 1923. évi november hó 28-án kelt hágai jegyzőkönyv (1926:XX. t.-c.), amennyiben lehetővé tette a csatlakozást oly államok részére is, amelyek a harmadik hágai értekezleten nem vettek részt.

Az egyezmény alkalmazást nyer, ha a házasság felbontását vagy az ágytól és asztaltól való elválást az egyezményben részes államok valamelyikének területén kérik és ha legalább az egyik házastárs egyezményes állam polgára. Egyik állam sem köteles azonban oly jogot alkalmazni, amely nem az egyezményben részes valamely állam joga (9. cikk). A renvoi alkalmazását ez az egyezmény — ellentétben a házasság érvényességét szabályozó egyezménnyel (1911:XXI. t.-c.) — nem írja elő.

A hágai bontóegyezmény szerint is, mint a magyar jog szerint, mind a felbontás megengedettségének, mind a bontó okok tekintetében *kumulatív*e alkalmazni kell a felek *hazai törvényét* és a *lex forit* (1. és 2. cikk). Az egyezmény rendszere csak annyiban tér el a magyar jogtól, hogy az egyezmény al-

fél hazai joga szerint bontható fel, a házasságot csak erre a félre nézve bontja fel. Ez a megoldás indokolható azzal, hogy oly esetben, midőn az egyik házastárs magyar állampolgár, a házasság a magyar bíró részéről a magyar félre nézve a magyar jog alapján felbontható akkor is, ha a másik házastárs hazai joga szerint a házasság nem bontható fel. Kérdéses azonban, hogy ez a megoldás, amely a házasság egységének alapelveivel ellentétben áll, helyeselhető-e abban az esetben is, mikor a tételes jogszabályok ezt a megoldást itt nem teszik szükségessé.

¹ Az egyezmény hatálya tekintetében 1. 4. §. VII. c. pont.

kalmazása esetében nem szükséges, hogy az említett két jog szerint *ugyanaz* a bontó ok forogjon fenn, hanem elégséges, hogy több bontó ok közül az egyiket a felek hazai joga, a másikat a magyar jog elismerje.¹ A magyar bírónak a házasságot ilyen esetben is — a német joggal ellentétben — közrendi tekintetből a H. T. részéről elismert bontó ok alapján kell felbontania s a felek hazai jogára szintén csak az indokolásban szabad utalnia,² aminek itt is a vétkesség megállapításánál lehet jelentősége. Így pl. midőn belga állampolgárok a hágai egyezménynek Belgium részéről történt felmondása (1919) előtt Magyarországon részben kölcsönös megegyezés, részben pedig házasságtörés címén kérték a bontást, a házasság felbontható volt akkor is, ha a házasságtörés tényállásának a belga jog részéről megkívánt elemei nem voltak meg, mert a házasságtörés a magyar, a kölcsönös megegyezés a belga jog szerint bontó ok. Minthogy azonban a magyar bírónak a házasságtörés alapján kellett a házasságot felbontania, a házasságtörő felet kellett vétkesnek nyilvánítania, míg viszont, ha a kölcsönös megegyezés, a belga bontó ok alapján bontotta volna fel a házasságot, mind a két felet kellett volna vétkesnek nyilvánítania.

A *lex fori* és a *lex patriae* kumulatív alkalmazásának elve alól kivételt állapít meg az egyezmény 3. cikke, amely kimondja, hogy úgy a felbonthatóság, mint a bontó okok tekintetében egyedül a *lex patriae* nyerjen alkalmazást, ha ezt a kérelem helyének törvénye rendeli vagy megengedi. E rendelkezésnek, ha a bontást itt kéri, Magyarországra nincs jelentősége, mert a magyar törvény nem engedi meg, hogy a magyar bíróság külföldi házasságok házassági perében a magyar törvényt figyelmen kívül hagyja.

Ha a házasságok állampolgársága különböző, a hágai

¹ Másként áll a helyzet akkor, ha a bontást keresettel és viszontkeresettel kéri és az egyik jog csak a kereset alapjául szolgáló bontó okot, a másik pedig a viszontkereset alapjául szolgáló bontó okot ismeri. Ily esetben a kereset elutasítandó.

² Kérdéses lehet, hogy ha pl. a házasságtörés csak a magyar jog szerint állapítható meg, a házasságok hazai joga szerint ellenben nem, eltiltható-e a H. T. 85. §-a értelmében a házasság felbontásától azzal, akivel a házasságtörést elkövette. Nézetem szerint nem, mert azok a saját szerzői következmények, amelyeket a magyar jog egyik-másik bontó okhoz fűz, csak akkor foghatnak helyt, ha azok a felek hazai jogának is megfelelnek.

egyezmény szerint a felek *utolsó közös hazai jogát* kell hazai joguknak tekinteni (8. cikk).¹ Arról az esetről azonban, hogy mit kell a felek hazai jogának tekinteni, ha a házastársak állampolgársága kezdettől fogva különböző volt, ez a hágai egyezmény sem rendelkezik. Az 1928. évi VI. hágai magánjogi konferencián elfogadott egyezménytervezet szerint ily esetben, valamint akkor is, ha a házastársaknak volt ugyan közös állampolgárságuk, azonban a per megindításának időpontjában már egyik házastársnak sincs meg a régi állampolgársága, a házasság felbontását csak abban az esetben kell megengedni, ha mind a férj, mind a feleség hazai joga a bontást lehetővé teszi.

IV. Az *ágytól és asztaltól elválasztás* tekintetében ugyanazok az elvek irányadók, mint a házasság felbontása tekintetében. Általában tehát külföldi házasságok csak abban az esetben választhatók el Magyarországon, ha a felek hazai joga a válást ismeri és ha az a tényállás, aminek az alapján a felek a válást kérik, a felek hazai joga szerint elválasztó okot, a magyar jog szerint pedig bontó okot képez.² Ezenkívül szükséges még, hogy a felek hazai joga a házasság felbontásának intézményét is ismerje, mert amennyiben oly állam polgárai kérik az ágytól és asztaltól elválás kimondását, amely állam jogrendszere a házasság felbontását nem, hanem csupán az ágytól és asztaltól elválást ismeri, a magyar bíróság a feleket nem választja el, miután a H. T. 107. §-a értelmében az elválasztó ítélet 2 év leletével Magyarországon bontó ítéletté változtatható át, ezt pedig hazai joguk nem engedi meg. Ezért pl. osztrák katolikus házasság Magyarországon férjétől a H. T. 116. §-ában foglalt rendelkezésen kívül már ezért sem volt elválasztható.

V. 1. Ha a házasság *állampolgársága a házasság alatt megváltozik*, a H. T. 115. §-ának 1. bekezdése értelmében a házasság a magyar állampolgárság elnyerése előtti tények alapján is felbontható a következő feltételek fennforgása esetén:

a) ha azok a tények, amelyeknek alapján a házasság felbontandó, az előbbi honi jog szerint bontó vagy legalább is valószínű okok szolgálnak;

¹ Ez volt az oka annak, hogy Svájc, Németország és Svédország a hágai egyezményt felmondották.

² A hágai egyezmény alkalmazása esetében itt is elegendő, ha csak az egyik valószínű okot ismeri a külföldi jog és a másikat a magyar jog.

b) ha ugyane tényeket a magyar jog is bontó okul ismeri el (H. T. 115. §. 1. bek.).¹ E rendelkezés célja megakadályozni azt, hogy az egyik házaspár (különösen a férj) honosságának megváltoztatása útján a házassági per lefolytatása és a házasság felbontása tekintetében a másik házaspár jogi helyzetét hátrányosan befolyásolhassa. Ennekfolytán a H. T. 115. §-a nem nyerhet alkalmazást s a házasság felbontása nem mondható ki a következő esetekben: a) ha a tény, amely a korábbi jog szerint bontó vagy való ok volt, a magyar törvény szerint nem bontó ok; (volt német vagy svájci honosok e szerint elmebetegség, volt lengyel (nem katolikus) honosok engesztelhetetlen gyűlölet miatt, amelynek alapján pedig korábbi joguk szerint bontó pert indíthattak volna, a magyar honosság megszerzése után többé nem kívánhatják házasságuk felbontását, mivel a magyar törvény ezeket a bontó okokat nem ismeri); b) ha a tény, amely a magyar jog szerint bontó ok, a korábbi jog szerint nem szolgálhatott okul az elválásra vagy felbontásra. Volt nem katolikus lengyel honos például a H. T. 80. §. d) pontja alapján nem indíthat házastársa ellen bontó pert a miatt, hogy ez nyereségvágyból elkövetett kisebb vétség miatt fogházra ítéltetett, mivel ezt a válási okot a lengyel törvény nem ismeri.

Hasonlóképp felbontható a honosított magyar állampolgár házassága, ha előbbi hazájában ágytól és asztaltól elválasztása oly tény miatt mondatott ki, melynek alapján a magyar törvény szerint a házasság felbontható (H. T. 115. §. 2. bek.). A külföldi elválasztó ítéletben megállapított vétkesség alapjául

¹ Kúria 8124/1905: „A peres felek a magyar honosság megszerzése előtt Olaszországban bírván honossággal, őket az olasz ptk. 150. cikke értelmében szándékos elhagyás okából (per causa di volontario abbandono), előbbi joguk szerint is ágytól és asztaltól el lehet választani, amiért is az utóbb magyar honossá vált olasz a magyar állampolgárság elnyerése után azonnal felhívhatja házastársát, aki több, mint 6 hónap óta hagyta őt el, a házassági életközösség visszaállítására“. (Dt. 4. IV. 37.) — Kúria 3558/1897: „Alperes azon ténye, mely szerint Amerikában 1895. évben, mint osztrák állampolgár új házasságot kötött annak dacára, hogy felperessel Bécsben 1891. évben kötött házassága fennállott: a felek korábbi joga szerint ágytól és asztaltól elválasztó okot képez; tekintve, hogy felperes időközben a magyar állampolgárságot elnyerte, felperes az 1894: XXXI. t.-c. 115. §. 1. bekezdése szerint a házasság felbontását jogosan kérhette“. (Dt. 3. X. 97.)

szolgált tényeket azonban ily esetben állandó gyakorlat szerint bíróságaink újabb vizsgálat és mérlegelés tárgyává nem tehetik.¹

A magyar bírói gyakorlat szerint, ha a kereseti jog a házastársak korábbi joga szerint nem szűnt meg teljesen, a belföldön indítandó kereset érvényesítésére nyitva álló határidő a magyar honosság megszerzésének napjától számítandó.²

Sajátságos, de egészen logikus az a bírói gyakorlat, amely szerint a volt külföldi, jelenleg magyar honos, aki eredeti hazájában a magyar jogban ismeretlen okból, például kölesönös beleegyezés alapján választatott el, nálunk hűtlen elhagyás címen (77. §. a) házassága felbontását csak abban az esetben kérheti, ha a magyar állampolgárság elnyerése után házastársát az életközösség visszaállítására felhívta s ezen időtől számítva hat hó eltelt; ³ holott, ha a fél eredeti hazájában házastársá-

¹ L. budapesti Tábla: „Ha a házasság felbontása a magyar állampolgárság elnyerése előtt hozott ágy- és asztaltól való elválasztást kimondó ítélet alapján az 1894: XXXI. t.-c. 115. §-ának 2. bek. alapján kéretik, úgy a magyar bíróság a külföldi bírósági ítéletnek alapiául szolgáló tény valóságának avagy valótlan-ságának vizsgálatába nem bocsátkozhatik, hanem vizsgálati köre csakis az érintett külföldi ítélet joghatályának megítélésére és arra szorítkozik, vajjon az ágytól és asztaltól való elválasztás oly tény miatt történt-e, melynek alapján a házasság az 1894: XXXI. t.-c. szerint is felbontható“. (Dt. 4. II. 245., VI. 128.) Amiből természetesen következik, hogy kereseti joga a magyar honosságot megszerzett azon házastársnak is van, akinek vétkessége alapján történt külföldön az ágytól és asztaltól való elválasztás. (Dt. 4. II. 245.)

² Kúria 1320/1904. (Dt. 3. XXVII. 56.) L. még a Kúria P. III. 6624/1927. számú határozatát: „*Helyes a fellebbezési bíróságnak az az álláspontja, hogy e cselekedetekkel szemben a H. T. 83. §-ában meghatározott elenyészési időt nem a cselekmények elkövetési idejétől, hanem 1923. november 15-től, vagyis attól a naptól számította, amelyen a felperes a magyar állampolgárságot megszerezte és ezen az alapon kimondotta, hogy a felperesnek ezekre a cselekedetekre fektetett kereseti joga időmúls következtében nem enyészett el.* Téves azonban az az eljárása, hogy álláspontjának igazolásául a 8300/1923. M. E. sz. rendeletet hívja fel, mert az álláspont alapiául nem az idézett rendelet, hanem a H. T. 115. §-ának első bek. alapján a H. T. 145. §-ában foglalt rendelkezésre is tekintettel kifejlődött bírói gyakorlatban kifejezett jogszabály szolgál“. (Jh. 1928. évf. 423. sz. hat.).

³ Kúria 2839/1905: „A magyar állampolgárrá vált osztrák, ki házastársától kölesönös beleegyezés alapján lett ágytól és asztaltól elválasztva, a házassági törvény 77. §. a) pontja alapján csak az esetben kérheti a bírói felhívás kibocsátását, ha magyar állampolgársága elnyerése után házastársát az életközösség visszaállítására hitelt érdemlő módon felhívta s házastársa ezt jogos ok

tól ágytól és asztaltól elválasztva nem lett, a magyar honossá lett házastárs azonnal a honosság megszerzése után kérheti a házassági életközösség visszaállítására felhívó bírói végzés kibocsátását, ha az elhagyás előzőleg megtörtént s több, mint hat hónap óta tart, feltéve, hogy az eredeti hazai törvény szerint hűtlen elhagyás miatt elválasztásnak helye van.¹

2. A hágai egyezmény 4. cikke a H. T. 115. §-ának 1. bekezdésében foglalt rendelkezéshez hasonló rendelkezést tartalmaz, midőn kimondja, hogy a hazai törvényre nem lehet hivatkozni azon célból, hogy oly tény, mely az előző honosság idejében állott elő, bontó vagy elválasztási ok jellegével ruháztassék fel. (E. 4.) Az egyezmény e rendelkezése, amíg abban Svájc és Németország részes volt, lehetetlenné tette, hogy a német, illetőleg svájci törvény alapján a volt magyar honosok házassága a magyar törvény által nem ismert okból (pl. elmebetegség címén) felbontassék, ha az elmebetegség még a magyar honosság idejében keletkezett. Eltérés az egyezmény és a H. T. között csak annyiban van, amennyiben az egyezmény szerint — ellentétben a H. T.-vel — az előző honosság idejében keletkezett oly tény, amely az előző hazai jog szerint csak elválasztási alapul szolgált, az új hazai törvény szerint szintén csupán elválasztási ok gyanánt szolgálhat s annak alapján a felek házassága nem bontható fel. Katolikus volt galíciai házastársak házassága e szerint házasságtörés vagy hűtlen elhagyás okából, ha ez még a lengyel honosság idejében követtetett el, a magyar törvény szerint felbontható, az egyezmény szerint azonban nem, mivel a házasságtörés idejében fennállott hazai jog, a lengyel törvény a jelzett okokból csupán elválasztásnak ad helyet, a házasság felbontását azonban nem engedi meg. A házasság felbontása ily esetben az

nélkül megtagadta és ezen időtől kezdve a bírói felhívás kibocsátása iránti kérvény beadásáig hat hó eltelt". (Dt. 4. IV. 38.)

¹ Ennek oka a Kúriának 2939/1899. sz. ítélete szerint abban rejlik, hogy „a kölcsönös beleegyezés alapján ágytól és asztaltól elválasztott felek különélésének alapja a felekre illetékes bíróság által hozott határozat és így a különélés nem jogtalan; a magyar állampolgárság megszerzése a határozathozatal idején a felekre illetékes bíróság végzése alapján folyó különélést egymagában nem teszi jognélkülivé". (Dt. 3. XV., 29.)

L. a Kúria 217/1900. (Grill: Magánjog I. 150.), 1395/1899., 2839/1905. és 961/1901. számú határozatait (u. o. 166. l.).

egyezmény hatályának időtartama alatt lehetetlen, hacsak a magyar honosság megszerzése után valamely új bontó ok nem keletkezik.

A hágai egyezmény több kérdést nem oldott meg. Így kérdéses, hogy mi történik oly esetben, ha az egyik fél más állampolgárságot szerez, de egyszersmind régi állampolgárságát megtartja, ami a trianoni szerződés rendelkezései folytán gyakran előfordult, de előfordulhat többek között akkor is, ha a nő oly állam (pl. Románia) polgára, amely külföldi (pl. magyar) állampolgárral történt házasságkötés esetében lehetővé teszi a régi (román) állampolgárság kifejezett nyilatkozattal való fenntartását. Ily kettős állampolgárság előfordulhat akkor is, ha valamely állam törvénye szerint a férfi honosítása a nőre ipso iure kihat, viszont az előbbi hazai törvény szerint a férj honosítása a nő állampolgárságának elvesztését nem feltétlenül vonja maga után. Hogy ily esetekben a bontó okok melyik állam törvénye szerint nyerjenek elbírálást, ennek a kérdésnek a megoldását az egyezmény az ebből származható kényes kérdések miatt szándékosan mellőzte, úgy hogy ily esetekben az egyik államban hozott határozatot a másik állam hatályosnak elismerni nem köteles.

Vitás lehet ezenkívül az is, hogy az egyik házaspár honosságának a per folyama alatt bekövetkezett megváltozása figyelembe jöhet-e vagy sem? Van olyan nézet (Meili, Walker), mely szerint a házaspár hazai joga a per egész folyama alatt a kereset kézbesítése idejében fennállott honosságához képest állapítandó meg. E szerint az álláspont szerint a jogvita a litis contestatio-val fixírozva van és azt az egyik házaspár honosságának a per folyama alatt véghezvitt megváltoztatásával nem befolyásolhatja, annál kevésbbé, mert különben az alkalmazandó jog a per lassúbb vagy gyorsabb befejezésétől függhetne. Helyesebbnek látszik azonban az az álláspont, mely szerint a per eldöntésénél az ítélet jogerőre emelkedésekor megvolt honosság az irányadó. A házassági perben hozott ítélet ugyanis konstitutív ítélet, amely arra van hivatva, hogy a feleknek jogviszonyait az ítélet meghozatala idejében fennálló személyi körülményeikhez képest rendezze és minthogy az ítélet elismerése úgy belföldön, mint külföldön a házaspárnak az ítélet jog-

erőre emelkedésének idejében fennálló honosságához igazodik, ez kell, hogy a per eldöntésénél is irányadó legyen.¹

3. A hágai egyezmény 4. cikkéhez hasonló rendelkezést tartalmaz a magyar-jugoszláv polgári jogsegélyszerződés (1930: XXXIX. t.-c.) 28. cikkének 2. bekezdése, amely szerint, ha a házastársak állampolgársága megváltozott, akkor olyan tényre, amely e változás előtt történt, csak akkor alapítható a házasság felbontása vagy az ágytól és asztaltól való válás, ha az olyan jellegű, amely a házastársak utolsó közös törvényhozása szerint ok a házasság felbontására vagy az ágytól és asztaltól való elválásra.

VI. A fenti általános szabállyal ellentétben a házasfelek hazai joga nem nyer alkalmazást és a magyar bíró a házasság felbontásánál *egyedül a magyar jog* szabályait alkalmazza úgy a felbonthatóság, mint a bontó okok tekintetében:

1. ha a Magyarországon lakó házasfelek állampolgársága *nem állapítható meg*, vagyis ha állampolgárságuk kétes (vítás) vagy ha hontalanok (H. T. 119. §.);

2. ha a magyar *közrendi záradék* kizárja a külföldi jog alkalmazását.²

Ezen az alapon a magyar bíró orosz szovjetállampolgároknak orosz szovjetjog szerint Oroszországban kötött házasságát felfogásom szerint felbonthatja ugyan, mert a magyar bírói gyakorlat eddig csupán a magyar állampolgároknak Szovjetoroszországban kötött házasságát minősítette matrimonium non existensnek, a bontó okok tekintetében azonban egyedül a magyar jogot kell alkalmaznia, mert a szovjetjognak az a szabálya, amely szerint a házasság bármelyik házafél akaratából, bármikor, indokolás nélkül felbontható, ellentétben áll a magyar ordre public-kel.³ Külföldi — nem orosz — állampolgárok

¹ Kúria 4416/1904. sz. ítélete: „Habár alperes férj a kereset indításakor s az elsőbírói eljárás folyamán is osztrák állampolgár volt s neje a férjhezmenettel magyar állampolgárságát az 1879: L. t.-c. 34. §-a értelmében elvesztette, de minthogy az elsőbírói ítélet hozatala után a magyar állam polgárai közé felvétellett, — a magyar bíróság a házassági perben illetékes“. — A német jog szerint a kereset (vizontkereset)-indítás időpontja irányadó. (L. Wolff: 130.)

² A hágai egyezménynél a közrendi záradék nem alkalmazható.

³ Ez a felfogás ellentétben áll az igazságügyminisztérium újabb álláspontjával, amely szerint orosz állampolgároknak az orosz szovjetjog szerint kötött házasságát sem tekinthetjük „házasságnak“. Ennekfolytán a magyar bíró-

házasságát a magyar bíró csak abban az esetben bonthatja fel, ha a házasfelek hazai joga az ilyen házasságot nem minősíti matrimonium non existensnek és a magyar bíróság ítéletét hatályosnak ismeri el (H. T. 116. §.). Ily esetben úgy a felbontathóság, mint a bontó okok tekintetében a magyar bíró kumulatív alkalmazni fogja a felek hazai jogát és a magyar jogot.

VII. A *renvoi* alapelve sem a hágai egyezmény alkalmazása esetében, sem abban az esetben, midőn az egyezmény nem nyer alkalmazást, a házasság felbontásával vagy az ágytól és asztaltól elválással kapcsolatban Magyarországon nem érvényesülhet, mert a *renvoi*t sem az egyezmény, sem a H. T. nem írják elő és a *renvoi* alkalmazása a magyar jog szellemével általában ellentétben áll.¹ Ezért nem helyeselhető a magyar nemzetközi magánjogi irodalomban kifejezésre jutó az a felfogás sem, amely szerint a magyar bíróságnak oly esetekben, midőn a Magyarországon lakó külföldi állampolgár hazai joga szerint a *lex domicilii*t kell alkalmazni, a H. T. anyagi jogi szabályait kell alkalmaznia.²

VIII. *A házasság felbontásának jogi hatásai.*

1. Ha a magyar bíróság a házasságot érdemben tévesen, vagy a H. T. 116. §-a ellenére, joghatóság hiányában, jogerősen felbontotta, a közigazgatási hatóság (az anyakönyvvezető) az ítélet érvényességét vagy hatályosságát semmiféle vonatkozásban nem vonhatja kétségbe és ezért a bontó ítélet anyakönyvi bejegyzését nem tagadhatja meg.³ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az igazságügyminisztérium a felmentést egy újabb házasság megkötésénél a házasság kihirdetése alól

ság az ilyen házasságot sem bonthatja fel. Az igazságügyminisztérium is elismeri azonban, hogy az orosz állampolgárok sem hivatkozhatnak Magyarországon arra, hogy házasságuk matrimonium non existens és amíg szovjetházasságuk a szovjetjog szerint nincs felbontva, nem köthetnek Magyarországon újabb házasságot. Itt nézetem szerint a minisztérium felfogásában ellentmondás van.

¹ L. 8. §. V. p.

² Sömjén: Külföldi állampolgárok házasságának felbontása Magyarországon. (Magyar Jogi Szemle. 1927. évf. 8. és 9. számok.)

³ Ezt kimondta a Hatásköri Bíróság 1932. Hb. 27/7. számú határozata. Hasonló gondolat jut kifejezésre a Hatásköri Bíróság 1936. Hb. 69. sz. határozatában. (Jh. 1937. évf. 628. sz. hat.).

nem tagadhatja meg, ha az ítélet nyilvánvalóan megsértette a magyar nemzetközi magánjog szabályait.¹

2. Ha a magyar bíróság a külföldiek házasságát a magyar nemzetközi magánjogi és joghatósági szabályoknak megfelelően bontotta fel, a házasságot Magyarországon felbontottnak kell tekinteni akkor is, ha a magyar ítéletet a felek hazai joga érvényesnek nem ismeri el. (Osztrák katolikus házastársak házasságának felbontása Magyarországon az 1938. évi július 6-i német törvény előtt. Sántító házasság.)

3. Ha külföldi bíróság nem saját honosainak házasságát bontotta fel, az ítélet érvényes a bontás helyének államában, azt azonban, hogy a hazai államban vagy harmadik államban érvényes-e, ez utóbbiak joga szerint kell elbírálni. Magyar állampolgár házassági perében hozott külföldi bontó ítéletet Magyarországon nem ismerjük el érvényesnek (H. T. 114. §.). Külföldiek házassági perében nem a hazai bíróságuk részéről hozott ítéletet elismerjük abban az esetben, ha a hazai hatóság azt érvényesnek ismeri el.

4. Ha külföldiek házasságát hazájukon kívül nem bíróság bontotta fel, hanem közigazgatási vagy egyházi hatóság vagy a felek szerződése stb., úgy kumulatív a *lex patriae* és a *lex loci actus* szerint kell elbírálni a bontás érvényét. Ha mind a két jog szerint érvényes a bontás, azt Magyarországon is érvényesnek kell tekinteni.²

5. A bontás távolabbi hatásait (tartási kötelezettség, névviselési jog, magánbüntetések, a bontás hatása a feleség ügyleti képességére), a *lex fori* (a magyar jog) részéről vont kereteken belül általában a házasságfeleknek az ítélet jogerőre emelkedésének időpontjában fennálló közös (utolsó közös) hazai joga szerint kell elbírálni.³ Meg kell jegyezni azonban, hogy van olyan felfogás is, amely szerint azt a kérdést, hogy az elvált házastárs újból házasságot köthet-e, nem e szerint, hanem annak az államnak a joga szerint kell elbírálni, amelynek a házastárs az új házasság megkötésének időpontjában

¹ L. a 35.366/1936. I. M. és a 19.632/1933. I. M. II. sz. ügyiratokat.

² V. ö. Lewald: 125.; Wolff: 132.

³ Ha állampolgárságuk sohasem volt ugyanaz, a férjnek az ítélet jogerőre emelkedésekor fennálló hazai joga irányadó.

polgára.¹ Ha olasz házastársakat a magyar bíróság tévesen magyar állampolgároknak tartott és ez alapon házasságukat felbontotta, e szerint a felfogás szerint Magyarországon csak abban az esetben köthetnek újabb házasságot, ha megszerzik a magyar vagy oly állam polgárságát, amely szerint a házasság felbontható. Ha magyar állampolgárok házasságát amerikai bíróság felbontotta, a bontás Magyarországon érvénytelen (H. T. 114. §.) és a házasság továbbra is fennállónak tekintendő. Ha azonban megszerzik az amerikai állampolgárságot, e szerint a felfogás szerint újból házasságot köthetnek s ezt az újabb házasságot a magyar bírónak is érvényesnek kell elismernie. Minthogy pedig két érvényes házasság egymás mellett nem állhat fenn, ebből következik, hogy e szerint a felfogás szerint a házasság a magyar jog szerint megszűnik annakfolytán is, hogy a házastársak oly módon kötnek újabb házasságot, hogy házasságkötésüket Magyarországon érvényesnek ismerik el. Ez a felfogás a Magyarországon uralkodó felfogással természetesen ellentétben áll.²

6. A házasság felbontásának (a válásnak) hatását a gyermek és szülői közt fennálló jogviszonyra nem a bontás (válás) tekintetében irányadó jog, hanem a gyermek hazai joga szerint kell elbírálni.³

43. §. Birói joghatóság a házassági köteléki perekben.*

I. A legtöbb állam⁴ nemzetközi magánjogi rendszere szerint a házassági köteléki perek (a házasság létezésének-nemlétezésének megállapítása tárgyában folyamatba tett pe-

* Balla: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam. XXII. k. (1931) 123. füzet 315. l.); Vági József: Perjogunk juriszdkcionális szabályai (Jogtud. Közl. 1922.) — Balla: 160. és Balla: Házassági per és honosság.

¹ Így Wolff: 133. Másként Reichel: Archiv ziv. Prax. 124., 204. V. ö. Zitlmann: II., 772.; Wieruszowski: 77.

² Vitás, hogy a bontásnak (válásnak) a házassági vagyoni jogra gyakorolt hatását milyen jog szerint, a „Scheidungsstatut“ vagy a „Güterrechtsstatut“ szerint kell elbírálni. E tekintetben lásd Wolff: 132. l.-t.

³ L. 45. §. III. p.

⁴ Pl. Amerikai Egyesült Államok, Danzig, Franciaország, Anglia, Svájc, Németország, Svédország, stb.

rek, továbbá a semmisségi vagy megtámadási, tehát érvénytelenségi perek, végül a bontó- és válóperek) megindíthatók annak az államnak a bíróságai előtt is, amelynek területén a per megindításának időpontjában a házastársaknak, vagy legalább is a felperesnek ¹ a lakóhelye van. Egyes államok azonban a saját állampolgáraik köteléki pereiben csak a saját bíróságaik joghatóságát ismerik el. ² A legtöbb állam bíróságai külföldiek köteléki pereiben csak akkor járnak el, ha a felek hazai joga ítéletüket joghatályosnak ismeri el (pl. Magyarország, Németország), vannak azonban államok (pl. Anglia), amelyeknek bíróságai erre való tekintet nélkül eljárnak. Egyes államok (pl. Németország) saját állampolgáraik köteléki pereiben oly esetben, midőn a perre nézve a felek hazájában is van illetékes bíróság (német ZPO. 606. §.), ³ a külföldi bíróságok ítéletét csak akkor ismerik el érvényesnek, ha az ítéletek elismerése tekintetében a kérdéses külföldi állammal szemben a viszonyosság meg van állapítva. ⁴ A lex domicilii elvét követő államok felfogása helyesebbnek látszik, mint azoké, amelyek állampolgáraik köteléki pereiben a hazai eljárás kizárólagosságát fenntartják, mert ez utóbbiak merev elzárkózása a külföldi bírói eljárással szemben nem indokolt és célszerűségi szempontok is a mellett szólnak, hogy a hazájuktól távol lakó házastársak ne legyenek kénytelenek köteléki pereiket lakóhelyüktől távol megindítani, ami költségeiket kétségtelenül fokozza. A hazai bírászkodás kizárólagosságához ragaszkodni csupán azoknak az államoknak állhat érdekében, amelyeknek törvényhozása a házasság felbontását általában tiltja, vagy azt csak kivételesen, szigorúan meghatározott okokból engedi meg. Az az állam azonban, amelynek törvénye oly liberálisan szabályozza a házasság felbontását, mint a magyar házassági törvény, az nyugodtan bízhatja állampolgárai házassági perének elbírálását külföldi bíróságra, mert nincs annak a veszélynek kitéve, hogy a külföldi bíróság a hazai törvény rendelkezései ellenére a házasság felbontásánál sokkal enyhébben fog eljárni, mint a hazai bíróság.

¹ Svédország; esetleg a férjnek lakóhelye (Anglia).

² Pl. Magyarország, azelőtt Ausztria (vitás), Csehszlovákia, Litvánia, Görögország stb. l. RVglHWB. IV. 414. l.

³ Német házastársak pereiben ilyen mindig van. Wolff: 83.

⁴ Wolff: 83.

A hágai egyezmény (1911: XXII. t.-c.) szerint, amely csupán a házasság felbontása, valamint az ágytól és asztaltól való elválasztás tekintetében felmerülő joghatósági összeütközéseket szabályozza, a házasság felbontása vagy az elválasztás kérhető akár a hazai törvény szerint illetékes hatóság, akár a házastársak lakóhelyének illetékes hatósága előtt (E. 5. cikk első mondata), hacsak a felek hazai joga szerint a házassági perekre nem kizárólag a hazai hatóság illetékes. Azokban az esetekben, amelyekben a külföldi bíróság is illetékes a házassági per elbírálására, az egyezmény szerint rendszerint a felek közös lakóhelye állapítja meg a bírói illetékességet, közös lakóhely hiányában pedig az alperes lakóhelyének, illetőleg az utolsó közös lakóhelynek bírósága illetékes; ez utóbbi hűtlen elhagyás esetén, valamint akkor, ha a lakóhely megváltoztatása oly időben történt, amikor a bontó, illetőleg elválasztási ok már fennforgott. (E. 5. cikk 2-ik és 3-ik mondat). Oly esetben azonban, midőn a házasság a házastársak hazai joga szerint érvénytelen lévén, a hazai bíróságnak a perre nincs joghatósága, hogy elkerültessek az a veszély, hogy a házasság esetleg egyáltalán felbonthatatlan legyen, az egyezmény feltétlenül megállapítja a külföldi (lakóhelyi) bíróság illetékességét. (E. 5. cikk ut. mondat.) A lakóhelyi bíróság részéről hozott ítélet, feltéve, hogy az egyezmény anyagi rendelkezéseinek figyelembevételével hozott, úgy a felek hazájában, mint mindenütt az egyezmény hatályának területén érvényesnek ismerendő el. Előírja azonban még az egyezmény azt is, hogy oly bontó vagy elválasztó ítélet, amely az alperes házastárs meg nem jelenése miatt hozott (makacssági ítélet), csak abban az esetben ismerendő el, ha az alperes megidézése szabályszerű volt. Szabályszerűnek az oly idézés tekintendő, amelyet a fél hazai törvénye megkíván ahhoz, hogy külföldi ítélet az ő területén egyáltalában végrehajtható legyen. (E. 7. cikk első bek.)

II. *Magyar állampolgár házassági perében csak a magyar bíróság ítélete hatályos.* (H. T. 114. §.)¹ E szabály csak következménye annak az általánosabb szabálynak, hogy ma-

¹ Megtörténhetik ennekfolytán az is, hogy a magyar honosnak külföldön érvénytelenített vagy felbontott házassága belföldön megtámadhatatlanná válik annak következtében, hogy a megtámadási határidő időközben lejárt. Ily rendkívüli esetben, nézetem szerint, a bíróság esetleg figyelembé veheti, hogy a

gyar állampolgár személyi állapotát tárgyzó perben, külföldi bíróság ítélete Magyarországon nem érvényes. (Pp. 414. §. 4. p. és Ppé. 33. §. 1. bek. 2. p.) Amennyiben tehát magyar állampolgár házasságát külföldi bíróság bontotta fel vagy nyilvánította érvénytelennek, a külföldi bíróság ítélete a magyar honosra vonatkozó részében Magyarországon érvénytelen,¹ és Magyarországon anyakönyvi feljegyzés tárgya sem lehet (1894: XXXIII. t.-c. 67. §. 2. bek.). Ennekfolytán, ha magyar honos a külföldi bontó ítélet alapján újból házasságot köt, ez a házasság semmis és büntetendő.²

Ez a szabály akkor is áll, ha a házastársnak a magyaron kívül más állampolgársága is van,³ továbbá ha csak az egyik

külföldi pert jóhiszeműen folytatta le a magyar honos, amely esetben szó lehet arról, hogy a megtámadási határidő attól az időponttól számítson, amikor a külföldi ítéletből a fél biztos tudomást nyert arról, hogy házasságára nézve érvénytelenségi, illetőleg bontó ok forgott fenn. Egy esetben a Kúria ekként is döntött, kimondván, hogy a „felperes a házasságot érvénytelenítő okról” csak akkor szerzett minden kétséget kizáró biztos tudomást, amikor ez a bécsi cs. kir. törvényszék előtti perben ítéletileg megállapított; minthogy pedig felperes ezen időponttól számított egy éven belül adta be megtámadási keresetét, a törvényszéket a kereset érdemi elbírálására kellett utasítani“. (Dt. 3. XX. 9.)

¹ Kúria 7443/1928: A H. T. 114. §. értelmében magyar állampolgár házassági perében csak a magyar bíróság ítélete hatályos és így az alperesnek, mint itt községi illetőséggel bíró magyar állampolgárnak és a házasság folytán szintén magyar állampolgárrá vált felperesnek házassági perében a *külföldi bíróság által meghozott ítélet* vagy ennek jogerejével bíró határozat *Magyarországon nem joghatályos*, e szerint a magyar bíróság bontó ítélete hiányában a felek házassága ma is fennállónak tekintendő. (Jh. 1929. évf. 675. sz.)

² A H. T. 114. §-a a Pp. folytán feleslegessé vált, mert a Pp. 639. §-a, amely a magyar állampolgárok köteléki pereinek illetékességét szabályozza, utolsó bekezdésében kimondja, hogy e perekben az illetékesség kizárólagos, amivel a joghatóságot is kizárólagossá tette. Sőt a Pp. 639. §-a a joghatóságot tekintve is teljesebb, mint a H. T. 114. §-a, mert amíg a H. T. 114. §-ából csak következtethető, hogy akkor is a magyar bíróság kizárólagos joghatósága alá tartozik a köteléki per, ha a házastársaknak csak egyike magyar állampolgár, addig ez a 639. §-ból („ha mindkettő vagy egyikük magyar állampolgár“) világosan kiderül. A Pp. 639. §-a legfeljebb csak a gyakorlatban kialakult azzal a szabállyal volna kiegészítendő, hogy csak akkor járnak el bíróságaink, ha a magyar honos kéri az eljárást külföldi honos házastársával szemben.

³ Kúria P. III. 4567/1932. „A peres felek magyar állampolgárok. Ennekfolytán tekintet nélkül arra, hogy a peres felek olasz állampolgárságukat is megtartották-e, és hogy ezt az ítéletet az olasz hatóságok saját területükön joghatályosnak elismerik-e, a magyar bíróságok a H. T. 114. §-ban foglalt *jogszabály alapján joghatályosan dönthetnek*“. (Jh. 1933. évf. 1096.)

házastárs magyar állampolgár.¹ Ennélfogva a magyar házastárs csak magyar bíróság előtt indíthatja meg a házassági kö-

¹ A házastársak állampolgársága nem szükségképpen azonos. Ez a következő esetekben fordulhat elő: 1. A. T.-ünk 7. §-a szerint a honosított férfi által szerzett magyar állampolgárság kiterjed ugyan nejeire, ha azonban a házastársak ágy- és asztaltól el vannak választva, vagy ha a nő tiltakozik férje honosság-szerzése ellen: belügyminiszteri gyakorlatunk szerint a férj által szerzett magyar honosság a feleség honosságára nem hat ki. 2. Állandó belügyminiszteri gyakorlat szerint külföldi honos férfi neje maga is kérhet magyar honosságot, ha férjétől ágy- és asztaltól elválasztatott, vagy e nélkül is, ha már hosszabb ideje nem élnek együtt, vagy ha a férj abba, hogy neje kizárólag saját személyére szívesen szerezzen magyar honosságot, beleegyezik (l. dr. Ferenczy Ferenc: Magyar állampolgársági jog. 61. és 159. l.). Ha a nő a magyar honosságot megkapta, nyilvánvaló, hogy ezzel a házastársak honossága különböző lett; mert hiszen olyan jogszabályunk nincs, mely szerint a férj honossága követné a feleségét. 3. A. T.-ünk 26. §-a szerint a magyar állampolgárság kötelékéből elbocsátás kiterjed az elbocsátott férfi nejeire, de csak ha az férjével együtt kiköltözik; ha tehát a magyar állampolgárság kötelékéből elbocsátott férfit neje külföldre nem követi, a nő magyar honosságát nem veszti el. 4. Ha a nő kéri a magyar honossági kötelékből való elbocsátását az Á. T.-ben megjelölt előfeltételek mellett, ez nyilvánvalóan nem terjed ki férjére. 5. Az Á. T. 30. §-a szerint a belügyminiszter határozatilag kimondhatja a magyar állampolgárság elvesztését azon magyar állampolgárra, aki engedély nélkül más állam szolgálatába állott, ha felszólításra a meghatározott idő alatt ebből a szolgálatból ki nem lép. Az Á. T. sehol sem rendelkezik arról, hogy ez az elbocsátás kiterjed elválaszthatatlanul az elbocsátott házastársra is. Helyes törvényértelmezés szerint a nő az adott esetben csak akkor veszti el férjével együtt magyar honosságát, ha vele külföldön együtt van és felszólításra nem tér vissza. 6. Az Á. T. 31. §-a szerint az a magyar állampolgár, aki a kormány megbízása nélkül tíz évig megszakítás nélkül van külföldön távol, e távolléte folytán elveszti magyar honosságát; a 32. §. szerint a magyar honosságnak távollét folytán történt elvesztése kiterjed a távollévő férfinak vele élő nejeire. Nem veszti el tehát magyar honosságát az a nő, aki távollévő férjével nem él külföldön. 7. Ha a 31. §-ban jelzett módon a nő él külföldön, magyar honosságát elveszti, ez azonban férje magyar honosságát egyáltalában nem érinti. 8. A trianoni szerződés 63. cikke és 64. cikkének 2. mondata szerint a férj opciója maga után vonja a feleségét, helyesebben: a férj opciója kihat felesége honossági státusára, a 66. cikk szerint pedig az állampolgárságra vonatkozó rendelkezésekről szóló III. rész. VII. címe rendelkezéseinek alkalmazása tekintetében a feleség férje állampolgársági helyzetét mindenben követi. Amde a 6500/1921. M. E. sz. rendelet 9. §-a szerint „a békeszerződés 63., 64. és 66. cikke értelmében az állampolgárságnak mind a 61. és 62. cikkek alapján beálló változásaiban, mind az opció gyakorlásában való fenntartásában vagy megszerzésében a férjnek állampolgárságát követi a vele együtt élő feleség is“. A törvényileg megadott ezen keretek között is tehát csakis annak a feleségnek a honossága igazodik a férjéhez, aki férjével együtt él, különben honosságának

teléki pert akkor is, ha a másik házastárs külföldi.¹ Ha ily esetben a perben külföldi bíróság hozott bontó vagy a házasságot érvénytelenítő ítéletet, a külföldi bíróság ítéletét a magyar jog csak a külföldi tekintetében ismeri el érvényesnek és így előállhat az a helyzet, hogy a magyar állampolgár házassága házastárs nélkül áll fenn továbbra is.² Megfordítva, ha magyar bíróság bontotta fel vagy érvénytelenítette az ilyen házasságot, előfordulhat, hogy a külföldi marad bent a házassági kötelékben házastárs nélkül.

A fenti szabályból következik, hogy magyar állampolgárok köteléki pereiben a külföldi bíróság előtti eljárás belföldön az elévülést nem szakítja meg,³ továbbá, hogy a magyar állam-

sorsa független a férjétől, sőt a 63. cikk alapján nem volt semmi akadálya annak, hogy a feleség maga éljen opcióval, mit meg is kellett tennie, ha magyar honosságát fenn akarta tartani, szemben a nem optáló férjével. 9. Az 1922: XVII. t. c. 24. §-ának 8. bekezdése szerint az ezen törvényben szabályozott megkönnyített visszahonosítás is a visszahonosítottnak vele együtt élő feleségére terjed csak ki. 10. Állandó belügyminiszteri gyakorlat szerint ugyanazon esetekben, amelyekben helye van a saját személyre szóló honosításnak, helye van a saját személyre szóló visszahonosításnak is. 11. Külföldi honos házastársak honossága különböző lehet annál fogva, mert pl. törvények szerint maga a házasságkötés nem létesít közöttük azonos honosságot, akár annál fogva is, hogy utóbb különül el a honosságuk. (V. ö. Balla: 161.)

¹ Az a körülmény, hogy a magyar állampolgár felperes csak a per folyama alatt honosíttatott vissza és a per megindításakor még külföldi volt, a magyar bíróság joghatóságát nem zárja ki. (Így Kúria P. III. 5949/1933. (Jh. 1934. évf. 390. sz. hat.). Ellenkezően a P. III. 3847/1932. sz. kúriai határozat (Jh. 1933. évf. 469), amely jugoszláv állampolgárok bontóperében a kereset beadásának időpontjában fennállott állampolgárságot tekintette irányadónak.

² Kúria 1909. nov. 2.: „Ha a férj magyar állampolgár, az osztrák bíróság felbontó határozata nem létezőnek tekintendő s noha a nő újabb házasságra lépett, a házasság a magyar jog szempontjából nincs felbontva“. (Mdt. III. 254.) — Kúria, P. III. 1806/1932. A peres felek házasságát az időközben Romániához csatolt szatmári törvényszék bontotta fel. Ennek az ítéletnek az érvényességére nézve a Kúria kijelenti a következőket: „Meg nem támadott tény, hogy az alperes férj magyar állampolgár. Az 1925: VI. t. c.-be foglalt és a polgári jogsegély és a magánjog körébe tartozó egyes kérdések tárgyában Romániával létrejött egyezmény 3. cikke és az 1911. évi XXII. t. c. 5. cikkének értelmében a házassági törvény 114. §. rendelkezésénél fogva a fentebb említett bontóítélet az alperes magyar állampolgár volta miatt az alperes férjre nézve érvénytelen és így a peres felek házasságát vele szemben feltétlenül fennállónak kell tekinteni“. (Jh. 1932. évf. 1269.)

³ Budapesti törvényszék. Dt. 3. XX. 9.

polgárság megszerzése esetében külföldi bíróság részéről hozott ágytól és asztaltól elválasztó ítélet Magyarországon bontó ítéletté nem változtatható át, ha az elválasztó ítélet a magyar állampolgárság megszerzése után kelt.¹

A magyar állampolgár házassági perében az illetékességet a házasfelek utolsó közös lakóhelye állapítja meg, ha pedig ez külföldön volt, úgy a házastársak lakóhelyének Budapest IV. kerületét kell tekinteni. (Pp. 639. §. 1. bek.)

III. *Kivételek a H. T. 114. §-a alól:*

1. Habár a H. T. 114. §-a és a Pp. 639. §-a nem különböztet a bírói joghatóság tekintetében a házasfelek perbeli jogállása szerint és habár ebből az következne, hogy a külföldi házastárs is megindíthatja a házassági pert magyar bíróság előtt magyar házastársa ellen, az állandó bírói gyakorlat szerint a magyar bíróságok csakis a magyar honos házastárs kérelmére járnak el köteléki perben, a külföldi honos kérelmére nem, a külföldi honos tehát nem lehet sem felperes, sem viszontkeresetet támasztó alperes.²

2. Habár a hágai egyezmény a H. T. 114. §-ának szabályát általában nem érintette (5. c. ut. bek.), mégis egy kivételt állapított meg e szabály alól, amennyiben kimondta, hogy ha a házastársak állampolgársága nem ugyanaz, utolsó közös törvényhozásukat kell a házasság felbontásának, illetőleg az ágy- és asztaltól elválasztásnak előfeltételei és ezzel együtt a juriszdikeio tekintetében hazai törvényük gyanánt tekinteni. (8. cikk.) Ha tehát pld. a házastársak olaszok vagy románok voltak és egyikük magyar honos lesz, bíróságaink a magyarra lett házastárs bontó, válóperében nem járnak el.³ Ugyanígy rendelkezik a magyar-jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 28. cikkének 1. bekezdése.⁴

3. Az 1879: L. t.-c. (állampolgársági törvény) 34. §-ának helyes magyarázata szerint a magyar nő csakis érvényes há-

¹ Kolozsvári Tábla. Dt. 3. XX. 156.

² Kúria 727/1903. Új Dt. Magánjog. I., 441. sorszám. Ez a bírói gyakorlat nem helyeselhető.

³ Kúria 5439/1933. (Jh. 1934. évf. 438. sz. hat.).

⁴ Kúria 3847/1932. (Jh. 1933. évf. 469.), amely szerint a kereset beadásának időpontjában fennálló állampolgárság irányadó.

zasság folytán veszti el magyar állampolgárságát, ha tehát a házasság nem érvényes, magyar állampolgárságát nem veszti el. Bár tehát ebben az esetben a nő magyar honos maradt és ilykép magyar bíróságnak kellene házassága érvényességét tárgyzó köteléki perben eljárnia, mégis a perre a külföldi bíróságnak van joghatósága, mert a H. T. 46. §-a 1. bekezdésének és a 67. §-ának rendelkezése értelmében a semmis és megátadható házasságot érvénytelenné nyilvánításáig érvényesnek kell tekinteni, a nő magyar állampolgárságát tehát a per eldőltségéig nem lehet részére előlegezni. Kivételt állapít meg e kivétel alól, vagyis a főszabályt állítja helyre a H. T. 117. §-ának 1. bekezdése, amely szerint az a nő, aki a házasságkötést közvetlenül megelőző időben magyar állampolgár volt, ha a külföldi férfivel a házasságot Magyarországon kötötte és a házasságkötés után férjét külföldre nem követte, a magyar bíróság előtt is indíthat érvénytelenségi pert. Ebben az esetben a H. T. a magyar nő védelme céljából már előlegezni engedi az érvénytelenséget. Megjegyzendő azonban, hogy a Pp. folytán, éppúgy mint a H. T. 114. §-a, a 117. §. 1. bekezdése is felesleges, mert a 117. §. 1. bekezdése esetére az illetékességet a Pp. 640. §-a oly módon szabályozza, hogy a magyar bíróság joghatósága is kitűnik belőle.

4. A 9874/1921. M. E. számú rendelet 1. §-a értelmében azokat a jogerős bírói határozatokat, amelyeket Magyarországtól a trianoni szerződés életbelépéséig, vagyis 1921. július 26. napjáig terjedő időben hoztak oly magyar állampolgárok házassági köteléki pereiben, akik a trianoni szerződés alapján az ott említett államok valamelyikében új állampolgárságot szereztek, nem lehet a személyi állapotról rendelkező részükben abból az okból érvénytelennek tekinteni, hogy a határozatot nem magyar bíróság hozta.¹ E rendelkezés is kivétel a H. T.

¹ Kúria, P. III. 2597/1931: „Azokat a jogerős bírói határozatokat, amelyeket Magyarországtól a trianoni szerződés alapján elszakított területen nem magyar bíróság (jelen esetben a román kir. bíróság) az 1918. évi október 31. napjától a trianoni szerződés életbelépéséig (1921. júl. 26.) terjedő időben hozott oly magyar állampolgárok házassági perében, akik a trianoni szerződés alapján az ott említett államok valamelyikében új állampolgárságot szereztek, nem lehet a házassági állapotról rendelkező részében abból az okból érvénytelennek tekinteni, hogy a határozatot nem magyar bíróság hozta“. (Jh. 1932. évf. 389.)

114. §-a alól, mert a felek abban az időpontban, mikor a megszállt területen levő nem magyar bíróság ítéletet hozott, még magyar állampolgárok voltak. Ugyancsak kivétel a H. T. 114. §-a alól a rendelet 2. §-a, amely az ilyen bíróságok a házasságot érvénytelennek vagy felbontottnak nyilvánító ítéleteinek nosztrifikálását engedi meg Magyarországon abban az esetben, ha a felek a trianoni szerződés alapján nem veszítették el magyar állampolgárságukat. A nosztrifikálás engedélyezése, illetőleg megadása céljából a rendelet szerint meghatározott illetékes bíróság csak azt vizsgálhatja, hogy a nosztrifikálni kért határozat olyan érvénytelenségi vagy bontó okra van-e alapítva, amelyet a H. T. szintén annak ismer el (5. §. ut. bek.). Ha a megszállott terület bírósága által hozott ítélet a házasságot nem nyilvánította érvénytelenné, illetőleg nem bontotta fel, eljárása és határozata oly esetben, midőn a felek magyar állampolgárságukat nem veszítették el, érvénytelen. Ebben az utóbbi rendelkezésben ismét a főszabály (H. T. 114. §.) érvényesül.

IV. A H. T. 116. §-ában bennrejlő elhallgatott szabály értelmében külföldiek házassági köteléki pereiben a magyar bíróságoknak általában *nincs joghatóságuk*, amint általában nincs külföldi állampolgárok személyi állapotát tárgyzó perekben sem.¹ A külföldi állampolgárok köteléki pereiben ugyanis elismerjük a hazai bíróságaiknak vagy a hazai joguk részéről elismert külföldi bíróságoknak ítéleteit.²

V. Kivételek e szabály alól:

1. Külföldiek házassági perében a magyar bíróságok eljárhatnak, ha ítéletük „hatályos” abban az államban, amelynek a házasfelek polgárai (116. §.). Az igazságügyminiszter hivatalosan megállapította (9403/1930. I. M. II.), hogy ezen az alapon eljárhatnak a magyar bíróságok (ha mindkét házastárs állandó lakóhelye Magyarországon van) az Amerikai Egyesült

¹ L. Kúria P. III. 4573/1933. sz. határozatát. (Jh. 1935. évf. 664.)

² Az a körülmény, hogy külföldiek házasságát hazai bíróságuk felbontotta, nem zárja még ki, hogy Magyarországon tartási pert indítsanak. (Kúria P. II. 3925/1935. Jh. 1936. évf. 74.)

Államok,¹ továbbá Danzig,² Lengyelország,³ (bizonyos esetekben) Franciaország,⁴ Nagybritannia,⁵ Svájc⁶ és Belgium⁷ al-

¹ Itt elsősorban a kivándorolt magyar állampolgárok házassága felbontásának van jelentősége. Ezzel kapcsolatban a következőkre kell figyelemmel lenni.

Magyarország az 1870. évi szeptember hó 20-án a kivándorló egyének állampolgárságának szabályozása tárgyában az Únióval államszerződést kötött, amelyet az 1871: XLIII. t.-c. iktatott be törvényeink közé. Ennek a szerződésnek I. cikke értelmében a magyar állampolgár, aki legalább öt éven át szakadatlanul az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodott és ez idő alatt ott honosítás útján állampolgárságot (naturalisation-act) szerzett, a honosítás tényével elvesztette magyar állampolgárságát. Az Únióban honosított magyar állampolgár tekintetében tehát az államszerződés hatályosságának tartama alatt nem nyert alkalmazást az Á. T. 36. §-a, mely szerint azt a magyar állampolgárt, aki egyszersmind más állam polgára, mindaddig magyar állampolgárnak kell tekinteni, amíg magyar állampolgárságát az Á. T. rendelkezései értelmében el nem veszítette; az Amerikai Egyesült Államokban az említett államszerződés rendelkezései alapján honosított magyar állampolgárt tehát magyar állampolgárságát elvesztett egyénnek kellett tekinteni akkor is, ha azt nem az Á. T. 20. §-ában felsorolt okokból veszítette el

Az említett államszerződés hatálya azonban az Amerikai Egyesült Államok hadüzenetének időpontjában (1917. december 8.) megszűnt. Ennek az államszerződésnek hatálya az Amerikai Egyesült Államokkal kötött és az 1921: XLVIII. t.-cikkbe iktatott békeszerződés életbelépése következtében sem újult fel, mert a most idézett békeszerződés II. cikkének 1. pontja értelmében irányadó a trianoni szerződés 224. cikke, amelynek értelmében kizáróan a Szövetséges és Társult Hatalmaktól függ, hogy a volt Osztrák-Magyar Monarchiával kötött egyezmények közül melyiket akarják Magyarországgal szemben hatályban tartani. Az Amerikai Egyesült Államok kormánya pedig az 5626/1922. M. E. sz. rendelet (Ig. Közl. 1922. évf. 245. l.) szerint az említett államszerződés hatályban tartását nem kívánta.

Ha az érdekelt házassafelek sikerrel vitathatják, hogy az Amerikai Egyesült Államok állampolgárságát honosítás útján megszerezték és mindketten Magyarországon laknak, semmi kétség nincs abban a tekintetben, hogy — miként azt konkrét házassági perben az igazságügyminiszter egyik bíróságunkkal közölte (29.035/1924. I. M. II.) — a házassági bontóper elbírálására a magyar bíróságnak a H. T. 116. §-a értelmében joghatósága van, mert az amerikai jogfelfogás — mint már említettem — a lex domicilii elvét követi.

Az esetek többségében azonban az a helyzet, hogy csak az egyik házasság fél lakik Magyarországon, a másik az Amerikai Egyesült Államok területén lakik.

Vajon az amerikai hatóságok elismerik-e ebben az esetben joghatályosnak a magyar bíróság házasságbontó ítéletét? Ezt a kérdést a rendelkezésünkre álló adatok alapján eddig nem állott módunkban tisztázni.

² Danzig a bíraskodás kizárólagosságát nem tartotta fenn. (9403/1930. I. M. sz. ügyirat B mell.).

lampolgárainak házassági perében; viszont nem járhatnak el osztrák,⁸ csehszlovák,⁹ jugoszláv,¹⁰ bulgár,¹¹ finn,¹² olasz,¹³ tö-

³ Lengyelország sem tartotta fenn a bíraskodás kizárólagosságát és ismeri a külföldi bírói ítélet hatályosságát, ha a külföldi bíróság a lengyel anyagi jogot alkalmazta. (27.503/1933. I. M. Közl. Ig. k. 1933. évf. 157. l.).

⁴ Franciaország nem tartja fenn a kizárólagos bíraskodást állampolgárainak bontó pereiben. Leske-Löwenfeld (die Rechtsverfolgung im int. Verkehr. 1904. I., 568. l.) ellenkező megállapítása ma már nem helytálló.

Egy francia állampolgárnő részéről férje ellen a budapesti kir. Törvényszék előtt a H. T. 77. §-a alapján indított házassági bontóperben az igazságügy-minisztérium közölte a budapesti kir. Törvényszékkel (33.099/1921. I. M. I.) a párizsi fellebbezési bíróságtól diplomáciai úton szerzett véleményét. E szerint a francia bíróság felülvizsgálati jogkörébe tartozik ugyan a külföldi ítélet végrehajthatóságának megállapítása, de a vélemény kellő határozottsággal juttatja kifejezésre a francia jognak a hatályosság kérdésében irányadó következő szabályait:

a) A külföldi bíróság felbonthatja a francia állampolgár házasságát olyan bontó ok alapján, amelyet a francia törvény is bontó oknak ismer el. A szándékos és jogos ok nélküli hűtlen elhagyás bontó ok, ha adott esetben a Code civil 231. cikke alapján bontó oknak minősíthető.

b) További feltétel az, hogy mindkét fél alávesse magát a külföldi bíróság ítélezésének.

c) Hűtlen elhagyás esetében, ha a házastársat elhagyott házasság tartózkodási helye ismeretlen, az utolsó együttlakás helyének bírósága illetékes.

Ami a vázolt véleménynek az alávetésre vonatkozó kijelentését illeti, idevonatkozóan megjegyzem, hogy a Pp. a házassági bontóperekben nem ismeri ugyan az alávetés intézményét, mert ezekben a perekben a bíróságok illetékesége kizárólagos, de feltehető, hogy nem formaszzerű alávetésről van szó, hanem arról, hogy mind a két házasság félnek módjában álljon tiltakozni a magyar bíróság hatásköre ellen. A Pp.-nak nincs olyan szabálya, amely az ilyen tiltakozásnak figyelembevételét kizárná.

Ez a vélemény nem állapítja meg az ítélezés feltételül a viszonyos eljárást, vagyis azt, hogy Magyarország köteles elismerni a francia bíróságnak a magyar állampolgár házasságát felbontó ítéletét. Ha a francia bíróság a magyar állampolgár házasságát felbontaná, ítélete természetesen Magyarországon hatályos nem lenne (H. T. 114. §.).

A budapesti kir. Törvényszék a kapott felvilágosítás alapján az érdekelt felek házasságát felbontotta (az I. P. 4017/1920. sz. perben) s tudomásom szerint azóta felbontotta a fentiekben megjelölt jogalapon több más francia állampolgár házasságát is.

⁵ Angol állampolgárok házassági bontópereiben a magyar bíróságok ítélezésének feltételeit megállapítja az a felvilágosítás, melyet az igazságügy-minisztérium a budapesti kir. Törvényszéknek még az 1915. évben adott (18.969—1915. I. M. I.). E szerint:

„Az angol jog azon az állásponton van, hogy a házasság felbontása kér-

rök,¹⁴ perzsa (iráni)^{14c} és oly román állampolgárok házassági perében, akiknek községi illetősége Erdélyben van.¹⁵ Eddig hite-

désében annak az országnak bíróságai vannak hivatva határozni, amelyeknek területén a házasfeleknek a felbontás idejében domiciliumuk volt, feltéve, hogy ez a domicilium jóhiszemű és a pert a felek összejátszása nélkül tették folyamatba. Ehhez képest az angol jog hatályosnak ismeri el az angol állampolgárok házassági bontó perében a külföldi állam bíróságai által hozott ítéletet, feltéve, hogy a házasfeleknek tényleg ebben az országban volt a domiciliumuk s az otthlakást nem abból a célból választották, hogy a törvényt kijátsszák. Az angol bírói gyakorlat az utóbbi körülményre azért helyez súlyt, mert a házassági bontó perben alkalmazandó anyagi házassági jog tekintetében is azon az állásponton van, hogy a lex domicilii alkalmazandó. E szerint az angol jog elismeri az angol alattvalók házassági bontó perében az oly bontó ok alapján hozott ítélet érvényességét is, amely bontó okot maga az angol jog nem ismer, de csak az alatt a feltétel alatt, ha a feleknek tényleg abban az országban volt domiciliumuk, ahol az ítéletet hozták s ezt az országot lakóhelyként nem azért választották, hogy az angol jog által meg nem engedett bontó ok érvényesítését lehetővé tegyék.

A domicilium alatt az angol jog az állandó otthont (permanent home) érti. A férjnek domiciliuma az angol jog szerint, törvény erejénél fogva egyszerűen a feleségének is domiciliuma. Ezt a szabályt még akkor is alkalmazni kell, ha a felek különváltva élnek, sőt még akkor is, ha a férj házasságtörésben vagy jogtalan elhagyásban válnék bűnössé. Másként áll a dolog, ha a feleségnek sikerült a bírói elválasztást kieszközölni. A feleség jogi domiciliumának ez a természete azonban nem olyan terjedelmű, hogy a feleség bármely ország bíróságának alá lenne vetve csak azért, mert a férjének ebben az országban tett domiciliumot választani.

Ebből látszik, hogy az angol alattvalók házassági bontóperében hozott külföldi ítéletek hatályosságának elismerése attól a ténykérdéstől függ, vajjon az illető külföldi országban van-e tényleg a férjnek, illetőleg a feleségnek az angol jog értelmében fölfogott domiciliuma. A domicilium szempontjából ugyanis az angol jog az ily ítélet hatályosságának elismerését mindig az angol jogi fölfogáshoz köti s e tekintetben figyelmen kívül hagyja a külföldi jognak azokat a rendelkezéseit, amelyek értelmében a domicilium esetleg másként van megállapítva, mint az angol jogban.

Ennek az álláspontnak a helyességét megállapítja az igazságügyminisztériumnak az angol külügyi hivataltól legújabbán szerzett értesülése (48.816—1927. I. M. II.).

Tudomásom szerint az említett felvilágosítás alapulvételével a budapesti kir. Törvényszék számos angol állampolgár házasságát felbontotta. Olyan bírói ítéletről, amely felbontotta volna angol állampolgár házasságát akkor is, amikor megállapítást nyert, hogy a házasfelek csupán az elválás okából tartózkodtak Magyarországon, vagy csupán a feleség lakott itt, nincs tudomásom.

Mindenesetre helyes, hogyha bíróságaink a hatáskör megállapításában kellő gondot fordítanak annak a megvizsgálására, hogy angol állampolgár

les adatok alapján hivatalosan nem sikerült megállapítani azt, hogy a magyar bíróságok eljárhatnak-e Luxemburg,¹⁶ Németal-

magyarországi lakóhelye nem szűnelt-e és hogy a domicilium fogalmát az angol jog szabályainak megfelelően adott esetben megállapíthatja-e.

Kúria P. III. 1327/1932: A peres felek, mint angol állampolgárok, Angliában kötöttek házasságot. Néhány évvel később az illetékes angol bíróság megállapította, hogy a férj szándékosan megsértette házastársi köteleességét és kimondotta, hogy ezért a feleség nem köteles férjével a házassági együttélést folytatni. A férj ezt követő időben az őt alkalmazó vállalat megbízásából hosszabb időre és állandó munkakörrel Magyarországra jött és itt indít hűtlen elhagyásos házassági bontókeresetet a felesége ellen, aki őt Magyarországra nem követte. Az alperesnő hatásköri kifogást emel, azt vitatván, hogy a bontóper ellene csak a lakóhelye szerint illetékes angol bíróság előtt indítható meg, mert ő az angol bíróságnak már előbb említett határozata következtében férjétől független lakhely-alapítási szabadságát is visszanyerte. A Kúria hatáskör és illetékesség hiánya miatt a következő indokolással szünteti meg a pert: „Az angol külügyminisztérium (Foreign office) közlése szerint az angol legfelsőbb bíróság (Privy Council) az Attorney General of Alberta v. Cooch 1926. évi A. C. 444. sz. ítéletében kimondotta, hogy a bírói különélést elrendelő végzés alapján az asszony a férjétől különböző domiciliumot (állandó lakhelyet) nem szerezhethet. A feleség domiciliuma mindig abban az országban levőnek tekintetik, amelyben a férjének domiciliuma van. A férj állandó lakhelye (domiciliuma) tekintetében pedig azt a közlést tette az angol külügyminisztérium, hogy az angol jog értelmében a férj domiciliuma abban az országban van, amely állandó otthonának (permanent home) tekintendő, arra való tekintet nélkül, vajjon a kérdéses időpontban tényleg ott lakik-e, vagy nem“.

„Angol bíróságok nem ismernék el a magyar bíróságok házasságbontó ítéletének érvényességét, ha csak a férjnek az angol jog értelmében veendő domiciliuma nem volt Magyarországon, vagy valamelyik külföldi országban, amelynek törvényei értelmében a magyar bíróságok a házasság felbontására joghatósággal bíróknak tekintendők“. „A felperesnek Magyarország nem állandó rendes lakhelye s ekként a felperesnek nem volt és nincs Budapesten az alperessel a Pp. 641. §-ában megszabott közös lakhelye, mihez képest a felperes a magyar bíróság joghatóságát házasságának felbontása céljából a törvény értelmében joghatályosan igénybe nem veheti“. (Jh. 1933. évf. 796.).

⁶ Magyarországon lakó svájci állampolgárok házasságát a magyar bíróság a magyar jog szabályainak alkalmazásával bonthatja fel. Svájci Ptk. Schlusstitel 61. 7. g. ut. bek. (9403/1930. I. M. sz.).

⁷ Belga honos házassága felbontható Magyarországon olyan bontó ok alapján, amely a belga ptk. 229—232. cikkei értelmében is bontó ok, feltéve, hogy a házasság a bíróság területén laknak és az ítélet a belga jog szerint közrendi akadályba nem ütközik. A feleség lakóhelye jogilag a férj lakóhelyével azonos. (44.292/1930. I. M. Közl. Ig. K. 1930. évf. 122. l.).

⁸ Osztrák állampolgárok házasságát a magyar bíróság nem bonthatta fel, mert az 1896. évi május hó 27-én kelt osztrák végrehajtási törvény (Exekutions-

föld,¹⁷ Svédország,¹⁸ Szovjetoroszország¹⁹ és Románia oly állampolgárainak pereiben, akiknek községi illetősége Romániának

ordnung) 81. §-ának 3. pontja szerint külföldi bíróságaink osztrák állampolgár személyi állapotát tárgyzó ügyeiben hozott határozatát Ausztriában végrehajtani nem lehetett. Ilyen értelemben adott felvilágosítást az igazságügyminisztérium (54.403/1922. I. M. II.) a budapesti kir. Törvényszéknek egy házassági bontó perben hozzáintézett megkeresésére. Nem bonthatta fel a magyar bíróság annak az osztrák állampolgárnak házasságát sem, akinek községi illetősége a trianoni szerződéssel Ausztriához csatolt (Burgenland) területen volt, mert a bontásnak útját állta a H. T.-nek ott hatályban volt kizárólagossági szabálya.

⁹ Csehszlovák állampolgár házasságát magyar bíróság nem bonthatja fel, mert a Csehszlovákiához csatolt osztrák területeken az osztrák Exekutions-ordnungnak az előbbi jegyzetben említett rendelkezése, a trianoni szerződés alapján átcsatolt volt magyar területeken pedig a H. T. 114. §-a és a Pp. 414. §-a, valamint a Ppé. 33. §-a, amelyek még az említett területeken hatályban vannak, az ítélet elismerésének útját állják. Adott esetben a m. kir. igazságügyminisztérium megkeresésére a csehszlovák kormány ily értelemben nyilatkozott (41.674—1924. I. M. II.).

¹⁰ Konkrét ügyben a jugoszláv, (akkor még szerb-horvát-szlovén) kormány az igazságügyminisztérium megkeresésére (2087/1922. I. M. II.) azt a választ adta, hogy a szerb-horvát-szlovén jog nem ismeri el hatályosnak külföldi bíróságnak szerb-horvát-szlovén állampolgár házassági perében hozott határozatát. Jugoszláv állampolgár házasságát tehát, tekintet nélkül arra, hogy a különféle jogterületek melyik községében van illetősége, magyar bíróság nem bonthatja fel. L. a Kúria P. III. 2599/1931. sz. határozatát. (Jh. 1932. évf. 752.)

¹¹ Bolgár állampolgár házasságát kizárólag az illetékes egyházi hatóság bonthatja fel. (Helyesen a budapesti kir. Törvényszék 36. P. 31.206/1925. ítélete.) Ennek az ítéletnek az indokolásából kitűnik, hogy a magyar bíróságnak csupán akkor van hatásköre bolgár állampolgár házasságának felbontására, ha csakis polgári házasságot kötött és ennek a házasságnak felbontását kéri. Az igazságügyminisztérium a kérdés közigazgatási vonatkozásaiban ugyanezt az elvi álláspontot foglalja el (51.431/1924. I. M. VII.). L. a Kúria P. III. 3847/1932. sz. határozatát is. (Jh. 1933. évf. 469.)

¹² Finn állampolgár házasságát magyar bíróság — figyelemmel az 1929 dec. 5 én kelt finn törvény 12. és 8. cikkeire — nem bonthatja fel. (42.766/931. I. M. Közlemény. Ig. K. 1931. évf. 17. l.)

¹³ Olasz állampolgár házassága nem bontható fel. Így a Kúria P. III. 5439/1933. sz. határozatában. (Jh. 1934. évf. 438.) Bergmann (I. i. m. II. k. 234. l.) idézi a turini Semmitőszéknek 1900. évi november hó 21-én hozott határozatát, amely szerint az olasz jog nem ismeri el hatályosnak a külföldi bíróságnak olyan állampolgár házassági bontóperében hozott ítéletét, aki az olasz állampolgárságról történt lemondása után más állam polgárságát szerezte meg, hogy annak bírósága útján házasságát felbonthassa. Bergmann ezenfelül megállapítja, hogy az idézett határozat alapján kifejlődött bírói gyakorlat szerint az olasz bíróságok nem ismerik el joghatályosnak külföldi bíróságoknak bontó

Erdélyen kívül eső tartományában van vagy akik onnan származnak, továbbá oly amerikai házaspárok pereiben, akik kö-

itéleteit akkor sem, hogyha a házaspárok közül csak az egyik olasz állampolgár, a másik házaspár az illető külföldi államok állampolgára és a házasságot Olaszországban kötötték.

Bergmann megállapításaiból arra lehet következtetni, hogy az olasz bíróságok és az olasz anyakönyvi hatóságok gyakorlata között nincs összhang. Tény az, hogy olasz állampolgárok tömegesen szerzik meg kizáróan házasságuk felbontása okából a magyar állampolgárságot és az esetek többségében csak az egyik házaspár honosítja magát. Ha pedig az olasz anyakönyvi hatóságok nem ismernék el a magyar bíróságoknak a volt olasz állampolgárok házasságát felbontó ítéleteit, úgy nyilvánvalóan csökkenne ez a mozzanat, amely ezidőszerezt emelkedő tendenciát mutat.

Az lehetséges, hogy az olasz bíróságok a szóbanlevő ítélettől a végrehajthatóságuk tárgyában ú. n. delibációs eljárás során hozott határozatokban az elismerést csakugyan megtagadják. Ennek azonban — úgy látszik — csupán az a következménye van, hogy az olasz házassági anyakönyvbe nem jegyzik be a házasság felbontásának tényét, de az olasz bíróságoknak ez az álláspontja nem gátolja a házassági kötelék alól szabadult házaspárokat abban, hogy jogérvényesen új házasságot kössenek. Ha ugyanis az érdekelt házaspároknak új házasságkötése Olaszországban akadályba ütköznék, minden akadály nélkül megkötethetik a házasságot Magyarországon.

¹⁴ L. Kúria P. III. 4573/1933. (Jh. 1935. évf. 664.).

^{14a} 15.570/1937. I. M. számú közlemény. (I. K. 1937. évf. 89. I.)

¹⁵ L. Bergmann: id. m. III. 742. l.

¹⁶ Bergmann (II. 314. l.) szerint a helyzet kétséges, de valószínű, hogy Luxemburg a magyar bontóítéletet nem ismerné el.

¹⁷ Bergmann (II. 341. l.) szerint Hollandia a magyar bontóítéleteket elismerné.

¹⁸ Ferenczy szerint svéd állampolgárok házassági perében magyar bíróság eljárhat. (169. l.) Hasonlóan Bergmann: II. 601. l.

¹⁹ Orosz állampolgárral kötött házasság felbontása iránt rendszerint olyan feleség perel, aki a házasságkötés időpontjában magyar állampolgárnő volt. Az ilyen házasság felbonthatósága kérdésében álláspontom a következő:

Az Á. T. 34. §-a értelmében az a nő, aki orosz állampolgárral kötött házasságot, magyar állampolgárságát elveszti. Orosz állampolgárnővé azonban az orosz állampolgárral kötött házasság következtében a magyar állampolgárnő csak abban az esetben válnék, ha az orosz jog így rendelkezne. Ámde Szovjet-országnak a személyi állapotot tárgyzó okiratokat, valamint a házassági, családi és gyámsági jogot szabályozó 1918. évi 76/77. ant. 818. számú törvénykönyve 103. §-ában foglalt rendelkezés szerint abban az esetben, ha a házaspár felek különböző állam állampolgárai és az egyik fél orosz állampolgár, az állampolgárság csak a vőlegénynek vagy a menyasszonynak külön kifejezett kívánságára az általános alapelvek értelmében változhatik meg. Ezzel a rendelkezéssel összhangban áll az orosz szocialista tanácsköztársaságokban az állam-

zül csak az egyik házaspár lakik Magyarországon, a másik ellenben hazájában vagy külföldön. Nincs természetesen akadá-

polgárság kérdését szabályozó 1924. évi október hó 29-én kelt rendelet, amelynek 5. pontja kimondja, hogy a külföldi házaspár az orosz állampolgárságot egyszerűsített eljárás útján megszerezheti; ennek a pontnak további rendelkezése szerint a vonatkozó eljárást külön törvény szabályozza..

Ezek szerint adott esetben megállapítandó ténykérdés lesz, hogy a volt magyar állampolgárnő a házasságkötés után megszerezte-e az orosz állampolgárságot. Ha nem szerezte meg — feltevésünk szerint ez a rendes eset — hontalan s mint ilyen a H. T. 119. §-a alapján magyar bíróság előtt indíthat férje ellen bontópert, feltéve, hogy lakóhelye Magyarországon van. A bontóperben a bíróság természetesen a magyar jog szabályait alkalmazza.

Abban az esetben, ha a bontópert orosz állampolgár férj indítja hontalan felesége ellen vagy abban az esetben, ha mind a két fél orosz állampolgár, irányadónak kell tekinteni az orosz igazságügyi népbiztosnak az 1923. évi július 6-án kelt rendeletét. Ennek értelmében külföldi bíróságoknak az impériumuk területén lakó orosz állampolgárok házassági bontópereiben hozott határozatait a szovjetjog hatályosnak ismeri el, tekintet nélkül arra, hogy a házasságot hol kötötték. Kivétel az olyan határozat, amely a házasságot a házaspár akarata ellenére fennállónak nyilvánítja.

Ezen az alapon német bíróságok orosz állampolgárok házassági bontó pereiben hatáskörüket meg is állapították. Nincs kétségem abban a tekintetben, hogy adott esetben a magyar bíróságok is megállapítják hatáskörüket, de a bontó okok tekintetében a magyar jog szabályait fogják alkalmazni, mert a szovjetjog alkalmazásának útjában áll a *clause d'ordre public* elve.

Idevonatkozóan meg kell említeni azt is, hogy orosz állampolgár részéről Szovjetországon szovjetszerv előtt a szovjetjog szabályainak megfelelően kötött házasságot alakilag érvényes házasságnak tekintjük, mert a bírói gyakorlat a *clause d'ordre public* elve alapján csak a magyar állampolgár részéről kötött szovjetházasságot tekinti nemlétezőnek.

A kérdés orosz relációjával kapcsolatban utalok továbbá az idézett orosz állampolgársági rendelet 12. pontjára, amely felsorolja az orosz állampolgárság elvesztésének eseteit. Ezek között az ittlakó volt orosz hadifoglyokat és emigránsokat leginkább érdekli a b) alpont, amely szerint az orosz állampolgárságukat elvesztik azok a személyek, akik az orosz szocialista tanácsköztársaságok területét a tanácsköztársaságok szövetségi szerveinek beleegyezésével vagy a nélkül hagyták el és az illető orosz kormányhatóságok kívánságára nem tértek vissza.

A nevezett tanácsköztársaságok központi végrehajtóbizottságának és a népbiztosok tanácsának 1921. évi december hó 15-én kiadott rendeletének 1. pontja értelmében továbbá elvesztik orosz állampolgárságukat mindazok, akik ennek a rendeletnek életbelépése után több mint öt éven át külföldön tartózkodnak és 1922. évi június hó 1-ig Szovjetországon külképviseleti hatóságaitól útlevelet nem kaptak vagy azoknál regisztrálva nincsenek, úgyszintén azok is, akik 1917. évi november hó 7-ike után a szovjethatóságok engedélye nélkül

lya annak, hogy a bíróság, ha a felvetett kérdés a fentiekben nem említett állam polgárára vonatkozóan tisztázandó, az igazságügyminisztériumhoz forduljon felvilágosításért (Pp. 268. §.). Ez mindenesetre a leghelyesebb módozat a külföldi jog álláspontjának megismerésére.

Német állampolgárok házasságát a magyar bíróság, amíg Németország a hágai egyezményt fel nem mondta, felbonthatta, mert Németország a kizárólagos bíraskodást az egyezmény 5. cikke alapján nem tartotta fenn. Jelenleg azonban magyar bíróság német honosok házassági perében nem járhat el, mert a német jog szerint ily esetben mindig van német illetékes bíróság, ha pedig ez az eset fennforog, a külföldi ítélet Németországban csak akkor ismerhető el érvényesnek, ha az ítéletek érvényességének elismerése tekintetében a viszonyosság meg van állapítva. (ZPO 328. §. 4. p.)¹ Irodalmi utalások alapján a fenti adatok kiegészíthetők azzal, hogy magyar bíróságok nem járhatnak el görög,² spanyol³ állampolgárok köteléki pereiben sem. Ezzel szemben úgy látszik, hogy eljárhatnak dán,⁴ litván,⁵ monakói,⁶ norvég,⁷ portugál⁸ és bizonyos esetekben észti⁹ állampolgárok bontópereiben is.

A H. T. 116. §-ával kapcsolatban meg kell még jegyezni, hogy a H. T. 116. §-a alapján a magyar bíróság hatáskörét

hagyták el Szovjetországot, végül azok is, akik önként szolgálnak a Szovjetországnak ellen harcoló hadseregekben vagy ellenforradalmi szervezetekben. E rendelkezések értelmében a Magyarországon lakó orosz állampolgárok legtöbbjénél némi benigna interpretációval kimutatható lesz, hogy orosz állampolgárságukat elvesztették. Ezekben a perekben tehát véleményem szerint a magyar bíróság a nemzetközi magánjog sérelme nélkül helyezkedhetik arra az álláspontra, hogy az érdekelt házaspár állampolgársága kétes s így a H. T. 119. §-a alapján eljárhat.

¹ Leske-Loewenfeld: Die Rechtsverfolgung im int. Verkehr. 1930. I. k. 91. l. 70. j.

² Bergmann: id. m. II., 203. l.

³ Bergmann: id. m. II., 657. l.

⁴ Ha lakóhelyük Magyarországon van. (L. Bergmann: II., 53. l.).

⁵ Kétséges. (L. Bergmann: II., 310. l.).

⁶ A helyzet olyan, mint a francia jog szerint. (L. Bergmann: II., 338. l.).

⁷ Bergmann: II., 374. l.

⁸ Bergmann: II., 498. l.

⁹ Legfeljebb azonban csak abban az esetben, ha a házasságot külföldön kötötték. (Bergmann: II., 132. l.).

csak akkor állapíthatja meg, ha a házasfelek Magyarországon laknak vagy legalább is egyikük lakik itt. Ezt az elvet hatásköri szempontból a H. T. ugyan nem mondja ki, de ez következik a Pp. 641. §-ának idevonatkozó illetékességi szabályaiból.

2. A hágai egyezmény fentemlített 8. cikke értelmében magyar bíróság az egyezmény alkalmazása esetében eljárhat külföldi állampolgár házassági perében, ha a házastársak állampolgársága különböző és az utolsó közös állampolgárságuk magyar volt.

3. Általában nem járhatnak el a magyar bíróságok oly államok polgárainak házassági pereiben sem, amelyek nem ismerik el a házasságkötés alaki kellékei tekintetében a *lex loci celebrationis matrimonii* elvét és állampolgáraik külföldi házasságát csak abban az esetben tekintik érvényesnek, ha a hazai joguk szerint illetékes lelkész előtt kötötték. Kivételesen a H. T. 116. §-ára való tekintet nélkül mégis ily esetben is eljárhatnak bíróságaink, ha a nevezettek házasságukat Magyarországon csak polgári tisztviselő előtt kötötték és a házasságkötést egyházi házasság nem követte. Az ilyen házasságot ugyanis a házasfelek hazai állama *matrimonium non existens*-nek minősíti és ezért nem is bontja fel, ha tehát a magyar bíróságoknak az ilyen házasságok felbontására nem volna joghatóságuk, a házasságot a felek seholsem bonthatnák fel. Ez áll arra az esetre is, ha a görögkeleti vallású bulgár vagy a Magyarországon lakó, a régi Szerbiából származó férj Magyarországon kizárólag polgári házasságot kötött. Ez az igazságügyminisztérium (51431/1924. I. M. VII.) és a bírói gyakorlat álláspontja is. (Budapesti törvényszék 36. P. 31.206/7, 1925.)

4. Ugyanebből az okból eljárhat a magyar bíróság a H. T. 116. §-ára való tekintet nélkül, oly külföldi, azelőtt magyar állampolgárok házassági perében is, akiknek házasságát még oly időpontban, mikor azok magyar állampolgárok voltak, külföldi bíróság felbontotta és a felek utóbb megszerezték ugyanannak a külföldi államnak a honosságát. Ily esetben a külföldi bíróság ítélete Magyarországon nem érvényes s a házassági kötelék továbbra is fennállónak tekintendő. A felek ily esetben illetékes külföldi bíróságuk előtt nem indíthatják meg újból a házassági pert, mert az egyszer a házasságot már felbontotta.

Ha magyar bíróság perükben nem járna el, nem tudnák házasságukat felbontani, ami pedig a magyar közrendi elvekkel ellentétben állana.

5. Magyar bíróság eljárhat külföldiek házassági perében, ha ezeknek állampolgársága nem állapítható meg és a lakóhelyük Magyarországon van.¹ A H. T. 119. §-a ugyanis kimondja, hogy annak a külföldinek házasságára, akinek állampolgársága nem állapítható meg, mindazon esetekben, melyekben a jelen törvény szerint a külföldi hazájának törvényei volnának irányadók, lakóhelyének törvényeit kell alkalmazni.² Szó szerinti magyarázat útján ugyanennek a törvényszakasznak azt az értelmezést lehetne adni, hogy a lex domicilii csak akkor nyerhet alkalmazást, ha kétségtelen, hogy az érdekelt személy külföldi állampolgár és csupán az kétséges, hogy melyik

¹ A gyulai Törvényszék (helybenhagyva a Kúria által): „illetékességét megállapítja, mert a házaseleik gyulai lakosok s az 1894: XXXI. t.-c. 119. §-a lakóhelyének törvényeit rendeli alkalmazni ama külföldre, akinek állampolgársága meg nem állapítható, ami jelen esetben éppen alperessel szemben fennáll, aki osztrák állampolgársági kötelekéből elbocsáttatott, a magyar állampolgárságot pedig Gyula város tanácsának értesítése szerint el nem nyerte“. (Dt. 4. VI. 60.) — Lásd még a Kúria P. III. 1336/1935. sz. határozatát: „A felperesnő a H. T. 119. §. felhívásával kívánta a magyar bíróság hatáskörét megállapítani. A felperesnek ez a nézőpontja nem alapos, mert a férjétől különváltan élt és orosz állampolgárságot nem szerzett felperesnő a trianoni szerződés értelmében magyar—román viszonylatban román állampolgárnőnek tekintendő és ekként nem lehet a felperesnőt olyanak tekinteni, mint akinek az állampolgársága meg nem állapítható. A H. T. 119. §. alkalmazhatása szempontjából a felperesnek nemcsak azt kellett volna valószínűsíteni, hogy orosz állampolgárnak nem tekinthető, hanem a közbeesett trianoni szerződés folytán azt is, hogy román állampolgárnak sem tekinthető. Csak az orosz és román állampolgárság nemleges megállapítása után kerülhet a sor arra, hogy a felperesnő, mint Magyarországon lakó külföldi az 1894: XXXI. t.-c. 119. §-a alapján honosság hiányában kérhesse a magyar bíróság előtt házasságának felbontását“. (Jh. 1935. évf. 730.)

² Habár a törvény a megállapíthatatlan állampolgárságú személyek „házasságára“, tehát a házasság érvényességére és jogi hatásaira vonatkozólag által fel utaló szabályt, mégis ex ratione legis úgy kell e törvényhelyet magyarázni, hogy annak rendelkezései alapján a forum patriae helyébe a forum domicilii lép, tehát az itt lakó megállapíthatatlan honosságú személynek fóruma mindazon esetekben, amelyekben fenntartottan a hazai fórum volna kötelező, a lakóhely fóruma. Ez csak következménye az anyagi jogi megítélésnek, mert nem volna abban ráció, ha a házasság anyagi jogi elbírálását illetően kimondatnék, hogy ittlakás folytán a mi törvényeink alkalmaztatnak, de az ily házassági per elintézésébe bíróságaink nem mennének bele.

külföldi államnak az állampolgára. Nem lehetne tehát ezt a rendelkezést alkalmazni akkor, ha a kétség abban a tekintetben merül fel, hogy az érdekelt személy magyar vagy külföldi állampolgár-e. Ennek ellenére a törvénszakasznak inkább kiterjesztő, mint megszorító magyarázata a helyénvaló, tehát a magyar bíróság megállapíthatja joghatóságát, ha a házaspár valószínűsíteni tudja, hogy külföldi állampolgárságának megállapítása nehézségekbe ütközik. Ily esetben azonban a bíróságnak hivatalból is meg kell kísérelnie a házaspár állampolgárságának megállapítását és e célból az 1922: XVII. t.-c. 24. §-ának 1. bekezdése alapján közvetlenül a belügyminiszterhez is fordulhat, vagy pedig az 1886: XXII. t.-c. 17. §-a alapján megkeresést intézhet a községekhez (városokhoz) vagy illetékes felettes hatóságaihoz.

6. A Pp. 641. §. 3. bekezdése szerint „ha a külföldi házaspár valamelyikének korábbi házassága meg nem szűnt vagy érvénytelenül nyilváníttva nincs és korábbi házastársa magyar állampolgár, a későbbi házasság semmisségének kimondását tárgyzó per a későbbi házaspár bármelyikének e törvény hatályosságának területén levő lakhelye szerint illetékes bíróságnál a H. T. 116. §-a esetén kívül is megindítható“. A vonatkozó indokolás szerint: „igaz ugyan, hogy ez az ítélet külföldön esetleg nem lesz hatályos, de a házastársnak arra belföldön lehet szüksége, mindenesetre pedig helytelen volna, hogy ... a kettős házasság megszüntetésére a belföldön ne legyen mód“. E rendelkezésnek az a célja, hogy a magyar nő oly esetben, midőn külföldi állampolgárságot szerzett férje a vele kötött házasság fennállásának ellenére külföldön újabb házasságot köt, ezt a második házasságot Magyarországon érvényteleníthesse.

7. A H. T. 117. §. 2. bekezdése szerint, ha a férj magyar állampolgár és a bontó okul szolgáló tény elkövetése után más állam polgára lett, de neje őt külföldre nem követte; a nő férje ellen a házasság felbontása végett magyar bíróság előtt is indíthat pert. Kiegészíti ezt a rendelkezést a Pp. 639. §-ának 2. bekezdése, amely kimondja azt, hogy „a magyar bíróság illetékességét nem érinti az, hogy az egyik házaspár a bontó okul szolgáló tény elkövetése után vagy az előtt vesztette el magyar állampolgárságát“. Vitás, hogy az említett rendelkezések

magyar vagy külföldi nőnek adnak-e jogot a bontó pernek magyar bíróság előtti megindítására. A H. T. indokolása az utóbbi felfogást,¹ az 1911:XXII. t.-c. indokolása,² valamint a Pp. 639. §-ának indokolása³ és a bírói gyakorlat⁴ viszont az előbbi felfogást támasztják alá.⁵ Helyesebb az a nézet, mely szerint a szóbanforgó §-ok a házassági bontóper megindítására irányuló

¹ A H. T. 117. §-ának második bekezdése — éppúgy, mint az első bekezdés — „ugyancsak a magyar nő védelmét tartja szem előtt, midőn *szintén tekintet nélkül a 139. §. (116. §.) tartalmára*, feltétlenül megadja a perelhetési jogot a nőnek a belföldi bíróság előtt az esetben, ha a magyar honos férj a házasság felbontására okot szolgáltató tény elkövetése után más állam honosa lett a nélkül, hogy neje őt külföldre követte volna“. (Képviselőházi Irományok, XV. kötet, 251. l.).

² Igazságügyi Javaslatok Tára. 1907. évf. 94. l.

³ „Minthogy az Á. T. 26. és 32. §-ai szerint a magyar állam kötelékéből való elbocsátás és az állampolgárságnak távollét következtében történő *elvesztése a nőre csak akkor terjed ki, ha férjét külföldre követte*: az a nő, aki férjét nem követte külföldre, akkor is a magyar bíróság illetékessége alá kell, hogy tartozzék, ha a férj bontó okul szolgáló tény elkövetése előtt vesztette el magyar állampolgárságát“.

⁴ Tudomásom szerint a budapesti kir. Ítéltábla több határozatában foglalkozott ezzel a kérdéssel. Azok a határozatok, amelyeket az idevonatkozó határozatok közül megismerni módomban állott, álláspontommal ellentétben abból a nézetem szerint téves felfogásból indulnak ki, hogy a H. T. 117. §-ának második bekezdése *csakis magyar állampolgárnő* részére adja meg a felperességi jogot. Ezért a budapesti kir. Ítéltáblának azok a tanácsai, amelyek ezekben a perekben ítéleztek, nem is térnek ki ennek a rendelkezésnek anyagi jogi elemzésére, hanem csupán azt vizsgálják, hogy az a nő, aki a H. T. 117. §-ának második bekezdése alapján férje ellen bontópert indít, a trianoni szerződésnek az állampolgárság megváltozásáról szóló 61—64. és 66. cikkei, illetőleg a trianoni szerződésben foglalt állampolgársági rendelkezéseknek ismertetése és végrehajtása tárgyában kiadott 6500/1921. M. E. számú rendelet 9. §-a értelmében férje jogán külföldi állampolgárnővé vált-e vagy pedig férjétől elkülönülő magyar állampolgárságát vitathatja-e. Ha magyar állampolgárságát igazolja, megállapítják a hatáskörüket a H. T. 117. §-ának második bekezdése alapján, holott a 114. §-a alapján a magyar bíróság hatásköre kizárólagos és így — amint fentebb előadtam — felesleges a hivatkozás a H. T. 117. §-ának második bekezdésére. Ha külföldi állampolgárnő, hatáskörüket a H. T. 117. §-ának második bekezdése alapján nem állapítják meg.

⁵ A H. T. 117. §. 2. bekezdése *magyar honos nőnek* ad felperességi jogot: Magyar (Magyar polgári perjog. I. kiad. 818. l.); Malonyai (Jogtud. K. 1927. évf. 9. és 10. sz.) és Balla szerint (176. l.); *külföldi honos nőnek* Grosschmid (A házassági törvény II. 833. l.); Ferenczy (173. l.) és Sömjén (id. m. 21. l.) szerint. Scholtz szerint (Jogtud. Közl. 1927. évf. 6. és 8. sz.) e rendelkezésnek semmi értelme sincs és hasznavehetetlen.

felperességi jogot a Magyarországon maradt feleség részére éppen abban az esetben akarták biztosítani, amelyben a férj állampolgárságának megváltozása következtében a *feleség is külföldi állampolgár lett*. Abban az esetben ugyanis, midőn a férj magyar állampolgárságának megváltozása ellenére felesége magyar állampolgárnő maradt — mire az Á. T. 26., 29., 32., illetőleg 36. §-ai módot nyújtanak — a feleséget a H. T. 114. §-a értelmében ugyanis megilleti az a jog, hogy férje ellen magyar bíróság előtt indítson házassági bontópert, sőt a H. T. 114. §-a értelmében a feleség a bontópert csakis magyar bíróság előtt indíthatja meg. E mellett szól a 117. §. 2. bekezdésében található „is” szó is, amellyel a törvényhozó arra utal, hogy a nő a bontópert külföldi bíróság előtt is megindíthatja (amit a magyar állampolgárnő nem tehet meg), tehát ez a rendelkezés kivételnek tekinthető a H. T. 116. §-ában foglalt általános szabály alól. Ha e rendelkezés magyar honos nőre vonatkoznék, akkor a H. T. 117. §. 2. bekezdését úgy kellene magyarázni, hogy a törvényhozó meg akarta szorítani a magyar honos nőnek a H. T. 114. §-án alapuló azt a jogát, hogy magyar bíróság előtt indíthassa meg a bontópert és csak abban az esetben akarta ezt lehetővé tenni, ha férjét *külföldre nem követte és a férje a bontó okul szolgáló tény elkövetése után lett külföldi állampolgár*. Ennek a megszorításnak nem lett volna semmi értelme, márpedig nem lehet feltételezni azt, hogy a törvényhozó értelmetlen dolgot akart volna. Különben is az a megszorítás, hogy a férj a bontó okul szolgáló tény elkövetése után lett külföldi állampolgár, a Pp. 639. §. 2. bekezdése következtében elesett és így a H. T. 117. §. 2. bekezdésének — ha az a magyar nőre vonatkoznék — a jelentősége ma már csak abban állana, hogy a magyar nőnek azt a jogát, hogy magyar bíróság előtt indíthasson pert, ki akarta zárni arra az esetre, ha férjét *külföldre követte*. Ennek a megszorításnak sem volna semmi értelme.

Megjegyzendő, hogy a 117. §. 2. bekezdésének nagy gyakorlati jelentősége még az itt ismertetett magyarázat mellett sincs, mert igen ritkán fordulhat elő, hogy a feleség állampolgársága a férje állampolgárságával együtt változik meg, a nélkül, hogy férjét külföldre követné. Kizárva azonban ennek a lehetősége nincsen az Á. T. rendelkezései ellenére sem.

Az Á. T. 32. §-a alapján olyan eset, hogy a feleség külföldi állampolgárnővé váljék, noha férjét külföldre nem követi, valóban nem állhat elő, mert a magyar állampolgárságnak távollét által történt elvesztése a távollevő férfinak csupán a veleélő feleségére terjed ki. Az Á. T. 26. §-a alapján történő elbocsátás esetében azonban már előfordulhat, hogy az elbocsátás után a feleség férjével együtt külföldi állampolgár lesz, noha férjét külföldre nem követi. Az Á. T. 29. §-ának második bekezdése szerint ugyanis az elbocsátás hatályát veszti, ha az elbocsátott feleség az elbocsátási okirat kézbesítésétől számított egy év alatt ki nem költözik. Az elbocsátott, férjével együtt külföldivé vált feleség, ha férjét külföldre nem követi, az említett *egy éven belül* a H. T. 117. §-ának második bekezdése alapján magyar bíróság előtt indíthat bontópert. Valószínűleg erre az eshetőségre gondolt a törvényhozó.¹

8. Abból, hogy külföldi állampolgár házassági perében magyar bíróságnak nincs joghatósága, következik, hogy amennyiben a magyar állampolgárrá lett külföldi állampolgár házasságát a magyar állampolgárság megszerzése előtt a hazai jog szerint joghatósággal bíró külföldi bíróság felbontotta, vagy házastársától ágytól és asztaltól elválasztotta, ez az ítélet megtartja érvényét a magyar állampolgárság megszerzése után is. Mégis e szabályt a magyar bírói gyakorlat nem viszi következetesen keresztül, mert ha a magyar állampolgárt magyar állampolgárságának megszerzése előtt külföldi bíróság házastársától ágytól és asztaltól elválasztotta, a külföldi bíróság ítélete a bírói gyakorlat szerint csak abban az esetben tartja meg hatályát a magyar állampolgárság megszerzése után is, ha az elválasztás oly ok alapján történt, amelyet a magyar jog bontó oknak elismer. Az ilyen ítélet éppúgy átváltoz-

¹ A H. T. 117. §-a 2. bekezdésének jelentőségét a trianoni szerződés állampolgársági rendelkezései szempontjából részletesen fejtegeti Sömjen id. m. 25. l., aki különben szintén az itt képviselt álláspontot tartja helyesnek. Ebben a vonatkozásban meg kell említeni a Kúria P. XI. 6619/1928. sz. határozatát, amely azt az elvi jelentőségű döntést tartalmazza, hogy „ha az eredetileg magyar állampolgár férj a trianoni békeszerződés szerint más állam polgára lett is, a vele nem élő feleség, kinek különélése a szerződés életbelépése előtt kezdődött és aki a jelenlegi Magyarországon lakik, a H. T. 117. §. 2. bekezdése alapján jogosult a magyar bíróság előtt is lefolytatni a házassági bontópert”. (Jh. 1928. évf. 1128. sz. hat.).

tatható bontó ítéletté, mint a magyar bíróság ágy- és asztaltól elvásztó ítélete. Abban az esetben azonban, ha a külföldi bíróság az ítéletet oly alapon hozta, mely tényállás a magyar H. T. szerint nem bontó ok, az ilyen ítélet a magyar honosság megszerzésével ipso facto hatályát veszti. Hatályát veszti tehát az elmebaj vagy egyező akarat alapján meghozott ágy- és asztaltól való elvásztó ítélet és utóbbi esetben bármelyik házastárs felhívhatja a másikat az életközösség visszaállítására.¹

9. Ugyancsak az említett általános szabályból következik, hogy ha külföldi házastársak közül az egyik lesz csak magyar honos és annak kérelmére magyar bíróság a házasságot érvényteleníti vagy felbontja, a magyar honos új házasságot köthet, a külföldi azonban — legalább nálunk — nem, mert mi azt házassági kötelékben állónak tekintjük. E szabállyal ellentétben áll az igazságügyminisztériumnak az a gyakorlata, amely abban az esetben, ha a másik házastárs is magyar honos lesz, a korábban hozott magyar bírósági ítéletet automatikusan reá is kiterjedtnek tekint. Ez a gyakorlat helyeselhető, mert nem lehet megkívánni, hogy a köteléki per folyamatban létekor még külföldi, de az utóbb magyarrá lett házastárs újabb házassági pert indítson, miután nincs már házastársa, aki ellen a pert folyamatba tehetné.

10. Habár külföldiek házassági perében szabályként nem járnak is el bíróságaink, mégis a külföldi honos házastársak egymással szemben védelmet célzó különélésének elrendelése, valamint a nő és gyermektartás tekintetében ideiglenes intézkedést tehetnek, ha a házasfelek itt laknak (H. T. 118. §.). E rendelkezés (a *lex domicilii* elv elfogadásának) indoka a szóbanforgó ideiglenes intézkedések halasztást nem tűrő természetében keresendő. Ugyancsak ezeknek az intézkedéseknek természetéből kitűnik az is, hogy ha a köteléki per (külföldi) bírósága e tárgyban intézkedést tesz, bíróságainknak e kivételes joghatóság alapján tett intézkedése hatálytalanná válik. Így rendelkezik a hágai egyezmény is, melynek 6. cikke kimondja, hogy ha a házastársak nincsenek jogosítva, hogy házasságuk felbontását vagy ágytól és asztaltól való elválásukat abban az országban kérjék, ahol laknak, ily esetben mégis bármelyi-

¹ V. ö. 42. §. V. 1. p.

kük az utóbbi ország illetékes hatóságához fordulhat azoknak az ideiglenes intézkedéseknek kieszközlése végett, amelyeket ennek az országnak törvényhozása a házassági életközösség megszüntetésének esetére megállapít. Ezek az intézkedések érvényben maradnak, ha egy év tartamán belül azokat a hazai hatóság megerősíti, de nem tarthatnak tovább, mint ameddig a lakóhely törvénye megengedi.

Megjegyzendő, hogy az életközösség visszaállítására kötelezés a házassági kötelék tekintetében tett érdemi és nem ideiglenes jellegű intézkedés és ennekfolytán az a külföldi, aki magyar bíróság előtt házassági bontópert nem indíthat, nem kérheti a H. T. 77. §-a alapján a házassági életközösség visszaállítására kötelező bírói határozat kibocsátását sem. (Kúria 8479/1915.)¹ Kimondta továbbá a Kúria azt is, hogy a külföldi nő ideiglenes tartása megítélésének nem előfeltétele, hogy a nő itt különélés elrendelését kérelmezze és hogy az itteni ideiglenes nőtartási pert nem akadályozhatja a külföldön folyó bontóper sem (Kúria 136/1924).²

Megjegyzendő végül, hogy nem tekinti a magyar bírói gyakorlat ideiglenes intézkedésnek a nő végleges nőtartási igényének érvényesítése tárgyában hozott határozatot sem, mert ez a kötelék érdemével szorosan összefüggő kérdés. Ezért külföldi nő végleges nőtartási igényének érvényesítése tárgyában folyamatba tett perben a magyar bíróságoknak általában csak azokban az esetekben van joghatóságuk, ha a nő köteléki perében is joghatóságuk volna,³ viszont magyar nő tartási igényét, ha nem köteléki perben érvényesíti, aminek csak akkor van helye, ha igényét fenntartotta, csak magyar bíróságnál, mégpedig csak a köteléki per bíróságánál érvényesítheti. (PHT. 411. sz. elvi határozat és Kúria 7714/1926.)⁴ Ebben az esetben továbbá, ha magyar nő a Pp. 413. §-a alapján a végleges nőtartásdíj felemelése iránt akar pert folyamatba tenni és az alapperbeli bíróság (a trianoni szerződés következtében) külföldön van, a per megindítható az alperes személyes illetékesége alapján a Pp. 19. §-a értelmében az alperes férj lakóhelyén

¹ Mdt. X. 93.

² Pdt. IX. 135.

³ Balla: Joghatósági szabályaink. 342. l.

⁴ Jogi Hírlap Perjogi Döntvénytára. 22. l.

(Kúria 5062/1926. PHT. 862. szám). Bíróküldésnek csak abban az esetben van helye, ha az alperes férj nem lakott Magyarországon (Kúria 2013/1927.).¹

II. ROKONSÁG.

44. §. A leszármazás törvényessége.*

I. Általános, minden államban uralkodó alapelv, hogy a gyermek törvényességét elsősorban érvényes házasságból származása állapítja meg. Amíg a házasságot érvénytelennek nem nyilvánították, a házasság érvényesnek és az abból származó gyermekek törvényeseknek tekintendők. Ha a házasságot érvénytelennek nyilvánítják, a gyermekek törvénytelenekké lesznek, kivéve, ha az érvénytelen házasság putatív házasságnak minősítendő. Elsősorban tehát a házasság törvényessége tekintetében irányadó jog szerint meg kell állapítani, hogy a házasság érvényesen fennáll-e, illetőleg, hogy érvénytelenítve nincs-e. Hogy a törvényes feleségtől született gyermek törvényes-e, tehát a leszármazás törvényessége aztán esetleg más jog szerint bírálendő el. Ha e szerint a gyermek törvényesnek tekintendő, esetleg ismét más jog szerint kell elbírálni azt, hogy mik a törvényes leszármazás jogi hatásai, hogy mik a szülők jogai és kötelezettségei gyermekükkel szemben, vagyis, hogy mi az atyai (szülői) hatalom tartalma és mik a szülők és törvényes gyermekeik között fennálló egyéb jogi vonatkozások.

Ha a gyermek anyja nincs és nem is volt házassági kötelékben, a gyermeket törvénytelennek kell tekinteni; nincs azonban kizárva, hogy a gyermek hazai joga szerint az ilyen gyermeket is (pl. a svéd és finn jogok szerint a vőlegénynek a jegyesétől született gyermekét) a törvényes gyermek jogállása illeti meg.

II. A leszármazás törvényessége tekintetében irányadó jogot a különböző államok nemzetközi magánjogi rendszerei különböző elvek szerint határozzák meg. Így gyakran előfordulhat, hogy ugyanazt a gyermeket az egyik állam bírása tör-

* L. Szerző: A leszármazás törvényessége tekintetében irányadó jog meghatározása. (Szladits- emlékkönyv, 1938.)

¹ Pdt. XIV. 19. sz.

vényesnek, a másik törvénytelennek minősíti (*filiatio claudicans*, sántító törvényesség).

Ugyanígy nem egyformán állapítják meg az egyes jogrendszerek azoknak a kérdéseknek a körét sem, amelyeket a leszármazás törvényességének kérdésével kapcsolatban állónak minősítenek és ennek folytán az erre irányuló jog szerint bíráltnak el. Általában — a magyar jognak is ez az álláspontja — idetartoznak a törvényességnek feltételei általánosságban, kivéve a házasság érvényességét, az apaság vételeme, a fogantatási idő meghatározása, a törvényesség megtámadásának lehetősége és feltétele, a megtámadásra jogosított személyek meghatározása (csak a férj vagy a gyermek is), a megtámadási határidők megállapítása stb.

A legtöbb állam nemzetközi magánjogi rendszere szerint a leszármazás törvényességét *az anya törvényes házastársának, férjének a gyermek születésének időpontjában fennálló hazai joga* szerint bírálják el. Ha a férj a gyermek születése előtt halt meg vagy pedig a házasságot előbb felbontották, akkor rendesen a férjnek a házasság megszűnése időpontjában fennálló hazai jogát tekintik irányadónak.¹

Ez a jog irányadó ezekben az államokban a leszármazás törvényességének kérdésében a gyermek és az anya közötti vonatkozásban is, mégpedig abban az esetben is, ha az anya hazai joga különbözik a férjéétől. Más a helyzet az Amerikai Egyesült Államokban, amelynek joga szerint mindegyik szülőnek a gyermek születésének időpontjában fennálló hazai jogát figyelembe kell venni. Ennekfolytán előfordulhat, hogy ugyanaz a gyermek az apjával szemben törvényes, az anyjával szemben törvénytelen lesz. A gyermek statutum personaleját tekintik irányadónak Románia és a Bustamante-Kódex (57. c.), a

¹ Így Németországban (EG. 18. c.), Franciaországban (ahol vitás, hogy nem a gyermek hazai jogát (Weiss) és nem a fogamzás időpontját kell-e irányadónak tekinteni), Olaszországban, Ausztriában (ahol egyes vélemények szerint itt kivételesen az apa hazai joga helyett lakóhelyének jogát kellett irányadónak tekinteni), Svájcban (kivéve a külföldön lakó svájci honosokat), a Skandináv államokban, Franciaországban (1929. dec. 5. tv. 18. §.), Csehszlovákiában (Tervezet 33. §-a is), Lengyelországban (1926. aug. 2. tv. 18. c.), Argentínában, Japánban (1898. jún. 15. tv. 17. c.), Kínában (1918. aug. 5. tv. 12. c.), Kongóállamban (Ptk. 12. c.) stb.

házassági lakóhely jogát pedig az 1889. évi montevideói egyezmény (17. c) és Nikaragua (Ptk. 6. c. 8., 9. p.).

III. A magyar nemzetközi magánjogban nincs olyan általános érvényű tételes kollíziós norma, amely meghatározná a leszármazás törvényessége tekintetében irányadó anyagi jogot. Bírószági gyakorlat sem alakult ki ebben a tekintetben. Ezért a kérdést tudományos megfontolások alapján kell megoldani. Abból, hogy a leszármazás törvényességének kérdése a személyi állapottal kapcsolatban álló kérdés, az következne, hogy a gyermek hazai jogát kellene e tekintetben irányadónak tekinteni. Minthogy azonban a törvényes gyermek a legtöbb állam jogszabályai szerint az apa állampolgárságát szerzi meg, a törvénytelen gyermek pedig az anyáét, a gyermek állampolgársága, ha az anya állampolgársága a férjétől különböző, attól függ, hogy törvényesnek vagy törvénytelennek kell-e őt tekinteni. *Ennekfolytán indokolt a gyermek hazai joga helyett az anya férjének hazai jogát alkalmazni*, mert a leszármazás törvényességének meghatározását oly jogra bízni, amely jognak meghatározása a leszármazás törvényességének meghatározásától függ, logikai salto mortale lenne. Ezenkívül az anya férjének hazai joga biztosan meghatározható, míg a gyermeké, ha annak törvényes leszármazása kétségben forog, bizonytalan.¹ Végül a férj a család feje és így indokolt, hogy a tőle való leszármazás kérdésében az ő joga legyen irányadó. Támogatja ezt a felfogást a magyar-román polgári jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 11. cikke és a magyar-jugoszláv jog-

¹ A magyar irodalom álláspontja nem egyöntetű. Szántó szerint a leszármazás törvényessége tekintetében a gyermek születésének időpontjában alkalmazandó jog az irányadó, ez pedig nem más, mint a *férjének, illetőleg az atyjának* hazai törvénye (159. l.). Wittman szerint az *anya* hazai törvénye alkalmazandó (104. l.). Ferenczy szerint a házasság érvényességének befolyása a gyermek törvényességére azon állam joga szerint ítélendő meg, amely mint a szülők hazai törvénye a házasság érvényességét vagy érvénytelenségét megállapítja. Ha a szülők különböző honosságúak, illetve ha a gyermek honossága nem azonos a szülők honosságával, annak az államnak a jogát kell figyelembe venni, amely a gyermek törvényességére nézve kedvezőbb. A gyermek törvénytelen származása törvényes házasságban történt születése dacára, Ferenczy szerint annak az államnak a joga szerint bírálendő el, amelynek kötelékébe a gyermek anyja férjének, mint vélelmezett atyjának honossága alapján születésekor tartozik (209. l.). Balla szerint a házasság érvényessége tekintetében irányadó jog alkalmazandó. (97. l.)

segélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 27. cikke, amelyek a gyermek törvényességének megtámadása iránti perre nézve annak az államnak a bírói joghatóságát állapítják meg, melynek állampolgára az apa. Így a Kúria 5760/1909. sz. ítélete¹ elvben nem állapította meg a magyar bíróság illetékességét (helyesen joghatóságát), mert a felek (a házastársak, de helyesen: az apa) nem voltak magyar állampolgárok.² Végül támogatja ezt a felfogást az is, hogy az állandó magyar gyakorlat a törvényesítés, sőt az örökbefogadás esetében is általában az apa jogát tekinti irányadónak.

Ha az anya férje oly állam (pl. egyes délamerikai államok) polgára, amely az állampolgárság kérdésében már nem a *ius sanguinis*, hanem *kizárólag* a *ius soli* alapján áll,³ akkor már nincs szükség az ő hazai jogát alkalmazni, hanem a leszármazás törvényessége a gyermek hazai joga szerint bírálható el.

Hogy az anya férje állampolgárságának megváltoztatásával a gyermek helyzetét ne súlyosbíthassa, indokolt a férj honosságváltozása esetében a férjnek a *gyermek születésének időpontjában fennálló hazai jogát* irányadónak tekinteni. Még helyesebb volna ebből a szempontból a férjnek a gyermek fogamzásának időpontjában fennálló hazai jogát irányadónak tekinteni, ez ellen szól azonban az, hogy a fogamzás időpontja, a tudomány mai állása szerint biztosan nem határozható meg. Kivételt állapít meg e szabály alól az említett magyar-román

¹ Mdt. IV., 42.

² „A kereset arra irányul, hogy a Magyarországon született kiskorú alperes törvénytelen születésűnek mondassék ki... A per elbírálására csak az esetben volna valamely magyarországi bíróság illetékes, ha a felek (a szülők) magyar állampolgárok volnának és így a személyállapokra vonatkozó jelen per Magyarországon hatályos eldöntése végett magyarországi bíróság határozata volna szükséges. De ezt felperes nem állította, sőt miután a házasság Triesztben kötött és ott is bontatott fel, az ellenkezőre lehet következtetni.”

³ A *tiszta ius soli* elvének alapján állanak: Brazília, Argentína, Bolívia, Peru, Paraguay, Uruguay, Chile, Ecuador, Kolumbia, Venezuela, San Domingo (Ferenczy: 28.). A *ius soli* elv elfogadása mellett a *ius sanguinis* elv érvényesülését is elismerik: Anglia, az USA, Hollandia, Portugália, Mexikó. Minthogy ezeknél az államoknál a *ius sanguinis* elvnek is szerepe van, a leszármazás törvényességét, ha az apa ezeknek az államoknak a polgára, az *apa* hazai joga szerint kell elbírálni.

egyezmény, amely a *házasságkötés időpontját* tekinti irányadónak.

Ha az anya férjének halála vagy a házasság felbontása következtében a házasság a gyermek születése előtt szűnt meg, a gyermek születése helyett a *házasság megszűnésének időpontját* kell az alkalmazandó jog meghatározása szempontjából irányadónak tekinteni, mert a leszármazás törvényessége a házasság fennállásához kapcsolódik és ennekfolytán a férjnek csak az a hazai joga jöhet tekintetbe, amely a házassági kötelék fennállása alatt utoljára az ő hazai joga volt.

Ha az anyának az állítólagos apával kötött házasságát a bíróság érvénytelennek nyilvánította, abban a kérdésben, hogy a házasság *putatív házasságnak* és hogy az ilyen házasságból született gyermek törvényesnek tekinthető-e, szintén a vélt *férjnek* a hazai jogát kell irányadónak tekinteni, mert egy fiktív családi közösségbe is apjának gyermekeként csak az léphet be, aki erre az apának joga szerint hivatva van.¹

Az előadottakból következik, hogy ha bulgár állampolgárok Magyarországon csupán egyházi házasságot kötnek, az ebből származó gyermek a bulgár jog szerint törvényes, a magyar jog szerint törvénytelen lenne. Hogy az ilyen házasságot mennyiben kell ezen az alapon putatív házasságnak minősíteni és hogy az abból származó gyermeket mennyiben kell mégis törvényesnek tekinteni, a bulgár jog szerint bírálendő el.²

Ha magyar állampolgárnőnek amerikai állampolgár férfivel kötött házasságát amerikai bíróság felbontja és a ma-

¹ L. 39. §. I. p. A külföldi jogokban e tekintetben vagy a házasság érvényessége tekintetében irányadó jogot vagy pedig (pl. a német jog) a leszármazás törvényessége tekintetében irányadó jogot tekintik alkalmazandónak. A francia és az USA joga a két szülő statutum personaleját alkalmazza, aminek itt az lehet a következménye, hogy a gyermek az egyik szülővel szemben törvényes, a másik szülővel szemben törvénytelen lesz. A Bustamante-Kódex a jóhiszemű szülő, ilyen hiányában pedig az atya jogát alkalmazza. Irányadó a gyermek születésének időpontja. V. ö. Lewald: 130. — A Kúria P. III. 5293/1932. sz. határozatában (Jh. 1933. évf. 1114. sz. hat.) az itt kifejtett állásponttal szemben azt a különös alapelvet mondotta ki, hogy „vélt házasságról és ennek jogi hatásáról csak a polgári tisztviselő előtt kötött házassággal kapcsolatban lehet szó“. (?)

² Így Wolff: 133.

gyar nő újból házasságot köt, ez az újabb házasság az amerikai jog szerint érvényes, a magyar jog szerint azonban semmis. Az ebből a második házasságból született gyermeket az amerikai jog szerint a második házasságból származó törvényes gyermeknek, a magyar jog szerint azonban, tekintve, hogy a nő első házassága a magyar jog szerint még fennállónak tekintendő, amíg törvénytelenítve nincs, az első házasságból származó törvényes gyermeknek kell tekinteni. Ugyanez a megoldás akkor is, ha a magyar feleség az amerikai bontás után nem köt újabb házasságot, hanem évekkkel később mástól gyermeket szül, a gyermek az időközben esetleg újból meg-nősült amerikai férj törvényes gyermekének tekintendő. Ez is egyik visszás következménye annak, hogy a magyar jog a magyar állampolgárok házassági és általában személyi állapotát tárgyzó perekben csak a magyar bíróságok határozatait ismeri el érvényeseknek.

Nehéz a megoldás akkor is, ha a nő az első házasság felbontása után rövidesen újabb házasságot köt, úgy hogy az ebből a második házasságból született gyermek még az első házasságból is születhetett volna, feltéve, hogy az első férj állampolgársága más, mint a másodiké. Ha az első férj oly állam polgára, amelynek joga (mint a német BGB. 1600. §-a) ilyen esetben törvényes vélelmet állít fel arra nézve, hogy mikor kell a gyermeket az első és mikor a második házasságból születettnek tekinteni, a második férj pedig oly állam polgára (pl. francia), amely ilyen vélelmet nem ismer, akkor ez a vélelem nem alkalmazható, hanem a bírónak a konkrét esetnek megfelelően kell eldöntenie, hogy melyik apaság a legvalószínűbb.¹ Ez áll arra az esetre is, ha az egyik férj magyar állampolgár. Ily esetben a magyar bíró nem alkalmazhatja a magyar jognak azt a szabályát, hogy kétség esetében a gyermeket a későbbi férj gyermekének kell tekinteni.²

IV. A *közrendi záradék* alkalmazásának a leszármazás törvényességének megállapításával kapcsolatban nincs helye. Legfeljebb csak a *filiatio claudicans* esetében lehet esetleg arról szó, pl. akkor, ha magyar nő a távol Keleten egy több-

¹ Így Wolff: 134. Másként Raape: 457. V., aki a *lex fori* tekinteti irányadónak (miért?)

² Szladits: II., 372.

nejüségben élő mohamedán állampolgárral köt házasságot és ebből a házasságból gyermek születik. Ily esetben a gyermek — ha az apa joga szerint törvényes — Magyarországon törvénytelennek csak abban az esetben tekinthető, ha a közrendi záradék az apa jogának alkalmazását kizárja. Erre azonban ritkán van szükség, mert hiszen a kettős házasságból származó gyermek a magyar jog szerint is törvényesnek tekintendő, ha az egyik házastárs jóhiszemű volt (214. E. H.).

V. Minthogy a leszármazás törvényességének kérdése a gyermek személyállapotával áll kapcsolatban, magyar állampolgár személyállapotát tárgyzó perben pedig csupán magyar bíróság ítéletét ismerjük el érvényesnek (Pp. 414. §. 4. p., Ppé. 33. §. 2. p.), ebből következik, hogy a magyar bíróságnak a magyar gyermek törvényességének megtámadása iránti perre nézve *kizárólagos joghatósága* van. Ugyancsak következik ebből, hogy külföldi állampolgár törvényességének megtámadása céljából folyamatba tett perben bíróságaink szabály szerint nem járnak el. Meg kell jegyezni azonban azt, hogy bíróságaink a törvénytelenítendő személynek formálisan fennálló honossági státusából indulnak ki, tehát nem előlegezik a törvénytelenítő ítéletnek honosságfosztó hatályát. Éppen ezért, házasságból született gyermek törvénytelenítéséről lévén szó, voltakép nem a gyermek a posteriori megállapítható, valódi honosságát, hanem az apa honosságát nézik, mert törvénytelenítése előtt a gyermek honossága apjának honossága után igazodik. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar-román polgári jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 11. és a magyar-jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 27. cikke a törvényesség megtámadása iránti perekre nézve annak az államnak a bírói joghatóságát ismerik el, amelynek az apa állampolgára. E két egyezmény rendelkezései között csupán az a különbség, hogy amíg az utóbbi egyezmény nem határozza meg az időpontot, amely az apa állampolgársága meghatározásának szempontjából irányadó, addig a magyar-román egyezmény ebből a szempontból a házasságkötés időpontját tekinti irányadónak.

Kivételek a fenti szabály alól:

1. A 9874/1921. M. E. számú rendelet értelmében azokat a jogerős bírói határozatokat, melyeket Magyarországtól a

Tbsz. alapján elszakított területen nem magyar bíróságok az 1918. október 31-től a Tbsz. életbelépéséig, vagyis 1921. július 26-ig terjedő időben oly magyar állampolgárok törvényességének megtámadása iránti perekben hoztak, akik a Tbsz. alapján az ott említett államok valamelyikében ily állampolgárságot szereztek, nem lehet a személyi állapotról rendelkező részükből abból az okból érvénytelennek tekinteni, hogy a határozatot nem magyar bíróság hozta.

2. A H. T. 116. §-ának analógiájára a magyar bíróságok külföldiek törvényességének megtámadása iránt folyamatba tett perekben eljárhatnak, ha az illető külföldi állam a magyar bíróság ítéletének érvényét elismeri.

3. A H. T. 119. §-ának analógiájára magyar bíróságok eljárhatnak Magyarországon lakó hontalan és kétes állampolgárságú, vagyis oly személyek törvényességének megtámadása iránti perekben, akiknek állampolgársága megállapíthatatlan.

45. §. A szülők és a törvényes gyermekek közötti jogviszonyok.*

I. A szülők és a törvényes gyermekek közötti jogviszonyokat szabályozó jog meghatározásának szempontjából a legtöbb állam az *apa*, ennek halála után pedig, amennyiben az anya szülői hatalmát elismerik, az *anya* statutum personaleját (hazai jogát vagy lex domicilijét) tekinti irányadónak.¹ A *gyermek* statutum personaleját tekinti irányadónak Finnország (1929. dec. 5. tv. 19. §.), Románia (vitás), Brazília és a Bustamante-Kódex (69. c.), amely utóbbi az *apa* fegyverkezési-

* Kipp (a Kipp—Wolff: Familienrechtben) §. 99. — Bergmann: Internationales Ehe- u. Kindschaftsrecht 1926—1930. — Veith: RVglHWP. IV., 420. és köv. — Zitelmann: II., 814. és köv. — Lewald: 129. és köv. — Raape: 446. és köv. — Gutzwiller: 1644. — Nussbaum: 168. és köv. — Wolff: 133. és köv. — Schnitzer: 202. és köv.

¹ Így Németország (E. G. 19.), Franciaország (vitás), Olaszország (vitás), Ausztria, a skandináv államok, Liv-, Észt és Kurland magánjoga (27. és 31.), Tótország (vitás), Svájc (NAG. 9. c. 1. bek. 7. c. 2. bek., de itt statutum personale a lex domicilii; külföldön lakó svájci honosoknál v. ö. 28. cikket), Spanyolország, Anglia, USA, Argentína, Japán (1898. jún. 15. tv. 20. c.), Kína (1918. aug. 5. tv. 15. c.).

joga, a tartási kötelezettség és az atyai (szülői) hatalom megszüntetése tekintetében a területi jogot rendeli alkalmazandónak. A montevideói szerződés viszont az atyai hatalomból folyó személyes jogokat és kötelezettségeket a *lex loci actus*-nak, a vagyoni természetű jogokat pedig a *lex rei sita*-nak veti alá (14. és 15. c.).

Az így meghatározott joggal bizonyos esetekben *összeütközésbe kerülhet* a gyermek *statutum personaleja*, amennyiben az atya jogának alkalmazása esetén is az atyai hatalom megszűnését a gyermek teljeskorúvá válása esetében a gyermek joga szerint bírálják el; továbbá a házasság jogi hatásait szabályozó jog (általában a férj hazai joga), amennyiben az atyai hatalom alatt álló leány házasságkötése esetében az atyát a leánya vagyona felett megillető jogokat a leány férjének *statutum personaleja* korlátozza; végül az örökbefogadás jogi hatásait szabályozó jog (az örökbefogadó *statutum personaleja*), amennyiben az atyai hatalom megszűnhetik, ha a gyermek örökbefogadása esetében az örökbefogadó joga szerint az örökbefogadó atyát az atyai hatalom megilleti.

A fentiek szerint irányadó jog a legtöbb állam jogrendszere szerint a gyermek egész vagyonát *mint vagyonösszeséget* ragadja meg (Vermögensstatut), tekintet nélkül arra, hogy az egyes vagyontárgyak hol vannak.¹ Ezzel szemben egyes államok (pl. Anglia és az USA.) az ingatlanokat (real property) és a montevideói szerződés (15. c.) minden ingó vagyontárgyat külön vagyonnak minősítik és ilyen vonatkozásban a *lex rei sitae* uralmának vetik alá. Összeütközések elkerülése végett az előbbi csoportba tartozó államok egy része szintén a *lex rei sitae* alkalmazását rendeli, ha a fekvés helyének állama így rendelkezik.² (Sachstatut bricht Vermögensstatut).

A házasság felbontásának a szülők és törvényes gyermekeik közötti jogviszonyok tekintetében irányadó jog meghatározására a legtöbb államban nincs befolyása.

A legtöbb államban a *közrendi záradék* különösen az

¹ Így Németország, Franciaország, Belgium, Olaszország, Ausztria, Lengyelország, Románia stb.

² Így Németország (E. G. 28.), Lengyelország (1926. aug. 2. tv. 19.), Csehszlovák tervezet (34).

atyai hatalomnak hatósági ténnyel történt megszüntetésénél tág keretekben érvényesül. A francia jog például az idevonatkozó francia anyagi magánjogi szabályokat mind közrendi jellegűeknek minősíti és abban az esetben is alkalmazza, ha e tekintetben külföldi jogot kellene alkalmaznia, az angol jog pedig a külföldi gyermeket Angliában tartózkodása esetében ipso iure az angol atyát megillető jogoknak veti alá.

A legtöbb jogrendszer az irányadó jog megváltozása esetében az *új jog* szabályait tekinti irányadóknak.¹ Ezzel szemben az olasz, cseh és lengyel jog (1926. aug. 2. tv. 19.), valamint az új csehszlovák tervezet (34. §.) az utolsó közös hazai jogot alkalmazzák, (egyes francia írók szerint) a francia, (bizonyos korlátok között) a svájci és az amerikai jog viszont a gyermek születése után történt változást nem veszi figyelembe.

II. Minthogy a magyar nemzetközi magánjogban nincs tételes jogszabály és állandó bírói gyakorlat sem alakult ki abban a tekintetben, hogy a szülők és törvényes gyermekeik közötti jogviszonyokat mely jog szerint kell elbírálni, itt is tudományos megfontolásokra vagyunk utalva. Minthogy a magyar jog éppúgy, mint a germán jogfelfogás (Munt) hatása alatt ma minden állam, a hatalmi jelleget kidomborító római patria potestással ellentétben az atyai (szülői) hatalom szabályozásánál (1877: XX. t.-c.) a gyermek védelmének gondolatát és a gyermek érdekeinek biztosítását helyezi előtérbe és az atyai hatalmat a gyámság mintájára bizonyos közjogi jelleggel ruházza fel, minthogy továbbá az idetartozó kérdések részben tiszta státuskérdések, részben pedig azokhoz szorosan kapcsolódó vagyoni kérdések, a státuskérdések pedig a magyar nemzetközi magánjog szerint a hazai jog szerint bírálandók el, ebből következik, hogy itt a *gyermek hazai jogát* kell irányadónak tekinteni annál is inkább, mert a gyámság tekintetében nemzetközi magánjogunk szintén a kiskorú hazai jogát tekinti irányadónak. Ezt a felfogást támogatja az a megfontolás is, hogy a család egysége folytán az ilyen jogviszonyokat több jogrendszer: az atya és a gyermek hazai jogának

¹ Így Németország (E. G. 19. c. 2. mondat), a dán, norvég, osztrák, szlovák jog.

párhuzamos uralma alá helyezni nem volna helyes,¹ továbbá az, hogy a gyermek és szülője közötti jogviszonyban a főkötelezett mégis a gyermek, a lényeg a gyermek jogainak korlátozásán, személyének és vagyonának megkötésén van: amennyiben a szülőket a gyermekkel szemben jogok megilletik, ezeket a gyermek érdekében kötelesek gyakorolni.² Végül ezt a felfogást támogatja az is, hogy a bírói joghatóság kérdésében is a gyermek hazai jogán van a hangsúly, mert az atyai hatalom megszüntetése iránti eljárásra gyámhatóságainknak van hatásköre (1877: XX. t.-c. 22. §. 2. bek.), az illetékesség előfeltétele pedig a községi illetőség (1877: XX. t.-c. 198. §.). Mint-hogy külföldi honosnak magyar községben illetősége nincs, magyar gyámhatóság az atyai hatalom megszüntetése tárgyában nem járhat el, ha a gyermeknek Magyarországon nincs községi illetősége. Ugyanez áll az atyai hatalom megszüntetését megtámadó törvényszéki eljárásra is, mert a törvényszék illetékességét a gyámhatóság székhelye állapítja meg (Pp. 730. §.). Ezenkívül meg kell gondolni azt is, hogy ha az atya hazai jogát alkalmaznánk a gyermek és szülői közötti jogviszony tekintetében, akkor — mint a német jogban³ — e szerint a jog szerint kellene elbírálni a gyermeknek ebből a jogviszonyból eredő minden jogát és kötelezettségét abban az esetben is, ha az atya atyai hatalmát elvesztette vagy ha a házasság felbontása után a gyermek az ítélet szerint az anyánál helyezendő el és az anya gondviselésére van bízva, mégpedig nemcsak a gyermek és az atya, hanem a gyermek és az anya közötti jogviszonyban is, ez pedig kétségtől méltánytalan és indokolatlan lenne.⁴

¹ Zitelmann kumulatív akarná az atya és a gyermek jogát alkalmazni. (II., 889.) Ugyanígy Cavaglieri: (242.).

² Szántó szerint a gyermek hazai joga (135) és az atya hazai joga (138), Wittmann szerint a gyermek hazai joga (112), Ferenczy szerint a szülő és a gyermek utolsó közös hazai joga (226), Balla szerint szintén az utolsó közös hazai jog irányadó (104).

³ Wolff: 134.

⁴ Igaz, hogy a külföldi törvények túlnyomó többsége nem az itt kifejtett állásponton áll és nem a gyerek hazai jogát tekinti irányadónak, ez azonban nem meggyőző érv felfogásom helyessége ellen, mert a legmodernebb törvények, p. o. az 1929. évi finn törvény 19. §-a, már a gyermek hazai jogának alkalmazását írják elő.

III. A gyermek hazai joga irányadó az előadottak szerint a gyermek feletti felügyelet és a gyermek elhelyezésének kérdésében; az atyai (szülői) hatalomból folyó jogok és kötelezettségek kérdésében: hogy az atya kiskorú gyermekének képviselője-e és milyen korlátok között,¹ vagyonát kezelheti-e és milyen módon, (számadás kötelezettségével-e vagy a nélkül) köteles-e a gyermek készpénzét biztosítani; az életpálya- és utónév-választás, a gyámkinnevezéshez és gyámkirekesztéshez való jog, a hozományadás, a kelengyével való ellátás iránti kötelezettség kérdésében; az atyai hatalom megszűnésének,² megszüntetésének vagy felfüggesztésének kérdésében; az anya jogállása tekintetében; a kölcsönös eltartási kötelezettség tekintetében (abban a tekintetben is, hogy a mostoha apát is terheli-e eltartási kötelezettség). Ez a jog irányadó abban a kérdésben is, hogy a gyermek lakóhelyét az atya lakóhelye határozza-e meg, hogy az atya háztartásában élő teljeskorú gyermek köteles-e a háztartásban vagy az atya üzletében segídezni.

Minthogy a szülő és a törvényes gyermek között fennálló jogviszony tartós tényállásból, „Dauertatbestand“-ból ered, ennekfolytán, amennyiben a gyermek állampolgárságát megváltoztatta, új hazai jogát kell irányadónak tekinteni, mégpedig nemesak a személyi jogi, hanem a vagyoni jogi viszonyok szabályozásának szempontjából is.³ Itt tehát a „Wandelbarkeit“ s nem az „Unwandelbarkeit“ a szabály éppúgy, mint a házasság személyi jogi hatásainak elbírálásánál,⁴ szemben a házassági vagyoni joggal,⁵ ahol az „Unwandelbarkeit“ a szabály. Ezt még azok az államok is elismerik, amelyek az atya hazai jogát tekintik irányadónak.

Minthogy az itt irányadó jog a gyermek egész vagyonát megragadja, tehát ú. n. „Gesamtstatut“, ennekfolytán alkalmazandó, tekintet nélkül arra, hogy a gyermek vagyona in-

¹ L. 20. §. II., 2. p.

² Ha az atyai hatalom a gyermek teljeskorúvá válása következtében szűnik meg, azt a kérdést, hogy a gyermek mikor lesz teljeskorúvá, szintén a gyermek hazai joga szerint kell elbírálni.

³ L. 14. §. VII., 5. p. — V. ö. Lewald: 133., Wolff: 135.

⁴ L. 40. §. I. p.

⁵ L. 41. §. I., 4. p.

gókból vagy ingatlanokból áll-e és hogy az egyes vagyontárgyak hol fekszenek. Kivételt képeznek a gyermek olyan ingatlanai, amelyek különleges birtokrendszer alatt állanak. Ezekre nézve indokolt per analogiam alkalmazni az 1911. évi XXIII. t.-c.-be iktatott hágai gyámi egyezmény 6. cikkének 2. bekezdését, amelynek értelmében a *lex rei sitae* lehet irányadó.¹

A gyermek hazai jogát kell alkalmazni a szülőivel szemben fennálló jogviszonyában abban az esetben is, ha a házasságot megelőzőleg felbontották, vagy a szülőket ágytól és asztaltól elválasztották és a bíróság a gyermek elhelyezése és a gondviselés kérdésében döntött. A házasság felbontása tekintetében irányadó jog itt nem jön figyelembe, mert a gyermek jogainak korlátozását, a gyermek személyének és vagyonának megkötését csak az a jogrendszer állapíthatja meg, amelynek uralma alatt a gyermek áll, tekintet nélkül arra, hogy ez a megkötés kinek az érdekében áll fenn.²

A gyermek hazai joga szerint kell elbírálni a gyermek és szülője közötti jogviszonyt abban az esetben is, ha a gyermek leszármazásának törvényessége tekintetében irányadó jog, az atya hazai joga ettől különbözik. Ily esetben az utóbbi szerint bírálendő el az a kérdés, hogy a gyermek törvényes-e;³ ha e szerint törvényes, atyjával szemben fennálló jogai és kötelezettségei már nem az atya, hanem a gyermek hazai joga szerint bírálandók el.

IV. A gyermek hazai joga alkalmazásának különösen a személyi jogviszonyok elbírálásánál a *közrendi záradék* korlátokat szab. Ennekfolytán a külföldi gyermeke feletti fegyelmezést az atya hazánkban nagyobb mértékben nem gyakorolhatja, mint ahogy hazai jogunk ezt megengedi; pl. az atya francia honos gyermekét hazánkban csupán házilag fenytítheti meg, az önhatalmú elzáratás jogát, amit a magyar jog nem ismer, nálunk nem gyakorolhatja, mivel ennek közrendi akadálya van. Ugyancsak közrendi érdek írja elő a szülőre nézve azt a kötelezettséget, hogy állandóan hazánkban tartózkodó külföldi gyermekét elemi oktatásban részesítse, még ha hazai joga erre nem is kötelezi. Nézetem szerint azon-

¹ L. 9. §. II., 3. p.

² L. 42. §. VIII., 6. p. — V. ö. Lewald: 139., Raape: 480., Wolff: 134.

³ L. 44. §. III. p.

ban oly szülők, akiknek gyermeke oly állam honosa, amelynek joga a gyermek vallását nem határozza meg, nem kötelezhetők hazánkban sem arra, hogy gyermeküket a magyar törvény által meghatározott vagy bármely más felekezet kötelékébe felvétessék. A magyar közrendbe ugyanis, amely a felekezetnélküliséget megengedi, nem ütközik bele, ha a szülő a gyermek hazai jogára hivatkozva gyermekét meghatározott felekezet kötelékébe nem iktatja be; csupán ha a gyermek nyilvános iskolába jár, kívánja meg a közrendi szempont, hogy a gyermek valamely felekezet vallásoktatásában részesüljön. Azok a tiltó rendszabályok, amelyek hazánkban serdületlen gyermekeknek ipari és gyári alkalmaztatását korlátozzák, természetesen mint közrendi természetű szabályok, a külföldi gyermek szülőjére is kötelezők.

A vagyoni jogi viszonyok elbírálásánál a közrendi záradéknak annyiban van szerepe, amennyiben a szülőt a gyermeknek Magyarországon levő vagyontárgyai felett megillető dologi jogok (pl. haszonélvezet) a megfelelő magyar dologi jogok alakjában érvényesülhetnek csupán. Így az olasz jog usufrutto legale-ja olasz jogi szerkezetét nem tarthatja meg.¹

Szerepe van a közrendi záradéknak az atyai hatalom felfüggesztésénél és megszüntetésénél is, mégpedig pozitív irányban, amennyiben a külföldi gyermek atyjának atyai hatalma sürgős szükség esetében a gyermek érdekében felfüggeszthető, ha gyermekét elhanyagolja és rossz bánásmódban részesíti, mégpedig abban az esetben is, ha a gyermek hazai joga ezt nem teszi lehetővé.

Végül szerepe van a közrendi záradéknak az eltartási kötelezettség megállapítása tekintetében is. Amennyiben a gyermek hazai joga szerint a szülőt eltartási kötelezettség nem terheli, a magyar bírónak a magyar jogot kell alkalmaznia a szülő eltartási kötelezettségét meg kell állapítania.

V. Minthogy az atyai hatalom felfüggesztése, megszüntetése és a megszüntetést megtámadó polgári per személyi állapotot tárgyzó eljárások, ennekfolytán *magyar gyermek atyjának atyai hatalmát kizárólag a magyar gyámhatóság függesztheti fel és szüntetheti meg és csak a magyar bíróság*

¹ L. 26. §. II. p.

nak van joghatósága a megszüntetést megtámadó perre nézve (Pp. 414. §. 4. p. és Ppé. 33. §. 2. p.). Megfordítva, a külföldi gyermek atyját, még ha az magyar állampolgár is, magyar gyámhatóság atyai hatalmától nem foszthatja meg és magyar bíróság sem járhat el az atyai hatalom megszüntetését megtámadó perben, ha a gyermek külföldi állampolgár. Kérdéses azonban, hogy a magyar gyámhatóságok és bíróságok külföldi gyermek magyar atyjával szemben ezt, az ismertetett felfogásból szükségképpen folyó következtetést valóban levonák-e.

Ugyancsak a fenti megfontolásból következik, hogy magyar gyámhatóság csupán magyar állampolgár atyai hatalom alatt álló kiskorú ügyeiben járhat el.

Kivételek e szabály alól: 1.) A 9874/1921. M. E. sz. rendelet 1. §-a (a megszállás alatt állott bíróságok ítéleteire¹); 2. per analogiam a H. T. 116. §. (ha a gyermek hazai joga elismeri a magyar gyámhatóság, bíróság határozatát); 3. per analogiam a H. T. 119. §. (ha a gyermek honossága nem állapítható meg és a gyermek Magyarországon lakik).

4. Ezenkívül jöllehet a Gy. T. (1877. XX. t.-c.) 63. és 64. §-a csak gyámsági és gondnoksági ügyekre nézve szabályozzák a külföldiekre vonatkozólag a magyar gyámhatóság hatáskörét és a hágai egyezmények ugyancsak ily értelemben intézkednek, mégis a magyar gyámhatóságok a Gy. T. 201. §-a alapján kifejlődött gyakorlata azt hozta magával, hogy ideiglenesen intézkednek atyai hatalom vagy szülői hatalom (apáé vagy anyáé) alatt álló külföldi kiskorúakra nézve is olyankor, a) amidőn az állandóan ittlakó külföldi házastársak tényleges különválása esetére a gyermekek elhelyezése és tartása iránt a szülők közti viták eldöntése ezt szükségessé teszi (a H. T. 118. §-ának analógiájára), b) ha a külföldi szülőnél a gyermek testi, erkölcsi jóléte veszélyben forog és a szülő szülői hatalmának megszüntetése vagy korlátozása révén a gyermek elvételére és elhelyezésére van szükség.

Ez a halaszthatatlan intézkedés mindaddig szól, amíg az illető külföldi kiskorúak illetékes hatósága vagy bírósága a kérdés eldöntésére illetékességét meg nem állapította. Ezeknek

¹ L. 20. §. V., 1. p.

az elveknek figyelembevételével mondotta ki a belügyminiszter is a 233.937/1934. XIII. számú véghatározatában egy kiskorú dán állampolgárnak az anya részére való kiadása alkalmából azt, hogy a magyar gyámhatóságok a hatósági területükön tartózkodó külföldi kiskorúak gyámsági ügyében is intézkedhetnek, ha sürgős intézkedésre van szükség és hogy ilyen eset az, amidőn az anya — külföldi bírói ítélet alapján — gyermekét saját gondozásába kívánja venni.

Hogy a szülők vagygonkezelésével szemben a hazai hatóság mennyiben gyakorolhat felügyeletet, arranézve meg kell jegyezni, hogy a *lex fori* és a *lex rei sitae* alapján a külföldi is alá van vetve az ingatlanok kezelését szabályozó itteni törvényeknek.¹

5. Végül az örökösödési eljárásról való 1894: XVI. t.-c. 71. §-a értelmében — éppúgy, mint a gyámság alatt álló kiskorúaknál és a gondnokoltaknál — a magyar gyámhatóság jóváhagyhatja a hagyatéki osztályt és egyéb megállapodásokat, ha a kiskorú illetékes gyámhatósága külföldön van.²

46. §. A házasságon kívüli gyermek jogállása.*

I. Törvénytelen származású az a gyermek, aki a leszármazás törvényessége tekintetében irányadó jog (szabály szerint a férj vagy a volt férj hazai joga) szerint nem törvényes származású, tehát aki egy férfi hazai joga szerint sem minősítendő törvényesnek. Ezen a tisztán nemleges feltételen kívül azonban ahhoz, hogy a gyermek és anyja vagy atyja között meghatározott jogi hatásokat kifejtő, különös családi jogi viszony is fenn-

* Engel: Nemzetközi jogi kérdések a házasságon kívül született gyermek tartása iránt indított perekben. (Ügyvédek Lapja. 1910. 17. szám, 15. l.). — Zitelmann: II., 805. és köv., 886. és köv. — Lewald: 140. és köv. — Gutzwiler: 1646. és köv. — Raape: 489. és köv. — Nussbaum: 174. és köv. — Kipp-(Wolff): Familienrecht 99. §. — Veith: RVglHWB. IV., 427. és köv. — Rothschild: NiemeyersZ. 35., 19. és köv. — Wolff: 135. és köv. — Schnitzer: 210. és köv.

¹ Így Fodor: A Magyar Magánjog. Családjog. 963—4. l. és Szeiberling: A kiskorúak és gondnokoltak külön joga a kapcsolatos jogszabályok keretében. 1932. 919—920. l. Budapest székesfőváros árvaszéke ismételtén intézkedett így holland, angol és német honos kiskorúak ügyében.

² L. 50. §. III., 6. p.

álljon, még más feltételek fennforgása is szükséges. Ezek a feltételek az egyes államok nemzetközi magánjogi rendszerei szerint rendszerint (azonban nem mindig) ugyanazon jog szerint bírálандók el, mint a házasságon kívüli atyaság vagy anyaság jogi hatásai.¹ Abban a kérdésben viszont, hogy a törvényesítés következtében az eredetileg házasságon kívül született gyermek milyen mértékben lett később törvényessé, mégpedig vagy visszaható hatállyal a gyermek születésének időpontjára vagy visszaható hatály nélkül — rendszerint a törvényesítés tekintetében alkalmazandó jog irányadó,² amint általában az örökbefogadás tekintetében irányadó jog szerint kell elbírálni az örökbefogadás befolyását is a házasságon kívül született gyermek és anyja vagy apja között fennálló jogviszonyokra.³

II. Amíg egyes államok a házasságon kívül született gyermek és *anyja* közt családi jogi kapcsolatot egyáltalában nem ismernek el (pl. Angliában az 1926. évi Legitimacy Act előtt a házasságon kívül született gyermek filius nullius volt), addig a legtöbb állam az említett családi jogi kapcsolatot elismeri és annak megalapításához vagy csupán a testi leszármazást kívánja meg (Németország, Magyarország, skandináv államok stb.), vagy pedig megkívánja ezenkívül a gyermek kifejezett elismerését is az anya részéről, sőt ezt az elismerést bizonyos esetekben, pl. a házasságtörésben nemzett gyermekeknél, ki is zárja (pl. Franciaország, Belgium, Olaszország stb.).

Ami a gyermek és anyja közötti családi jogi viszony fennállásának *feltételeit* illeti, különbséget tesznek az egyes nemzetközi magánjogi rendszerek alaki és anyagi feltételek között. Az alaki feltételeket, pl. az elismerés alakszerűségét, amennyiben ilyen elismerésre szükség van, a legtöbb állam a lex loci actus szerint bírálja el. Az anyagi feltételek tekintetében a legtöbb állam az anya statutum personaleját tekinti

¹ Kivételek Japán (1898. jún. 15. tv. 20.), Kína (1918. aug. 5. tv. 15.), Románia (vitás), Lengyelország (1926. aug. 21. tv. 20. c.), Csehszlovák tervezet (35. §), amelyek a házasságon kívüli anyaság és (részben) a természetes atyaság feltételeit és jogi hatásait eltérő szempontok szerint határozzák meg.

² L. 48. §. VIII. p.

³ L. 49. §. VII. p.

irányadónak,¹ vannak azonban államok, amelyek a gyermek statutum personaleját,² vannak, amelyek kumulatív mind a két statutum personalet,³ vannak, amelyek diszjunktíve, amennyiben az anyát érintő feltételekről van szó, az anya jogát,⁴ amennyiben a gyermeket érintő feltételekről, ennek jogát,⁴ végül vannak, amelyek a lex forit tekintik irányadónak.⁵ Az irányadó jog megváltozása (Statutenwechsel) esetében a legtöbb állam joga itt a gyermek születésének vagy fogantatásának időpontjában megrögzíti az irányadó jogot és az ezután következő változásokat nem veszi figyelembe (Unwandelbarkeit!).

A házasságon kívüli anyaság *jogi hatásai*, valamint a szóbanforgó jogviszony *keletkezése és megszűnése* tekintetében a legtöbb állam az említett jogviszony létrejövetelének feltételei tekintetében irányadó jogot tekint irányadónak. Vannak azonban államok, amelyek ezeket a kérdéseket eltérő szempontok szerint szabályozzák s vagy az anya statutum personaleját,⁶ vagy a gyermek és anya jogát kumulatív,⁷ vagy pedig az utolsó közös jogukat⁸ tekintik irányadónak. A házasságon kívüli anyaság jogi hatásai tekintetében irányadó jog megváltozása esetében, szemben az anyaság létrejövetelének feltételei tekintetében irányadó joggal, a „Wandelbarkeit“ az alapelv és így általában elvileg az új jog jön tekintetbe, kivéve természetesen a változás beállása előtt már megszerzett jogokat, amelyekre a változásnak befolyása nincs.

III. A testi leszármazás és az elismerés rendszere közötti ellentét érvényesül a házasságon kívüli gyermeknek az *atyjával* szemben fennálló viszonyában is. A házasságon kívüli atya-

¹ Így Németország, Dánia, Norvégia (mindenesetre az anya eltartási kötelezettsége tekintetében), azelőtt Ausztria, Csehszlovákia, Argentína.

² Így Finnország (1929. dec. 5. tv. 20. §.), Bustamante-Kódex (64. c.) a területi jog javára tett engedményekkel (63., 66. c.).

³ Így Olaszország, Románia (az anyaság kutatásának megengedhetősége tekintetében), Brazília, Kína (az elismerés anyagi feltételei tekintetében, 1918. aug. 5. tv. 13. c.).

⁴ Így Japán (1898. jún. 15. tv. 18. c.), Románia.

⁵ Így USA (az anya tartási kötelezettsége tekintetében), a montevidéói szerződés (18), Nikaragua (C. c. 6. c. 10. p.).

⁶ Így Japán (1898. jún. 15. tv. 20. c.), Kína (1918. aug. 5. tv. 15. c.).

⁷ Így Románia (vitás).

⁸ Így Lengyelország (1926. aug. 2. tv. 20. c.), Csehszlovák tervezet (35. §.).

ság *feltételei* tekintetében irányadó jogot itt az egyes államok a legkülönbözőbb kapcsolóelvek alapján határozzák meg, mégpedig hol tárgyi (születés, fogamzás, bíróság helye), hol pedig alanyi (gyermek, atya, anya személyes joga) szempontok szerint. Ehhez járul még, hogy több állam nemzetközi magánjoga a házasságon kívüli atyaság feltételeit különbözőképpen határozza meg a szerint, hogy milyen jogi hatás forog kérdésben: így pld. a német jogban az eltartási kötelezettség feltételei tekintetében az anya, egyébként az atya jogát tekintik irányadónak (vitás), minek következtében előfordulhat, hogy ugyanaz a személy bizonyos vonatkozásokban a gyermek atyjaként jelentkezik s ugyanakkor más vonatkozásokban nem tekinthető a gyermek atyjának.

A természetes atyaság *feltételeit* több állam az anya statutum personaleja szerint bírálja el s irányadó időpontnak ebből a szempontból a gyermek születésének időpontját tekinti.¹ Más államok ebben a vonatkozásban az atya statutum personaleját,² vagy a gyermekét³ vagy az anyáét és a gyermekét⁴ vagy az atyáét és a gyermekét⁵ (kumulatív) vagy a lex forit,⁶

¹ Így Németország (E. G. 21., de az egyes, főleg a személyi jogi hatások tekintetében az atya joga irányadó, vitás), Norvégia (a lex domicilii irányadó a lex forival együtt kumulatív (vitás), a fogamzás időpontja irányadó), Csehszlovákia (a lex fori irányadó, ha az anya és atya a gyermek születésekor belföldön laknak és ez a jog a gyermekre vagy anyjára kedvezőbb; így Terv. 36. §.; vitás, hogy az anya joga helyett nem a lex forit vagy az atya lex domiciliját kell-e alkalmazni).

² Így Dánia (vitás, hogy nem a lex forit is), Spanyolország, Svájc (NAG. 8., de az atya eltartási kötelezettsége tekintetében irányadó az atya lex domicilijé a fogamzás időpontjában. V. ö. NAG. 28. és ZGB. 313.).

³ Így Franciaország, Bustamante-Kódex (64., 66.). A régebbi francia gyakorlat az atya jogát egyedül vagy kumulatív a gyermek jogával együtt alkalmazta s ha a gyermek Franciaországban született, a francia jogot.

⁴ Így Lengyelország, (1926. aug. 2. tv. 21. c.), A születés időpontja irányadó. A lex fori alkalmazandó, ha az atya vagy anya a gyermek születésekor belföldön lakik és a lengyel jog a gyermekre kedvezőbb.

⁵ Így Brazília, Kína (csak az elismerés anyagi feltételei tekintetében, 1918. aug. 5. tv. 13.), Románia (csak az atya kutatásának megengedhetősége tekintetében), Olaszország (a bírói gyakorlat egy része az atya tartási kötelezettségét az atya hazai joga vagy a születés helyének joga szerint bírálja el).

⁶ Így azelőtt Ausztria, USA (a tartási kötelezettség tekintetében), a montevidói szerződés (18), Nikaragua (C. c. 6. c. 10. p.). Ez volt Savigny elmélete (System VIII., 279.).

vagy a nemzés helyének jogát¹ veszik figyelembe. Vannak államok, amelyek amennyiben az atyáról van szó, ennek az elismerés időpontjában meglevő jogát, amennyiben pedig a gyermekről, ennek jogát tekintik irányadónak.² Az alkalmazandó jog megváltozása esetében ugyanaz az elv érvényesül, mint a házasságon kívüli anyaság feltételei tekintetében irányadó jog megváltozása esetében, vagyis az „Unwandelbarkeit“ alapelve, a jog rögzítése a születés vagy a fogamzás időpontjában.

A természetes atyaság *jogi hatásai, keletkezése és megszűnése* kérdésében itt is a legtöbb államban az atyaság feltételei tekintetében alkalmazandó jog az irányadó, kivéve itt is egy-két államot (Japán (18), Kína (13), amelyek e két kérdést eltérő szempontok szerint bírálják el s a jogi hatások tekintetében az atya statutum personaleját tekintik irányadónak. A jogi hatások tekintetében irányadó jog meghatározásánál itt is általában a „Wandelbarkeit“ a szabály.

IV. A házasságon kívül született gyermek jogállását tételes kollíziós norma hiányában a magyar bírói gyakorlat a *nemzés helyének joga* szerint bírálja el.³ Amennyiben külföldi honos törvénytelen gyermek magyar állampolgár atyával szemben igényli a tartást, ennek előfeltétele az *anyagi (tartalmi) viszonyosság* fennforgása, vagyis a külföldi gyermek tartási követelését a magyar bíróságok csak abban az esetben ismerik el, ha a nemzés helyének államában magyar állampolgár gyermek részére ottani honossal szemben hasonló tartásdíjat megítélnek.⁴ A tartási kötelezettség *leg-*

¹ Így a régebbi német és magyar bírói gyakorlat. L. Gierke: Deutsches PrivRecht. I., 242., 119.

² Így Japán (1898. jún. 15. tv. 18. c.), Románia.

³ Kúria I. G. 484/1902—1903: „Ha a törvénytelen gyermek nemzése Erdélyben történt, a gyermektartási kötelezettség kérdése az Optk. szerint bírálható el; ebben pedig nem foglaltatik oly rendelkezés, hogy a törvénytelen gyermeknek nem volna igénye a természetes apától tartást követelni abban az esetben, ha az anya a fogamzási időszakban többekkel közösült, vagy esetleg fellelt életet folytatott“. (Dt. 3. XXIV. 64.) Teljesen egyező a Kúria 239/1900. sz. határozata. (Szende: Az utolsó évtized új élő jogszabályainak magánjogi kötete. 71. l.).

⁴ Kúria 277/1900: „A nem Magyarországon nemzett és nem is magyar honos törvénytelen gyermek részére magyar honossal szemben tartásdíj csak abban az esetben ítélendő meg, ha abban az államban, ahol a nemzés történt, ilyen keresetnek helye van s ha abban az államban nincs tiltó törvény arra nézve, hogy ot-

magasabb mértékét a lex fori (magyar jog) szerint kell bírói gyakorlatunk szerint elbírálni, mert „ha külföldi nem valamely szerződésből, hanem cselekményből eredő jogot hazai bíróság előtt érvényesít, ő sem bírhat nagyobb igénnyel, mint az itteni állampolgár“.^{1 2}

Bírói gyakorlatunknak ez az álláspontja nem helyeselhető, mert a nemzés helye jogának alkalmazása nem csupán a nemzetközi magánjog tudományának modern alapelveivel, hanem a magyar jog szellemével is ellentétben áll, amennyiben a magyar jog a családi jogi vonatkozásokban a fél hazai jogát tekinti elvben mindig irányadónak. Az említett bírói gyakorlatnak az a magyarázata, hogy a házasságon kívül született gyermek eltartásának kötelezettségét tiltott cselekményen alapuló kártérítési kötelezettségnek minősítette és így a *lex loci delicti commissi* uralmának vetette alá. Minthogy azonban a mai helyes jogi felfogás ezt a nézetet már nem fogadja el és a gyermektartási kötelezettség alapját már nem tiltott cselekményben, hanem a természetes vérrokonságban látja, szükség-

tani honossal szemben magyar honos részére hasonló tartásdíj megítéltessék“. (Dt. 3. XIX. 2.)

¹ Kúria: „Felperes azt panaszolja, hogy a fellebbezési bíróság jogot sértett, midőn alperest a gyermek tartására csak annak 12. életévéig kötelezte, mivel a gyermek Berlinben születvén és általa ott tartatván és neveltetvén, a tartási kötelezettség tartamára nézve nem a hazai jogszabályok, hanem a német törvény az irányadó, e szerint pedig a tartási kötelezettség a gyermek 14 éves koráig terjed. A felperes panasza nem bír alappal, mert tartási keresetét hazai bíróságnál érvényesítvén, a hazai törvények és eljárási szabályoknak van alávetve (?), mivel *ha külföldi nem valamely szerződésből, hanem cselekményből eredő jogot hazai bíróság előtt érvényesít, ő sem bírhat nagyobb jogigénnyel, mint az itteni állampolgár“*. (Kúria 646/1901., Dt. 3. XXII. 130.)

² A magyar bírói gyakorlat alapján nem dönthető el minden kétséget kizáróan az, hogy a *lex fori* (magyar jog) alkalmazása csupán abban az esetben foghat-e helyt, ha az apa magyar állampolgár, vagy abban az esetben is, ha a külföldi gyermek külföldi apját perli tartás iránt, továbbá, hogy a magyar jog csak a tartási igény legmagasabb összegét határozza-e meg, vagy pedig, hogy e szerint kell-e elbírálni a tartási igény egyéb feltételeit is (pl., hogy az *exceptio plurium concubentium* kifogás is a magyar jog szerint bírálandó-e el). Ezek a kérdések a német E. G. 21. cikkével kapcsolatban is vitások (l. Wolff: 137.). A fent ismertetett határozatok szövege arra enged következtetni, hogy a Kúria felfogásának a tágabb magyarázat felel meg inkább, bár a második kérdésben a Kúria határozatai ellentmondóak.

képpen meg kell változnia a nemzés helyének jogát alkalmazó magyar bírói gyakorlatnak is.

Minthogy a házasságon kívül született gyermek jogviszonyainak szabályozásánál éppúgy, mint a törvényes gyermek jogviszonyainak szabályozásánál a gyermek érdekeinek védelme a vezető szempont s a gyermektartási kötelezettség kizárólag a gyermek érdekében áll fenn, ezért itt is, mint ott, a *gyermek hazai jogát* kell irányadónak tekinteni, mégpedig nemcsak az anyával szemben, hanem, tekintve, hogy az atya tartási kötelezettségének is a gyermek családi állapota az alapja, a természetes atyával szemben fennálló viszonyában is.¹ Így nem fordulhat elő, ami oly esetben, midőn az anyjával és az atyjával szemben fennálló viszonyában a gyermek jogviszonyai különböző kapcsolóelvek szerint bírálандók el, gyakran előfordulhat, hogy ugyanaz a gyermek atyjával szemben törvényesnek, anyjával szemben pedig törvénytelennek tekintessék. Ez a helyzete pl. a német jog szerint a svéd vagy finn menyasszony német jegyesétől házasságon kívül született gyermekének, aki anyjával szemben, tekintve, hogy a svéd és a finn jog a menyasszony gyermekét törvényesnek minősíti, törvényesnek, atyjával szemben pedig törvénytelennek minősül.

V. A gyermek hazai joga szerint kell elbírálni a gyermek és anyja, valamint a gyermek és atyja között fennálló családi jogi viszony *feltételeit, jogi hatásait, a jogviszony keletkezését és megszűnését* is. E szerint kell tehát elbírálni azt, hogy egyáltalában van-e szükség az anya vagy atya részéről a gyermek elismerésére és hogy mik ennek az elismerésnek az érvényességi kellékei és jogi hatásai. (Az elismerés alaki érvényességét a *lex loci actus* szerint kell elbírálni.) E szerint kell elbírálni továbbá, hogy az anya és gyermek mennyiben és milyen mértékig vannak egymás eltartására kötelezve, hogy az anyát (mint pl. a dán jogban) megilleti-e a szülői hatalom-

¹ A magyar irodalom felfogása nem egyöntetű. Így Szántó szerint a *lex fori* irányadó az apasági kereset megengedhetőségének kérdésében (160), Wittmann szerint a gyermek hazai joga (112), Ferenczy szerint az atya (anya) hazai joga vagy a *lex fori* irányadó a szerint, hogy a gyermekekre melyik kedvezőbb (228), Balla szerint az apához való kapcsolatban az atyának a gyermek fogantatásakor hazai joga, az anyához való kapcsolatban a gyermek születéskor hazai joga irányadó (106).

nak megfelelő anyai hatalom, hogy az anya a gyermek törvényes képviselője-e,¹ hogy szükség van-e a gyámság megszerzésére (magyar jog). E szerint kell elbírálni azt is, hogyha az anya nem a gyermek atyjával köt házasságot, a gyermek megszerezheti-e és mily módon mostoha atyjának nevét. Végül e szerint kell elbírálni a gyermek és atya közötti kölcsönös eltartás kötelezettségét is, annak mértékét és időbeli hatását, hogy az eltartásra kötelezett jogilag „atya-e“, hogy az atya és gyermek között a tartási viszonyon kívül más jogviszony is fennáll-e (a magyar jog szerint nem) és hogy mi ennek a tartalma: nevezetesen, hogy van-e joga az atyának a gyermekkel való érintkezésre, köteles-e gondot viselni a gyermekre, joga van-e a gyermeknek az atya nevének viselésére stb. Sőt e szerint kell elbírálni azt is, hogy mennyiben köteles az atya az anyának megtéríteni a szülés és gyermekágy költségeit. A 3.982/1916. M. E. számú rendelet életbelépése óta, amely az 1925: VIII. t.-c. alapján állandó erőre emelkedett, a nőt ezen költségek megtérítése a magyar jog szerint minden esetben, tehát nemcsak akkor illeti meg, ha a férfi őt házassági ígérettel vagy tiltott cselekménnyel (csábítás, erőszak) vette rá a közösülésre, ami kétségtelenné teszi, hogy e költségmegtérítési kötelezettség alapja a magyar jog mai felfogása szerint nem tiltott cselekmény, hanem a férfi és a nő közötti természetes viszony. Ezért tehát itt sem indokolt a *lex loci delicti commissi* alkalmazása.

Más a megoldás, ha a férfi a nőt a közösülésre valóban házassági ígérettel vagy tiltott cselekménnyel vette rá, amikor a magyar jog szerint a nőnek teljes kártérítésre van igénye. Ilyen esetben indokolt a *lex loci delicti commissi* alkalmazása.

Éppúgy, mint a törvényes gyermek jogviszonyainak elbírálásánál, az anyát és, amennyiben ilyenek vannak, a természetes atyát a gyermek vagyonán megillető jogok szempontjából a gyermek hazai jogát kell alkalmazni, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy a gyermek vagyona ingók vagy ingatlanokból áll-e és hogy hol fekszenek az egyes vagyontárgyak. A különleges birtokrendszer alatt álló ingatlanok itt is esetleg a *lex rei sitae* szerint bírálhatók el.²

¹ L. 20. §. II., 2. p.

² L. 9. §. II., 3. p.

VI. A házasságon kívül született gyermek és anyja közti jogviszony eppúgy, mint a törvényes gyermek és anyja közötti jogviszony „Dauertatbestand“-ból ered¹ és ennekfolytán itt is a gyermek hazai jogának megváltozása esetében, ami rendszert az anya honosságváltozásának a következménye, a gyermek *új hazai jogát* kell irányadónak tekinteni. E tekintetben nem látszik indokoltnak különbséget tenni — amint a külföldi jogok teszik — a jogviszony feltételei és jogi hatásai között. A veszélynek, hogy az anya állampolgárságát azért változtatja meg, hogy a gyermek helyzetét súlyosbítsa, itt nincs gyakorlati jelentősége.

Más a helyzet a gyermek és természetes atyja között fennálló jogviszonynál, különösen az atya eltartási kötelezettségénél. Itt valóban fennforog a veszély arra, hogy az anya honosságváltozása következtében az atya helyzete rosszabbodik. Ez a veszély különösen abban az esetben elég nagy, ha a gyermek és anyja hontalanok, vagy állampolgárságuk nem állapítható meg és így a gyermek hazai joga helyett a lakóhelyének joga nyer alkalmazást, ami könnyen megváltoztatható. Ezért a természetes atya érdekeinek védelme céljából kívánatos a gyermek hazai jogának alkalmazását időbelileg rögzíteni. Minthogy pedig a fogamzás időpontja nem állapítható meg határozottan, itt is *a gyermek születésének időpontját* kell irányadónak tekinteni és a gyermek ezután történt honosság (lakóhely)-változását figyelmen kívül kell hagyni. Ez a német E. G. 21. cikkének álláspontja is.

VII. Savignynek a lex fori alkalmazását hirdető elmélete ma is érezteti még a hatását a legtöbb állam jogrendszerében annyiban, hogy a *közrendi záradéknak* a házasságon kívül született gyermek jogállásának elbírálásánál minden államban nagy szerepe van. Így az a külföldi (angol, francia) jogszabály, amely az anya és törvénytelen gyermeke között a rokoni jogviszonyt bizonyos esetekben nem ismeri el, Magyarországon nem alkalmazható.² Ugyanígy Franciaországban a „la recherche de la paternité est interdite“ szabály 1912. előtt az ordre public körébe tartozott s az atyaság kutatását meg-

¹ L. 14. §. VII., 4. p.

² L. 11. §. XI., 2. b. p.

engedő külföldi jog alkalmazása esetében is alkalmazást nyert.¹ Hasonlóképpen a közrend alapelve jut kifejezésre a német E. G. 21. cikkében, amely kizárja annak a lehetőségét, hogy a természetes atya ellen német bíróság előtt nagyobb igényt érvényesítsenek, mint amelyet a német jogszabályok megengednek.

A magyar bírói gyakorlat átvette a német E. G. 21. cikkének szabályát, kérdéses azonban, hogy ez megfelel-e a magyar jogfejlődés szellemének, amely — mint a 3982/1916. M. E. számú rendelet bizonyítja — a házasságon kívül született gyermek igényének kiterjesztése felé halad. Különben is a német szabály utóhangja még annak az elméletnek, amely az atya tartási kötelezettségét tiltott cselekményből eredő kártérítési kötelezettségnek minősíti, ami abból is kitűnik, hogy a tiltott cselekményből eredő igényeket szabályozó 12. cikkben hasonló szabály található.

Abból, hogy újabb jogfejlődésünk a házasságon kívüli gyermek jogviszonyainak szabályozásánál a gyermek érdekeinek védelmét tekinti a vezető szempontnak, éppen ellenkezőleg az következik, hogy a közrendi záradékot a magyar bíróságok ne az atya eltartási kötelezettsége legmagasabb mértékének, hanem legkisebb mértékének meghatározásánál alkalmazzák és hogy a magyar jogban meghatározott tartás fizetésére a természetes atyát abban az esetben is kötelezzék, ha a gyermek hazai joga szerint ilyen tartás fizetésére nem volna kötelezve. Ugyanilyen szempontok szerint kellene elbírálni azt a kérdést is, hogy a természetes atya milyen időpontig köteles a gyermek eltartásáról gondoskodni.

47. §. Távolabbi rokonság. Sógorság.*

Azt a kérdést, hogy a távolabbi rokonokat, tehát a nagyszülőt és unokát, testvért és testvért (Svájc, Olaszország, Spanyolország), apóst, anyóst és a vőt, menyet (Franciaország, Hollandia, Belgium) terheli-e kölcsönös eltartási kötelezettség,

* Zitelmann: II., 806. — Lewald: 136. — Raape: 486. — Veith: RVglHWB. IV., 420. — Wolff: 139.

¹ L. Niboyet: Manuel. 2. kiadás. 760.

az egyes nemzetközi magánjogi rendszerek szintén különböző elvek szerint döntenek el.¹

A legtöbb államban a tartási kötelezettség tekintetében a kötelezett personalstatutumát tekintik irányadónak.² Ezzel szemben a jogosult personalstatutuma irányadó a Bustamante-Kódex szerint (a területi jog javára tett engedményekkel, 68. c.) és a lex fori az USA. legtöbb államában. Van olyan elmélet is, amely a kölcsönös eltartási kötelezettséget csak abban az esetben állapítja meg, ha azt mind a jogosult, mind a kötelezett hazai joga megállapítja s ha igen, csak a közös mértékig.³

Minthogy a magyar jogban ebben a kérdésben sem alakult ki bírói gyakorlat, helyesebb a *kötelezett hazai jogát* irányadónak tekinteni,⁴ mert ez a tartási kötelezettség közel áll a kötelmi jogi ellátási kötelezettségekhez, a kötelmi jogban pedig az adós jogának az alkalmazása a szabály. A kötelezettség családi jogi természete főleg abban jut kifejezésre, hogy amíg a kötelmi jogban az adós lakóhelyének jogát, itt az adós hazai jogát kell irányadónak tekinteni. Támogatja ezt a felfogást az is, hogy itt a törvény — szemben a szülő és a természetes atya gyermektartási kötelezettségével — a tartási kötelezettre is figyelemmel van, amennyiben ezt a kötelezettséget csupán oly esetben állapítja meg, ha a tartásra kötelezett rokon saját ilendő tartása veszélyeztetve nincs.⁵ A kötelezett hazai jogának alkalmazása felel meg egyébként az uralkodó felfogásnak is.⁶

A kötelezett hazai joga irányadó abban a tekintetben, hogy milyen rokonsági viszony szükséges az eltartási kötelezettség megállapításához, mi annak mértéke, időtartama, de nem irányadó abban a tekintetben, hogy a szükséges rokonsági viszony valóban fennáll-e.⁷

¹ A jogösszehasonlítás szempontjából l. Kipp (Wolff): Familienrecht. 97. §. I.

² Így Németországban (vitás), Svájcban (kivéve a külföldön lakó svájci honosokat, akikre a letelepedési törvény 28. cikke alkalmazandó), Norvégiában, Angliában, Japánban (1898. jún. 15. tv. 21. c.), Kínában (bizonyos megszorításokkal 1918. aug. 5. tv. 16. c.).

³ Így Ferenczy: 231., Balla: 108. — L. még a Lewaldnál (136) közölt német bírói határozatokat.

⁴ Így Wittmann: 108.

⁵ Szladits: II., 382. l.

⁶ Wolff: 139.

⁷ V. ö. Veith: RVglHWB. IV., 420.

48. §. A törvényesítés.*

I. Ahhoz, hogy a házasságon kívül született személy a törvényes gyermek jogállását megszerezze, különböző *feltételeknek* kell fennforogniok és ezeknek a feltételeknek a fennforogását esetleg különböző jogrendszerek szerint kell elbírálni.

Az első feltétel, hogy a gyermek származása törvénytelen legyen; ez a leszármazás törvényessége tekintetében irányadó jog szerint bírálendő el.¹

Második feltétel, hogy fennforogjanak azok a tényállási elemek, amelyekhez kapcsolódik a törvényesítés jogi hatása: a gyermek felruházása (egészben vagy részben) a törvényes gyermek jogállásával. Ezek a tényállási elemek rendszerint bizonyos jogi cselekmények, mégpedig a házasságkötés (amihez a román jogok szerint még a gyermeknek az atya részéről történt elismerésének is csatlakoznia kell) vagy valamely hatósági vagy bírói intézkedés, kivételesen (pl. a svájci jog szerint) bizonyos állapotok (a házassági jogviszonynak mint olyannak fennállása). E tényállási elemek fennforgását az azokra nézve irányadó jog szerint kell elbírálni, tehát a házasságkötés érvényességét az arra nézve irányadó jog szerint,² a hatósági vagy bírói intézkedés érvényét pedig annak az államnak a joga szerint, amelynek hatóságától vagy bíróságától származik a kérdéses intézkedés.

A törvényesítés jogi hatása beállításának további (szűkebb értelemben vett) feltételeit, valamint azt a kérdést, hogy a fentemlített jogi cselekményeknek és intézkedéseknek egyáltalában van-e befolyásuk a gyermek jogállására és ha van, mi e befolyás tartalma és terjedelme, ismét más alapelvek szerint meghatározott jog szerint kell elbírálni.

* Zitelmann: II., 874. és köv. — Lewald: 151. és köv. — Gutzwiller: 1648. — Raape: 543. és köv. — Nussbaum: 172. — Veith: RVgIHWB. IV., 432. és köv. — Kipp-(Wolff): Familienrecht §. 99. — C. Ritter: NiemeyersZ. 1904/14/435. és köv. — Rabel: Z. f. ausl. u. intern. PR. 1., 761.; 6., 310. és köv. — Bergmann: Z. f. Standesamtswesen 1929., 22. és köv. — Fürer: Adoption, Legitimation u. Kindesanerkennung im intern. Recht 1926. — Wolff: 138. és köv.

¹ L. 44. §.

² L. 37. és 38. §.

Itt e harmadik helyen említett jog meghatározásáról van szó.

II. A törvényesítésnek az államok túlnyomó részében *két módja van: az utólagos házasság* (legitimatio per subsequens matrimonium) és a *hatósági vagy bírói intézkedés* (legitimatio per rescriptum principis, legitimatio per judicem) útján történő törvényesítés. Némely államban a törvényesítés egyszerűbb alakban (az atya részéről történt egyszerű vagy bíróság előtti *elismeréssel*) is megtörténhetik s vannak államok, amelyek a törvényesítés intézményét egyáltalában nem ismerik: pl. Angliában, ahol csak parlamenti akta (törvény) idézheti elő a törvényesség hatásait. Eltérnek az egyes államok jogrendszerei egymástól abban is, hogy amíg a legtöbb állam joga szerint az utólagos házassággal történt törvényesítés esetében a törvénytelen gyermek szüleinek utólagos házasságkötése ipso jure előidézi a gyermek törvényességét, az atya részéről semmiféle nyilatkozatra e célból nincs szükség, addig más államokban, mint pl. a Code civil területein, megkívánják azt is, hogy a házasságkötés előtt vagy alkalmával (az olasz ptk. szerint akár a házasságkötés után is), a természetes atya kifejezetten elismerje, hogy a gyermek tőle származik.

III. Az *utólagos házassággal történt törvényesítés* szűkebb értelemben vett *feltételeit* (az érdekelt személyek személyi viszonyait érintő feltételek: a gyermek leszármazása a házasságot kötő felektől, meghatározott életkor; a szükséges elismerések fennforgása, harmadik személyek beleegyezése, hatósági megerősítés stb.), a legtöbb állam a férj statutum personaleja szerint bírálja el,¹ vannak azonban államok, amelyek minden „érdekelt”-re nézve (anya, gyermek) az illetőnek a törvényesítő aktus időpontjában fennálló statutum personaleját,² továbbá, amelyek kumulatív a törvényesítő és a törvényesített

¹ Így Németország (E. G. 22.), Franciaország (vitás, hogy nem a gyermek joga alkalmazandó-e), Belgium, Anglia (1926. évi Legitimacy Act 8. c. 1. bek.), Lengyelország (1926. aug. 2. tv. 22. c.), Ausztria (uralkodó felfogás), Románia, Finnország (1929. dec. 5. tv. 22. c.), Dánia, Svédország, Svájc (vitás, hogy a gyermek joga nem alkalmazandó-e), Csehszlovákia (terv. 37. c. 1. bek.), Argentína stb.

² Így Olaszország, Bustamante-Kódex (60), Japán (1898. jún. 15. tv. 18. c., de csak az elismerés feltételei tekintetében).

statutum personaleját ¹ és végül, amelyek a házasságkötés helyének jogát ² tekintik irányadónak. Megjegyzendő azonban, hogy még az első csoportba tartozó államok egy része is, amelyek tehát a férj hazai jogát tekintik irányadónak (pl. a német jog), kivételesen bizonyos esetekben figyelembe veszi (kumulatív) a gyermek statutum personaleját is.³ Az alkalmazandó jog megváltozása esetében (Statutenwechsel) az első csoportba tartozó államok legnagyobb része a törvényesítés hatását előidézó jogi cselekmény időpontját,⁴ más államok (Svájc) a gyermek születésének időpontját tekintik irányadónak. A francia jog viszont, ha a férj a házasságkötés után változtatta meg állampolgárságát, a házasfelek utolsó közös hazai jogát, egyébként pedig a férjnek a házasságkötés időpontjában fennálló hazai jogát tekinti irányadónak.

Az utólagos házassággal történt törvényesítés *jogi hatásait* a legtöbb állam ugyana szerint a jog szerint bírálja el, mint az ilyen törvényesítés feltételeit, kivételt képez e tekintetben a braziliai, kínai és japán jog, amely a törvényesítő jogát, továbbá a Bustamante-Kódex (62), amely a törvényesített személy jogát tekinti irányadónak.

IV. *A hatósági (bírói) intézkedéssel történt törvényesítés megengedhetőségét és feltételeit* a legtöbb állam kumulatív az atya és gyermek statutum personaleja szerint,⁵ egyes államok viszont azt is az atya ⁶ joga szerint bírálják el. Az atya (vagy anya) joga irányadó a legtöbb állam joga szerint a *joghatóság* kérdésében is, amely általában kizárólagos szokott lenni. A törvényesítés *jogi hatásai* a legtöbb jogrendszer sze-

¹ Így Brazília, Kína (1918. aug. 5. tv. 13. c., de csak az anyagi feltételek tekintetében).

² Így a montevidéói szerződés. (16. c.) Az Amerikai Egyesült Államok diszjunktíve alkalmazzák mind a két házastárs jogát, aminek következtében előfordulhat, hogy a gyermek az egyik szülővel szemben megszerzi a törvényes gyermek jogállását, a másik szülővel szemben azonban nem.

³ Német honos természetes gyermeknek külföldi honos által történt törvényesítése hatálytalan, ha a gyermeknek vagy képviselőjének a német törvény által előírt beleegyezése hiányzik. (E. G. 22. c. 2. bek.).

⁴ Így Anglia, Lengyelország, Csehszlovákia, Németország stb.

⁵ Így Franciaország, Olaszország, Svájc, Spanyolország.

⁶ Így Németország (E. G. 22.). — Ha az irányadó (pl. olasz) jog szerint a gyermek csak az anyjával szemben fennálló viszonyában szerzi meg a törvényes gyermek jogállását, az atya joga helyett az anya jogát alkalmazzák.

rint ugyana szerint a jog szerint bírálendő el, mint az utólagos házassággal történt törvényesítés jogi hatásai.

V. A magyar nemzetközi magánjogban nem lévén tételes jogszabály, a *hatósági intézkedéssel* (királyi, kormányzói kegyelemmel) történt törvényesítés *szűkebb feltételeit és jogi hatásait* az igazságügyminisztérium állandó gyakorlata értelmében a *törvényesítő apa hazai joga* szerint kell elbírálni,¹ mégpedig azért, mert a törvényesítő apa által folyamatba tett törvényesítési eljárás folytán a törvényesített gyermek rendszert (a magyar jog szerint minden esetre) az apa családjához fog tartozni, sőt az Á. T. 4. §-a értelmében magyar honos is lesz. E tétel felbontva azt jelenti, hogy a törvényesítő apa hazai joga dönti el, mik az ily törvényesítés előfeltételei, jogi hatásai és mely állam hatóságainak van fenntartva a törvényesítési eljárásban az *intézkedés*. Hazai hatóságaink (igazságügyminiszter, államfő) a leszármazott törvényesítési ügyében a fenti elv folytán csak akkor intézkednek, ha a törvényesítő apa magyar honos, habár a törvényesítendő leszármazott külföldi is. Viszont ha a törvényesítő apa külföldi honos, az ő hazai hatóságainak döntését fogadjuk el, habár a törvényesítendő személy magyar honos és tekintet nélkül arra, hogy ezáltal a leszármazott az atya honosságát elnyeri-e vagy sem, vagyis akkor is, ha a gyermek a törvényesítés ellenére magyar honos maradna is.

Kivétel e szabály alól a joghatóság szempontjából a H. T. 116. és 119. §-ának analógiájára csak abban az esetben állapítható meg, ha az atya hazai joga megállapíthatatlan és az atya Magyarországon lakik. Az örökbefogadás megerősítésénél követett gyakorlat analógiájára szó lehet arról is, hogy hazai hatóságaink abban az esetben is eljárnak, ha a törvényesítő apa külföldi ugyan, de az ő hazai hatóságai az eljárást azzal az indokolással tagadják meg, hogy a törvényesítendő gyermek magyar állampolgár.²

Az igazságügyminisztérium gyakorlatának megfelelő a magyar-román polgári jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 12.

¹ Így Balla: (98) és Wittmann: (104). Ferenczy szerint a törvényesítés létrejön, ha akár az atya, akár a gyermek hazai joga azt megengedte (216). Szántó szerint kumulatív alkalmazni kell az atya és gyermek hazai jogát (166).

² L. 49. §. V. p.

cikke és a magyar-jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 29. cikke is, amelyek a törvényesítés tekintetében annak az államnak a hatóságainak a joghatóságát ismerik el, amelynek állampolgára a törvényesítő személy.

VI. Ugyancsak az *atyának, helyesebben az anya férjének hazai jogát* kell irányadónak tekinteni a magyar nemzetközi magánjog szerint az *utólagos házassággal* történt törvényesítés *szűkebb előfeltételei és jogi hatásai* tekintetében is,¹ amit indokol egyrészt az, hogy nem kívánatos a törvényesítés két fajtát különböző szempontok szerint elbírálni, másrészt pedig az, hogy ugyanazok a meggondolások, amelyek a leszármazás törvényessége tekintetében az anya férje jogának alkalmazása mellett szólnak, itt is érvényesülnek. Egyébként azért is indokolt az anya férjének hazai jogát irányadónak tekinteni, mert itt a házasságkötésnek egyik jogi hatásáról van szó, márpedig rendszerint a házasságkötés jogi hatásait a férj hazai joga szabályozza.

Nehézség itt annak következtében merülhet fel, hogy a román jogok — amint említettem — az utólagos házasságkötéssel történt törvényesítéshez a többi jogrendszerrel ellentétben még a gyermeknek a férj részéről történt elismerését is megkívánják, minek következtében a szóbanforgó kétféle jogrendszer szerint a törvényesítés jogi hatása bekövetkezésének időpontja különböző. Ha a férj oly állam polgára volt a házasságkötés időpontjában, amely az elismerést nem kívánja meg és később megszerezte oly állam polgárságát, amely az elismerést megkívánja, a már érvényesen bekövetkezett törvényesítés továbbra is érvényben marad, legfeljebb a törvényesítés folytán megszerzett atyai hatalom tartalma változik meg. Ugyanígy megfordítva, ha a férj a házasságkötés időpontjában oly állam polgára volt, amely az elismerést megkívánja és később megszerezte oly állam polgárságát, amely azt nem kívánja meg, az elismerés pedig még nem történt meg, a házasságkötés folytán a törvényesítést ipso iure beállottnak kell tekinteni.

¹ Így Szántó: (163) és Wittmann: (105). Ferenczy és Balla szerint a törvényesítés létrejön, ha akár az atya, akár a gyermek hazai joga szerint az utólagos házasság a gyermek törvényességét idézi elő (Ferenczy: 215, Balla 99). Balla szerint egyébként ugyanaz a jog irányadó itt, mint amely a házasságból született gyermek törvényessége tekintetében irányadó.

Ezt a megoldást indokolja a gyermek érdeke, továbbá az, hogy a külföldi jogrendszerekben is ez az uralkodó álláspont.

VII. *Kivételek a törvényesítő személy (apa) hazai jogának alkalmazása alól:*

1. Ha a gyermek hazai joga szerint a törvényesítéshez szükség van a gyermek, illetőleg harmadik személyek (a gyermek törvényes képviselőjének, gyámjának, házastársának, szülőjének) beleegyezésére, a gyermek hazai jogának ezt a szabályát — nézetem szerint — szintén figyelembe kell venni, mert ezzel a szabállyal az állam a saját állampolgárait akarja védeni az ellen, hogy a törvényesítést a törvényesítő személy ne kizárólag a saját érdekében, a gyermek érdekei ellen fogantatosíthassa.¹ Ha a törvényesítésnél a gyermek jogát ebben a vonatkozásban nem vennénk figyelembe, a gyermek hazai állama a törvényesítést nem ismerné el. Támogatja e felfogás helyességét az is, hogy az örökbefogadásnál a m. kir. igazságügyminisztérium állandó gyakorlata szerint szintén figyelembe kell venni az örökbefogadott hazai jogának azon szabályait, amelyek az örökbefogadási szerződés érvényes létrejöttéhez az örökbefogadott vagy harmadik személy beleegyezésének fennfolyását megkívánják.²

2. A törvényesítő személy (apa) hazai jogát kizárhatja a közrendi záradék, ha a külföldi jog szerint oly módokon vagy oly feltételek mellett is történhetik a törvényesítés, amely módokat vagy feltételeket a magyar jog nem ismer és amelyek a magyar közrenddel ellentétben állanak.

3. A törvényesítés alakszerűségei a locus regit actum elv szerint bírálандók el, amely elv azonban itt is — mint az örökbefogadásnál³ — a felek hazai joga mellett csupán fakultatíve érvényesül.

VIII. A törvényesítés tekintetében irányadó jog összeütkezésbe kerülhet más jogokkal: így az atyai hatalom, a házasság jogi hatásai, a gyámság jogi hatásai, az öröklés jogi hatásai, a szülők és törvényes gyermekeik, valamint a házasságon

¹ Így Lewald: 153. Ellenkezően Wolff: 138. V. ö. még Raape: 551. — A német E. G. 22. c. 21. bek. csak a német gyermek törvényesítése esetében írja elő a gyermek hazai joga szabályainak figyelembevételét is.

² L. 49. §. III. p.

³ L. 49. §. IV. p.

kívüli gyermek és anyja közötti jogviszony elbírálása tekintetében irányadó jogokkal, mégpedig ez utóbbival különösen abban az esetben, ha a törvényesítés folytán a törvényesített személy csupán az apjával szemben fennálló viszonyában szerzi meg a törvényes gyermek jogállását. Ily esetben általában a *törvényesítés tekintetében irányadó jogé az elsőbbség* és e szerint kell elbírálni pl. azt a kérdést is, hogy ki köteles a gyermek személyére gondot viselni és hogy mi a befolyása a törvényesítésnek a gyermek és szülői közötti jogviszonyra. Az öröklési jogi kérdések tekintetében ezzel szemben már az öröklés jogi hatásait szabályozó jogé (örökhagyó hazai joga, ingatlanoknál a *lex rei sitae*) az elsőbbség és a törvényesítés tekintetében irányadó jog csupán abban a kérdésben jön figyelembe, hogy az öröklés alapjául szolgáló családi jogi viszony fennállónak tekinthető-e.¹ Abban a kérdésben, hogy az öröklés szempontjából a törvényesített gyermekek jogállása azonos-e a törvényes gyermekek jogállásával, már az öröklés jogi hatásai tekintetében irányadó jog alkalmazandó.

49. §. Az örökbefogadás.*

I. A leszármazáshoz hasonlóan rokonsági viszonyt létesít a személyek között az örökbefogadás, amely nem egyéb, mint a szülő és gyermek közti jogviszonyt megállapító jogi tényállás. Ez a jogintézmény nemzetközi vonatkozásaiban általában a törvényesítéshez hasonló jogszabályok alá esik.

Vannak államok, amelyek az örökbefogadás intézményét egyáltalában nem ismerik (pl. Portugália, Hollandia, Chile, Argentína, Paraguay, Peru stb.), más államokban viszont az örökbefogadás feltételeit és jogi hatásait különbözőképpen szabályozzák.

Az örökbefogadás a legtöbb államban szerződés, amely hatósági vagy bírói megerősítésre szorul: Magyarországon az igazságügyminiszter, Svájcban, Németországban (Ausztriában is), Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban stb. a bíróság

* Az irodalmat lásd a 48. §-nál.

¹ V. ö. Veith: RVglHWW. IV., 434. Így Wolff: 138.

erősíti meg. Vannak államok (az USA. legtöbb állama, Anglia, a skandináv államok), amelyekben az örökbefogadás nem szerződés, hanem bírói eljárás alakjában jön létre. Egyes államok ismerik az örökbefogadásnak oly, Magyarországon nem ismert alakjait is, amelyek nem állapítanak meg a szülő és gyermek közötti jogviszonyhoz hasonló jogviszonyt. Így Liv-, Eszt- és Kurland magánjoga ismeri az unokáulfogadás, Jugoszlávia a testvérülfogadás, Franciaország a testület részéről történő örökbefogadás (pupilles de la nation) intézményét, az USA. és Anglia pedig az örökbefogadást próbára.

II. Az örökbefogadás *megengedhetőségét és feltételeit* a legtöbb állam az örökbefogadónak az örökbefogadás, illetőleg amennyiben az örökbefogadó előbb meghalt, ennek halála időpontjában fennálló statutum personaleja szerint bírálja el.¹ Más államok az örökbefogadott,² ismét mások kumulatív az örökbefogadó és az örökbefogadott,³ s ismét mások minden érdekeltre nézve diszjunktív a saját statutum personaleját⁴ tekintik irányadónak.

Az örökbefogadás *jogi hatásait* a legtöbb állam ugyana szerint a jog szerint bírálja el, mint az örökbefogadás megengedhetőségét és feltételeit. Kivételt állapít meg e tekintetben a japán és a kínai jog, valamint a finn jog, amelyek a jogi hatások tekintetében az örökbefogadó hazai jogát tekintik irányadónak. Az olasz, a francia (vitás) és román (vitás) jogok szerint az örökbefogadás jogi hatásait az örökbefogadó és örökbefogadott közötti vonatkozásban az örökbefogadó, az örökbe-

¹ Így Németország (E. G. 22., amely német állampolgár örökbefogadása esetében ugyanazt a fenntartást teszi, mint a törvényesítésnél), Dánia (1923. márc. 20. tv. 25. és 26. §.), Svájc (NAG. 8., kivéve külföldön lakó svájciakat: 28.), Ausztria, Lengyelország (1926. aug. 2. tv. 23.), Csehszlovákia (Terv. 37. c. 2. bek.), USA (bizonyos esetekben) stb. Egyes államok (Svájc, Csehszlovákia) az örökbefogadott, ez utóbbi hozzátartozói, törvényes képviselői beleegyezésének szükségességét az örökbefogadott statutum personaleja szerint bírálják el.

² Így Franciaország (az elmélet más állásponton van), USA (bizonyos esetekben).

³ Így Anglia (1926. évi Adoption of Children Act. 2. s. 5. bek.), Olaszország (vitás), Norvégia (1917. ápr. 2—1921. szept. 29-i tv. 29. c.), Svédország (1917. jún. 14—1920. jún. 11-i tv. 26. és 27. c.), Finnország (1929. dec. 5. tv. 24. §.), Brazília, Bustamante Kódex (73), Kína (1918. aug. 5. tv. 14. c.) stb.

⁴ Japán (1898. jún. 15. tv. 19. c.), Románia (vitás).

fogadott és régi családja közötti vonatkozásban pedig az örökbefogadott hazai joga szerint kell elbírálni. Ez nem helyeselhető, mert ebből gyakran nehezen megoldható összeütközések keletkezhetnek oly esetekben, midőn a jogi hatás mind a két vonatkozást érinti, így pl. midőn az atyai hatalom birtokosának meghatározásáról van szó. Ugyanilyen nehézségek keletkezhetnek akkor is, mikor házastársak közösen fogadnak örökbe valakit és a hazai joguk különböző.

III. Az örökbefogadás *megengedhetőségét, anyagi feltételeit és jogi hatásait* az igazságügyminisztérium állandó gyakorlata értelmében az örökbefogadó hazai joga szerint kell elbírálni, *kivéve az örökbefogadott kor- és cselekvőképességét*, ami az örökbefogadott hazai joga szerint bírálendő el.¹⁻² Ennek folytán, ha az örökbefogadott hazai joga a passzív örökbefogadási képességet bizonyos korhoz (a 18 évhez vagy a teljeskorúsághoz) köti, vagy bizonyos korhoz (pl. a 14 évhez) fűzötten az örökbefogadott személyes nyilatkozatát kívánja meg, továbbá ha a cselekvőképességet korlátokhoz fűzve, harmadik személyeknek vagy hatóságnak (kiskorú apja, anyja, gyámja, gyámhatóság, a nagykorú apja, anyja, házastársa) a hozzájárulását vagy beleegyezését írja elő, ezeknek a feltételeknek az örökbefogadott köteles az ő hazai joga szerint eleget tenni.³ Ellenben minden más kérdés az örökbefogadó hazai jogához igazodik, vagyis az örökbefogadó hazai joga szerint kell elbí-

¹ L. Scholtz—Gál: Az örökbefogadás szabályai különös tekintettel a gyakorlatra és a nemzetközi jogra. 1923.

² Így helyesen Szántó (171), Ferenczy szerint az örökbefogadás jogi hatásait annak a félnek hazai joga szerint kell elbírálni, akinek kötelezettsége szóban forog. Ferenczy is elismeri azonban, hogy miután az örökbefogadás csaknem kizárólag az örökbefogadóra hárít köteleességeket, gyakorlatilag az örökbefogadás jogi hatásait túlnyomórészt az örökbefogadó hazai törvénye szabályozza (221). Balla szerint a H. T. 108. §-át kell per analogiam alkalmazni és a felek rendelkezőképességét diszjunktíve, a szerződés többi anyagi érvényességi kellékét pedig kumulatív kell a felek hazai joga szerint elbírálni. A jogi hatások tekintetében Balla is az örökbefogadó hazai jogát tekinti irányadónak. (109.). Ferenczy és Balla felfogása ellentétben van a magyar gyakorlattal és elméletileg de lege ferenda sem helyeselhető.

³ Ellenkezően Wolff: 138. Így Lewald: 153. V. ö. még Raape: 551. Megjegyzendő, hogy a német E. G. 22. cikk 2. bek. csak a német állampolgár örökbefogadása esetében írja elő az örökbefogadott hazai joga szabályainak figyelembevételét is a kérdéses beleegyezések megszerzése tekintetében.

rálni az aktív örökbefogadási képességet, az örökbefogadó és az örökbefogadott egymásközi viszonyából folyó anyagi feltételeket (a korkülönbség szükségességét, azt a kérdést, hogy a szülő és törvénytelen gyermek, testvérek, nagyszülő és unoka között létesülhet-e örökbefogadási szerződés), a vállalt jogok és kötelezettségek mérvét, a jogi hatásokat és azt is, hogy a szerződés kormányhatósági vagy bírói megerősítésre szorul-e s ha igen, melyik hatóság (bíróság) megerősítésére.

Az igazságügyminisztérium gyakorlatának megfelel a magyar-román polgári jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 12. cikkének 2. bekezdése és a magyar-jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 29. cikkének 2. bekezdése, amelyek kimondják, hogy „ha annak az államnak törvényei, amelynek állampolgára az örökbefogadandó személy, a beleegyezés és szükséges jóváhagyások tekintetében az örökbefogadó hazai jogában megszabott követelményektől eltérő rendelkezéseket tartalmaznak, az örökbefogadandó személy hazai joga által megszabott rendelkezéseket kell szem előtt tartani“.

Az igazságügyminisztériumnak az örökbefogadó hazai jogát alkalmazó gyakorlata helyeselhető, mert indokolható azzal, hogy az örökbefogadandó az örökbefogadó családjába kerül, továbbá azzal, hogy törvényesítés esetén is a törvényesítő apa hazai törvényét tekintjük irányadónak.

Az előadottakból következik, hogy ha magyar állampolgár külföldi kiskorút fogad örökbe és a külföldi jog különös beleegyezéseket és gyámhatósági eljárást ír elő, ezeket ott kell beszerezni, illetőleg az eljárást ott kell lefolytatni. A magyar gyámhatóság a külföldi örökbefogadott részéről kötött örökbefogadási szerződést szabály szerint nem hagyhatja jóvá.

Ha külföldi fogad örökbe kiskorú magyar állampolgárt, a magyar jog szerinti törvényes képviselőnek kell a szerződést megkötni; a törvényes képviselőre a magyar jog szabályai (Gy. T.) irányadók és így a magyar gyámhatósági eljárást kell lefolytatni. Ha a külföldi részéről örökbefogadott magyar állampolgár nagykorú és önrendelkezési joga van, a magyar jog sem apai, sem anyai, sem házastársi beleegyezést nem kíván.¹

¹ De lehet, hogy a külföldi jog ebben a kérdésben is az ottani jogot alkalmazza és követeli a magyar örökbefogadott atyjának, anyjának és házastársának beleegyezését.

Minthogy az örökbefogadott passzív örökbefogadási képességét az örökbefogadott hazai joga szerint kell elbírálni, ebből következnek az is, hogy ha az örökbefogadandó hazai joga az örökbefogadást nem ismeri, a hazai törvény következetes alkalmazása mellett az örökbefogadandónak saját hazai törvénye értelmében nem lévén passzív örökbefogadási képessége, az ilyen külföldi honos nem volna örökbefogadható. Kivételesen mégis eltekint ennek a szabálynak következetes alkalmazásától az igazságügyminisztérium gyakorlata és megerősíti az örökbefogadási szerződést abban az esetben, ha az örökbefogadó magyar honos és az örökbefogadandó teljesen rendelkezőképés. Ha az örökbefogadó hazai joga nem ismeri az örökbefogadás intézményét, örökbefogadási szerződés Magyarországon nem létesíthető. Mégpedig még abban az esetben sem, mint egyes írók tartják, ha az örökbefogadó hazai joga a *lex domicilii*t tekintí irányadónak, mert ez a *renvoi* elvének alkalmazása lenne, a *renvoi* alkalmazása pedig a magyar jog szellemével ellentétben áll.¹

Az igazságügyminiszter nemcsak azt az elvet ismerte el, hogy magyar örökbefogadó csak a magyar jog szerint létesíthet örökbefogadási jogviszonyt, hanem ennél még tovább is ment, és kimondotta azt is, hogy „az örökbefogadás jogi hatásai az örökbefogadó hazai joga (a magyar jog) szerint következvén be, a szerződésben más jogra (adott esetben ez az osztrák jog volt) utalni nem is lehet, még akkor sem, ha az idegen jog esetleg a magyar joggal egyező rendelkezéseket tartalmaz”.² Az igazságügyminiszternek ez az álláspontja már nem helyeselhető, mert a szerződő feleket a jogszabályválasztó jog nemcsak a kötelmi jogban, hanem az egész magánjog, tehát a családi jogi ügyletek területén is megilleti. Már pedig e jog folytán a felek az ügyletnek a diszpozitív jogszabályok által meghatározott jogi hatásait nemcsak közvetlenül, hanem közvetett utalással is meghatározhatják, úgy hogy rövidség okából utalnak egy külföldi jog szabályainak tartalmára. Ez a jog természetesen a feleket a kógens jogszabályok által meghatározott jogi hatások területén nem illeti meg.³

¹ V. ö. Scholtz—Gál: 60. l.

² 1917. J. 873. I. M. számú ügyirat.

³ L. 29. §.

Az örökbefogadás folytán a külföldi örökbefogadott nem válik magyar állampolgárrá, mert az örökbefogadás nem jogcím a honosság megszerzésére, hanem legfeljebb csak kedvezményes honosításnak lehet az alapja. Ugyanígy, ha magyar honost külföldi fogad örökbe, a magyar honos ezért magyar állampolgárságát még nem veszti el.

A magyar megerősítésre bocsátott „magyar-külföldi“ vonatkozású örökbefogadási szerződések igen jelentékeny része színlelt (in fraudem legis) jogügylet, mert a cél nem komoly örökbefogadási jogviszony létesítése, hanem az örökbefogadás csak eszköz más célok elérésére. Rendszerint a felek abból a célból, hogy házasságukat a magyar bíróság felbontsa, a magyar állampolgárságot kívánják megszerezni (1879: L. t. c. 8. §-a)¹ és az örökbefogadási szerződést azért kötik, mert a honosítást megkönnyíti.

Magasabb állami és közrendészeti szempontok nem teszik kívánatossá, hogy az örökbefogadási jogügylet konjunkturális magánérdekekért egyszerű eszközzé váljék. Ilyen ügyekben a hatóság a legszigorúbb legalitás elvét követi, útját vágja az iparszerűségnek, mert nem engedi, hogy ugyanaz az örökbefogadó több külföldit örökbefogadhasson, illetőleg ilyen (ú. n. tömeges) örökbefogadási szerződéstől a megerősítést megtagadja. De lege ferenda a MTJ. 213. §-a is tartalmaz közrendi védelmi szabályt, amidőn kimondja, hogy az igazságügyminiszter a megerősítést megtagadhatja, ha a feleknek a körülményekből nyilvánvaló akarata a valóságban nem családjogi viszony alapítására irányul.

IV. Az örökbefogadási szerződés *alaki érvényességi kelleit* a *locus regit actum* elv alapján a *lex loci actus*, a szerződéskötés idejében és helyén fennálló jog szerint kell elbírálni. Ez az elv azonban az állandó igazságügyminisztériumi gyakorlat szerint itt is csak fakultatíve érvényesül, vagyis alaki szempontból érvényes a szerződés akkor is, ha a kötés helye jogának és akkor is, ha a felek hazai jogának megfelel. Megjegyzendő azonban, hogy az a kérdés, hogy a szerződés gyámhatósági jóváhagyásra vagy kormányhatósági (bírói) megerősítésre

¹ V. ö. az 1911: XXII. t. c.-be iktatott hágai nemzetközi egyezmény 8. cikkéhez tartozó miniszteri indokolás fejtegetéseit.

szorul-e, nem alaki kérdés és így nem a *lex loci actus*, hanem az örökbefogadott, illetőleg az örökbefogadó hazai joga szerint bírálendő el.

V. Minthogy az örökbefogadási szerződés jogi hatásai az örökbefogadó hazai joga szerint igazodnak, a magyar igazságügyminiszter állandó gyakorlatában *csak azokat az örökbefogadási szerződéseket erősíti meg, amelyekben örökbefogadóként magyar állampolgár szerepel*. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy az örökbefogadó személy milyen állampolgár és nincs jelentősége annak sem, hogy a szerződés hol jött létre. Megfordítva, a magyar igazságügyminisztérium szabály szerint nem erősíti meg az olyan örökbefogadási szerződéseket, amelyekben az örökbefogadó külföldi, mégpedig még abban az esetben sem, ha az örökbefogadandó személy magyar állampolgár. Így rendelkezik a magyar-román egyezmény (1925: VI. t.-c.) 12. c. 1. bekezdése és a magyar-jugoszláv egyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 29. c. 1. bekezdése is.

Kivételek e szabály alól. A m. kir. igazságügyminiszter kivételesen megerősíti a külföldi örökbefogadó részéről kötött örökbefogadási szerződést: 1. ha az örökbefogadó hazai állama a magyar igazságügyminiszter intézkedését hatályosnak ismeri el (per analogiam a H. T. 116. §-a);¹⁻² 2. ha az örökbefogadó Magyarországon lakó, megállapíthatatlan állampolgárságú személy (per analogiam H. T. 119. §.); 3. ha a külföldi örökbefogadó hazájának törvénye szerint illetékes hatóságnál a megerősítés megkíséreltetett, ez azonban azon ok miatt nem volt kieszközölhető, mert az illető külföldi hatóság magát a megerősítésre illetéktelennek mondta ki azért, mert az örökbefogadott külföldi (közelebből: magyar) honos.³ A magyar gyámhatóság is ugyanígy kivételesen eljárhat külföldi örökbefogadott részéről kötött örökbefogadási szerződés jóváhagyásánál, ha a kiskorú hazai joga (pl. az angol jog) a magyar gyámhatóság joghatóságát elismeri. (1909. J. 556. I. M. sz. ügyirat.)

¹ Ez az eset rendszerint fennáll akkor, ha az örökbefogadó állama a *lex domicilii* tekinteti irányadónak.

² 1920. J. 108/3. I. M. és 1922/1999. I. M. számú ügyiratok.

³ Ezt azonban igazolni kell, valamint bebizonyítandó, hogy a) az örökbefogadónak a hazájának törvényei szerint örökbefogadási képessége van; b) hogy a szerződés a magyar jog alakszerűségének megfelel és c) hogy minden más tekintetben az örökbefogadás úgy a magyar, mint a külföldi jognak megfelel.

Megjegyzendő azonban, hogy ezekben a kivételes esetekben a m. kir. igazságügyminisztériumnak a magyar állampolgár kor- és cselekvőképességének kivételével a külföldi jogot kell alkalmaznia, mert a magyar jog a renvoi alapelvét nem ismeri el. (Ellenkezően az irodalomban uralkodó felfogás.)¹ Egyedül a megállapíthatatlan honosságú magyarországi lakos örökbefogadó részéről kötött örökbefogadási szerződés az, amelyet a magyar jog szerint kell elbírálni, annak ellenére, hogy azt nem magyar örökbefogadó kötötte.

VI. Minthogy az igazságügyminiszteri megerősítés eddig a magyar bírói gyakorlat szerint az örökbefogadási szerződés létrejövetelének nem volt konstitutív érvényességi kelléke, hanem csak közhiteles tanúsítása volt annak, hogy az örökbefogadás a megkívánt előfeltételeknek megfelel,² ennekfolytán a *felek állampolgárságának megváltozása* esetében a szerződés megerősítésének szempontjából nem a megerősítés időpontjában, hanem a szerződés megkötésének (kiskorúnál a gyámhatóság jóváhagyásának) időpontjában fennállott állampolgárságot kellett irányadónak tekinteni.³ Ebből következett, hogy a magyar igazságügyminisztérium abban az esetben is megerősítette a szerződést, ha az örökbefogadó a szerződés megkötésekor magyar honos volt s utóbb külföldi honosságot szerzett. Viszont nem erősítette meg az olyan szerződést, melyet külföldi örökbefogadó kötött, még abban az esetben sem, ha az örökbefogadó a szerződés megkötése után magyar állampolgár lett, sőt még abban az esetben sem, ha a szerződés véletlenül a magyar jognak meg is felelt. A feleknek tehát ily esetben vagy új szerződést kellett kötniök, vagy legalább is a régi szerződést kellett az alakszerűségek megtartásával fenntartaniok akként, hogy az a magyar jog szerint létesült a fenntartás időpontjában. S ha az örökbefogadó a honosítás után új szerződés kötése vagy fenntartása nélkül meghalt, hiába mutatta be az örökbefogadott a régi — meg nem erősített — szerződést magyar megerősítésre, annak helye nem lehetett.

Ez a helyzet a Kúria jogegységi tanácsának 81. sz. pol-

¹ Balla: 111., Scholtz—Gál: 59.

² E megerősítés nélkül azonban az örökbefogadás hatásai (pl. névátvétel) eddig sem voltak az anyakönyvbe feljegyezhetők.

³ L. Scholtz—Gál: id. m. 60. l.

gári döntvénye óta megváltozott.¹ E döntvény szerint a megerősítést konstitutív érvényességi kelléknek kell tekinteni és így az igazságügyminisztériumnak is a feleknek a megerősítés időpontjában fennálló állampolgárságát kell irányadónak tekintenie. Ezen a nézetem szerint egyedül helyes állásponton áll a német irodalom is.²

VII. Az örökbefogadási szerződésre irányadó jog (Adoptionsstatut) összeütközésbe kerülhet más jogokkal pl. az atyai hatalmat (Gewaltstatut), a házasság jogi hatásait (Ehewirkungsstatut), a törvényes gyermek és szülői, valamint a házasságon kívüli gyermek és anyja közötti jogviszonyt (Kindschaftstatut), vagy az öröklés jogi hatásait (Erbstatut) szabályozó jogokkal. Ilyen összeütközés esetében a legtöbbször az örökbefogadási szerződésre irányadó jogé az elsőbbség. Így pl. ha az örökbefogadási szerződésre irányadó jog szerint az örökbefogadottnak az örökbefogadó után nincs öröklési joga, ez a jog nem illeti meg abban az esetben sem, ha a lex successionis szerint ilyen jog megilletné.³ Az örökbefogadás befolyását a gyermek és szülői, valamint a házasságon kívüli gyermek és anyja közötti jogviszonyra szintén az örökbefogadás tekintetében irányadó jog szerint kell elbírálni.

¹ Jh. 1936. évf. 542. sz. határozat.

² L. Wolff: id. m. 138. l.

³ L. Veith: RVglHWW. IV., 439.

III. GYÁMSÁG ÉS GONDNOKSÁG.

50. §. A gyámság.*

I. A gyámság megszervezése tekintetében az egyes államokban különböző rendszerek különböztethetők meg: a) A francia rendszer szerint a szülők bármelyikének elhunytja esetén a másik szülő többé nem mint a szülői hatalom birtokosa, hanem mint gyám szerepel, akinek működését a családi tanács s a családi tanács által kinevezett segédgyám (tuteur subrogé) ellenőrzi. A túlélő szülőnek joga van halála esetére gyermeke számára gyámot rendelni; ily gyámrendelés hiányában a gyámság a felmenő rokonokat illeti meg s ha ily rokonok nincsenek, a családi tanács nevez ki gyámot. Minden esetben a családi tanács feladata a gyám mellé segédgyámot rendelni ki.¹ b) Az osztrák rendszer szerint az atya elhalálása esetére gyermeke érdekei felett gyám örködik; a gyámság elsősorban az atya által kinevezett gyámot, ilyen kinevezés hiányában pedig meghatározott sorrendben bizonyos rokonokat illet meg; rokonok nemlétében a bíróság rendel gyámot.² c) A német—svájci rendszer szerint az atya elhalálása

* Tőry: A hágai harmadik nki mgi konferencia határozatairól. 1902. (kiskorúak gyámsága). — U. a.: A hágai negyedik nki mgi konferencia határozatairól. 1905. (A teljeskorúak gyámsága). — Zitelmann: II., 913. és köv. — Lewald: 159. és köv. — Gutzwiller: 1648. — Raape: 602. és köv. — Nussbaum: 180. és köv. — Veith: RVglHWB. IV., 439. és köv. — Kipp-(Wolff): Familienrecht. 131. — A hágai gyámsági megállapodáshoz: Lewald: WB. des Völkerrechts I., 472. és köv. — Japiot: Revue Darras 7., 591. és köv., 8., 288. és köv. — Travers: ugyanott 8., 641. és köv. — Wolff: 139. és köv. — Schnitzer: 221. és köv.

¹ Ferenczy: 292. Ez a rendszer áll fenn a román államokban: Franciaországban, Belgiumban, Luxemburgban, Romániában stb. és bizonyos eltérésekkel Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában (l. Code civil 389—420., Olasz ptk. 241—309.).

² Optk. 196—199. Hasonlóan a magyar jog, csak hogy itt közigazgatási hatóság: a gyámhatóság rendel gyámot. Az angol jog szerint szintén már az atya elhalálása esetén gyámságnak van helye s szintén az atya van hivatva elsősorban gyámot jelölni ki. Ily gyámrendelés hiányában, ha a gyermek vagyontalan, az anya szerepel gyám gyanánt, ha pedig vagyona van, a bíróság rendel számára gyámot.

esetében a szülői hatalom egész terjedelmében az anyát illeti meg; gyámságnak csak mind a két szülő elhalálozása esetén van helye; a német ptk. szerint vagyonkezelés esetén a gyám mellett egy ellenőrző gyám (Gegenvormund) is működik; rendkívüli esetekben a gyám ellenőrzésére családi tanács van hivatva.¹

Nemzetközi magánjogi szempontból a gyámság szabályozása tekintetében négy főkérdés merül fel: 1. Mely jog szerint kell elbírálni a gyámság megnyílásának és megszűnésének feltételeit? 2. Mely jog szerint kell elbírálni azt, hogy a gyámság ipso iure nyílik és szűnik-e meg (tutela legitima), vagy pedig, hogy ebből a célból magánszemély jogügyleti nyilatkozatára (pl. a tutela testamentarianál) vagy hatóság (bíróság) intézkedésére van-e szükség? 3. Amennyiben hatóság (bíróság) intézkedésére van szükség, mely állam hatóságainak van joghatóságuk a gyámság megszervezésére vagy megszüntetésére? 4. Mely jog szerint kell a gyámság tartalmát (jogi hatásait) elbírálni?

Mind a négy kérdést az államok nemzetközi magánjogi rendszerei szerint általában a kiskorú statutum personaleja (hazai joga vagy lex domicilii-je) szerint kell elbírálni.² A joghatóság szintén általában ennek a jognak a hatóságait (bíróságait) illeti meg.³ Kivételesen azonban a kiskorú tartózkodó (lakó) helyének vagy a vagyona fekvési helyének hatóságait is megilleti a joghatóság a gyámság megszervezésére és megszüntetésére, mégpedig nem csupán ideiglenes jellegű intézkedések megtételére (pl. ha sürgős szükség esete forog fenn), hanem bizonyos esetekben állandó jellegű intézkedések megtételére is (pl. ha a statutum personale hatósága egyáltalában nem vagy meghatározott időn belül nem tette meg a szükséges

¹ Német ptk. 1776., 1779., 1792., 1859., svájci ptk. 368., 379., 380.

² Így Németország (E. G. 23.), Franciaország (vitás, hogy nem az atya joga irányadó-e), Görögország (ptk. 4.), Olaszország, Lengyelország (1926. aug. 2. tv. 24. c.), Liv-, Est- és Kurland (27., 32., 28.), Románia, Svájc (itt a statutum personale nem a lex domicilii, hanem a lex patriae, kivéve külföldön lakó svájci honosoknál), skandináv országok, Spanyolország, Csehszlovákia (Tervezet is így: 38. §.), Anglia, USA, Argentína, Bustamante-Kódex (84., 95.), Brazília, montevidói egyezmény (20), Japán (23), Kína (18).

³ Kivétel Svájc, ahol a statutum personale itt már a lex domicilii.

intézkedést). A statutum personale hatósága erre az utóbbi hatóságra át is ruházhatja a maga joghatóságát.¹

Ha a gyámságot nem a kiskorú statutum personalejának állama szervezte meg, az államok túlnyomó többsége a gyámság tartalmát a gyámságot megszervező állam joga szerint bírálja el, a gyámság megnyílásának vagy megszűnésének feltételei tekintetében azonban ebben az esetben is a kiskorú statutum personaleját tekinti irányadónak.

II. Abban a kérdésben, hogy *magyar honos kiskorú* gyámságának mik az előfeltételei, kit illet a gyámi hatalom, melyek a gyám és gyámolt között fennálló jogviszonyban foglalt jogok és kötelezettségek, melyek a kiskorú gyámsága megszűnésének előfeltételei stb., e részben státuskérdésekről lévén szó, a magyar nemzetközi magánjog szerint is a gyámságra szoruló *kiskorúak hazai jogát*, vagyis a magyar jogot kell irányadónak tekinteni. E szerint kell elbírálni a gyám képviseleti jogkörét,² a gyám jogait és kötelezettségeit és azt a kérdést is, hogy szükség van-e a gyám jogcselekményeinél harmadik személyek közreműködésére. Az ezen kérdésekben teendő intézkedések (gyámkirendelés, gyámelmozdítás, kiskorúság meghosszabbítása, kiskorúság meghosszabbításának megszüntetése stb.) szintén a hazai hatóságoknak vannak fenntartva. Ezek az intézkedések tehát csak abban az esetben érvényesek, ha hazai hatóságaink részéről történtek (Pp. 414. §. 4. pontja és Ppé. 33. §. 2. pontja).

Kivételek e szabály alól:

1. Kivételesen elismerjük a külföldi hatóság részéről történt gyámrendelést — opportunistából — abban az esetben, ha a gyámságra szoruló kiskorú külföldön lakik, vagy ott neki vagyona van. Következik ez a Gy. T. (1877. XX.) 61. §-ának rendelkezéséből, mert ez a törvényhely ezt a jogszabályt hallgatólagosan felveszi és ebből kiindulva már tovább megy, amikor azt mondja, hogy „azon kiskorú magyar honosoknak Magyarországon létező vagyonára, akik külföldön állanak gyám-

¹ Német FGG. 47. §., Ausztria (1916. jan. 28. rend. 12. §. 4. bek. és Zuständigkeitsgesetz 111. §.), Lengyelország (25), Csehszlovákia (Terv. 39. 40. §.), Svédország stb.

² L. 20. §. II., 2. p.

ság vagy gondnokság alatt, az itteni gyámhatóság által külön gondnok rendelő”. A Gy. T. 61. §-a alapján kirendelt gondnok eseti gondnok, aki a magyar gyámhatóság felügyelete alatt áll és minden vonatkozásban a magyar gyámi törvényben megállapított módon és felelősség mellett látja el tisztét (Gy. T. 65. §.). Jogköre csupán a vagyonkezeléssel kapcsolatos kérdésekre szorítkozik és állagkérdésekben keresnie kell a kiskorú törvényes képviselőjének hiteles alakban bizonyított s ahol szükséges, gyámhatóságilag jóváhagyott hozzájárulását (vitás).

2.) A 9874/1921. M. E. sz. rendelet 1. §-a értelmében azokat a jogerős bírói határozatokat, amelyeket Magyarországtól a Tbsz. alapján elszakított területen nem magyar bíróságok az 1918. október 31. napjától a Tbsz. életbeléptéig, vagyis 1921. július 26-ig terjedő időben hoztak, olyan magyar állampolgárok kiskorúságának meghosszabbítása és a meghosszabbítás megszüntetése tárgyában, akik az utódállamok valamelyikében új állampolgárságot szereztek, nem lehet a személyi állapotról rendelkező részükben abból az okból érvénytelennek tekinteni, hogy a határozatot nem magyar bíróság hozta.

III. A *külföldi kiskorú állampolgárok* gyámsága tekintetében szintén a *kiskorú hazai joga* irányadó és ugyancsak a hazai hatóságokat vagy azokat a külföldi hatóságokat illeti meg a joghatóság a gyámság megszervezésére és megszüntetésére, amelyeknek határozatait a kiskorú hatóságai elismerik. Ezt a tételt igazolják az Gy. T. alább ismertetett 63. és 64. §-án kívül a következő törvényhelyek: A Gy. T. 198. §-a kimondja, hogy a gyámhatóság illetékessége rendszerint azon egyénekre terjed ki, akik területükön községi illetőséggel bírnak.¹ Mint-hogy külföldi honosnak belföldön községi illetősége nem lehet, világos, hogy a gyámhatóság eljárása feltételezi a magyar honosságot. — Ugyanez áll a kiskorúság meghosszabbítása céljából folyamatba tett bírói eljárásra is, mert a Pp. 702. §-a szerint a kiskorúság meghosszabbítására kizárólag az a törvényszék illetékes, amelynek területén a kiskorú gyámhatóságának székhelye van, márpedig a Gy. T. 198. §-a szerint a gyámhatóság illetékessége csakis a területén községi illetőséggel bíró,

¹ A gyámhatóság jogkörének a trianoni szerződés végrehajtásával kapcsolatos rendezése: 108.624/1921. B. M. sz. rendelet (R. T. 220.).

tehát nyilvánvalóan csakis magyar honosokra terjed ki. — Végül ugyanez áll a kiskorúság meghosszabbításának megszüntetésére is, mert erre a Pp. 717. §-a alapján ugyanennek a törvényszéknek van hatásköre, külföldi honos kiskorú tekintetében ily intézkedést tehát magyar bíróság ennél fogva szintén nem tehet.

Kivételek e szabály alól:

1. A Gy. T. 64. §-a kimondja, hogyha valamely külföldi Magyarországon kiskorú gyermekeket hagyott hátra, ezek részére az itteni gyámhatóság által ideiglenes gyám rendelő, amely gyámság addig tart, amíg a gyámoltnak saját hatósága által más intézkedés nem tétetik. Végeredményben tehát a magyar gyámhatóság intézkedésének itt az a feltétele, hogy a külföldi gyámhatóság még nem intézkedett vagy hogy intézkedéséről nem tudunk, illetőleg, hogy nem ismeretes a kirendelt gyám. Ha viszont a külföldi hatóság intézkedett és intézkedése ismeretes, az ideiglenes gyámságot meg kell szüntetni. Az ideiglenes gyám jogköre nem terjedhet ki másra, mint a kiskorúak gondozására, tartására, nevelésére, vagyonuk felügyeletére, kezelésére, állagvédelmére és biztosítására. Ezen túl csak a közérdekűség védelmében (pl. javító nevelés alá vétel) nyújthat jogsegélyt. A törvénynek „hátrahagyott“ megjelölését kiterjesztőleg kell magyarázni nemcsak a halálesetre, de elhagyásra, elítéltetésre stb. vonatkozólag is.¹

2. A Gy. T. 63. §-a szerint a külföldi kiskorúnak Magyarországon létező (ingó és ingatlan) vagyonára a gyámhatóság gondnokot rendel. Ennek a külön gondnoknak a jogköre épúgy, mit a Gy. T. 61. §-a alapján kirendelt gondnoké, a vagyonkezeléssel kapcsolatos kérdésekre szorítkozik és állagkérdésekben itt is keresnie kell a külföldi törvényes képviselőjének hiteles alakban bizonyított s ahol szükséges, gyámhatóságilag jóváhagyott hozzájárulását.^{2 3}

¹ Így Szeiberling: A kiskorúak és gondnokoltak külön joga a kapcsolatos jogszabályok keretében. 1932., 921. l. Ellenk. Sipőcz: (A gyámsági törvény. 1882., 164. l.), aki szerint az ideiglenes gyám is valóságos gyám, a különbség közte és a végleges gyám között csak az, hogy az előbbinek tiszte csak meghatározott időre szól.

² Így Szeiberling: id. m. 923. l. Ellenk. Csorba: A gyámsági jog és jogszabályalkotás. 1935. 183. l. 3. jegyzet.

³ Mind a Gy. T. 61., mind pedig 63. §-a kifejezetten gyámság és gond-

3. A H. T. 116. §-a analógiájára eljárnak hatóságaink, ha a kiskorú hazai állama hatóságaink intézkedését joghatályosnak ismeri el.

4. A H. T. 119. §-a analógiájára eljárnak hatóságaink, ha a kiskorú állampolgársága nem állapítható meg és a kiskorú Magyarországon lakik.

5. Sürgős szükség esetében eljárhatnak hatóságaink, de ebben az esetben csak ideiglenes érvénnyel, vagyis addig szóló hatállyal, amíg a hazai illetékes hatóság másképp nem rendelkezik (Kúria 5787/1910.).¹

6. Az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. t.-c. 71. §-a szerint abban az esetben, ha a hagyatéki eljárás során az derül ki, hogy a hagyatéknál érdekelt kiskorú vagy gondnokolt illetékes gyámhatósága az országon kívül van, a hagyatéki osztályt és egyéb megállapodásokat az a gyámhatóság illetékes jóváhagyni, amelynek területkérebe a hagyatéki bíróság illetékességének megállapításánál alapul vett község van. Ez a rendelkezés egészen különleges szabályozást tartalmaz, amely nemcsak a gyámság vagy gondnokság alatt állókra, hanem az atyai hatalom alatt levő kiskorúakra nézve is alkalmazást nyer.²

Amennyiben külföldi kiskorú gyámságát Magyarországon szervezik meg, abban az esetben — bár a Gy. T. erről nem rendelkezik — a gyámság tartalmát a magyar jog szerint kell elbírálni és a gyám, éppúgy, mint a Gy. T. 61., 63. és 64. §-a esetében kirendelt külön gondnok és ideiglenes gyám, szintén a magyar gyámhatóság felügyelete alatt áll és minden vonatkozásban a gyámsági törvényben megállapított módon és felelősség mellett látja el tisztét (Gy. T. 65. §.). Ily esetben is azonban a gyámság megnyílásának és megszűnésének időpontja és okai a kiskorú hazai joga szerint bírálандók el (így a hágai egyezmény [1911: XXIII. t.-c.] 3. és 5. cikke) és lehetőleg a gyám személyének megválasztásánál is figyelembe kell venni

nokság alatt állókról rendelkezvén, az atyai hatalom alatt álló, külföldön lakó magyar honos vagy az atyai hatalom alatt álló, nem magyar honos kiskorúak itteni vagyona kezelésére a magyar gyámhatóság gondnokot nem rendelhet (így Fodor: id. m. 925. l.).

¹ Szende: Magánjog. 90. l.

² L. 45. §. V., 5. p.

a kiskorú hazai jogát. Ugyanez áll megfordítva abban az esetben is, midőn magyar kiskorú külföldön szervezett gyámság alatt áll, midőn a gyámság megnyílásának és megszűnésének okai és időpontja kivételével, a gyámság tartalma a külföldi helyi jog szerint bírálendő el.

IV. A gyámság tekintetében irányadó jog elvileg megragadja a kiskorú vagyonát, mint egészét és ennél fogva alkalmazása kiterjed a kiskorú bárhol, tehát külföldön levő ingó és ingatlan vagyontárgyaira is.¹ A „Vormundschaftsstatut“ tehát — éppúgy, mint az atyai (szülői) hatalom tekintetében irányadó „Gewaltstatut“ — „Vermögensstatut“ és nem „Einzelstatut“. Ennek megfelelően a Gy. T. 62. §-a kimondja, hogy a magyar gyámhatóság által magyar honosokra elrendelt gyámság vagy gondnokság — amennyiben ezt nemzetközi szerződések vagy egyéb okok nem akadályozzák — a gyámoltaknak vagy gondnokoltaknak külföldön létező vagyonára is kiterjed. Kivétel e tekintetben a magyar nemzetközi magánjogban a Gy. T. 61., 63. és 64. §-ában és az Öe. 71. §-ában szabályozott, fentebb említett eseteken kívül csupán a különleges birtokrendszer alatt álló ingatlanok (pl. hitbizományok) szempontjából állhat fenn, amelyek — ha a fekvési hely államának nemzetközi magánjoga a *lex rei sitae* tekinteti irányadónak — a *lex rei sitae* uralma alatt állanak a gyámi ügyvitel szempontjából is.² Ezt a szabályt, amelyben az erősebb kapcsolódás alapelve jut kifejezésre, kifejezetten kimondja a két hágai egyezmény (az 1911: XXIII. t.-c. 6. cikke 2. bek. és az 1912: LII. t.-c. 12. cikke), de per analogiam alkalmazni kell ezt oly esetben is, ha a két hágai egyezmény nem nyer alkalmazást.

V. A gyámság tekintetében irányadó jog (Vormundschaftsstatut) *összeütközésbe kerülhet* más jogokkal: így különösen az atyai (szülői) hatalom, az örökbefogadás, a törvényesítés tekintetében irányadó jogokkal (a Gewalt-, Legitimations-, Adoptionsstatut-tal). Ily esetben általában az *utóbbi jogoké az elsőbbség*. Ha ugyanis pl. a gyámság tekintetében

¹ Az angol—amerikai jog szerint a gyám képviseleti joga nem terjed ki a kiskorúnak külföldön lévő vagyonára. (Wolff: 140.).

² L. 9. §. II., 1. p. Helytelenül Balla: (117) és Csorna: (184), akik szerint az összes ingatlanok a *lex rei sitae* uralma alatt állanak, ha a fekvési hely állama ezen az alapon áll.

irányadó jog (a kiskorú hazai joga, pl. a magyar jog) szerint az atya halála esetében a szülői hatalom az anyát nem illeti meg, hanem a kiskorú gyámság alá kerül, a szülői hatalom tekintetében irányadó jog szerint pedig a szülői hatalom átszáll az anyára és a gyámság nem nyílik meg, úgy ez az utóbbi jog alkalmazandó, mert a gyámság tekintetében irányadó jog alkalmazásának feltétele az, hogy a kiskorú ne álljon szülői hatalom alatt, ezt az előkérdést azonban a gyámság tekintetében irányadó jog már nem dönti el.¹ Ugyanez áll arra az esetre is, ha a gyámság a törvényesítés vagy örökbefogadás tekintetében irányadó jog szerint a kiskorú törvényesítése vagy örökbefogadása következtében megszűnik, a gyámság tekintetében irányadó jog szerint pedig nem szűnik meg. Ily esetben tehát a gyámság mégis megszűnik.

VI. A gyámság tekintetében irányadó jog *megváltozása* esetében az *új jog* szabályait kell alkalmazni és a joghatóság szempontjából szintén a kiskorú új hazai joga irányadó. Megjegyzendő azonban, hogy a kiskorú állampolgárságának megváltozása esetében a régi hazai hatósága részéről tett intézkedés azért ipso iure nem veszti el hatályát, amíg az új hazai hatóság az intézkedés hatályát meg nem szünteti. Különben előfordulhatna, hogy az új hatóság intézkedéséig a kiskorú megfelelő védelem nélkül maradna, ami érdekeire nézve kétségkívül sérelmes lenne. Kivétel e tekintetben csak abban az esetben áll fenn, ha az új hazai joga szerint a gyámság megszűnik. Ily esetben a gyámság ipso iure szűnik meg.

VII. Hazai törvényünk a *lex patriae* elvével összhangban, nem zárkózik el attól, hogy *külföldiek hazánkban gyámi tisztet viselhessenek*; csak a kirendelt gyámtól kívánja meg, hogy a magyar állam területén lakjon, aminek következtében belföldön lakó idegen honos kirendelt gyámként is működhetik. (Gy. T. 60. §.). Sőt tekintve, hogy ugyanazon §. szerint a belügyminiszter felmentést adhat a belföldön lakás kötelezettsége alól oly esetben, amikor a gyámság külföldön lakó idegenre háram-

¹ A „Vormundschaftsstatut“ és a „Gewaltsstatut“ csak az olyan állam nemzetközi magánjogában juthat összeütközésbe egymással, ahol — mint pl. a német nemzetközi magánjogban — a kettő nem szükségképpen azonos. A magyar nemzetközi magánjogban mind a kettő a kiskorú (gyermek) hazai joga, ennél fogva összeütközés e kettő között nem fordulhat elő.

lana, ez az akadály belügyminiszteri engedéllyel el is hárítható. Törvényes és végrendeleti gyámokként azonban külföldi honosok minden jogi akadály nélkül működhetnek, a nélkül, hogy belföldön kellene lakniok vagy felmentést kellene kieszközölniök. Ezek az elvek a gondnokság esetében is alkalmazandók.

VIII. Az eddig ismertetett elvek csak abban az esetben nyernek alkalmazást, ha nemzetközi egyezmény másképp nem rendelkezik. Az első ilyen fontos egyezményünk a kiskorúak gyámságának szabályozása végett Hágában 1902. június 12-én kelt és az 1911: XXIII. t.-cikkbe iktatott egyezmény, amely alkalmazást nyer egyrészt Magyarország, másrészt Belgium, Luxemburg, Danzig, Lengyelország, Németalföld, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc és Svédország között.¹ Az egyezményt nyílt egyezménnyé alakította át az 1923. évi november hó 28-án Hágában kelt jegyzőkönyv (1926: XX. t.-c.), amely lehetővé tette a csatlakozást oly államok részére is, amelyek a harmadik hágai nemzetközi magánjogi értekezleten nem vettek részt.

Az egyezmény, amelynek rendelkezései a magyar jogtól lényegben nem térnek el,² szintén a *lex patriae*-t veszi a szerződő államok valamelyikének kötelékébe tartozó s valamelyikük területén lakó vagy állandóan tartózkodó (E. 9.) kiskorúak gyámsága tekintetében irányadóul, midőn általános elvként kimondja, hogy a kiskorú gyámságát hazai törvénye szabályozza (E. 1.). Bizonyos vonatkozásokban azonban az egyezmény a lakóhely és a tartózkodóhely jogának is érvényesülést enged. A *lex patriae* elve ugyanis nem akadályozza azt, hogy a kül-

¹ 269.871/1929. B. M. (Ig. Közl. XXXVIII., 139. és R. T. 1481.), 273.347/1929. B. M. Az egyezmény hatályban volt Ausztria és az antanthatalmak között (nem volt Ausztria és Magyarország, Ausztria és Németország és Ausztria és a semleges államok között). Franciaország 1914. jún. 1-re felmondta. (Belgium nem.)

² A hágai egyezmény végrehajtásáról szóló 7568/1913. VIII. B. M. sz. rend. 4. pontja szerint a Gy. T. 63. §-ának rendelkezését a szerződő állambeli kiskorúaknak Magyarországon levő ingó vagy ingatlan vagyonára rendszerint nem kell alkalmazni, mivel a hágai egyezmény 6. cikke szerint a gyámság kiterjed a kiskorú személyére és javainak összességére, bárhol legyenek is azok. Viszont e rendelet 1. pontja szerint, ha a magyar gyámhatóság gyámságot szervezett, annak hatásköre kiterjed a kiskorúnak külföldön levő vagyonára is.

földi kiskorú akár ideiglenes, akár állandó tartózkodási helyének hatósága a kiskorú személyének és érdekeinek védelme végett a szükséges intézkedéseket a gyámság megszervezéséig, illetőleg minden sürgős esetben meg ne tehesse (E. 7.). Ezek az intézkedések ideiglenes gyámrendelésben is nyilvánulhatnak (Gy. T. 64. §.). Ezekkel az ideiglenes intézkedésekkel egyidejűen vagy azoktól függetlenül, a helyi hatóság tartozik értesíteni a kiskorú hazájának hatóságát arról, hogy területén a külföldi állam kötelékében álló kiskorú tartózkodik, akire nézve a gyámság elrendelése szükséges; a kiskorú hazai hatósága pedig tartozik értesíteni a helyi hatóságot arról, hogy a kiskorú felett a gyámságot elrendelte-e vagy hogy el fogja-e rendelni. (E. 8.).

A külföldön tartózkodó kiskorú részére állandó gyámság szervezésére az egyezmény értelmében jogosítva van:

- a) elsősorban a kiskorú hazai hatósága; (E. 1.);
- b) másodsorban a kiskorú hazájának diplomáciai vagy konzuli hatósága, amennyiben neki erre hazai törvénye részéről felhatalmazása van, feltéve, hogy a kiskorú tartózkodóhelyének joga a diplomáciai vagy konzuli hatóság ily funkcióját nem ellenzi (E. 2.);

c) harmadsorban, ha a kiskorú részére sem hazai, sem diplomáciai vagy konzuli hatósága gyámságot nem szervez, a gyámságot a kiskorú tartózkodóhelyének törvénye szerint kell szervezni és gyakorolni (E. 3.). Azonban az ily gyámságra is a *lex patriae* irányadó a tekintetben, hogy a gyámság mely időpontban és minő okokból kezdődik és ér véget (E. 5.).

Akár a hazai hatóság, akár a követség vagy konzulátus, akár a kiskorú lakóhelyének hatósága szervezte a gyámságot, a gyámsági ügyvitel kiterjed nemcsak a kiskorú személyére, de bárhol fekvő összes ingatlanaira is, hacsak valamely ingatlan fekvése helyének törvénye szerint különleges rendszer (pl. hitbizomány) uralmának nincs alávetve (E. 6.).¹

A helyi hatóság részéről elrendelt gyámság ellenére a kiskorú hazai vagy diplomáciai (konzuli) hatósága később is bármikor szervezhet gyámságot, amiről azonban annak az államnak kormányát, amelyben a gyámság előbb szerveztetett, értesítenie kell, hogy a már működő gyámhatóságnak vagy

¹ L. 9. §. II., 1. p.

gyámnak az új gyámság létrejöttét tudomására hozhassa. Az állandó tartózkodóhely hatósága részéről elrendelt gyámság azonban az új gyámság szervezésével ipso iure nem szűnik meg, hanem megszűnését a helyi törvény határozza meg (E. 4.).

A hágai egyezmény rendelkezései magyar honos kiskorúra csak akkor nyernek alkalmazást, ha a magyar honos kiskorú rendes tartózkodóhelye az egyezményes államok valamelyikében van. Ha a magyar honos kiskorúnak nincs valamelyik egyezményes állam területén rendes tartózkodóhelye, hanem csak átmenetileg tartózkodik ott: a gyámság szervezéséig, valamint minden sürgős esetben a tartózkodás helyének hatóságai megtehetik azokat az intézkedéseket, amelyek a magyar kiskorú személyének vagy érdekeinek védelme végett szükségesek (9. cikk).

Ugyanígy a külföldi honos kiskorú is csak abban az esetben esik az egyezmény rendelkezései alá, ha a rendes tartózkodóhelye valamelyik egyezményes állam területén van; különben a tartózkodóhely hatóságai a kiskorú érdekében csupán ideiglenes jellegű intézkedéseket tehetnek.

IX. A hágai egyezményen kívül az 1928. február 22-én kelt és az 1928: XXXV. t.-cikkben nyert felhatalmazás alapján a 4710/1928. M. E. számú rendelettel közzétett¹ magyar—jugoszláv gyámpénztári egyezmény 11—16. cikke is tartalmaz a gyámság tekintetében rendelkezéseket.² Ennek az egyezménynek rendelkezései általában megfelelnek a hágai egyezmény alapelveinek. Fontos az egyezmény 16. cikke, amely kimondja, hogy a szerződő felek bármelyikének illetékes gyámhatósága olyan kiskorúra nézve, akinek állandó tartózkodási helye a másik szerződő félnek a területén van, az illetékességet, vagy egyes gyámsági ügyeknek intézését (vagyonkezelést is) kérelemre átruházhatja a másik szerződő félnek arra a gyámhatóságára, amelynek területén a kiskorúnak tartózkodóhelye vagy ingó vagy ingatlan vagyona van. Ezek a hatóságok ily esetben a saját hazai jogukat alkalmazzák, azonban nincs joguk a személyi állapotot tárgyzó kérdésekben határozni.³

X. A magyar gyámhatóságoknak a külföldi gyámható-

¹ Rendeletek Tára. 1554. l.

² L. még a 3350/1931. M. E. sz. rendeletet. (R. T. 1061. l.).

³ Az egyezmény rendelkezéseit ismerteti Csorna id. m. 275. l.

ságokkal érintkezését szabályozzák a következő rendeletek: 7376/1921. X. B. M. (érintkezés Romániával), 2273/1922. X. B. M. (érintkezés Csehszlovákiával, Romániával, Jugoszláviával), 140.000/1930. B. M. (R. T. 551.), 205.456/1931. B. M. (R. T. 1716.), 210.573/1935. B. M. (R. T. 324.). Az érintkezés az osztrák gyámhatóságokkal közvetlen (112.399/1924. XI. B. M. sz. körrendelet); a jugoszláv gyámhatóságokkal a két belügyminisztérium közvetítésével (1930: XXXIX. t.-c. 2. c), egyébként pedig a külügyminisztérium futárszolgálatának igénybevételével a külképviseleti hatóságok közvetítésével történik.¹

A magyar gyámhatóság a külföldi hatóságok gyámhatóságainak határozatait csak oly ügyekben hajthatja végre, amelyek a gyámsági törvény szerint a gyámhatóság hatáskörébe tartoznak és csak azon esetben *köteles* azokat végrehajtani, ha az illető országgal e tekintetben „kölesönösség viszonya áll fenn“ (Gy. T. 194. §.).

E rendelkezésből következik az, hogy a magyar gyámhatóságok a külföldi hatóságoknak hozzájuk intézett, hatáskörükbe tartozó és a *lex fori* alá vonható minden határozatát végrehajtják viszonyosság fennforgása nélkül is (kivéve, ha a végrehajtás retorzióképpen el van tiltva). Így például a magyar gyámhatóságok végrehajtják a külföldi gyámhatóságnak vagy más hatóságnak (pl. rendőrhatóságnak) oly határozatát (tilalom vagy jogpolitikai ok fennforgását kivéve), amely a gyermeket annak veszélyeztetett érdeke folytán az egyik szü-

¹ A magyar gyámhatóságoknak a belügyminiszterhez kell felterjeszteniök a készpénz- és értékiutalás iránt rendelkező határozatokat, valamint a készpénzt és értéket; a Jugoszláviába, Romániába, Csehszlovákiába küldendő eredeti gyámhatósági iratokat; azokat az iratokat, amelyekhez fordítást kell mellékelni; külföldi személyek gyámul kirendelésére vonatkozó határozatokat; a gyámhatóság gyakorlásának külföldi gyámhatóságra átruházása, illetőleg külföldi gyámhatóságnak magyar gyámhatóság részéről átvállalása iránt hozott határozatokat (kivéve a sürgős vagy határidőhöz kötött intézkedés esetét).

Ha a gyámhatóságnak külföldi bírósághoz, vagy bíróságnak gyámhatósághoz intézett megkeresése bírói cselekményekre irányul, alkalmazni kell az 1909. XIV. t.-c.-be iktatott hágai egyezmény rendelkezéseit. (9000/1909. I. M. rend. 49. §.) Anyakönyvi kivonatoknak külföldről beszerzéséről, hitelesítéséről, lefordításáról és kicseréléséről szól a 209.618/1913. IV. B. M. rend., az USA-ból anyakönyvi kivonatok beszerzéséről a 261.026/1928. X. B. M. rend., Romániából beszerzéséről az 1925. VI. t.-c. 13. cikk.

lőféltől (gyámtól stb.) elveszi és a másokra vagy idegenre, illetőleg intézet gondozására bízza.

A magyar gyámhatóságok határozatainak külföldön eszközlendő végrehajtása végett nem fordulhatnak közvetlenül a külföldi hatósághoz, hanem e célból a belügyminiszter közvetítését kell igénybe venniök (Gy. T. 193. §.). Külföldön levő kiskorúak vagy gondnokoltak kiadatására irányuló végrehajtások sikere legtöbbször kétséges. A kölcsönös végrehajtási jogsegély szabályozása tárgyában Ausztriával kötött és az 1914: XLII. t.-c.-be iktatott szerződésnek a gyámhatósági véghatározatok végrehajtása tekintetében irányadó intézkedéseit illetőleg (19. cikk) a 130.000/1915. B. M. sz. végrehajtási rendelet tartalmazza az irányadó szabályokat.

XI. A jogsegély egy nemét alkotják azok az egyezmények is, amelyeket a magyar állam a Csehszlovák Köztársasággal és Jugoszláviával a gyámhatóság alatt állóknak a gyámpénztárakkal (közpénztárakkal) szemben fennálló követeléseinek kiegyenlítése és letéteinek kiadása, valamint a gyámpénztárak vagyonának felosztása tárgyában kötött.

Romániával ily egyezmény nem létesült, mivel jöllehet a 7934/1924. M. E. sz. rendelet i.) mellékletében szereplő jegyzőkönyv elrendeli a kiskorúak és gondnokoltak részére a gyámpénztárakban kezelt értékekre vonatkozó adatok megállapítását, mégis ez irányban csupán adatgyűjtés folyt és az egyezmény megkötése mindmáig létre nem jött.

A Csehszlovák Köztársasággal Prágában 1924. évi március hó 8-án kötött egyezményt a 7231/1924. M. E. számú rendelettel léptették életbe,¹ a Jugoszláv királysággal kötött alapvető egyezmény életbeléptetéséről a 4710/1—1928. M. E. sz. rendelet,² a volt torontálvármegyei gyámpénztárra nézve pedig a külön létesített és a 3350/1931. M. E. sz. rendelettel életbeléptetett „Megállapodás”³ szól.

¹ R. T. 261. l.

² R. T. 1554. l.

³ R. T. 1061. l.

51. §. A gondnokság.*

I. Szellemi vagy erkölcsi foggyatkozások szükségessé tehetik, hogy a személy, bár megszűnt kiskorú lenni, a kiskorúakhoz hasonló védelemben részesüljön, mely esetben a teljeskorú szintén gyámság (gondnokság) alá kerül.

Abban valamennyi törvényhozás megegyezik, hogy a szellemileg tehetetlen személy, mint az őrült, az elmebeteg, a siketnéma, feltétlenül hatósági védelem alá vonandó; az erkölcsi foggyatkozásban szenvedők, különösen a tékozlók feletti gyámság azonban, mely a magyar és a legtöbb külföldi törvény szerint szintén elrendelhető, némely vonatkozásban, így az angol és amerikai jogban ismeretlen. Vannak továbbá egyes törvényhozásokban oly okok is, amelyek hazánkban gondnokság alá helyezés alapjául nem szolgálhatnak: így a német és a svájci jog szerint az iszákos gondnokság alá helyezhető (német ptk. 6., svájci ptk. 370.); a svájci ptk. értelmében mindenki, aki rendetlen életmódja vagy rossz gazdálkodása miatt a maga vagy családja jólétét veszélyezteti, gondnokság alá helyezhető; az angol—amerikai jog a született vakok gondnokság alá helyezését rendeli el; a német ptk. szerint, aki testi hiba, gyengeség miatt ügyeit ellátni képtelen, gondnokság alá helyezését kérheti (1910. c.).

Nemzetközi magánjogi szempontból itt is ugyanaz a négy főkérdés merül fel, mint a gyámság szabályozásánál és itt is az államok általában a gondnokság alatt álló személy statutum personaleját tekintik irányadónak.¹

II. A magyar nemzetközi magánjog szerint szintén a *gondnokság alá helyezett vagy helyezendő személy hazai joga* szerint kell elbírálni a gondnokság alá helyezés *feltételeit* és *jogi hatásait*, hogy kit illet a gondnoki tisztt, hogy mik az ebben a jogviszonyban foglalt jogok és kötelezettségek, hogy mik a teljeskorúak gondnokság alatt állása megszűnésének az előfeltételei és hogy *mely állam hatóságát illeti az intézkedés joga*. A belügyminiszter ismételt döntésekkel (7951/1894. és 9710/1899.) kimondotta azt, hogy magyar állampolgárra kül-

* Az irodalmat lásd az 50. §-nál.

¹ L. a 482. lap 2. jegyzetét.

földön elrendelt gondnokság belföldön végre nem hajtható és hogy ezen az alapon az árvaszék gondnokot nem rendelhet.¹

Hogy magyar állampolgár gondnoksági ügyében csak magyar hatóság intézkedését ismerjük el érvényesnek, az szintén következik a Pp. 414. §-a 4. pontjának és a Ppé. 33. §-a 2. pontjának, valamint a Gy. T. 62. §-ának rendelkezéseiből, amely utóbbi §. szerint a magyar gyámhatóság részéről magyar állampolgárokra elrendelt gondnokság szintén kiterjed a gondnokoltnak külföldön levő vagyonára is.² Kivétel itt is e szabály alól a 9874/1921. M. E. számú rendelet, amely szerint azokat a jogerős bírói határozatokat, amelyeket Magyarországtól a Tbsz. alapján elszakított területen nem magyar bíróságok az 1918. október 31. napjától a Tbsz. életbeléptéig, vagyis 1921. július 26-ig terjedő időben hoztak olyan magyar állampolgárok gondnokság alá helyezése és a gondnokság megszüntetése tárgyában, akik az utódállamok valamelyikében új állampolgárságot szereztek, nem lehet a személyi állapotról rendelkező részükben abból az okból érvényteleneknek tekinteni, hogy a határozatot nem magyar bíróság hozta. Tekintettel a Gy. T. 61. §-ának szövegezésére, amely kifejezetten csak „kiskorú” magyar honosról szól, kérdéses, hogy itt is elismerjük-e a külföldi hatóság részéről történt gondnokrendelést abban az esetben, ha a gondnokságra szoruló magyar honos külföldön lakik, vagy ott van neki a vagyona.³

Hogy külföldi állampolgár gondnoksági ügyében hazai hatóságaik, illetőleg külföldi hatóságnak hazai hatóságaik ré-

¹ „Magyar állampolgárra külföldön elrendelt gondnokság Magyarországon hatállyal nem bír” (9710/1899. B. M. sz. határozat, Grill: Magánjog II. k. 475. l.). „Az osztrák bíróság által magyar honos ellen kimondott gondnokság alá helyezés belföldön végre nem hajtható és ez alapon tehát az árvaszék nem rendelhet gondnokot” (7951/1894. B. M. sz. határozat, közölve u. o.).

² Abból a körülményből, hogy a törvény 61. §-a csupán *kiskorú magyar honos* külföldön megszervezett gyámsága esetére tartalmaz rendelkezést, előírván a magyarországi vagyon kezelését külön gondnok által, a teljeskorú gondnokság alá helyezéséről azonban hallgat, szintén a *lex patriae* elvére lehet következtetni. A törvény t. i. a teljeskorú magyar honosnak külföldön gondnokság alá helyezésével még feltevés alakjában sem tartja szükségesnek foglalkozni, annyira nyilvánvaló, hogy magyar honos csak magyar hatóság által, magyar törvény szerint fosztható meg önjogúságától és helyezhető gondnokság alá.

³ Balla: (119) és Csorna (185) szerint elismerjük, Ferenczy szerint (244) — úgy látszik — nem.

széről elismert intézkedéseit ismerjük el érvényesnek és hogy az ily ügyekben a magyar hatóságok elvileg nem járnak el, az itt is következik a Gy. T. fentebb említett 198. §-ából, továbbá a Gy. T. 63. és 64. §-ából, valamint a Pp. 702. és 717. §-ából, amelyek per analogiam itt is alkalmazandók.¹ Kivétel e szabály alól itt is ugyanazok, mint amelyek a gyámság szabályozásánál találhatók.² A Kúria 5787/1910. számú határozatában kimondotta, hogy: „ha vagyoni érdekek sürgős megvédelmezése szükségessé teszi, a hazai bíróság az itt lakó külföldit is ideiglenes gondnokság alá helyezheti addig, amíg a saját honossága szerint illetékes bíróság másképp nem intézkedik“.³ A Kúria 5360/1927. sz. döntésében pedig kimondotta, hogy külföldi felperes gondnokságának megszüntetése iránti kereset Magyarországon általános hatáskörrel bíró gondnok hiányában, az itt fekvő vagyonra korlátozott hatáskörrel bíró gondnok ellen indítható.⁴

Amennyiben a külföldit Magyarországon helyezik gondnokság alá, a gondnokság tartalma és ügyvitele tekintetében a magyar jog szabályai irányadók. Ebben az esetben a hazai jog szerint csupán azt a kérdést kell elbírálni, hogy a gondnokság milyen ok alapján rendelhető el vagy szüntethető meg,⁵ továbbá, hogy mely személyek jogosultak a gondnokság elrendelését vagy megszüntetését kérni, végül, hogy a gondnokságot mely személyre kell bízni. Megjegyzendő azonban, hogy oly személy kérelmére és oly okból, amelyet a magyar törvény nem, csupán a külföldi jog ismer (pl. iszákosság), a gyámságot csak a személy hazai hatósága rendelheti el, magyar hatóság a gondnokságot nem rendelheti el és nem szüntetheti meg. (Így a hágai egyezmény 7., 8. és 11. cikke.) Ugyanez áll megfordítva abban az esetben is, ha magyar állampolgárt külföldön helyeznek gondnokság alá. A Gy. T. ugyan e tekintetben nem rendelkezik, minthogy azonban az egyezmény

¹ A Gy. T. 64. §-a is alkalmazandó per analogiam. Ezt Ferenczy is elismeri (245).

² L. 50. §. III. p. — Így Ferenczy: id. m. 245. l.

³ Szende: Magánjog, 90. l.

⁴ Csorna: id. m. 185.

⁵ Ezért pl. angol vagy amerikai állampolgárok Magyarországon tékozlás miatt nem helyezhetők gondnokság alá.

rendelkezései az általános nemzetközi magánjogi elveknek megfelelnek, nézetem szerint azok abban az esetben is alkalmazandók, midőn az egyezmény alkalmazásának egyébként nincs helye.

III. A gyámság tekintetében irányadó jognál IV., VI. és VII. alatt mondtak itt is megfelelően állanak. A Gy. T. 62. §-a értelmében a magyar gyámhatóság részéről magyar honosra elrendelt gondnokság kiterjed a gondnokoltnak külföldön levő vagyonára is.¹

IV. A külföldön történt gondnokság alá helyezés hazánkban *harmadik személyekkel szemben* bírói gyakorlatunk szerint a viszonyosságtól feltételezetten a köztörvényi ügyleteknél ipso iure hatályos s ha az külföldön megfelelő módon kihirdettetett, hazánkban újabb kihirdetésre nem szorul, legalább is, ha az ok, amely miatt a gondnokság elrendeltetett, nálunk is okul szolgál a gondnokságra (elmebetegség, gyengeelméjűség, siketnémaság, tékozlás).² Ha az illető ok a magyar jogban

¹ Szeiberling szerint (928. l.) ez a rendelkezés csak a gyámhatóság által elrendelt, tehát a cselekvőképességet nem érintő gondnokságok (Gy. T. 28. §. d—e) eseteire szól; ilyen megszorító magyarázat azonban aligha állhat meg a törvény szellemét tekintve. Így Csorna is: id. m. 182. l. 2. j.

² Hazai joggyakorlatunk ezt a viszonyosság feltételével szintén elismeri; így a Kúria: „Ha Magyarország *viszonyosságban van* egy állammal arra nézve, hogy a gondnokság alatt álló személy terhes jogügyleteket nem köthet s ezen állam egy polgárának kiskorúsága az illető állam hatósága által meghosszabbított, e meghosszabbítás a külföldi gondnokolt által belföldön kötött *köz-törvényi* ügyletre még akkor is hatályos, ha ez a magyar hivatalos lapban nem tétetett közzé“. (Dt. 3. XXV. 167.) Kivételnek van azonban helye a váltójogi cselekvőképesség tekintetében, amennyiben a felsőbbírószági gyakorlat, összhangban a váltótörvény 95. §-ával, a gondnokságnak külföldön történt elrendelését csak abban az esetben ismeri el belföldön vállalt váltókötelezettség szempontjából hatályosnak, ha a külföldi határozat a magyar hivatalos lapban is közzétetett. Így a Kúria: „Az a körülmény, hogy alperesnek mint külföldinek kiskorúsága a saját hazájában bizonytalan időre meghosszabbított, a belföldön vállalt váltókötelezettsége tekintetéből szenvedő váltóképessége elbírálásánál nem vehető figyelembe, mivel az 1877: XX. t.-c. 33. §-a szerint Magyarországon a kiskorúság joghatálya harmadik személyekkel szemben csak a kiskorúság meghosszabbítását tárgyazó hirdetménynek a hivatalos lapban először való beiktatását követő naptól kezdődik: alperes védekezéséből pedig nyilván kitűnik, hogy kiskorúságának meghosszabbítása a magyar hivatalos lapban közzé nem tétetett“. (Dt. 3. XXV. 168. Hasonló Hdtt. II. 71.) — A hágai egyezmény (1912. LII.) megengedi, hogy a külföldi gondnokság alá helyezési határozat belföldi kihirdetését megkívánjuk. (9. cikk, 2. bek.).

ismeretlen (iszákosság, rendetlen életmód, vakság), már kérdéses lehet, hogy a külföldön elrendelt gondnokság hazánkban hatályosnak ismerhető-e el abban az esetben is, ha nálunk nem hirdették ki. A magyar irodalomban ugyanis van olyan fel fogás, amely szerint attól, aki mással ügyleti összeköttetésbe lép, nem kívánható meg, hogy sejtelve legyen oly akadályról, amely a hazájának jogában ismeretlen, miért is ez az akadály, hogy hatályosan érvényesíthető legyen, megfelelő módon nálunk is köztudomásra hozandó.¹

A külföldi állampolgár hazai hatósága részéről vagy a hazai hatóságai által elismert külföldi hatóság részéről történt gondnokság alá helyezésnek Magyarországon általában olyan jogi hatásai vannak, amilyenekkel azt a külföldi hazai joga felruházza. Ha azonban a külföldi hazai joga a személy cselekvőképességét nagyobb mértékben korlátozza, mint ahogy az a magyar jog szerint korlátozva lenne, a belföldi forgalom érdekében a V. T. 95. §. 2. bek. analógiájára a Magyarországon kötött forgalmi ügyleteknél itt is indokolt a *lex loci actus* alkalmazni és a külföldi jog részéről biztosított hatástöbblet elismerésétől elzárkózni.²

V. A magyar nemzetközi magánjog ismertetett szabályait némileg módosította a teljeskorúak gyámságára és hasonló védelmi intézkedésekre vonatkozóan az 1905. július 17-én Hágában kelt és általunk az 1912: LII. t.-c.-be iktatott egyezmény. Ez az egyezmény jelenleg hatályban van egyrészt Magyarország, másrészt Danzig, Lengyelország, Németalföld, Németország, Olaszország, Románia és Svédország között.³ Az egyezményt nyílt egyezménnyé alakította át az 1923. november 28-án kelt hágai jegyzőkönyv (1926: XX. t.-c.).

Ez az egyezmény is csak abban az esetben nyer alkalmazást, ha oly teljeskorúak gyámságáról van szó, akik az egyezményben részes államok valamelyikének polgárai és akiknek

¹ Így Ferenczy: 245.

² L. 20. §. V., 3. p. Ez a német irodalom álláspontja is, amely itt is alkalmazza az E. G. 7. cikk 3. bek.-ét. (Wolff: 64.).

³ 269.871/1929. B. M. (Ig. K. XXXVIII. 139.) Részes még az egyezményben Portugália is, de nem Németországgal és Magyarországgal szemben. Az egyezmény nincs hatályban Románia és Németország között. Franciaország az egyezményt 1917. aug. 23-ára, Belgium 1922. aug. 23-ára felmondta.

rendes tartózkodóhelyük az egyezményes államok területén van (14. c).

Az egyezmény szerint a teljeskorúak gyámságát, ami alatt érteni kell a gyámságot, gondnokságot, bírói jogvédő ki- rendelését maga után vonó bárminő hasonló intézkedést s a cselekvőképesség bárminő megszorítását, családi tanács rende- lését (E. 13.), hazai törvényük szabályozza. A teljeskorú kül- földi honos személyének és vagyonának védelmére azonban, ha hazai törvénye szerint a gyámság alá helyezés feltételei fenn- forognak, a szükséges ideiglenes intézkedéseket akár ideigle- nes, akár állandó tartózkodása helyének hatóságai is megtehe- tik, erről azonban hazájának hatóságai diplomáciai úton, eset- leg közvetlenül értesítendőek. (E. 3., 4., 5. és 14.)

A teljeskorú külföldi honos gyámság alá helyezésére jo- gosult:

a) Elsősorban annak az államnak illetékes hatósága, amelynek kötelékébe a teljeskorú, gyámság alá helyezendő sze- mély tartozik (E. 2.).

b) Másodsorban a teljeskorú külföldi honos rendes tar- tózkodóhelyének hatósága, de csupán abban az esetben, ha a területén tartózkodó teljeskorú külföldi honosra hazai törvé- nye szerint a gyámság alá helyezés feltételei fennforognak s ha az ily személy gyámságát hazai hatósága a helyi hatóság részéről tett ideiglenes intézkedések tárgyában nyert értesítése ellenére nem rendeli el, illetőleg az értesítéstől számított hat hónapon belül nem nyilatkozik. (E. 3.).

A helyi hatóság által ily módon elrendelt gyámságot azonban a hazai hatóság később bármikor átveheti, de ily eset- ben is a helyi törvény állapítja meg, hogy a helyi hatóság ál- tal elrendelt gyámság mely időpontban szűnik meg. (E. 10.)

A teljeskorú külföldi honos gyámságát rendes tartózko- dóhelyének hatósága is csak a személy hazai joga által meg- engedett ok alapján rendelheti el, ha ezt a személy hazai joga szerint erre illetékes személyek kérik, de csupán abban az eset- ben, ha ugyanazok a személyek, ugyanoly okból, a teljeskorú- nak gyámság alá helyezését kérni a helyi törvény szerint is jo- gosultak. (E. 7.) Egyéb tekintetben azonban a gyámság alá he- lyezett személynek s vagyonának ügyvitelét, valamint a gyám- ság alá helyezés hatályát a helyi törvény szabályozza; a hazai

törvénynek csupán azon intézkedése veendő lehetőség szerint figyelembe, amely a gyámság alá helyezett személy felügyeletét meghatározott személyre bízza. (E. 8.)

A teljeskorúnak gyámság alá helyezése, akár hazájának, akár rendes tartózkodóhelyének hatósága rendelte el, cselekvőképességét és gyámságát illetőleg az összes szerződő államok területén s a gyámság alá helyezettnek bárhol fekvő, úgy ingó, mint ingatlan vagyonára hatályos, hacsak az ingatlan különleges (pld. hitbizományi) rendszer uralma alatt nem áll. (E. 9. 1. bek. és E. 12.).¹ Csupán a gyámság alá helyezés nyilvánosságra hozatala tárgyában fennálló helyi rendelkezések betartását kívánhatja meg valamely állam ahhoz, hogy a más államban történt gyámság alá helyezés az ő területén is hatályos legyen. (E. 9. 2-ik bek.)

A teljeskorú külföldi honos gyámságának megszűnését, ha azt a rendes tartózkodóhelyének hatósága rendelte el, úgy a helyi, mint a hazai hatóság kimondhatja. A helyi hatóságoknak jogukban áll az általuk elrendelt gyámságot akár a helyi, akár a másik törvény szerint jogosult személyek kérelmére megszüntetni, és ez a megszüntető határozat az összes szerződő államok területén ipso iure joghatályos. (E. 11.)

VI. A 4710/1928. M. E. számú rendelettel közzétett magyar-jugoszláv egyezmény a két állam polgárainak gondnokság alá helyezését is szabályozza.

¹ L. 9. §. II., 1. p.

V.

Öröklési jog.

52. §. A *lex successionis* meghatározása.*

I. Az öröklési igények tekintetében irányadó *lex successionis* meghatározásánál két ellentétes alapelv áll egymással szemben: amíg a germán jogi alapokon nyugvó, hűbérjogi befolyások alatt kifejlődött egyik alapelv: *a hagyatékok fel-darabolásának elve* értelmében az örökhagyó után maradt vagyont annyi hagyatéokra kell felbontani, ahány országban fekszenek a hagyatéki tárgyak (*quot sunt bona diversis territoriis obnoxia, tot sunt patrimonia*) s mindegyik hagyatékot más-más jog szerint kell elbírálni, addig a romanisztikus eszméken nyugvó és különösen az olasz iskola befolyása alatt tekintélyre szert tett másik elv: *a hagyatékok egységének alapelve* értel-

* Magyar irodalom: Móricz: Nemzetközi jogsegély hagyatéki ügyekben. 1913. — Almási: Külföldi örökhagyó külföldi örökösei. (Ügyvédek Lapja. 1913. 34. sz. 3. l.). — Berinkey: Külföldi örökhagyónak magyarországi hagyatékára alkalmazandó örökösödési jog. (Jogtud. Közl. 1915. 14. sz. 172. l., 15. sz. 182. l.). — Schwartz: A nki örökjog alapelvei a három hágai nki konf. határozataiban. (Jogtud. Közl. 1904. 19. sz. 154. l.). — U. a.: Külföldi örökhagyónak magyarországi hagyatékára alkalmazandó örökösödési jog. (Jogtud. Közl. 1915. 10. sz. 121. l.). — U. a.: Magyarországi honosoknak Ausztriában fekvő ingatlan hagyatékára alkalmazandó örökösödési jog. (Jogtud. Közl. 1916. 6. sz. 57. l.). — U. a.: Külföldi honosok magyarországi hagyatékára alkalmazandó anyagi öröklési jog. (Nki Jog Tára. 1934. okt. sz. 16. l.). — U. a.: Die ung. Gerichtspraxis in Sachen des ung. Erbrechts. (NiemeyersZ. 1935. L. k. 60. l.). — U. a.: Fejezetek a nki mg. köréből. A nki örökösödési jog vitás kérdései. (Jogállam. 1935. 298.; 1936. 20., 356.; 1937. 317. l.). — Wittmann: Nki mgi kérdések. (Ügyvédek Lapja. 1910. 4. sz. 4. l., 5. sz. 5. l.).

Zitelmann: II., 937. és köv. — Gutzwiller: 1650 és köv. — Wolff: 141. és köv. — Schnitzer: 227. és köv. — H. Lewald: IntPR. 285. és köv. — H. Lewald: Questions de droit internat. des successions 1926. (Recueil des Cours de l'Académie d. dr. int. 1925. IV.). — H. Lewald: RVglHWW. IV., 448. és köv. — Raape: 631. és köv. — Kipp: Erbrecht §. 145. — Nussbaum: 347. és köv. — v. Normann: JurW. 1930., 975. és köv. — Gutzwiller: ugyanott 1817. — Tiran: Les successions testamentaires en dr. int. pr. Paris 1932. — P. Anliker: Die erbrechtlichen Verhältnisse der Schweizer im Ausland und der Ausländer in der Schweiz. Aarau, 1933. — Neubecker: Der Ehe- und Erbvertrag im internat. Verkehr (1914) 278. és köv.

mében az *universalis successio* gondolatának megfelelően a hagyatékot egységnek kell tekinteni és ugyanazon jog szerint kell elbírálni, tekintet nélkül arra, hogy hol fekszenek a hagyatéki tárgyak.

A hagyatékok feldarabolásának alapelvét teljes következetességgel mind az ingatlan, mind az ingó hagyatéknál csupán az 1889-i montevideói szerződés és a venezuelai jog viszi keresztül, amelyek szerint nemcsak az ingatlan, hanem az ingó hagyatékok is a *lex rei sitae* szerint bírálendő el.¹ Egyébként a legtöbb jogrendszerben a hagyatékok feldarabolásának alapelve csupán az ingatlan hagyatékoknál érvényesül,² amennyiben csupán ezek állnak a *lex rei sitae* uralma alatt, az ingó hagyatékokra pedig vagy az örökhagyó utolsó lakóhelyének jogát, (USA, Franciaország,³ Belgium, Anglia, Dánia stb.), vagy az örökhagyó hazai jogát (Magyarország, Ausztria, Görögország, Románia stb.) tekintik irányadónak.

A hagyatékok egységének alapelve érvényesül Svájcban,⁴ Norvégiában, több délamerikai államban,⁵ ahol az örökhagyó utolsó *lex domicilii*-je, továbbá Olaszországban,⁶ Spanyolországban,⁷ Portugáliában, Németalföldön, Svédországban, Lengyelországban,⁸ (1900. óta) Németországban,⁹ Egyiptomban,¹⁰ Brazíliában,¹¹ Japánban,¹² Kínában,¹³ a csehszlovák tervezetben¹⁴ és az 1928. évi, 6-ik hágai nemzet-

¹ Lewald: RVglHWB. IV., 450.

² Így a következő államokban: Franciaország, Belgium, Luxemburg, Románia, Ausztria, Magyarország, Görögország, Bulgária és az angolszász jogterület, stb. Lewald: id. m. 450.

³ Vitás. V. ö. Niboyet: Manuel 2. kiad. 841. és köv. l.

⁴ 1891. évi június 25-i törvény 22. cikke.

⁵ Így Argentínában (Pk. 3283.), Kolumbiában (Ptk. 1012.), Chilében.

⁶ Ptk. disp. prel. 8. cikk.

⁷ Ptk. 10. cikk 2. bek.

⁸ 1926. aug. 2-i törvény, 28. cikk.

⁹ E. G. 24., 25. cikk; a hagyatékok egysége alapelveként érvényesülését korlátozza az E. G. 28. cikke, amelynek értelmében (az uralkodó felfogás szerint) a hagyatékok feldarabolásának elvét követő államokban fekvő ingatlanhagyatékot a német bírónak is a *lex rei sitae* szerint kell elbírálnia.

¹⁰ Code civil mixte 77. c.

¹¹ Ptk. 14. cikk.

¹² 1898. jún. 15-i törvény 25. cikk.

¹³ 1918. aug. 5-i törvény 20. cikk.

¹⁴ 45. §.

közi magánjogi értekezlet egyezménytervezetében,¹ ahol az örökhagyó *lex patriae*-je szerepel a *lex successionis* kapcsolóelve gyanánt. A *lex patriae* ezekben az országokban mint az örökhagyó *statutum personale*-ja, a *lex domicilii* pedig részben mint az örökhagyó *statutum personale*-ja, részben pedig (pl. Franciaországban), mint fiktív *lex rei sitae* nyer alkalmazást. A hagyatékok egységének alapelvén állanak az Institut de droit international 1880. évi oxfordi határozatai is.

A hagyatékok feldarabolásának elve a gyakorlatban az örökösödési kérdések megoldását, különösen a hagyatéki adóságekért fennálló felelősség megállapítását és az osztályra bocsátandó érték meghatározását megnehezíti, és minthogy az egyetemes utódlás gondolatával ellentétben áll, nem helyeselhető.

Minthogy a *lex successionis* meghatározásánál az egyes államok nemzetközi magánjogában különböző alapelvek érvényesülnek, az egyes nemzetközi magánjogi rendszerek részben pozitív, részben negatív irányban összeütközésbe kerülhetnek egymással. Ilyen negatív összeütközés áll elő, ha németországi lakos dán állampolgár Németországban hal meg, viszont pozitív irányú összeütközés áll elő, ha koppenhágai lakos német állampolgár Dániában hal meg. Az utóbbi esetben a német és a dán bíró a saját államának jogát, az előbbi esetben mindegyik a másik államnak jogát tartozik alkalmazni. A pozitív irányú összeütközések megoldhatatlanok, mert a bírónak a *lex fori* kollíziós normáit kell alkalmaznia, ezek pedig a bíró hazai jogának alkalmazását írják elő. A negatív irányú összeütközéseket több államban a bírói gyakorlat a *renvoi* alkalmazásával kívánja megoldani. A *renvoi* alkalmazása a hagyatékok feldarabolásához vezethet ott is, ahol a hagyatékok egységének alapelve érvényesül és megfordítva, a hagyatékok egysége alapelvének érvényesülését eredményezheti, ahol a hagyatékok feldarabolásának alapelve nyer alkalmazást.

II. A magyar nemzetközi magánjogban jelenleg a hagyatékok feldarabolásának elve érvényesül, amennyiben az *ingatlan hagyatékot a lex rei sitae, az ingó hagyatékot pedig az*

¹ 1. cikk. 1. bek.

*örökhagyónak a halála időpontjában*¹ *fennálló hazai joga szerint kell elbírálni.* A Kúria P. I. 7730/1929.² számú határozatában elvi élel kimondta azt, hogy az ingatlanra vonatkozó öröklési igények elbírálásánál, tekintet nélkül az örökhagyó honosságára, annak az államnak a törvényei irányadók, amelynek területén az ingatlan fekszik. Csupán az ingó hagyatéokra vonatkozó öröklési igények igazodnak az örökhagyó hazai államának joga szerint, amint hogy a m. kir. Kúria 212. számú elvi határozatában is a külföldi jog alkalmazását csak az ingó hagyatéokra engedi meg. Erre a kúriai határozatra hivatkozik indokolásában az 57. számú polgári jogegységi döntvény is,³ amely tehát ingatlanoknál szintén a *lex rei sitae*, ingóknál pedig az örökhagyó utolsó hazai jogának alkalmazását szentesíti.⁴ Ezen az állásponton állanak a már hatályban nem lévő egyezményeink közül a magyar—portugál konzuli egyezmény (1874: XXXII. t.-c.) X. cikkének 3. és 4. bekezdése, az első magyar—szerb jogsegély egyezmény (1882: XXXIII. t.-c.) II. cikke és az ennek helyébe lépett második egyezmény (1912: II. t.-c.) 2. cikkének 1. és 2. bekezdése, a hatályban levő egyezményeink közül pedig a magyar—bulgár konzuli egyezmény (1912: XXVII. t.-c.) 15. cikkének 2. és 3. bekezdése, a magyar—román polgári jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 4. cikke, a magyar—jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 16. cikkének 1. bekezdése. Ez a két utóbbi egyezmény ingó hagyatékokra a *lex patriae* alkalmazását írja elő, a *lex rei sitae* alkalmazásáról azonban ingatlan hagyatékoknál nem rendelkezik. Ezt az álláspontot foglalta el a magyar kormány a hágai nemzetközi magánjogi értekezleteken⁵ is és ez volt az

¹ Hogy az örökhagyó *halála időpontjában* fennálló *statutum personale* irányadó, azt kifejezetten kimondta a Kúria — bár területközi vonatkozásban — a P. I. 3505/1926. sz. határozatában. (Jh. 1928. évf. 239.)

² Magánjog Tára. XIII., 71. l.

³ Ig. Közl. 1933. évf. 105. l.

⁴ A Kúria P. I. 821/1934. sz. határozatában szintén kimondta, hogy „külföldi állampolgár ingó hagyatékában való öröklésre, bárhol vannak is azok, annak az államnak jogszabályai irányadók, amelynek az örökhagyó honosa volt”. (Jh. 1934. évf. 552. sz. hat.)

⁵ L. Törnyek a harmadik és negyedik hágai nemzetközi magánjogi konferenciákról írott műveit. (1901. és 1905.)

álláspontja kezdettől fogva a m. kir. igazságügyminisztériumnak is.¹

A hagyatékok feldarabolása elve érvényesülésének a magyar nemzetközi magánjogban az a következménye, hogy az örökhagyó hagyatékát annyi hagyatékra kell felbontani, ahány *lex successionis* a bírónak alkalmaznia kell. Ezek a hagyatékok aztán önálló vagyonokként (különvagyonokként) kezelendők. Az utódlás ezekben a hagyatékokban ugyan nem egyetemes utódlás, de nem is hagyományszerű, *singularis* utódlás, hanem igazi „öröklés“ (*Sondererbfolge*), amely jogi természetére nézve hasonló a hitbizományi utódláshoz. A helyzet olyan, mintha nem egy örökhagyó halt volna meg, hanem több, akik közül például az egyik után csak ingó hagyaték maradt, a másik után egy németországi, a harmadik után egy franciaországi ingatlanhagyaték és mintha a három örökhagyót a hitelezőkkel szemben egyetemleges felelősség terhelte volna. Ebből következik a „három“ örökhagyó örökösének egyetemleges felelőssége. Hogy mely hagyatékokban kell osztályra bocsátani azokat az értékeket, amelyeket az örökös az örökhagyó életében az örökségre előre kikapott, az attól függ, hogy az említett értékek mely hagyatéki tömegbe tartoztak volna, ha előzőleg az örökösnek nem adattak volna ki.² Természetesen előfordulhat, sőt rendszerint elő is szokott fordulni, hogy a különböző hagyatékokban különböző örökösök örökölnek, hogy az egyikben van, a másikban nincs kötelesrésztre jogosult, hogy az örökösök felelőssége az egyes hagyatékokban különböző, hogy az egyik ipso iure nyílik meg, a másik nem. Egyszóval a különböző hagyatékokat különböző *leges successionis* szerint kell elbírálni.

Megjegyzendő azonban, hogy a magyar bírói gyakorlat egészen a legutóbbi időkig sokáig ingadozott a hagyaték egységének és feldarabolásának, valamint az örökhagyó hazai jogának és utolsó *lex domicilijének* elfogadása között, és megállapítható az is, hogy a Kúria egészen a legutóbbi időkig a legtöbb esetben határozottan állást foglalt a *lex rei sitae* alkalmazása és a hagyatékok feldarabolása ellen. Ezért hely-

¹ 45.912/1933. I. M. VII. sz. ügyirat.

² L. Raape: 686. és Wolff: 146.

telen a P. I. 7730/33/1929. számú határozatban és az 57. számú döntvényben található az a megállapítás, hogy „a magyar bírói gyakorlat ingatlanoknál eddig is a lex rei sitae alkalmazta“.

Hogy végeredményben mégis a hagyatékok feldarabolásának elve győzedelmeskedett a magyar nemzetközi magánjogban, annak a magyarázata egyrészt a magyar irodalom befolyásában keresendő, amely tévesen a lex rei sitae alkalmazását ingatlan hagyatékoknál már oly korszakban is hatályban levő tételes jogi szabálynak tüntette fel, amelyben a bírói gyakorlat még egyáltalában nem fogadta el azt;¹ másrészt pedig az igazságügyminisztérium befolyásában, amely egyes konkrét ügyekben adott jogi véleményeiben szintén tévesen az irodalom felfogását tette magáévá; végül az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 21. §-ának félreértésében, amely fenntartotta az ausztriai polgári törvénykönyv mindazon rendeleteit, melyek az 1855. december 15-i telekkönyvi rendelettel kapcsolatban állván, a telekkönyvnek tárgyát képező jogok szerzésének vagy elidegenítésének módjait meghatározzák. E §. fenntartotta az Optk. 300. §-át is, amely szerint „ingatlan dolgok azon kerület törvényei alá vetvék, amelyben fekszenek; ellenben minden más dolgok a tulajdonos személyével egyenlő törvények alatt állanak“. Ez utóbbi szakaszt mármost tévesen úgy magyarázták, hogy az a lex rei sitae alkalmazását ingatlanoknál nem csupán a dologi jog, hanem az öröklési jog körében is előírja. Hogy ez mennyire téves volt, kitűnik abból, hogy Ausztriában magában sem értelmezték így a szóbanforgó 300. §-t, amit bizonyít az, hogy szükségesnek tartották az 1854. évi augusztus 9-i törvény 2. §-ában kimondani nemcsak az osztrák bíróságok illetekességét külföldi örökhagyók belföldi ingatlan hagyatékának letárgyalására, hanem azt is, hogy arra az osztrák anyagi törvények lesznek irányadók. Ezt az 1854. évi törvényt pedig az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 21. §-a nyilván nem tartotta fenn.

Hogy a magyar bírói gyakorlat egészen a legújabb idő-

¹ Szántó: 174. és köv. l.; Ferenczy: 250. és köv. l.; Balla: 196. l. V. ö. Löw: „Magyar Nemzetközi Hitbizományi Jog“ és „Az 57. sz. polgári jogegységi döntvényről“ című tanulmányait. (A Jogtudományi Közlöny könyvtára: 21. és 22. számok.)

kig mennyire ingadozó volt a lex successionis meghatározásánál, azt bizonyítják a következő határozatok:

A kir. Kúria Rp. I. 4815/1917. sz. a. 1917. szeptember 18-án kelt ítéletével¹ megváltoztatta a szegedi táblának azt a határozatát, amely az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 21. §-ára hivatkozással azt mondta ki, hogy az ingatlan dolgokat tárgyzó jogviszonyok annak a területnek a joga szerint ítélendők meg, amelyen az ingatlan fekszik, és indokainál fogva helybenhagyta az elsőbíróság (nagybecskereki törvényszék) ítéletét, amely a bírói gyakorlatra hivatkozással arra az álláspontra helyezkedett, hogy a örökösödési igények a hagyaték holfekvésére való tekintet nélkül, azon jogszabályok szerint bírálandók el, amelyek az örökhatyó *utolsó rendes lakóhelyén* vannak hatályban. Ennek alapján a Kúria, bár az ingatlanok az osztrák polgári törvénykönyv területén feküdtek, a perben érvényesített öröklési igényeket a magyar magánjog elve szerint ítélte meg. (561. sz. Elvi határozat P. H. T. III. 317. l.)

A 432/1905. sz. a., 1906. február 7-én kelt ítélet ugyancsak azt mondta ki, hogy „az örökösödési igények a hagyatéki javak holfekvésére való tekintet nélkül, azon jogszabályok szerint bírálendók el, melyek az örökhatyó *utolsó rendes lakóhelyén* hatályban vannak“, és pedig azzal a rendkívül érdekes és a további következtetések szempontjából is fontos indokolással, hogy „az öröklés az elhalt vagyoni jogi személyiségének folytatása lévén, az elhaltnak hagyatéka pedig vagyonszösszeséget képezvén, az öröklési igények csak egységes törvények szerint, mégpedig az elhalt utolsó rendes lakóhelyének törvényei szerint bírálendók el“. Ezen az alapon az osztrák polgári törvénykönyvet alkalmazta az olyan örökhatyó *ingatlanaira* is, akinek utolsó rendes lakóhelye a polgárosított magyar határörvidéken, tehát az osztrák törvénykönyv hatályának területén volt, jöllehet a hagyatéki ingatlanok a magyar magánjog területén feküdtek. (Magánjogi Döntvénytár, 4. folyam, IV. kötet 124. szám 193. oldal.)

A 866/1909. sz. alatt, 1909. május 4-én kelt ítélet (I. polg. tan.) magáévá tette a másodbíróságnak azt az álláspontját, hogy a horvátországi illetőségű magyar honosok Magyaror-

¹ Magánjogi Dtár, XI. k. 203. szám, 290. l.

szágon magánjogi szempontból külföldieknek tekintendők és azt is, hogy az 1894: XVI. t.-c. 7. §. rendelkezéséhez képest külföldieknek Magyarország területén levő hagyatékára nézve az örökösödési eljárás tekintetében, eltekintve az idézett szakaszban jelzett kivételektől, a hazai bíróság illetékes. „Ámde — így folytatja az ítélet indokolása — az idézett törvénynek csupán az örökösödési eljárás szabályozására vonatkozó rendelkezései nem oldják meg azt a kérdést, hogy külföldieknek Magyarország területén levő ingó hagyatékára nézve felmerülő vitás öröklési igényei az anyagi jog szempontjából mely jogszabályok szerint bírálандók meg, s ennél fogva ez a kérdés a nemzetközi magánjog értelmében oldandó meg“. Az eldöntött esetben a hagyaték tisztára ingó volt. A döntés is csupán az ingó hagyatéokra vonatkozik tehát. Az ítélet azonban a nemzetközi magánjog irányadó szabályát idézi általánosságban, s tekintet nélkül a hagyatéki vagyon ingó vagy ingatlan voltára, kimondja azt, hogy a nemzetközi magánjog szabályai szerint az örökösödési jogra nézve a *honi jog elve* nyer alkalmazást s így az e részben felmerülő vitás öröklési igények azon államnak jogszabályai szerint bírálандók el, amely államnak polgára volt az örökhagyó. (Magánjogi Dtár, III. kötet, 160. szám, 246. oldal. — 212. sz. elvi határozat P. H. T. II. 229. l.)

Az I. polgári tanács 3746/1912. sz. alatt, 1913. február 19-én kelt ítéletéből nem tűnik ki, hogy a peres hagyatékhoz tartozott-e ingatlan; feltehetőleg a hagyaték egészében ingóságokból állott. Mindazonáltal az ítélet indokolása azért is, mert a döntést nem teszi függővé a hagyatéki vagyon ingatlan vagy ingó természetétől, de egész gondolatmenetelénél fogva is megérdemli a figyelmet. Az ítéleti indokolás kimondja ugyanis, hogy „az örökhagyó, mint német állampolgár, hagyatékában az öröklésre a német birodalmi törvény az irányadó. A hagyaték-
nak a férj által nem követelt felerészére az oldalrokonok az egymás között fennforgó vitás kérdésben ugyan a magyar korona országai területén érvényben levő törvényeket kívánták alkalmazni, minthogy azonban az öröklés kérdését az egész hagyatékra egységesen, ugyanazon jogszabályok alapján kell rendezni s az oldalrokonok a tekintetben, hogy mely hazai jogszabály vétessék irányadónak, nem is egyeztek meg, mert egyrészük az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, másrészük pe-

dig az osztrák polgári törvénykönyv alkalmazását kívánja, a hagyatékban ebben a felerészében is a német birodalmi törvény szabályait kell alkalmazni". (Magánjogi Dtár, VII. kötet, 66. szám, 98. oldal.)

Az I. polgári tanács 2306/1914. sz. a., 1914. december 10-én kelt ítéletével eldöntött perben a felperes a törvényes öröklés címén az örökhagyó apjának átadott hagyatéki ingatlant ági öröklés címén követelte. Az alsóbíróságok (újvidéki Törvényszék, szegedi Tábla) a felperest keresetével elutasították azzal a megokolással, hogy az öröklési igények a hagyatéki javak holfekvésére való tekintet nélkül azon jogszabályok szerint bírálandók el, amelyek az *örökhagyó illetőségi helyén* hatályban vannak, az örökhagyó községi illetőségi helyén az osztrák polgári törvénykönyv lévén hatályban, minthogy az örökhagyó leszármazók nélkül halt el és anyja sem volt már életben, az egész hagyaték az örökhagyó apját illeti meg. Felperes tehát azon az alapon, hogy a hagyaték ági vagyont képez, a hagyatéki ingatlanokhoz, illetőleg azok értékéhez jogos igényt nem támaszthat. A kir. Kúria a másodfokú bíróság helybenhagyó ítéletét helybenhagyta, mindazonáltal indokolásának azzal a helyesbítésével, hogy az öröklési igények a hagyatéki ingatlanok holfekvésére való tekintet nélkül azon jogszabályok szerint bírálandók el, amelyek az örökhagyó *utolsó rendes lakóhelyén hatályban vannak*. (Magánjogi Dtár, IX. kötet, 142. szám, 150. oldal.)

A P. I. 5879/1917. sz. a., 1918. február 19-én kelt ítélettel eldöntött perben a törvénytelen származású örökhagyó korábban elhalt anyjának oldalrokonai törvényes öröklési jogukat érvényesítették a kinstárral szemben. A kir. Kúria a fellebbezési bíróság ítéletének megváltoztatásával a felpereseket keresetükkel elutasította. Az indokolás szerint „a fellebbezési bíróság az ítéletében idevonatkozóan felhozott indokok alapján helyesen mondta ki azt, hogy az öröklésre az örökhagyó *utolsó rendes lakóhelyének jogát* kell alkalmazni; minthogy pedig az utolsó rendes lakóhelye Marosvásárhely város, tehát az örökhagyó hagyatékában az öröklést az ott érvényben levő Optk. szabályai szerint irányítják. Jogszabálysértést követett el azonban a fellebbezési bíróság akkor, amidőn az Optk. 750. §-ában foglalt rendelkezés alkalmazását mellőzte, mert az

Optk. 754. és 756. §-ának az a szabálya, hogy a törvénytelen gyermeknek csak az anyja után és viszont a törvénytelen gyermek után csak az anyjának van öröklési joga, ellenben sem a törvénytelen gyermeket az anya rokonai után, sem ezeket a törvénytelen gyermek után örökösödési jog nem illeti, hatályonkívül helyezve sem ellenkező törvényes rendelkezések által, sem ellenkező jogszokás által nincs; az idézett szabály tehát az Optk. területén most is hatályban van, mert annak hatályát nem érinthette az a körülmény, hogy a bírói gyakorlat a magyar magánjog területén, tehát az ország más jogterületén, milyen irányban fejlődik, annál kevésbbé az, hogy Ausztriában, tehát egy más államban, az ott érvényben levő Optk.-nek azt a rendelkezését eltörölték, nem érintheti végül az a körülmény sem, hogy az említett rendelkezés a fellebbezési bíróság kifejtése szerint a változott viszonyokkal és jogfelfogással nem egyezik. Ezek szerint az Optk. 756. §-ának már idézett szabályát mellőzni nem lehet, annak értelmében pedig a felpereseket az örökhagyó hagyatékában törvényes örökösödési jog nem illeti és pedig tekintet nélkül arra, hogy nem más rokonokkal, hanem a kir. kincstárral állnak szemben“. (Magánjogi Dtár, XII. kötet, 69. szám, 86. oldal.)

Ebből az ítéleti indokolásból az, hogy a hagyatékhoz tartozott-e ingatlan, nem tűnik ki. Jogi állásfoglalásának konzekvenciáit azonban kétségtelenül levonhatjuk, mert nem tehető fel, hogy a törvénytelen származású örökhagyó anyai oldalrokonainak öröklési joga maga más anyagi jogszabályok szerint bíraltassék el, ha az örökségben ingatlanok vannak és mások szerint, ha a hagyaték csak ingókból áll.

Igaz, hogy a fent közölt határozatokban kettőnek kivételével olyan tényállások voltak elbírálás tárgyai, amelyekben az volt eldöntendő, hogy *Magyarország különböző jogterületei közül* melyiknek joga irányadó. Ez a kérdés azonban hasonló kollíziós normák uralma alatt áll, mint a különböző államterületek közti kollíziók megoldása.¹

Erre az eredményre kell jutnunk és a területközi megoldásokat a nemzetközi viszonylatokra is alkalmaznunk kell a közölt határozatok szellemében már azért is, mert közülök

¹ L. I. §. II. p.

kettőben is, és pedig a 432/1905. számúban és a német állampolgár utáni öröklésre vonatkozó 3746/1912. számúban a statutum personale alkalmazása azzal van megokolva, hogy az öröklés kérdését az egész hagyatéokra *egységesen*, ugyanazon jogszabályok alapján kell rendezni, vagy, mint a 432/1905. számú ítélet bővebben kifejti: „az öröklés az elhalt vagyoni jogi személyének folytatása lévén, az elhaltnak hagyatéka pedig vagyonszösszeséget képezvén, az öröklési igények csak *egységes törvények szerint*, még pedig az elhalt utolsó rendes lakóhelyének törvényei szerint bírálандók el“.

Kíváncsinos volna, hogy a Kúria gyakorlata ismét visszatérjen az egyetemes utódlás elvének megfelelő álláspontjához s ingatlan-hagyatékoknál is az örökhagyó hazai jogát tekintse irányadónak, mert a Kúria mostani gyakorlatának semmi belső indokolttsága nincs, még a középkori territoriális (reálstatutum) elv alapulvételével sem, mert hiszen az állam — mihelyt a külföldiek öröklésre-képességét elismerte (203. E. H.), — érdektelen abban, hogy ki az örökös. Sőt előfordulhat, hogy éppen a külföldi jog alkalmazásával magyar honos, a magyar jog alkalmazásával pedig külföldi honos örökli az ingatlant.

III. A lex successionis (ingatlanoknál a lex rei sitae, ingóknál az örökhagyó hazai joga) szerint kell elbírálni a *következő kérdéseket*:

1. Az *öröklés előfeltételeit*, vagyis, hogy mely tényeknek kell fennforogniuk, hogy egy bizonyos hagyatéki ügyben egy meghatározott személy a hagyatékban részesedő személyek jogállását nyerje el. Hogy a lex successionis részéről megkívánt előfeltételek valóban fennforognak-e, esetleg más jog szerint bírálандó el.

Az első előfeltétel az örökhagyó *halála*. (Viventis nulla hereditas.) Hogy a holtnaknyilvánítottat vagy eltüntet halottnak kell-e az öröklés szempontjából tekinteni, azt (esetleg) más jog szerint kell elbírálni.¹

A második feltétel az öröklésre kijelölt személy *öröklésre képessége*. Ennekfolytán a lex successionis szerint kell elbírálni a *relatív* öröklési képességet vagy annak hiányát

¹ L. 19. §. VII. p.

(méltatlanság az öröklésre, indignitas).¹ A relatív öröklési képtelenség csak bizonyos örökhagyóval szemben teszi a személyt öröklésre képtelenné, pl. azért, mert az örökhagyót szándékosan megölte vagy ezt megkísérelte, vagy a végrendeletet elsikkasztotta, megsemmisítette, a végrendelkezésben megakadályozta, az örökhagyó ellen alaptalan büntető feljelentést tett (francia jog) stb. Ugyancsak a lex successionis szerint kell elbírálni az *abszolút*, azaz oly öröklési képtelenséget (incapacitast) is, amely az öröklési képesség teljes hiányát jelenti (szerzetesek, katonaszökevények, deportálásra ítélték, száműzöttek stb., a mohamedán államokban különböző hitű személyek stb.), feltéve természetesen, hogy az incapacitas nem a magánjogi általános jogképesség teljes hiányának a következménye, mikor is az örökös hazai joga irányadó.² Végül ugyancsak a lex successionis és nem az örökös személyi joga szerint kell elbírálni azt is, hogy a jogképességgel nem rendelkező jogi alakulatnak (magánjogi társaságnak) van-e öröklési képessége.³

A magyar irodalomban kifejezésre jutó annak az álláspontnak, mely szerint úgy az abszolút, mint a relatív öröklési képességet is az örökös személyes joga szerint kell elbírálni,⁴ továbbá annak a felfogásnak, amely szerint a relatív öröklési képességet a lex successionis, az abszolút öröklési képességet pedig az örökös hazai joga szerint kell elbírálni,⁵ nincs sem tételes, sem kellő dogmatikai alapja és ezért nem helyeselhető.

Ha külföldi állampolgárnak a lex successionis szerint öröklési képessége van, őt a szerzésben, vagyis az öröklés hatályosulásában nem akadályozza az, hogy magyar honos utáni öröklésről van szó, illetőleg magyarországi ingatlan az öröklés tárgya. Az 1852. november 29-i nyílt parancsnak (ösiségi patensnek) az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 20. §-a által fenntartott 14. §-a ugyanis, amely élők közti és halálesetre szóló szerzés között nem különböztet, kimondja, hogy

¹ L. 19. §. V. p. és 195. l. 1. jegyzet.

² Így Wolff: 58. és 142. Másként Ferenczy: 276.

³ Hogy valamely jogi alakulatnak van-e egyáltalában jogképessége, hogy tehát jogi személy-e, ezzel szemben statutum personaleja szerint bírálendő el. Így Wolff: 142. l., 3. j. V. ö. Lewald: 297.

⁴ Így Balla: 189.

⁵ Így Ferenczy: 276.

„... bárminő fekvő javak szerzésében honosság vagy belföldiség hiánya miatt a jövőendőben senki sem gátoltathatik“. E jogszabály az ingatlanokra is kiterjesztette tehát az akadálytalan szerzés lehetőségét, miután ingókra ez régebbi jogunk szerint eddig is így volt. Utal erre a jogszabályra a Kúria 2242/1888. sz. határozata is, amely megállapítja, hogy „mivel az ösiségi patensnek az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok által fenntartott 14. §-a szerzési képességgel ruházza fel a külföldieket is: öröklési képességgel bírnak Magyarországon a külföldiek is“, — ehhez azonban hozzáteszi, hogy „a viszonyosság feltétele alatt“, hogy továbbá „viszonyosság hiányában rektorciónak van helye, de e tekintetben a bizonyítás azt terheli, aki az öröklési képességet tagadja“.¹

A lex successionis szerint kell elbírálni azt is, hogy szükséges-e, hogy az örökös (utóörökös, hagyományos) az örökség (az utóörökség, hagyomány) megnyílásának időpontjában *életben legyen* és hogy a már megfogant *méhmagzat* örökölhessen-e. Ez ugyanis nem a jogképesség kérdése, mert a méhmagzatot egy jogrendszer sem tekinti személynek. Ezzel szemben azt a kérdést, hogy a nem életképes újszülöttnak van-e jogképessége és ennek folytán öröklési képessége, ezt már a méhmagzat hazai joga szerint kell elbírálni, mert ez a kérdés már az újszülött jogképességének kérdésével függ össze.²

A lex successionis irányadó azoknak a tényállásoknak a tekintetében is, amelyeknek fennforgása esetében egy magában véve fennálló öröklési váromány nem hatályosulhat. Eszerint kell tehát elbírálni azt, hogy az örökhagyó és az örökös között oly szerződés, amelyben az örökös *öröklési jogáról lemond*, érvényesen köthető-e és hogy mik ennek a jogi hatásai. Ebben a tisztán öröklési jogi kérdésben a várományos személyes joga figyelmen kívül marad.

2. A lex successionis szerint kell elbírálni az *öröklés rendjét*, vagyis azt, hogy kik a törvényes öröklésre hivatott személyek, hogy azok milyen sorrendben örökölnek és hogy milyen nagy az örökség, amely több örökös léte esetében az egyes

¹ Dt. 2. XXII. 39. — L. 12. §. IV. p. — Az 1928. évi hágai tervezet 5. cikke szintén kimondja az egyenlő elbánás elvét az öröklésre képesség tekintetében a külföldiek és belföldiek között.

² L. 19. §. III. p.

örökösöknek jut.¹ E szerint kell tehát elbírálni azt, hogy milyenek kell lennie az örökhagyó és az örökös között fennálló családjogi kapcsolatnak, (hogy a házastárs, a házasságon kívül született gyermek, hogy az örökbefogadott gyermek stb. örökölhet-e). Hogy ez a családjogi kapcsolat a konkrét esetben valóban fennáll-e, hogy a házasság, az örökbefogadási viszony érvényesen létrejött-e, már más jog, az illető családjogi viszonyra irányadó jog szerint bírálendő el. Hasonlóképpen más jog szerint bírálendő el a túlélő házastárs házassági vagyongogi igénye is.

3. A *lex successionis* szerint kell elbírálni azt, hogy *végintézkedéssel* (végrendelet, öröklési szerződés), a törvényes öröklés rendje kizárható és megváltoztatható-e² s e szerint kell elbírálni a végintézkedésnek, visszavonásának³ anyagi érvényességét, tartalmát és jogi hatásait is. E szerint kell tehát elbírálni, hogy milyen befolyással van a végintézkedés érvényességére a kötelesrésre jogosult törvényes örökös vagy a szükségörökös mellőzésének, az öröklésre képtelen személyek javára tett rendelkezésnek, a lehetetlen vagy erkölcstelen rendelkezésnek és hogy az utóörökösnevezés egyáltalában megengedett-e, hogy kik jelölhetők ki utóörökösül, hogy hányszori utóörökösnevezésnek van helye, hogy a hitbizományi helyettesítés hány évre terjedhet. A végintézkedés (visszavonásának) anyagi érvényességi kellékei közül egyedül a végintézkedési képesség bírálendő el más jog szerint.⁴

A fenti elvek megfelelően a halál esetére szóló ajándékozásra is állanak.

4. A *lex successionis* szerint kell elbírálni az *özvegynek* öröklési jogcímen fennálló igényét a hagyatékban (özvegyi

¹ Így az 1928. évi hágai tervezet 1. c. 1. bek.

² Így az 1928. évi hágai tervezet 1. c. 1. bek. Allampolgárságváltozás esetében itt is, mint a *lex successionis* meghatározásánál általában a *halál időpontjában* és nem a végintézkedés tételének időpontjában fennálló hazai jog irányadó. Így Lewald: RVglHWB. IV., 457. Eltérés található az 1898. június 15-i japán törvényben (26. c.) és az 1918. aug. 15-i kínai törvényben (21. c.), amelyek a végintézkedés tételének időpontját tekintik irányadónak.

³ A Kúria P. I. 5855/1932. sz. határozatában kimondta, hogy a végrendelet külföldön történt visszavonásának alaki érvényessége ugyanazon elvek szerint bírálendő el, mint a végintézkedés alaki érvényessége.

⁴ L. 52. §. IV., 1. pont.

haszonélvezet — *ius viduale*, — özvegyi öröklés — *successio vidualis*); hogy az örökhagyó az özvegyi jogot a törvénytől eltérően rendezheti-e és miképpen rendezheti; hogy az özvegyi jog korlátozását kik (pl. az örökbefogadott gyermek, a leszármazók?) kérhetik; hogy a méltatlanság megállapításának mik a feltételei és következményei; hogy mik az özvegyi jog megszűnésének feltételei, hogy az megszűnhetik-e utólagos méltatlanság okából is stb.

5. A *lex successionis* irányadó abban a tekintetben is, hogy az *államkincstárnak* van-e öröklési joga a hagyatékra.¹ Ha az államkincstárnak a *lex successionis* szerint van öröklési joga, a *lex rei sitae* szerint azonban nincs, hanem ez utóbbi szerint dologi jogi *occupatio* által szerezheti meg „örökös nemlétében“ a hagyatékot, a kincstár öröklési joga nem jöhet szóba, mert ebben az esetben a *lex successionis* és a dologi jogokra irányadó jogrendszer összeütközése esetében az utóbbié az elsőbbség.²

6. A *lex successionis* irányadó a *hagyomány* (alhagyomány, felülhagyomány, utóhagyomány, helyettes hagyományos) rendelkezése és visszavonása (*ademptio legati*) tekintetében is. Megjegyzendő azonban, hogy a hagyomány, *legatum per vindicationem*, vagyis közvetlen vagy dologi hatályú hagyományként csak abban az esetben hatályosulhat, ha a hagyománynak dologi hatályát mind a *lex successionis*, mind a *lex rei sitae* elismeri. Ha pl. francia állampolgár németországi ingatlanát hagyományozza valakinek, annak ellenére, hogy a francia jog a dologi hatályú hagyományt elismeri és a német nemzetközi magánjog (EG. 24.) szerint az ingatlanhagyaték is az örökhagyó hazai joga szerint bírálendő el, a hagyomány ezt a jogi hatást nem fejtheti ki, mert a német jog szerint — szemben a magyar joggal — a hagyományozott az ingatlant az örökhagyó halálával, telekkönyvi bejegyzés nélkül nem szerzi meg, hanem „*Auflassung*“-ra és „*Eintragung*“-ra is szüksége van.

7. A *lex successionis* irányadó a *végrendeleti végrehajtó* jogállása tekintetében is.

¹ V. ö. 1928. hágai tervezet 4. cikk 1. bekezdését.

² Így Wolff: 142., 4 j.

8. A *lex successionis* szerint kell elbírálni, hogy kik jogosultak *kötelesrészre* (hogy kik a szükségörökösök), hogy mi a kötelesrész nagysága, kiszámításának alapja, hogy mit kell betudni a kötelesrészbe, hogy azt természetben vagy készpénzben kapja-e a jogosult, hogy korlátozástól vagy terheléstől mentesen kell-e hátrahagyni, hogy mik a kitagadás feltételei és következményei, hogy ki és mennyiben felelős a kötelesrészért, hogy a kötelesrészre jogosult követelhet-e és mily időponttól (gazdagodási) kamatot a ki nem elégített kötelesrész értéke után.¹

9. A *lex successionis* irányadó az *öröklés jogi hatásai* tekintetében is. Így elsősorban a *lex successionis* szerint kell elbírálni azt, hogy az öröklés ipso iure, az örökös minden nyilatkozata nélkül beáll-e (delationalis rendszer: le mort saisit le vif), vagy pedig, hogy az örökös csak kifejezett elfogadási nyilatkozattal szerzi-e meg az örökséget (aditionalis rendszer) és hogy ennek megtörténteig a hagyaték mint nyugvó örökség (hereditas iacens) jogalany hiányában önálló jogi személynek tekintendő-e. E szerint kell elbírálni az örökség visszautasításának kérdését is, mert nyilvánvaló, hogy ugyanaz a jogrendszer, amely illetékes meghatározni azt, hogy ki és milyen alapon jogosult az öröklésre, ugyanaz illetékes meghatározni azt is, hogy mily tényállás fennállására van szükség ahhoz, hogy az örökös az örökös jogállását megszerezze. Ez természetesen még nem jelenti azt, hogy itt más jogrendszerek (pl. az örökös hazai joga vagy a *lex loci actus*) nem jöhetnek szintén tekintetbe, mikor pl. az elfogadási nyilatkozat érvényének elbírálásánál az örökös cselekvőképessége vagy a nyilatkozat formája forog kérdésben. Nem irányadó a *lex successionis* a hagyaték birtokának megszerzése kérdésében, tehát abban a kérdésben sem, hogy az örökös az örökösi jogállás megszerzésével megszerzi-e a hagyaték birtokát is, vagy pedig, hogy ehhez még külön hatósági intézkedésre is szükség van-e. Itt — bár ez vitás — a *lex rei sitae* alkalmazása indokolt.

10. A *lex successionis* szerint kell elbírálni, hogy *ki felelős és milyen módon* (ad vires hereditatis vagy ultra vires) a hagyatéki tartozásokért, hogy az örökös élhet-e a leltár jog-

¹ Így az 1928. évi hágai terv. 1. c. 1. bek.

kedvezményével (*beneficium inventarii*), hogy a hitelező az ad vires hereditatis felelősség esetében csupán az örökhagyóról az örökösre szállt hagyatéki tárgyakból kereshet-e kielégítést (*cum viribus hereditatis felelősség*) vagy pedig kérheti-e az örökösnek egész (bárhonnan eredő) vagyonára vezetendő végrehajtás terhével való marasztalását, de csupán addig az értékhatárig, amelyet a reá szállt örökség képvisel (*pro viribus hereditatis felelősség*). Ez a jog irányadó abban a kérdésben is, hogy az örökösök a hagyatéki hitelezőkkel és egymással szemben egyetemlegesen vagy csak örökségeik arányában felelősek-e, hogy az örökség vevője és a hagyományos miképpen felel.¹

11. A *lex successionis* szerint kell elbírálni az örökös-társak viszonyát:² hogy a hagyaték az örökösök között örök-részeik arányában közös vagyonukká válik-e, hogy erre a közösségre a jogközösség (*communio incidens*) szabályai nyerne-e alkalmazást, hogy az örököstársnak törvényes elővételi joga van-e, hogy minden örököstárs egyedül is jogosítva van-e a hagyatéki adóstól teljesítést követelni, hogy köteles-e osztályra bocsátani azt a vagyonértéket, amit ő vagy elődje, akinek a helyébe lépett, az örökhagyó életében örökségére előre kikapott, hogy a *collatio „in natura“* vagy *„en moins prenant“* történik-e.

12. A *lex successionis* szerint kell elbírálni, hogy kit és ki ellen illet meg az örökösödési igény, a *hereditatis petitio*, amely egységes kereset (*universalis actio*) és amely az örökséget bitorló álörökössel szemben az örökségnek mint egésznek kiadására irányul. Bizonyos esetekben az örökös a *hereditatis petitio* helyett dologi jogi igénnyel pl. *rei vindicatio*val is fel-lephet, ez azonban már nem a *lex successionis*, hanem a *lex rei sitae* uralmának van alávetve. Minthogy a *lex rei sitae* sza-

¹ Egyes jogrendszerek szerint az örökösök felelőssége tekintetében a *lex successionis* alkalmazása kizárható. Így a német E. G. 24. cikk 2. bekezdése megengedi, hogy a halálakor külföldön lakott német honos örökösei a hagyaték tartozásaiért a *lex domicilii* értelmében feleljenek. E szerint az örökösök testzésük szerint választhatnak a *lex successionis* és az örökhagyó *lex domicilii*-jének alkalmazása között. A magyar nemzetközi magánjog ilyen szabályt nem ismer.

² Így az 1928. évi hágai tervezet 1. cikk 1. bekezdése.

bályozza ennek a keresetnek a feltételeit, a *lex rei sitae* szerint kell elbírálni azt is, hogy ilyen singularis keresetnek egyáltalában helye van-e a *hereditatis petitio* mellett. Azt a kérdést azonban, hogy ilyen singularis keresetek fennállása mennyiben befolyásolja a *hereditatis petitio*t, már a *lex successionis* szerint kell elbírálni.

13. A *lex successionis* szerint kell elbírálni az örökség vételét is.¹

IV. *Nem a lex successionis* szerint kell elbírálni: 1. a végintézkedési képességet, 2. a végintézkedések alakai érvényességét.

1. *A végintézkedési képesség*, miután az az általános cselekvőképesség, az ügyleti képesség része, a végintézkedést tevő személynek az intézkedés időpontjában fennálló hazai joga szerint bírálendő el.^{2 3} Ez a jog még ingó hagyaték esetében is különböztethető a *lex successionis*tól, mert ez az utóbbi az örökhagyónak a halála időpontjában fennálló állampolgárságához igazodik. A magyar irodalomban található az a felfogás, amely szerint a magyarországi ingatlan tárgyában tett végintézkedés esetében a végintézkedési képesség is a *lex rei sitae* szerint bírálendő el,⁴ miután sem tételes jogi alapja nincs, sem elméletileg nem indokolható, éppúgy nem helyeselhető, mint ahogy nem helyeselhető az a felfogás sem, amely a végintézkedési képességre irányadó jog szerint kívánja elbírálni azt a kérdést, hogy a végintézkedés kényszer, tévedés vagy megtévesztés, illetéktelen befolyás miatt megtámadható-e, hogy helye van-e valamely vagyonra nézve végintézkedésnek, hogy a végintézkedés sérti-e a kötelesrészt.⁵ Ezek az utóbbi kérdések a végintézké-

¹ L. 30. §. III., 7. b. pont.

² A kontinentális jogok általános álláspontja szerint a végintézkedést tevő *statutum personale*ja (hazai joga vagy *lex domicilii*-je) irányadó a végintézkedési képesség elbírálása tekintetében. Az angolszász jog szerint ellenben a végintézkedési képességet is a *lex successionis* szerint kell elbírálni.

³ Vitás, hogy a végintézkedés keltének időpontja vagy az örökhagyó halálának időpontja irányadó-e a hazai jog meghatározásánál. Minthogy a végintézkedési képesség a cselekvőképesség része, az előbbi felfogás helyes. V. ö. a német E. G. 24. cikk 3. bekezdését, az argentinai ptk. 3645. cikkét, Alsókanada ptk.-ja 835. cikkét, a csehszlovák tervezet 46. §-át.

⁴ Balla: 191. l.

⁵ Balla: 191. l.

dés tartalmával és anyagi érvényével állanak kapcsolatban és ennekfolytán a lex successionis szerint bírálандók el.

Abból az általános elvből, hogy az egyszer megszerzett cselekvőképességet az állampolgárság megváltoztatása nem érinti, az következnek, hogy aki egyszer megszerezte a végintézkedési képességet, azt abban az esetben sem veszti el, ha utóbb olyan állam polgára lesz, amelynek joga szerint a végintézkedési képesség az illetőt nem illeti meg. Ez a szabály azonban ilyen általános formában nem áll fenn, hanem két irányban megszorítást szenved:¹

a) A korábbi hazai jog alatt megszerzett végintézkedési képesség csak abban az esetben marad fenn az állampolgárság megváltoztatása esetében, ha a végintézkedést tevő személy *azzal már élt is*, vagyis a korábbi hazai jogának uralma alatt végintézkedést tett. Ezért a korábbi végintézkedés nem lesz érvénytelenné annakfolytán, hogy a végintézkedőt új hazai joga szerint ez a képesség már nem illeti meg. Sőt az illető hazai jogának uralma alatt tett végintézkedését vissza is vonhatja, mert méltánytalan volna őt annak a lehetőségétől megfosztani, hogy tett intézkedését visszavonja, ha annak helytelen-ségéről meggyőződött. Mihelyt azonban előbbi végintézkedését visszavonta, újabb végintézkedést nem tehet, mert a között a személy között, aki végintézkedést tett és azt visszavonta és a között, aki végintézkedést nem tett, a nemzetközi magánjog szempontjából nincs különbség.

b) A korábbi hazai jog uralma alatt megszerzett végintézkedési képesség fennmaradása arra az esetre szorítkozik, amikor a végintézkedési képesség az új jog szerint a végintézkedést tevő személyt csupán életkora miatt nem illeti meg. A tékozlás miatt gondnokság alá helyezett francia állampolgár tehát nem tartja meg végintézkedési képességét, ha utóbb német állampolgárrá lesz, még abban az esetben sem, ha már megelőzőleg tett végintézkedést: a korábbi végintézkedése ily esetben hatályát veszti.

2. A végintézkedések és a tett végintézkedés visszavoná-

¹ V. ö. 7. §. III. 1. a. p. és 20. §. III. p. V. ö. továbbá a német E. G. 24. cikk 3. bekezdését. — Hasonló elvek szerint kell elbírálni a szenvedő váltóképesség megtartását is. A megszerzett házasságkötési képesség megtartására 1. 7. §. III. 1. a) pontot.

sának¹ *alaki érvényességét* az ügyletek alaki érvényességére vonatkozó általános szabálynak megfelelően a *locus regit actum* elv szerint kell elbírálni.² A külföldön kelt végintézkedésekre vonatkozóan kifejezetten kimondja ezt az 1876: XVI. t.-c. 34. §-a, amely szerint a külföldön tett végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki tekintetben akkor is érvényesek, ha azon ország jogszabályainak, amelyben keletkeztek, megfelelnek.³ A törvénynek „akkor is érvényesek” kitétele jelzi, hogy a külföldön tett végintézkedések alaki szempontból érvényesek, ha akár a *lex loci actus*nak, akár a magyar jognak (a *lex forin*ak) megfelelnek.⁴ A törvény szerint tehát a *locus regit actum* elvnek a külföldön kelt végintézkedéseknél fakultatív jellege van. Ezt az álláspontot foglalta el a Kúria 820/1926. számú határozatában.⁵

A törvény idézett rendelkezéséből következik az is, hogy a külföldiek részéről Magyarországon készített végintézkedésnél a *locus regit actum* elvnek kényszerítő jellege van, amenny-

¹ Kúria P. I. 5855/1932. (Jh. 1934. évf. 760. sz. hat.): „a végrendelet kifejezett visszavonásának érvényességéhez a végrendelet tételére megszabott törvényes alaki kellékek kívántatnak meg”.

² Így a kontinentális jogok. Másként a Common Law, amely az 1861. évi Lord Kingsdown's Actig, a végintézkedés alaki érvényességét kizárólag a *lex successionis* szerint bírálta el. 1861. óta a *locus regit actum* elv bizonyos korlátok között az angolszász jogban is elismerésre talált, ma sincs azonban Angliában elismerve külföldiek végintézkedései és angol honosoknak *real property*ra vonatkozó végintézkedései tekintetében.

³ Ha az öröklési szerződést az egyik fél Magyarországon, a másik külföldön írta alá, a szerződés anyagi érvényessége az előbbi tekintetében a magyar jog, az utóbbi tekintetében a külföldi jog szerint bírálendő el. (Így a Kúria I. 2977/1934. sz. határozatában. Jh. 1935. évf. 191. sz. hat.).

⁴ Így Balla: 193. és Ferenczy: 268.

⁵ Mdt. XIX. 81: „Ami az alperes felülvizsgálati panasza folytán elsősorban eldöntendő azt a kérdést illeti, hogy a megtámadott és külföldön tett végrendelet alaki kellékeinek megbírálásánál melyik állam joga nyerjen alkalmazást, e tekintetben téves a fellebbezési bíróságnak az az álláspontja, hogy az okiratok alaki érvényessége a nemzetközi magánjognak bírói gyakorlatunkban is elfogadott szabálya értelmében szükségképpen, tehát kizárólagosan annak a helynek törvénye szerint bírálendő el, ahol az okirat kelt és hogy ehhez képest a szóbanforgó végrendelet alaki érvényességének kérdése csakis az osztrák törvény alkalmazásával volna elbírálni. Téves pedig a fellebbezési bíróságnak ez az álláspontja egyrészt azért, mert a *locus regit actum* elvének a nemzetközi magánjogi tudomány újabb kifejlődésében általában nem kényszerítő, hanem

nyiben az ilyen végintézkedés csupán abban az esetben érvényes, ha a magyar jognak megfelel és nem érvényes, ha csupán az örökhagyó hazai jogának felel meg. A törvénynek ez az álláspontja jogpolitikai szempontból erősen kifogásolható, mert a *locus regit actum* elvnek a jogügyleteknél általában elismert fakultatív jellegétől eltérni a Magyarországon kelt végintézkedéseknél sincs szükség, továbbá, mert a külföldön kelt végintézkedéseknél is a *lex loci actus* mellett alternative nem a *lex fori* jogát, hanem az örökhagyó hazai jogát kellene irányadóul tekinteni, mégpedig az ingatlanok tekintetében is.¹ Ez a külföldi irodalomnak és a tételes kontinentális jogoknak álláspontja is és csak kevés államban (pl. Portugáliában) van a végintézkedések alaki érvényessége tekintetében a *locus regit actum* elvnek kényszerítő jellege.² Az újabb magyar bírói gyakorlatban is van elég számos olyan, különösen első és másodfokú határozat, amely a törvény szövegével szemben az 1876: XVI. t.-c. 34. §-ának a fentebb kifejtett jogpolitikai szem-

csak fakultatív jelentőséget tulajdonít és a szerződéskötés helyének joga mellett alkalmazhatónak találja annak a helynek a jogát is, ahol a szerződés anyagi hatásai érvényesülnek, esetleg a felek közös hazai jogát és illetve közös lakhelyük jogát is, másrészt, mert hazai joggyakorlatunk is csupán fakultatív jellegűnek tekinti az ügyletkötés helyének jogát és a külföldön kötött jogügyletek alaki kellékeinek megítélésénél feltétlenül teret enged a hazai jog érvényesülésének. De főképpen azért téves a fellebbezési bíróságnak ez az álláspontja, mert elfoglalásával figyelmen kívül hagyta, hogy a külföldön alkotott végrendeletek tekintetében az 1876: XVI. t.-c. 34. §-a tartalmaz rendelkezéseket. Az idézett törvényszakaszból ugyanis nyilvánvaló, hogy a magyar bíróság elé utalt örökösödési perekben *a külföldön alkotott végrendeletek alaki érvényességének elbírálásánál is elsősorban a magyar jogszabályokat kell alkalmazni*; amennyiben azonban a végrendelet nem tartalmazza a magyar törvényben előírt alaki kellékeket, akkor a keletkezése helyén irányadó jogszabályok figyelembe vételével kell az alaki érvényesség kérdését elbírálni. Vagyis a külföldön alkotott végrendelet alaki érvényességének eldöntésénél a vonatkozó magyar és külföldi jogszabályok közül azt kell alkalmazni, amely a végrendelet érvényességének inkább kedvez“.

¹ Ellenk. Balla: 192, aki szerint, ha az öröklés tárgya belföldi ingatlan, a *lex rei sitae* irányadó.

² RVglHWB. IV. k. 456. l. Némely külföldi jogok (pl. a német jog) a *lex loci actus* mellett nem az örökhagyó személyes jogát, hanem a *lex successionist*, a *lex causae* tekintik irányadónak. Ezzel szemben pl. a francia és olasz jog a *lex loci actus* mellett nem a *lex successionist*, hanem az örökhagyó *lex patriae*-jét alkalmazza. Ez a két jog nem mindig azonos.

pontoknak megfelelő magyarázatot ad. Az 1928. évi hágai egyezménytervezet 6. cikkének 1. bekezdése is így rendelkezik.

Fontos a Kúriának 1761/1914. számú (P. H. T. 573. sz.) elvi jelentőségű határozata is, amely szerint a diplomáciai képviselőtünk előtt létesített ügyletet úgy kell tekinteni, mintha az a megbízó állam területén, tehát belföldön jött volna létre.¹ Jelenleg külképviseleti hatóságaink nincsenek feljogosítva végintézkedések felvételére, az igazságügyminisztériumnak egy részemről készített törvényjavaslata azonban ezen a hiányon segíteni kíván.

Minthogy elméletileg a *lex loci actus* mellett a végintézkedések alaki érvényességét az örökhagyó *statutum personale*-ja, hazai joga szerint kellene elbírálni, ebből következik, hogy az örökhagyó hazai jogának meghatározásánál a végintézkedés tételének (visszavonásának) időpontját kellene irányadónak tekinteni. E mellett szól az is, hogy nem volna kívánatos a végintézkedés alaki érvényességének megállapítását a végintézkedés tételének (visszavonásának) időpontja és az örökhagyó halálának időpontja közötti időben függőben tartani. Így rendelkeznek a külföldi jogszabályok és többek között azok is, amelyek, mint pl. a német E. G. 24. cikkének 3. bekezdése, a *lex loci actus* mellett a végintézkedések alaki érvényességét nem az örökhagyó személyes jogának, hanem a *lex causae*-nak, a *lex successionis*-nak vetik alá. Így rendelkezik az 1928. évi hágai egyezménytervezet 6. cikkének 1. bekezdése is azzal az eltéréssel, hogy vagylagosan — nyilván kompromisszumos alapon — a végintézkedés keltének időpontja mellett az örökhagyó halála időpontjának figyelembevételét is megengedi.

Ez alól a szabály alól csupán egy kivételt kellene tenni.

¹ E határozat előrebocsátja a következő tényállást. Magyar honos örökhagyó Bukarestben tartózkodván, az ottani osztrák-magyar konzulátus előtt 1909. ápr. 23-án az Optk. 587. §-ában előírt kellékeknek megfelelően végrendeletet alkotott, amelynek érvénytelenítését kérte a törvényi örökös felperes a végrendeleti örökös alperessel szemben, mert az sem a magyar, sem a román törvény alakszerűségeinek meg nem felelt. Az alsóbíróságoknak a Kúria által is helybenhagyott indokolása arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bukaresti cs. és kir. osztrák-magyar konzulátus a kérdéses végrendeletet mint teljes konzuli hatáskörrel felruházott hatóság (1891: XXXI. t.-c. 10. §. 3. p. és 12. §. 1912: VI. t.-c.) vette fel, a rá kötelező Optk. rendelkezései értelmében járt el, ennek viszont a végintézkedés az alaki kellékek tekintetében megfelel.

Ha ugyanis a végintézkedés tételének időpontjában az örökhagyó hazai joga szerint a végintézkedés alakilag érvénytelen volt és az örökhagyó később oly állam polgárságát szerzte meg, amelynek joga szerint a végintézkedés érvényes, indokolt a végintézkedés érvényét elismerni, mert ily esetben a végintézkedés kétségtelenül érvényes volna, ha az örökhagyó új hazai jogának uralma alatt tette volna.¹

A végintézkedés területi hatálya korlátolt lehet és előfordulhat, hogy ugyanazt a végintézkedést az egyik államban alakilag érvényesnek, a másikban alakilag érvénytelennek tekintik. Ha például londoni lakos német állampolgár Olaszországban a német jognak megfelelő, sajátkezü végrendeletet alkot, a végrendeletet a német bíró érvényesnek, az angol bíró azonban, minthogy a *lex domicilii*t tekinti irányadónak, érvénytelennek fogja minősíteni. Ugyanígy, ha az örökhagyó az olasz jognak megfelelően végrendelkezett volna. Ha viszont Olaszországban az angol jognak megfelelően végrendelkezett volna, az angol bíró a végrendeletet érvényesnek, a német ellenben érvénytelennek tekintené. Ezért célszerű, ha ily esetben a végrendelkező oly végrendeletet alkot, amely úgy a német, mint az angol jognak megfelel.

Ha az örökhagyó hazai joga megtiltja az örökhagyónak bizonyos külföldi végintézkedési alak használatát (pl. a holland ptk. 992. cikke a németalföldi honosoknak a holográf végrendelet alkotását) és a *lex loci actus* az ilyen alak használatát megengedi, a külföldi bíróság az örökhagyó hazai jogának ezt a szabályát nem köteles figyelembe venni,² mert e szabálynak csupán az a jelentősége, hogy az örökhagyó hazai nemzetközi magánjoga erre az esetre a *locus regit actum* elv hatályát nem ismeri el, márpedig a bíró csupán a *lex fori* nemzetközi magánjogi kollíziós normáit köteles figyelembe venni, a külföldi állam kollíziós normáit nem.³

¹ Így rendelkeznek az angol jog, az 1891. jún. 25-i svájci törvény 24. cikke, az 1928. évi hágai egyezménytervezet 6. cikkének 1. bekezdése. Evvel szemben kizárólag a végintézkedés keltének (visszavonásának) időpontját tekintí irányadónak ebben az esetben is a német E. G. 24. cikkének 3. bekezdése és a csehszlovák tervezet. 47. §-a.

² Így az 1928. évi hágai tervezet 6. cikkének 2. bekezdése. L. 10. §. II. p. 15. §. V. p.

³ L. 5. §. V. pont.

A végintézkedések alaki érvényességét meghatározó szabályok közé tartoznak a közös végrendelet megengedhetősége tekintetében irányadó jogszabályok is. Az ilyen közös végrendeletek a magyar jog szerint — mint a német jog szerint is — házastársak között vannak megengedve (1876: XVI. t.-c. 13. §.), az olasz jog ilyen végrendeleteket nem ismer, az osztrák jog viszont azokat a jegyesek közt is megengedi. Az ilyen végrendeletek érvénye tehát az 1876: XVI. t.-c. 34. §-a értelmében attól függ, hogy a magyar jognak vagy a *lex loci actus*nak megfelelőnek-e¹

Több külföldi nemzetközi magánjogi rendszerben egyes esetekben a *lex successionis* alkalmazását kizárják a *belföldi örökös érdekeinek megvédése* céljából is.

1. Elsősorban ide tartozik a francia jog „*droit de prélèvement*“-ja. Ennek a Code civil 726. cikkének helyébe lépett 1819. június 14-i törvényen nyugvó kárpótlási előjognak értelmében, midőn ugyanegy örökségen idegenek és belföldiek osztozkodnak, ez utóbbiak a belföldön fekvő hagyatékból kielégítést nyerhetnek a külföldön fekvő ama hagyatéki javak erejéig, amelyekből a belföldi örökösök a külföldi jog értelmében ki vannak zárva. Ha például a francia örökhagyó hazánkban is hagyott hátra hagyatékot s abban mint ingatlanban a magyar jog szerint a francia honos (pl. az örökhagyó természetes gyermeke) nem örökölhet, a magyar örökösök túrni tartoznak, hogy a Franciaországban fekvő hagyatékból francia örököstársuk kárpótolja magát azon érték erejéig, amely megilletné ez utóbbit az ingatlanból, ha az nem hazánkban, hanem Franciaországban feküdne.

Ebből a rendelkezésből, amely az alkalmazandó jogról eredetileg semmit sem mondott, a gyakorlat kollíziós normát fejlesztett ki, amelynek a tartalma úgy határozható meg, hogy a Franciaországban található hagyatékot a francia jog szerint kell elbírálni minden olyan esetben, amidőn csak egy olyan francia várományos van, akinek a francia jog szerint a hagyatékban öröklési joga lenne.

A francia jognak megfelelő rendelkezést tartalmaznak az 1865. április 27-i belga törvény, az 1869. április 7-i német-alföldi törvény és több közép- és délamerikai állam törvényei.

¹ Így Wolff: 144.

2. Hasonló természetű a német E. G. 25. cikkének 2. mondatában foglalt az a rendelkezés is, amely kivételt állapít meg a lex successionis alkalmazása alól arra az esetre, ha a németországi lakos külföldi után német honos érvényesít oly öröklési igényt, amelyet az örökhagyó hazai joga nem ismer el, a német törvény ellenben megállapít. Ilyen esetben a német örökös igényét érvényesítheti, kivéve, ha az örökhagyó hazai joga szerint az ott lakó német honos utáni öröklésre kizárólag a német törvény rendelkezései irányadók.¹

A magyar nemzetközi magánjog ilyen, a magyar várományos érdekeinek megvédését célzó, kivételes szabályokat nem ismer és azok elméletileg sem helyeselhetők, mert az általános elvekkel ellentétben a lex successionis meghatározásánál az örökhagyó személye helyett az örökös személyéből indulnak ki.

A magyar bírónak, ha külföldi jogot alkalmaz, a külföldi jognak az itt említett kivételes szabályait nem szabad alkalmaznia, mert ezek kollíziós normák, a külföldi jog kollíziós normái pedig a magyar bíróra nem irányadók.

VI. A lex successionis alkalmazása ki van zárva annak a megállapításánál is, hogy *mi tartozik a hagyatékhoz*.

1. Azt a kérdést, hogy mely alanyi jog lehet öröklés tárgya és ennekfolytán mely jog tartozik a hagyatékhoz, nem a lex successionis, hanem az illető alanyi jogra irányadó jog szerint kell elbírálni.

2. Ha az örökhagyó részes volt valamely jogközösségben, amely halála következtében megszűnik, az erre a jogközösségre irányadó jog szerint kell elbírálni azt, hogy mekkora az örökhagyót megillető, a hagyaték tárgyát tevő rész nagysága. Fontos ez különösen a házasságban élt örökhagyó hagyatékának megállapításánál.

3. Azt a kérdést, hogy mely hagyatéki tárgy ingó és mely ingatlan, mint minősítési kérdést a lex fori szerint kell elbírálni. Megjegyzendő azonban, hogy a legtöbb állam nemzetközi magánjogi rendszere szerint ezt a kérdést kivételesen a lex rei sitae szerint kell elbírálni. Ez az uralkodó felfogás különösen az angolszász jog területén.² A lex rei sitaet tekinti

¹ Hasonlóan a braziliai ptk. 14. cikke.

² Lewald: RVglHWB. IV., 450.

irányadónak a magyar-román jogsegélyegyezmény (1925: VI. t.-c.) 9. cikkének 1. bekezdése és a magyar-jugoszláv jogsegélyegyezmény (1930: XXXIX. t.-c.) 16. cikkének 2. bekezdése is.

4. Ebben a körben kell megemlíteni a német E. G. 28. cikkét is, amelyben az erősebb kapcsolódás elve jut kifejezésre¹ és amely szerint a lex successionis visszalép a lex rei sitae előtt minden olyan esetben, amidőn a hagyaték oly külföldön levő tárgyakból áll, amelyek a lex rei sitae anyagi jogszabályai szerint „különös jogszabályok“ (besondere Vorschriften) alatt állanak, vagyis önálló különvagyonként (hitbizomány, Lehe, Stammgut, Anerbengut) kezeltetnek.² Így rendelkezik az 1928. évi hágai öröklési jogi tervezet 3. cikkének 2. bekezdése is. Van olyan felfogás is a német irodalomban — sőt ez tekinthető ma uralkodónak — amely szerint a lex successionis alkalmazását az E. G. 28. cikke az említett eseteken kívül oly esetekben is ki akarja zárni, amidőn a lex rei sitae kebelében az ingatlanokat az öröklési jog szempontjából a lex rei sitae uralmának veti alá.³ A magyar nemzetközi magánjog az öröklési jog terén az E. G. 28. cikkének megfelelő rendelkezést nem tartalmaz, de arra nincs is szükség, mert ingatlanoknál a magyar nemzetközi magánjog értelmében úgy is a lex rei sitae tekintendő lex successionisnak.

VII. Végül kizárhatja a lex successionis alkalmazását a magyar *közrendi záradék*, amelynek szerepe azonban az öröklési jog területén meglehetősen csekély és lehetőleg minél szűkebb körre korlátozandó.⁴ A közrendi záradékot mégis alkalmazni kell véleményem szerint az 1918. évi április 27-i orosz dekrétum tekintetében, amely az orosz szovjet öröklési szabályait tartalmazza és a magánszemélyek öröklési jogát elvileg egyáltalában nem ismeri el.⁵ Közrendi jellegűeknek kell minősíteni a magyar jognak a méltatlanság eseteit szabályozó jogszabályait is (pl. a MTJ. 1770. §-ának 3. pontjában meghatározott szabályt, amelyet a francia jog nem ismer és amelyet ab-

¹ L. 9. §.

² Lewald: id. m. 452.

³ Wolff: 52. és 146.

⁴ A közrendi záradék alkalmazását megengedi az 1928. évi hágai tervezet 3. cikke is.

⁵ Wolff: 146.

ban az esetben is alkalmazni kell, ha az örökhagyó francia állampolgár volt).¹ Közrendi jellegűeknek kell továbbá minősíteni a magyar jognak azokat a szabályait is, amelyek szerint a hagyatéki birtokos a valódi örökösrel szemben az elfoglalt örökség állományát és hollétét felfedezni köteles (MTJ. 2167. §.) és ami már a MTJ. 2. §-ában kifejtett abból az általános elvből is következik, hogy a jogok gyakorlásában és a kötelezettségek teljesítésében a jóhiszeműségnek és a tisztességnek megfelelően kell eljárni; továbbá a magyar jognak azokat a szabályait, amelyek semmisnek nyilvánítják az olyan szerződést, amellyel valaki arra kötelezi magát, hogy bizonyos végintézkedést tesz vagy nem tesz, visszavon vagy nem von vissza (MTJ. 975. §.), vagy az olyan szerződést, amellyel valaki jövőbeli vagyonának vagy ily vagyon hányadrészének átruházására vagy haszonélvezettel terhelésére kötelezi magát (MTJ. 974. §.). Ugyanez áll a MTJ. 976. §. 1 bekezdésére is, amely szerint semmis az olyan szerződés, amelyet harmadik még élő személytől várt öröklés tárgyában kötnek. Ugyancsak közrendi akadályba ütközőnek tartanám, ha a katonaszökevény, a száműzött, a francia deportált nálunk is öröklésképtelennek tekintetnék, mivel a hazánkban uralkodó felfogás a jogképességnek ennyire kiterjedt korlátozását, amely mintegy a halállal egyenlő, emberiességből ütközőnek tekinti.

Ezzel szemben nem ütközik a magyar közrendbe az angol-amerikai jognak az a szabálya, amely a végintézkedési képességet oly tág körben ismeri el, hogy kötelesrészt írányuló igényt egyáltalában nem állapít meg.² vagy a chilei és a japán jog, amely a leszármazóknak a hagyaték visszatartását megtiltja;³ nemkevésbé a Lív-, Kur-, Estlandi magánjognak az a szabálya, amely ingatlanhagyatéknál a fiúgyermeket előnyben részesíti a leánygyermekkel, a nőtestvéreket a fítestvérekkel szemben,⁴ sem a román jognak az a szabálya, amely az özvegyet addig, míg öröklésre jogosult oldalrokonok vannak, a törvényes öröklésből teljesen kizárja.⁵

¹ Raape: 736; Wolff: 146.

² R. G. Jur. Wochenschrift, 1912. 22.

³ Hallstein: RVglHWW. II., 221.

⁴ 1894. és köv. §. Caemmerer: RVglHWW. III., 768.

⁵ Wolff: 147.

VIII. A *hagyatéki eljárás* nemzetközi magánjogát Magyarországon részben az 1894: XVI., az 1912. LIV., az 1927. IV. t.-c. és a 43.194/1895. I. M. (Ig. Közl. IV. évf. 12. számhoz tartozó melléklet), valamint a 11.000/1928. I. M. számú rendelet (Ig. Közl. XXXVII. 36.), részben pedig a viszonyossági gyakorlat és nemzetközi szerződések szabályozzák.^a

1. A törvény értelmében a magyar bíróság joghatósága a magyar honosok belföldi hagyatékán kívül kiterjed:

a) külföldi örökhagyónak az ország területén fekvő ingatlan hagyatékára feltétlenül (forum rei sitae 8. §. 1. bek.);

b) a külföldi örökhagyónak az országban levő ingó hagyatékára abban az esetben, ha nemzetközi szerződés másként nem intézkedik s viszonyosságon alapuló más gyakorlat sem áll fenn (8. §. 2. bek.);

c) a külföldi örökhagyónak az országban levő ingó hagyatékára nemzetközi szerződés vagy viszonyossági gyakorlat ellenére abban az esetben, ha az országban levő örökös kéri, hogy a magyar bíróság folytassa le a hagyatéki eljárást s külföldi igénylő nem jelentkezik vagy nem tesz kifogást a magyar bíróság ellen (111. §.);

d) magyar honosnak az ország területén kívül levő ingó hagyatékára nézve is, ha nemzetközi szerződés vagy viszonyossági gyakorlat alapján a külföldön hátrahagyott ingóhagyaték tárgyalása a hazai bíróságok joghatósága alá tartozik (8. §. 3. bek.).

e) Kiegészítendő a törvény még azzal, hogy a magyar bíróságnak joghatósága van a hagyatéki eljárásra magyar honos külföldi ingatlanaira nézve is, ha a külföldi állam, mint pl. ezidőszert Németország vagy Olaszország, ezt nem ellenzi. (Ellenkezően a Kúria P. I. 217/1936. sz. határozatában).²

2. Mindazokban az esetekben, amikor a külföldi örökhagyó ingó hagyatéka tekintetében az érdemi eljárás külföldi

¹ L. Telman: Az örökösödési eljárás és ezzel kapcsolatos jogszabályok mai érvényükben. Pécs, 1928.

² A Kúria P. I. 217/1936. sz. határozatában kimondotta, hogy magyar bíróság külföldi ingatlanra közvetlen rendelkezést nem tehet, de külföldi ingatlanra vonatkozó öröklési jogi per a magyar bíróság joghatósága alá tartozik. (Jh. 1936. évf. 508. sz. hat.). A határozat szerint a magyar bíróság külföldi ingatlan hagyatékot nem adhat át.

hatóságnak engedendő át, a magyar bíróság eljárása a következőkre szorítkozik:

a) az örökhagyó elhalálozásáról legközelebbi konzuli hatóságát közvetlenül vagy a külföldi állam illetékes hatóságát az igazságügyminiszter közvetítésével értesíti (107. §.);

b) a hagyaték előleges biztosítása, leltározása és ideiglenes fenntartása iránt intézkedik (108. §. 1. bek.);

c) hirdetményt tesz közzé, amelyben a magyar honosokat és a belföldön tartózkodó külföldieket felszólítja, hogy a hagyatékra vonatkozó akár örökjogi, akár másnemű magánjogi igényüket záros határidőn belül jelentsék be (108. §. 2. bek.). Ha ily bejelentés nem történik, úgy a hagyaték az örökhagyó hazai hatóságának (konzulátus útján) a maga egészében kiszolgáltatandó. Ellenkező esetben:

d) ha a hirdetmény folytán kellőképp igazolt belföldi örökös vagy hagyományos jelentkezik, a bíróság a hagyatékot vagy annak igényelt részét mindaddig visszatartja, amíg az illetékes külföldi bíróság az öröklési igény tekintetében jogérvényesen nem határozott. Ha a jelentkező igénye jogerősen megítéltetett, a hagyatékot vagy annak visszatartott részét az igény kielégítésére fordítja (110. §.);

e) ha a hirdetmény folytán az örökhagyó hitelezője jelent be követelést, ennek erejéig a bíróság a követelés biztosítását rendeli el, vagy ha a követelés nem kifogásoltatik vagy bíróilag megítéltetik, azt a hagyatékból kielégíti (109. §.).

3. Viszonossági gyakorlat áll fenn a hagyatéki eljárás átengedése tekintetében Bulgáriával (1912: XXVII. t.-c. konzuli egyezmény 16. cikk), Jugoszláviával (1930: XXXIX. t.-c. polgári jogsegélyegyezmény XIV. fejezet), Olaszországgal (1875: XIII. t.-c., konzuli egyezmény XII. cikk), Romániával (1925: VI. t.-c. polg. jogsegélyegyezmény IV. fejezet), Ausztriával (régi gyakorlat¹), Görögországgal (36757/1882. sz. rend. R. T. 1883. évf. 1078. l.), Lengyelországgal [diplomáciai jegyzékváltás (Igazs. Közl. XXXV. évf. 8. lapon levő 42.026/1925. I. M. sz. közlemény)], Norvégiával (3312/1902. I. M. rend. Ig. Közl. XI. évf. 107. l.) és Törökországgal (tényleges viszonosság

¹ Marschalkó: A hatályban levő igazságügyi szabályok gyűjteménye I. pótkötet, 671. l. — Lásd a Dm. 44.736/28. sz. igazságügymin. iratokat.

D. 62,143/28. sz. igmin. iratok). Ezenkívül adott esetben ingó hagyatékok kiszolgáltatását ki lehet eszközölni még Egyiptomból és Németországból is, bár Németországgal ebben a tekintetben a helyzet még nincs véglegesen tisztázva.¹

Amennyiben külföldi örökhagyó ingó hagyatéka letárgyalás céljából az örökhagyó hazai hatóságainak nem szolgáltatandó ki, a magyar bíróságnak a külföldi hazai jogának szabályait kell alkalmaznia.² Az eljárásra természetesen a *lex fori* szabályai irányadók.

4. Területenkívüliséget élvező (diplomáciai) személyek elhalálozása esetén hazánkban levő ingó hagyatékok, a nemzetközi közjog elveihez képest, hazájuk hatóságának akkor is kiadandó, ha e tárgyban tételes jog vagy nemzetközi egyezmény nem intézkedik. Fennálló jogunk szerint a Főudvarnagyi Bíróság végzi a hagyatékok biztosítására szolgáló mindazokat a teendőket, amelyek egyébként a közönséges hatóságokat illetnék meg. Külföldi diplomáciai személyeknek belföldön fekvő ingatlan hagyatékára azonban szintén a *lex rei sitae* elve nyer minden megszorítás nélkül alkalmazást.

IX. Az öröklési jog szabályozása tárgyában csaknem valamennyi hágai nemzetközi magánjogi értekezlet kidolgozott egyezménytervezeteket, így többek között legutóbb az ötödik (1925) és hatodik (1928) értekezlet is. Ezek a tervezetek a hagyatékok egységének és a *lex patriae*nek alapelvein nyugszanak, sajnos azonban megerősítést az államok részéről nem nyertek és nincs is kilátás arra, hogy az államok azokat ratifikálják.

A kollektív egyezményeknél nagyobb jelentőségük van az öröklési jogban a kétoldalú egyezményeknek. Magyarországnak ilyen egyezménye van Bulgáriával (1912: XXVII. t.-c.),

¹ L. a 37.027/1933. I. M. VII. sz. iratokat.

² Miként a Kúria igen helyesen kifejezte: „Igaz, hogy az 1894: XVI. t.-c. 8. §-a rendelkezéséhez képest külföldieknek Magyarország területén levő ingó hagyatékára nézve az örökösödési eljárás tekintetében, eltekintve az idézett §-ban jelzett kivételektől, a hazai bíróság illetékes; ámde az id. törvénynek csupán az örökösödési eljárásra vonatkozó rendelkezései nem oldják meg a kérdést, hogy a vitás öröklési igények anyagi jog szempontjából, mely jogszabályok szerint bírálандók meg. E kérdés a nemzetközi magánjog értelmében oldandó meg“ stb. (Mdt. III., 160.)

Jugoszláviával (1930: XXXIX. t.-c.), Olaszországgal (1875: XIII. t.-c.), Romániával (1925: VI. t.-c.), az Amerikai Egyesült Államokkal (1926: XXI. t.-c.).
